

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

DRUŠTVO
KATOLIŠKIH
PEDAGOGOVI
SLOVENIJE
DKPS

4. mednarodna konferenca
4th international conference

**Vzgoja za ljubezen do domovine in države:
ŽIVETI S KULTURNO DEDIŠČINO
DANES ZA JUTRI**

Zbornik

**Education for Love of Homeland and Country:
PRESERVING CULTURAL HERITAGE TODAY,
FOR A BRIGHTER TOMORROW**

Proceedings

**Društvo katoliških pedagogov Slovenije
The Association of Slovenian Catholic Teachers**

Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

4. mednarodna konferenca:

Vzgoja za ljubezen do domovine in države

ŽIVETI S KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI

Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

Zbornik

4th International Conference:

Education for Love of Homeland and Country

PRESERVING CULTURAL HERITAGE TODAY, FOR A BRIGHTER TOMORROW

Stari trg pri Ložu / Online, 19. 11. 2022

Proceedings

Organizator, izdajatelj in založnik / Organiser and Publisher:

Društvo katoliških pedagogov Slovenije

Ljubljana, 2022

Urednica / Editor:

Erika Ašič

Uredniški odbor / Editorial Committee:

Erika Ašič, Dragica Motik, Marjana Korošec, Tatjana Fajdiga

Programski in organizacijski odbor / Programme and Organising Committee:

Erika Ašič, Klemen Jevnikar, Dragica Motik, mag. Ivo Piry, mag. Albin Vrabič, Marija Žabjek, Helena Kregar

Recenzenti / Peer Reviewers:

dr. Tatjana Kikec, dr. Vanja Kiswarday, dr. Nives Ličen, Dragica Motik, ddr. Verena Perko, mag. Ivo Piry

Jezikovni pregled / Proofreading:

Barbara Rodošek (uvodni prispevki, prispevki iz tujine / introductory articles, articles from abroad)

Bernarda Kejžar (besedila v angleščini / texts in English)

Za prevod povzetkov in jezikovni pregled prispevkov so poskrbeli avtorji sami in za njih odgovarjajo. Avtorji prispevkov so odgovorni za vse trditve in podatke, ki jih navajajo v prispevkih.

Likovna zasnova / Design:

Tanja Pogorevc Novak

Prelom strani / Layout:

Erika Ašič

Kataložni zapis o publikaciji (CIP) pripravili v Narodni in univerzitetni knjižnici v Ljubljani

[COBISS.SI](https://nuk.uz.zg.si/cobiss-si/)-ID [129740547](https://nuk.uz.zg.si/cobiss-si/)

ISBN 978-961-91410-9-0 (PDF)

Spletna izdaja

Prva objava 19. 11. 2022 na povezavi:

https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2022.pdf

Za sodelovanje se zahvaljujemo:

Urdu vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, dr. Alešu Štrancarju, Združenju za vrednote slovenske osamosvojitve (VSO), Pečarstvu Jure Horvat Mengeš, OŠ heroja Janeza Hribarja Stari trg pri Ložu, Socialni akademiji

KAZALO

KAJ BODO NAŠI OTROCI POEDEDOVALI ZA NAMI? – Uvodnik (Erika Ašič)	3
UVODNI DEL	5
Alojz Peterle: KORENINE NISO PRETEKLOST	6
Alojz Kovšca: POIŠČIMO SOGLASJE	7
Erika Jazbar: POGLED Z NARODNEGA OBROBJA V ČASU, KI NI VEČ PREHODNI ČAS, TEMVEČ ŽE PRINAŠA OTIPLJIVE SPREMEMBE	8
I. DOBRI TEMELJI – ZNANJE	13
dr. Andrej Fink: PEDAGOG IN NJEGOVA VLOGA PRI OHRANJANJU NARODA IN NJEGOVE DEDIŠČINE	14
ddr. Verena Perko: RAZMIŠLJANJE O SLOVENSKI DEDIŠČINI IN NAŠI MLAČNOSTI DO NJE	18
akad. prof. dr. mag. Marija Stanonik: POVEDKE KOT IZHODIŠČE ZA DOMOZNANSKO VZGOJO	27
Rok Kastelic: PROGRESIVIZEM V UČNIH NAČRTIH ZA ZGODOVINO MED LETOMA 1945 IN 1991	35
Anton Arko: VZGOJA Z DRŽAVLJANSKIMI, DOMOVINSKIMI IN IDEOLOŠKIMI VSEBINAMI V OSNOVNOŠOLSKIH BERILIH 20. STOLETJA NA SLOVENSKEM	40
II. DALEČ OD DOMOVINE – IZ LJUBEZNI DO NJE	54
Miriam Oblak: ZAPUSTIL SLED SEM SVOJIH KORENIN	55
Apolonia Makek: SPOMINI NA MOJEGA OČETA MARJANA MAROLTA	84
Lucia Ahčin Bavdek: OČETOVA UMETNIŠKA POT	103
Marija Hirschegger: RUDI HIRSCHEGGER – PREŽET Z GLEDALIŠČEM IN SLOVENSTVOM	112
Lucia Makek: ANDREJ MAKEK – SLOVENSKI DOMOLJUB IN LIKOVNI USTVARJALEC	132
Teodora Federica Geržinič: OD SAVE DO SREBRNE REKE SE RAZPENJA MOJA DOMOVINA	150
Marjana Korošec: DRAMSKA IGRA – ENA IZMED POTI ZA USPEŠNO OHRANJANJE SLOVENSTVA V ARGENTINI	160
ddd. Mira Delavec Touhami: ROMAN BLIŽINA DALJINE UČENK DOPOLNILNEGA POUKA SLOVENŠČINE V ZVEZNI REPUBLIKI NEMČIJI O LJUBEZNI DO KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE SLOVENIJE	162
Laeticia in Natalija Hormuth: SLOVENSKO-NEMŠKI ROMAN BLIŽINA DALJINE (NÄHE DER FERNE) MLADIH AVTORIC JANE BRUS IN LAETICIE HORMUTH V BESEDI IN GLASBI	169
III. USTVARJALNOST UČITELJEV	177
1. SLOVENIJA, SAMOSTOJNA DRŽAVA	178
Urška Bajželj: TRIDESET DARIL ZA TRIDESETI ROJSTNI DAN	179
Sandra Omladič: UČENCI KOT USTVARJALCI STRIPOV O SLOVENSKIH PRAZNIKIH	195
Roman Putrih: RAZVOJ IN PREPOZNAVANOST NACIONALNIH BARV SLOVENSKIH ŠPORTNIKOV	205
2. PO SLOVENIJI	213
dr. Jože Lango: MEDPREDMETNO POUČEVANJE: SLOVENSKA KULTURNA DEDIŠČINA	214
Bernarda Kežzar: PONOVO ODKRIJMO SLOVENIJO	227
Petra Dešman Senčar: TERENSKO UČENJE ZGODOVINE KREPI NARODNO ZAVEST OTROK	233
Tjaša Torul: LJUDSKO IZROČILO OB CERKNIŠKEM JEZERU	244

Marko Jereb: DROBCI KULTURNE DEDIŠČINE V STRAŽIŠČU _____	255
Simona Levec: UČENJE Z ODKRIVANJEM LOKALNE KULTURNE DEDIŠČINE _____	261
Damjana Demšar: ODKRIVAMO KULTURNE ZAKLADE SELŠKE DOLINE _____	270
Patricija Haler: SVET PRED DOMAČIM PRAGOM ALI HODITI OKOLI Z ODPRTIMI OČMI _____	280
Lucija Orter: POHORSKE STEKLARNE – GLAŽUTA JOSIPOV DOL _____	287
Nuša Lederer Pangos: PREKO KRAŠKE GMAJNE DO KOSOVELOVE DUŠE _____	293
3. IZ PRETEKLOSTI ZA PRIHODNOST _____	299
Matjaž Perenič: UPORABA ELEMENTOV KULTURNE DEDIŠČINE ZA VZGOJNI PROCES MLADIH SKOZI OČI VZGOJITELJA _____	300
Tina Finc: ČEBELARSTVO KOT NESNOVNA KULTURNA DEDIŠČINA IN Z NJIM POVEZANO DELO NA OŠ STIČNA _____	310
Anja Tekavčič: OHRANJANJE ČEBELARSTVA ZA NAŠO PRIHODNOST _____	321
Anja Dobnikar: ČEBELE NAS UČIJO _____	327
Darja Bartolj: SUŠILNICA SADJA NA GRADEŽU _____	333
Vida Zagorc Ušeničnik: SLOVENSKI ORNAMENT ALI OKRASEK KOT IZZIV PRI PREDMETU LIKOVNA UMETNOST _____	339
Alenka Videmšek: VEZENJE NITI PRIJATELJSTVA _____	346
Janja Hostnik: RAZVOJ KULTURE BRANJA IN ODNOSA DO SLOVENSKEGA JEZIKA PREKO BRALNE ZNAČKE _____	353
4. OHRANJAJMO SPOMIN _____	359
Jasmina Zalar: RAZISKUJMO (LOKALNO) KULTURNO DEDIŠČINO _____	360
Vanja Hočevar: KULTURNI DAN S FOLKLORNIM MUZIKALOM _____	367
Rozika Kanjir: UČENJE SLOVENSKE LJUDSKE GLASBE, PETJA IN PLESA V PRVI IN DRUGI TRIADI OSNOVNE ŠOLE S POUČENJEM NA ZGORNJESAVINJSKI TRADICIJI _____	381
Marija Pisk: VTISNEN SPOMIN ČASA _____	386
Simona Čamer: JURJEVO V POSEBNEM PROGRAMU VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA _____	397
Petra Berčič Oman: VIRTUALNI KULTURNI DAN O VELIKONOČNIH PRAZNIKI _____	401
Lucija Štamulak: MOŽNOSTI OBRAVNAVE OBIČAJA FLORJANOVO IN JAJČARIJA PRI POUKU SLOVENŠČINE NA PODRUŽNIČNI OSNOVNI ŠOLI RAZBOR _____	408
Tea Kavčič: PRIREDITEV OD PRANJA DO JEZIKANJA _____	417
Barbara Dular: OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE PREKO INTERESNE DEJAVNOSTI _____	428
Lidija Kosar: KULTURNA DEDIŠČINA OD BABIC DO VNUKOV _____	435
Blaž Vozelj: POMEN DEDIŠČINE KOZOLCEV PREKO FOTOGRAFSKE RAZSTAVE – OSEBE Z MOTNJAMI V DUŠEVNEM RAZVOJU _____	442
DODATEK _____	451

NATEČAJ KOŠARA – IZDELEK SLOVENSKEGA PLETARSTVA 2021/2022

RAZPIS: NATEČAJ KOŠARA – IZDELEK SLOVENSKEGA PLETARSTVA 2022/2023

PROGRAM 4. MEDNARODNE KONFERENCE VZGOJA ZA LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DRŽAVE: Živeti s kulturno dediščino danes za jutri

DRUŠTVO KATOLIŠKIH PEDAGOGOVI SLOVENIJE (predstavitev)

KAJ BODO NAŠI OTROCI PODEDOVALI ZA NAMI?

Uvodnik

Četrto mednarodno konferenco Vzgoja za ljubezen do domovine in države smo posvetili kulturni dediščini. Naslovili smo jo *Živeti s kulturno dediščino danes za jutri*. S pogledom nazaj se usmerjamo v prihodnost.

Verjamemo namreč, da so naši predniki veliko stvari delali dobro in uspešno naredili. Uporabili so svoje znanje, ustvarjalnost in materiale, ki so jim bili dostopni, ter iz tega ustvarili predmete in razvili načine dela, ki so jim bili v pomoč v življenju in pri napredovanju. O tem pričajo mnogi še danes uporabni predmeti, orodje, vrhunsko razvite naprave in stroji, visoka tehnologija, trdne, lepe stanovanjske in druge stavbe, ceste itd. S svojim čutom, z ljubeznijo in razumevanjem narave so znali sobivati z rastlinami in živalmi, vpeti so bili v naravno okolje, o čemer pričajo mnoge pesmi, knjige, fotografije, umetniška dela ter načini skrbi za zemljo in živali. Razvili so umetnost, ki jim je lepšala in bogatila življenje, z raziskovanjem in izkušnjami pa so prišli do mnogih spoznanj. Razvijali so medosebne odnose in načine ravnanja z ljudmi, ki so jim pomagali držati skupaj, ohranjati življenje, družino, skupnost, narod. Seveda ne vsi. Tako so delali tisti, ki so imeli spoštljiv in odgovoren odnos – do narave, do življenja, do človekovega dostojanstva, do Boga.

Ni vse, kar je podedovano, samo po sebi dobro. 'Podedujemo' lahko tudi predmete in orodja, ki delajo škodo; podedujemo lahko slabe navade, podedujemo lahko uničevalen odnos do sebe, drugih in okolja. Toda kot odrasli, ki naj bi bili sposobni samostojnega in kritičnega razmišljanja, se lahko vprašamo: Kaj od tega, kar nosimo v sebi in s seboj, kar imamo ob sebi in s čimer delamo, je dobro? Kaj je tisto, kar ohranja življenje in naravo, kar je v dobro celotnega človeškega bitja? Kaj je tisto, kar bo tudi naslednjim rodovom lajšalo življenje oziroma jim bo sploh omogočalo življenje? Ali so to ure in ure, preživete ob igranju igrice za zasloni? Ali morda na TikToku, Snapchatu, Instagramu ipd.? Ali morda delovne navade in vztrajnost? Poznavanje zgodovine, da bi se lahko iz nje kaj naučili? Morda poznavanje zakonitosti narave? Spoštovanje ljudi, narave, življenja? Še veliko bi lahko naštevati. Izbere pa vsak sam, zavestno ali nezavedno.

Kaj bomo torej dali kot dediščino svojim otrokom in vnukom? Če prelistamo letošnji obsežen zbornik prispevkov, najdemo v njem veliko odgovorov in možnosti, ki segajo od znanja preko izkušenj do srca. Seveda je to neločljivo povezano. Iz prispevkov vrhunskih strokovnjakov lahko spoznamo temeljne usmeritve naše zgodovine in prenašanja dediščine iz roda v rod ter razloge, zakaj je tako pomembno izbirati prave stvari in jih na pravi način posredovati mladim. Zavzeti učitelji nam podajajo mnogo primerov, kako med svojim poučevanjem skrbijo za seznanjanje otrok z raznovrstno dediščino ter s tem za prenos dediščine in ljubezni do nje ter do domovine, do prednikov. V učnem programu najdejo možnost in čas za te vsebine, vpletejo jih v redno delo. Svojo dodatno energijo posvečajo vzgoji za ljubezen do domovine. Prispevki naših cenjenih sonarodnjakov/zdomcev pa nam zelo jasno sporočajo, kako pomembna je bila odločitev staršev, da bodo otrokom 'izročili' slovenski jezik, običaje, znanje o Sloveniji ter ljubezen do domovine. Pa ne le odločitev, ampak trdo, dosledno in vztrajno, toda ljubeče delo, ustvarjalnost, znanje, poštenost in brezpogojna ljubezen do domovine, do slovenskega naroda, ne glede na to, kaj slabega so v domovini doživeli. Pri tem niso izgubljali časa; slovenski pouk, gledališče, slovenska pesem ipd. ter vzgoja otrok in mladih – vse se je začelo že v taboriščih, nadaljevalo in raslo pa v mnogih slovenskih skupnostih v Argentini, ki so jih osnovali takoj po prihodu tja. Kakšna neverjetna ljubezen do domačega, kakšna zavednost, izobraženost in kakšna pokončnost!

Iskreno smo hvaležni vrhunskim strokovnjakom, ki so se na tokratni konferenci pridružili predstavitev prispevkov in pogovoru v skupinah (Dodatek: Predstavitev referatov po skupinah). To ni običajno, saj so v skupinah navadno predstavljeni le primeri iz prakse. Toda naša konferenca ni običajna ... Z njihovim znanjem ter s predstavitvami izkušenj učiteljev ter presunljivih in občudovanja vrednih življenjskih zgodb slovenskih izseljencev oz. zdomcev se v skupinah prepletajo znanje, delo ter ljubeč odnos – to, kar je potrebno za ljubezen do domovine ter za prenos kulturne dediščine.

Zbornik je resnično bogat. Na dobrih 470 straneh objavljamo 47 prispevkov, ki govorijo o slovenski kulturni dediščini, o njenem pomenu, izzivih ter načinu prenašanja te dediščine na mlajše rodove. Tako kot prejšnji trije ([2019](#), [2020](#) in [2021](#)) zborniki naših konferenc je tudi pričujoči zbornik vir idej in znanja ter priča ljubečega odnosa do vsega, kar je slovensko. Veliko je načinov, kako lahko to prenašamo na mlajše rodove – najprej v

družini, nato v vrtcu in šoli, v literaturi, umetnosti, gospodarstvu, politiki, medijih. Vsak v svojem okolju, po svojih zmožnostih, s svojimi talenti.

Iskrena hvala vsem, ki ste nam v prispevkih zaupali svoje razmišljanje, svoje znanje, delo in življenjske zgodbe. Avtorji prispevkov ste srčni ljudje, ki se zavedate svojega poslanstva ter želite dobro ljudem, stvarjem in naravi okrog sebe. Hvala za vaša pričevanja v prispevku in v vsakdanjem življenju.

Za prvo konferenco v živo (Radlje ob Dravi, 2019) ter dvema spletnima (2020 in 2021) imamo letos t. i. hibridno konferenco, ki poteka v živo in po spletu. Nenehno odkrivamo nove možnosti in načine izvajanja v okvirih programa, ki je bil zastavljen za prvo konferenco. (Tako kot je to z dediščino – trudimo se poznati in ohranjati staro in preizkušeno ter to prenesti v nove življenjske okoliščine, skladno s potrebami in možnostmi; nadgrajevati in izpopolnjevati.) Zato je letošnja konferenca poseben izziv. Iskrena hvala vsem članom organizacijskega odbora, ki so v pripravo 4. mednarodne konference Vzgoja za ljubezen do domovine in države vložili veliko dela, znanja in srca. Mari, Dragica, Helena, Ivo, Klemen, Albin – iskrena hvala! Hvala tudi vsem drugim sodelavcem, brez katerih konferenca ne bi bila takšna, kot je. Posebna zahvala gre gostiteljici Osnovni šoli heroja Janeza Hribarja Stari trg pri Ložu, ki nas je prijazno sprejela v svoje prostore, ter vsem, ki so nam priskočili na pomoč pri organizaciji; to so bili: Urad RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, dr. Aleš Štrancar, Združenje za vrednote slovenske osamosvojitve, Pečarstvo Jure Horvat Mengeš in Socialna akademija. Hvala, ker pomagate skrbeti za ljubeč odnos do domovine in države Slovenije – četudi je prihodnost nepredvidljiva ...

Erika Ašič, urednica

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

4. MEDNARODNA KONFERENCA
ŽIVETI KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

UVODNI DEL

KORENINE NISO PRETEKLOST

Pozdravni nagovor

Ne predstavljam si domoljubja brez odnosa do dediščine. Če jemljemo sedanost samo kot ločnico med preteklostjo in prihodnostjo, potem lahko rečemo, da je preteklost edino, kar zares imamo – v materiji in spominu.

Ni vsa preteklost dediščina. Tisti del dediščine, ki ima za nas poseben pomen, imenujemo dobrine. Do teh imamo poseben odnos, nekatere med njimi pa posebej varujemo.

Del dediščine so korenine, brez katerih nas ne bi bilo, začenši z genetsko zasnovo. V tem smislu korenine niso preteklost, ampak organski pojem. Iz bioloških, socialnih in kulturnih korenin rastemo. Zato lahko ekskluzivističen ali revolucionaren odnos do korenin in dediščine prizadene posameznika in cele skupnosti.

Unescova Konvencija o varstvu svetovne in naravne dediščine omejuje svojo pozornost na materialno dediščino in politične dediščine izrecno ne omenja. To pa ni razlog, da politične dediščine, kljub njeni drugačni naravi, ne bi umeščali v širše definirano kulturno dediščino, ker je pač eden od izrazov človeške kulture. Morda je to najbolj občutljiv del kulturne dediščine. To se še posebej kaže v učbenikih zgodovine.

Ne bom se ukvarjal z vprašanjem, kaj od politične dediščine štejemo v kulturno dediščino. Bolj me zanima odnos do nje. Razpon odnosa do politične dediščine se giblje od mita do pozabljenja. Tudi pri nas smo slišali poziv: »Pozabimo preteklost.« Mnogi modri so že dejali: »Narod, ki pozabi preteklost, nima prihodnosti.« Nisem še srečal človeka, ki bi si upal enemu samemu Judu reči, naj pozabi preteklost: Abrahama, Mojzesa, Davida ... holokavst. Brez odnosa do dediščine ne bi nastal Izrael kot samostojna judovska država.

Ponosen sem bil, ko je predsednik ZDA med svojim prvim obiskom v Sloveniji v govoru v vili Podrožnik omenil zgodovinski lok med ustoličevanjem koroških knezov in ameriško Deklaracijo o neodvisnosti (1776). Jefferson se je pri pisanju deklaracije navdihoval pri vlogi ljudstva v Karantaciji, ki je po svojih predstavnikih v posebnem obredu (proceduri) formalno izročilo oblast novemu knezu. Če je naša politična dediščina zanimiva za Ameriko, bo tudi za nas. Ta obred iz časov rane slovenske državnosti (v takratnem kontekstu) je bistven del naše politične dediščine in diši po demokraciji.

Glede ustoličevanja karantanskih knezov nimamo težav. Na splošno smo ponosni na ta del svoje politične zgodovine. Tako velja tudi za program Zedinjene Slovenije iz leta 1848 in odnos do kasnejšega taborskega gibanja, ki je spodbujalo narodno prebujo.

Z osamosvojitvijo se pojavi v slovenski politični zgodovini nov, združevalni moment, dosežek in presežek, ki pomeni uresničitev najvišjega političnega cilja slovenskega naroda – lastno in demokratično državo.

Po prvi svetovni vojni pa odnos do politične dediščine ni več splošen in enoznačen. Vrednotenja politike Slovenske ljudske stranke v medvojnem času so različna, še bolj so različna vrednotenja delovanja slovenskih komunistov med vojno in po njej, še posebej njihove revolucije, ki je razdelila narod – s tem povezane bolečine še trajajo.

Z osamosvojitvijo se pojavi v slovenski politični zgodovini nov, združevalni moment, dosežek in presežek, ki pomeni uresničitev najvišjega političnega cilja slovenskega naroda – lastno in demokratično državo. Druga svetovna vojna in revolucija sta nas razdelili, vojna za Slovenijo nas je poenotila. Z osamosvojitvijo je zaživelo slovenstvo po vsem svetu v domoljubnem naporu in povezanosti brez primere. Trideset let kasneje jo lahko štejemo za temeljni del naše politične dediščine, kot izraz domoljubja in volje po svobodi. Verjetno je iz te zavesti slovenska vlada marca 2021 ustanovila Muzej slovenske osamosvojitve.

Osamosvojitve je bila demokratično in plebiscitarno podprt nacionalni projekt. Zato je tudi samostojni Muzej slovenske osamosvojitve nacionalni projekt. Politična doba pred osamosvojitvijo je doživela močno muzejsko pozornost in s številnimi spomeniki zaznamovala vso Slovenijo. Celo tako, da nam simbolno mesto – Trg republike – še vedno krasi spomenik revoluciji, ki ne more simbolizirati vrednot osamosvojitve. Osamosvojitve smo izvedli za vse in vsi so bili takrat 'naši', revolucija pa je bila sledeč konceptu sovražnika in monopolne oblasti Partije izvršena samo za ene. V skladu z ustavo, demokratično in domoljubno bi bilo, če bi Trg republike uredili v duhu vrednot slovenske osamosvojitve.

Alojz Peterle, predsednik Združenja za vrednote slovenske osamosvojitve

POIŠČIMO SOGLASJE

Pozdravni nagovor

Spoštovani gospe in gospodje, članice in člani Društva katoliških pedagogov Slovenije, cenjeni gostje!

Leto je naokoli in zopet smo skupaj, tokrat malo drugače, na daljavo, in tokrat tudi zadnjič. Izteka se namreč šesti mandat Državnega sveta Republike Slovenije in tudi mojega predsedovanja, s tem pa verjetno tudi moja politična pot. Najprej bi se vam rad zahvalil za izjemno plodno sodelovanje v preteklih letih, zahvalil za vse, kar nam je skupaj uspelo postoriti v dobrobit slovenskega naroda. Želim vam uspešno delo v prihodnje.

Državni svet je bil vedno stičišče civilne družbe s politiko, t. i. nevtralna vrata, skozi katera je lahko civilna družba politiko naslovila s svojimi težavami, s svojimi predlaganimi rešitvami in z vrednotami, ki jih živi in ob katere se politika včasih obregne ali jih spregleda. Živimo v zelo spremenljivem svetu. Živimo v svetu, ki je prestavil v tretjo prestavo: znanost, tehnologija in medicina dosegajo neverjetne uspehe na razvojnem področju. Ta naš svet se spreminja, umetna inteligenca postaja resničnost, ob tem pa se dogaja tudi proces globalizacije, s katerim se mednarodni tokovi in dogodki vse bolj izenačujejo. Nič več ni lokalnega, vse je postalo univerzalno in tudi vrednote so na udaru, vrednote, ki so poganjale našo družbo, ki so nas spremljale skozi zgodovino, postajajo relativne. Mnogim je to všeč, večini pa ne. Relativiziranje vrednot, spreminjanje sveta in resnice, ki dobiva tisoč podob namesto ene same, je postalo naša stalnica. Kako se to odraža v našem življenju? Težko bi danes o tem presojali. Verjetno bodo spremembe zaznane šele čez leta, če ne čez generacije. Kje smo tukaj Slovenci? Kje je naša kultura? Kako bo naša kulturna dediščina vplivala na to, da bomo ostali Slovenci tudi za prihodnje rodove? Ali bomo plavali s tokom ali bomo izkoristili tok in plavali hitreje po svoji poti, k svojim ciljem? To je odvisno od generacij, ki jih danes vzgajamo. Kako mladim generacijam predočiti slovensko kulturo? Kako slovensko kulturo uveljaviti v širnem svetu? To so odgovori, ki jih morate poiskati skupaj, najbolje kar z mladimi. Oni so tisti, ki so sprejemniki sporočil, oni so tisti, ki so prenašalci dediščine ter znanja in vrednot, ki bodo Slovence oblikovale v prihodnjih rodovih.

Slovenija je del globalne družbe, najprej del Evropske unije, potem pa tudi del svetovne družbe. Ne moremo ostati sami zase, ne moremo se zapreti v svoje vrtničke in ne moremo gojiti svoje samobitnosti samo zase. Predstaviti jo je treba svetu in v preteklosti smo marsikaj zamudili. Upam, da v prihodnosti ne bo tako. Del svoje zgodovine, iz katere črpamo navdihe, smo preprosto pozabili. In ko že govorimo o zgodovini: ne govorim samo o zamolčani resnici druge svetovne vojne. Gre za zamolčane dosežke slovenskega naroda pred drugo svetovno vojno, ki so bili zaradi ideoloških razlogov potisnjeni pod preprogo, z njimi pa tudi mnogi ustvarjalci, mnogi pomembni ljudje, ki so pomembno krojili usodo Evrope in usodo sveta. Če želimo Slovenci nadaljevati svojo samobitno prihodnost, potem moramo vse te ljudi in njihove dosežke oteti pozabi zgodovine in ideološkim prikritjem ter jih postaviti na vidno mesto ne samo Slovenije, temveč sveta, kjer bodo služili kot vzor in svetilnik za prihodnost.

Kulturna dediščina se ne more ohraniti zgolj v duhovnem smislu. Minili so časi, ko smo bili brez posvetne oblasti in smo kulturo lahko ohranili v ozkem krogu inteligence, delno pa smo jo prenašali z ustnim izročilom na podeželju. Sedaj so drugi časi. Kultura mora biti prezentirana čim širšemu krogu ljudi, ne samo v Sloveniji, temveč tudi po svetu. Imamo vse tehnične možnosti, moramo pa prepoznati, kaj slovenska kultura je in kaj je tisto, s čimer se želimo razlikovati od drugih. Plečnika ne bi bilo nikoli, če ne bi bilo zelo dobrih obrtnikov, s katerimi je sodeloval. Njegove ideje so se udejanjale samo preko sodelovanja z ljudmi, ki niso imeli tako širokega videnja in tako širokega razumevanja njegove arhitekturne umetnosti. Imeli pa so znanje za prelivanje njegovih idej v material in k temu moramo težiti tudi v prihodnje. Moramo najti boljše soglasje med tistimi, ki duhovno ustvarjajo, ki lahko oblikujejo ta svet v idejah, in tistimi, ki njihove ideje lahko udejanjajo. Želim si, da bi se slovenska kulturna dediščina materializirala v najzlahtnejši obliki. Na žalost od osamosvojitve Republike Slovenije nismo postavili niti ene monumentalne zgradbe, ki bi simbolizirala našo novo pot, pot v samostojno, neodvisno, suvereno prihodnost. Upam, da se bo to v čim krajšem času zgodilo.

Želim vam položiti na srce željo, da v prihodnje bolje izkoristite Državni svet kot stičišče civilne družbe in politike, da svoje ideje v Državnem svetu zastopate tako, kot ste jih doslej, vendar v večjem obsegu. Upam, da bo nova sestava Državnega sveta z novim predsednikom imela posluš za vaše poslanstvo, da se ne bomo potem spraševali »*Quo vadis, Slovenija?*«, da bomo vedeli, kam nam kaže pot v prihodnost, in da bomo vrednote, ki smo jih prevzeli od svojih staršev, prenesli na prihodnje rodove.

Želim vam uspešno delo. Naj se izsledki vašega posveta zrcalijo v predloge za prakso; naj ta praksa tudi skozi Državni svet ugleda luč sveta v obliki zakonskih predlogov.

Hvala za vašo pozornost.

Alojz Kovšca, predsednik Državnega sveta Republike Slovenije

Moramo najti boljše soglasje med tistimi, ki duhovno ustvarjajo, ki lahko oblikujejo ta svet v idejah, in tistimi, ki njihove ideje lahko udejanjajo.

POGLED Z NARODNEGA OBROBJA V ČASU, KI NI VEČ PREHODNI ČAS, TEMVEČ ŽE PRINAŠA OTIPLJIVE SPREMEMBE

Vabljeni predavanju

✉ **Erika Jazbar** (erikajazbar@yahoo.it), prihaja iz slovenskega zamejstva v Italiji, doma je iz Gorice, poročena in mati dveh polnoletnih otrok. Po izobrazbi je klasična filologinja, po poklicu časnikarka na državni radioteleviziji RAI v Trstu, sicer pa sodeluje s tiskanimi mediji v zamejstvu, matici in zdomstvu. Je urednica in avtorica več knjig ter organizatorica družbenih dogodkov, pogovornih večerov in srečanj.

Italija

V prispevku sem si zamislila pričevanje o tem, kako Slovenci v Italiji ostajamo živa narodna manjšina; v kolikšni meri ohranjamo čut pripadnosti narodni skupnosti. Dediščina je ravno to, temelj, na katerem gradimo naše sredine. Kako se je ta temelj spremenil – če se je – ko se je Slovenija osamosvojila, pred kakšnimi izzivi smo danes, kako se nanje pripravljamo in še bi lahko naštevala.

Opredelitev 'narodna' sem nekajkrat ponovila, ker je to drugi poudarek, ki ga pri nas v zadnjem obdobju poslušamo manj pogosto kot nekoč, bolj priljubljena je besedna zveza 'jezikovna manjšina', še najlepše pa je sprejeta vseobsegajoča 'večplastna identiteta'.

Pa še en uvodni odstavek, preden začnem s svojim posegom, o katerem pravim, da gre za 'pričevanje', ker ravno to nameravam ponuditi: utrip s terena s strani časnikarke, ki se premika po treh pokrajinah, v katerih smo Slovenci v Italiji avtohtono prisotni, od Videmske z Režijo, vasicami pod Svetimi Višarjami in slovensko Benečijo do Goriških brd, mesta Gorica, tržaške obale, Krasa, vse do Milj in istrskega konca.

Kolumna Sandija Korena v Družini

Začela bom z iztočnico, ki mi jo je 16. oktobra, ko sem začela razmišljati o svojem posegu, ponudila kolumna v tedniku *Družina*. Podpisal jo je duhovnik Sandi Koren z naslovom *Ne le nekaj srečnežev*. Takole med drugim pravi: »Biti Jezusov učenec ni vedno enako biti krščen. Mnogi krščeni danes ne želijo biti Jezusovi učenci, so to pozabili ali nikoli niso vedeli, kaj to pomeni. (...) V zahodnem svetu je okoli 7 % katoličanov 'zraven', so torej tisti, ki prihajajo k maši, se udeležujejo aktivnosti v župnijah, so tukaj. Približno 11 % krščenih se je postavilo na pozicijo nasprotovanja in sovraštva do vere in Cerkve, ok. 81 % krščenih pa je preprosto apatičnih in živijo tako imenovani 'apateizem', držo, ko je človeku popolnoma vseeno za kakršnokoli versko vprašanje in ga to ne zanima. Tukaj je največja baza tako imenovanih oddaljenih, ki jih v cerkvah srečujemo zgolj ob božiču, veliki noči, ob pogrebi in morda krstih ter kdaj še v podobi staršev veroučencev. Sicer pa jih ni.«

V zadnjem delu svoje kolumne Sandi Koren še dodaja: »Pastir je tisti, ki ovce išče, vodi, varuje in hrani. Od njegovega znanja, veščine, truda in nenehnega iskanja in iznajdljivosti je odvisno, kakšne poti bo našel, da bo ovce našel in nahranil.«

Splošna slika Slovencev v FJK

Če 'krst' in 'živeto krščanstvo' zamenjamo s 'slovensko šolo' in 'narodno zavestjo', bomo imeli tudi splošno sliko stanja Slovencev, ki živimo v Furlaniji - Julijski krajini: manjše zavedno jedro angažiranih; večja skupina priložnostno aktivnih, ki se občasno oddalji, v presledkih pa tudi vrne; največja skupina potencialnih pripadnikov, ki v glavnem nima stikov s skupnostjo, ki leta 2022 ohranja čut pripadnosti, in to tudi ali predvsem po zaslugi združevalnih trenutkov, ki predstavljajo našo družbeno in narodno dediščino. Ne povsod in ne na enak način, a vendar.

Ne le barvanje pirhov in koledovanje torej, temveč tudi spominska srečanja v tržaški Rižarni, reviji Primorska poje ali goriška Cecilijanka, čedajski Dan emigranta.

O italijanskih državljanih, ki čutijo matično domovino v Sloveniji, lahko govorimo v vseh treh naših pokrajinah. Največ jih je na tržaškem Krasu in na goriškem koncu, najmanj na Videmskem, pa čeprav je največ dvojezičnih občin ravno v tej pokrajini, vendar jih najdemo tudi v teh dolinah. In ravno nekateri medijsko obrobni dogodki na Videmskem so zame najlepše doživetje: 'rožinca' 14. avgusta v cerkvi v Matajurju s pobiranjem cvetja na pobočju beneškega očaka, pripravo

šopkov pod vaškim latnikom, kjer odmevajo različni jeziki beneških emigrantov, večerna maša v edini cerkvi, v kateri se je slovenščina kontinuirano ohranila v bogoslužju. Pa 'šmarna miša' ob velikem šmarnu na Ravanci v Reziji z branjem evangelija, ki ga je v rezijansko narečje prevedel nekdanji župan, ki je zelo ponosen Rezijan, a je obenem tudi zelo načelen v stališču, da Rezijani niso Slovenci. Pa žegnanje v kateri od slovenskih vasi v Kanalski dolini, ko na najbolj neposreden način dojameš, da gre za košček Koroške, ki ga je zgodovina dodelila Italiji.

Sami svoji krmarji

Leta 2022 Slovenci v Italiji ne poznamo večjih zaprek in šikaniranja, ki bi bili vezani na narodnost, lahko konkuriramo za vsak natečaj ali službo, narodne nestrpnosti, drugorazrednosti, ki smo ju okusili v prejšnjih desetletjih, v glavnem ni več. Odnosi med Italijo in Slovenijo so na odlični ravni in verjamem, da se bodo tako ohranili tudi z novo italijansko vlado, enako velja za krajevno raven in medobčinsko čezmejnost, javnih dotacij iz obeh držav imamo dovolj.

To nam je v zadnjih desetletjih prineslo pomembno odgovornost, saj je po novem – gre namreč za pridobitev v zadnjem obdobju – v dobršni meri od nas samih odvisno, kolikšen bo delež tistih, ki bodo po 'krstu' iz Korenove kolumne ohranili pripadnost skupnosti, bodo v njej pripravljene delovati v prostem času, se pred zunanjim svetom opredeljevati kot Slovenci.

Tako nekako velja tudi za matični narod od leta 1991 dalje. Odkar premoremo svojo državo, ne moremo več tarnati nad Dunajem ali Beogradom, krmarje, krivce za zamujene priložnosti ali zaslužne za blaginjo naroda, najdemo v svojih vrstah. To predstavlja vsebinski preobrat ne le za narod, ki več stoletij ni poznal državnosti, temveč tudi za njegovo manjšinsko skupnost, ki je več kot sto let živela v obrambnem položaju.

Demokratizacija Slovenije in deasimilacija

Sprostitev medetničnih odnosov na našem koncu in nastanek slovenske države sta tesno povezana, zato ju omenjam skupaj. Demokratizacija Slovenije predstavlja tisto ločnico, po kateri se je na našem koncu dinamika začela razvijati v drugo smer. Ko je matična Slovenija pristopila k omizju zahodnih narodov, se je odnos italijanskega sveta do slovenstva spremenil. Otoplitev je zajela vse plasti, od predsednika države do krajevnih županov, organizacij, posameznikov, medijev.

Z vidika identitetnih dinamik so bolj sproščeni medetnični odnosi pospešili proces deasimilacije. Veliko vnukov tistih Slovencev, ki so iz raznorodnih razlogov v povojnem času obiskovali italijanske šole, se poitalijančili, a še vedno ohranili odmev slovenskih korenin, danes obiskuje slovenske šole. Ob njih je za slovenski jezik in kulturo vedno več zanimanja tudi med italijanskimi someščani. K tem dodajmo še tiste, ki slovensko šolo ali društvo izberejo zaradi kakovosti storitev, saj ob manj številčnih razredih brez priseljencev premoremo tudi organizirano mrežo športnih, glasbenih, prosvetnih sredin.

Pisana družina na novo pridobljenih članov naše skupnosti danes predstavlja tisto večino 'novokrščenih', o katerih piše Koren v svoji kolumni, za katere morajo naši 'pastirji' najti pot, da jih privabimo v svojo sredo. Peščica zavednega jedra, ki se fiziološko krči, namreč ne more več ohranjati naših struktur in razvejane organiziranosti.

Ob prilagojenem receptu za omenjeno množico novih članov je še pomembno doreči tudi meje prilagajanja tej tihi večini, saj Slovenija zanje ni matična domovina, temveč lepa dežela, slovenski jezik zanje ni vrednota, z veliko lahkoto pa bi stapljali naše dogajanje z italijanskim morjem. Če ne bomo opredelili novih pravil, se bo zgodilo, da bo tempo dogajanja v naši sredi začela dajati narodno neopredeljena večina.

Živa in razvejana skupnost

Slovenci v Italiji ostajamo živa skupnost, spreminjamo se. Naj ponazorim s primerom: pred 15 leti sem pripravila knjigo o slovenskih točkah v goriškem mestnem jedru. Kmalu je pošla, pripraviti bi morala novo izdajo. »Tu pa tam boš kaj dopolnila,« mi je dejal založnik. No, tisti »tu pa tam« je zahtevnejša zadeva, tako da nove izdaje še ni.

Vsaka sprememba kaže, da nismo muzejska skupnost, veliko je postojank in družbenih trenutkov, ki se iz leta v leto ponavljajo, a jih tudi nadgrajujemo. Nekatere opuščamo, druge na novo obujamo, tretje povzemamo od okolja in časa, v katerem živimo.

Ker smo tudi razvejana skupnost, se vsaka od treh pokrajin v svoji dediščini, ki jo predstavljajo običaji in tradicionalna ali utečena srečanja, razlikuje. Ni ga namreč dogodka, v katerem bi se prepoznali vsi Slovenci v Italiji. Mogoče bi lahko omenili Prešernove proslave okoli 8. februarja, ki so pred pandemijo potekale po društvenih sedežih v vseh treh pokrajinah, osrednja pa je skupna. A gre za dediščino, ki je institucionalna in skupna vsem Slovincem na vseh koncih sveta.

Videmska, Goriška in Tržaška so tri pokrajine, ki premorejo vsaka svojo zgodovino, ki je naplavila drugačne družbene, jezikovne, kulturne in narodne danosti.

Slovenska Benečija z Nadiškimi in Terskimi dolinami ter Rezija so pod Italijo od leta 1866, asimilacijski pritisk ima v teh krajih daljšo brado. Na Videmskem do pred nekaj desetletji niso poznali slovenskega šolstva, še danes je edina tamkajšnja državna šola dvojezična, do odobritve zaščitnega zakona za Slovence leta 2001 so bili v bistvu nepriznana manjšina.

Goriška in Tržaška (pa tudi Kanalska dolina) sta prešli pod Italijo po prvi svetovni vojni. Dotlej sta bili referenčni središči tudi za osrednjo Slovenijo. Tržaški Narodni dom in goriški Trgovski dom simbolizirata največji družbeni vzpon Slovencev v mestnih središčih, v obeh pokrajinah so delovale slovenske šole, mediji, stranke in organizirane sredine za vsako področje. A tudi Goriška in Tržaška se med sabo razlikujeta.

Če k povedanemu dodamo še družbene posebnosti, bomo videli, da na Videmskem živijo Slovenci, posejani po gorskih zaselkih, večino v nižinskem predelu predstavljajo Furlani. Cerkev je zelo pomemben dejavnik, kar sicer velja tudi za Goriško in Gorico, Trstu pa daje tempo pristanišče, italijanski iredentizem je bil tu izrazitejši, ločnica med mestom in kraškim robom je večja.

Vse to se odraža v družbeni in kulturni dediščini, ki se s svojimi poudarki ohranja v vsaki od treh pokrajin in predstavlja živo jedro, na katerem sloni naša samobitnost. Za vsako od treh pokrajin bom ponudila primer živega dogodka, o katerem lahko rečemo, da je tradicionalen, ker se ponavlja že vrsto let, v njem se prepozna širša skupnost, v sebi ohranja vitalnost.

Kraška ohcet na Tržaškem

Za Tržaško sem izbrala Kraško ohcet, ki je letos vendarle zaživela. Poteka vsaki dve leti, in sicer zadnji teden avgusta. Skoraj deset let je ni bilo; najprej je zmanjkal slovenski par, nato jo je zagodel covid. Pričakovanje je bilo veliko, kar se je pri letošnji 27. izvedbi tudi občutilo.

Ali gre pri večdnevem dogajanju v vaseh Repen in Col ter v svetišču na Tabru za etnografsko prireditev? Prav gotovo, saj ponuja rituale, ki so nekoč spremljali vsako poroko. Gre pa tudi za pravo cerkveno poroko in dediščino, ki je ob skrbni etnografski rekonstrukciji živa. Na letošnji Kraški ohceti se je zbralo več kot tisoč domačih noš, ki jih je s ponosom obleklo veliko mladih in mladih družin. Med njimi niso bili le Kraševci, prihajali so iz širšega tržaškega prostora, obiskovalci pa od vsepovsod, saj gre tudi za turistično prireditev.

Kraške ohceti še nisem doživela, tako kot večina Goričanov. O njenem pomenu za tržaške Slovence sem vprašala kolegico, ki ni doma na Krasu, temveč je odraščala v strogem mestnem središču nekaj sto metrov od Narodnega doma in ima univerzitetno izobrazbo znanstvene smeri. Ob koncu avgusta pa je iz omare vzela skrbno shranjeno kraško nošo in se udeležila spreveda, ki se je vil na Tabor.

Takole mi je povedala: »Na Tabru postane vsa slovenska skupnost na Tržaškem tvoja vas. V teh trenutkih doživljam zamejstvo kot skupnost. Že vrsto let se udeležujem skupnih praznikov, ki ne delujejo vsiljeno, kot se to dogaja za nekatere prireditve. Med temi skupnimi prazniki je tudi 'majenca' v Dolini, pa Kraški pust na Opčinah. Kraška ohcet me nagovarja zaradi aktualnosti, ker je to družbeni in družabni trenutek, postopno me je začela mikati tudi z vidika tradicije. S sestro imava nošo že veliko let, saj sva zahajali v Barkovlje, kjer v noši prejmeš prvo sveto obhajilo, na prvo nedeljo v oktobru imamo v noši tudi procesijo.«

Pomen noše

Noša je precej pogost znak nacionalne prepoznavnosti Slovencev na Tržaškem, nastopa v glavnem ob praznikih, povezanih s Cerkvijo, tako po vaseh kot v mestnih predelih, kjer še imamo slovenske maše. Omenjene so bile Barkovlje, ki so tržaško predmestje ob morju in nedaleč od Miramara. Noše bomo srečali tudi v mestnem predelu Sv. Ivan ali v Škednju, v nošah igra pihalni orkester v Nabrežini, noše najdemo na marijanskem shodu na Opčinah in na edinih slovenskih mašah na Vejni za praznik svetih Cirila in Metoda ter v stolnici sv. Justa za hvaležnico.

Na Goriškem Slovenci nimamo noše. Podobno velja za Videmsko, izjema je Kanalska dolina, kjer imajo žeganja po zgledu tistih na Koroškem. Pred nekaj leti so v Števerjanu obudili oz. rekonstruirali briško nošo, ki pa ostaja etnografski pojav, vezan na Brda, in ni primerljiv s čustvenim odnosom, ki ga imajo tržaški Slovenci.

Na Goriškem je dediščina čezmejnost

Če se pomaknem na Goriško, bi težko našla dogodek, ki bi nas opredeljeval. Geografsko se Goriška vije od Brd do mesta, Krasa in Laškega; vsak predel utripa po svoje. Na Goriškem je obstajala tudi bolj izrazita ideološka diferenciacija, pomemben pečat je medetničnim odnosom dala močna prisotnost goriške nadškofije, ki je v stoletjih našla obliko mirnega

sobivanja različnih jezikov in kultur. Glavni družbeni dogodki, ki se dogajajo na Goriškem, so tako ali drugače vsebinsko opredeljeni.

V Števerjanu že več kot pol stoletja poteka Festival narodnozabavne glasbe, ki iz vse Slovenije priključuje tiste, ki se zanimajo za to glasbeno zvrst. Na Bukovju poteka množično prvomajsko slavlje, ki zbira v glavnem levičarje iz širšega slovenskega prostora. Posebnost Goriške so tudi vstajenjske velikonočne maše ob zori, v mestu je to tudi edina slovenska maša v stolnici, ostaja pa vsekakor verska zadeva. Starih običajev, ki se v bolj odmaknjenih vaseh, kakršni sta Štmaver ali Vrh, ohranjajo v izvorni obliki, ne bi posebej izpostavljala, saj so vezani na vaško tradicijo ali so z manjšimi odstopanji del širše slovenske dediščine.

Dogajanje, ki je še najbolj transverzalno, so proslave ob 25. aprilu pred spomeniki padlim, kar velja v podobni obliki za Goriško in Tržaško, izvzeti pa sta mesti Trst in Gorica. Na naših obeležjih kraljuje rdeča zvezda, izjemo predstavlja le pečica spomenikov. Pred temi obeležji se ob dnevu osvoboditve zberejo govorniki, domači zbori, osnovnošolci recitirajo, institucionalni predstavniki polagajo vence, ob okroglih obletnicah postavitve spomenika ali osvoboditve je prireditev bolj slovesna in množična. Gre za dogodek, ki združuje skupnost in se ponavlja že desetletja.

Za vpogled na Goriško pa si bom privoščila nekaj drugačnega.

Dediščina, ki še najbolj opredeljuje mojo zemljo, je njena čezmejnost in nadmejnost. V zadnjem času o tem poslušamo na vsakem koraku, saj bo somestje leta 2025 evropska prestolnica kulture. Nova Gorica je prepričala komisijo ravno s ponudbo, ki je vključevala tudi Gorico. A domet zgodovinske Goriške, dediščine, ki sega od Vipavske doline do Furlanije, govori različne jezike in premore enako antropologijo, živim, odkar pomnim. Gre za privilegij, ki ga Slovenci v drugih pokrajinah nimajo oz. ne čutijo v taki obliki.

Povezanost goriških ljudi ne glede na mejo in narodnost je unikatna. Skupne Prešernove proslave v Štandrežu in Mirnu prirejajo že veliko let, naši pevski zbori in dramske družine imajo člane iz čezmejne Goriške.

Povezanost goriških ljudi ne glede na mejo in narodnost je unikatna. Skupne Prešernove proslave v Štandrežu in Mirnu prirejajo že veliko let, naši pevski zbori in dramske družine imajo člane iz čezmejne Goriške. Med pandemijo je ta posebnost Goriške prišla še najbolj do izraza: ko so nam mejo zaprli, so z našega konca protestirali prav vsi, od županov do šolarjev in gospodarskih organizacij, razlagali so centralnim oblastem, da je naš prostor tako prepleten, da ga ni mogoče presekat z neprepustno mejno črto. Tudi z Videmskega so se hudovali nad zaprto mejo, a ne tako vehementno, na Tržaškem pa so vladno odločitev sprejeli kot danost izrednega stanja.

Sveta Gora, Kostanjevica, Barbana so kraji molitve za vse Goričane, Sveta Gora je tudi kraj skupnih romanj obeh škofij, ki potekajo že 35 let. In ravno krajevna Cerkev, z njo povezani duhovniki in laiki so v težkih povojnih letih znali ohraniti ali ponovno stakati vezi, ki jih je železna zavesa prekinila.

Burnjak – praznik Benečije

Poglejmo še na Videmsko, ki je največja izmed pokrajin v deželi Furlaniji - Julijski krajini. Upravno razdelitev na pokrajine so pred leti z ustavnim zakonom sicer ukinili, vendar ostajajo žive in jih bodo verjetno spet uvedli. Slovence najdemo od trojezične Tromeje do Rezije in Beneške Slovenije, ki jo sestavljajo še podzvrsti Terske in Karnajske doline ter Nadiških dolin. Asimilacijski pritisk je bil na tem koncu daljši in močnejši kot na Goriškem in Tržaškem, nasprotovanje vsemu, kar je bilo slovenskega, se je začelo leta 1866 in se neprekinjeno nadaljevalo v povojnih letih demokracije vse do današnjih dni. Duhovniki, beneški čedermaci, ki jih skorajda ni več, saj živita le dva zavedna slovenska duhovnika, ki sta stara več kot 80 let, so bili v teh dolinah edina opora proti raznarodovanju, bili so tudi spodbujevalci družbenega dogajanja. V dediščini beneških ljudi so zato katoliški poudarki izrazitejši in splošno sprejeti, na Goriškem ali Tržaškem boste težje našli predstavnike levičarskih organizacij, ki pojejo na koru ali obujajo staro navado, vezano na verski praznik, kar je za Videmsko precej običajno.

Slovenci na Videmskem obenem živijo v Furlaniji, čutijo se ločeni od Goričanov in Tržčanov, ki spadajo pod Julijsko krajino. Furlanija se pravzaprav začne pri mestu Gorica, Goriška je mejna pokrajina. Stopnja zavesti, jezika, politične organiziranosti in tudi kulturne ponudbe se med Videmsko na eni in Tržaško ter Goriško na drugi strani precej razlikuje. Rezultati nedavnih parlamentarnih volitev povedo marsikaj: v vseh 18 dvojezičnih občinah na Videmskem, kjer je slovenska manjšina priznana, je bila prva stranka Fratelli d'Italia Giorge Meloni, ki velja za izrazito protislovensko, desna sredina pa je zmagala prav povsod. Na Tržaškem in Goriškem je bila slika med Slovenci povsem obrnjena.

Ko sem odbirala med dogodki na Videmskem, sem najprej pomislila, da bi spregovorila o Dnevu emigranta, srečanju, ki je preraslo v politično manifestacijo, saj poteka že 60 let na praznik Sv. treh kraljev v Čedadu. Izvorno je bilo to zadnje snidenje pred odhodom domačih emigrantov v tujino, potem ko so v domačih krajih preživeli božične praznike.

Nadalje sem pomislila na Senjam beneške pesmi, letos je bila na vrsti njegova 34. izvedba. Na Lesah lahko začutimo pristen beneški duh z mladimi in manj mladimi, ki v svojih pesmih in nastopih uporabljajo beneško slovensko narečje.

Naposled sem izbrala Burnjak, jesenski praznik kostanja, ki poteka na nedeljo sredi oktobra v vasi Gorenji Tarbij v občini Srednje. V gorski vasici živi približno 30 ljudi, tisto nedeljo pa dobesedno zaživi, po strmih uličicah se vrstijo stojnice s pridelki in proizvodi domačih kmetov, obrtniški izdelki, domačo kuhinjo, na voljo so tematski pohodi, po vasi mrgoli harmonikarjev in glasbenikov. Gre za množični dogodek, ki v zadnjih letih združuje Slovence iz Nadiških dolin ter privablja obiskovalce od vsepovsod. Dopoldanski maši v italijanskem jeziku v domači cerkvi, ki jo spremlja slovensko petje, sledi procesija z Marijinim kipom po vasi.

V ospredju praznika je predvsem kostanj, ki postaja zaščitni znak Benečije. S ponosom vam bodo spregovorili o avtohtonih sortah, 15 jih premorejo. Nekoč je predstavljal pomemben vir dohodka za družinsko bilanco, imel je pomembno mesto v domači prehrani, danes je predvsem identitetna zadeva.

Burnjake prirejajo tudi v drugih beneških vaseh, tisti v Gorenjem Tarbiju pa je največji in najbolj slovenski, soudeleženi je več sredin, od katerih so nekatere ponosno slovenske, na prazniku so zato tudi slovenski napisi, ki jih je drugod bistveno manj. Dogodek omogoča 150 prostovoljcev, med katerimi je veliko mladih.

»Za nas je pomemben dogodek, ker vsi naši prijatelji pridejo sem in se pogovarjamo v slovenskem jeziku,« je povedal mlajši Beneški Slovenec. »Burnjak, pravo okno na Benečijo in naše bogastvo.« »Burnjak ... in spoznaš, kaj je Benečija, kaj je ljubezen do naše zemlje,« je pisalo v domačih medijih.

Sklep

Z vpogledom na Videmsko zaključujem svoj prispevek z našega konca. Ko se zazrem na ta naš konec, si ponavljam, da smo privilegirani, ker smo zamejska skupnost, naš matični narod utripa nedaleč od naših domov, naše delo je lažje, če pomislim na trud, ki ga morajo v ohranjanje slovenstva vlagati zdomci. Matične institucije, predstavniki, raziskovalci, kulturniki, mediji so do našega prostora za mejo pozorni, od vrtca do mature, od športne ekipe do pevskega zbora, od županov do planincev ostajamo povezani, se lahko srečujemo.

In kljub temu tarnamo, zmanjkuje nam notranjega žara, ki ga občutim vsakokrat, ko srečam Slovence, ki delujejo v nemogočih pogojih v slovenskih domovih v Argentini. Mogoče nam bo novi čas, ki se bo vendarle izmotal iz prehodnosti, o kateri poslušam že vrsto let, prinesel več zavedanja o privilegiranem bogastvu, ki ga premoremo.

Svoj prispevek bom zaključila z izseki iz govora, ki ga je imela Mariana Poznič 18. septembra letos v Slomškovem domu v Buenos Airesu in jih čutim povsem za svoje.

»Slovenski dom ni samo kraj, kjer trdo delamo. Je tudi naš prostor pod soncem, kjer se čutimo domače in varne, kjer lahko pozabimo na vsesplošni stres, ki nas obdaja. Vsi, ki ob nedeljah zjutraj pijete kavo tukaj na dvorišču pod lipami, predvsem tam nekje okoli novembra, ko cvetijo, veste, o čem govorim.

Imamo razloge, da smo zadovoljni. Še vedno. Naš izziv je ta, da zaklad, ki so ga naši predniki ustvarili in nam ga predali, naprej obdelujemo, da ne bo zastarel in postal samo prašen odsev samega sebe. Mora se prilagajati času in prostoru in pri tem ohranjati svoje bistvo, da bo izžareval svetlobo in dajal toploto. Le tako ga bo naslednja generacija vzela za svojega.

Ohranjanje nedotaknjenih spominov je naloga muzejev, ne živih skupnosti. Zato je potrebno, da razmišljamo o tem, kdo smo, o naši osebni in skupni biti. Sicer mimogrede lahko postanemo utrujeni ponavljalci vsakoletnega koledarja prireditev.«

Z dišečimi lipami, ki v buenosaireškem domu cvetijo novembra, se vam zahvaljujem za pozornost.«

Imamo razloge, da smo zadovoljni. Še vedno. Naš izziv je ta, da zaklad, ki so ga naši predniki ustvarili in nam ga predali, naprej obdelujemo, da ne bo zastarel in postal samo prašen odsev samega sebe.

I. DOBRI TEMELJI – ZNANJE

PEDAGOG IN NJEGOVA VLOGA PRI OHRANJANJU NARODA IN NJEGOVE DEDIŠČINE

EDUCATOR'S ROLE IN PRESERVING NATIONAL HERITAGE

✉ **Andrej Fink** (andresfink47@gmail.com), dr. prava (Madrid, Španija), zaslužni profesor, je upokojen. V Argentini je bil 35 let profesor politoloških in mednarodnopolitičnih predmetov na dveh univerzah. Od leta 2017 je profesor na Fakulteti za pravo in poslovne vede na Katoliškem inštitutu v Ljubljani. Je avtor dveh knjig in so-avtor štirih ter avtor številnih člankov, predavanj in govorov. Deset let je bil član Sveta za Slovence po svetu, posvetovalnega organa Vlade RS. Je diplomiran prevajalec slovenščina – španščina.

Slovenija, Argentina

Povzetek

Vzgoja je strateškega pomena za Republiko Slovenijo. Smo mlada država s starodavnim narodom. Posedujemo bogato kulturo, kar pomeni, da je vrednot v njem mnogo. Te vrednote smo zastonj prejeli od prednikov kot dediščino in smo jih dolžni podanašnjene prenašati na zanamce. Kultura ohranja narod pri zdravem življenju. Zavest o vrednotah, ki naj bi jih kot dediščino predajali našim otrokom in mladini, je premalo živa. To pa je odgovornost nas, pedagogov. Mi smo graditelji (tudi) njihove prihodnosti. Nujno moramo prečistiti ozračje, ki nas obdaja, da bomo zagotovili pogoje lepšega sožitja v državi.

Abstract

Education is of strategic importance for the Republic of Slovenia. This is a young state which evolved from an ancient nation. In the rich culture of Slovenian nation there are many hidden values. We were given these values for free from our ancestors and are obliged to pass them on to our followers. Culture keeps the nation healthy. Children and youngsters are not well aware of these values that we are trying to pass on them as a valuable heritage. So, this is a responsibility of us, educators. We are also the builders of their future. We urgently need to purify the atmosphere that surrounds us in order to ensure the conditions for a beautiful coexistence in the country.

14

Ključne besede: dediščina, ozračje, ponos, prihodnost, vrednote, vzgoja, zgodovina.

Keywords: heritage, atmosphere, pride, future, values, education, history.

1 Uvod

Spoštovane gospe, cenjeni gospodje!

Zahvaljujem se za povabilo k sodelovanju na tem srečanju in za zaupanje, ki mi ga s tem izkazujete.

Pomen in vloga pedagogov v Republiki Sloveniji, še posebej katoliških pedagogov, je vsestransko prvenstvena. Vse druge panoge delovanja naše države so manj pomembne. Seveda se tega dejstva večina prebivalcev ne zaveda. Skrbijo nas zdravstvene razmere virusa, vojna po agresiji v Ukrajini, draginja in inflacija, nedovoljene migracije, pa naše delovanje v Evropski uniji, Natu itd. Zelo malo pa je takih, ki pomislijo na presežni pomen, ki ga ima vzgoja in izobrazba naših državljanek in državljanov. Tu se začne in konča vse. S tem stoji in pade vse naše skupno življenje v demokratični in samostojni državi Sloveniji.

Gornji naslov kot izhodišče mislečega človeka nujno spodbuja k širšemu razmisleku. V svojem razmišljanju se bom ustavil ob vseh elementih, ki jih naslov izziva.

Velikokrat govorimo o strategiji in strateškem pomenu tega in onega. Komaj kdaj pa, če sploh, slišimo govoriti o strateškem pomenu našega vzgojnega in izobraževalnega sistema, od otroškega vrtca do univerze in doktorata. Po svoje je razumljivo, da nas skrbi tisto, kar je neposredno pomembno (varnost, gospodarstvo, okolje, ugled v svetu). Klasiki so dejali: *Primum vivere – deinde philosophari*. (Najprej poskrbi za življenje, potem modruj.) To je sicer res, vendar ... Nadvse važno je načrtovanje skupnega življenja v državi, to pa ni nekaj od danes do jutri, temveč je nekaj, kar sega dlje v prihodnost. Resne države in pomembna podjetja načrtujejo najmanj za dvajset let naprej. Ravno to pa je doba formacije človeka od ranega otroštva do diplome na univerzi.

2 Vzgoja

Vzgoja oz. vzgajanje je gojenje nekega razmerja in temu odgovarjajočega delovanja odraslega človeka, ki je usmerjeno v običajno mlajšega (otroka, mladostnika), z namenom, da mu pomaga odkriti in izdelati lastno identiteto ter se z njo vključevati v družbo. S tujko temu včasih rečemo »edukacija«. Beseda izhaja iz latinščine, »ducere«, in pomeni »voditi«. »Educere« pa pomeni »voditi iz«, torej iz vodenega, vzgajanega privabiti ali priklicati, kar že ima v sebi (talente, sposobnosti, občutljivost za spoznavanje tistega, kar je dobro in plemenito), in pomagati, da v vsem tem sam pride čim više in v tem najde samega sebe.

Vzgoja, vzgajanje, izobraževanje pomeni klesanje obraza. Pri tem klesanju pa niso tako pomembne zunanje poteze, temveč predvsem notranje. Znano je, da dobri umetniki, »podobarji«, na platnu ali v kamnu pokažejo ne samo zunanji profil, temveč ob tem »upodobijo« tudi nevidne poteze, značaj, vrline, dušo ... Kot »misleča žival« je človek tudi v tem nekaj edinstvenega v stvarstvu, saj smo ustvarjeni »po božji podobi in sličnosti« (Gen.). Bog nima podobe, saj ga nikoli nihče ni videl. Zato je pri tem vsa teža na vzgoji duha, za mnoge od nas v religioznem smislu, lahko pa tudi v nereligioznem, čeprav se oba vidika iščeta in nekje končno srečata. Zato je vzgoja, formacija, izobraževanje res strateški posel v vsaki človeški družbi, ki se zaveda same sebe, pa naj bo še tako primitivna.

Ko govorimo o vzgoji, navadno mislimo na otroke in mladino do končane univerzitetne izobrazbe. Do takrat mlad človek potrebuje neko vodstvo in usmerjanje, torej dvostranski proces, v katerem nekdo ponuja neko znanje, podatke, vrednote, misli, drugi pa ponujajo snov svobodno ter bolj ali manj premišljeno sprejema in po njeni inkorporaciji začne živeti kot svoje in temu celo začne dodajati lastne uvide. Ta proces se začne že v družini, ki je podlaga za vsako pedagoško delo. Družina je tisti »prostor«, kjer otrok v vsakdanji praksi spoznava dimenzije družbenega življenja. Seveda mora biti družina naravna, z očetom in materjo, ki sta prva pedagoga, ki otrokom posredujeta najosnovnejše življenjske parametre za njihovo uspešno vključitev v družbo. Zato je sodelovanje med družino in šolo tako pomembno. Živel sem v državah, kjer se je napol poetično, a zato nič manj konkretno reklo, da je učiteljica otroku druga mati.

Nad vse važno je, kaj polagamo otroku v dušo v njegovem najbolj zgodnjem otroštvu. Isto velja za mladostnike in celo za univerzitetno mladino, ki naj bi po letih bila že zrela, pa kljub temu potrebuje nasvete. Tudi odrasli jih do konca življenja mnogokrat potrebujemo. Iz osebne izkušnje lahko povem, da sem pri vsakem predavanju na univerzi skušal »mimogrede«, kot če bi mi slučajno padla iz žepa, omeniti kako formativno misel, ki vedno ostane. V zvezi s tem sem imel veliko lepih izkušenj, ko so se mi pozneje študentje, pa tudi diplomiranci prav za to zahvaljevali.

Iz vsega tega (vzgoje, formacije, izobraževanja) izhaja tudi to, kar bi lahko na nepravi način imenovali 'model državljana'. Ko govorim o modelu človeka, gre prav za to: Kakšen naj bi bil naš državljan? V demokratični in pluralistični družbi mora vsak državljan imeti možnost, da si pridobiva znanje, da ob njem svobodno razmišlja, da pridobljeno izobrazbo izmenjuje z drugimi in da ob vsem tem svobodno ustvarja ter kritično prihaja do novih dognanj v skladu s splošno veljavnimi skupnimi vrednotami. Tu se srečamo z jedrom naslova: Dediščina.

3 Dediščina

Če najprej spomnimo na pojem dediščine, lahko rečemo, da je to zapuščina, ki prihaja od naših prednikov. To je najprej otipljiva materialna imovina, ki jo nekdo prejme brezplačno, navadno od svojih roditeljev. Nekateri jo z veliko lahkoto zapravijo, drugi jo nadvse cenijo. Ob vsej pomembnosti materialnega je duhovna in kulturna imovina tista, ki tudi materialnemu daje smisel. Zato danes govorimo o kulturni dediščini.

Verjetno je kultura eden izmed filozofskih pojmov, ki jih je najtežje opredeliti in označiti. Tukaj lahko na hitro preletimo nekaj podatkov in povezav med njimi. Kulturo je začeli omenjati že Ciceron v starem Rimu. Določeneje je pojem začel dobivati vsebino v času Bacona (1561–1626), končni današnji pomen pa mu je dal Herder proti koncu 18. stoletja. Etimološko se povezuje z idejo gojenja: colo, colere, cultus, torej obdelovanje. Vse, kar je gojeno, se razlikuje od naravnega, samodejnega. Narava in kultura sta torej nasprotna si pojma. Narava je to, kar zraste samo po sebi, nastaja iz sebe, raste samo in postaja iz svoje rasti to, kar je. Torej je v območju tega, kar že obstaja. Kultura pa je vse, kar proizvaja in ustvarja človek, kar hote naredi, ker to vrednoti. Za hitro razumevanje lahko primerjamo kulturo z naravo. Neobdelano polje oz. pokrajina je narava. Vrt je kultura. Človek z obdelovanjem narave pokrajini doda nekaj, kar jo spremeni v vrt. Obdelana zemlja pa je seveda svojevrsten »vrt«, saj bo iz nje zrasla potrebna hrana za življenje. Na ta način človek deluje z mislijo na vrednost, ki naj bi jo dal stvari, naravi oz. naj bi jo s svojim doprinosom večal. Svet kulture je svet vrednot. Ob njej ne gre več samo za preprosto stvarnost. S kulturo smo vstopili v drugačno, višjo stvarnost. Že tukaj bi se lahko navezali na pedagogiko, saj se z njo neuk človek, denimo divjak, kultivira in kvalitativno dviga.

S kvarjenjem možganov mladih ubijamo njihov človeški in narodni potencial. Pedagogi smo še posebej poklicani, da s svojim vodenjem otrokom, dijakom in študentom pomagamo, da se bodo razvili v zdrave osebe in državljane, ki bodo sposobni tudi kritično, a v pravi svobodi, opremljeni s praviimi vrednotami in praviimi parametri, razmišljati ter sebi in narodu ustvarjati zdravo prihodnost. Če jim tega ne omogočamo, močno škodujemo njim in celi narodni skupnosti in končno državi.

Kultura v tem najširšem pomenu je torej skupek predstav in miselnih sestavov, ki tvorijo življenje neke skupnosti v nekem kraju in času. V širšem pomenu je mogoče opredeliti kulturo kot skupek vrednot, obnašanj, naziranj, usmerjenosti ter podzavestnih domnev in verovanj, ki prevladujejo med osebami v določeni družbi. V vsakdanji rabi uporabljamo pojem kultura v ožjem pomenu, misleč s tem zelo izdelane in sofisticirane izraze človeških čustev, razmišljanj in dognanj, povezanih s šolanjem in študijem. A to je, kot rečeno, ožji pomen besede. V tem smislu je kultura Prešernov Sonetni venec, Beethovnova Deveta simfonija, da Vincijeva Gioconda, pa Shakespearjev Hamlet in Cervantesov Don Kihot. Toda kulturo v širšem pomenu besede nosi v sebi in jo goji preprosta kmetica, ki živi na domači zemlji, ki je že stoletja njena in s katero se v vsem vsak dan istoveti.

4 Vrednote

Kot rečeno, je svet kulture svet vrednot; brez vrednot ni kulture. Zato se moramo na kratko ustaviti tudi ob pojmu vrednot. Danes se ta pojem (beseda) uporablja za vse mogoče. Najkrajša definicija, ki sem jo našel, pravi, da je vrednota »privlačno dobro«. To je nekaj, kar nas privlači, ker tisto občudujemo, si želimo in po čemer hrepenimo. Seveda pa mora biti tisto, po čemer hrepenimo, resnično dobro. Mnogokrat nas zelo privlači tisto, kar je slabo, a slabo, naj bo še tako privlačno, ne more biti in ni vrednota prav zato, ker je slabo. Zato je pojem vrednota nujno povezan in končno istoveten s pojmom dobrega.

Nastopi vprašanje: Ali je kultura ena ali jih je več? S sociološkega vidika lahko rečemo, da je kultur več, tako kot je narodov veliko. Vsak narod ima svoje vrednote, ki jih ceni in so bistvo njegove različnosti. Vendar – ali obstajajo istočasno tudi vrednote, ki so univerzalne, skupne vsem ljudem na planetu Zemlja? Prej sem omenil Beethovna, da Vincija, Shakespeara, Cervantesa. Goethe je svoje stališče glede tega izdelal na zelo zanimiv način: »Kot človek in državljani mora pesnik ljubiti svojo domovino. A domovina njegove pesniške sile in izpovedi pa so Dobrota, Plemenitost in Lepota, ki niso povezane z nobenim določenim krajem ali deželo, ampak jih osvaja in izpoveduje povsod, kjer jih najde.« Te besede dajo razumeti, da ni pravega nasprotja med resnično partikularno vrednoto in resnično univerzalno vrednoto. Kar je posebnega, se hrani in krepi v vesoljnem, vesoljno pa se, nasprotno, krepi tudi v posebnem. Mora pa oboje biti *resnično*, to je *resnična vrednota*. Kljub temu pa v današnjem globaliziranem svetu misleci še vedno razpravljajo o tem, ali imamo ljudje sploh skupne vrednote ali ne.

S temi mislimi se vrnimo domov, v domovino, državo Republiko Slovenijo.

5 Kultura ohranja narod

Prav za Slovence je značilno, da smo se ohranili predvsem na podlagi naše kulture v širšem in v ožjem pomenu besede. Žal nismo imeli političnih institucij kot mnogi drugi, ki so imeli kraljevine, cesarstva, velike armade, kasneje kolonije. Zato so bili v svetu bolj prepoznavni, seveda v dobrem in slabem. Mi smo socialno plemstvo izgubili relativno kmalu. A to je bilo nadomeščeno z *duhovnim in kulturnim plemstvom*. Ta dva sta bila in sta še močna temelja naše samobitnosti, s katerima smo danes v Evropi aktiven subjekt. To smo vedno bili, samo naša prepoznavnost še ni bila dodelana. Pred 31 leti smo dosegli tudi to. To moramo sedaj razvijati. Imeti pa moramo vedno pred očmi to, kar nas danes združuje. Združuje nas kulturna dediščina; ta nas danes na poseben način združuje tudi na tem srečanju.

Slovinci se moramo zavedati kulturne dediščine, kajti če se je ne (zavedamo), je enako, kot če je ne bi imeli. Zavedanje o njej se pa, kot že prej rečeno, začne v zdravi družini in že v prvem razredu osnovne šole. Pa smo spet pri pedagogih.

Vrednote smo prejeli od prednikov, ki so vrednotili nekaj, za kar so si močno prizadevali skozi stoletja. Cankar v Kurentu govori o bolečih »tisoč in petsto letih« evolucije našega naroda. Zgodovinski pregled, ki ga tukaj ne bom omenjal, nam govori o vzponih in padcih. Cankar nam tudi pravi, da »narod mehkužnik bi dušo izdihnil«. Naš narod pa to ni bil. »Zmajal je z rameni«, se otresel neprijateljev, dejal, da je »ta burka stara že tisoč let«, in prišel do danes.

Najhujša nesreča se je našemu narodu zgodila pred 77 leti. Leta 1945 je bilo vse porušeno (pri tem ne mislim na stavbe in zunanje strukture) in je bilo vse postavljeno na drugačne temelje, če temu sploh lahko tako rečemo. Revolucija je krvavo prekinila ves večstoletni zgodovinski proces rasti in težavnega vzpona našega naroda. Naredila je krvav prelom. Vse do tedaj veljavne večstoletne vrednote so bile nasilno odstranjene. Da to ni iz trte zvita trditev, pričajo učbeniki in mnogi drugi pisni viri. S tem dejstvom se moramo soočiti in tega ne zakrivati z evfemizmi ali lepimi besedami, kot da se ni zgodilo nič kaj posebno hudega. Morda je najbolj v nebo vpijoč primer vključitev pesmarice slovenskih ljudskih pesmi, med katerimi so bile vse stare domovinske in tedaj znane narodne ljudske melodije in besedila, na indeks prepovedanih knjig. Vsi podatki iz naše bogate kulturne zgodovine so bili ali izbrisani ali zmanjšani v svoji veljavi ali preinterpretirani, tako da so izgubili ves svoj domovinski in narodni pomen. V ta način obravnavanja slovenske zgodovine z njenimi mnogimi vsebinami spada vse – od Brižinskih spomenikov, prve slovenske knjige, Trubarja, nadvse važnega 19. stoletja in dobe našega prebujenja.

Pri Slovencih in posebej za pedagoge na poseben način izstopa bl. škof Anton Martin Slomšek. Škof Slomšek ima neizmerne zasluge kot pedagog (*Blaže in Nežica v nedeljski šoli*) ter kot narodni buditelj in utrjevalec glavnih povezovalnih vrednot (»Sveta vera bodi vam luč, materin jezik pa ključ do zveličavne omike«). Poleg tega je s premestitvijo sedeža lavantinske škofije iz Št. Andraža v Maribor naredil nadvse važno narodnopolitično potezo, ker je z njo kulturno utrdil štajersko slovenstvo, ki ga je kasneje vojaško zakoličil general Rudolf Maister. Zato je tako hvale vreden Slomškov dan, ki ste ga katoliški pedagogji pripravili 24. septembra letos na Slomu pri Ponikvi.

6 Naši otroci vedo premalo o slovenski zgodovini in dediščini

A današnje šole v Republiki Sloveniji v veliki meri na vse to pozabljajo. Naši otroci in mladostniki v veliki meri ne dobivajo podatkov o bogati dediščini iz preteklosti. O ustoličenju koroških vojvod je v naših šolah komaj kakšna beseda, če sploh. Na ta način je seveda težko pričakovati, da bodo nove mlade generacije gojile ponos na slovensko tisočletno preteklost, jo podoživljale danes in tudi jutri. Vse preveč je njenega omalovaževanja. Kdor pa danes pozablja na vse to, ni vreden dediščine. O naši osamosvojitvi pred 31 leti v šolah dobivajo komaj kakšen podatek, razen častnih izjem.

7 Mi smo graditelji prihodnosti

Dediči preteklosti smo s prejemanjem dediščine hkrati postali graditelji prihodnosti. Živeti s kulturno dediščino danes za jutri pomeni vrednote iz preteklosti (ohranjene in obogatene) prenašati na zanamce. Potem ko smo se odločili soočiti se z dejstvom nasilnega preloma pred 77 leti, moramo danes še vedno najprej celiti rane, telesne in duševne, ki so ostale nezaceljene in ki jih ni malo. Najhujše je, da se jih niti ne zavedamo, predvsem duševnih. Če pa imamo zamegljene možgane, je isto, kot da bi vzgajali in živeli pod prisilo, ker na tak način demokratični sistem človeku nič ne koristi. Je zgolj zunanja oblika in kot taka celo zavajajoča. Prav to se nam dogaja danes, ko kljub mnogim plemenitim naporom še nismo zmogli prečistiti našega duhovnega, kulturnega in temu sledečega političnega ozračja. Skrajni čas je že, da po 31 letih demokratizacije, sicer zelo nepopolne, rečemo bobu bob. Dolgo dobo 46 let je pri nas vladal totalitarni komunistični sistem. V njem so bili, žal, prav pedagogi nujna transmisija enoumnega režima. Seveda ne vsi. Nekateri so se junaško trudili in bili iznajdljivi, da so v nevzdržnih razmerah naredili kaj dobrega, s tem pa seveda mnogo tvegali. Tudi po treh desetletjih šibke demokracije imamo dolžnost, da začnemo spreminjati stvari, sicer se bomo po poteku prihodnjih 31 let še vedno spraševali, kje smo oz. kaj se dogaja z nami. Danes so okoliščine našega javnega življenja, v njih pa šolstva, neprimerno boljše kot pa v polstoletnem totalitarnem sistemu. Živimo v Evropski uniji, ki je kljub pomanjkljivostim okvir, ki jamči demokratične standarde.

Če bi še danes nadaljevali v megli in praznini preteklih desetletij, za kar si nekateri prizadevajo, bi nadaljevali s samomorilno miselnostjo, v kateri se nezavedno nahajamo in ki nas je pod pretvezo naprednosti pol stoletja dušila in nas še danes utesnjuje v včasih nevzdržnem zatohlem ozračju. Ne pretiravam. Pravim samomorilno, ker s kvarjenjem možganov mladih ubijamo njihov človeški in narodni potencial. Pedagogi smo še posebej poklicani, da s svojim vodenjem otrokom, dijakom in študentom pomagamo, da se bodo razvili v zdrave osebe in državljane, ki bodo sposobni tudi kritično, a v pravi svobodi, opremljeni s pravimi vrednotami in pravnimi parametri, razmišljati ter sebi in narodu ustvarjati zdravo prihodnost. Če jim tega ne omogočamo, močno škodujemo njim in celi narodni skupnosti in končno državi.

Vzgajati moramo za svobodo in pluralizem. Ker pa smo predvsem katoliški pedagogi, lahko posredujemo še neprecenljivo dodano vrednost, ki nam jo nudi krščanstvo s svojo presežnostjo, modrostjo in duhovnostjo. Na razpolago nam je dva tisoč let star Kristusov nauk, ki so ga do danes izpopolnjevali misleci, teologi in filozofi, tako da je vedno moderen, vedno svež in sodoben.

Ta nauk moramo podajati okoliščinam primerno, saj mora tudi »nepriličnost« biti »prilična«, a podajati ga moramo nujno. Sveti Pavel je nekje zapisal: »Gorje meni, če ne oznanjam evangelija.« Gorje tudi nam, če ne oznanjamo vsega tistega, kar je dobro in plemenito za naš narod in za človeštvo. To mnogi delamo po svojih najboljših močeh. Pred smrtjo je Pavel rekel: »Dober boj sem dobojeval, brate potrdil, vero ohranil ...« Bojujmo tudi mi vsak dan dober boj, da potrdimo brate, da vsi skupaj ohranimo vero v Boga in v še lepšo Slovenijo!

Andrej Fink:

VII. sonet domovini

(napisan ob 25-letnici osamosvojitve RS,
objavljen v kulturni reviji Meddobje, št. XLIX, 1–
4, leto 2016. Buenos Aires, Argentina.)

Srebrni jubilej ti zdaj praznuješ.
Odkar si spet svobodna, samosvoja,
vsem je znana zdaj podoba tvoja
in vsi spoznali so, kje ti domuješ.

Srebro pa ni vse, kar ti poseduješ.
Na tebi mnogo zatega je znoja,
ki kaže, da iz višjega ne sloja
lahko rodi se plemstvo, kot pričuješ.

Duha stvaritve tvoja so odlika.
Duhovno plemstvo, plemstvo tvoj'ga uma
je zarja nam, je luč, ki se svetlika

in pravi mimo našega razuma,
da moč srca vse giblje, vse premika.
Ta srebrnina daje nam poguma!

STVARI SO TAKE, KOT JIH IMENUJEMO (W. SHAKESPEARE).

RAZMIŠLJANJE O SLOVENSKI DEDIŠČINI IN NAŠI MLAČNOSTI DO NJE

THINKING ABOUT SLOVENIAN HERITAGE AND OUR LUKEWARM ATTITUDE
TOWARDS IT

✉ **doc. ddr. Verena Perko** (verena.perko@siol.net), arheologinja in muzeologinja, muzejska svetnica in predavateljica ter ena od ustanoviteljev doktorskega študija heritologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani. Izobraževala se je v različnih državah, med drugim s Paul Gettijevo štipendijo v ZDA in drugod. Je avtorica več muzejskih razstav ter številnih znanstvenih in strokovnih objav.

Slovenija

Povzetek

Prispevek je namenjen kritičnemu razmišljanju o slovenski dediščini in splošnemu odnosu do nje. Navkljub ustreznim zakonskim podlagam in ratifikaciji skorajda vseh mednarodnih listin, ki se nanašajo na dediščino, lahko označimo ta odnos najmanj kot mlačen. Avtorica išče vzroke v širšem družbeno-političnem okolju, kar omogoča sodobna definicija dediščine kot vrednote, ki naj so jo ohranja naslednjim rodovom. V kratkem pregledu se posveti družbenim vrednotam ki jih je slovenski narod v polpreteklosti negoval ali zanemarjal in se kritično osredotoči na odnos do narodne istovetnosti. Na primeru interpretacije zlatega prstana iz zgodnjesevrednjeveškega groba, odkritega na Ptuj, razkriva širši odnos do vprašanja slovenstva in slovenske kulturne dediščine, povezane s krščanstvom.

Abstract

The contribution is conceptualized as the critical reflection on Slovenian heritage and the general attitude towards it. Despite the appropriate legal foundations and the ratification of almost all international documents relating to heritage, the Slovenian attitude to the national heritage can be described as unenthusiastic. The author looks for causes in the wider socio-political environment in the in accordance with the modern, holistic definition of heritage as a value that should be preserved for future generations. In a short overview the social values that Slovenian nation cherished or neglected in the semi-past are discussed with critical focus on the attitude towards national identity. Using the example of the interpretation of a golden ring from an early medieval grave discovered in Ptuj, it reveals a broader attitude towards the issue of Sloveneness and Slovenian cultural heritage related to Christianity.

Ključne besede: dediščina, istovetnost, krščanstvo, slovenstvo, vrednote.

Keywords: heritage, identity, Christianity, Sloveneness, values.

1 Dediščina

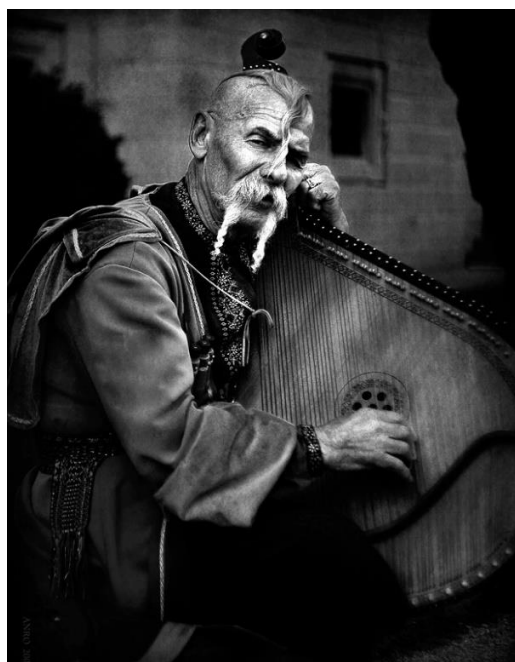
Dediščina je narodov spomin in opomin, je dokument njegovega obstoja in dokaz, da skupnosti ali narodu pripada določen prostor pod soncem. Dediščina pa je tudi ključen identitetni, kulturno-izobraževalni, razvojno-gospodarski in duhovni kapital vsakega naroda.¹ Ni naključje, da postanejo pomembne dediščinske ustanove in spomeniki prvovrstne tarče uničenja med vojaškimi spopadi. Spomnimo se le uničenja Palmire in drugih zgodovinskih mest v Siriji ali pa sarajevske Viječnice, kjer je zaradi bombardiranja zgorelo več kot dva milijona knjig in drugega pisnega gradiva. Izginotje dediščine pomeni izbris neke skupnosti ali celo uničenje naroda. Vendar uničenja ne predstavljajo samo vojaški napadi. Še veliko bolj nevarno je tiho zanemarjanje in namerno izrinjanje določene teme ter z njo povezane dediščine iz kolektivne zavesti. To se lahko zgodi zaradi radikalnih političnih ukrepov ali preprosto z javnim molkom, z nekakšno zatemitvijo spomina, ko stvari izginejo iz šolskih načrtov in postanejo premalo pomembne, da bi se z njimi ukvarjale dediščinske ustanove.

Slika 1: Ob bombardiranju sarajevske Vijećnice je bilo uničenih več kot dva milijona knjig in tristo izvirnih dokumentov, rokopisov neprecenljive vrednosti. Vijećnica je postala simbol genocida u Bosni in Hercegovini (Ramić, 2017).

Posebej je treba izpostaviti tudi peklenski Stalinov načrt, kako uničiti edinstveno ukrajinsko dediščino kobzarjev, ukrajinsko kobzari, potujočih slepih guslarjev, ki so ob spremljavi ljudskega glasbila prepevali stare junaške epe. Leta 1930 je organiziral kongres ljudskih pevcev v harkovskem gledališču. Vse prisostvujoče kobzarje je dal Stalin odvesti ven iz mesta in jih brez milosti pobiti. Zločin, ki se je zgodil nad slepimi ljudskimi pevci, ni bil namenjen njim samim, temveč predvsem uničenju ukrajinskega kolektivnega spomina, s čimer bi bila narodni samobitnosti zadana smrtna rana. Zgodilo se je uničenje dobrega dela narodovega kolektivnega spomina. Toda Ukrajinci so narodnostno močan in številčen narod. Preživeli so strahote pogromov in pobojev, *golodomora* in poboja kobzarjev.² Drugače pa je z nami Slovenci.

19

Slika 2: Ostap Kindrachuk, kozaški pevec s kobzo (banduro), tradicionalnim glasbilom (Anikeyenko, 2015).

Grozljiva ukrajinska zgodba slikovito pojasnjuje vitalno vlogo kulturne dediščine za narodov obstoj, še posebej, če jo uziramo v luči sedanjega ruskega vojaškega napada na Ukrajino. Kulturna dediščina je neločljiva celota tega, kar je ustvaril človek in je snovni dokaz obstajanja ter ustvarjanja neke družbe.

Dediščina je mnogovrstna, običajno govorimo o kulturni in naravni, vendar je veliko razlogov za celovit pristop. Resnično nedotaknjena, »naravnega« okolja je namreč komajda še za kakšno pest in priznati moramo, da je »nedotaknjeno« samo zato, ker ga človek doživlja kot prvobitno in neokrnjeno. Toda dejstvo je, da bi se narava odlično počutila tudi brez nas. Nikogar ne bi bilo, ki bi jo imenoval »narava«, jo občudoval in raziskoval, jo izkoriščal in nenazadnje tudi (posredno ali neposredno) uničeval. Sklenemo lahko, da je naravna dediščina kulturni konstrukt, pojem ki smo ga ustvarili s pomočjo znanosti in kulturnih vrednot. Kulturne dediščine torej ne moremo ločevati od naravne in oboje zadobiva svoj pomen šele skozi človekovo bit ter sobivanje. Upravičeno lahko torej govorimo o dediščini kot neločljivi celoti naravnega in kulturnega okolja, o nesnovni in snovni dediščini premičnega in nepremičnega značaja. Naravno okolje je bilo od samih začetkov človekovanja, in je še vedno, odločilnega pomena za način človekovega življenja, je neločljivo povezano z vsem, kar je človek ustvaril in še ustvarja. Naravne danosti vplivajo na telesne ter duševne značilnosti človeka in jih delno tudi pogojujejo, ter tudi sooblikujejo življenje skupnosti. Kultura, navade, znanja in običaji, predvsem pa jezik sam so odziv na človekovo doživljanje družbenega in naravnega okolja, ki pa ga človekova transcendentalna, duhovna narava presega.

Lahko torej rečemo, da je kulturna dediščina odraz človekove ustvarjalno duhovne presegačnosti, ki jo naravne, okoljske danosti pogojujejo in delno tudi narekujejo, človek pa te danosti z močjo skozi dolgo preteklost nakopičenega znanja, uma ter duha, vedno znova ustvarjalno presega. Dediščina je izrazito družbeno determiniran pojav. Po eni od sodobnih definicij je dediščina to, kar družba prepoznava kot vrednoto in jo ohranja prihodnjim rodovom. Še več, taista definicija pravi, da nekaj takega, kar bi bilo vnaprej določeno kot dediščina, ne obstaja. Toda definicija odpira nevarne pasti postmodernističnega relativizma, kjer so vse vrednote med seboj izenačene in s tem tudi razvrednotene. Tako stališče lahko vodi tudi k uničenju neke dediščine, kar se npr. že dogaja z nekaterimi javnimi spomeniki v ZDA, češ da so kolonialistični ali celo rasistični in kot taki nesprejemljivi za sodobno družbo.

Po drugi strani pa ta ista definicija dediščine kot družbene vrednote dobro osvetljuje njeno politično naravo in kliče h kritičnemu premisleku o tem, kar se je v polpreteklosti ohranilo in še ohranjamo s pomočjo pravnih sredstev v okviru kulturnih ustanov. Če pomislimo na osrednje vrednote nekega okolja, se bomo strinjali, da so to največkrat vrednote vladajočega, politično in najpogosteje tudi gmotno najmočnejšega sloja. Družbeni red »utrjuje« ideološki, politično-upravni, raziskovalni in izobraževalni stroj in njegove vrednote brani kot edino prave ter objektivno nadčasne. Vrednot obrobnih, zamolčanih in/ali politično preganjanih skupin ne bomo našli med tem »cvetoberom«. Toda tudi če vrednotne lestvice obrnemo, se bo situacija z drugimi akterji slej ko prej ponovila, ker je pač taka narava človeške družbe. Iz tega sledi, da je dediščina skupin, ki so odrinjene ali celo politično prepovedane, v slabšem položaju in dolgoročno gledano je kot taka obsojena na pozabo ter izginotje. To ponuja odlično izhodišče za razmislek o kulturni dediščini slovenskega prostora.

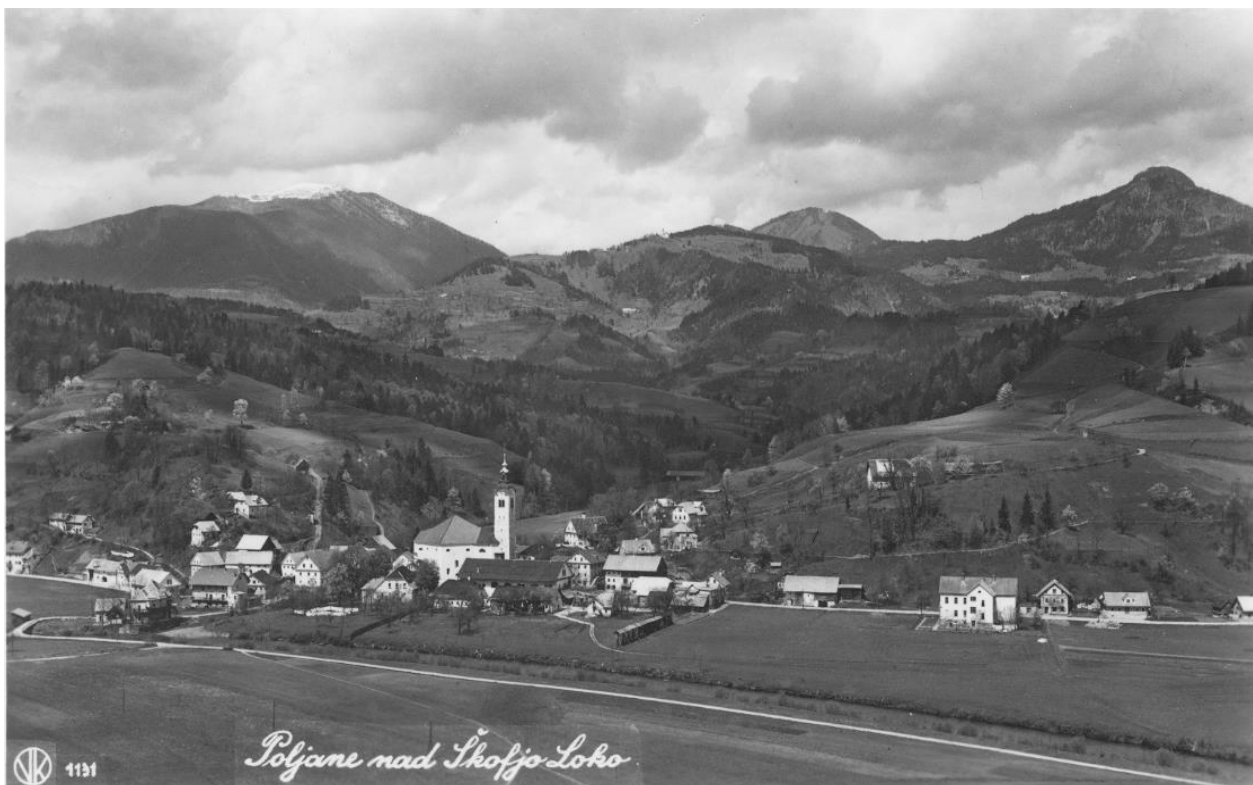
2 Še dan današnji vidiš razvalino, ki Ajdovski se gradec imenuje, / v nji gledaš Črtomírovo lastnino

Naša dediščina je bogata in raznovrstna. Obsega vse od najskromnejših prazgodovinskih ostankov do sodobnih arhitekturnih stvaritev. Vključuje široko paleto ljudskega in umetniškega ustvarjanja, spomenike in pomnike, prostore spomina, obeležja zmag, a tudi sramotnih dejanj, kot so uničevanja in poboji. Da, tudi težka dediščina vojnih in povojnih obračunov je pomemben del preteklosti vsake skupnosti. Dediščinske ustanove hranijo in skrbijo za različne oblike snovnih in nesnovnih ostankov preteklosti v arhivih, knjižnicah, muzejih in galerijah in zavodih za varstvo kulturne dediščine. Preučujejo in ohranjajo mnogotere dediščinske pojavnne oblike: od paleolitskih bivališč, orodij in prvega glasbila iz časa neandertalca, prazgodovinskih gradišč in gomilnih grobišč z bogato dediščino staroselskih ljudstev, razsežne ostanke rimskega imperija z zgodnjim krščanstvom, do zgodnesrednjeveških dokazov iz časa preseljevanj in obsežnega zgodovinskega loka nastajanja slovenske kulture s Trubarjem in Prešernom ter neštetiimi oblikami umetniškega in ljudskega snovanja iz časa nastanka samostojne države vse do danes. Govorimo o ostankih preteklosti, ki pa vsi, čeprav imajo potencial dediščine, ne postanejo dediščina kar avtomatično. To se zgodi šele, ko jih prepoznamo kot vrednoto in jim formalno dodelimo status dediščine, ki ji po zakonu pripada določeno varstvo.³ Vse drugo so t. i. male, zasebne dediščine, ki pa so še kako pomembne za ohranjanje kolektivnega spomina in uravnovešanje razglašene, hegemonске dediščine nacionalnega pomena. Ključne so torej vrednote, ki jih neka družba priznava in goji, z njimi pa so posredno ali neposredno povezani ostanki preteklosti.

Vprašanje odločilnega pomena se torej glasi, katerim vrednotam daje slovenska družba veljavo in katere so zapostavljene ali celo odrinjene. Da bi to spoznali, se bo treba vrniti vsaj v polpreteklo dobo jugoslovanstva. Malo je znano, da so v korist povezovanja skupne države Kraljevine Jugoslavije razvili idejo o jugoslovanski rasi. Vse specifične narodne tradicije in značilnosti, ki so idejo podpirale, so postale prednostne in obratno, vse kar ni bilo ideji v prid, je bilo potisnjeno v ozadje.⁴ Iz tega izhaja, da že pred drugo svetovno vojno katolištvo in slovenstvo, isto velja tudi za Hrvate in njihovo samobitnost,

za državno politiko nista bili prioriteta, veliko prednost pa so dobile srbske teme, npr. srednjeveška umetnost na Balkanu.⁵ Druga svetovna vojna je prinesla grozovit razkol, ki se še do dandanašnjega ni pocelil. Trojni značaj vojne je v Sloveniji prinesel poraz strani, ki je v veliki meri predstavljala katoliško prebivalstvo. Njihova usoda je znana, pregnanstvo ali izginotje s poboji, preživelim pa je bilo zagotovljeno mesto v senci nove stvarnosti. Z malo pretiravanja lahko rečemo, da je šlo večidel za katoliške, toda narodno zavedne in med njimi mnoge socialno demokratično usmerjene ljudi, ki so bili politično nesprejemljivi. In tudi tiste, ki so bili med vojno na napačni strani in so postali izdajalci ter kolaboranti. Podobno napačne pa so bile tudi njihove vrednote – vera, dom in domovina.

Prvi odlok o varovanju kulturne dediščine, ki ga je izdal SNOS v januarju 1945, je bil usmerjen v drugačne vrednote in postal je podlaga vsem kasnejšim zakonom o kulturni dediščini, tudi zdaj veljavnemu.⁶ Navkljub vsemu spoštovanju do pomembnega, državotvornega dejanja, ki je še v času vojne zaščitilo slovensko kulturno dediščino, in s tem brez dvoma tudi obstoj slovenskega naroda, pa se je treba vprašati, katero dediščino je zakon zaščitil in čigavo je zapostavil. V ta namen si oglejmo vrednote povojne Jugoslavije. Osrednje vrednote zmagovite strani so bile osredotočene okoli pridobitev komunistične ljudske revolucije, v razredni boj in pravice delavskega razreda, napredek in internacionalizem. Marksizem je namreč zapostavljal male narode in dajal prednost velikim, kar je še vedno očitno iz odnosa Rusije do Ukrajine, a tudi s položaja Srbije v nekdanji Jugoslaviji. Naštete vrednote je bil ustrezen tudi implicitni pogled na dediščino, kako bi sicer lahko že v povojnem času, v času miru, navkljub sprejetemu odloku o varovanju kulturne dediščine razstreljevali cerkve, rušili kapelice, v oplenjene gradove naselili delavske družine ali vojsko in pustili propasti arhitekturno prvovrstne meščanske vile s parki itd. Po vojni so po nepotrebnem propadle tudi mnoge prastare domačije, kmečka in podeželska poslopja, uničena so bila brezštevila vaška jedra. Seveda je bila to pogosta cena za industrijski razvoj, še večkrat pa je razvoj služil le kot opravičilo za uničenje. Spomnimo se npr. porušnja pomembne baročne cerkve sredi Poljan nad Škofjo Loko, ki je »morala« pasti zgolj zato, ker je »ovirala« razvoj prometa.⁷ Ali bi se to zgodilo tudi stavbni dediščini, ki ni bila »last« in odraz razrednih sovražnikov, katoliške cerkve, aristokracije, buržoazije ter kulakov? Odgovor ni znan, ker tovrstna vprašanja še vedno niso stvar odprte, javne diskusije.

Slika 3: Predvojne Poljane nad Škofjo Loko (foto: Slovenski etnografski muzej).

V luči splošno sprejetih, branjenih in »privzganjih« povojnih vrednot se moramo ozreti še na en svojevrsten slovenski fenomen, na vprašanje shirane slovenske samobitnosti in rabe imena Slovenec. Kot je znano, sodobna zgodovinska stroka zastopa tezo, da smemo ime *Slovenec*, *Slovenka* rabiti šele od Trubarjevega časa, pred tem pa lahko govorimo zgolj in samo o Slovanih.

Osredotočimo se torej na dogodke iz časa zgodnje antike in preseljevanja ljudstev ter v luči novih odkritij pogledimo, kako je vznikala slovenska kultura.

V šolskih učbenikih in javnosti prevladuje pogled na čas poselitve Slovanov, kot bi bil ostro ločen od antike, pa vendar nobena doba ne »zraste« sama iz sebe in tako tudi ne doba preseljevanja ljudstev v zgodnjem srednjem veku. Poselitve Slovanov lahko razumemo le v okviru obsežnih dogajanj v času razpadanja Zahodnega rimskega cesarstva in nastajanja močnega Bizanca, ki je preživel Zahod še za dobrih tisoč let. Novonastalo središče Konstantinopol je že ob ustanovitvi leta 324 prevzelo vlogo novega Rima, postalo branik in osrednji prostor krščanske, izvorno pa starogrške, antične omike (Herrin, 2009).

V času razpada Zahodnega rimskega cesarstva konec 5. in v 6. stoletju je bilo krščanstvo na naših tleh že splošno razširjeno (Bratož, 2014). Že v drugi polovici 3. stoletja je bila v rimskem mestu Petovion močna krščanska skupnost s škofijo. Prvi znani škof je bil sv. Viktorin, razlagalec Svetega pisma in prvi latinski pisec v naših krajih. Najbolje ga poznamo skozi dela sv. Hieronima, ki je bil doma nekje v okolici Ilirske Bistrice in je postal najslovitější prevajalec Biblije, latinske Vulgate. Krščanstvo izpričujejo tudi številni ostanki cerkvenih zgradb, krstilnic in molilnic v antični Emoni, Poetovion, Celei in Kranju, če omenimo le najpomembnejše. Zgovorni so tudi ostanki te dobe, posodje in oljenke z upodobitvami križa, nakit in drugi predmeti, odkriti v naseljih ter na grobiščih (Knific in Sagadin, 1991; Benedik, 2016). Po propadu Zahodnega rimskega cesarstva in mest staroselsko prebivalstvo ne izgine. Zateče se v zakotja in na težko dostopne kraje v hribih, kot so npr. Rifnik nad Šentjurjem, Vranje nad Sevnico ali Ajdna nad Potoki in številni drugi. Da gre v resnici za krščansko prebivalstvo, dokazujejo ostanki cerkva, krstilnic in prebivališč cerkvenih dostojanstvenikov ter posameznih pokopov znotraj cerkvenih stavb. Odprto ostaja vprašanje, kateri jeziki ali celo jezike se je tedaj govorilo na naših tleh. Le malo je verjetno, da se je latinščina kot pogovorni jezik razširila tudi na podeželje in izpodrinila staroselske, prazgodovinske govorce. Latinščina je služila predvsem kot upravni jezik, vlogo države pa je prevzela Cerkev s svojimi izobraževalnimi in trgovskimi središči v Sredozemlju.

Naseljevanje novih ljudstev z Vzhoda, med katerimi so prevladovala številna avaroslovanska plemena, je pustilo v primerjavi z antiko manj sledov. Pogosto je prepoznano po rušenjih in prenehanju delovanja posameznih škofijskih središč, ki so preživela razpad rimske države. V Prekmurju so bila ob gradnji avtoceste odkrita le skromna, v zemljo vkopana slovanska prebivališča iz konca 6. in 7. stoletja (Perko in Sagadin, 2016 in tam navedena literatura). Najštevilnejša pa so pričevanja iz grobišč, največje je bilo odkrito v Kranju. Najdbe iz staroslovanskih grobov v Kranju, na Bledu, Ptujju in v Slovenj Gradcu kažejo sprva močne panonske, velikomoravske vezi z germanskimi in bizantinskimi vplivi. V 8. stoletju se v arheoloških in antropoloških ostankih že nakazuje mešanje staroselskega prebivalstva z avaroslovanskimi prišleki. Tako je Milan Sagadin na kranjskem gradivu iz 8. stoletja še lahko razpoznaval staroselske značilnosti in jih ločeval od slovanskih. Prepoznal pa je tudi značilnosti lokalnih delavnic, ki kažejo, da je konec 8. in v 9. stoletju proces medsebojnega mešanja končan, značilnosti se poenotijo (Knific in Sagadin, 1991). Proces zlivanja prebivalstva, ki ga je moč posredno spremljati skozi materialno kulturo in deloma tudi preko analiz kostnih ostankov,⁸ je brez dvoma tekel tudi na jezikovni ravni, kar se najbolj očitno pokaže pri Brižinskih spomenikih. Zapisi, ki so nastali med 972 in 1039 v Ziljski dolini, so zapisani v slovenskem jeziku. Gotovo se ne nanašajo na neko umetno ustvarjeno jezikovno tvorbo; raba narečja izdaja občevalni jezik tamkajšnjega prebivalstva. Gre za zapis govorce, ki jo razume večina in iz česar lahko posredno sklepamo na zlitje staroselskega ter novodoseljenega življa in prav tako tudi njihovih jezikov. Tako se približamo arheološkemu zapažanju, ki kažejo na najkasnejši spoj staroselskih in slovanskih kultur v 9. stoletju in kar lahko razumemo tudi kot dobo porajanja slovenskega jezika ter samozavedanja pripadnikov slovenskih skupnosti.

Pomudimo se na kratko ob dogodkih 9. stoletja, ki so bili tako odločilnega pomena za obstanek slovanskega prebivalstva in ohranitev slovanskih jezikov v osrčju Evrope. Zaradi pokristjanjevanja, ki so ga nemški duhovniki iz Salzburške nadškofije širili med slovanskim prebivalstvom v Panoniji v nemškem jeziku, in političnih razprtij, je velikomoravski knez Rastislav leta 862 zaprosil bizantinskega cesarja Mihaela III, naj mu pošlje misijonarje.⁹ Leto kasneje sta v spremstvu učencev prišla na Moravsko solunska brata Konstantin in Metod.¹⁰ Že med potjo sta razvila slovanskim jezikom prilagojeno pisavo glagolico in ustvarila skupni, slovanskemu prebivalstvu razumljiv obredni jezik, ki ga danes imenujemo starocerkvenoslovanščina. V Nitri sta ustanovila šolo in prevajala bogoslužne knjige. Leta 867 sta iz Moravske odšla na Kocljev knežji dvor v Blatenski Kostel, kjer je bilo tedaj središče Spodnje Panonije in kamor je spadal tudi Ptuj z okolico. Še isto leto sta Konstantin in Metod odpotovala skozi naše kraje do Benetk in naprej proti Rimu, da bi pri papežu dosegla potrditev slovanskega bogoslužja. Papež Hadrijan II. ju je radostno sprejel in v znak potrditve položil njune svete knjige na oltar bazilike Santa Maria Maggiore. S papeževim pismom *De industria tua* je postala starocerkvenoslovanščina ob hebrejščini, grščini in latinščini tudi uradno krščanski obredni jezik. Po smrti Konstantina se je Metod vrnil na Moravsko. Postal je sirmijski nadškof, po preganjanju in enoletni ječi na Bavarskem je leta 885 umrl v Nitri. Po Metodovi smrti so se njegovi učenci razselili in razširili so starocerkvenoslovanski jezik ter pisavo glagolico na Balkan. Iz pisave se je kasneje razvila cirilica, ki jo danes uporabljajo vse do Mongolije, starocerkvenoslovanščina pa je še vedno v rabi pri pravoslavnem obredju.

Med skoraj triletnim bivanjem svetih bratov na Kocljevem dvoru na Blatnem jezeru je pod Kocljevo Spodnjo Panonijo sodilo tudi ptujsko območje. Mesto je ta čas le še blede senca nekdanje rimskodobne Petovione, pa vendarle na grajskem griču že nastaja zametek dvora, ki bo čez nekaj stoletij zrastel v sedež mogočnih gospodov Ptujskih. Iz zgodovinskih virov je znano, da se je po frankovskem obračunu s Kocljem na Ptuj zatekla njegova soproga z manjšim spremstvom (Korošec, 1997: 24 in tam navedeni viri). Arheologinja Paola Korošec je v ptujskem grobu 335 in majhni, od ostalega grobišča povsem

ločeni skupini grobov prepoznala ostanke pokojnikov, ki so bili v tesni vezi s Kocljevim dvorom. Edinstveni zlati prstan, narejen za moško roko in kasneje zožen za droben ženski prst, je izdelek bizantinskih delavnic (Slika 4). Uhani, prav tako iz zlata, pa so bili narejeni v velikomoravskih delavnicah. Prstan nima istodobnih primerjav, je pa narejen v maniri kasnejših škofovskih in cesarskih prstanov na Balkanu. Paola Korošec je prstan iz groba 335 prepoznala kot znamenje škofovske časti in ga povezala s sv. Metodom, ki je preživel nekaj zelo dejavnih let na Kocljevem dvoru. Grob z zlatimi prdatki pa je pripisala Kocljevi ženi, ki je bila izgnana iz dvora in se je z majhnim dvornim spremstvom zatekla na Ptuj. Pojav prstana v grobu Koroščeva pojasnjuje z neposrednimi in tesnimi stiki, ki so po virih obstajali med knezom Kocljem in nadškofom Metodom v njunem skupnem boju proti frankovski nadoblasti in germansko-latinskemu bogoslužju. Avtorica skuša tudi pojasniti vzroke, da se je škofovski prstan znašel v grobu kneginje. Zaveda se, da ni mogoče ugotoviti kdaj je prstan prišel v last Koclja, obstaja pa možnost, da se je to zgodilo v trenutku preganjanja Metoda. Najverjetnejše, ko je moral nadškof v Regensburg, morda pa tudi pred nevarnim potovanjem v Carigrad (Korošec, 1997: 24 in tam navedeni viri).

Znanstvena skupnost je zavrnila neposredno povezavo gradiva z zgodovinskimi osebami, a boljše interpretacije še do danes ni ponudila. Sicer drži, da tako široka interpretacija ni znanstvena naloga, je pa brezdvomno naloga dediščinskih ustanov. Danes prstan leži skrbno varovan v muzejskem trezorju Ptujkega pokrajinskega muzeja in le redki vedo za zgodbo o Kocljevem prijateljstvu s sv. Metodom, o Kocljevi ženi in njenem pregnanstvu na Ptuj.

Slika 4: Zlata uhana in moški prstan iz groba 335, odkritega na Ptuj (foto: Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož).

Zadržimo se še za trenutek pri rabi slovanskega bogoslužnega jezika in pomenu delovanja svetih bratov. Oznanjanje božje besede v (starocerkveno) slovanskem jeziku je naletelo na hud odpor pri nemških duhovnikih. Salzburška nadškofija in nemška nadoblast sta se temu odločno zoperstavili in navkljub papeževi izrecni podpori so škofa Metoda ujeli ter ga za več kot leto dni zaprli na Švabskem. Lahko si mislimo, da je raba ljudskega jezika močno odmevala tudi med sosednjimi Karantanci, Karniolci, Istrani in Hrvati. Navsezadnje sta sveta brata na svoji poti v Benetke z učenci prepotovala naše kraje in kot že omenjeno, je ptujsko območje sodilo neposredno pod upravo Kocljeve Spodnje Panonije (Slika. 5).¹¹

Poleg kneževine Karantanije je ta čas izpričana tudi Karniola s središčem v Karniju, današnjem Kranju. Pomen Karniole dobro osvetljuje največje odkrito grobišče okoli kranjske farne cerkve kot tudi obstoj kulturnega, upravnega središča na Gradišču nad Bašljem, kjer so bile odkrite edinstvene najdbe. Med njimi so posebej imenitni deli knežje konjeniške opreme, z zlato in srebrno nitko okrašene, umetelno skovane železne ostroge, žvale, stremena in obešalniki za meče ter drugo (Bitenc in Knific, 2001; Perko in Sagadin, 2016). Zgodovinski viri izpričujejo, da so se Slovani iz Zgornjesavske doline pridružili uporu Ljudevita Posavskega v Sisciji. Franki so na zmagovitem povratku iz Siscije leta 820 obračunali z domačim plemstvom ob zgornjem toku Save, kar bi lahko ustrezalo ozemlju Karniole, ki je s tem porazom izgubila svojo notranjo samostojnost in prišla pod neposredno frankovsko upravo (Štih, 1996 in tam navedeni viri).

Slika 5: Karniola v območju Frankovskega cesarstva (Dolinar idr., 2011: 53).

Navkljub tuji nadoblasti pa je prebivalstvo ohranilo svoj jezik, ki se je skozi stapljanja in mešanja s staroselskimi in sosednjimi govoricami razvijal v specifičen slovenski jezik in je v primerjavi s sosednjimi germanskimi, romanskimi ter drugimi slovanskimi jeziki prepoznavno drugačen že v svojem najstarejšem zapisu v Brižinskih spomenikih. Kot omenjeno, Brižinski spomeniki so najverjetneje nastali že pred letom 1000.¹² Zapisani so v latinski minuskuli, v pisavi, ki je bila značilna za zahodnoevropski prostor tega časa. Zapis je nastal v jeziku skupnosti, ki je živela v okolici Zilj na Koroškem. Naravno je sklepati, da jezik ni nastal šele v času zapisa, ampak se je nanašal na govorico okoliškega prebivalstva, skoraj gotovo staro več kot stoletje. Sklepanje nas postavi približno v čas 9., morda pa že tudi konca 8. stoletja, kar se zelo dobro ujema s Sagadinovimi ugotovitvami pri raziskavah arheološkega gradiva. Za nastanek Brižinskih spomenikov je bila brez dvoma odločilna že omenjena politična direktiva frankovskega dvora v času Karla Velikega (cesar od 800 do 814) z zahtevo, da je za učinkovito opravljanje cerkvenega obredja treba osnovne verske obrazce prevesti v ljudski jezik. Posredno pa lahko upravičeno domnevamo, da je imela močan vpliv tudi splošna raba obrednega starocerkvenoslovanskega jezika na Moravskem in v sosednjih, spodnje panonskih deželah s ptujskim območjem.

3 Zaključek ali stvari so take, kot jih (po)imenujemo ...

Slovenisti in primerjalni jezikoslovci so jezik Brižinskih spomenikov prepoznali kot slovenski ali vsaj staroslovenski. Nasprotno pa zgodovinopisna in arheološka stroka dokazujeta in vztrajata, da se za prebivalstvo na prostoru današnje Slovenije in Koroške uporablja ime Slovani. Od poselitve, torej od konca 6. oziroma 7., pa tja do 15. stoletja uporabljajo stroka in z njimi večidel šolnikov ter kulturnikov za prebivalstvo Slovenije ime *Slovani*. Raba imena Slovenci naj bi bila upravičena šele v času Trubarja. Vzroki za to naj bi bili, da Slovenci v nasprotju s sosednjimi ljudstvi nismo bili državotvorni in nismo imeli svojih kraljev kot npr. Hrvatje, ki 9. stoletje označujejo kot »hrvatski knežji horizont«.

Zato je treba kar naprej opominjati, da je prav dediščina edinstveni in silno krhek dokument narodovega obstoja in njegove kulture ter hkrati naš najdragocenejši skupni kapital, za katerega smo vsi odgovorni.

Vsi pa vendar ne mislijo tako. Za primer naj navedem le Janka Kosa, ki nadaljuje tradicijo starejših raziskovalcev, npr. Franca Grivca, Franceta Kidriča, Milka Kosa, Boga Grafenauerja, Jožeta Kastelica in drugih. V njegovih tekstih, in podobno tudi pri drugih naštetih, lahko preberemo o *slovenskem* ljudstvu že od 9. stoletja dalje. Janko Kos tudi zelo jasno opredeli rabo termina *slovenski narod* in ga utemelji s Prešernovo poezijo, ki dvigne slovenski jezik med svetovne literarne jezike, medtem ko si je slovenska nacija utrla pot šele s samostojno državo (Kos, 2020).

Da je potreben ponovni razmislek ob rabi imena Slovani in Slovenci, dokazuje več argumentov. Prvič so to arheološke raziskave, ki kažejo na spojitev kulturnih vplivov najkasneje v 9. stoletju. Drugič to dokazujejo tudi antropološke najdbe in

tretjič, absurd, ki ga krona ugotovitev, da so ljudje, ki govorijo slovenski jezik (zapisan v Brižinskih spomenikih pred letom 1000) Slovani.

Poskusimo razložiti, kaj je pripomoglo k absurdu. Če se ozremo v polpreteklo zgodovino, lahko opazimo, kako nenaklonjeno je bilo jugoslovanstvo z rasnimi teorijami slovenski identiteti že od samega začetka skupne države. Globoka tragika druge svetovne vojne je dodatno zaznamovala slovenski narod in močno oslabila, pa tudi zmanjšala tisti njegov del, ki je predstavljal močno narodno zavedno, večidel katoliško prebivalstvo. Povojna Jugoslavija je zelo hitro uredila zakonske podlage varovanja kulturne dediščine, pri čemer pa implicitno ni bila naklonjena vrednotam t.i. sovražnikov ljudstva (katoliškim izobražencem, ostankom aristokracije, buržoaziji, kapitalistom in kmečkim veleposestnikom). Izrazita je tudi marksistična usmerjenost nove politične elite v internacionalizem, kar omalovažuje in izključuje domoljubje ter narodno samobitnost, o čemer je velikokrat pričeval Boris Pahor. Če pa pretehtamo širši okvir porajanja slovenske kulture, zlahka ugotovimo, da je bilo zanjo odločilnega pomena krščanstvo, kar je posebej dobro razvidno tudi iz delovanja svetih bratov Cirila in Metoda ter nastanka prvega zapisa slovenskega jezika in čemur, *nota bene*, še posebej ni bila naklonjena marksistična ideologija Titove Jugoslavije.¹³

Ali nas lahko po vsem povedanem še čudi, da se povojne generacije zgodovinarjev, arheologov in drugih raziskovalcev – in z njimi tudi pedagogov, šolanih v marksističnem duhu, tako krčevito oklepajo teorij, ki v času nastanka prvih zapisov slovenskega jezika zanikajo obstoj slovenstva in slovenske kulture. Naj torej sklenem svoje razmišljanje skupaj s Shakespearjem, ki trdi, da so stvari take, kot jih imenujemo. Velja pa tudi obratno, da česar ne poimenujemo, tega preprosto ni, kar še posebej velja v sodobni politiki. Naj se poigram z besedami: ljudstvo, ki nima imena, ne obstaja in prav tako ne njegova kultura, kar v primeru slovenske kulture pomeni tudi brisanje njenih krščanskih korenin. Brez tega pa lahko Slovenci kot brezoblična gmota v pan-slovanskem loncu brbotamo vse do 15. stoletja ali pa še dlje, kar nas postavlja ne samo v podrejeni položaj do sosednjih narodov, temveč tudi močno spodkopava našo samobitnost – in posredno opravičuje tujo nadoblast.

Francoska filozofinja Chantal Delsol je tenkočutno razgalila vzvode takega početja v sodobni zahodni družbi in jih prepoznala kot vodo na mlin manipulacij superkapitalskih združb. Pri nas so tendence k brisanju vrednot, izginjanju identitete, uničevanju tradicij največkrat samo organski podaljšek prejšnjih in sedanjih raznarodovalnih družbenih procesov. Zato je treba kar naprej opominjati, da je prav dediščina edinstveni in silno krhek dokument narodovega obstoja in njegove kulture ter hkrati naš najdragocenejši skupni kapital, za katerega smo vsi odgovorni.

Ne zakon, ljudje smo glas preteklosti! Moremo in moramo ohraniti, kar je premalo pomembno za dediščinske ustanove in znanstvene raziskave, pa je vendarle del naše lastne, osebne preteklosti in je drobec v mozaiku narodove samobitnosti, brez katerega je celota močno okrnjena.

Vsa dediščina, nastala na Slovenskem, je naša dediščina, ker smo »dediči« tega prostora in svoje preteklosti. Vsi smo tudi poklicani k ohranjanju in varovanju, kajti z izginjanjem dediščine izginja lastna preteklost in, kar je v resnici presodnega pomena, izginja tudi možnost preživetja naših zanamcev. Bolje kot razumemo vlogo dediščine v sodobni družbi, bolj smo lahko dejavni ter osmišljeni. Več dediščine kot se bo ohranilo, bolj trdne bodo naše skupnosti. Pomembne so tudi tiste »majhne«, »zakotne« dediščine, ki so bile ali pa so še zakonsko spregledane in morda celo zamolčane. Ne zakon, ljudje smo glas

25

preteklosti! Moremo in moramo ohraniti, kar je premalo pomembno za dediščinske ustanove in znanstvene raziskave, pa je vendarle del naše lastne, osebne preteklosti in je drobec v mozaiku narodove samobitnosti, brez katerega je celota močno okrnjena.

Še posebej dragocena so zato prizadevanja vseh tistih šolnikov, ki ozaveščajo mlade o pomenu dediščine in jih seznanjajo z lokalnimi in osebnimi dediščinami ter jih navdušujejo za tradicionalne vrednote.

4 Literatura in viri

Anikeyenko, Valeriy (2015): The destruction of Ukraine's folk singers. *Euromaiden press*, 9. 12. 2015. Pridobljeno 14. 10. 2022 s spletne strani: <https://euromaidanpress.com/2015/12/09/the-destruction-of-ukraines-folk-singers/>.

Benedik, Metod (2016): *Krščanstvo na Slovenskem v luči virov*. Celje: Celjska Mohorjeva družba.

Bitenc, Polona; Knific, Timotej (ur.) (2001): *Od Rimljanov do Slovanov. Predmeti*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.

Božič, Dragan; Dular, Janez (ur.) (1999): *Zakladi tisočletij. Zgodovina Slovenije od neandertalcev do Slovanov*. Ljubljana: ZRC Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

Bratož, Rajko (2014): *Med Italijo in Ilirikom: slovenski prostor in njegovo sosedstvo v pozni antiki*. Ljubljana: Znanstvena založba Filozofske fakultete.

Delsol, Chantal (2019): *Sovraštvo do sveta: totalitarizmi in postmoderna*. Ljubljana: Družina.

- Dolar, France M. idr. (2011): *Slovenski zgodovinski atlas*. Ljubljana: Nova revija.
- Herrin, Judith (2009): *Byzantium: The Surprising Life of a Medieval Empire*. New Jersey: Princeton University Press.
- Ignjatović, Aleksander (2007): *Jugoslovenstvo u arhitekturi: 1904–1941*. Beograd: Građevinska Knjiga.
- Knific, Timotej; Sagadin, Milan (1991): *Pismo brez pisave. Arheologija o prvih stoletjih krščanstva na Slovenskem*. Ljubljana: Narodni muzej Slovenije.
- Korošec, Paola (1997): *Prispevek k izpovednosti velikega moškega zlatega prstana z grajske nekropole v Ptujju*. Razprave Filozofske fakultete v Ljubljani. Ljubljana: Znanstveni inštitut Filozofske fakultete v Ljubljani.
- Kos, Janko (2020): *Duhovna zgodovina Slovencev*. Ljubljana: Slovenska matica.
- Perko, Verena; Sagadin, Milan (2016): *Slovani, kakšni Slovani? Katalog razstave*. Kranj: Gorenjski muzej.
- Ramić, Emir (2017): Vijećnica je sinonim srpsko-crnogorskog ubiida i kulturocida. *Bošnjaci.net*, 25. 10. 2017. Pridobljeno 5. 11. 2022 s spletne strani: <https://www.bosnjaci.net/print.php?pid=63173>.
- Štih, Peter (1996): *Kranjska (Carniola) v zgodnjem srednjem veku*. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.

5 Opombe

¹ Dr. Jelki Pirkovič in Tadeju Curku se zahvaljujem za kritično branje in tehtne pripombe, ki so pripomogle k izboljšanju besedila. Navkljub njunemu prizadevanju in natančnim jezikovnim popravkom Judite Babnik ostajajo vse napake še vedno samo moje.

² Valeriy Anikeyenko, The destruction of Ukraine's folk singers (Vir: <https://euromaidanpress.com/2015/12/09/the-destruction-of-ukraines-folk-singers/>. Dostop: 4. 10. 2022)

³ Nepremično dediščino, ki jo stroka in okolje prepoznajo za pomembno, razglasijo za spomenike državnega ali lokalnega pomena, muzealije in arhivalije pa postanejo spomeniki z vpisom v inventarno knjigo oz. dokumentacijsko zbirko. Razglamo samo nepremično in nesnovno dediščino. Ti dve kategoriji dobita status dediščine z vpisom v register.

⁴ Temi je posvečeno veličastno delo Aleksandra Ignjatovića, *Jugoslovenstvo u arhitekturi: 1904-1941* (Ignjatović, 2007).

⁵ Tema je neločljivo povezana z nastankom srbske države in s pravoslavljem.

⁶ Zakon o varstvu kulturne dediščine (Uradni list RS, št. 16/08, 123/08, 8/11 – ORZVKD39, 90/12, 111/13, 32/16 in 21/18 – ZNOrg) (Vir: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144>, pridobljeno 1. 10. 2022)

⁷ Poučen je na spletu objavljeni prispevek o Osnovni šoli v Poljanah, ki zelo nekritično navaja podatek, da je bila cerkev porušena zaradi slabega stanja, kot posledice medvojnega bombardiranja. Že dolgo je znano, da poškodbe niso bile tako hude, da bi bilo potrebno rušenje. Cerkev je navsezadnje bila prvovrsten spomenik baročne arhitekture. Vzroki so bili predvsem ideološke narave. Vir: http://sola-poljane.splet.arnes.si/?page_id=13003 (pridobljeno 18. 10. 2022)

⁸ Novost so tudi raziskave s pomočjo arheogenetike, glej: Benjamin Štular et al., *Migration of Alpine Slavs and machine learning: Space-time pattern mining of an archaeological data set*, (sl. *Selitve alpskih Slovanov in strojno učenje: podatkovno rudarjenje prostorsko-časovnega vzorca iz nabora arheoloških podatkov*), september 2022 (Vir: <https://hal.archives-ouvertes.fr/hal-03790155/document>, pridobljeno 2. 10. 2022).

⁹ Delovanje sv. Cirila in Metoda v Spodnji Panoniji je izhajalo in želje knezov Pribina in Koclja po samostojnosti njune kneževine, osnova za samostojno državo pa je bila samostojna cerkvena oblast. Pokristjanjevanje v Karantaniji ni potekalo nasilno (Benedik, 2016, 129-134).

¹⁰ Konstantin, ki ga viri imenujejo tudi filozof, je sprejel redovno ime Ciril šele tik pred svojo smrtjo v Rimu 14. februarja 869.

¹¹ Sv. Metod je čez naše kraje v Benetke odpotoval še dvakrat, leta 879 na poti v Rim, in leta 882, na poti v Carigrad.

¹² Brižinski spomeniki so nastali med 972 in 1039 na starejših osnovah, ki so se nanašale na ukaz Karla Velikega iz leta 800 o obveznem kodificiranju najpomembnejših bogoslužnih obrazcev.

¹³ Po prvem obdobju indoktrinacije, med leti 1945-1960, za katerega je značilno neposredno zastraševanje, se začne izvajati prava indoktrinacija širše javnosti s pomočjo »prevzgoje«¹³ intelligence. Za slednje so bili potrebni indoktrinirani učitelji v srednjih šolah in na univerzah, kar se je lahko začelo množično izvajati šele po preteku ene generacije. Šele po letu 1960 je začela delovati velika večina "pravovernih" učiteljev in profesorjev. Rezultate žanjemo še danes.

POVEDKE KOT IZHODIŠČE ZA DOMOZNANSKO VZGOJO

SHORT STORIES AS A STARTING POINT FOR LOCAL STUDIES

akad. prof. ddr. mag. Marija Stanonik (marija.stanonik@siol.com), ima opravljen znanstveni magisterij iz etnologije, doktorat znanosti iz filologije (literarna zgodovina in jezikoslovje) v Zagrebu ter doktorat znanosti iz teologije. Je upokoj. znanstvena svétnica, članica Slovenske akademije znanosti in umetnosti. Zaposlena je bila na Inštitutu za slovensko narodopisje ZRC SAZU in Filozofski fakulteti v Ljubljani ter v Mariboru. Je avtorica vrste literarnozgodovinskih, folklorističnih in etnoloških monografij in številnih člankov, urednica, pesnica.

Slovenija

Povzetek

Prispevek daje v premislek možnosti za upoštevanje slovstvene folklorne v pedagoškem procesu v osnovni šoli – na razredni stopnji ali na višji stopnji pri že bolj profiliranih šolskih predmetih: zemljepis, zgodovina, etnologija, kulturna in umetnostna zgodovina, mitologija, slovenščina, verouk.

Gradivo za to dajejo knjige iz knjižne zbirke Glasovi, ki izhaja že od leta 1988 in je z njimi pokrita približno tri petine slovenskega etničnega ozemlja.

Abstract

The contribution considers the possibility of using literary folklore in the pedagogic process in elementary school - at class level or at a higher level in school subjects that are already more profiled: geography, history, ethnology, cultural and art history, mythology, Slovene language and religious education.

The material for this is provided by books from the collection Glasovi, which has been published since 1988 and covers approximately three-fifths of Slovene ethnic territory.

Ključne besede: domoznanstvo, vrednote, domoljubje, šolski predmeti, slovstvena folklor, medgeneracijsko povezovanje.

Keywords: local studies, values, patriotism, school subjects, literary folklore, intergenerational integration.

1 Uvod

Prispevek daje v premislek možnosti za upoštevanje slovstvene folklorne v pedagoškem procesu v osnovni šoli – na razredni stopnji ali na višji stopnji pri že bolj profiliranih šolskih predmetih. Tu lahko pridejo zelo prav folklorne pripovedi iz knjižne zbirke *Glasovi*.

Glasovi so knjižna zbirka slovenskih folklornih in spominskih pripovedi iz današnjih dni. Začela je izhajati leta 1988 in doslej je po pokrajinskem ključu v njej izšlo 57 knjig, s katerimi je ohranjenih 22.824 slovenskih folklornih in spominskih pripovedi.

Čeprav je zbirka zasnovana predvsem kot empirična podlaga za raziskovanje slovenske duhovne kulture, posebej slovstvene folklorne, je izjemen vir tudi za druge družboslovne in humanistične panoge (jezikoslovje, zgodovinopisje, etnologija, sociologija, psihologija), saj je vsaka pripoved dokumentirana glede na pripovedovalca in zapisovalca, kraj, čas in okoliščine nastanka ter narečje, saj so pripovedi le izjemoma zapisane v knjižnem jeziku. Zato vsako knjigo spremlja bolj ali manj obsežen narečni slovar in kolikor mogoče temeljit geografski in zgodovinski opis okolja, v katerem so bile pripovedi zapisane, in njegov gospodarski in kulturni oris. Vsi, ki se trudimo za zbirko *Glasovi*, se zavedamo narodnostnega pomena zbirke, ki ji bodo šele prihodnji rodovi znali dati pravo ceno.

Za zbirko *Glasovi* se upošteva le tiste folklorne pripovedi, ki jih je mogoče najti na terenu še danes ali njihovi viri niso dosti starejši od petdesetih let. Da bi bili ti zapisi tudi oblikovno čim bolj pristni, sta besedišče in skladnja kar najbolj zvesta živemu govoru, glasoslovno pa so besedila primerno prirejena današnjemu knjižnemu jeziku, da zmore ob njih uživati vsak slovenski bralec. Strokovno raven zbirke zvišujejo sezname narečnega besedja in postaja imenitna predloga za tako zaželeni in dolgo pričakovani slovar slovenskega, ne le knjižnega, temveč živega jezika sploh! Praviloma jo ilustrira slikar, doma iz krajev, od koder so zbrane folklorne in spominske pripovedi.

Zdaj je z njihovimi knjigami pokrita tri petine slovenskega etničnega ozemlja. Sledi natančen seznam s temeljnimi podatki:

1. Černigoj, Franc (1988): *Javorov hudič* (Gora nad Vipavsko dolino). Ljubljana: Kmečki glas.
2. Tomšič, Marjan (1989): *Noč je moja, dan je tvoj* (Istrske štorije). Ljubljana: Kmečki glas.
3. Medvešček, Pavel (1991): *Na rdečem oblaku vinograd rase* (Pravce n štorje od Matajurja do Korade). Ljubljana: Kmečki glas.
4. Dolenc, Janez (1992): *Zlati Bogatin* (Tolminske povedke). Ljubljana: Kmečki glas.
5. Cvetek, Marija (1993): *Naš voča so včas zapodval* (Bohinjske pravljajce). Ljubljana: Kmečki glas.
6. Kocjan, Danila; Hadalin, Jelka (1993): *Bežji zlodej, baba gre* (Kraške štorije). Ljubljana: Kmečki glas.
7. Zajc-Jarc, Mihaela (1993): *Duhan iz Višnje Gore*. Ljubljana: Kmečki glas.
8. Gričnik, Anton (1995): *Noč ima svojo moč, Bog pa še večjo* (Pohorje pripoveduje). Ljubljana: Kmečki glas.
9. Rešek, Dušan (1995): *Brezglavjeki* (Zgodbe iz Prekmurja). Ljubljana: Kmečki glas.
10. Repanšek, Marta (1995): *Bajže s Koroške*. Ljubljana: Kmečki glas.
11. Kleindienst, Lidija (1995): *Bam knapa vzela, bam zmeraj vesela* (Idrijske anekdote in smešnice). Ljubljana: Kmečki glas.
12. Žele, Andreja (1996): *Kaku so živejli in si dejlali kratek cejt* (Kraške štorije s Pivškega). Ljubljana: Kmečki glas.
13. Krajczar, Karel (1996): *Kralič pa Lejpa Vida* (Slovenske pravljice in povedke iz Porabja). Ljubljana: Kmečki glas.
14. Piko, Martina (1996): *Iz semena pa bo lipa zrasla* (Pravlice, storije in basmi s Koroške). Ljubljana: Kmečki glas.
15. Primc, Jože (1997): *Okamneli mož* (Zgodbe iz Zgornje Kolpske doline). Ljubljana: Kmečki glas.
16. Karničar, Andrej (1997): *Jezerske štorije*. Ljubljana: Kmečki glas.
17. Glasenčnik, Igor (1998): *Strah me je gratalo* (od Ojstrice nad Dravogradom do Sv. Duha na Ostrem vrhu). Ljubljana: Kmečki glas.
18. Gričnik, Anton (1998): *Farice* (Haloške folklorne pripovedi). Ljubljana: Kmečki glas.
19. Krejan, Marija (1999): *Vse sorte je že blou* (Pripovedi s Krškega gričevja na desnem bregu Save od Sevnice do Krškega). Ljubljana: Kmečki glas.
20. Marjan, Zupan (1999): *Rpečnekova vučca* (Folklorne pripovedi z visoke Gorenjske (in iz Kanalske doline). Ljubljana: Kmečki glas.
21. Dolšek, Ida (2000): *Kaku se kej narod rihta* (Folklorne pripovedi od Litije do Čateža). Ljubljana: Kmečki glas.
22. Dolenc, Janez (2000): *Kres na Grebljici* (Povedke z Loškega pogorja). Ljubljana: Kmečki glas.
23. Stanonik, Marija (2001): *Bela Ljubljana*. Ljubljana: Kmečki glas.
24. Kastelic, Zlata; Jože Primc (2001): *Krvapivc* (Vse sorte iz dežele Desetega brata, osrednje Suhe krajine, domovanja turjaških do Kočevskega). Ljubljana: Kmečki glas.
25. Morato, Nada (2002): *Mrak eno jutrnja* (Štorje iz Slovenske Istre). Ljubljana: Kmečki glas.
26. Verdinek, Bojana (2002): *Lesene cokle* (folklorne pripovedi iz Mežiške, Mislinjske in Šaleške doline). Ljubljana: Kmečki glas.
27. Kerševan, Nada; Krebelj, Marija (2003): *Dūša na bicikli* (Folklorne pripovedi iz Brkinov doline Reke in okolice). Ljubljana: Kmečki glas.
28. Kure, Bogomira (2004): *Zgodbe ne moreš iz žakla zvrnit* (Folklorne pripovedi iz Bele krajine). Ljubljana: Kmečki glas.
29. Ožbolt, Milena (2004): *Andrejeva stopinja* (Folklorne pripovedi iz Loške doline, Blok, Loškega Potoka in okolice Cerkniškega jezera, Babnega Polja). Ljubljana: Kmečki glas.
30. Štrancar, Marija (2005): *Frk, čez dm – frk, čez tm* (Prolke, pravce, štorce in prfjetce iz Brkinov in Čičarije). Ljubljana: Kmečki glas.
31. Oblak Milčinski, Tatjana (2006): *Svi šle wakapawat turšca na mah* (Pripovedi z jugozahodnega dela Ljubljanskega barja). Ljubljana: Kmečki glas.
32. Morato, Nada (2007): *Kruh in ribe* (Od Bržanije prek Trsta do Soče). Celje: Celjska Mohorjeva družba.

33. Podpečan, Blaž (2007): *Tédi ni blo tak ko dôns* (Folklorne pripovedi iz Spodnje Savinjske doline). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
34. Ajtnik, Betka; Peserl, Lojze; Lozar, Milena; Pšajd, Jelka (2008): *Lüdi so gučali* (Povedke iz zahodnih in osrednjih Slovenskih goric). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
35. Stres, Peter; Medvešček, Pavel; Dolenc, Janez; Zuljan-Kumer, Danila; Devetak, Viljena (2008): *Zlata koza* (Vjedence in druge folklorne pripovedi iz Brd in okolice Gorice). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
36. Penec, Vesna; Toplišek, Lidija (2009): *Petrina in Striček* (Folklorne pripovedi iz okolice Celja in Laškega). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
37. Podbrežnik Vukmir, Breda; Kotnik, Irena (2009): *Čuden prečudež* (Folklorne in druge pripovedi iz Kamnika in okolice). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
38. Bokal, Milka (2010): *Jaz sem višje kot Marija* (Folklorne pripovedi iz Polhovega Gradca, Dobrove, Horjula, Šentjošta, Črnega Vrha in okoliških krajev). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
39. Pepevnik, Špela v sodelovanju s Oset, Karmen (2010): *Lüčka sred jive sveti* (Povedke s širšega Kozjanskega). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
40. Markun, Ivana (2010): *Gremo Kran puzdravt* (Pripovedi iz Kranja z okolico in iz vasi Sorškega polja). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
41. Pugelj, Sabina (2012): *Vile bile* (Dolina Reke od Ilirske Bistrice do Zabič in Hrušice). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
42. Vidmar Mandič, Breda (2013): *Kar nej rejs, se neč ne govori* (Povedke izpod Lisce in njegove širše okolice). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
43. Orešnik, Marta; Štiglic, Vida; Weiss, Peter (2013): *Gori, doli, sem in tja* (Folklorne pripovedi iz Zgornje Savinjske doline). Celje: Celjska Mohorjeva družba.
44. Samec, Marija (2014): *So z vilicami pisali* (Folklorne pripovedi iz občine Grosuplje in okolice). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
45. Jerlah, Bojan (2015): *Za skrbi je še jutri cajt* (Folklorne pripovedi z začetka zasavskega hribovja od Besnice do Velike Štange). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
46. Trobič, Milan (2016): *Še vedno na prepihu* (Pripovedi iz dežele med Logatcem in Črnim Vrhom, Uncem in Rovtami). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
47. Kerševan, Nada (2016): *Vəkuli riti v garžet* (Folklorne in spominske pripovedi s Kraškega roba do Brkinov, Sežane in Razdrtega). Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.
48. Pšajd, Jelka; Huber, Mateja; Korpič, Nevenka; Serec Hodžar, Anja (2017): *Mavrica na tri plamene, Bog nas živi vse Slovene* (Folklorne pripovedi iz vzhodnega dela Slovenskih goric in s Ptujkega polja). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
49. Arh, Anica; Debeljak, Milan; Janežič, Damijan; Lipovec, Irma; Lombar Premru, Petra; Koder, Jožica; Mihelič, Stane; Mohor, Miha; Papler, Drago; Planinc, Francka; Slapar, Janez; Traven, Irma (2017): *Pod gorami* (Folklorne in spominske pripovedi iz krajev pod Dobrčo, Kriško goro, Storžičem in Krvavcem). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
50. Benedik, Breda; Gasser, Marija; Jerala, Jerica; Jemec, Jana; Kačar, Jožica; Mohorič Bonča, Katja; Pintar, Anka; Primožič, Katarina; Primožič, Zdenka (2017): *Kar tresla se je od lepote* (Folklorne pripovedi iz Selške doline). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
51. Hvala, Nataša (2018): *Divje babe na žlikrofih* (Folklorne in spominske pripovedi s hribov, planot, iz grap in kotlin od Porezna do Javornika in od Vojskega do Zavratca). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
52. Smole, Vera (2019): *Naruobe prav* (Folklorne in spominske pripovedi iz šentruperske fare na Dolenjske). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
53. Košir, Tone; Igljčar, Milena (2020): *Pošten bodi in delaj* (Folklorne in spominske pripovedi iz župnij Šentjošt in Lučine). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
54. Koritnik, Barbara; Koritnik, Nastja; Podbrežnik Vukmir, Breda (2020): *Jaz sem pa tako slišal* (Folklorne in druge pripovedi od spodnjih Pirnič prek Vodice, Mengša, Domžal, Lukovice, Blagovice, Moravč in Vač do Podgorice). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.
55. Stanonik, Marija; Potočnik, Iva (2020): *Vartac – Moja vas* (Slovenska narečna besedila in risbe otrok iz Benečije, Rezije in Kanalske doline). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

56. Stoklasa Drečnik, Maruša (2021): *Kuoln, glažuna in še kaj* (Folklorne pripovedi iz Zasavja). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

57. Popit, Ilja (2021): *Zverina nam vse požre* (Folklorne in spominske pripovedi prebivalcev z Blok, Loške doline, Knežje njive, okrog Turjaka, Hočevja, Dobrega Polja, Žlebiča in še kje). Ljubljana: Založba ZRC SAZU.

Kljub temu v tokratni analizi članek gradivsko izhaja iz knjige *Nekoč je bilo jezero* (Stanonik, 2005). Avtorica je z območjem v njej zbranih folklornih pripovedi najbolj seznanjena in tako upa bolj zanesljivo predstaviti svojo zamisel o njihovi didaktični uporabnosti – zavedajoč se svoje siceršnje neukosti na tem področju.

Domoznanstvo je predvsem bibliografski zbirni pojem in se nanaša na področje, ki ga pokriva posamezna knjižnica. Navadno je to občina, lahko ožje zamejena krajevna skupnost ali širše razprostranjena upravna enota: – primer: Škofja Loka, in celó zgodovinsko opredeljena pokrajina, kakor je v konkretnem primeru Loško gospostvo (903–1808).

2 Prostor

Dandanes malo otrok raziskuje svoje okolje. Nekdaj so ga dečki, sploh če so bili pastirji, s svojimi dolžnostmi in igrami prevrtali daleč in počez – deklice malo manj, ker so se morale bolj držati dóma. Vedeli so za številne skrivnosti narave in njej ustrezno prilagajali svoje otroške igre in vragolije. Najpogumnejši so se spuščali v jamo in prisluškovali skrivnostnim odmevom pri krušenju kamenja v globino. Plezanje na drevje je bilo vaja za krepitev mišic na voljo celo leto, stikanje za ptičjimi gnezdi je prišlo v poštev bolj ali manj spomladi. Tedaj so se med seboj postavljali s piščalkami iz muževne vrbovine, nacejali v posodo brezov sok in stikali za prvimi zvončki. Kadar ni bilo doma kaj dati v lonec, jih je siromašna mati poslala past se k cvetočim trobenticam,¹ v odganjajoči travi je bila na vrsti kislica.

Ribe v potoku celo leto niso imele miru pred njimi in kaj je bilo lepšega, kot bresti po vodi, morda s kar nezavedno željo popestriti jedilnik. Posebna umetnost je bilo rabutanje sadja, prvega krompirja in nezrele koruze. Pozimi pa smučanje in sankanje. Nobene smučarske opreme ni bilo. Zadoščale so nečke, v sili navadna deska.

Ni, da bi se vračali v tiste čase. Navedeni primeri so dokaz, v kakšnem sožitju je bil nekdanji mladi rod z naravo in letnimi časi. Tako rekoč vsaka hiša je – če je imela to srečo, na svojem! – soseskinem ali kje drugod, skrite kotičke, kjer so, po lastnem prepričanju, samo oni smeli (u)trgati prvo pomladansko cvetje, si nabrali zelenja za cvetno butarico, gobe in razne gozdne sadeže. Četudi so taki kraji že imeli svoja ledinska imena, so v ožji družini dobili nova poimenovanja in ob spominu nanje jih je spreletel topel občutek ali jim je od strahu zagomazelo po koži.

Danes otroci vse preradi tičijo pred računalnikom in ždijo pred televizijo. Odtujeni od narave, izgubljajo stik z njenimi zakonitostmi. Še toliko bolj, ker ob številnih migracijah niti starši niso domači v novem okolju in zato otrok niti ne upajo pošiljati iz hiše ali stanovanjskega bloka v neznan prostor.

Morda ima zato šola še pomembnejšo vlogo, da jih seznanja z njim. Za iztočnico o ozaveščanju njenega zemljepisnega in prirodoslovnega okoliša bi bile dobrodošle razlagalne povedke, ki se nanašajo nanj. Obisk posameznih zemljepisnih točk in kratka pojasnila, kar razlagalne povedke večinoma so, o njihovih krajevnih in ledinskih imenih, na primer, zakaj Žiri, »Hlavške njive« (Stanonik, 2005: 64, 66), četudi z razlago, kakor jo prizna le ljudska etimologija, bi v otroku utegnil sprožiti veselje do poglobljanja v to in podobno tematiko iz njegovega okolja. Še toliko bolj, če bo o posameznih geoloških ali zemljepisnih pojavih slišal ali sam prebral razlago, kako da je Poljansko dolino nekoč zalivalo jezero, namig, da v Kopačnici obstajajo izviri tople vode v (Stanonik, 2005: 58–62/1–20, 69/58), skrivnostne trditve o zemeljskih vdorinah in jamah ipd. (Stanonik, 2005: 68/50–53).

V urbanem okolju so lahko predmet njegovega odkrivanja poleg domače imena sosednjih ulic, vzdevki posameznih hiš in lokalov itn. Intenziven stik z domačim okoljem v otroštvu pomaga odraslemu človeku, da se lažje in hitreje vživlja v tuja okolja.

3 Čas

Zgodovinsko razsežnost domačega okolja bi mogle učencem približati zgodovinske povedke. V njih praviloma ni letnic, če pa so, niso zmeraj zanesljive. Nič ne de! Prav tako nič hudega, če se v njih omenjeni kraji izmenjujejo. To se sklada s folklorno poetiko variiranja. O tem, kako kmet ziblje Francoza, (Cerkvena!) *Ledinska kronika* iz preloma 19. v 20. stoletje zatrjuje, da se je zgodilo na Ledinah:

»Francoski vojaki so bili nasilni in ako le mogoče so zbadali kmeta. Nekega dne pride Francoz, vojak v kmečko hišo na Ledinah. Mati devlje ravno otročiča v zibelj. Vojak ukaže otroka iz zibelj vzeti, vleže se vojak s francosko sabljo in rudečimi hlačami v zibelj na spol oprt na pod in ukaže gospodarju, da ga ziblje. Kmetič potrpežljivo vzame trak in guglje Francoza. Sosed pride v hišo in se mu smeja. Ali kmetič ziblje dalje. Češ 'saj vse mine', francoski

vojak vidi, da ne ujezi potrpežljivega kmetiča, vstane iz zibelji in odide, danes pa bi ne bil več Ledinec tako potrpežljiv! Pokazal bi mu luknjo, ki jo je zidar pozabil zazidati.» (Stanonik, 2005: 147/306)

Toda znanih je vsaj štiriindvajset različic; tudi panjske končnice na to témo niso redke (prim. Jagodic, 1955). Natančno je bila raziskana rodbina z Mrzlega Polja v okolici Stične na Dolenjskem, češ da se je to doli zares zgodilo (Nadrah Ravbar, 2004: 61–62). Arheologi resno jemljejo pripovedi o zakladih ali zlatem teletu, ker so zanje znamenje, da so kje v bližini zanje zanimivi arheološki ostanki.

Bolj ali manj kratke pripovedi iz davne ali bližnje preteklosti utegnejo otroke še toliko bolj pritegniti, če se navezujejo na njim znano okolje. V resnično folklorni snovi sta zaplet in tragičen ali kdaj srečen in šaljiv razplet dogodka ali dogodivščine zajeta v nekaj stavkih. Vsaj toliko zbranosti že zmorejo, da ne zgubijo rdeče niti. Seveda je še veliko bolje, če je zgodovinska povedka doživljajsko podprta s konkretnim terenskim zaledjem, bodisi z obiskom domnevne zgodovinsko konotirane lokacije; in kjer obstaja priložnost, z ogledom ohranjenih rekvizitov v bližnjem muzeju. Otroci lahko tudi likovno izrazijo svoje vtise na to témo.

Smisel tovrstnih zgodb je otrokom privzgjajati radovednost za pretekle dogodke iz njihove bližnje okolice in za narodovo zgodovino sploh; da si pridobivajo občutek za tradicijo in gojijo zgodovinski spomin, krepijo spoštovanje do lastne preteklosti, najsibo svojega rodu ali svojega naroda. Z globokimi, trdnimi, zdravimi koreninami bodo kot odrasli lažje premagovali življenjske viharje.

Smisel tovrstnih zgodb je otrokom privzgjajati radovednost za pretekle dogodke iz njihove bližnje okolice in za narodovo zgodovino sploh; da si pridobivajo občutek za tradicijo in gojijo zgodovinski spomin, krepijo spoštovanje do lastne preteklosti, najsibo svojega rodu ali svojega naroda. Z globokimi, trdnimi, zdravimi koreninami bodo kot odrasli lažje premagovali življenjske viharje.

4 Življenjski stil

To je etnološka kategorija. Snov njenega raziskovanja je pregledno razvrščena na materialno (prehrana, bivališča, noša, gospodarstvo, trgovanje itn.), socialno (šege, formalne in neformalne skupnosti, interetnični stiki ipd.) in duhovno kulturo (jezik, verovanje, vse panoge umetnosti). Razpravi o teh sestavinah v slovenski slovstveni folklori, bodisi v pesmi (Kumer, 1975: 19–127) bodisi v prozi (Kropej, 1995), dokazujeta njeno tesno povezanost in prepletenost z vsakdanjim in prazničnim življenjem.

Z žanrskega vidika gledano so za to poglavje uporabne vse vrste povedk, toda najbolj pridejo do veljave socialne in šaljive povedke. Primeri: srečanje z volkovi (Stanonik, 2005: 171/350–351) in medvedi na Ledinah (n. d., 2005: 172/352–354), otroške navihane dogodivščine in starševska odgovornost zanje (n. d., 2005: 172–174/355–357), pastirske navade in z njimi povezani neljubi vzdevki, ki kažejo na njihovo medsebojno tekmovalnost in notranjo hierarhijo in razbijajo mit o idiličnosti tega stanu (n. d., 2005: 175/359). Prav tako je obstajala notranja diferenciacija med berači (n. d., 2005: 176–178, 179/365–369, 373–375). Povedke o razmerju med gospodinjami in deklami (n. d., 2005: 176/364), gospodarji in hlapci (n. d., 2005: 175–176/362) dokazujejo, da se ti niso zmeraj pustili poniževati in so vračali milo za drago, kar odkriva o družbeni strukturi na vasi bolj realno podobo:

»Neki gospodar pošlje svojega hlapca v gozd derv sekati. Za kosilo i[n] za južino mu dá košček suhega kruha in mu reče: »Na, to imaš za kosilo, sicer ni veliko, pa, ko ga bodeš zmočil, se bode vode napil in potem bode velik kos.« Hlapec gre sekati. Ko je prišel v gozd, poseka majhno bukvo, a potem celi dan počiva. Ko zvečer hlapec domu pride, ga gospodar precej vpraša: »Ali si veliko posekal?« Hlapec odgovori: Nisem veliko, pa je v lužo palo, ko se bode vode napilo, bode postalo veliko.« Dobro mu je povedal!!!«

Take in podobne povedke so primerno izhodišče za učno uro o nekdanjem načinu življenja na vasi in v mestih. Tu ima prednost materialna kultura. Še toliko bolj, če učence nagovorimo, da poiščejo doma kakšen star predmet (lonček, knjigo spominsko knjigo, oblačilo) in ga prinesejo v šolo, da se ob njih razvije pogovor o bitju in žitju naših prednikov. Še večji vtis bo nanje napravil ogled kakšnega poslopja s častljivo letnico in obisk javne ali zasebne etnološke zbirke, pogovor z njihovimi skrbniki in nasvet, da (o)hranijo kakšen konkreten (predmetni) spomin na svoje stare starše in druge sorodnike.

5 Mitologija

Že ime pove, da k temu poglavju sodijo bajke, vendar jih je pravih v slovenski slovstveni folklori malo in je primerneje govoriti o bajčnih povedkah. Prvobitna razlaga sveta, življenja in smrti se navezuje na bajna bitja, kot so ajdovske deklice, divje žene, divji možje, povodni mož, vodovnice in rojenice, bela kača, škrt, ki je polepšan izraz za hudiča. Pod tem imenom pa se v resnici skriva več drugih bajnih bitij moškega spola, katerih imena so se pozabila. Prav tako se je poimenovanje različnih bajnih bitij ženskega spola danes večinoma skrčilo na vile.

Ravno take povedke otroci radi poslušajo in berejo, saj jih vodijo v svet skrivnosti, ob njih doživljajo čar nedoumljivega. Neotipljivo in nevidno razvija v njih čut za domišljijo in krepki fantazijo. Sodi pa na to področje tudi strašljiva snov o nevarnih

coprnicah, (pred)smrtnih znamenjih in mrtvecih brez glave ipd., kar lahko na otroke ne vpliva dobro. Zato je že Anton M. Slomšek svaril, naj starši ne strašijo otrok s takimi zgodbami (prim. Slomšek, 1842). Še za odrasle so bile lahko nevarne. Danes tako popularni Halloween je bil na naših tleh že zdavnaj znan, tako v zvezi s pokopališči (Tomšič, 1989) kot otročja igra malce zlobnih paglavcev:

»Drugič sva ga [Žigona,] bila vzela na piko z Žunarjevim Anžetom. Ob njivi sem utrgal velikansko bučo, jo izpraznil in ji razrezal oči, nos in usta ter odprtine prelepil z rdečim papirjem. Ko se je znočilo, sva z Anžetom pripravila dolgo palico, nanjo nataknila glavo, vanjo pa pritrčila svečo. Okoli polnoči sva se priplazila k Žigonovi hiši. Prižgala sva svečo v buči in jo vzdignila na prvo nadstropje, pod okno, kjer je spal Žigon, ter s to grozovito pošastjo začela trkati na šipo. Ko se je možak prebudil in zagledal v oknu mrtvaško glavo, je tako strašansko zarjul, da sva se še midva ustrašila, spustila sva glavo, da je telebnila na tla, in zbežala. Drugo jutro je zvonilo na Ledinici mrliču. Ves bled sem tekel k Žunarju in rekel Anžetu, da gotovo zvonijo Žigonu, ki da je od strahu umrl. Ko pa se je zvedelo, da je živ in da samo ponočnjake preklinja – zjutraj je našel pod oknom razbiti strah – sva bila spet potolažena, zinila pa dolgo nisva živi duši o tem.« (Stanonik, 2005: 186/391).

Za celostni otrokov razvoj je treba izbirati prave bajčne pripovedi na pravem mestu in ob pravem času. Predvsem je treba vedeti, da so posamezna bajna bitja navezana na določeno površinsko strukturo ozemlja: v votlinah in jamah so bivališča drugih bajnih bitij kot v jezerih in potokih; v gozdovih in v močvirjih spet druga kot v gorah in na nebu.

Medtem ko so drugi narodi celotno mitologijo s svojega ozemlja vključili v svojo narodno identiteto, jo slovenska kulturna zavest spregleduje, razen nekaj tistih redkih izjem (Kralj Matjaž, Lepa Vida, Peter Klepec), ki jih je zliterarizirala.

6 Religija

Nič bi ne bilo narobe, če bi se učenci seznanili s folklorno motiviko, ki je navezana na krščanski kulturni krog. Gre za legende in dosti pogostejše legendne povedke: o tem, kako se angelček joka, o sveti Šembilji, ki je le svetopisemska oseba, o sveti Emi, ki velja za prvo slovensko svetnico, kako se obiskujejo posamezni svetniki med seboj, na primer sveti Jakob hodi k sveti Ani. Sem sodijo pojasnila, zakaj tam in tam stojijo božja znamenja: razpela in kapelice. Če bodo učenci spoznali vzroke, komu v spomin (in drugim v opomin) so bili postavljeni, bo manj nevarnosti, da bi jih v svoji objestnosti uničevali in mazali. Tudi ta snov bogati njihov občutek o duhovni dediščini v njihovem okolju.

Toda danes je je zelo malo. Ne le, da se ji odpoveduje konfesionalna religija, ker pogosto prestopa njene okvire. To se je zelo lepo opazilo pri iskanju legendnih povedk o svetih bratih Cirilu in Metodu. Čudila sem se, kako da se duhovniki stalno opravičujejo, kako da o tem premalo vedo. Vsi so se sklicevali na zgodovino, toda slovsstvena folklorja ni nujno zgodovina. Res pa je, da se nanjo navezuje. Je umetnost, umetnost govornega jezika, narečij.

V času enostrankarskega sistema so bile take zgodbe tudi politično nezaželeni. Tako so poleg pravljic, ki so v zadnjih zdihljajih, od klasičnih pripovednih folklornih žanrov, največje sirote prav legende.

Nekoliko bolje je s tistimi, ki so navezane na kak likovni pojav, kot so panjske končnice, na katerih so upodobljeni posamezni prizori in že njegov opis gledalcu deluje kot legendna pripoved.

Sem spadajo tudi spominske pripovedi, to je spominke² na stare molitvice, kakor je Zlati očenaš (Novak, 1983), v katerem se prepletata mitološka in religiozna krščanska motivika. S svetopisemsko snovjo Stare in Nove zaveze prepojena folklorna dediščina pa je zbrana v knjigi *Od setve do žetve* (Stanonik, 1999), medtem ko so za *Stare slovenske molitve* (Stanonik, 2013) zaslužni bralci Družine.

Če prej ne, pride učencem zelo prav seznanjenost s to motiviko ob branju – če, seveda! – starejše slovenske literature in ogledu umetnostnih spomenikov po naših cerkvah in samostanih. Ne le, da jim ta vednost pomaga k splošni razgledanosti, navaja jih tudi k povezovanju in kombinaciji slovstvenih in likovnih motivov, temveč tudi bodisi umetnostnih ali neumetnostnih pojavov sploh.

Krepi jim tudi narodno samozavest in občutek pripadnosti širšemu civilizacijskemu krogu, ki se razteza od Aten, Jeruzalema, Carigrada in Rima do Novgoroda.

Če bodo učenci spoznali vzroke, komu v spomin (in drugim v opomin) so bila postavljena božja znamenja (razpela in kapelice), bo manj nevarnosti, da bi jih v svoji objestnosti uničevali in mazali.

7 Jezik

Povedke, kot vsa slovstvena folklorja, so izhodišče za pogovor o uzaveščenosti razmerij med domačim govorom, narečjem in knjižnim jezikom.

Posebna prednost slovstvene folklore je, da je to živa besedna umetnost, umetnost govornega jezika. In kaj otroka bolj poboža, kot materin glas, ki ga umiri. Daje mu občutek varnosti, sprejetosti, zanesljivosti, pripadnosti. Otroku je ljuba melodija domačega govora in se bo otresel kompleksa manjvrednosti do njega, če ga bo smel in mogel brez slabe vesti

uporabiti tudi na javnem mestu, kot je šola. Dajmo mu priložnost, da bo povedal kaj, kar je zvedel od svojih staršev, sosedov, prijateljev in bi to rad posredoval najprej.

Njegova pripoved mogoče res ne bo prestala preventivne cenzure skupnosti,³ bo pa omogočila pripombe o glasoslovnih, oblikoslovnih, skladijskih in besednih lastnostih njegovega govora in narečja, kamor spada. Knjige iz zbirke Glasovi dajejo možnost za ugotavljanje posebnosti sosednjih in drugih slovenskih narečij in govorov, ki jih je vsaj v ducat primerih poslušati tudi v živo.⁴

Posebno različne vrste folklornih obrazcev kot nekakšne jezikovne okamenine še danes ohranjajo sestavine nekdanjega mišljenja in živo podajanje je lepa priložnost za pogovor o njih, pokrajinsko primerjavo in sodobno parafraziranje ter celo novo funkcijo, kot so pregovori, ki jih uporabljajo in zlorabljajo v reklamah.

Prav tako je živo podajanje povedk priložnost za analizo drugih dveh sestavin folklornega dogodka. Najprej jezikovne teksture, kamor sodijo med drugim hitrost govora, barva glasu, poudarjanje posameznih besed z zvočnimi pripomočki, kot je vlečenje posameznih samoglasnikov (veeeelik medved), onomatopoije in drugi zvočni učinki (ccc),

krajevne (prle – Prlekija, ma – Primorska) in osebne členice (jel, noo), celo govorne napake.⁵

Pripovedovalci radi barvajo kako osebo iz svojega repertoarja z narečnimi posebnostmi sosednjega govora: Žirovci na primer oponašajo Idrijce in Poljance, oboji pa jim vračajo.

Na skladijski ravni pridejo do izraza ponavljanja, izpusti, preskoki posameznih skladijskih enot. Način podajanja, izvedba folklornega dogodka navzoče – kategorija sprejemalca! – včasih očara bolj kot sporočilo samo.

To se najlepše vidi pri pesmi, kjer je marsikdaj odločilna melodija.

8 Vrednote

Kljub svoji na videz oblikovni revnosti povedke dajejo priložnost za premislek o dobesedno duhovni, lahko tudi rečemo srčni kulturi: poštenost, dobrot, solidarnost, šaljivost, iznajdljivost so vrednote, ki ne zastarajo. Z njimi se učenec sooči posredno – prek izkušnje upovedenih oseb in ne nasilno, z ukazom in zahtevo. Zato so bile našim prednikom povedke (in pravljice) koristen pripomoček in dobrohotno vzgojno sredstvo za poduk: življenje ni praznik.

Antivrednote, ki se pojavljajo v roparskih povedkah z motivi tihotapljenja, tatinstva in celo odvzema življenja, dajejo možnost za premislek o ljudeh na robu, kot so bili rokovnjači in so danes begunci, ki prestopajo naše meje.

Za vrednoto je v tej zvezi imeti živ stik med pripovedovalcem in poslušalci v majhni skupini, saj nas sodobna elektronika vedno bolj sili v osamo. Tako kot ni vsa literatura odlična, tudi vsak pripovedovalec ne zasluži pozornosti že zato, ker pripoveduje. Podobno kot v vsaki umetnosti in delu obstaja med njimi notranja diferenciacija in hierarhija.

Z obiskom pripovedovalcev na terenu se vzpostavlja in krepi stik med generacijami in ne nazadnje marsikdaj se ravno pri tem delu izkažejo učenci, ki jim nekateri drugi predmeti delajo težave.

9 Sklep

Glede na to, da slovstvena folklorja v šoli še ni dosegla tistega mesta, ki ji glede na njen pomen za slovensko narodno identiteto upravičeno pripada, je prispevek želel spodbuditi razmislek o tem, kako jo vplesti med druge medpredmetne povezave in jo napraviti dostopno vsem učencem. Samo sanjam(o) lahko o vlogi, ki jo ima v domoljubni in državljanski vzgoji v skandinavskih in baltških državah, na primer na Finskem in v Estoniji.

Kaj je Grčija naredila iz svoje tradicije. Še danes črpa iz nje. Mi se je pa sramujemo in še kar naprej gojimo predsodke do nje.

10 Viri in literatura

Jagodić [Makarovič], Marija (1955): Kmet ziblje Francoza (Dva prispevka k motiviki slovenskih panjskih končnic). *Slovenski etnograf*, Ljubljana: Etnografski muzej.

Kropej, Monika (1995): *Pravljica in stvarnost*. Ljubljana: Založba ZRC.

Kumer, Zmaga (1975): Spremljevalka vsakdanjih in prazničnih dni. V Zmaga Kumer: *Pesem slovenske dežele*, Maribor: Založba Obzorja, str. 19–127.

Nadrah Ravbar, Valerija (2004): Mlakarjevo zibanje. *Slovstvena folkloristika* 3 (2004), str. 61–62.

Novak, Vilko (1983): *Ljudske molitve*. Ljubljana: Družina.

Slomšek, Anton Martin (1842): *Blaže in Nežica v nedeljski šoli*. Celovec.

Stanonik, Marija (1999): *Od setve do žetve*. Ljubljana: Založba Družina.

Stanonik, Marija (2001): *Teoretični oris slovstvene folklore*. Ljubljana: Založba ZRC, ZRC SAZU.

Stanonik, Marija (2005): *Nekoč je bilo jezero* (Povedke in pravljice iz Poljanske doline in njenega pogorja, zapisane ali objavljene v času od 1858 do 1941 (Zbirka Doneski 10). Škofja Loka: Muzejsko društvo Škofja Loka.

Stanonik, Marija (2013): *Stare slovenske molitve*. Ljubljana: Založba Družina.

Tomšič, Marjan (1989): *Noč je moja, dan je tvoj* (Glasovi 2). Ljubljana: Kmečki glas.

11 Opombe

¹ To je povedala hčerka Julijane Miklavčič v radijski oddaji Obala neznanega – izzivi vere avgusta 2005.

² Prvič tvegam nov izraz za spominsko pripoved = spominka, < spomin+ka, Po zgledu baj+ka, poved+ka, ugan+ka.

³ Bogatyrev, Pjotr G.; Jakobson, Roman (1972): *Die Folklore als eine besondere Form des Schaffens, Strukturalismus in der Literaturwissenschaft*, Köln (Prim. Stanonik, 2001).

⁴ To omogočajo zgoščenke, ki so bile priložene delu naklade knjig od 8 do 22 knjige v zbirki Glasovi.

⁵ O tem marsikdaj piše Milko Matičetov.

PROGRESIVIZEM V UČNIH NAČRTIH ZA ZGODOVINO MED LETOMA 1945 IN 1991

PROGRESSIVISM IN HISTORY CURRICULA BETWEEN 1945 AND 1991

✉ **Rok Kastelic** (rok.kastelic@gjp.si), mag. prof. geografije in zgodovine, je učitelj geografije in zgodovine na Gimnaziji Jožeta Plečnika Ljubljana.

Slovenija

Povzetek

V članku pregledamo nekaj progresivnih citatov iz učnih načrtov za zgodovino med leti 1945 in 1991. Pri tem se osredinjamo na manj očitne ideološke predpostavke in jih povežemo z prodornim razmišljanjem Josepha Ratzingerja, intelektualno vplivnega kardinala Katoliške cerkve, ki je pozneje postal papež Benedikt XVI. Novoveški optimizem je namreč tista podstat, na kateri stojijo raznorazne zmote sedanjega časa.

Abstract

In this article, we examine some progressive quotes from history curricula between 1945 and 1991. In doing so, we focus on the less obvious ideological assumptions and relate them to the far-sighted thinking of Joseph Ratzinger, the intellectually influential cardinal of the Catholic Church, who later became Pope Benedict XVI. Modern age optimism is the foundation from which various defects of the present time originate.

Gljučne besede: ideologija, marksizem, orientalizem, progresivizem, učni načrti.

Keywords: ideology, marxism, orientalism, progressivism, curriculum.

1 Uvod

Progresivno gledanje na zgodovino je nekako po tihem splošno sprejeto dejstvo, ki pa je v resnici zelo ideološko, torej neobjektivno in pristransko. V prispevku bomo pokazali od kod (med drugim) progresivizem izvira in kakšne posledice ima. To je zgolj primer ideologije, ki jo najdemo v šolski zgodovini med letoma 1945 in 1991, današnjih podobnih ideoloških tematik pa se tukaj ne bomo dotikali, a naši izsledki bodo dovolj nazorno pokazali, da tudi danes raznih nezavednih ideoloških nagnjenj ni nič manj. Preiskali bomo učne načrte in pokazali na prisotnost novoveškega optimizma, marksizma in orientalizma. To so ideologije, ki pomembno vplivajo na današnji čas in razumevanje le-tega.

2 »Zakornitost zgodovinske poti«

Razumevanje zakonitosti zgodovinske poti močno vpliva na način razumevanja celotne stvarnosti. Gre za nekakšne paradigme, ki določajo nadaljnje razmišljanje.¹ Te 'zakornitosti' izvirajo iz 'Zahodnega' novoveškega optimizma, ki pa ima dva dediča: liberalizem in marksizem (Ratzinger, 1990: 41). Težko je reči, kateri je bil močnejše navzoč v slovenskih učnih načrtih² – vsekakor bi bilo oba mogoče na mnogih mestih prepoznati, pogosto pa se tudi prekrivata, saj izvirata iz istih korenin novoveškega optimizma³. Konkretno si poglejmo marksizem (pozneje pa bomo celotno miselno shemo še podrobneje razložili) kot izrazito »zahodni« svetovnonazorski produkt, ki v svojem nauku historičnega materializma dokazuje štiri stopnje človeštva:

1. primitivni komunizem,
2. suženjsko družbo,
3. fevdalizem,
4. kapitalizem,

tem pa naj bi sledila 5. stopnja: komunizem oz. brezrazredna družba (Marxism, b. d.).

O teoriji historičnega materializma in njenih stopnjah človeštva oz. njihove družbene ureditve, bi lahko marsikaj zapisali,⁴ vendar to na tem mestu niti ni bistveno. V tem prispevku raziskujemo zgolj vpliv tega mišljenja in ne zgodovinske resničnosti le-tega. V učnih načrtih ni težko najti sledov obravnave primitivnega komunizma, prav tako je precej zapisanega o suženjski družbi in fevdalizmu. Za prehod s historičnih stopenj, na katerih je bilo človeštvo, v brezrazredno družbo je potreben upor

oz. revolucija (Marxism, b. d.). Tovrstne vsebine in poudarki so stalno prisotni skozi celotno zgodovinsko snov. Gre za razne »revolucionarne borbe« v času pred Solonovimi reformami v Atenah, »zaostritev razredne borbe« pred porazom Aten v peloponeški vojni, »upor sužnjev ter revnih slojev« po obdobju tiranije v Atenah, če pogledamo zgolj v učni načrt iz leta 1948 (Učni načrt za gimnazije ..., 1948). Tem sledi še nabor revolucionarnih tem iz rimske zgodovine: »Borba patricijev in plebejcev« ob nastanku rimske republike, »prvi upori sužnjev« pred časom bratov Grakh, »upor Italikov«, »herojska borba Spartaka proti lastnikom sužnjev ter vzroki poraza upornih sužnjev«, temu pa sledi »Cesarjeva diktatura v interesu lastnikov sužnjev«. Nadaljuje se z »diktaturo lastnikov sužnjev pod krinko republike«, z »uporom Ilirov pod Batonom«, s »porastom socialnega nezadovoljstva« ter z »upori v Judeji in zadušitev uporov«, kar so vse štiri teme, nedirektno povezane z upori sužnjev oz. Marxovo idejo o napredovanju zgodovine s pomočjo revolucij, ki jo potem nadaljuje med obravnavo srednjega veka. Tam najdemo zapisano učno vsebino »Progressivni pomen fevdalnega reda glede na sužnjeposestniški red«, ki je že sama po sebi dovolj zgovorna, pozneje pa sledi še obravnavna »razrednega značaja kulture« v okviru zahodnoevropske kulture v času križarskih vojn. Sledijo obravnavna »upora Etienna Marcela in Jacquerija«, pa »upor Wata Tylerja; kmet postane svoboden«, nato pa še »kmečkih uporov« v Španiji, če se omejimo zgolj na čas do padca Konstantinopla leta 1453. Preveč prostora bi vzelo nadaljnje navajanje številnih uporov proti 'Turkom', drugih raznovrstnih uporov, francoske revolucije, nato pa vseh revolucij, ki so sledile letu 1848, pa podrobnih obravnjav revolucij v Jugoslaviji med drugo svetovno vojno.⁵ Te vsebine bi pričakovali že zaradi premajhne zgodovinske oddaljenosti, kar je magnet za vsako politizacijo zgodovine. Zgoraj predstavljene vsebine pa so pokazatelj tega globokega in skorajda neizbežnega ideološkega naziranja.⁶

Namen tega naštevanja iz zgolj enega učnega načrta na temo uporov in revolucij je pokazati na to, kako ideologija pomembno vpliva na interpretacijo pomembnosti zgodovinskih podatkov in s tem na izbor zgodovinskih tematik. Tako učna vsebina, ki bi lahko izrazila kulturno bogastvo nekega naroda, postopen razvoj filozofske misli, kompleksen preplet lokalne in svetovne zgodovine, služi le prikazovanju enega in istega motiva skozi vso zgodovino. Vsako omejevanje na preprosto ali pa na zgolj en vidik je poenostavitev, ki prinaša deformiran pogled na preteklost s ciljem manipuliranja sedanjosti. Seveda pa se vsem periodizacijam v šolski zgodovini ni mogoče izogniti, zato je ključnega pomena, da dobro premislimo, katere vsebine so temeljne ter katere so potencialno bolj tvegane, katere nosijo več možnosti za razvoj pozitivnih vrednot pri učencih in dijakih. Pomembno je, da ti razvijajo živ in kritičen odnos do zgodovine, ki, s svojo širino vede o človeku in družbi v času, to gotovo lahko omogoča.

Način gledanja na zakonitost zgodovinske poti se je začrtal, ko je »Evropa« – kakor je to izrazil Galileo Galilej – naravo z znanstvenimi poskusi nategnila na natezalnico in tako iz nje izsilila skrivnosti, ki jih ta do tedaj ni želela razkriti. Koristnosti tovrstnega ravnanja oz. znanosti kot take nikakor ne smemo zametovati, vendar pa je ob tem treba imeti v mislih stranske učinke, ki jih takšno ravnanje dolgoročno povzročilo. Ljudje »razvitega, prvega« sveta so postali zmožni storiti vse, kar je naravoslovje, empirična znanost omogočila, in razvila se je industrija z vsemi negativnimi in pozitivnimi vidiki, naravoslovno-znanstveni način gledanja na stvarnost je zagospodaril nad humanizmom in prepoznavanjem življenjskih smislov. (Ratzinger, 1990: 20) Tako je prevladala ideja o nenehnem napredku, o bližanju idealni družbi, ki pa je daleč od realnega življenja in predvsem izkrivlja pogled na preteklost in omogoča skrajno izrabljanje narave in zaslužjenost ljudi. Dokler je družba prepoznavala vprašanje smisla predvsem pod okriljem transcendence, je še našla življenjske moči za trdo realno življenje, ko pa se je o presežnih vprašanjih nehala razmišljati, je to prineslo eksplozijo človekove uničevalnosti in želje po gospodarjenju nad drugimi ljudmi.⁷ (Ratzinger, 1990: 18) V okviru novoveškega optimizma, kakor lahko splošno označimo vero v nenehen napredek, sta se razvila predvsem dva tipa ideološkega optimizma. Ta se po besedah Ratzingerja »lahko opira na liberalno kakor tudi na marksistično osnovo. V prvem primeru je to vera v napredek prek evolucije in prek znanstveno vodenega razvoja človeške zgodovine. V drugem primeru je ideološki optimizem vera v dialektično gibanje zgodovine, v napredek s pomočjo razrednega boja in revolucije (kakor smo že opisali). Nasprotja med tema dvema osrednjima tokovoma novodobnega mišljenja so očitna. Oba tokova se spet razcepljata naprej na posamezne različice temeljnega vzorca; to so nekakšne 'herezije', izrastki iz enega samega debla. Četudi so zlasti na področju politike nasprotja med njimi očitna, se ne bi smeli slepiti o njuni globoki miselni sorodnosti. Ta vrsta optimizma je sekulariziranje krščanskega upanja in temelji navsezadnje na prehodu od transcendentnega Boga k bogu – 'zgodovini'. V tem tiči globoki iracionalizem teh poti kljub vsej svoji površinski racionalnosti.« (Ratzinger, 1990: 40) Zaradi takšnega optimizma je vsak pesimizem glede razvoja družbe vedno ostro kritiziran. Ni večjega prestopka zoper modernost, kot je dvom o napredku ali še huje zaviranje napredka. In zato v več učnih načrtih takoj po drugi svetovni vojni najdemo odkrit poziv k sovražstvu do takšnih pojavov, kot ostankov buržoazno krščanskega razmišljanja. V enem od učnih načrtov se izrazi takole: »Razviti mora pri učencih zavestno in aktivno ljubezen do vsega, kar je v zgodovini napredno in človečansko, in sovražstvo do vsega reakcionarnega in nečlovečanskega; oblikovati jih mora v zavestne in požrtvovalne graditelje in branitelje naše ljudske domovine FLRJ, dati jim pravilno orientacijo v zgodovini in sodobnem političnem življenju in pravilno razumevanje zakonitosti zgodovinske poti, ki je pripeljala našo deželo do zmage socializma, kakor tudi zakonitosti zgodovinske poti, po kateri gre človeštvo k svojemu končnemu smotru – komunizmu, družbi neomejenega napredka in človečanstva.« (Učni načrt za gimnazije ..., 1948) Kot umirjen ton zapisa v učnem načrtu moramo tako razumeti že formulacijo, kot je: »Seznanijo naj se z ustvarjalno vlogo delovnih množic in vlogo osebnosti v zgodovini, s pravično in napredno borbo delovnih množic in še prav posebej z zgodovinsko borbo naših narodov proti zatiralcem in osvajalcem. Zgodovina mora razviti pri učencih zavestno in aktivno ljubezen do vsega, kar je bilo v preteklosti naprednega in človečanskega; oblikovati jih mora v zavestne

in požrtvovalne graditelje in branitelje naše domovine ...» (Učni načrt za višje razrede gimnazij ..., 1955: 18) Od leta 1955 odkritih pozivov k sovražstvu ne najdemo več; zamenjajo jih pozivi k socialističnemu humanizmu in internacionalnem trudu za napredek (Program življenja in dela ..., 1984: 17).

Da je napredovanje zgodovine resnično prisotno v tako rekoč vseh učnih načrtih med letoma 1945 in 1991, je dejstvo, ki ga ne gre spregledati. Navedimo še očitni primer učnega načrta, v katerem so učitelju podana navodila za obravnavo učne vsebine: »Preteklost obravnavamo v obrisih, ki jih polnimo z zgodovinskimi slikami. Pri tem pazimo, da te slike ne ostanejo izolirani zgodovinski izseki, ampak da pomagajo učencu dojeti, kako se družbeno življenje spreminja in kako je sodobna stopnja razvoja, dosežena z nenehnim napredovanjem družbe, le faza tega stalnega gibanja.« (Predmetnik in učni načrt za osnovne ..., 1962: 70)⁴ Nato pa se pri konkretnih učnih vsebinah zaustavi tudi pri cilju: »Oblikovati v učencih spoznanje, da pripadajo v boju za boljše in lepše življenje k naprednim silam.« (Predmetnik in učni načrt za osnovne ..., 1962: 77)

3 Progresivizem in orientalizem

Pri teh naprednih silah pa se lahko obrnemo nazaj v zgodovino, poiščemo primere, kje vse so veliki geopolitični poudarki v učnih načrtih. Če se na tej točki zamejimo na srednji vek (recimo, da je Aleksander Veliki upravičeno tam, kjer Džingiskan, Otomani, tradicionalna Kitajska in še kdo, nikoli ne bodo), lahko opazimo, da ni veliko omemb niti bizantinske države niti sasanidskega imperija, ki sta bila takrat mnogo pomembnejši državi od frankovske in sta za sedanjo podobo »Zahoda« prav tako nujni, kakor država Frankov. Njuna medsebojna vojna pa je ključni pogoj za uspešno širjenje arabske države, z njo pa tudi islama, ki je kmalu dal svoj pečat kulturni pokrajini in jo naredil za »Orient«, kakršnega mislimo danes. Vendar pa vojne niso vsa zgodovina; zakaj je potem večina učnih načrtov videti tako? Učni načrt za gimnazije iz leta 1948 je pri tem svetla izjema, saj pravi: »Bizanc: Spreminjanje Vzhodnorimskega imperija v bizantinsko državo. Justinijanova doba. Naselitev Slovanov. Obrambne vojne Bizanca. Sužnjeposestniški Bizanc se spremeni v fevdalno državo. Cerkevni razkol. Bizantinska kultura.« (Učni načrt za gimnazije ..., 1948: 84) Tu je zajetih več različnih segmentov zgodovine, kar je dobro – hkrati pa je očitno nekaj povedano tudi o bizantinskih vojnah s Perzijci (oz. Sasanidi), za kar v večini učnih načrtov ni bilo prostora, čeprav so ti doživljali velik razcvet, in so bili pravzaprav najmočnejša kontinentalna sila pozne antike in je prek njih prišlo na Zahod večina velikih antičnih znanj (steklo, metalurgija, matematika, astronomija, medicina ...). (Omemba obrambnih vojn Bizantincev je sicer povezana s tem, vendar kaže na Perzijce z druge strani – »oni, drugi« so spet v vlogi agresorja.) Ali je pri pouku zgodovine smiselno govoriti predvsem o osvojitvah ter političnih in vojaških dogodkih, ki so spreminjali zemljevid sveta? Seveda so osvojitve pozneje vplivale tudi na kulturo in socialno-ekonomske spremembe, vendar ne smemo precenjevati pomena političnih dogodkov. (Wickham, 2006: 757) Če naj bi učenci in dijaki izgrajevali svoj odnos do zgodovine, bi jim bilo verjetno to potrebno predstaviti bolj celovito, pa čeprav hkrati preprosto, kot je to poudarjal veliki apologet zgodovine Marc Bloch. (Bloch, 1996: 43)

Ali so »vzhodna« ljudstva namenoma prikazana pretežno v vlogi premagancev? Kadar se uspešno širijo, pa se predstavi zgolj obrambo pred njimi, saj so velika nevarnost? (Said, 1996) Pri takšnem spraševanju ne smemo biti zgolj iskalci nekakšne namerne zarote, temveč moramo tudi preiskovati oz. domnevati o nezavednem pri snovalcih učnih načrtov. Ali se v »premaganih narodih Vzhoda« zrcali ideja napredka, torej novoveškega optimizma, ki trdi, da bo nekoč nad vse prišel razum? Da »mi« od Stare Grčije (ki se je branila pred »Vzhodom«) dalje, razvijamo nekaj posebnega, nekaj večvrednega, kar sedaj kot koncept človekovih pravic izvažamo vsem drugim na svetu? Da smo mi nosilci zgodovine oz. bakle napredka, kakor Prometej. To je na neki način orientalistično, saj predpostavlja, da je razum, kakor ga dojemamo »Evropejci« od razsvetljenstva naprej, nekaj boljšega od vsega, kar so poznali oz. poznajo v »Orientu«. In zadeva je preslikana še v vsa zgodnejša zgodovinska obdobja ter se dogaja še danes. Kljub očitno zgrešeni kulturi smrti, ki jo gojimo v Evropi, še vedno mislimo, da smo nekakšen popek sveta – kar v nekaterih pogledih gotovo smo, težava je zgolj, ko to razumemo preveč absolutno.⁸

Ali pa je vrtenje sveta okoli Evrope zgolj odraz miselno omejenega evropocentričnega orientalizma? Zavedati se je namreč treba, da so bile v vojno med Bizancem in Perzijo vključene tudi druge dežele, kar nam mora razširiti uvid v zgodovino. Nikoli ni šlo samo za »nas« in »njih«. Vedno so še neki tretji (in četrtri) – zavezniki. Politika je vedno segala čez svoje meje in lastne konflikte v iskanju zaveznikov proti svojemu sovražniku. Tako je Bizanc spodbujal Abesinijo k vpletanju v dogajanje na Arabskem polotoku. Po odmevnem judovskem pokolu kristjanov leta 523, ki ga je slabih sto let pozneje kot izgovor za pokol Judov uporabil Mohamed, so na območje Jemna prišli Abesinci (ki so bili kristjani) in ga zasedli. (Hitti, 1964: 62) Perzijci pa so bili zavezniki številnejših poganskih arabskih ljudstev tega območja in so jih leta 575 prišli odrešiti abesinske nadvlade – in priključiti svoji državi. Vidimo lahko, kako je vojna v Vzhodnem Sredozemlju vplivala tudi na območja širše okoli njega. Zaveznikstva so se do neke mere sklepala tudi glede na vero, kakor meni Hitti (n. d.: 65–66),⁹ vendar pa ne smemo pozabiti, da so v okviru Perzije, predvsem v Asiriji, živele številne krščanske skupnosti, ki so bile s svojim statusom v sicer večinsko zaratustrski državi zadovoljne.¹⁰

Ko pišemo o progresivizmu oz. novoveškem optimizmu, ki celotno zgodovino vidi v smeri nenehnega napredka (tudi za ceno uničenja ljudstev in okolja), kakor ga dojemamo »Zahod«, omenimo še obsojanje, ki ga proizvaja do »orientalske kulture«

(poleg potiskanja v vlogo vojaškega in političnega poraženca, kot smo pokazali zgoraj) pojav orientalizma. Ta je namreč močno zaznamovana z dvoumnostjo, ki ni v skladu z znanstvenostjo in napredkom moderne, temveč bi jo lahko z »zahodnjaškimi« kriteriji uvrstili kar v postmodernizem, v katerem besede dobijo dinamične pomene oz. služijo predvsem umetniškemu igralkanju. Pomisleke »Zahoda« bi lahko zajeli z besedami nemškega arabista Heinricha L. Fleischerja iz 19. stoletja: »Nečimrno navduševanje nad omenjeno tehniko in nesorazmerna vrednost, ki ji jo pripisujejo, je pri dandanašnjih ljudstvih z Jutrovega, ki so zašla na stranpota stagnirajoče izobrazbe, resna ovira pri kultiviranju čuta za osvežujoč znanstveni realizem in pri prehodu k resnemu intelektualnemu delu. Naj človekoljubni in razumni možje Zahoda, ki hranijo in usmerjajo novo življenje naših orientalskih prijateljev, poklonijo tej tematiki vso zaslužno pozornost! Gre za del stare, trdožive, zavozlane tegobe, za katero boleha Orient in ki je ne bo moč odpraviti kar čez noč; jutroviski duh se mora povzdigniti, če hoče, čeprav zaenkrat še jetnik sušne sholastike in samovšečnih besednih igrarij, zadobiti moč, da bi mogel zaobjeti znanstveno obzorje Zahoda, prevzel njegov miselni svet in se samostojno udeleževal v njegovih dejavnostih.« (Bauer, 2014: 220)

Torej »napredek« zahteva, da se »orientalska« kultura razpusti v kulturi »Zahoda« oz. da preneha obstajati kot nekakšna drugačna, manj pomembna kulturna možnost. Cilj pouka je: »Razumevanje nezadržljivega progresivnega gibanja človeške družbe,« (Objave (št. 2, 3, 4, 5), 1966) kakor poudari učni načrt iz leta 1966. Prav iz tega »razumevanja« pa izvira upravičenost orientalizma in nato imperializma, saj naj bi se tako prinesel »napredek« tudi »Orientalcem«. ¹¹ Tako je bila »razumnim možem Zahoda« poverjena naloga, da »Orientalce« odrešijo dvoumnosti in jih kultivirajo, kajti ti sami niso sposobni razumeti napredka, in so tako obsojeni na stagnacijo v svojem bednem stanju. Teza o stagnaciji »Orienta« je sčasoma postala prava dogma (kakor njen vir: dogma o splošnem napredku), ki so jo sprejeli tudi »Orientalci«, in tako je danes na »Orientu« treba veliko poguma, če se kdo želi ukvarjati z arabsko literaturo iz mameluškega ali osmanskega obdobja, ki še posebno slovita po svoji dvoumnosti. S tem se je zaradi »zakonitosti zgodovinske poti« na prelomu iz 19. v 20. stoletje v »Orientu« prekinila literarna tradicija negovanja dvoumnosti, ki je segala v obdobje pred začetkom islama. (Bauer, 2014: 221–222)

»Zahodni« progresivizem je uničil tradicijo »Orienta«, mu vsilil svoje zakonitosti in mu ustvaril možnosti za razrast islamizma kot spačka islamske tradicije. ¹² Prav zaradi tega je treba biti v učnih načrtih pozoren na ideološkost sporočil, ki odražajo prepričanja tiste družbe, a so marsikdaj zelo oporečna in orientalistična, čeprav jim tega na prvi pogled ne bi pripisali. Pogosto namreč v svojem temelju nasprotujejo tistemu, k čemur navsezadnje domnevno stremijo. Raziskovanje religije in znanje o njej je nujno potrebno. Verstva so obstajala pred ideologijami (čeprav so lahko tudi njihove nosilke), vsa nosijo močno podporo za nekakšen sistem svetovnega etosa oz. v določenem segmentu kažejo svojo orientiranost v človekov blagor in skrb za skupnost. Prav znanje o verstvih je alternativa novoveškemu optimizmu in predstavlja možnost, da bi se uveljavil nekakšen skupni svetovni etični standard (Küng, 2008: 98–99, 105), ki ne bi zanemarjal človekovega duha in delil na »nas« in »njih«, temveč bi spodbujal k čudenju nad bogastvom različnosti in omogočal kritično zretje tudi »Zahodnega« sveta. To pa je mogoče zgolj ob neobremenjenem spoznavanju drugih kultur in Drugega; stran od ideološkega naziranja, kaj je zakonitost napredka in zgodovine.

4 Zaključek

Tema napredka je vsekakor aktualna tudi danes, saj se za »napredkom« vedno skrivajo razne ideologije, danes je morda najbolj očitna teorija spola oz. gibanje LGBT. ¹³ V pričujočem prispevku smo raziskali primer bolj prikrite ideološke teme – napredka zgodovine – ki jo je Joseph Ratzinger obsodil kot zelo nevarno tematiko. Novoveški optimizem in marksistično gledanje, pa tudi orientalistično razdeljevanje sveta na »nas« in »njih«, vse to so ideološke pasti, ki se jim je pravzaprav težko izogibati – tako pri pripravi učnega načrta, kot učbenikov in drugih gradiv, pa tudi pri pouku samem. Ideologija je nekaj vseprisotnega, težko oprijemljivega, a vendar tako določujočega.

5 Viri in literatura

- Bauer, Thomas (2014): *Kultura dvoumnosti: drugačna zgodovina islama*. Ljubljana: Krtina, Knjižna zbirka Temeljna dela.
- Bloch, Marc (1996): *Apologija zgodovine ali zgodovinarjev poklic*. Ljubljana: ISH – Inštitut za humanistične vede, Studia humanitatis.
- Hitti, Philip K. (1964): *History of the Arabs from the earliest times to the present*. London: Macmillan&co Ltd, New York, St. Martin`s press.
- Huntington, Samuel P. (2005): *Spopad civilizacij in preoblikovanje svetovnega reda*. Ljubljana: Zbirka Premiki, Mladinska knjiga.
- Kastelic, Rok (2018): *Orientalizem v učnih načrtih za zgodovino in geografijo*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

Kung, Hans (2008): *Svetovni etos*. Ljubljana: Društvo 2000.

Objave (Št. 2, 3, 4, 5.) (1966). Republiški sekretariat za prosveto in kulturo SRS (Ljubljana, 15. junija 1966).

Predmetnik in učni načrt za osnovne šole (1962). Ljubljana: Zavod za napredek šolstva LR Slovenije, Državna založba Slovenije.

Program življenja in dela osnovne šole 3. zvezek – družbenoekonomsko vzgojno izobraževalno področje (1984). Ljubljana: Zavod SR Slovenije za šolstvo.

Ratzinger, Joseph (1990): *Zazrti v Kristusa*. Ljubljana: Nadškofijski ordinariat Ljubljana.

Said, Edward W. (1996): *Orientalizem: zahodnjaški pogledi na Orient*. Ljubljana: ISH, Fakulteta za podiplomski humanistični študij, Studia humanitatis.

Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk (1948). Ljubljana: Ministrstvo za prosveto LR Slovenije.

Učni načrt za višje razrede gimnazij in klasičnih gimnazij (1955). Začasni pravilnik o maturi. Ljubljana.

Wickham, Chris (2006): *Framing the Early Middle Ages – Europe and the Mediterranean 400–800*. Oxford University Press Inc.

Marxism (b. d.). *Wikipedia*. Pridobljeno 28. 10. 2022 s spletne strani: https://en.wikipedia.org/wiki/Marxism#Historical_materialism.

6 Opombe

¹ O pomenu paradigem in njihovem pomenu za znanost glej: Kuhn, Thomas (1998): *Struktura znanstvenih revolucij*. Ljubljana: Knjižna zbirka Temeljna dela, Krtina.

² Širše o tej temi v slovenskih učnih načrtih v: Kastelic, Rok (2018): *Orientalizem v učnih načrtih za zgodovino in geografijo*. Magistrsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta; kar je tudi osnovno izhodišče za pričujoči prispevek.

Podrobneje o tej temi v splošnem 'Zahodnem' merilu pa piše: Delsol, Chantal (2019): *Sovraštvo do sveta: totalitarizmi in postmoderna*. Ljubljana, Družina.

³ Podrobneje o tej temi: Patočka, Jan (1997): *Krivoverski eseji o filozofiji zgodovine*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

⁴ Npr. da primitivni komunizem, kot sta ga opredelila Karl Marx in Friedrich Engels, in naj bi se pojavil pri prvih primitivnih družbah okoli 7000 pr. Kr., z vidika arheološke znanosti ni dokazan oz. je celotno področje vednosti zelo neraziskano, se pa sodobne teorije ne nagibajo posebej v to smer.

⁵ Vsi navedki v odstavku so vzeti iz: Učni načrt za gimnazije, nižje gimnazije in višje razrede sedemletk, 1948: 82–114.

⁶ Zanimiv je že naslov tega dokumenta oz. zavoda, ki je ta dokument objavil. Očitno brez besede 'napredek' v tej ideologiji sploh ni bilo mogoče razmišljati. Diskurz določa številne podrobnosti, ki se zdijo zgolj naključne, a so popolnoma determinirane.

⁷ V obdobju 17.–20. stol. sta oba načina sobivala, kazale pa so se dobre in slabe strani obeh načinov mišljenja.

⁸ O tem obširneje piše: Dreher, Rod (2021): *Ne živite od laži: priročnik za krščanske disidente*, Ljubljana: Družina.

⁹ V Huntingtonovi maniri bi takšno religijsko-politično ozračje lahko poenostavili in pokazali spopadanje »civilizacij« že v tistem času (Huntington, 2005).

¹⁰ Vpletanje Abesinije v dogajanje zunaj Afrike se lahko na prvi pogled zdi nenavadno, vendar je treba (tudi to) morje razumeti kakor most in ne kakor pregrado, zato so vplivi iz Afrike v Azijo in nasprotno zelo pogosti. Odličen primer tega je kava, ki je prišla iz Abesinije v Jemen, od tam pa se je v 15. stoletju razširila po svetu. (Hitti, 1964: 19) Po drugi strani pa se je islam razširil po vzhodni obali Afrike.

¹¹ V Jugoslaviji sicer niso gojili simpatij do imperializma, vendar pa ga v teoretskem smislu niso mogli obiti, saj so gradili na istih predpostavkah novoveškega optimizma.

¹² Obenem pa so se odprle možnosti (oz. domnevne potrebe) za vojaške posege (Irak, Sirija itd.), ki jih vojna industrija potrebuje (oz. zahteva).

¹³ Ideologija LGBT pa – prosto po Delsol, Chantal (2019) - služi razbijanju tradicionalnih vrednot s ciljem novega imperializma.

VZGOJA Z DRŽAVLJANSKIMI, DOMOVINSKIMI IN IDEOLOŠKIMI VSEBINAMI V OSNOVNOŠOLSkih BERILIH 20. STOLETJA NA SLOVENSLEM

IMPLEMENTING CIVIC, PATRIOTIC AND IDEOLOGICAL THEMES IN EDUCATION: SLOVENIAN PRIMARY SCHOOL READERS IN THE 20TH CENTURY

✉ Anton Arko (anton.arko@solskimuzej.si), prof. zgodovine in ruščine, je kustos v Slovenskem šolskem muzeju.

Slovenija

Povzetek

Prispevek predstavlja državljanske in ideološke vsebine v berilih za začetne razrede osnovne šole skozi celotno 20. stoletje na Slovenskem. Osredotoča se na vsebine, ki spodbujajo simpatijo do vladarja, domovine in državnih simbolov. V tem oziru so predstavljena besedila, podkrepjena s slikovnim gradivom, ki odražajo duh posameznega obdobja oziroma vladavine. Jasno se da razbrati, kakšne prijeme so uporabljali ustvarjalci, da bi pri otrocih vzbudili ljubezen do cesarja, kralja, duceja, firerja, admiral in nazadnje maršala ter privzgojili narodno zavest. Slovenske otroke so na začetku 20. stoletja v šolah prepričevali, da so del avstrijskih dežel, po prvi svetovni vojni, da so eno od treh plemen jugoslovanskega naroda, med drugo svetovno vojno, da so državljani Italije, Nemčije ali Madžarske, po drugi svetovni vojni pa, da so del nove Jugoslavije. Šele z letom 1991 se je začel poučevati in sprejemati koncept samostojnega naroda s suvereno državo.

Abstract

The article presents civil and ideological themes in readers for the early years of primary school throughout the 20th century in Slovenia. It focuses on themes that encouraged affection for the country's rulers, their own homeland and state symbols. In this respect the texts in the readers, which are presented and supported by pictorial material, reflect the spirit of individual periods and reigns. It can clearly be discerned which approaches were used by the authors to invoke in children love for the Emperor, King, Duce, Führer, Admiral and, finally, Marshal, and instil in them national awareness. During the 20th century, Slovene children were constantly being convinced at school that they were part of Austrian lands. After World War I they were supposedly members of one of the three tribes of the Yugoslav nation, during World War II they were told that they were citizens of Italy, Germany or Hungary, and lastly, after World War II, they were named as citizens of a part of the new Yugoslavia. Only in 1991 did there begin the teaching and acceptance of the concept of an independent nation with a sovereign state.

Ključne besede: berilo, državljanska vzgoja, ideologija, osnovna šola.

Keywords: reader, civil education, ideology, primary school.

1 Uvod

V prispevku se bomo sprehodili od konca Avstro-Ogrske prek Kraljevine SHS in Kraljevine Jugoslavije skozi čas nemške, italijanske in madžarske okupacije ter skozi dolgo obdobje socialistične Jugoslavije in zaključili s samostojno Slovenijo. Seznanili se bomo z ideološkimi in državljanskimi vsebinami, s katerimi so pisci bogatili osnovnošolska berila. V presek bomo vzeli le izbrana berila, ki najbolj odražajo svoj čas in bodo služila kot reprezentativen primer vsakega obdobja.

2 Avstro-Ogrska (1867–1918)

Konec 19. stoletja je nova šolska zakonodaja prispevala k naglejšemu razvoju osnovnega šolstva. Država se je tudi gospodarsko in finančno okrepila, kar je omogočilo tudi materialno podlago za delovanje ljudskih šol. »Tako veliko na novo zgrajenih in ustanovljenih šol kot na prelomu stoletja ni bilo še nikoli prej.« (Okoliš, 2009: 85) To pa je narekovalo tudi nove potrebe po šolskih učbenikih. Poglejmo si, kako si je država še v zadnjih letih svojega obstoja utrjevala položaj v osnovnošolskih berilih.

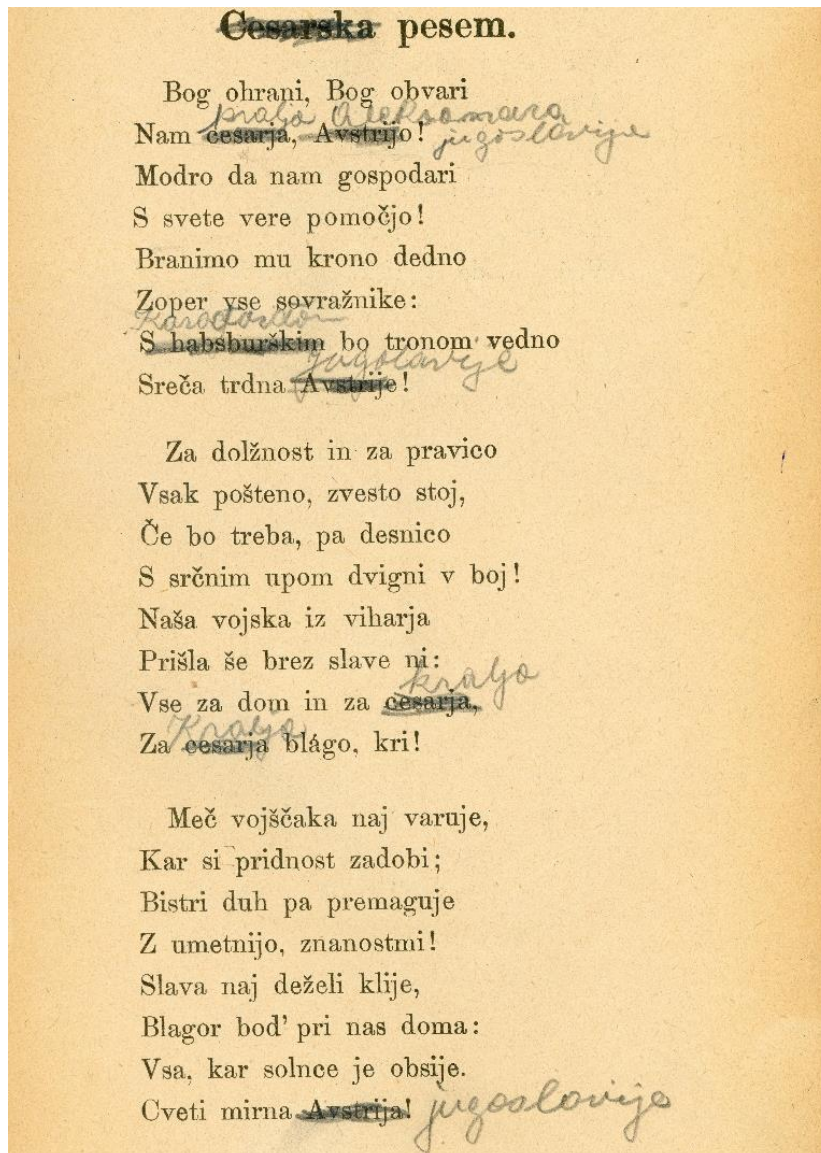
2.1 Začetnica za slovenske ljudske šole

Gabriel Majcen in Janez Koprivnikar sta leta 1917 spisala Začetnico za slovenske ljudske šole. Na prvi strani lahko ob sliki cesarja Franca Jožefa pod napisom Začetnica preberemo »S podobo Nj. veličanstva cesarja« (Koprivnik in Majcen, 1917: 1), česar v predhodnih izdajah ni mogoče zaslediti.

Nadalje zasledimo cesarja pod poglavjem z naslovom *Cesar Franc Jožef in mala Dunajčanka*. Besedilo govori o pokojnem cesarju in ga slika v lepi luči kot državnika, ki je bil prijazen do otrok. Kot zadnja vsebina na koncu berila pa je predstavljena Cesarska pesem. Poglejmo si tiste vrstice, ki vzgajajo k ljubezni do vladarja in domovine:

»Bog ohrani, Bog obvari
Nam cesarja, Avstrijo!
...
S habsburškim bo tronom vedno
Sreča trdna Avstrije!
...
Vse za dom in za cesarja,
Za cesarja blágo, kri!
...
Slava naj deželi klije,
Blagor bod' pri nas doma:
Vsa, kar solnce je obsije.
Cveti mirna Avstrija!
...
Brate vodi vez edina
Nas do cilja enega:
Živi cesar, domovina,
večna bode Avstrija!«
(Koprivnik in Majcen, 1917: 98)

Če vzamemo v roke drug primerek identičnega berila, opazimo več zanimivosti. Na prednji strani je beseda cesar s svinčnikom prečrtana, podobe cesarja pa ni, saj je list s podobo iztrgan. Pri spodnjem napisu »V cesarski kraljevi zalogi šolskih knjig na Dunaju« (Koprivnik in Majcen, 1917: 1) je prečrtana beseda cesarski, kar vse kaže na uporabo tega berila po vojni pod novo oblastjo. Na to nakazuje tudi prečrtan cesarski grb, Cesarska pesem pa je 'posodobljena', kjer je naziv cesar prečrtan in zraven dopisan naziv kralj, prav tako pa je prečrtana Avstrija in na roko dopisana Jugoslavija.

Slika 1: Cesarska pesem, ročno predelana za uporabo v novi stvarnosti (Koprivnik in Majcen, 1917: 98).

3 Kraljevina SHS (1918–1929)

Osnovno šolstvo je prišlo iz rok Katoliške cerkve v roke države že leta 1774, ko je cesarica Marija Terezija izdala splošno šolsko naredbo. Osnovno šolanje je predstavljalo najbolj množično, brezplačno in obvezno obliko šolanja za dečke in deklice od šestega do dvanajstega leta starosti in ni zahtevalo predhodnega znanja. Po prvi svetovni vojni pa so slovenski učitelji zahtevali odpravo avstro-ogrske zakonodaje na področju šolstva. Država je najprej odpravila nemški jezik, s čimer je bila poenotena osnovna šola v okviru Kraljevine SHS. Med vzgojnimi cilji, ki se v raznih publikacijah omenjajo, najdemo narodni ponos, državljansko zavest, požrtvovalnost v boju za narodne pravice, sočutje do soljudi in živali, uglednost pri občevanju z ljudmi ter osebno samozavest. V reviji *Popotnik* je bila celo predlagana reforma vzgojnega dela (Dodič, 1939: 225). Poglejmo si поблиže, kako so narodno zavest in pripadnost novi državi gojili v osnovnošolskih berilih tistega časa.

3.1 Prva čitanka za slovenske osnovne šole

Majcen je ustvarjal tudi po prvi svetovni vojni. Leta 1928 je izdal Prvo čitanko za slovenske osnovne šole, ki se začne s kraljevo podobo, pod katero piše »Naš kralj Aleksander I.« (Majcen, 1928: 1). Naslednje besedilo, ki se ukvarja z državljansko tematiko, nosi naslov *Moja domovina*. Izpostavimo dele, ki se nanašajo na državo in kralja: »Mi, ki se med seboj umemo, se zovemo Jugoslovani. ... Večji del Jugoslovanov nas živi na skupni zemlji, ki jo imenujemo domovina. Domovina je zelo velika ... Zove (poglavar op. a.) se kralj in biva v Beogradu. Ime mu je Aleksander I. Kralj se trudi na vso moč, da bi se nam vsem godilo kar najboljše. Zato mu moramo biti zelo hvaležni, ga visoko spoštovati in iz vsega srca

ljubiti.« (Majcen, 1928: 104) Učbenik zaključi prva kitica himne *Bože pravde*, tudi v slovenskem prevodu, ter *Lijepa naša domovino* v izvirniku in prav tako v slovenščini ter *Naprej zastava slave*. Vzgojo k ljubezni do kralja in domovine razberemo iz naslednjih vrstic:

Bože, spasi, Bože hrani,
Naš'ga kralja in naš rod.

...

Lepa naša domovina,
Oj junška zemlja mila,
Stare slave dedovina,
Da bi vedno srečna bila!

...

Naprej zastava slave,
Na boj junaška kri,
Za blagor očetnjave
Naj puška govori!
(Majcen, 1928: 106–107)

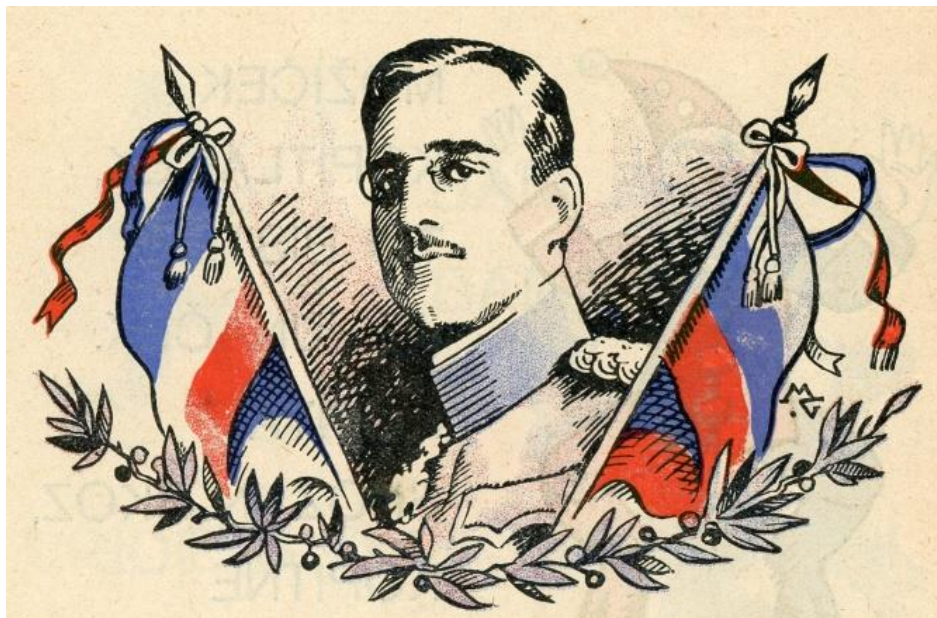
4 Kraljevina Jugoslavija (1929–1945)

Z letom 1929 je kralj Aleksander Karađorđević preimenoval Kraljevino SHS v Kraljevino Jugoslavijo. Že s spremembo imena, ki je do tedaj kazala na posamezna plemena enega naroda, je nakazal ostrejšo politiko unitarizma in stapljanja prebivalstva v homogeno enoto s srbstvom kot nosilnim elementom.

4.1 Naša prva knjiga

Pavel Flere je leta 1929 izdal čitanko *Naša prva knjiga*. Začel jo je s sliko kralja Aleksandra in z njegovim podpisom. Na stran 34 je postavil risbo kralja Aleksandra, ki je umeščen med zastavo Kraljevine Jugoslavije in slovensko trobojnico. Spodaj piše z velikimi tiskanimi črkami: »Na šoli visi zastava. Tudi v šolski sobi so zastave in zelenje. Živela kralj in kraljica!« (Flere, 1929: 34)

43

Slika 2: Kralj Aleksander Karađorđević med zastavama (Flere, 1929: 34).

Stran 82 nosi naslov *Na Vidov dan*, kjer se otroci pripravljajo na šolsko slovesnost in pojejo pesmi *Bože pravde*, *Lepa naša domovina*, *Naprej zastava slave* ter zaključijo z vrsticama: »Aleksandra, Bože, hrani, moli ti se sav naš rod!« (Flere, 1929: 82) Isto berilo se v izdaji iz leta 1939 začne s sliko kralja Petra II., na tretji strani pa nas pozdravita zanimivi fotografiji kralja Petra II. Na prvi, ki nosi naslov *Kralj – učenec*, vidimo kralja Petra II., ki za veliko mizo nekaj bere. Druga slika z naslovom *Kralj pri delu* pa prikazuje kralja Petra II., ki vozi samokolnico. Sklepno besedilo *Na Vidov dan* zaključí učbenik z zadnjo

vrstico himne, pri čemer je namesto imena Aleksander zapisano ime Peter. Ilustracije kralja Aleksandra med dvema zastavama v tej izdaji seveda ni več.

Naslednja izdaja je iz leta 1940 in prinaša slovenski prevod himne Bože pravde. Sicer so vladarske vsebine v tem učbeniku prečrtane z rdečo barvo, iz česar lahko sklepamo, da so berilo uporabljali tudi v prvem letu okupacije ali v prvem letu po drugi svetovni vojni.

5 Primorska po 1. svetovni vojni (1918–1943)

Na Primorskem so po uveljavitvi Gentilejeve šolske reforme leta 1923 Slovenci postali tarča ostrih raznarodovalnih pritiskov. Slovenske učitelje so začeli premeščati, ne glede na njihovo starost ali družinske razmere (Lavrenčič Pahor, 1994: 30), otroke pa silili k članstvu v organizacijah Balilla in Piccole Italiane (Pahor, 1970: 331). Slovenske napise so odstranili ali zamenjali z italijanskimi. Za vpis v italijanske šole so ponujali šolsko kosilo in obleko. V šolah so poučevali po italijanskih učbenikih, pa tudi po nekaterih prirejenih učbenikih slovenskih avtorjev. Anna Ascenzi in Roberto Sani ugotavljata: »Predvsem pri slovenskih knjigah je pri nekaterih bolj očitna prilagoditev potrebam italijansko govoreče šole znotraj meja Italije. V učbeniku so le okvirne biografije italijanskih kraljev, Garibaldija, Mazzinija, večinoma kronološki zapisi o italijanskih vojnah za neodvisnost in zelo malo besed, ki bi v učencih vzbudile naklonjenost do Italije.« (Ascenzi in Sani, 2005: 181)

5.1 Il libro della prima classe¹

Na naslovnici čitanke za prvi razred, ki je izšla leta 1941, lahko opazimo rahlo obledel napis z ročno pisavo *Razredničarka: Venuti Silvana, Dobrovo*. Če pregledamo šolsko kroniko osnovne šole iz kraja Dobrovo, najdemo podatek, da je omenjena učiteljica poučevala na šoli v tem kraju od leta 1924, torej leto po Gentilejevi šolski reformi, pa do leta 1943, ko je Italija kapitulirala.² Poglejmo si, kakšnim državljskim vsebinam so bili izpostavljeni otroci iz tega kraja, sedeža Goriških Brd. Približno na tretjini učbenika nas pozdravi barvna ilustracija Viktorja Emanuela III. z naslednjim zapisom:

»E il Re
Vittorio Emanuele III di Savoia
Il Re Soldato,
Il Re Vittorioso.
Tutta l'Italia lo ama.
Salutiamo lo insieme:
Viva il Re!«³
(Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 52)

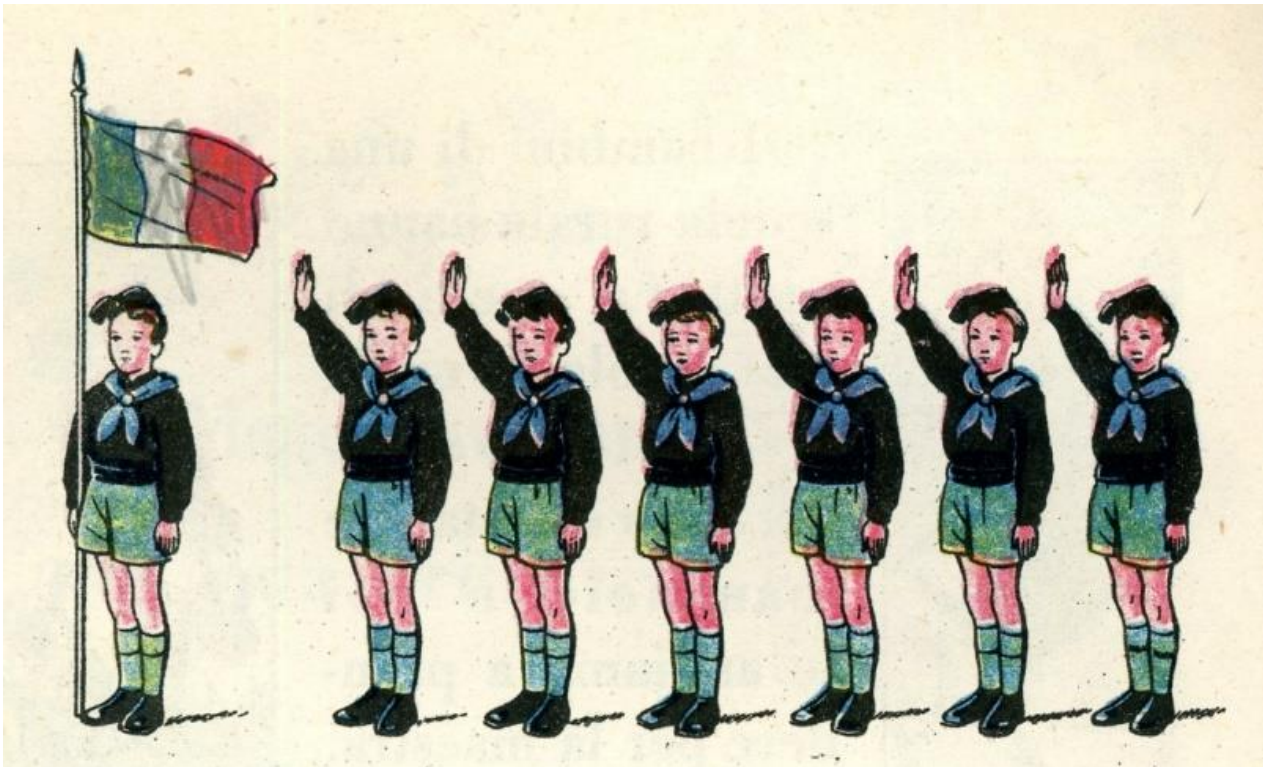

Slika 3: Barvna ilustracija Viktorja Emanuela III. (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 52).

Nekaj strani naprej sledi zgodba, ki je postavljena ob ilustracijo mladega balile in nosi naslov *Una storia vera*. Ta resnična zgodba pripoveduje o življenju dečka, ki je postal mogočen mož. Poglejmo si del, ki govori o njem kot o uspešnem, mogočnem človeku. »Allora amo sempre piu la sua Patria e penso di farla forte e potente piu delle altre Terre ... E per opera sua l'Italia e forte e potente. Tutti i buoni Italiani lo amano, tutti ripetono il suo nome benedetto. – Io pure lo so, nonna. Il suo nome e Benito Mussolini.« (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 67) Ta del bi lahko prevedli približno takole: »Tako je vedno bolj ljubil svojo domovino in jo mislil narediti močnejšo in mogočnejšo od drugih dežel ... In po njegovem delu je Italija močna in mogočna. Vsi dobri Italijani ga imajo radi, vsi ponavljajo njegovo blagoslovljeno ime. – Tudi jaz vem, babica. Ime mu je Benito Mussolini.«

Nadalje smo priča besedilu, ki nosi naslov *Duce!*. Govori o otrocih, ki pridejo k Mussoliniju, ta pa jim narekuje življenjske nauke: »- Duce! Duce! ... La voce dei bimbi arriva lassu, nello studio dove il Duce lavora. Il Duce la sente e sorride e lavora per loro. Dice il Duce: – Siate buoni, bambini, e obbedite. Obbedire e il vostro primo dovere. Studiate. Lo studio e il vostro lavoro. Amate il lavoro; vi fara piu buoni e piu bravi. Lavoriamo tutti, o bambini, per la nostra Italia. – Odone i bimbi d'Italia la voce del Duce?« (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 72) Prevod pravi: »Duce! Duce! ... Otroški glasovi segajo tja gor, v delovno sobo, kjer dela Duce. Duce to sliši in se nasmehne ter dela zanje. Duce pravi: Bodite dobri, otroci, in ubogajte. Ubogati je vaša prva dolžnost. Učite se. Učenje je vaše delo. Ljubite delo; naredilo vas bo čedalje boljše. Vsi delamo, dragi otroci, za našo Italijo. Ali otroci Italije slišijo Ducejev glas?«

Naslednje ideološko obarvano besedilo ne nosi naslova, pač pa pred njim stoji ilustracija sedmih uniformiranih dečkov, pri čemer prvi drži italijansko zastavo, drugi pa iztegnjeno desnico v pozdrav. Besedilo pravi: »Aquilotti d'Italia, Voi siete l'avvenire della Patria. Splende nella luce della gloria il Tricolore. Sempre avanti! Per l'Italia e peri il Re.« (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 96) Zapis se obrača na dečke, ki jih imenuje mlade orle in jih naslavlja kot prihodnost Italije. Zadnji del se glasi: »Za Italijo in za kralja.« Na spodnjem delu strani pa beremo kratko besedilo, ki se na otroke obrača neposredno in jih spodbuja k zavesti in aktivnosti: »Credere, obbedire, combattere, ecco il comando del DUCE. Non dimenticarlo, se vuoi essere un vero piccolo soldato della tua patria.« (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 96) V prevodu bi bilo: »Verjeti, ubogati in se boriti, to je Ducejev ukaz. Ne pozabite tega, če hočete biti prvi mali vojaki svoje domovine.«

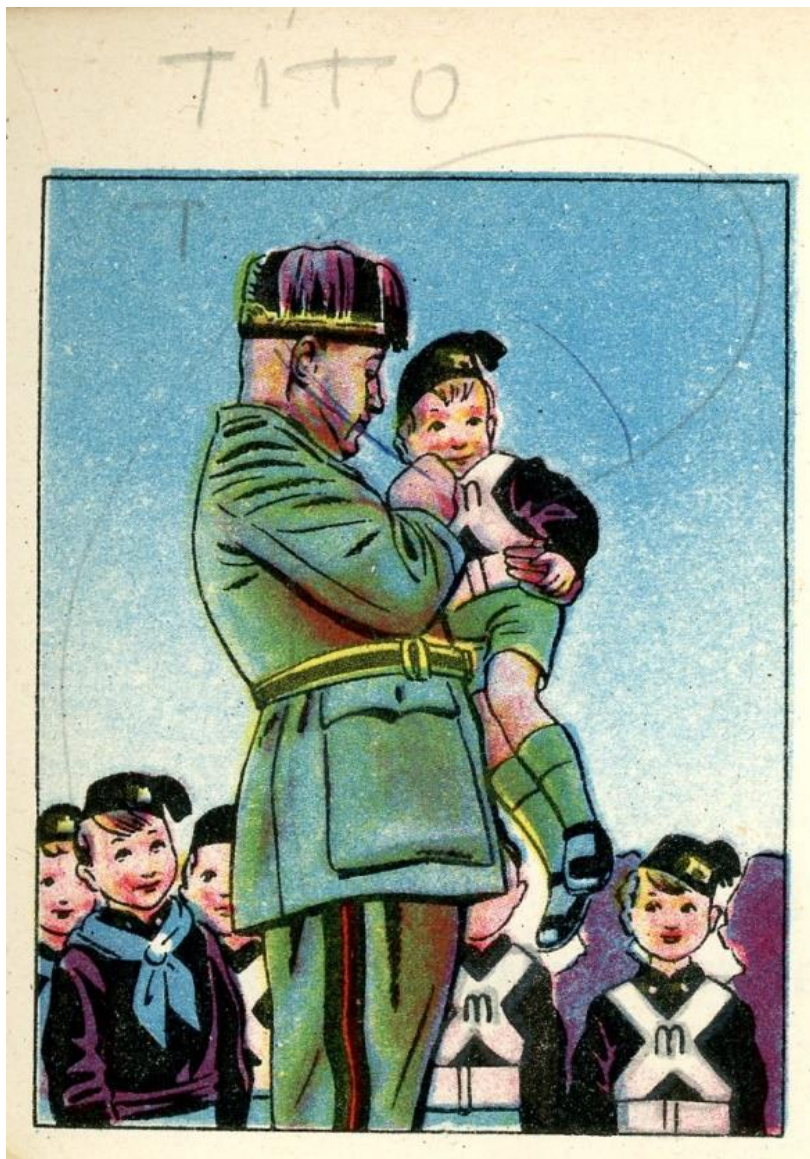

Slika 4: Ilustracija sedmih dečkov, t. i. mladih orlov (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 96).

Najdaljše besedilo, ki govori o Mussoliniju, pa nosi naslov *Il ritratto del Duce*, torej Ducejev portret. Poglejmo, na kakšen način ga predstavlja. Ker je vse besedilo prepredeno z njegovimi omembami, si ga pogledimo v celoti. »Alberto va cercando per tutta la casa un ritratto del Duce per incollarlo sul suo quaderno. Ne ha trovato uno su un giornale, ma la stampa è poco chiara. Il babbo ne ha uno assai bello, ma troppo grande. La mamma sta cercando in un pacco di cartoline: eccone una col Duce a cavallo, una col Duce affacciato al balcone di Palazzo Venezia, un'altra col Duce che passa in rivista le Camicie Nere ... Alberto scuote la testa scontento e dice: – No, queste no. – Che ragazzo noioso! – Esclama la mama. – Sono assai belli, invece, questi ritratti ma. del Duce; perchè non ti piacciono? – Perchè ...; ma Alberto ha trovato, nel

mucchio, una cartolina: rappresenta il Duce in mezzo ad un gruppo di Balilla; ne accarezza uno e sorride. – Ecco – esclama Alberto – prendo questa. – Hai ragione, è proprio bella.» (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 103)

Kot lahko vidimo, so imeli avtorji te čitanke razvit smisel za psihologijo. Vedeli so, da če želijo Mussolinija še bolj približati otrokom, ga morajo prikazovati kot prijatelja otrok. V tej zgodbi pa celo mladi Alberto sam izbere fotografijo, ki Mussolinija prikazuje v tej luči. Poglejmo si še prevod. »Alberto hodi po hiši in išče portret Duceja, da bi ga prilepil v zvezek. Enega je našel v časopisu, vendar tisk ni jasen. Oče ima enega zelo lepega, a prevelikega. Mati gleda v paket razglednic: tukaj je ena z Ducejem na konju, ena z Ducejem, ki gleda na balkon Beneške palače, druga z Ducejem, ki pregleduje črnosrajčnike ... Alberto nezadovoljno zmajuje z glavo in pravi: Ne, te ne. – Kako dolgočasen fant! – vzklikne mama. – Po drugi strani pa so ti portreti Duceja zelo lepi; zakaj ti niso všeč? Zakaj ...; – ampak Alberto je na kupu našel razglednico: predstavlja Duceja sredi skupine Balil; enega poboža in se nasmehne. – Evo, – vzklikne Alberto, – tole bom vzel. – Prav imaš, res je lepa.« Ob besedilu vidimo barvno ilustracijo Mussolinija, ki v rokah drži majhnega dečka. Zanimivo pa je, da je nad sliko s svinčnikom zapisano TITO. Iz tega bi lahko sklepali, da učiteljci Venuti čitanka tega učenca ali učenke ni prišla pod roko ali da se je napis pojavil po padcu fašizma.

Slika 5: Barvna ilustracija Mussolinija med skupino Balil (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 103).

Besedilo *Il giuramento* pa ni več pisano v slogu spodbude, ampak so besede že za spoznanje trše in delujejo kot obigatorne. Govorijo o deklici Karli, ki je prejela kartico Hči volkulje, na kateri je zapisano tudi njeno ime. Učiteljica je nato prebrala prisego. Poglejmo si jo: »Nel nome di Dio e dell'Italia giuro di eseguire gli ordini del Duce e di servire con tutte le mie forze e, se e necessario, col mio sangue la causa della Rivoluzione fascista.« (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 134) V prevodu: »V imenu Boga in Italije prisegam, da bom izvrševal Ducejeve ukaze ter z vsemi močmi, in če bo treba, s krvjo služil fašistični revoluciji.« Dalje pravi zapis, da so vse deklice nato prisegle, Karla pa se je ob tem zavedala, da je treba

takoj in v tišini ubogati Ducejeve ukaze, ker ima Mussolini vedno prav. »Carla sa che queste parole significano che bisogna obbedire, subito e in silenzio, agli ordini del Duce, perche Mussolini ha sempre ragione.« (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 134) Tu lahko vidimo, da je totalitarističen apodiktični način pronical tudi že v učbenike za začetne razrede osnovne šole.

Pod sliko vojaške ladje pa najdemo še zadnjo omembo vladarja. Zapis govori o križarkah in mornarjih, ki ob spustu zastave pozdravljajo in molijo takole: »Salva et esalta, o Dio, la nostra Nazione. Salva ed esalta il Re, da giusta gloria e potenza alla nostra bandiera ... A lei per sempre dona vittoria ...« (Cottarelli Gaiba in Oddi, 1941: 143) V tej mornarski molitvi smo lahko prebrali prošnjo, naj Bog rešuje in povzdiguje Italijo in kralja ter naj vedno nakloni zmago.

6 Italijanska okupacija (1941–1943)

Italija je spomladi 1941 svojo oblast poleg Primorske in dela Notranjske, ki ji je pripadel že po rapalski pogodbi, razširila tudi na Belo krajino, Dolenjsko in preostali del Notranjske. V nasprotju z Nemci so Italijani v Ljubljanski pokrajini nastopili na milejši način, s posebnim statutom so priznali kulturno avtonomijo, saj so poitalijančenje predvidevali po koncu vojne. (Okoliš, 2009: 103) V šole so uvedli fašistični pozdrav ter pospeševali učenje italijanščine in spoznavanje večtisočletne rimske kulture, slovenski jezik v šolah pa so pustili. Otroke so vključevali v fašistično mladinsko organizacijo GILL.⁴ Okupacijska oblast šolskega sistema kot takega ni spreminjala, le učni načrti za zgodovino in zemljepis so se ideološko predelali. (Vovko in Ciperle, 1987: 82) Naklonjenost mladine so želeli pridobiti s šolsko kuhinjo, športnimi dogodki in kulturnimi prireditvami. Čakali so na primeren čas, ko bi slovensko šolstvo, tako kot na Primorskem, v celoti zamenjali z italijanskim. (Okoliš, 2009: 103) Berila, s katerimi se bomo seznanili, so bila po večini izdelana pred vojno, po okupaciji pa so podlegla cenzuri in predelavam.

6.1 'Zopet' naša prva knjiga

Znova si pogledjmo berilo Naša prva knjiga, ki ga poznamo že iz obdobja pred drugo svetovno vojno. V izdaji iz leta 1940, prirejeni za šolsko leto 1941,⁵ so izrezane prve strani, kjer je bila slika kralja Petra II. Karađorđevića, dodana pa stran s sliko Viktorja Emanuela III., pod njim pa je zapis:

»Kralj
Viktor Emanuel III. Savojski
Kralj vojščak
Kralj zmagovalec
Vsa Italija ga ljubi
Pozdravimo ga skupno
Živel kralj!«
(Flere, 1942: 5)

47

Opazimo, da gre za prevod besedila, ki smo ga srečali že v berilu *Il libro della prima classe*. Kot smo vajeni iz preteklih obdobij, lahko tudi tokrat zaznamo vzgojo k spoštovanju in ljubezni do vladarja. Berilo naj bi zaključilo besedilo *Na vidov dan*, ki prinaša tudi himno *Bože pravde* in omembo kralja Petra II. Karađorđevića v zadnji vrstici, vendar je po posegu oblasti zadnja stran izrezana, poglavje v kazalu pa prelepljeno.

7 Nemška okupacija (1941–1945)

Od vseh okupatorjev, ki so imeli skupen končni cilj – iztrebiti slovensko prebivalstvo in mu odvzeti narodno identiteto, je bil najbolj premočrten nemški okupator. Enega glavnih raznarodovalnih prijemov je prepoznal v šolstvu. Odstranjeni so bili slovenski napisi na šolah, prepovedana je bila uporaba slovenskih imen krajev in šol, slovenske učiteljice so zamenjali z nemškimi in otroke začeli poučevati v nemščini. Uporaba slovenščine je bila strogo prepovedana. Za prekršek so bili otroci pogosto telesno kaznovani in tudi sramoteni. (Okoliš, 2009: 102) Poleg nemških šol so ustanavljali tudi nemške vrtce.⁶ (Vovko in Ciperle, 1987) Za pouk branja v nemščini so na okupirano območje pripeljali berila, ki so jih tiskali večinoma v Gradcu, Berlinu in na Dunaju, nekaj malega pa tudi na slovenskem ozemlju.

7.1 Wir lernen deutsch⁷

V vojnem času, točno leto izida ni znano, je izšel učbenik, ki je bil natisnjen v Grobljah, kot je navedeno na prednji strani »Druckerei Groblje bei Domschale«. (Miklitsch, 1941–1945: prednja stran) Učbenik je po svoji naravi berilo s slovnico in slovarčkom ter osnovami računstva. Napisan je v nemškem jeziku, z izjemo navodil (pri začetnih vajah), ki so v slovenščini, in slovarčka v sklepnem delu. V učbeniku ni slovenskih lastnih imen. Vaja z naslovom *Wann etwas geschieht* je pismo,

odposlano z Bleda, naslovljeno na nekega Fritza. Zaključí se s pozdravom »Heil Hitler! Dein Wilhelm. Veldes, am 28. Juni 1941.« (Miklitsch, 1941–1945: 27)

Med besedili, ki nagovarjajo k branju nemških časopisov in drugih besedil, lahko najdemo tudi kratke pesmice. Ena med njimi nosi naslov *Gebet*, kjer je v četrti vrstici zapisana beseda vodja, ki se nanaša na Adolfa Hitlerja z besedami: Bog daj našemu Führerju silo in moč za njegovo težaško delo.

»Schütze, Gott, mit deiner Hand
Unser liebes Vaterland!
Gib zu seinem schweren Werke
Unserm Führer Kraft und Stärke!
Wende unser Volkes Not:
Arbeit gib und jedem Brot!«
(Miklitsch, 1941–1945: 31–32)

Med krajšimi besedili izstopa tudi naslov *Führerworte*, ki prinaša štiri Hitlerjeve izreke: »Wir sind vergänglich, aber Deutschland muß leben.« * »Lerne Opfer bringen für dein Vaterland!« * »Ihr müßt treu sein, ihr müßt mutig sein, ihr müßt tapfer sein und ihr müßt untereinander eine einzige, große, herrliche Kameradschaft bilden!« * »In deinem Volke liegt deine Kraft.« (Miklitsch, 1941–1945: 33–34) Izreki se nanašajo na neminljivost Nemčije, na tovarštvo in na narod.

Pomembnejše med besedili nosi naslov *Verschüttetes deutschtum* in je natisnjeno s krepkim tiskom. Prepredeno je s povečevanjem nemštva in z utemeljevanjem nemške kulturne tradicije v zgodovini Slovencev in v njihovem kulturnem spominu. Besedilo se začne: »Das deutsche Volk hat unter der Führung Adolf Hitlers die Ketten gesprengt, in die es feindliche Mächte geschlagen hatten. Der Führer hat im Herzen Europas ein herrliches, großes Reich geschaffen, wie es noch keines gegeben hat. Auch unsere engere Heimat gehört nunmehr zu diesem stolzen Reiche.« (Miklitsch, 1941–1945: 36) Zapis, ki poveličuje Hitlerjeve zasluge, bi lahko prevedli: »Nemško ljudstvo je pod vodstvom Adolfa Hitlerja pretrgalo verige, v katere so ga vklepile sovražne sile. V osrčju Evrope je Führer ustvaril veličasten, velik imperij, kakršnega ni bilo še nikoli. Temu ponosnemu cesarstvu zdaj pripada tudi naša ožja domovina.« Najbolj zanimiv pa je sklepni del besedila: »Dieser 'Kralj Matjaž', von dem es heißt, er werde aus seinem vielhundertjährigen Schlaf erwachen und das Volk zu Glück und Wohlstand führen, ist in seiner ursprünglichen deutschen Gestalt gekommen, er heißt – Adolf Hitler.« (Miklitsch, 1941–1945: 37), ki predstavlja Adolfa Hitlerja kot prebujenega kralja Matjaža, ki narodu prinaša obljubljeno srečo in blaginjo. V nacističnih berilih, ki so bila v uporabi pri nas, je to edinstven primer utemeljevanja nove oblasti na podlagi slovenskega literarnozgodovinskega konteksta.

7.2 Deutsches sprachübungsbuch für volksschulen⁸

Pričujoča knjiga je učbenik za drugi razred osnovne šole, natisnjen pa je bil leta 1943 na Dunaju. Da so ga uporabljali tudi na Slovenskem, nam pove žig »Mädchenvolksschule 2, Trifail 2, Unterstmk.« (Hinteregger idr., 1943: 1) na prvi strani. Gre torej za dekliško šolo v Trbovljah na Spodnjem Štajerskem. Berilo, ki sestoji iz kratkih besedil in vaj, je opremljeno z dodelanimi ilustracijami. V prvem poglavju, ki nosi naslov *In die Schule geh ich gern*,⁹ je upodobljeno dvigovanje nemške zastave pred šolo na prvi šolski dan, zapisane pa so različne stvari, povezane s šolo. Šolsko osebje, kaj vse počnemo v šoli in tudi šolska oprema. Pri slednji lahko med predmeti najdemo tudi Führerjevo sliko: »Bank, Tisch, Sessel, Stuhl, Tafel, Kreide, Kasten, Ofen, Lampe, Führerbild ...«. (Hinteregger idr., 1943: 5) Po tem se dolgo ne pojavijo ideološke vsebine. Šele ob koncu naletimo na poglavje *Büblein, wirst de ein Rekrut ...*, ki prinaša podnaslov *Soldaten des Führers*, torej Hitlerjevi vojaki. Sledi podnaslov *Kämpfer für Deutschland*, kjer beremo: »Der kleine Pimpf und das Jungmädel marschieren für Adolf Hitler und Großdeutschland. ... Die Männer im braunen Hemd sind die Soldaten der Bewegung. Sie kämpfen für Deutschland.« (Hinteregger idr., 1943: 46) Lahko bi prevedli, da »Pimpf¹⁰ in deklica korakata za Adolfa Hitlerja in veliko Nemčijo. Može v rjavih srajcah so vojaki jurišniki. Borijo se za Nemčijo.«

Slika 6: Dvigovanje nemške zastave (Hinteregger idr., 1943: 3).

8 Madžarska okupacija (1941–1945)

Ob začetku druge svetovne vojne pri nas je območje Prekmurja zasedla Madžarska. Takrat je spet postala aktualna vendska teorija, ki Prekmurcev ne priznava kot Slovencev, temveč kot Vende, keltske potomce, ki so po krvi, jeziku in kulturi podobni Madžarom. Madžarizacijo so izvajali predvsem na identifikacijski ravni z velikim številom madžarskih učnih vsebin. V vsakem razredu so viseli Horthyjev portret, madžarski grb in besedilo madžarske himne. Pouk je potekal v madžarščini, kot pomožni jezik pa so uporabljali tudi vendsščino.

8.1 Vend-szlovenszka kniga ctenya¹¹

Čitanka za slovenske otroke pod madžarsko oblastjo je bila opremljena s številnimi risbami, ki so vsebovale madžarske nacionalistične simbole. Tako lahko poleg otroka, ki razvija madžarsko zastavo, preberemo: »Ne osztavim vogrskzo zasztavo! Ne, ne, nikdar!« (Vend-Szlovenska, 1941: 17) Nadalje pa ob madžarskem grbu stoji zapis: »Nasa domovina je vogrski orszag.« (Vend-Szlovenska, 1941: 65) Nekaj strani naprej pa lahko zagledamo molitev, ki spodbuja ljubezen do domovine: »Verjamem v enega Boga. Verjamem v eno domovino. Verjamem v večno božjo pravičnost. Verjamem v vstajenje Madžarske. Amen!«¹² (Vend-Szlovenska, 1941: 87) Predanost domovini se sklene s pesmico, ki stoji v zadnjem delu čitanke. Poglejmo si zadnjo kitico.

Lepo, lepo je, za
Domovino mreti,
Eden zsitek i edna szmrt,
Honved¹³ mam jasz bidti!
(Vend-Szlovenska, 1941: 84)

Slika 7: Otroci ob razviti madžarski zastavi (Vend-Szlovenska, 1941: 17).

9 Socialistična Jugoslavija (1945–1991)

Ob okupaciji slovenskega ozemlja so bili uvedeni novi šolski sistemi, katerih prvenstvena naloga je bila, kot smo že omenili, potujčevanje slovenskih otrok. Ob razvoju osvobodilnega gibanja pa je bilo na osvobojenem ozemlju organizirano partizansko šolstvo, ki je postalo podlaga za razvoj poveljnega šolstva. Po prevzemu oblasti in izvedbi revolucije pa je na vseh področjih državne uprave val sprememb zajel tudi šolstvo. Poletje 1945 je nova oblast poddržavila vse zasebne šole, ki so pripadale Cerkvi. Šola je postala državni aparat za vzgojo in izobraževanje otrok v poslušne socialistične državljane v duhu marksistično-leninistične ideologije, saj je »komunistična partija Slovenije skušala podrediti šolstvo lastnim ideološkim in političnim potrebam«. (Bernik Burja, 2006: 18) Potekal je boj za ohranitev pridobitev narodnoosvobodilnega boja ter izgradnjo socializma. Ker je šola služila utrjevanju totalitarne komunistične oblasti in realizaciji idejno-političnih ciljev, je vladajoča garnitura skrbno bedela nad vzgojno-izobraževalnim procesom v sistemu šolanja. Zato je v tem času na področju šolstva prišlo do velikih in korenitih sprememb. »V petinštiridesetih letih je bilo več šolskih reform kot prej v celotni šolski zgodovini.« (Okoliš, 2009: 109) Na udaru temeljite vsebinske prenovе so bili predvsem družboslovni predmeti. Zgled za nove pedagoške in didaktične metode je bila sovjetska pedagogika, ki je zasedla odločilno mesto v pedagoških načrtih. Za lažji pregled nad idejno-političnimi in državljanskimi vstavki besedil v berilih v povojnih letih, nad njihovo prisotnostjo v čitankah, po katerih se je vzgajalo in izobraževalo, si pogledjmo začetke ideološke vzgoje, ki se je začela že med vojno na osvobojenem ozemlju.

9.1 Šolo smo odprli

Leta 1944 je Pokrajinski odbor Osvobodilne fronte za Gorenjsko izdal knjižico *Šolo smo odprli*, v kateri nas na četrti strani pozdravi slika maršala Tita. Besedila so slovnično pomanjkljivo zapisana, sestavljena menjaje iz velikih in malih tiskanih črk iste velikosti. Na strani 23, kjer so se otroci učili črko Ž, lahko beremo besedilo: »Žaga reže les za vasi, ki so zgorele. Kdo je kriv tega? Nemci! Smrt tistim, ki uničujejo naše vasi. Naša vojska nas ščiti. Živela naša vojska, živel maršal Tito.« (POOF za Gorenjsko, 1944: 23)

9.2 Prva čitanka

Leta 1946 je pri DZS izšla prva čitanka, ki sta jo sestavila Rudi Završnik in Josip Ribičič, opremil pa jo je Mirko Lebez. Čitanka se začne s celostransko sliko »Maršala Josipa Broza – Tita« (Završnik idr., 1946: 2). Namenjena je najmlajšim, ki se učijo brati in pisati, opremljena pa je s številnimi ilustracijami. Med njimi zasledimo podobe opustošenih in požganih hiš, partizanov, Tita, nemških in italijanskih vojakov, grobov, jugoslovanske zastave in grba. Med besedami, besednimi zvezami in krajšimi povedmi, po katerih so otroci vadili branje in pisanje velikih tiskanih črk, lahko zasledimo med drugim tudi naslednje: »Tito; talci so junaki; živela OF; partizani so premagali fašiste; svobodni smo; moja mama ni več v ječi, ne ječi; vojne ni več; Titu venec vijemo.« (Završnik idr., 1946: 12–42) Vaje, po katerih so otroci vadili pisanje pisanih črk, pa vsebujejo povedi: »Tomšič, Rozman, Premrl so priimki. Partizani so se borili za domovino.« (Završnik idr., 1946: 56–61)

**Vsak sistem je hotel
otroka zase, oz. ga
vzgojiti v ubogljivega in
poslušnega državljana, ki
ljubi svojega vladarja in
državo, v kateri biva.**

9.3 Četrta čitanka

Četrta čitanka, ki je prav tako izšla leta 1946, razumljivo vsebuje že daljša in zahtevnejša besedila. Med besedili pa so vstavljeni člani ustave FLRJ in krilatice. Npr.: »Udarniki so junaki dela; s Titom v borbi – s Titom v obnovi; Zemljo tistemu, ki jo obdeluje.« (Gerlanc, 1946: 83) Besedila so v veliki večini militaristična, narodno zavedna ali pa pripovedujejo o krajih v Jugoslaviji. Več kot tretjina besedil je ideološko obarvana. Njena tri leta kasnejša različica je zajetnejša za približno 30 strani, po vsebini je še bolj politično angažirana, vseh prvih 30 besedil v čitanki je namenjenih tematiki partizanov in Tita. (Gerlanc, 1949)

9.4 Drugo berilo

Leta 1959 je izšlo drugo berilo, ki se je uporabljalo vse do leta 1975. Vzgojo za ljubezen do domovine in države so avtorji strnili v različna besedila. Najmanj subtilno se odraža v besedilu z naslovom *Domovina*. Deček Jožek je v zvezek pisal o domovini, a več kot to, da je to kraj, kjer smo se rodili in kjer živimo, ni znal napisati. Tedaj mu je mati pomagala: »Domovina je več! Domovina ni samo dežela, v kateri živimo. Domovina je vse, kar je naše – naše tovarne in delavci v njih, naše reke in hidrocentrale, naša polja in gozdovi, naše morje, naše gore in rudniki, naš jezik in naša pesem, naši gozdovi in naši spomini. Domovina je naša vojska, domovina ste tudi vi, naši pionirji, ki jo morate ljubiti, kot ljubi otrok svojo mater.« (Cvetko idr. 1959: 65)

9.5 Prvo berilo

To obdobje zaključujemo z učbenikom, ki se je uporabljal tri desetletja, do konca 80. let 20. stoletja. Pod naslovom *Naša domovina* lahko preberemo: »Partizani so premagali fašiste. Svobodni smo. Slovenci živimo v Sloveniji. Največje mesto Slovenije je Ljubljana. Slovenija je del Jugoslavije. Glavno mesto Jugoslavije je Beograd. ... V Jugoslaviji živijo Jugoslovani. Vsi se imamo radi kot bratje in sestre. Naš ljubljenski maršal Tito nas uči, da moramo pomagati drug drugemu. Pionirji se pridno učimo, da bomo nekoč veliko znali in koristili domovini. Kdor ne ljubi domovine, je tudi vreden ni. Živeli partizani!« (Ribičič, 1972: 48–49) Ob prebranem ugotavljamo, da se je po tovrstnih besedilih gojila ljubezen do domovine, oblasti in ideologije.

10 Samostojna Slovenija (1991–danes)

Ko so se spori in nesoglasja med republikami v Jugoslaviji poglobljali in so postajale politične figure, ki so začele uveljavljati nacionalni program, vse glasnejše, se je ob koncu leta 1989 ustanovil Demos, ki je v Sloveniji zmagal na volitvah, podal izhodišča za novo ustavo, oblikoval deklaracijo o suverenosti in konec leta 1990 izvedel plebiscit, na katerem se je 88,5 odstotka vseh volivcev odločilo za samostojno in neodvisno Republiko Slovenijo. Poleti naslednje leto pa je bila razglašena neodvisnost z ustavnim zakonom. Sledila je desetdnevna vojna, v kateri je Teritorialna obramba uspešno odbila napad jugoslovanske vojske in konec oktobra so zadnji vojaki JLA zapustili Slovenijo. Družbene in politične spremembe so tudi na področju šolstva sprožile reforme. Učni načrt, ki je izšel v Republiki Sloveniji leta 2002, nam zagotavlja, da se pri pouku slovenščine »spoznavanju umetnostnih besedil pridružuje poudarjeno vključevanje vseh tistih kulturnih, etičnih, duhovnih in drugih funkcij, ki jih besedna umetnost kot eden najuniverzalnejših civilizacijskih dosežkov premore in so za zgodovinsko obstojanje slovenstva še posebej pomembne«. (NKS, 2002: 5) V berilih za slovenski jezik pa lahko srečamo besedila: »Jaz te imenujem mati; Naša domovina; Triglav.« Sicer pa naj bi spodbujanje narodne zavesti in državljska vzgoja potekala neposredno pri predmetu etika in državljska vzgoja.

11 Zaključek

Po obravnavanih osnovnošolskih berilih v vseh vladavinah 20. stoletja na Slovenskem lahko potrdimo dejstvo, da je vsak sistem hotel otroka zase oz. ga vzgojiti v ubogljivega in poslušnega državljana, ki ljubi svojega vladarja in državo, v kateri biva. Najbolj spretno in subtilno se je to odražalo v besedilih, ki niso v prvem planu govorila o vladarju ali državi, ampak so

Žal ugotavljamo, da je kmalu po osamosvojitvi Slovenije, ki je prinesla tudi osamosvojitve od ideologij, začela upadati narodna zavest pri otrocih in tudi pri mlajših odraslih.

navezanost nanju in ljubezen do njiju spodbujala posredno prek zanimive ali ganljive zgodbe. Najbolj neposredno in premočrtno pa se to pozna v besedilih, ki so povečevala oz. precenjevala zasluge vladarjev in njihove lastnosti. Tovrsten prijem je lahko zaradi svoje odkritosti tudi hitreje izzval odpor. Žal pa ugotavljamo, da je kmalu po osamosvojitvi Slovenije, ki je prinesla tudi osamosvojitve od ideologij, začela upadati narodna zavest pri otrocih in tudi pri mlajših odraslih.

12 Viri in literatura

Ascenzi, Anna; Sani, Roberto (2005): *Il libro per la scuola tra idealismo e fascismo: l'opera della Commissione centrale per l'esame dei libri di testo da Giuseppe Lombardo Radice ad Alessandro Melchiori, 1923–1928*. Milano: Vita e Pensiero.

Bernik Burja, Valerija (2006): *Vsebinske in metodološke spremembe v osnovnošolskih učbenikih zgodovine od konca 19. do začetka 21. stoletja na Slovenskem*. Ljubljana: Doktorska disertacija.

Cottarelli Gaiba, Vera; Oddi, Nerina (1941): *Il libro della prima classe*. Milano: La Libreria dello stato.

Cvetko, Vladimir; Gerlanc, Bogomil; Ribičič, Josip idr. (1959): *Drugo berilo*. Ljubljana: DZS.

Dodič, Ivan (1938): Narodna in državljanska vzgoja v ljudski šoli. *Popotnik*, letnik LX, št. 9–10, str. 225–227.

Flere, Pavel (1929): *Naša prva knjiga*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Flere, Pavel (1939): *Naša prva knjiga*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Flere, Pavel (1940): *Naša prva knjiga*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Flere, Pavel (1942): *Naša prva knjiga*. Ljubljana: Učiteljska tiskarna v Ljubljani.

Gerlanc, Bogomil; Ribičič, Josip; Winkler, Venceslav idr. (1946): *Četrta čitanka*. Ljubljana: DZS.

Gerlanc, Bogomil; Ribičič, Josip; Winkler, Venceslav idr. (1949): *Četrta čitanka*. Ljubljana: DZS.

Hinteregger, Hans idr. (1943): *Deutsches Sprachübungsbuch für Volksschulen*. Wien: Christoph Reisser's Söhne.

Koprivnik, Janez; Majcen, Gabriel (1917): *Začetnica za slovenske ljudske šole: s podobo Nj. veličanstva cesarja*. Dunaj: Cesarsko kraljeva zaloga šolskih knjig.

Lavrenčič Pahor, Minka (1994): *Primorski učitelji*. Trst: Narodna in študijska knjižnica, Odsek za zgodovino.

Majcen, Gabriel (1928): *Prva čitanka za slovenske osnovne šole*. Maribor: Tiskarna sv. Cirila.

Miklitsch, Karl (1941–1945): *Wir Lernen deutsch*. Groblje bei Domschale.

Nacionalni kurikulumni svet (2002): *Učni načrt, Slovenščina*. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.

Okoliš, Stane (2009): *Zgodovina šolstva na Slovenskem*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Pahor, Drago (1970): Pregled razvoja osnovnega šolstva na zahodnem robu slovenskega ozemlja. V Vlado Schmidt idr. (ur.): *Osnovna šola na Slovenskem 1869–1969* (235–339). Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Pokrajinski odbor osvobodilne fronte (POOF) za Gorenjsko (1944): *Šolo smo odprli*.

Ribičič, Josip idr. (1972): *Prvo berilo*. Ljubljana: DZS.

Vend-szlovenszka kniga ctenya (1941).

Vovko, Andrej; Ciperle, Jože (1987): *Šolstvo na Slovenskem skozi stoletja*. Ljubljana: Slovenski šolski muzej.

Završnik, Rudolf; Ribičič, Josip; Lebez, Mirko (1946): *Prva čitanka*. Ljubljana: DZS.

13 Opombe

- ¹ Knjiga (učbenik) za prvi razred.
- ² Slovenski šolski muzej, dokumentacijska zbirka, mapa šole Dobrovo.
- ³ To je kralj! Viktor Emanuel III. Savojski. Kralj vojak. Zmagoviti kralj. Vsa Italija ga ljubi. Skupaj ga pozdravimo: Naj živi kralj!
- ⁴ Gioventu Italiana del Littorio di Lubiana.
- ⁵ Na strani 4 je leto 1940 prelepljeno z napisom "V Ljubljani 1941-XIX".
- ⁶ Leta 1942 je bilo v nemške vrtce na Štajerskem vključenih 7762 otrok in 421 nemško naravnanih vzgojiteljic.
- ⁷ Učimo se nemško.
- ⁸ Vadnica nemškega jezika za osnovne šole.
- ⁹ Rad hodim v šolo.
- ¹⁰ Čin otroka (fanta) v nacistični organizaciji Deutschen Jungvolks (Nemška mladina).
- ¹¹ Vend-slovensko berilo.
- ¹² »Hiszek egy Istenben. Hiszek egy hazában. Hiszek egy isteni örök igazságban. Hiszek magyarország feltámasában. Amen!«
- ¹³ Madžarski vojak.

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

4. MEDNARODNA KONFERENCA
ŽIVETI KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

II. DALEČ OD DOMOVINE – IZ LJUBEZNI DO NJE

ZAPUSTIL SLED SEM SVOJIH KORENIN

LEAVING THE LEGACY OF MY ROOTS TO MY GRANDCHILDREN

 Miriam Oblak (miriam.oblak@oblak.com.ar), prof. likovne umetnosti, dipl. ontološki coach, opravila je podiplomski študij slovenske etnologije pod mentorstvom dr. Janeza Bogataja na Filozofski fakulteti v Ljubljani. V domačem podjetju za okna in vrata bratov Oblak je redno zaposlena 42 let. Je aktivna sodelavka na različnih področjih v slovenski skupnosti v Argentini, razredna učiteljica v slovenski osnovni šoli in redna profesorica slovenske etnologije ter zemljepisa na Slovenskem srednješolskem tečaju. Po Sloveniji in zamejstvu je vodila RAST¹ in druge skupine iz Argentine.

Argentina

Povzetek

V prispevku je predstavljena življenjska in delovna pot mojega očeta Toneta Oblaka. Očetov zgled in dolgoletno delo z njim sta me spodbudila in navdušila, da tudi sama stopam po njegovih stopinjah. S tem zapuščam sled – svoje znanje, ljubezen in zvestobo do slovenstva in do svojih korenin – tudi naslednji generaciji mladih v slovenski skupnosti v Argentini.

Abstract

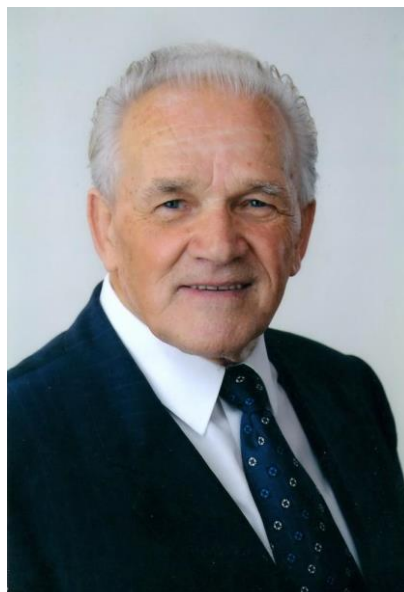
This article presents the life and work of my father, Tone Oblak. My father's example and long years of work with him encouraged and inspired me to follow his footsteps. In doing so, I am leaving a trace - my knowledge, love and loyalty to Slovene identity and my roots - for the next generation of young people in the Slovenian community in Argentina.

Ključne besede: begunstvo, izobraževalna in ustvarjalna pot, ohranjanje korenin, slovenska kultura, Tone Oblak.

Keywords: emigrants, educational and creative journey, preserving the heritage, Slovenian culture, Tone Oblak.

»Če ima človek korenine,
ve, od kod prihaja, in ve, kateri je njegov cilj,
kam gre njegova pot.«

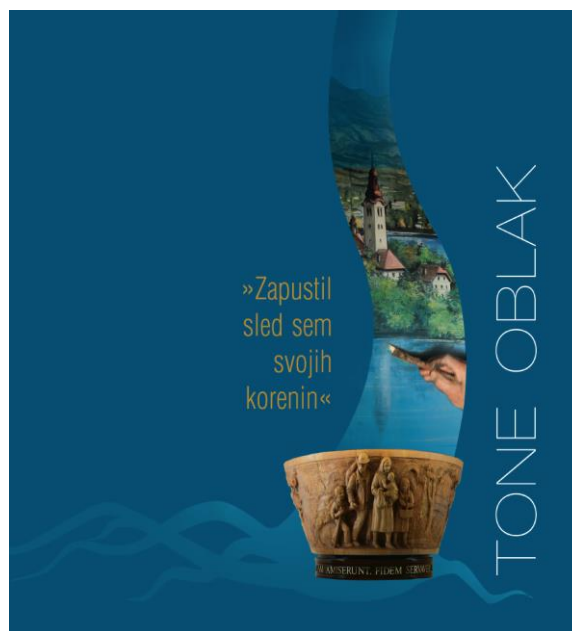
Tone Oblak

Slika 1: Tone Oblak.

1 Uvod

Zapustil sled sem svojih korenin je naslov slikovne monografije mojega očeta Toneta Oblaka. Tudi sama sem se odločila za enak naslov svojega prispevka, ker sem očetovo slikovno monografijo sama skoraj v celoti uredila. V tem prispevku predstavljam očetovo življenjsko pot, delo in povezanost s slovensko skupnostjo v Argentini, s slovenstvom v celoti in prizadevanje, da bi se ohranila sled slovenstva na tujem in v izvorni domovini. Nekdanja predsednica Slovenske kulturne akcije v Buenos Airesu dr. Katica Cukjati je v uvodnih besedah tega zbornika zapisala: »V njem je prikaz uspehov trdega dela, mogočne življenjske sile, smisla in načrtov, idealov, upanja, sanj in predvsem vrednot.« Seveda sem tudi sama s tem zelo prepletena in spodbujena, zato srčno nadaljujem očetovo prizadevanje, da bi mladi v prihodnost nesli prvine slovenske kulture, saj sem sama enajst let prostovoljno poučevala v Osnovni šoli Franceta Balantiča in že 25 let poučujem v Slovenskem srednješolskem tečaju ravn. Marka Bajuka v Buenos Airesu.

Slika 2: Naslovnica monografije Toneta Oblaka (foto: družinski arhiv).

2 Prva brezskrbna leta

Moj oče, Tone Oblak, se je 28. decembra 1933 rodil očetu Martinu in materi Ivani Grum v Vrbljenju (11 km iz Ljubljane) (Priloga 1). Bil je sedmi od osmih otrok v družini, ki je imela kmetijo, senožeti in nekaj gozdov. V osnovno šolo je hodil v sosednjo vas Tomišelj, kjer je izdelal prvi razred v letu, ko se je začela druga svetovna vojna. Pozneje so partizani šolo zažgali, zato so stari starši očeta poslali na nadaljevanje šolanja v ljubljansko Marijanišče, ki so ga vodile šolske sestre. Bil je radoveden fant veselega značaja.

Globoko so se mu vtisnila v spomin preprosta otroška leta. Življenje na vasi, ki je štela okoli 50 hiš z družinami s številnimi otroki, je bilo živahno, brezskrbno in veselo. Tako kot mnogi kraji v Sloveniji je vas ohranjala vse lepe in pristne slovenske navade in običaje, ki so bili v mnogih primerih tesno povezani z verskimi prazniki: prihod sv. Miklavža, božič, pust, cvetna nedelja, velika noč, predvečer sv. Janeza Krstnika, godovi in druge podobne slovesnosti.

3 Breskrbno življenje pretrga druga svetovna vojna

Leta 1941 je vojna zajela tudi očetovo vas, zasedli so jo Italijani. Kakor drugod so tudi v teh krajih Italijani zbrali fante in može ter jih odpeljali v koncentracijska taborišča. Na Rab so odpeljali očeta, v taborišče Gonars pa njegovega brata Martina. Med okupacijo so vaščane nenehno napadali partizani. Po italijanski kapitulaciji so vas zasedli Nemci in tako je vas pod njimi ostala do konca vojne.

3.1 Žalostni spomini

Oblakova družina je bila na seznamih za likvidacijo s strani partizanov, ki so ropali in pobijali zavedne domačine. Zaradi večje varnosti se je družina preselila v Črno vas, kjer je bila domobranska postojanka. Očetovega brata Ivana so leta 1943 ujeli partizani in ga odpeljali na Dolenjsko, v vas Kržeti, kjer so ga mučili in po treh mesecih tudi ubili, ko je bil star komaj 17 let.

Brat Martin, ki je bil pri domobrancih, je bil vrnjen. Partizani so ga skupaj z mnogimi odpeljali v Teharje. Po neuspešnem poskusu pobega skupaj z drugimi domobranci so ga partizani mučili in ga nato odpeljali v domačo vas, kjer so ga neusmiljeno umorili. Idealizem in žrtev obeh pobitih bratov sta se za vedno vtisnila v družinski spomin kot zgled ljubezni do Boga in Slovenije.

3.2 Pot v neznano – pot v begunstvo

Maja 1945 je Oblakova družina iz Črne vasi z vozom bežala skozi Ljubljano proti Koroški. V Ljubljani je šel moj ded Martin po mojega očeta v Marijanišče, da bi se jim pridružil na težki begunski poti – poti v negotovost in v neznano. Ko so prišli na Koroško, je Oblakov oče najprej zagledal vojake v angleških uniformah. Ker je v mladosti živel v Denverju, je bil navdušen, da je prišel med zaveznike, zato si je rekel: »Sedaj smo rešeni!« Uspelo jim je priti z vozom čez Ljubelj in Dravski most. Tam so ob cesti stali angleški vojaki in odvzemali domobrancem orožje in vse, kar se jim je zdelo vrednega. Nekaj metrov naprej so zagledali partizane, ki so bili pomešani z Angleži. Oblakov oče je med njimi prepoznal partizana domačina. To srečanje in družina partizanov z Angleži je bilo za očeta Martina pravi šok, ki ga je pretresel. Zdaj je bil prepričan, da so padli v roke partizanom, da zanje ni več rešitve. Oče se je onesvestil. Takoj so ga naložili na voz. To so bili tragični trenutki osuplosti in zmede. Nato je Oblakova mama, moja babica, vzela vajeti v svoje roke in s kolono beguncev so se odpeljali naprej. Nekaj kilometrov pred Celovcem so zavili z glavne ceste proti Vetrinjskemu polju, kjer je družina našla svoj prostor skupaj z drugimi begunskimi družinami. Tisto tragično noč je težko opisati, bila je apokaliptična: jok, stok, vpitje, tiha molitev, negotovost, dvomi, groza in razočaranje.

Zjutraj so izvedeli, da je ob njihovem vozu prespal duhovnik salezijanec dr. France Cigan.² Prijazno se je približal otrokom in jih vprašal, ali zna ministrirati. Kot gojenec Marijanišča je moj oče seveda znal. Dr. Cigan ga je takoj naprosil, naj ga spremlja, ker bo maševal v bližnji cerkvi v Kamnu. Ko sta se vračala v vetrinjsko taborišče, sta se pogovarjala. Dr. Cigan je naročil mojemu očetu, naj v njegovem imenu povabi mlade fante, da se bodo zbrali pri njem in se kaj pametnega pogovorili in skupaj kaj lepega naredili. Tako se je že prvi dan begunstva na pobudo dr. Cigana začelo delovanje mladih, katerih število na skupnih srečanjih je iz dneva v dan raslo.

Srečanje z dr. Ciganom je bilo za mojega očeta izredno pomembno. Osnovala in večati se je začela skupina ministrantov in drugih mladih, ki jih je dr. Cigan zbiral, organiziral, vodil, jim osmislił življenje v taborišču ter jih pripravljaj za življenje. Salezijanski duhovniki so v taboriščih v Lienzu in Špitalu ustanovili mladinski dom, pevski zbor in tudi obrtno šolo. Brez materialnih sredstev so pripravljali mladinske igre, mladinsko športno dejavnost, prirejali izlete v gore, letne počitnice, vse to združeno z značilnim apostolatom, ki so ga salezijanci gojili po nauku Don Bosca.

Slika 3: Tone v temnem jopiču, v mladih letih med gimnazijci na taborjenju ob Hodiškem jezeru na Koroškem (foto: družinski arhiv).

Oče pravi: »Torej, v taborišču smo dobili prvo podlago za organizirano delo in za verske ter narodne vrednote. Ko je prišel čas odhoda iz taborišč, je vsak gledal, da bi ostal povezan s tistimi prijatelji, ki jih je imel. 'Argentinski čudež', o katerem se danes toliko govori, ni slučajnost, nastal je po skupnem begu, jokanju in molitvi, s katerimi smo ostali povezani. Življenje v taboriščih nas je tudi pripravilo in utrdilo za življenje v Argentini. Rad bi poudaril, da brez duhovnikov in delavnih idealistov ne bi prišli do tega čudeža. Požrtvovalnost in marljivo ter nesebično delo je omogočilo med begunstvom in še danes, da slovenska skupnost v Argentini še živi!«

Fotokolaž 1 (foto: družinski arhiv): Tone Oblak je bil sedmi od osmih otrok.

Zgoraj brat Martin (1924–1945), spodaj brat Ivan (1926–1943).

Družinska fotografija v špitalskem taborišču pred odhodom v Argentino. Spredaj Tonetova starša Ivana in Martin, zadaj od leve proti desni: Tone, sestra Ivanka, brat Feliks, sestra Zalka in brat Ciril. Najmlajši Tonetov brat Lojzek je umrl že v zgodnjih otroških letih.

3.3 Iz taborišča v zdomstvo – v Argentino

Moj ded, Oblakov oče, je imel v mislih, da bo emigriral v Severno Ameriko, v Denver, saj je tam svoj čas delal kot mlad fant. Moj oče, njegovi bratje in sestre pa so očeta prepričali, da je bolje, da odidejo v Argentino, kamor je odhajala večina njihovih znancev in mladinskih prijateljev.

Čeprav je bila Avstrija za slovenske begunce že tujina, so vendar čutili nekaj domačega ob stiku s Korošci, s Celovcem in z drugimi kraji, s tirolskimi gorami, z reko Dravo; imeli so tudi »skupno taboriščno življenje«.

Argentina pa se jim je predstavila kot prava tujina: drugačni so bili jezik, navade, podnebje, temperament prebivalcev in mnogo drugih značilnosti.

4 Življenje v novem svetu

Salezijanec Janko Mernik³ je poskrbel, da so se mnogi otroci šolali v zavodih.

Začeti je bilo treba popolnoma na novo. Po prihodu v Argentino se je moj oče šolal v salezijanskem zavodu Don Segundo Fernández v San Isidru (Priloga 1). V tem vzgojnem središču je bilo življenje vsestransko bogato in polno, vezano na duhovno in kulturno vzgojo.

V zavodu se je izučil za profesorja umetnosti in obrti. To izobraževalno središče je imelo zaslužen sloves, kajti v njem so poučevali najboljši evropski profesorji in umetniki tistega časa, ki so prišli iz Italije.

Tu je moj oče potem deloval in tudi sam poučeval druge študente vse predmete, povezane s tem študijem. Tudi sam je ustvaril mnogo skulptur ter drugih umetnin v lesu in na platnu ter naredil načrte, ki so jih nato drugi umetniki izdelali iz marmorja.

Ko je očetova družina najela hišo, se je moral tudi sam čez čas odločiti, ali bo ostal v zavodu ali ne. Odločitev ni bila lahka, saj je v njem preživel neverjetno srečna leta, bogata z znanjem in izkušnjami. Ko je odšel iz salezijanskega zavoda, se je takoj pridružil bratoma v mizarskem podjetju, ki je nenehno raslo, se razvijalo in napredovalo.

4.1 Udejstvovanje pri delu v slovenskem domu v San Justu

Tednji pobudnik, organizator in kulturni delavec Našega slovenskega doma Ivan Oven⁴ je mojega očeta povabil v Naš dom v San Justu v Buenos Airesu. Naprosil ga je za izdelavo prve scene za domobransko proslavo. Ta čas je sovpadal z obdobjem, ko je Dom načrtoval lastne prostore. Oče se je takoj odzval na povabilo. Naredil je prvi načrt za gradnjo Našega doma v San Justu (Priloga 3), ki so ga vsi člani odobrili, nato pa je ob sodelovanju drugih članov in sodelavcev vodil njegovo gradnjo vse do današnjih dni.

Več kot šestdeset let kulturnega delovanja Našega doma sta bila okras ali scenografija odra skoraj vedno na skrbi očeta, prav tako tudi načrt in izvedba skoraj vseh kulturnih prireditev: vsakoletne obletnice, mladinski dnevi, domobranske komemoracije, silvestrovanja, božične in velikonočne akademije, kulise za igre, zaključne proslave Osnovne šole Franceta Balantiča, miklavževanja. Zamislil si je in pripravil odre za koncerte slovenskega Mešanega pevskega zbora iz San Justa, za nastope domačih in tujih pevcev in raznih gostov (Priloga 4).

Iz vsega tega je razvidno, da se je moj oče zavedal, da prihodnost v skupnosti sloni na mladini, zato jo je dolgo let spremljal in navduševal za delo in sodelovanje. Organiziral je potovanje v Mendoza (1100 km iz Buenos Airesa), kjer so slovenski amaterski igralci nastopili z igro, pevskim zborom in s folklorno skupino. Na pobudo velikega kulturnika in ljubitelja bariloških Andov, dr. Vojka Arka, takratnega predsednika Slovenskega planinskega društva, je oče Tone organiziral tudi pet potovanj v Bariloche (1700 km iz Buenos Airesa) za »Fiesta de las Colectividades« (festival plesov vseh priseljenskih narodov v Argentini), na katerem je naša mladina zastopala slovensko skupnost z različnimi folklornimi nastopi. Vsakič je naredil tudi tematici ustrezno umetniško slovensko sceno (Priloga 4).

Oče večkrat pripoveduje o potovanju, katerega pobudnik in organizator je bil: »Potovanje v Slovenijo leta 1992/1993 z geslom 'Na obisku svojih korenin' je bilo višek vseh množičnih izletov in potovanj, ko smo z devetdesetimi mladimi iz Našega doma ponesli slovensko besedo, pesem in ples na najvažnejše slovenske odre v Sloveniji in zamejstvu. To potovanje smo organizirali brez vsake podpore, ampak s skupno žrtvijo in lastnimi prihranki.«

4.2 Tone Oblak kot podjetnik

V svojem profesionalnem življenju se je oče leta 1958 pridružil bratoma Cirilu in Feliksu v podjetju bratov Oblak, v katerem še danes aktivno sodeluje. Podjetje letos praznuje že 67. obletnico delovanja. Ob opori in svetovanju očeta Martina sta brata Ciril in Feliks začela z mizarsko delavnico tri leta prej. Umetniško so začeli izdelovati lesena okna in vrata. Nagnjenje in ljubezen do te prijazne in hvaležne surovine izhaja iz domovine staršev. Iz sprva skromnih začetkov se je v šestih desetletjih to družinsko podjetje razvilo v največje podjetje v Argentini, ki izdeluje okna in vrata iz lesa, jekla in aluminija. Podjetje ima veliko distribucijsko mrežo po vsej Argentini in v drugih državah.

Ves uspeh moramo pripisati izredni usklajenosti, različnim talentom in razumevanju med brati, ki so ustanovili družinsko podjetje. Že pokojni brat Ciril je bil izredno iznajdljiv, vizionar, dobro je upravljal finance; brat Feliks je imel smisel za delo s stroji, njihovo inovacijo in proizvodnjo; moj oče pa se je med drugim zavzemal za umetniški vidik in oblikovanje ter za načrtovanje in gradnjo vseh podjetij. Vsi trije so se medsebojno neverjetno dopolnjevali in spoštovali.

Slika 4: Bratje Feliks, Ciril in Tone pred industrijskim poslopljem bratov Oblak (foto: družinski arhiv).

4.3 Oče Tone kot umetnik

Moj oče Tone zelo občuduje življenjsko pot in delo dveh priznanih slovenskih umetnikov: arhitekta Jožeta Plečnika ter slikarja in ilustratorja Maksima Gasparija, ki je uprizarjal idilične trenutke in tipične scene slovenskega človeka, slikal slovenska narodna obredja in cerkvena praznovanja. Njegov čopič je naslikal ljudi, ki jih srečujemo v slovenskem ljudskem izročilu: godce, berače, vaške posebneže itd. Ta dva umetnika sta očeta zaznamovala na njegovi umetniški poti, to lahko vidimo v mnogih njegovih scenah in umetninah (Priloga 4).

Kot rezbar je oče naredil nešteto skulptur, med njimi bi še posebej rada omenila nekatere.

V cerkvi Marije Pomočnice v Don Boscu (Ramos Mejía v Buenos Airesu) si je pri svojih 27 letih zamislil slovenski oltar s podobo Marije Pomagaj z Brezij, izrezljano v lesu (Priloga 2), ter sv. bratov Cirila in Metoda. Begunsko družino in oltar v marmorju pa sta po očetovem načrtu izklesala tirolska brata Malnek. Oltar je blagoslovil salezijanski škof msgr. Miguel Raspanti l. 1961.

V lesu je izdelal tudi Marijin oltar s podobo Marije Pomagaj z Brezij in begunsko družino za argentinsko stolnico sv. Justa in Pastorja v San Justu v Buenos Airesu. Ta 'slovenski oltar' je slovesno blagoslovil tedanji sanhuški škof Baldomero Carlos Martini ob praznovanju 50. obletnice Našega doma San Justo (oktobra 2006).

Slika 5: Detajla Marijine podobe v baročnem okvirju in oltarnega podstavka z begunsko družino. Napis na podstavku se glasi: PATRIAM AMISERUNT, FIDEM SERVAVERUNT (Zapustili so domovino, ohranili so vero) (foto: družinski arhiv).

Ob 70-letnici begunstva, 13. oktobra 2014, smo Slovenci v Argentini obiskali znano romarsko Marijino svetišče v San Nicolasu. Posvetili smo se Marijinemu brezmadežnemu srcu. Z velikim občudovanjem in ganjenostjo smo sledili ustoličevanju podobe Marije Pomagaj z Brezij in reliefa begunske družine v spodnjem delu oltarja, ki je umetniško delo očeta Toneta Oblaka, ki nas je ponovno presenetil s svojo likovno sposobnostjo in občutkom za estetiko. Oltar je blagoslovil msgr. Andrej Stanovnik, nadškof mesta Corrientes v Argentini (Priloga 2).

4.4 Oče Tone kot gradbenik

Moj oče Tone je v vsem svojem življenju zasnoval raznovrstne gradbene objekte in nadzoroval njihovo izgradnjo v naši in argentinski skupnosti; snoval je zidavo zasebnih stanovanj sorodnikov in prijateljev. V načrtih in izvedbah je združeval namen gradnje, funkcionalnost in seveda izredno veliko mero estetike.

Naj navedem le nekatere izmed stavb ter sakralnih, kulturnih in rekreativnih prostorov: Naš dom San Justo; podjetja v San Justu, Boliviji, Tucumanu in San Luisu, industrijsko poslopje v Virrey del Pino (Slika 6), poletno letovišče 'Naša domačija' (Priloga 3), ki je njegova zamisel, vodil je tudi gradnjo tega objekta; zamisel Kapele mučencev v Šentjoštu.

Slika 6: Industrijsko poslojpe bratov Oblak v Virrey del Pino, Buenos Aires (foto: družinski arhiv).

Poleg tega, da je sodeloval pri gradnji raznih znamenj in kapelic, je mnogokrat strokovno svetoval župnikom, ki so se obračali nanj. Sodeloval je pri oblikovanju načrtov in vodil gradnje, drugod pa pri obnovah ali estetskih detajlih na oltarjih, stropih itd. Tovrstno ustvarjalno delo se pozna v cerkvah Santa Rita, Nuestra Señora de Lourdes v San Justu, v cerkvi v velikem semenišču v San Justu, Nuestra Señora de la Montaña na Tabladi, Nuestra Señora del Carmen v Ramos Mejiji (Priloga 2) in drugod.

5 Druge dejavnosti v slovenski skupnosti

V Slovenski hiši v središču Buenos Airesa oče sodeluje pri pripravi odrov za osrednje domobranske proslave. Pripravil je tudi proslave ob prazniku slovenske osamosvojitve.

Naredil je kulise za različne igre v režiji Janeza Špeha v Ciudadeli in za druge igre v režiji Frida Beznika, Maksa Borštnika, Marjana Willenparta, Miha Gaserja, Blaža Mikliča in mlajših režiserjev.

Prevzel je odgovornost za estetsko podobo pri sv. birmah ter za okrasitev pri novih mašah. Sodeluje pri scenografiji za pevsko-glasbene večere, za obletnice Zveze mater in žena, za sprejem raznih kulturnih, verskih in političnih gostov. Zasnoval je tudi odre za različne festivale in koncerte domačih in povabljenih gostov (npr. ob obisku Komornega zbora Ave, Domžalskega zbora, Perpetuum Jazzile, MPZ Gallus s Koroške, Slovenskega, Logaškega in Tržaškega okteta, Okteta Vrtnica, Smrtnikovih bratov in Okteta Suha s Koroške ter Ansambla Korenika, zbora Música viva iz Kranja, ob gostovanju Ansambla Slovenija in slovenskih kolednikov; pri koncertih Bernarde, Veronike in Marka Finka, Andreja Šifrerja, Marjana Zgonca, Čukov itd.) (Priloga 4).

Sodeloval je z MPZ San Justo in MPZ Gallus s kulisami pri Slovenskem božiču in dveh spevoigrah Miklavž prihaja (Priloga 4).

Pripravil je odre za razne slovenske dneve in za proslavo ob dnevu slovenske državnosti.

Skupaj s Kreditno zadrugo Sloga je pripravil dva Expo Slova, prvega v Našem domu in drugega v Slovenski hiši.

Pripravil je tudi slovensko stojnico za razstavo knjig na buenosaireškem knjižnem sejmu (Feria del Libro) in kulise za teden slovenske kulture v teatru San Martin v Buenos Airesu.

Sodeloval je v pripravljalnem odboru in izoblikoval sceno za množični prireditvi Buenos Aires praznuje Slovenijo (Buenos Aires celebra Eslovenia). Bil je duša te enkratne, kakovostne predstavitve naše skupnosti pred argentinsko publiko, ki je bila leta 2010, ob 200. obletnici majske revolucije (Revolución de Mayo), ki je bila prvi korak na poti do osamosvojitve te države izpod španskega imperija, in leta 2016. Izredno številno občinstvo je očarano spremljalo potek teh barvitih proslav slovenskega petja in plesov (Slika 7).

Dejaven član in odbornik Našega doma v San Justu je že več kot 60 let. Leta 1965 je bil izvoljen za predsednika Našega doma; več let je bil tudi podpredsednik in kulturni referent. Zadnjo funkcijo je uspešno opravljal tudi pri Zedinjeni Sloveniji. Kot scenograf v gledališkem odseku je ustvarjal član Slovenske kulturne akcije.

Oče si je zamislil in izdelal grb za več organizacij in ustanov slovenskega krajevnega doma (Slika 8).

Slika 7: Množična prireditev Buenos Aires praznuje Slovenijo (leto 2010) (foto: družinski arhiv).

Slika 8: Grb Našega doma San Justo po zamisli in delu Toneta Oblaka. Zamislil si ga je takole: »Iz skoraj do tal posekane lipe – naše tragične preteklosti – vzcvete sočna zelena veja, ki se vzpenja proti nebu, kar naj bi predstavljalo rojstvo in življenje Našega doma. V ozadju blešči sonce, simbol življenja, svetlobe in optimizma.« (foto: družinski arhiv)

6 Slovenska in širša skupnost je prepoznala pomen očetovega delovanja

Bogat opus očeta Toneta Oblaka ima veliko vrednost.

Razstava, film in slikovna monografija njegovih del pod naslovom Zapustil sled sem svojih korenin, izdana leta 2015, ob 70-letnici begunstva, so dokumenti o doprinosu k skupni slovenski kulturni dediščini, ki jo je oče ustvarjal v tujini, a bogati vse Slovence.

V življenju je prejel mnogo priznanj in odličij.

Odbor Zedinjene Slovenije mu je izročil priznanje za dolgoletno kulturno delovanje ob prazniku slovenske državnosti na slavnostni akademiji v Slovenski hiši (l. 2000).

Veleposlanik RS v Argentini, prof. Avguštin Vivod, je decembra 2006 v imenu Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu podelil mojemu očetu priznanje za ohranjanje slovenske narodne identitete ter požrtvovalno delo pri razvoju slovenske skupnosti v Argentini.

Naš dom San Justo ga je imenoval za častnega člana, v priznanje za njegovo plodovito in vzorno vsestransko delo (maja 2009).

Za življenjsko delo in velike zasluge na področju slovenske kulture mu je Izseljensko društvo Slovenija v svetu podelilo častno članstvo ter je uspešno vložilo pobudo Javnemu skladu za kulturno dejavnost Republike Slovenije, ki je leta 2015 očetu Tonetu Oblaku podelilo nagrado za življenjsko delo.

7 Delo z mladimi je pomemben del življenja Toneta Oblaka

Z duhovnim vodjem dr. Alojzijem Starcem⁵ si je moj oče zamislil geslo za Mladino Našega doma San Justo, strnjeno v besedah »Združeni v bodoči rod«, kot glavni del povezovanja mladine in starejših (Priloga 2). Oče vedno poudarja: »Bomo zdržali in držali še naprej, če bomo res združeni! Važno je složno delo in prijateljstvo; da imata mladina in glavni odbor Našega doma smisel za druge, eden za drugega, za skupno delo, da smo vsi povezani. Kako pomembno je, da je mladina zraven, ko se stvari pripravljajo in organizirajo.«

V zborniku Mladine Našega doma, izdanem ob 50-letnici, je oče v intervjuju z mladimi še posebej poudaril: »Mladi, ohranite in borite se za vrednote, ki ste jih prejeli od svojih prednikov: slovenski jezik, kulturo in globoko vero v božjo previdnost. Skrbite, da bi vse prireditve, sv. maše in kar bi organizirali, bilo skrbno in kvalitetno pripravljeno. Spoštujte publiko, ki od vas pričakuje vedno kaj lepega in dobrega. Ohranite mladost v srcu, bodite zdrava in vesela mladina, ki je je današnji svet tako potreben.«

8 Družinsko življenje

V srečnem zakonu z mojo mamo, Heleno Kušar, smo se jima rodili štirje otroci, ki skušamo slediti tudi družinskemu zgledu: Miriam, Tone, Helena in Lučka. Imata že osem vnukov.

Vsi poznamo pregovor, ki se glasi: »Za vsakim uspešnim možem stoji uspešna žena.« Ta modrost ima za naše slovenske može, ki aktivno sodelujejo v skupnosti, še poseben pomen, pri tem oče ni izjema. Ure in nadure dela po naših organizacijah in domovih so bile mogoče le ob podpori celotne družine. Nedvomno je ta največja moralna opora očetu, da še vedno deli svoje talente v prid skupnosti.

Velikokrat je izrazil, da je hvaležen slovenski skupnosti, ki mu je dala priložnost, da je v njej ustvarjal in deloval. Tako je tudi predvsem globoko hvaležen bratom in družini, ki mu jih je Bog podaril na življenjski poti.

*»Družina smo, družijo nas ista kri,
družijo iste skrivnostne vezi,
ki jih nihče ne more izničiti,
ne pretrgati, ne zatajiti.«*

Tone Kuntner

Fotokolaž 2 (foto: družinski arhiv): Zgoraj: na sliki spredaj Tone z ženo Heleno. Zadaj od leve proti desni: hčerki Lučka in Helena, sin Toni in hčerka Miriam. Slika zgoraj desno: Tone z ženo Heleno. Slika spodaj: Tone v ožjem družinskem krogu ob praznovanju svoje 80-letnice v Našem domu San Justo. Na sliki: Tone z ženo Heleno; hčerka Miriam, sin Toni z ženo Tinko Loboda in otroci: Tonči, Lucijana, Mikaela in Niko; hčerka Helena z možem dr. Matjažem Ravnikom in sinovoma: Luka ter Gabrijel; hčerka Lučka z možem Markom Čopom in hčerkama: Alenka ter Marjanca.

9 Zaključek

Očetovo življenje in delo zapušča sledi mlajši generaciji slovenske skupnosti v Argentini. Njegovo delo in zgled sta navdušila mnogo mladih in starejših iz naše srenje, tudi našo družino in mene.

Njegovo neutrudno in velikodušno razdajanje lastnih talentov iz hvaležne ljubezni do Boga in slovenstva me je spodbudilo, da bi tudi sama kaj napravila za našo skupnost pod Južnim križem. Od mladih let sem sodelovala v otroških in mladinskih organizacijah naše slovenske skupnosti v Argentini, še vedno sodelujem s krajevnim odborom Našega doma in v osrednji organizaciji Zedinjena Slovenija, kjer sem delegatinja za slovensko mladino. Dolgo let sem pela pri zboru Gallus, še vedno pojem pri MPZ San Justo. Kot kulturna delavka v naši skupnosti sodelujem pri zamisli in izvedbi raznih akademij ter gledaliških predstav, plesala sem v folklornih skupinah in učila slovenske folklorne plesne otroke in mlade Našega doma San Justo.

Sodelovala sem tudi v pastoralnem svetu in zastopala našo krajevno skupnost pred Občinsko katoliško organizacijo za emigrante. Enajst let sem poučevala v Osnovni šoli Franceta Balantiča v San Justu in 25 let poučujem kot redna profesorica slovenskega zemljepisa in etnologije na Slovenskem srednješolskem tečaju ravn. Marka Bajuka v Buenos Airesu. Hvaležna sem prof. dr. Janezu Bogataju, mentorju opravljenega študija slovenske etnologije na Filozofski fakulteti v Ljubljani, in dr. Vitu Hazlerju za vso njuno naklonjenost, podeljeno znanost in možnost za ta študij v matični domovini. Vso ljubezen do slovenstva in pridobljeno znanje z velikim veseljem in navdušenjem podajam naprej dijakom – generacijam mladih slovenskega rodu v Argentini, z željo, da bi ostali tudi oni zvesti in ponosni na svoje korenine ter z ljubeznijo ohranjali in gojili še naprej tako dragocene slovenske vrednote.

S svetopisemskimi besedami iz Jobove knjige smo zaključili očetovo monografijo. Z njimi povzemam tudi očetovo življenje, energijo za ustvarjanje, neizmerno vero v Boga, zaupanje in ljubezen ter zvestobo do svojih korenin.

»Kajti drevo ima upanje:
tudi če ga kdo poseka, spet požene,
njegov poganjek ne odneha;
čeprav njegova korenina v zemlji peša
in njegovo deblo v prsti umira,
če le začuti vonj po vodi, spet zabrsti
in požene veje kakor sadika.«
(Jobova knjiga 14,7–9)

Ure in nadure dela po naših organizacijah in domovih so bile mogoče le ob podpori celotne družine. Nedvomno je ta največja moralna opora očetu, da še vedno deli svoje talente v prid skupnosti.

10 Literatura in viri

Mizerit, Metka (2021): RAST – Roj abiturientov slovenskega srednješolskega tečaja v Buenos Airesu. V Erika Ašič (ur.): Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto: zbornik (str. 552–560). Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije. Dostopno na spletni strani: https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2021.pdf.

Naš dom San Justo (2006): 50 let Našega doma: 1956–2006. Zbornik. Buenos Aires: Naš dom San Justo.

Oblak, Tone (2015): Zapustil sled sem svojih korenin. Slikovna monografija ob 70-letnici begunstva. Ljubljana: samozaložba.

Združeni v bodoči rod: mladina Našega doma [San Justo, Buenos Aires]: 50 let. Zbornik. Buenos Aires: Mladina Našega doma San Justo (leto 2011).

11 Opombe

¹ RAST: Roj Abiturientov Srednješolskega Tečaja ravnatelja Marka Bajuka. Vsako leto RAST oz. skupina abiturientov potuje na dopolnilni tečaj slovenščine v Ljubljano, obenem pa tudi na maturantski izlet po Sloveniji in zamejstvu. Več o RAST-i je predstavila prof. Metka Mizerit na III. Mednarodni konferenci za katoliške pedagoge leta 2021 (Mizerit, 2021).

² Salezijanec dr. France Cigan, roj. 18. septembra 1908 v vasi Žižki kot prvi od petnajstih otrok. Družina je bila narodno zelo zavedna; v tistem času je bila Slovenska krajina pod velikim pritiskom madžarizacije in zavedni Slovenci so se morali boriti za svoj narodni obstoj. Ljudskošolske korake je meril v domačih Žižkih, obiskoval gimnazijo v Veržehu, se pridružil

salezijancem in v Ljubljani študiral teologijo. V duhovnika ga je l. 1935 posvetil tedanji ljubljanski škof, koroški rojak dr. Gregorij Rožman. Med letoma 1931 in 1940 je pomagal v rakovniškem oratoriju, vodil je gledališke in športne dejavnosti, tamburaški zbor, godbo na pihala, po novi maši je postal vodja oratorija in zaslovel kot priljubljen vzgojitelj. Vojna vihra ga je z reko beguncev pripeljala na Koroško. Po 'taboriških postajah' v Vetrinju in Špitalu ter študiju glasbe na graškem konservatoriju se je l. 1949 vrnil na Koroško. Ta mu je postala druga domovina. Na novoustanovljeni slovenski gimnaziji v Celovcu je prevzel mesto profesorja glasbe in petja. Črenšovski rojaki so mu leta 2001 postavili pomnik z napisom: Duhovnik – glasbenik – vzgojitelj, vse to se je udejanjilo od njegovega prihoda v Celovec do prezgodnje smrti februarja 1971. Pri vsem delu v šoli in Haimlingerju je našel še vedno nekaj prostega časa za zapisovanje ljudskih pesmi. Nešteto kilometrov je prehodil in prepotoval, obiskoval ljudi, ki so mu prepevali. V vseh treh dolinah, Zilji, Rožu in Podjuni, je zbiral, snemal, zapisoval in tako marsikatero pesem otel pred pozabo. Zapise in posnetke iz Podjune je v petih knjigah Vsaka vas ima svoj glas uredil Engelbert Logar. Rokopisno glasbeno bogastvo pa je z veliko ljubeznijo zbral in za tisk pripravil njegov učenec in naslednik na slovenski gimnaziji Jožko Kovačič in nastala je obsežna zbirka pokojnikovih del (Marija Gruškovnjak).

³ Salezijanec g. Janko Mernik je bil roj. 1. aprila 1914 pri Sv. Juriju ob Ščavnici na Štajerskem. Še mlad se je odločil za duhovniški poklic in stopil v Don Boscovo družbo. Posvečen je bil v Ljubljani l. 1944. Takoj naslednje leto je nastopil pot begunstva. Bil je v avstrijskih taboriščih, ki so spoznala njegovo nenehno in neumorno delo, zlasti za mladino. Tam je odločilno sodeloval pri listu Begunska mladina. V Argentino je prišel l. 1949. Deloval je v Don Boscovem zavodu v Ramos Mejii, kjer je zbiral slovensko mladino in bil prvi dušni pastir v San Justu (18 let). Mnogim fantom in dekletom je priskrbel mesta v salezijanskih zavodih, da so lahko nadaljevali študij v Argentini. Med njimi je vzbudil tudi več duhovniških in redovniških poklicev. Umril je 12. maja 1974 v Ramos Mejii, v Buenos Airesu.

⁴ Ivan Oven, roj. v Dravljah pri Ljubljani 2. septembra 1918. Kulturnik, režiser in igravec v Našem domu San Justo v Buenos Airesu. Ustanovil je slovenski farni oder, bil je organizator neštetihih cerkvenih in prosvetnih akademij, prvi tajnik Našega doma in dolgoletni kulturni referent ter mentor mnogih prireditev in proslav. Umril je 25. maja 1978 v Buenos Airesu.

⁵ Dr. Alojzij Starc, roj. 19. junija 1926 v Ribnici na Dolenjskem. Obiskoval je Škofijsko klasično gimnazijo v Šentvidu pri Ljubljani. Maturiral je leta 1947 na slovenski begunski gimnaziji v Senigalii v Italiji. Leta 1948 je vstopil v slovensko bogoslovje v San Luisu v Argentini in bil l. 1955 posvečen v duhovnika. Isto leto je promoviral na teološki fakulteti v mestu Adroque za doktorja bogoslovja. Deloval je v slovenskem dušnem pastirstvu, bil duhovni vodja Zveznih mladinskih organizacij SDO – SFZ (Slovenske deklishe organizacije in Slovenske fantovske zveze) v Buenos Airesu ter urednik tednika Oznanilo in verske revije Duhovno življenje. Bil je delegat za Slovensko dušno pastirstvo v Argentini, v tej službi je vztrajal do svoje smrti 27. aprila 1994.

Priloge

Priloga 1: Odraščanje

Levo zgoraj: Tonetova starša Ivana in Martin ter brat Ciril na njivi. Levo spodaj: Oblakova hiša v Vrbljenju, v kateri se je rodil Tone. Desno: Tomišeljska cerkev z župniščem.

V salezijanskem zavodu Don Segundo Fernández se je Tone izučil za profesorja umetnosti in obrti.

Priloga 2: Bogato umetniško delo – rezbarjenje

Kot mlad fant je Tone izdelal podobo Marije Pomagaj za cerkev Marije Pomočnice v Ramos Mejji.

Slovenski oltar, posvečen Mariji Pomagaj z Brezij, v stolnici sv. Justa in Pastorja v San Justu, Bs. Aires.

Slovenski oltar, posvečen Mariji Pomagal z Brezij, v novem Marijinem svetišču v San Nicolasu, Buenos Aires. 13. oktobra 2014, ob 70-letnici begunstva, ga je blagoslovil msgr. Andrej Stanovnik, nadškof mesta Corrientes v Argentini.

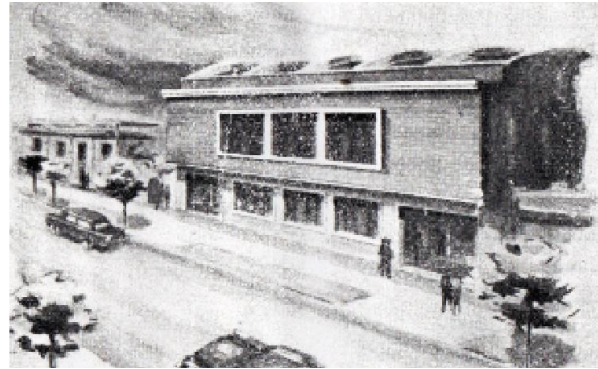

Tone ob pepelnici v cerkvi Nuestra Señora del Carmen v Ramos Mejii.

Grb mladine Našega doma San Justo.

Priloga 3: Bogato umetniško delo: arhitektura

Tone predstavlja odbornikom in članom svojo zamisel o bodočem sanhuškem domu.

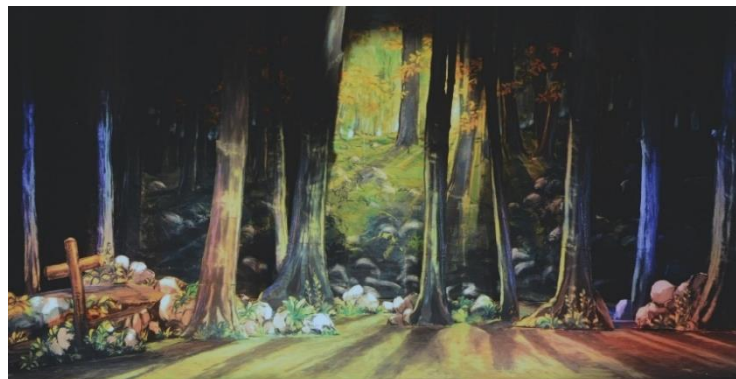

Slovensko poletno letovišče Naša domačija.

Tone je zasnoval raznovrstne objekte in nadzoroval njihovo gradnjo.
V teh svojih načrtih in izvedbah združuje namen gradnje, funkcionalnost in izredno mero estetike.

Priloga 4: Bogato umetniško delo – scenografija

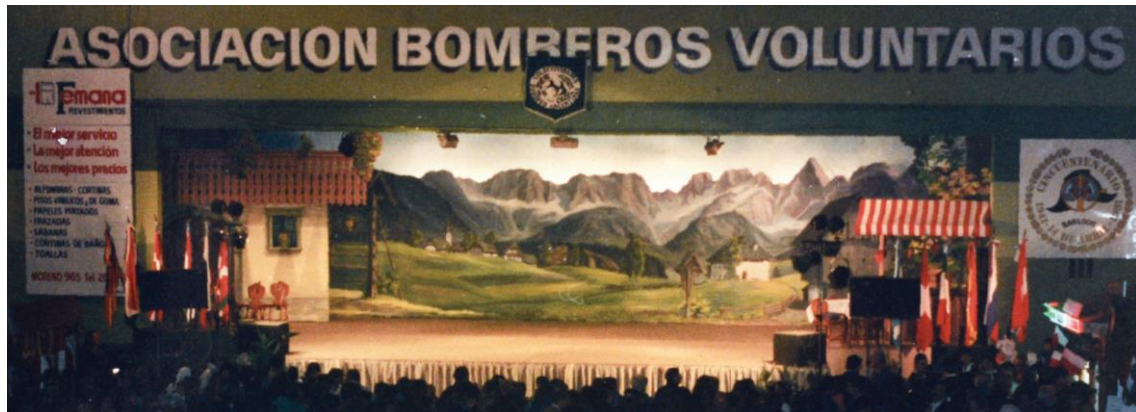
Tone pri ustvarjanju novih kulis na odru Frida Beznika v Našem domu San Justo.

Velikonočni akademiji v Našem domu San Justo.

Kulise glasbene komedije Pri belem konjičku.

Tonetove božične scene so kot božične razglednice.

Kulise za spominske akademije v Našem domu San Justo in v Slovenski hiši.

Na pobudo velikega kulturnika in ljubitelja bariloških Andov, dr. Vojka Arka, je Tone organiziral tudi pet potovanj v Bariloche na festival plesov vseh priseljskih narodov v Argentini, na katerem je mladina zastopala slovensko skupnost z različnimi folklornimi nastopi. Vsakič je naredil tudi tematiki ustrezno umetniško slovensko sceno.

72

Leta 1992 je Tone organiziral turnejo 92 mladih potnikov iz San Justa v Slovenijo pod geslom Na obisku svojih korenin. Nastopili so z besedo, pesmijo in s slovenskimi ter argentinskimi plesi v različnih dvoranah v Sloveniji in na Koroškem. V Cankarjevem domu v Ljubljani so nastopali pred več kot 1200 ljudmi.

Odrski prikaz Kje dom je moj, v Našem domu San Justo, leto 2012.

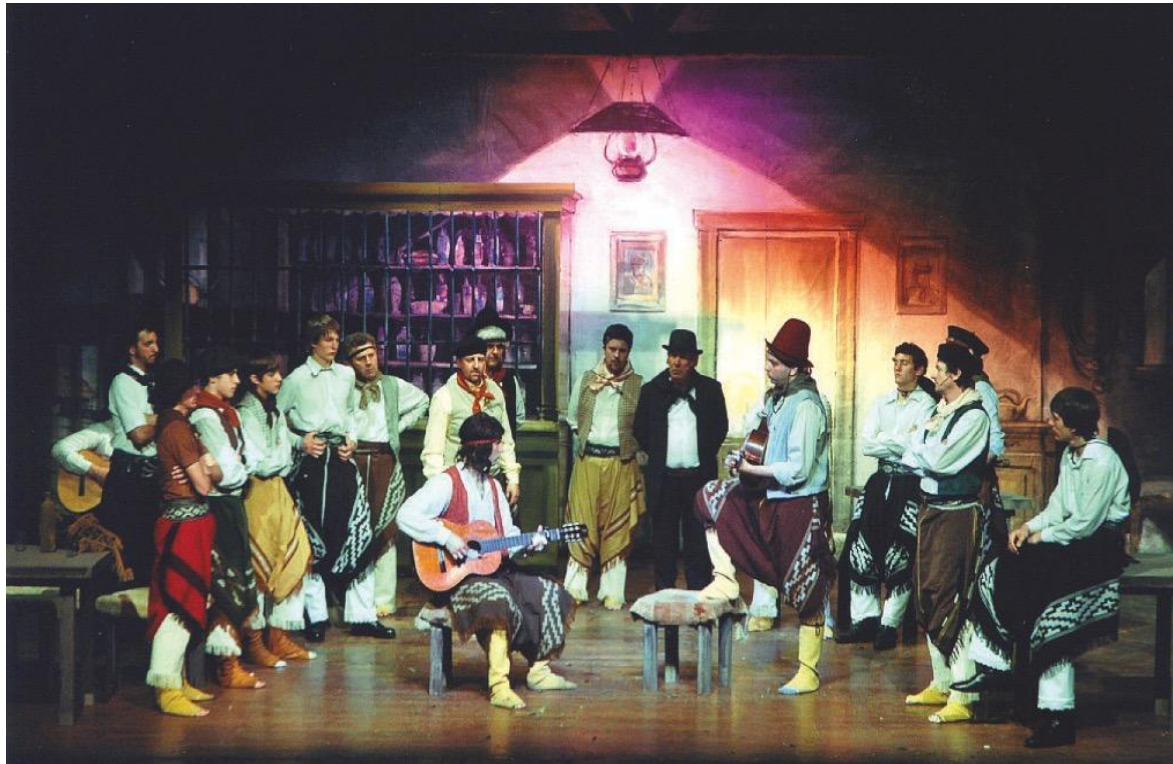
Narodna veseloigra Micki je teba moža, leto 2013.

Velikonočna akademija v Našem domu San Justo.

Misterij Slehernik, leto 2004.

Dramatizirana pesnitev Martin Fierro; uprizorjena na odru Frida Beznika ob 50. obletnici Našega doma San Justo (leto 2006).
Avtor: José Hernández, prevedel dr. Tine Debeljak, leto 2006.

Igra Pepelka, leto 2011.

Igra Peterčkove poslednje sanje, leto 2014.

Tone Oblak poskrbi tudi za bogate scenske prostore ob obisku raznih gostujočih pevskih in gledaliških skupin iz Slovenije in tujine.

Spevoigra Miklavž prihaja, leto 1995.

Tonetove scene ob raznih folklornih nastopih in revijah (festivalih).

Na festivalu plesov vseh priseljskih narodov v Barilochah.

Scene ob slovenskih dnevih v Našem domu San Justo. Slovenski motivi, kot so Bled, Ljubljanski grad, Bohinj in narodne noše, se ponavljajo v Tonetovih scenah kot spomin na rodno domovino.

Velikonočna akademija v Našem domu San Justo.

Mladinski dnevi in obletnice v Našem domu San Justo.

Tone se zaveda, da je bodočnost skupnosti v mladini, zato jo spremlja in navdušuje za delo in sodelovanje.

Že vrsto let pripravlja razne akademije s pomočjo režiserjev, pevovodij in drugih sodelavcev. Na sliki od leve proti desni: Ivana Tekavec, Klavdij Selan, Miriam Oblak, Toni Rovani, Bernarda Juhant, prof. Andrejka Selan Vombergar in Tone Oblak.

Božičnica v Našem domu San Justo.

Spevoigra Kekec in Mojca, leto 2008.

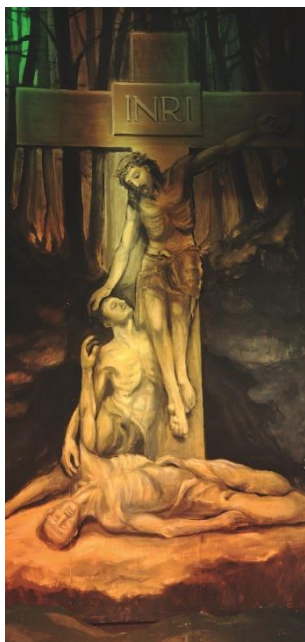
Tragedija Marija Stuart, leto 1995.

Igra Ostržek, leto 2004.

Žive jaslice v Našem domu San Justo.

Tone Oblak pripravi vsako leto posebno sceno za spominsko proslavo v Našem domu San Justo, večkrat tudi kulise za osrednje spominske slovesnosti v Slovenski hiši.

Scena žalostne Matere Božje v vetrinjski cerkvi, pred katero so slovenski begunci molili in jokali.

Balantičevi večeri so med najpomembnejšimi praznovanji v Našem domu. Za vsako slovesnost naredi Tone posebno sceno.

Obe zgornji sliki: velikonočni akademiji v Našem domu San Justo.

Scene in odri ob silvestrskih večerih v sanhuškem domu.

Božična akademija v našem domu San Justo.

Očetova dela pričajo o delčku tiste Slovenije, ki jo tako pogreša v tujini.

Razstava del Toneta Oblava v Zavodu sv. Stanislava v Šentvidu nad Ljubljano, 2015.

SPOMINI NA MOJEGA OČETA MARJANA MAROLTA

REMEMBERING MY FATHER MARJAN MAROLT

✉ Polona Marolt (polonamarolt@hotmail.com), v taborišču je končala ljudsko šolo in 2 leti gimnazije. Po prihodu v Argentino je začela delati. Je žena, mati treh otrok in gospodinja. Je predsednica Zveze Slovenskih mater in žena (odsek San Martín) ter avtorica člankov o slovenskih slikarkah v časopisu Svobodna Slovenija leta 2004.

Argentina

Povzetek

V prispevku predstavljam Marjana Marolta, mojega očeta, ki je svojo življenjsko pot začel v Verdu. Poleg pravne fakultete je študiral umetnostno zgodovino in je veliko svojih umskih moči posvetil pisanju in objavljanju strokovnih člankov, nekrologov, spominov, pisal je ocene publikacij, razstav in prireditev ter likovne kritike. S predavanjem leta 1957, ob sprejemu v Svobodno evropsko emigrantsko akademijo znanosti in umetnosti v Parizu, je svetu razkril ustvarjalne arhitekturne dosežke Jožeta Plečnika in tako vzbudil pozornost tudi v Sloveniji.

Bil je zagnan ustvarjalec cerkvene umetnosti in pisane besede v slovenskem jeziku ter je tako spodbujal mlade, da bi šli po njegovi poti, ker je bila zanj ohranitev slovenskega jezika velika vrednota.

Abstract

In this article I would like to present Marjan Marolt, my father, who started his life in Verd. In addition to law school, he studied art history and devoted much of his mental energy to writing and publishing professional articles, obituaries, memoirs, reviews of publications, exhibitions and events, and art criticism. His lecture in 1957, on the occasion of his admission to the Free European Emigrant Academy of Sciences and Arts and in Paris, revealed the creative architectural achievements of Jože Plečnik to the world, and thus also attracted attention in Slovenia.

He was a passionate creator of ecclesiastical art as well as a dedicated writer in Slovene language, and thus encouraged young people to follow his path, since preserving the Slovene language was of great importance to him.

Ključni pojmi: begunsko taborišče, kulturno delovanje v slovenski skupnosti v tujini, pisatelj, slikarsko ustvarjanje, uporniški duh, zvestoba sebi in domovini.

Keywords: refugee camp, cultural activity in the Slovenian community abroad, writer, painting, rebellious spirit, loyalty to oneself and to a homeland.

1 Otroška in mladostna leta v Sloveniji

Marjan Marolt, odvetnik in umetnostni zgodovinar, je bil rojen 21. januarja 1902 zdravniku dr. Janku Maroltu in Mariji Petrič v Verdu. Izobraževalno pot je začel v osnovni šoli na Vrhniki, gimnazijo v benediktinskem samostanu Št. Paul na Koroškem, kjer so ga zaradi vztrajanja vodstva gimnazije izključili. Gimnazijsko šolanje je zaključil na klasični gimnaziji v Ljubljani. Poleg prava je študiral umetnostno zgodovino; veliko svojih umskih moči je posvetil pisanju in objavljanju strokovnih člankov, nekrologov, spominov, pisal je ocene publikacij, razstav in prireditev ter likovne kritike.

Umril je 11. januarja 1972 v Buenos Airesu v Argentini, kjer je tudi pokopan. Poročen je bil s Fani Oman. Imela sta štiri otroke, dva sta umrla; Mojca v Nemčiji septembra 1959 in Janez v Ljubljani maja 1998. V Barilochah in Buenos Airesu, v Argentini, živiva še sin Primož in hčerka Polona.

Slika 1: Marjan Marolt (foto: družinski arhiv).

Moj ded Janko Marolt je očeta leta 1912 poslal v gimnazijo v benediktinski samostan v Št. Paul na Koroškem, kjer je naredil šest razredov. Leta 1918 je bil izključen, ker se je zavzemal za Majniško deklaracijo,¹ kar se je zdelo nemškemu vodstvu gimnazije nesprejemljivo. Zelo si je želel nazaj v Slovenijo, in kakor sem lahko ugotovila, je pri vsej zadevi še malo pretiraval, da je bila izključitev bolj 'utemeljena'. Sedmi in osmi letnik je končal na ljubljanski klasični gimnaziji.

Na očetovo željo se je vpisal na pravo, po svoji želji pa istočasno na umetnostno zgodovino. Njegov profesor je bil tudi Izidor Cankar. Leta 1925 je diplomiral. Nato je bil dve leti pri vojakih. Med letoma 1927 in 1932 je služboval kot odvetniški koncipient pri dr. Rakunu v Celju. V tem času si je ustvaril tudi družino.

V tej celjski dobi je bil na področju umetnostne stroke zelo dejaven. Še preden je šel v Celje na prakso, je že pisal za Zbornik za umetnostno zgodovino članek *Dekanija Vrhnika – topografski opis 1929–1934* (Marolt, 1929–1934). V Celju je za ta zbornik napisal *Slovinci v desetletju 1918–1928* (v Mal, 1928), nato še *Topografijo celjske dekanije* (Marolt, 1931; Marolt, 1932). Vse stroške pri raziskavah, potovanjih in slikanju je nosil sam, kar je bilo značilno za vse njegovo kulturno delo. Še v Celju je napisal *Javni umetnostni spomeniki v Celju in okolici* (Marolt, 1932) in *Celjski nagrobniki 15. in 16. stoletja* (Marolt, 1928). Pisal je tudi pesmi in prozo, a je pozneje vse sežgal. Udejstvoval se je tudi v gledališču. V takratnem Mestnem gledališču Celje je oče režiral Shakespearovega Othella, kar je večkrat s ponosom omenjal. To predstavo omenjajo v Shakespearskih zapisih 1964 v Ljubljani (v Marolt, Debeljak in Ložar, 1975: 256).

2 Marjan Marolt – trden v svojih prepričanjih in odločen v delovanju

Ko se je vrnil v Verd, je odprl samostojno odvetniško pisarno na Vrhniki. Če je bil delaven in agilen v letih študija in službe v Celju, je bil še veliko bolj v domačem kraju. Odkrival je Vrhniko in Nauportus (ime iz rimskih časov za Ljubljano), začel izkopavati stara mostišča in se trudil za ustanovitev vrhniškega muzeja. Z obiskovanjem političnih velmož, umetnikov iz gledališča in galerij je bil boemsko povezan z Ljubljano.

V Ljubljani je bil odbornik Narodne galerije od leta 1930 do konca vojne. Zelo si je prizadeval za ustanovitev Akademije umetnosti v Ljubljani, toda ni bil uspešen zaradi nasprotovanj, smrti dr. Korošca in še česa. Akademija je bila ustanovljena šele po drugi svetovni vojni.

Sodeloval je pri več časopisih in revijah, kot so Slovenec, Mladika, Nova doba v Celju, Časopis za zgodovino in naravoslovje, Zbornik za umetnostno zgodovino, Dom in svet.

Moji spomini na prva otroška leta so že zelo blede. Za pomoč pri podatkih, ki so bolj točni kot moj spomin, sem se poslužila člankov dr. Rajka Ložarja in dr. Tineta Debeljaka, povzetih iz knjige *Jože Petkovšek: življenjepisna povest* (Marolt, Debeljak in Ložar, 1975).

Oče se je poleg redne službe, bil je advokat na Vrhniki, veliko ukvarjal z umetnostjo in kulturo.

Naša hiša v Verdu je bila muzej v malem. Spominjam se, da je bila veža polna svetnikov, ki so bili skoraj vsi pohabljeni, brez roke, noge ali glave. V salonu, v drugem nadstropju, je bilo polno slik in knjig. Katalog njegove osebne zbirke je štel

čez tristo enot: kipcev, slik, risb, cerkvenih rezbarij domačih in tujih mojstrov. Še doma, pred vojno, se je posvečal tudi slikanju. Brat Primož ima enega od njegovih akvarelov v Barilochah na jugu Argentine. Bil je preveč kritičen do svojih del in je slikanje opustil. S še večjo vnemo se je posvetil umetnostni zgodovini, pisanju, predavanjem, režiranju, maskiranju igralcev pred igrami v gledališčih in igranju.

Tudi naravno dolino Matjaževko v bližini naše hiše je spremenil v amfiteater, kjer so v njegovi režiji uprizorili več iger, nastopali so amaterski igralci prosvetnega društva z Vrhniko.

Očeta se od malega spominjam s pipo. Med drugo svetovno vojno me je enkrat vzel s seboj v Trst in to je bilo zame čudovito doživetje. Takrat sem prvič videla morje. V Trstu je bil tudi alarm in z očetom sva se zatekla v zaklonišče. Tam sva srečala gospoda Miloša Stareta² in njegovo tajnico.

Mimo naše hiše teče Ljubljanica. Eden od izvirov Ljubljanice izvira pod našo hišo in se izteka v glavni tok, ki pride iz Retovja tristo metrov višje. Poleti smo se veliko kopali v njej. Imeli smo tudi splav, s katerim smo se z mami in očetom vozili po krnici. Oče se s kmetijo ni ukvarjal, če pa je delo pritiskalo, smo šli vsi skupaj v senožet.

Slika 2: Maroltovina na Verdu (foto: družinski arhiv).

Slika 3: Maroltova jedilnica, od leve proti desni: X, Tatjana Hafner, Lucija Oman, Primož Marolt v naročju, Marjan Marolt, Fani Marolt, Janez Marolt, X, Ciril Masič, Majda Masič in Janko Hafner v ozadju (foto: družinski arhiv).

Moj spomin se vrača tudi v leto 1941. Oče je bil rezervni poročnik in zato poklican k vojakom. Blizu naše hiše smo imeli v gozdčiku kapelico Matere Božje. Z mami sva hodili vsak dan molit in Marijo prosit, da bi se oče srečno vrnil. Bili smo uslišani.

Od takrat imam ohranjeno pismo (Priloga 1), ki ga je mami pisala očetu. Pismo je bilo vrnjeno na Vrhniko, ker je bil oče že prestavljen. Z drugimi zaplenjenimi stvarmi je prišlo tudi to pismo v Arhiv Slovenije in je edina stvar, ki smo jo po neštetih prošnjah dobili nazaj.

Oče je bil prosvetni delavec; deloval je v Rokodelskem in pozneje v Prosvetnem domu. Bil je eden najvidnejših kulturnih in političnih predstavnikov vrhniškega okolja in idejno protikomunist. Kdor ga je poznal, si je lahko predstavljal, da tega ni skrival. Bil je načelen nasprotnik komunizma in je tudi povedal, zakaj; ker ga kot filozofija ne prepriča, ker ni demokratičen, ampak diktatorski in barbarski do kulture in vere.

3 Celotna družina v veliki nevarnosti pred komunisti

Kot odločen protikomunist je bil komunistom napoti. Nanj so naredili dva atentata. Prvič ga je obvestil mežnar, da ga čakajo ob pokopališču, zato se je vrnil domov po drugi poti. Drugič so nanj streljali čez Ljubljano in mu je šla krogla mimo glave. Za nekaj časa se je umaknil v Trst. Tisti večer, ko bi se moral vrniti in je šla mama ponj, so nas napadli partizani in nam popolnoma izropali hišo ter odnesli s seboj vse, kar so mogli. Doma smo bili samo otroci in stara mama. Vse so nas zaprli v eno sobo. Pred vrati je stal partizan s puško in pazil na nas, medtem ko so drugi ropali. Prišli so z namenom, da odpeljejo tudi starše. Toda ni jima bilo še namenjeno umreti. Proga med Trstom in Verdom je bila zbombardirana, zato vlak ni vozil. Pripeljala sta se z avtobusom, a šele naslednji dan. Vse je izdal hlapec, ki je odšel s partizani. To se je zgodilo 12. oktobra 1942. Naslednji dan so v Ljubljani ubili dr. Marka Natlačna.³ Po tem napadu smo doma živeli samo čez dan, čez noč pa odšli k stricu in tam prespali vse do odhoda v begunstvo. Naša hiša je bila precej na samem, stričeva pa bolj sredi vasi. Tam je bila tudi domobranska postojanka in smo bili bolj varni.

Še doma je imel oče napisano svojo doktorsko disertacijo z naslovom *Disertacija o slikarju Fortunatu Bergantu*, ki jo je pripravil za tisk. Ta slikar mu je bil zelo priljubljen; v svoji zasebni zbirki je oče imel tudi eno njegovo sliko. Disertacija se je izgubila, saj je bila takoj po koncu vojne uničena.

4 Družina zapusti Slovenijo

Maja leta 1945 smo odšli v begunstvo. Z Vrhnike smo odšli že 5. maja, iz Ljubljane pa naslednji dan. Šli smo preko Ljubelja v Borovlje, nato v Beljak in od tam v Italijo. Tri leta smo živeli po taboriščih v Italiji; v Monigu pri Tržiču (Treviso), Serviglianu, Senigallii, Barletti, Bariju. Leta 1948 pa smo odšli v Argentino.

Naše življenje se je zelo spremenilo. Iz premožnega kmeta in posestnika, odvetnika s svojo pisarno in umetnostnega zgodovinarja je bil oče ob vse in je postal brezdomec kot tisoče drugih Slovencev. Nikdar se ni pritoževal nad usodo. Tako je on s tega vidika še enkrat poudaril svoj odklon od komunizma: »Bo rekel kdo, da sodim pristransko, egoistično slabo o komunizmu, ker sem prizadet z odvzemom posestva po komunistih. Če bi bil le v eni stvari komunizem kaj dobrega, bi tudi to svoje imetje rad žrtvoval za to dobro. Toda komunizem je slab, negativen tako, da sodim, da bo propadel. Če jaz njegovega konca ne bom doživel, nič za to, saj sem že dovolj živel. Moji otroci in vnuki pa znajo to dočakati. Na nas je, da jih učimo, kaj je prav in kaj ne.« (Marolt v Več avtorjev, 1965: 184). Samo s tako vero in prepričanjem je tako stoično in pogumno prenašal begunstva križe in težave.

5 Očetove aktivnosti v taborišču

V taborišču se je hitro zaposlil. Deloval je na področju kulture, predaval in poučeval je zgodovino, zemljepis in risanje na begunski – taboriščni gimnaziji. Bil je zelo priljubljen profesor. Imel je največ ur pouka in se je na to tudi temeljito pripravil. Že v begunskem taborišču Senigallia je bil v središču kulturnega življenja. Pisal je v časopis Zedinjena Slovenija na špirografiranem papirju, ki ga je urejal Joško Krošelj.⁴ Ko smo se preselili v taborišče v Barletto, smo tam srečali mešanico narodov: Poljake, Albance in Jude. Oče je bil tolmač tujcem, ki so prihajali obiskovat taborišče. Tolmačil je tudi Goldi Mejer.⁵

Slika 4: Marjan Marolt tolmači Goldi Mejer v Barletti (foto: družinski arhiv).

Po odhodu ravnatelja dr. Stoparja⁶ v Španijo je postal ravnatelj begunske gimnazije v Barletti. V Italiji je bilo veliko gradov, razvalin in kulturnih spomenikov, kamor je včasih peljal študente na izlet in pouk. Velikokrat smo na take izlete v okolico taborišča šli tudi mi, naša družina. Oče me je peljal v Benetke, mislim, da iz Senigallie. Nisva bila sama, ampak se ne spominjam več, kdo je bil še z nama. Oglledali smo si cerkev sv. Marka, kjer je poudarjal pomen izredno lepih mozaikov.

Spominjam se, da ko smo si ogledali že vse umetnine, mi je dal oče na izbiro, ali hočem na gondolo ali v stolp pred cerkvijo. Izbrala sem si gondolo. Ko pa smo bili na gondoli, sem se zelo bala.

6 Zapustili smo taborišče in se podali v Argentino

Taborišče je bilo ob morju in to je bila spet priložnost, da smo se z očetom skupaj kopali. Učil nas je plavati in vedno izkoristil priložnost, da nam je govoril o naravi ali kulturi, pač našim letom primerno. V taborišču sem bila še otrok in se nisem zavedala, koliko skrbi in v kakšni negotovosti so bili naši starši. Skrbelo jih je, kaj bo z nami in z našo prihodnostjo. Naenkrat se je v taborišču pojavila beseda Argentina. Povedali so nam, da je to dežela v Južni Ameriki in kjer se govori špansko. V šoli smo se začeli učiti španščino in se kmalu odpravili na pot, ki je bila precej dolga, preden smo se vkrcali na ladjo. Najprej smo šli v mesto Bagnoli blizu Napolija, od tam pa v Nemčijo, kjer smo bili še nekaj tednov v taborišču Fallingbostel. Tudi tam je oče odkril zanimivosti in nas vodil na izlete. Zelo dobro se spominjam, da nas je peljal na ogled zelo stare lipe, ki je imela že zgodovinsko vrednost. Končno smo se v začetku maja 1948 vkrcali na ladjo in odpluli proti Argentini.

7 Vživiljanje v povsem novo okolje – oče opravlja številne dejavnosti

Kako so se prvo leto vživljali v nove razmere, ne vem veliko, ker sem bila v zavodu Del Carmen v središču mesta Buenos Aires. Bila sem notranja gojenka, kar pomeni, da sem živela v zavodu in šla domov le en dan v mesecu. Kot družina smo dobili bivališče v San Martinu, v predmestju Buenos Airesa, in sicer le eno sobo v hiši, kjer je stanovalo čez 40 oseb. Prva leta do 1954 je imel oče štiri službe. Najprej se je zaposlil kot vratar v neki tovarni. Po tej prvi službi se je zaposlil v 'tintorerija' Morón (tekstilna tovarna barvanja blaga), toda že po nekaj dneh je po zdravniškem pregledu bil odpuščen zaradi kile (pruh). Moral je na operacijo v bolnico Alvear, kjer so ga sprejeli s pomočjo sestre Odile. Potem je dobil delo v tovarni kitar, toda ta tovarna je kmalu pogorela in zopet je bil brez dela. Nekaj časa je delal pri prijatelju Rudolfu Žitniku, mu pomagal pri kleparskem in pleskarskem delu v rafineriji Shell Diadema v Dock Sudu, kar je bilo dve uri vožnje od doma tja in zopet dve uri nazaj. Bil je prepričan, da mora delati fizično, sploh se ni zanimal za kakšno pisarniško delo.

8 Navdušen predavatelj, govornik, pisec in zaveden Slovenec

Od vsega začetka, od prihoda v Argentino, se je kulturno udeleževal v slovenski skupnosti. Veliko je pisal in objavjal v revijah in časopisih Vrednote, Svobodna Slovenija, Koledar, Zbornik Svobodne Slovenije, Katoliški misijoni, Duhovno življenje, Slovenska beseda in drugod.

Objavljal je predvsem strokovne članke, nekrologe, spomine, ocene publikacij, razstav in prireditev ter likovne kritike.

V slovenskem semenišču v mestu Adroque je bogoslovcem predaval cerkveno umetnost. Bil je tudi predavatelj na slovenskem oddelku Ukrajinske univerze svetega Klementa v Buenos Airesu.

Bil je iskan predavatelj in govornik. Govoril je na spominski proslavi leta 1951 in bil slavnostni govornik ob obisku škofa dr. Rožmana. Bil je tudi odbornik Južnoameriške Baragove zveze. Po odhodu dr. Jakliča je imel referat Baragovega zgodovinarja in o Baragi napisal več člankov.

Ko se je leta 1954 ustanovila Slovenska kulturna akcija (SKA), je postal njen tajnik in je to delo opravljal, dokler mu je zdravje dopuščalo.

Nekaj časa je bil tudi vodja likovnega odseka in je organiziral razstave slovenskih umetnikov ter imel veliko predavanj o likovni umetnosti. Pisal je v Glas in Meddobje.

Slika 5: Marjan Marolt, govor na proslavi ob 70-letnici škofa Gregorija Rozmana, 1954 (foto: družinski arhiv).

Skupaj s slikarko Baro Remčev, Milanom Volovškom in Francetom Ahčinom so v okviru SKA ustanovili umetniško šolo, ki je bila namenjena izključno slovenskim slušateljem in kjer je oče predaval umetnostno zgodovino. Vzgojili so veliko mladih slovenskih umetnikov.

Ves čas je veliko pisal. Oktobra leta 1954 je imel avtomobilsko nesrečo, v kateri si je zlomil nogo. Pri SKA so mu dali večtedenski dopust. Odšel je na oddih v Bariloche, da bi tam nadaljeval svojo povest, ki jo je začel pisati še pred ustanovitvijo SKA. Stanoval je v Slovenskem planinskem stanu in tam pisal ob sveči. Januarja 1955 je bila knjiga končana in je izšla leta 1956 pod naslovom: *Zori noč vesela* pri SKA. S knjigo *Zori noč vesela* je na novo zgradil Maroltovino v tujini. Bila je ena redkih knjig, ki je bila razprodana. Kasneje je še enkrat odšel v Bariloche skupaj z mamo. Šla sta pod Tronador, k slovenski družini Jerman, ki je upravljala tamkajšnjo restavracijo. Zvabile so ga gore. Plezal je po neki grapi, spodrsnilo mu je in zopet si je zlomil nogo.

Tista grapa se še vedno imenuje po njem »Cañadon Marolt«. Kdor pozna pot na Tronador, si lahko predstavlja njegovo vrnitev v Bariloche. Z zlomljeno nogo po vseh ovinkih in luknjah na zadnjem sedežu v takratnih neudobnih avtobusih. Šele v Barilochah mu je Slovenec dr. Grzetič z mavcem oskrbel nogo. Mama se je morala vrniti v Buenos Aires, ker ni imela več dopusta, za očeta pa je v Stanu, slovenskem planinskem domu v Barilochah, skrbel dr. Arko, tudi Slovenec. Noga ni bila nikdar več dobra in je do smrti potreboval palico. V Stanu je nadaljeval že dolgo začet roman *Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška*. Knjigo je izdala Svobodna Slovenija šele leta 1967. Ko je bil že bolan, je napisal še eno knjigo, in sicer o vrhniškem rojaku, slikarju Jožetu Petkovšku. To knjigo je uredil dr. Tine Debeljak, izšla pa je šele po njegovi smrti (Marolt, Debeljak in Ložar, 1975).

Sčasoma smo dobili v stanovanju še eno majhno sobo. Tam je imel oče svojo pisalno mizo. Spominjam se, da je doma s svojo pipo sedel za mizo in pisal ali pa igral pasjanso, ki je bila njegova zelo priljubljena igra. Med tem je premišljeval ter snoval svoje članke in knjige.

Slika 6: Marjan Marolt za domačo pisalno mizo (foto: družinski arhiv).

Njegova pisalna miza je bila nedotakljiva. Kljub temu, da je imel ob smrti že 10 vnukov in dva pravnuke, je imel ob sebi samo moje otroke. Kadar smo bili na obisku, je bila nedotakljivost pisalne mize ukinjena. Vnuki so lahko pregledovali njegove knjige, pisali na stroj in risali. Imel jih je zelo rad in bil nanje navezan.

9 Leta 1957 postane član Svobodne evropske emigrantske akademije znanosti in umetnosti

22. marca 1957 je bil imenovan za člana Svobodne evropske emigrantske akademije znanosti in umetnosti v Parizu. Nastopno predavanje v okviru omenjene Akademije naj bi imel 8. junija 1958. Z vso skrbnostjo je pripravil predavanje o arhitektu Jožetu Plečniku. Ker sam ni mogel priti v Pariz, je v francoščini njegov prispevek prebral dr. Borut Žerjav. Prijatelj Franc Erjavec mu je že naslednji dan pisal iz Pariza:

»Rokopis predavanja so sprejeli skoraj s skepsjo, ker so pač mislili, da gre za povprečnega arhitekta lokalnega pomena. Toda s svojim predavanjem ste skoraj briljirali. Malo predavanj so poslušali s takim priznanjem in pozornostjo kot vašega. Vsi prisotni Slovenci smo bili ponosni.«

Oče je dobil še eno pismo: *»Vaše predavanje je še isti večer oznanil pariški radio, ki ga poslušajo tudi v Sloveniji in so tudi doma zvedeli zanj, čestitam!«*

Na to imenovanje je bil oče vedno ponosen.

Zadnji dve leti je bil precej bolan, na koncu je čisto opešal in nas za vedno zapustil 11. januarja 1972. Kljub hudim preizkušnjam v življenju, saj so sina Janeza kot mladoletnega domobranca Angleži vrnili iz Vetrinja v Slovenijo, izgubil pa je tudi hčerko Mojco, mlado mamico treh otrok, kar ga je zelo prizadelo, je bil vedno optimist, velik optimist. Bil je globoko veren, saj je bilo veliko njegovega umetniškega dela posvečenega ravno cerkveni umetnosti.

10 Marjan Marolt kot človek

Morda je moj oče v primerjavi z drugimi emigranti izgubil največ, gotovo pa je, da je od emigracije dobil najmanj. Pa ni nikdar tožil; vedno je bil nasmejan, duhovit in dovtipen. Bil je živi leksikon. Lepo je bilo v njegovi družbi. Imel pa je še nekaj, za kar je bil Bogu vedno hvaležen: ženo – dar Božji, in otroke, ki so ga ljubili. Doživel je dostojanstvo pradede, ki je po Sv. pismu določeno tistim, ki ljubijo Boga.

Oče je bil tipičen lik slovenskega emigracijskega kulturnega delavca. V življenju in delu. Živel je več kot skromno. Resnično je, kar je pisal dr. Arku v Bariloche: *»Moji dohodki so več kot pičli.«* Ob koncu bi bili dovolj veliki komaj za tobak, če ga ne bi pred odhodom iz Argentine z njim za nekaj let založila gospa Novačanova, ki ga je pridelala sama na kmetiji pokojnega pisatelja dr. Novačana v provinci Misiones.

Živel je brez upanja na pokojnino, ki je nikdar ni dobil. Živel je, lahko rečemo, bolj od ženinega dela kot od svojega, in to tudi potem, ko se je mami upokojila. Za vse delo, ki ga je opravljal zunaj SKA, torej za vse kulturno delo v korist slovenske skupnosti, je prejemal le izjemoma kakšen honorar (pri Katoliških misijonih). Delal je iz idealizma, iz zavesti o kulturnih potrebah slovenske povojne emigracije. Tudi predavanja je imel na slovenskem oddelku ukrajinske katoliške univerze. Vsa predavanja, članki in razprave, kritike in poročila, ki jih je pisal za slovenske časopise v Argentini, so bili brezplačni! Dobro vemo, da je to sicer reden pojav pri slovenskih kulturnih delavcih v emigraciji, ne verjamemo, da bi to ljudje potrošniške družbe lahko razumeli. Oče je živel vdano v tem svojem gmotnem uboštvu, toda v velikem duhovnem bogastvu, ki ga je trošil za vsakogar, ki ga je zanj prosil vbogajme.

Pravijo, da za vsakim velikim možem stoji še večja žena. Citiram dr. Rajka Ložarja: *»Njegov dom v Vedru je stal v čudovito lepem, romantičnem kraju v neposredni bližini Ljubljane, ki ne daleč od doma izvira iz pod velike navpične stene apnenca. Iz Vrhnik je vodila do doma in žage lepa steza po ljubkih travnikih. Kadar je imel povabljene, in to ni bilo redko, je bil Marolt ves Marolt, umetnik v gostoljubju, ljubeznivosti in družabnosti. Po koncu takih sprejemov je spremil svoje goste na pozni vlak na Verd in ni pomišljal zapreči konje, če je bilo potrebno vozilo. Kako je njegova soproga držala vse štiri vogelne kamne skupaj, da se zaradi njegove velike darežljivosti in gostoljubnosti niso nagnili navzven in padli vsak na svojo stran ter spodnesli celo gospodarstvo; to je bila velika umetnost. Biti žena Marjana Marolta ni bila lahka zadeva, toda svojo vlogo je vršila vestno, ljubeznivo in z vso gracijo, katero je malo kdo pozabil, kdor je bil kdaj tam v gostih. Če je to veljalo za Verd, je še v veliko večji meri veljalo za Argentino.«* (Marolt, Debeljak, Ložar, 1975: 245–246)

Kot hčerka se očeta spominjam kot veselega človeka in optimista. Tak bo za vedno ostal v mojem spominu.

Vsa predavanja, članki in razprave, kritike in poročila, ki jih je pisal za slovenske časopise v Argentini, so bili brezplačni! Dobro vemo, da je to sicer reden pojav pri slovenskih kulturnih delavcih v emigraciji, ne verjamemo, da bi to ljudje potrošniške družbe lahko razumeli. Oče je živel vdano v tem svojem gmotnem uboštvu, toda v velikem duhovnem bogastvu, ki ga je trošil za vsakogar, ki ga je zanj prosil.

11 Očetova ustvarjalnost ni pozabljena

O Marjanu Maroltu bi dodala še nekaj zanimivosti. V Sloveniji sta bili o njem napisani dve diplomski nalogi. Eno je leta 1991 napisala Teresa Kores in v nalogi pisala o vsem očetovem delu, delu umetnostnega kritika in zgodovinarja. Drugo, z naslovom *Marjan Marolt kot pripovednik*, pa je leta 1993 napisala Vrhnica Darinka Koderman.

Zadnje, kar je izšlo v Sloveniji, je novela z naslovom *Spomini vmret*, ki jo je uredil dr. Janez Arnež⁷ in izdala Studia Slovenica leta 2000. Povest *Zori noč vesela* je začela izhajati leta 2001–2002 v 109 podlistkih v slovenskem katoliškem tedniku Družina v Ljubljani.

12 Razmišljanje ob koncu

Z vsem povedanim sem nakazala predvsem svoje spomine na pokojnega očeta.

Ko smo živeli še skupaj, je bilo kar nekako logično, da je oče vedno pisal ali premišljeval, predaval in se toliko kulturno udeleževal. Z današnje perspektive pa vidim, da je bil oče več kot garač za kulturo v slovenski skupnosti.

V obdobju od leta 1948 do 1970, ko je aktivno deloval, še nihče ni imel avtomobila. Vsa pota na predavanja je naredil z avtobusom ali vlakom, razdalje v Buenos Airesu pa niso majhne. Ko je v slovenskem semenišču v predelu Adroque (na južnem delu mesta Buenos Aires) predaval 'cerkveno umetnost', se je najprej peljal z vlakom iz predmestja San Martín (kjer je živel) v mesto, potem se je peljal čez celo mesto s podzemno železnico in zopet z drugim vlakom do predmestja Adroque. Skupaj več kot dve uri vožnje na vsako stran. Ta dolga pot ni bila ovira, da bi bili gospodje bogoslovci dobro seznanjeni in poučeni o cerkveni umetnosti. Tak je bil idealizem naših kulturnih delavcev v tistih časih.

Današnja napredna tehnologija, preko katere smo v trenutku lahko povezani s celim svetom, se ne more primerjati s pošto leta 1970, ko je vsako pismo potovalo 14 dni ali več. V času, ko je oče še živel, je bila pošta edina povezava s Slovenijo in sorodniki. Očetovo smrt smo sinu Janezu lahko sporočili samo pisno.

Bolj prave poti oče ni mogel izbrati kot to garaško delo za dobrobit in obstoj slovenske kulture v Argentini. Res si ni pridobil bogastva, saj se je komaj preživljal, nihče pa mu ni mogel vzeti zadoščenja, da je opravil ogromno kulturno delo.

Pri vsem tem mislim, da je najbolj vredno njegovo izredno zavzemanje za ohranitev slovenske kulturne dediščine, njegovo ustvarjanje kulturne dediščine v sliki in besedi, predvsem pa to, da je vse ostalo napisano za bodoče generacije.

Ponosna sem na očeta in tudi moji otroci so zelo ponosni na svojega deda.

13 Viri in literatura

Koderman Patačko, Darinka (1993): *Marijan Marolt kot pripovednik*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za slovanske jezike in književnosti.

Kores, Tereza (1991): *Marijan Marolt: Umetnostni zgodovinar*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za umetnostno zgodovino.

Mal, Josip (ur.) (1928): *Slovenci v desetletju 1918–1928*. Ljubljana: Leonova družba.

Marolt, Marijan (1928): Celjski nagrobni 15. in 16. stoletja. V *Zbornik za umetnostno zgodovino*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

Marolt, Marijan (1929–1934): Dekanija Vrhnika – Topografski opis. V *Zbornik za umetnostno zgodovino*. Ljubljana: Umetnostno-zgodovinsko društvo.

Marolt, Marijan (1931): *Dekanija Celje I*. Maribor: Zgodovinsko društvo.

Marolt, Marijan (1932): *Dekanija Celje II*. Maribor: Zgodovinsko društvo.

Marolt, Marijan (1967): *Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška*. Buenos Aires: Svobodna Slovenija.

Marolt, Marijan (2000): '*Spomini vmret*': *Memento mori* (ur. Janez Arnež). Ljubljana: Studia Slovenica.

Marolt, Marijan; Debeljak, Tine; Ložar, Rajko (1975): *Jože Petkovšek: življenjepisna povest*. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija.

Več avtorjev (1965): Kaj sodim o komunizmu, anketa. V Miloš Stare; Joško Krošelj, Pavel Fajdiga, Slavimir Batagelj (ur.): *Svobodna Slovenija. Zbornik 1965* (str. 137–212). Buenos Aires: Svobodna Slovenija. Dostopno na spletni strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-35AREF8T/d35209e6-61ac-4152-ad08-2767d9623c52/PDF>.

14 Opombe

¹ Majniška deklaracija je politična izjava poslancev Jugoslovanskega kluba, ki jo je v dunajskem državnem zboru 30. maja 1917 prebral vodja kluba Anton Korošec.

² Miloš Stare, odvetnik, javni delavec v Sloveniji, ustanovitelj časopisa Zedinjena Slovenija, ki je bil med vojno ilegalen. Ta časopis je izhajal v taborišču v Italiji kot šapirografiran list in vsa leta v Argentini kot Svobodna Slovenija. Stare je bil aktiven član in vodja SLS ter več let predsednik Narodnega odbora v izseljenstvu.

³ Marko Natlačén, slovenski pravnik, politik, ban Dravske banovine in član SLS. Bil je odločen protikomunist, zato so nanj naredili atentat 12. 10. 1942.

⁴ Joško Krošelj, tajnik dr. Korošca, urednik časopisa Slovenec, urednik begunskega časopisa Zedinjena Slovenija in v Argentini do smrti urednik časopisa Svobodna Slovenija.

⁵ Golda Mejer, poznejša ministrska predsednica Izraela. Obiskala je taborišče, ker je bilo v njem 2000 Judov.

⁶ Dr. Anton Stopar, profesor, duhovnik.

⁷ Janez Arnež je profesor, ustanovil je Studio Slovenica. Nekaj let je živel v ZDA. Je zbiratelj vse izseljenske literature. Zadnja leta je živel v Sloveniji.

Priloge

Priloga 1: Fotografije iz družinskega arhiva

Slika 7: Nova maša Stanka Jazbeca, od leve proti desni: Marjan Marolt, hčerka Mojca, Stanko Jazbec, hčerka Polona, Fani Marolt, sin Primož v naročju, v drugi vrsti: Lucija Oman in sin Janez.

Slika 8: Argonavti v Ljubljani, igra v režiji Marjana Marolta, 1936, v ospredju sin Janez in hčerka Mojca, v ozadju na desni Marjan Marolt.

Slika 9 in Slika 10: Maroltovina v Verdu.

Slika 11: Fani Marolt, Tatjana Hafner in Marjan Marolt ob Maroltovi žagi.

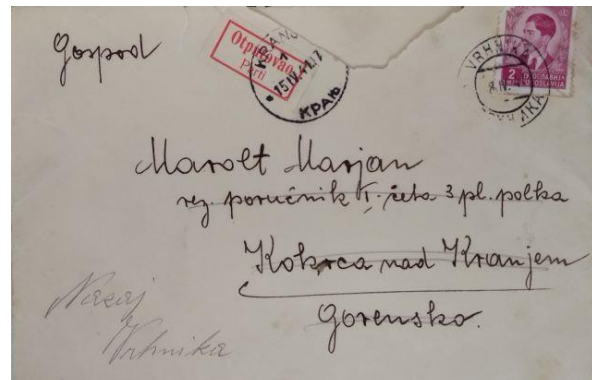

Slika 12: Marjan Marolt, 1941, pri vojakih kot rezervni poročnik.

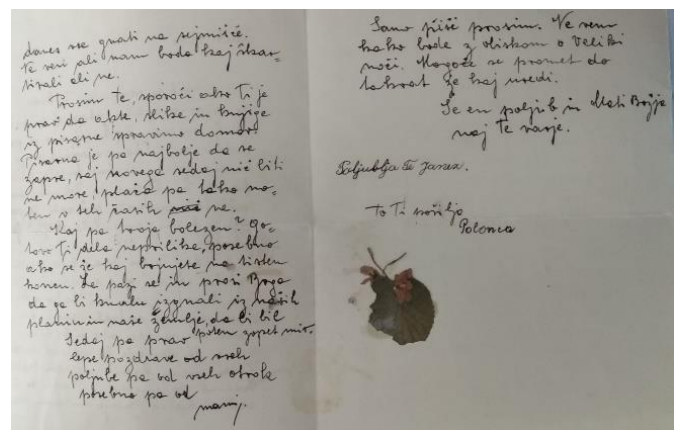
Ljubi očka!

Zopet me vem, ako Te boš
to pismo dobilo, ostavo si moral
iti je naprej. Zadržje smo se prav
dobro vozile domov, samo moje
se me precej močno bolele, tako
da iz Ljubljane do Volmike sem
večkrat morala počivati. To pa
bljub temu smo bile ob 7/4 že
doma.

Sedaj Te pa prav lepo prošim,
oglesi se naj z s pozdravom
na kartici, naj veš tako v tem
času ne bi moral pristi, da
bom naj vedela ako si se živ.
Bom je drugače se vse pri starem
živeti precej hupijo, ne vem kako
bodem to prestati. Hlapeci so se
vedno doma, konje moramo pa

Slike 13, 14 in 15: Pismo, ki ga je avtoričina mama pisala svojemu možu Marjanu Maroltu.

Slika 16: Marjan Marolt v Benetkah.

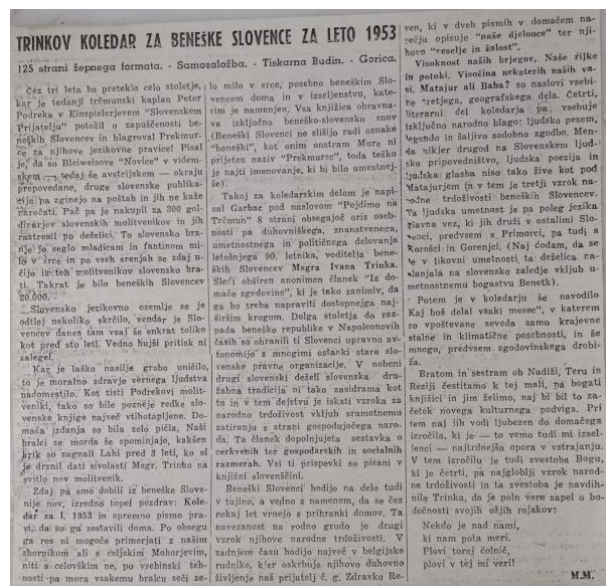
Slika 17: Osnovna šola in gimnazija z učitelji in profesorji v taborišču Senigallia št. 7.

Slika 18: Petošolci z razrednikom. Od leve proti desni: Majda Havelka, Irena Lesar, Marjan Marolt, Paula Škrjanec, Miha Smersu, v drugi vrsti: Franci Osterc in Jože Škraba.

Slika 19: Svobodna Slovenija, št. 16, stran 4, 16. 4. 1953.

Slika 20: Zbornik Koledar 1949, str. 139.

Slika 21: Marjan Marolt v pisarni SKA, 1956.

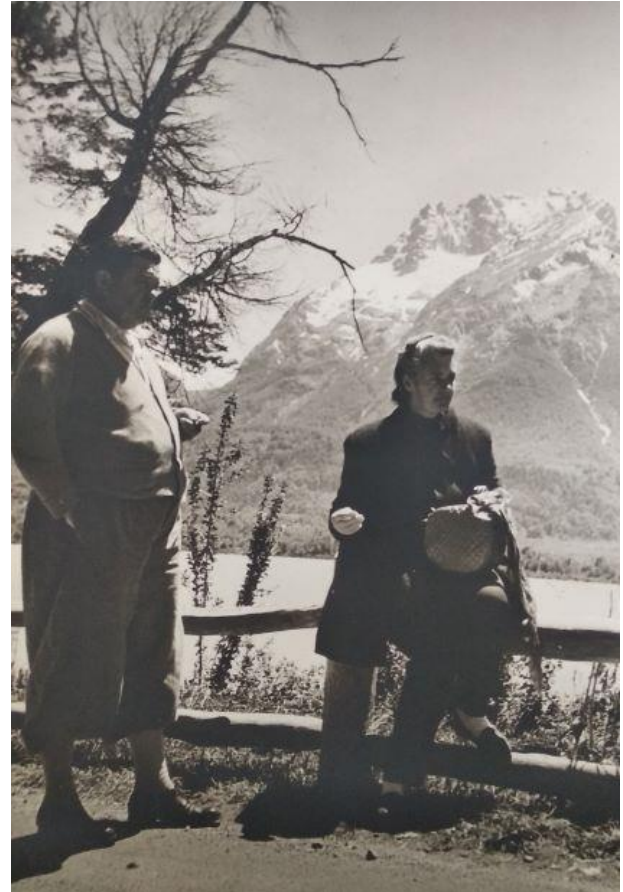
Slika 23: Prva razstava umetniške šole leta 1956, v ospredju Marjan Marolt in Miha Smersu.

Slika 24: Razstava umetniške šole SKA: Marjan Marolt, Robert Petriček, dr. Tine Debeljak.

Slika 25: Marjan Marolt in Franja Golob ob otvoritvi grafične razstave, 1964.

Slika 26: Marjan in soproga Fani v Barilochah.

Slika 27: Prva razstava v Slovenski hiši, v še nedokončani dvorani. Od leve proti desni: dr. Tine Debeljak, Marjan Marolt, Miloš Stare,¹ 1968.

Slika 27: Prva razstava v Slovenski hiši, v še nedokončani dvorani. Marjan Marolt, Lado Lenček, Ruda Jurčec, dr. Tine Debeljak, X, X, 1968.

Slika 28: Razstava umetniške šole SKA, govori Marjan Marolt.

Priloga 2: Literarna dela Marijana Marolta (vir: družinski arhiv)

Samostojne strokovne publikacije:

1929: Umetnostni spomeniki Slovenije II. Dekanija Vrhnika. Topografski opis. Ljubljana: Umetnostno zgodovinsko društvo. 278 strani +129 črno-belih ilustracij.

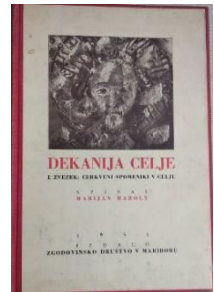
1931: Dekanija Celje. Topografski opis, I. Zvezek: Cerkvni spomeniki v Celju. Maribor: Zgodovinsko društvo Maribor. 114 strani + 59 črno-belih ilustracij.

1932: Dekanija Celje. Topografski opis, II. Zvezek: Cerkvene umetnine izven celjske župnije. Maribor: Zgodovinsko društvo Maribor. 152 strani + 85 črno-belih ilustracij.

1944: Iz monografije o Bergantu, posebni odtis iz Zbornika za umetnostno zgodovino, letnik XX. Natisnil J. Blasnik nasl., Ljubljana: Univerzitetna tiskarna in litografija d. d.

1959: Zgodovinski zbornik, ur. Marjan Marolt. Buenos Aires: izšlo kot 33. izdaja Slovenske kulturne akcije. 212 strani.

1959: Slovenska likovna umetnost v zamejstvu. Opremil Ivan Bukovec. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija. 30 strani.

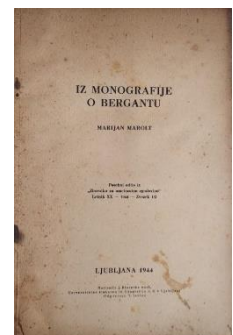
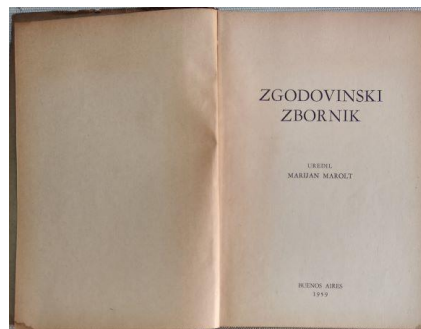
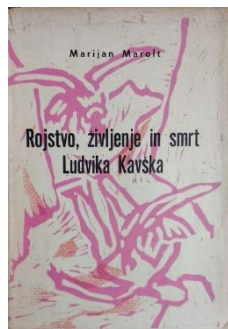

Romani:

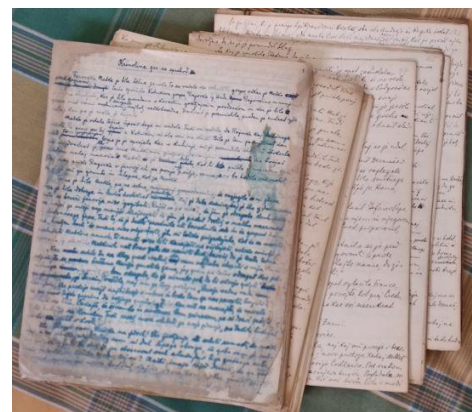
1956: Zori noč vesela. Opremil Andrej Makek. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija. 263 strani.

1967: Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška. Ovitek: Andrej Makek. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija. 295 strani.

1975: Jože Petkovšek: življenjepisna povest. Buenos Aires: Slovenska kulturna akcija. 250 strani + 15 črno-belih ilustracij.

Zori noč vesela.

Rokopis romana Zori noč vesela.

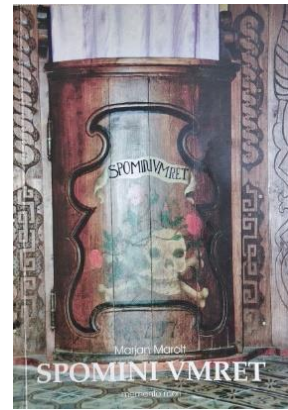
Povest:

2000: 'Spomini Vmret', memento mori, ur. Janez Arnež. Ljubljana: Studia Slovenica. 76 strani.

Publikacije v domovini:

Razprave, članki in poročila iz stroke:

- 1924: Jožef Petkovšek, Zbornik za umetnostno zgodovino, IV, št. 1, str. 26–37.
- 1926: Matej Facia in njegovi nasledniki, Zbornik za umetnostno zgodovino, VI, št. 4, str. 233–235.
- Zapuščina Franca Laha, Zbornik za umetnostno zgodovino, VI, št. 4, str. 250–251.
- Izložba slovenske moderne slikarske umjetnosti, Jugoslovanski list VIII, št. 91, str. 3.
- 1927: Dva življenjepisna podatka, Zbornik za umetnostno zgodovino, VII, št. 1, str. 48.
- Razstava Mežan Pirnat v Celju, Slovenec, LV, št. 277, str. 6.
- Pota in naloge cerkvene umetnosti, Zbornik svečnikov sv. Pavla, VII, str. 137–142.
- Ivanka Kobilica, Mladika, VIII, št. 2, str. 72–73.
- Slike Toneta Kralja v struški cerkvi, Mladika, VIII, št. 7, str. 247–249.
- 1928: Celjski nagrobniki 15. in 16. stoletja, Zbornik za umetnostno zgodovino, VIII, št. 3–4, str. 73–85.
- Likovna umetnost pri Slovencih od leta 1918 do 1928, Slovenci v desetletju 1918–1928, 1. zvezek, Ljubljana, str. 681–685.
- Najlepše mesto lepe domovine, Slovenec, LVI, št. 12, str. 5–6.
- Debata o Tonetu Kralju, Slovenec, LVI, št. 80, str. 7.
- Cerkvena dela Toneta Kralja, Dom in svet, XXXI, str. 208–213.
- Alte Kunstdenkmäler in Celje, Morgenblatt, XLIII, št. 98, str. 23–24.
- 1929: Umetnostni spomeniki Slovenije II, Dekanija Vrhnika, Topografski opis, Zbornik za umetnostno zgodovino, IX, št. 1–2, str. 3–16.
- Podatek o dveh podobarjih, Zbornik za umetnostno zgodovino, IX, št. 3–4, str. 152.
- 1930: Umetnostni spomeniki Slovenije II, Dekanija Vrhnika, Topografski opis, Umetnostni zbornik X, št. 1–4, str. 65–148.
- 1931: Umetnostni spomeniki Slovenije II, Dekanija Vrhnika, Topografski opis, Zbornik za umetnostno zgodovino, XI, št. 1–4, str. 149–213.
- Umetnostna razstava v Celju, Slovenski narod, LXIV, št. 120, str. 2.
- Slikar Fran Tratnik – petdesetletnik, Nova doba, XIII, št. 46, str. 1–2.
- Tratnikova petdesetletnica, Nova doba, XIII, št. 47, str. 1–2.
- Glasovi občinstva. Dve važni zadevi, Nova doba, XIII, št. 120, str. 1.
- 1932: Umetnostni spomeniki Slovenije II, Dekanija Vrhnika, Topografski opis, Zbornik za umetnostno zgodovino, XII, št. 1–2, str. 214.
- V razvoju in stilu Metzingerjeve umetnosti, Zbornik za umetnostno zgodovino, XII, št. 1–2, str. 16–63.
- Kulturno življenje v Celju po prevratu, Celje, avtonomno mesto Dravske banovine, biblioteka »Mesta v Dravski banovini«, zvezek I, str. 15–22.
- 1934: Metzingerjeva dela, Zbornik za umetnostno zgodovino, XIV, št. 1–4, str. 33–70.
- Naoportus, Slovenec, LXII, št. 234, str. 8.
- Naoportus – Vrhnika, Slovenec, LXII, št. 245, str. 2.
- Vrhnika v rimskih časih, Slovenec, LXII, št. 278, str. 5.
- 1936: Metzinger – Sabaudensis. Podatek o mojstrovem rojaštvu, Zbornik za umetnostno zgodovino, XIV, št. 1–4, str. 87–88.
- 1937: Tratnikova 'Pomlad' in 'Poletje' v ljudski šoli za Bežigradom, Slovenec, LXV, št. 211, str. 5.
- Kabinet tujcev v Narodni galeriji, Slovenec, LXV, št. 32, str. 5.
- 1938: Novo leto 1938 v Narodni galeriji, Slovenec, LXVI, št. 6, str. 8.
- Celjski kulturni teden. Razstava likovne umetnosti, Slovenec, LXVI, št. 107, str. 7.
- Fortunat Bergant, Umetnost, III, str. 130–131.
- 1939: Po evropskih historičnih razstavah, Slovenec, LXVII, št. 216, str. 8.
- Po evropskih historičnih razstavah, Slovenec, LXVII, št. 217, str. 8.
- Po evropskih historičnih razstavah, Slovenec, LXVII, št. 218, str. 8.
- 1941: Razstava beneških grafikov 18. stoletja, Slovenec, LXIX, št. 224, str. 5.
- Razstava beneških grafikov 18. stoletja, Slovenec, LXIX, št. 225, str. 5.
- 1941: Novo odkritje Bergantove podobe, Umetnost, VI, str. 225–228.
- 1943: Bergantov »Križev pot«, Slovenec, LXXI, št. 88, str. 3.
- 1944: Iz monografije o Bergantu, Zbornik za umetnostno zgodovino, XX, št. 1–2, str. 71–96.

Knjižne ocene in poročila:

- 1926: Starinar. Organ arheološkega društva v Beogradu. Tretja serija, knjiga druga (za 1923), Beograd 1925, Zbornik za umetnostno zgodovino VI, št. 2, str. 125–126.
- Starinar. Organ arheološkega društva v Beogradu. 3. serija, 3. knjiga (za 1925), Beograd, Zbornik za umetnostno zgodovino, VI, št. 1, str. 56–57.
- 1927: Viktor Steska: Slovenska umetnost, I. del: Slikarstvo, Ljubljana, Zbornik za umetnostno zgodovino, VII, št. 2–3–4, str. 187–189.
- Izidor Cankar: Uvod v umevanje likovne umetnosti, Sistematika stila, Ljubljana, Mladika, VIII, št. 4, str. 151.
- Izidor Cankar: Zgodovina likovne umetnosti v zapadni Evropi, I. del, 1. snopič, Ljubljana, Mladika, VIII, št. 6, str. 231–232.
- 1928: France Stele: Stenske slike v ladji cerkve v Vrzdencu, študija o zgodnjegotskem slikarstvu v Sloveniji, posebni odtis iz Vjesnika hrv. arheol. društva v Zagrebu, N.S.XV, str. 117–148. Zbornik za umetnostno zgodovino, VIII, št. 3–4, str. 126.
- Etnolog. Glasnik kr. Etnografskega muzeja v Ljubljani, Zbornik za umetnostno zgodovino, VIII, št. 3–4, str. 126–128.
- 1929: Slovenci v desetletju 1918 do 1928, 1. zvezek, Ljubljana 1928, Krič, II, str. 58–59.
- 1930: Dr. France Stele: Politični okraj Kamnik, topografski opis, Ljubljana, Časopis za zgodovino in narodopisje, XXV, sn. 1–2, str. 113–114.
- 1933: Milko Kos: Zgodovina Slovencev od naselitve do reformacije, Ljubljana, Čas, XXVIII, št. VIII–IX, str. 182–281.
- 1936: Nova knjiga o Trziču, Slovenec, LXIV, št. 123, str. 5.
- 1939: Janez Veider: Kneginja Ema, naša prva svetnica, Ljubljana, Čas, XXXIV, št. V–VI, str. 241.
- Franc Bernik: Zgodovina fare Domžale, II. knjiga, Ljubljana, Čas, XXXIV, št. V–VI, str. 242.
- 1940: France Mesesnel: Jožef Petkovšek, slovenski slikar, Ljubljana, Močilnik, I, št. 2, str. 36–41.

Razno:

- 1921: Postanek cerkve v Spodnji Idriji (po narodni legendi), Novi rod, I, št. 2, str. 23.
- Idrija pred potom, Novi rod, I, št. 2, str. 24.
- 1928: Pogovor s strokovnjakom (intervju urednika z M. Maroltom o Kraljevih slikah), Mali list, VI, št. 16, neoštevilčen.
- Oder, Likovna umetnina, Nova doba, X, št. 54, str. 3.
- 1930: Ljubljanski grad razsvetljen, Slovenski narod, LXIII, št. 24, str. 3.
- Naši umetniki postajajo praktični (pogovor z M. Malesom ob otvoritvi njegovega »Umetniškega salona«), Slovenski narod, LXIII, št. 60, str. 2.
- 1931: Kako se razvijajo evropski narodi, Koledar goriške Mohorjeve družbe, str. 110.
- 1934: Umetnostno zgodovinsko društvo, Poročilo, Zbornik za umetnostno zgodovino, XIII, št. 1–4, str. 120–122.
- 1935: Delo Narodne galerije, Slovenec, LXIII, št. 29, str. 4.
- Subvencije Narodne galerije, Slovenec, LXIII, št. 39, str. 4.
- Narodna galerija v letu 1935, Slovenec, LXIII, št. 51, božična priloga, str. 6.
- 1937: Narodna galerija v preteklosti, Slovenec, LXV, št. 3, str. 3.
- 1938/39: Spomenica (Akademija upodablajočih umetnosti v Lj.), Umetnost, III, str. 78–84.

Publikacije v tujini:

Te publikacije lahko delimo na šest kategorij:

Samostojne strokovne publikacije

Izvirna literatura

Romani

Krajša proza

Strokovne razprave in članki

Umetnostna zgodovina

Razprave in članki

Članki in poročila o umetnostnih razstavah

Kulturna zgodovina

Drugo

Knjižne ocene in poročila

Biografije, jubilejni članki, nekrologi, spomini

Kulturno delovanje slovenskih izseljencev

Prva leta v taboriščih

Družabno in kulturno življenje Slovencev v Argentini (prireditve, akademije, proslave, kulturni večeri, predavanja)

Publikacije lahko najdemo v:

reviji Vrednote (5 člankov),
reviji Slovenska beseda (11 člankov),
reviji Katoliški misijoni (57 člankov),
reviji Duhovno življenje (23 člankov),
knjigi Meddobje 2 in 3 (12 člankov),
glasilu SKA Glas (48 člankov),
zborniku Svobodne Slovenije (32 člankov) in
časopisu Svobodna Slovenija (187 člankov).

To je 375 člankov, shranjenih v družinskem arhivu.

OČETOVA UMETNIŠKA POT

MY FATHER: AN ARTIST

✉ Lucia Ahčin Bavdek (lucia.ahcin-bavdek@guest.arnes.si), prof. angleškega jezika, je učiteljica angleščine na Osnovni šoli Toneta Tomšiča Knežak. V Argentini je poučevala angleščino. Od leta 2005 živi v Sloveniji. Ima izkušnje s poučevanjem na osnovnih in srednjih šolah ter na višji šoli, bila je tudi samostojna podjetnica.

Slovenija, Argentina

Povzetek

V referatu je predstavljena umetniška pot Franceta Ahčina, ki je svojo kariero gradil v slovenski in širši skupnosti v Argentini, v Buenos Airesu. France Ahčin je bil Slovenec in kipar (1919–1989). Iz rodni Domžal je odšel leta 1943 v Firence, kjer je diplomiral kot kipar na Accademia di Belle Arti di Firenze in se od tam podal v daljno Argentino. Gnala ga je želja po umetniškem ustvarjanju. V prispevku so predstavljeni nekateri izseki in dogodki iz njegovega življenja ter njegov vpliv na slovensko okolje v Buenos Airesu in lastno potomstvo.

Predstavitev je razdeljena na tri dele: umetnikova pot iz rojstne vasi v daljni svet, njegova ustvarjalna pot v Argentini in na koncu vrnitev v domovino.

Abstract

The paper presents the artistic path of France Ahčin, who built his career in Slovenian as well as in wider community in Argentina, Buenos Aires. France Ahčin was a Slovenian sculptor (1919–1989). In 1943, he left his native Domžale for Florence, where he graduated as a sculptor at the Accademia di Belle Arti di Firenze, and from there he went to distant Argentina. He was driven by the desire to create art. The article presents some excerpts and events from his life and his influence on the Slovenian environment in Buenos Aires and his own descendants.

The presentation is divided into three parts: the artist's journey from his native village to the distant world, his creative path in Argentina, and finally, his return to homeland.

Ključne besede: človeška podoba, kiparstvo, razstave, tujina, umetniško ustvarjanje, vrnitev v domovino.

Keywords: human image, sculpting, exhibitions, foreign land, artistic creation, homecoming.

1 Uvod

Moj oče, Slovenec in kipar France Ahčin (1919–1989) je iz rodni Domžal leta 1943 odšel v Firence, kjer je diplomiral kot kipar na Accademia di Belle Arti di Firenze in se od tam podal v daljno Argentino. Gnala ga je želja po umetniškem ustvarjanju. Spregovorila bom o nekaterih izsekih in dogodkih njegovega življenja ter njegovem vplivu na slovensko okolje v Buenos Airesu in lastno potomstvo.

Svojo predstavitev bom delila na tri dele: začela bom z očetovo potjo iz rojstne vasi v daljni svet, nadaljevala bom z njegovo ustvarjalno potjo v Argentini in zaključila z vrnitvijo v domovino.

2 Očetova pot iz rojstne vasi v daljni svet

France Ahčin, moj oče, se je rodil kot najstarejši sin (od devetih otrok) 13. avgusta 1919 v Domžalah. Njegov oče je bil krojač. Pričakovalo se je, da bo tudi France postal krojač. Čeprav je pridno pomagal očetu, je njegova ustvarjalna duša želela drugače. Kiparstvo ga je zanimalo že od mladih nog. Po zaključeni osnovni šoli v Domžalah je med letoma 1933 in 1936 obiskoval kiparski oddelek Tehniške srednje šole v Ljubljani. Njegovi profesorji na tej šoli so bili France Kralj, Gojmir Anton Kos in Anton Sever. Opravil je enoletno prakso pri Francetu Kralju (1936–1937). Želel je oditi na akademijo v Beograd, ampak se zaradi pomanjkanja sredstev to ni uresničilo.

Med letoma 1937 in 1940 je delal v delavnici cerkvene umetnosti pri Dragotinu Hrovatu v Domžalah. Po služenju vojaškega

roka in po nemški zasedbi je odšel v Ljubljano. Nekaj časa je imel atelje v Plečnikovi hiši v Trnovem. Kasneje si je uredil atelje v ulici Pot Turnom 6, v prostoru, ki ga je dobil v najem od ljubljanske občine. V času njegove odsotnosti so Nemci njegove reči požgali in uničili, prostor pa uporabili za skladišče orožja. Za mladega umetnika, ki je želel izpolnjevati svoje znanje, razmere niso bile dobre. Odšel je v Italijo, v Firence. Verjetno zato, da je tam prišel v stik z odličnimi umetniki in umetninami.

Od leta 1943 do 1945 je študiral na umetnostni akademiji v Firencah. Prvo leto je naredil izpite za prvi in drugi letnik, v naslednjem šolskem letu pa je naredil ostala dva letnika. Po diplomskem izpitu, za katerega je dobil prvo nagrado Domenico Pentacoste, je dve leti živel v Rimu, kjer je živel tudi njegov stric dr. Ivan Ahčin. V Rimu je imel nekaj časa atelje na madžarski akademiji znanosti in umetnosti, kasneje pa na Aventinu. Tam je sodeloval na skupinskih razstavah. Novembra 1947 sta s stricem dr. Ivanom Ahčinom odšla v Argentino.

Slika 1: Sveti Krištof, les, France Ahčin, 1947 (foto: arhiv Lucie Ahčin Bavdek).

3 Argentina

Zakaj je odšel ravno v Argentino? Oče si verjetno ni upal vrniti se v Slovenijo zaradi političnih razmer, čeprav je predvsem mater zelo pogrešal.

Vrnitev v Slovenijo je bila neizvedljiva tudi za očetovega strica dr. Ivana Ahčina, ki je bil teolog, sociolog in politolog. V tistem času, takoj po vojni, so bili komunisti zelo ostri do drugače mislečih. Bog ve, kakšna bi bila njuna usoda, če bi se skušala vrniti v Slovenijo. Tega sta se zavedala, zato sta odšla v Argentino, kamor je odšlo še toliko drugih Slovencev.

Moj oče se je kmalu po prihodu v Argentino zaposlil v nekem podjetju za cerkveno umetnost, maja 1951 pa se je kot tehnični in umetniški direktor zaposlil v keramični tovarni, ki jo je vodil Šime Pelicarić, zet priznanega hrvaškega kiparja Ivana Meštrovića.

Oče se je zelo hitro vključil v kulturno življenje, tako med Argentinci kot tudi v slovenski skupnosti. Bil je med ustanovnimi člani Slovenske kulturne akcije (SKA).

3.1 SKA – zibelka umetniškega talenta mnogih Slovencev v Buenos Airesu

Umetniška šola Slovenske kulturne akcije (SKA) je delovala med letoma 1955 in 1960 v Buenos Airesu. V umetniški šoli SKA so poučevali: priznana slikarja Bara Remec in Milan Volovšek, kipar France Ahčin in umetnostni zgodovinar Marijan Marolt, ki so bili tudi aktivni člani likovnega odseka SKA. V Glasu Slovenske kulturne akcije so objavili smernice bodoče šole, ki naj bi imela individualni pouk, ki bo temeljil na domači tradiciji, saj so menili, da ne živijo »v kakšnem svetovnem umetnostnem središču, ki bi moglo slovensko umetnost oplajati« (Toplak, 2003: 137).

Moj oče je imel veliko skupinskih in samostojnih razstav svojih umetniških del. Na teh kulturnih prireditvah je spoznal svojo ženo, mojo mamo Mileno Jerebič (poročena Ahčin),¹ slavistko in pevko, Mariborčanko, ki je po nekaj letih življenja v Ljubljani leta 1957 odšla v Argentino, ker je upala, da bi lahko tam svobodno in mirno živela.

Zakaj je odšla iz Slovenije? Na kratko: zaradi takratnih političnih razmer v Jugoslaviji. Ko je zaključevala študij, so jo želeli poslati na delo v Bitolo, kar je odklonila. Preživljala se je s honorarnim delom, pela je na Radiu Ljubljana. Naj opišem primer: ko so pripravljali zborovsko turnejo po Franciji, je imela solistično vlogo, vendar ji oblast ni dovolila potovanja; ni dobila potnega lista. Kasneje je le dobila potni list in z mamo sta odšli v Argentino, kjer si je njen brat že ustvaril družino.

Slika 2: Naša družina leta 1972 (foto: arhiv Lucie Ahčin Bavdek).

3.2 Očetov značaj, trdna volja in odločnost

V naši družini sva dva otroka, starejši brat Juan in jaz. Imela sva mirno otroštvo. Pravila doma so bila jasna: nobenega kipa ne smemo razbiti, od hišnega praga v domače okolje se govori samo slovensko, ali še rajši, prepeva slovensko. Povsod smo hodili skupaj kot družina, naj bo to k maši, na predavanja ali očetove razstave. Pri tem smo tudi vsi aktivno sodelovali pri vsem potrebnem, od namestitve kipov do priprave prostora, peciva in ostale organizacije.

Oče je bil podjeten človek. Odločen, včasih je zgedal zelo resen, včasih pa zelo zabaven. Bil je zelo delaven in samostojen. Vse, kar se je dalo, je naredil sam. Bil je zelo družaben. Skoraj ni minil dan, da ne bi bil na obisku kakšen prijatelj; včasih so ti obiski ostali pri nas več tednov. Prijateljem je rad podaril kakšno lastno umetniško delo.

3.3 Očetova izobraževalna in ustvarjalna pot

V Argentini je imel moj oče veliko priložnosti za kiparsko delo in razstave so se vrstile tako v Buenos Airesu kot v notranjosti dežele.

Oče se ni ustavil na svoji prvi uspešni stopnički v vlogi delavca v tujem podjetju. Želel si je ustanoviti lastno podjetje, kar mu je tudi uspelo. To je bila odskočna deska do ustvarjalne umetniške poti. V poznih 60. letih je ustanovil lastno podjetje za proizvodnjo keramičnih izdelkov, kot so keramične talne ploščice in strešniki, kasneje tudi krožniki, skodelice in čajniki. Za peko številnih svojih umetnin je izkoristil surovino (glino) in peko izdelkov v industrijskih pečeh.

Moj oče je zelo rad portretiral. Najraje si je sam izbiral modele. Povedal je, da ni nujno, da je obraz lep, temveč da je zanimiv. V osemdesetih letih se je med prijatelji v slovenski skupnosti porodila zamisel, da bi jih lahko France učil portretirati. Tako je nastala neformalna sobotna šola umetniškega ustvarjanja. Dobili so nekoga, ki je bil model, in slikali portrete. To je bil pomemben umetniški in prijateljski dogodek.

Slika 3: Utrinki sobotnega portretiranja pri nas doma, v kraju El Palomar, Buenos Aires (foto: arhiv Lucie Ahčin Bavdek).

3.4 Umetniška dela

Na začetku svoje umetniške poti je bil France Ahčin še pod vplivom akademije in renesančnih umetnikov. Tista njegova dela so realistična. Ustvaril je precejšen opus realističnih, skoraj klasičnih kiparskih del. Zanimalo ga je predvsem človeško telo. Za njegova dela, zlasti iz zgodnejšega obdobja, je značilno senzibilno in lirično izražanje. Poleg del posvetnega značaja je izdeloval dela verskega značaja, predvsem za opremo določenih cerkva. Več njegovih kipov je v slovenskih domovih in cerkvah v Argentini (npr. spomenik v Slovenski hiši in oprema cerkve Marije Kraljice v Slovenski vasi v Buenos Airesu, portret Franceta Balantiča v Našem domu v San Justu, prav tako v Buenos Airesu).

Slika 4: Portret Franceta Balantiča v »Našem domu San Justo – Buenos Aires«, France Ahčin, žgana glina, kip izdelan pred letom 1980 (foto: Lucia Oblak).

Med njegovimi številnimi reliefi izstopa zbirka Martin Fierro. To so reliefi, ki prikažejo dogodke iz klasičnega argentinskega epa. Fotografije teh reliefov so bile uporabljene za ilustracijo slovenskega prevoda knjige, ki ga je napisal dr. Tine Debeljak.² Zanimalo ga je človeško telo. Rad je portretiral (npr. Anton Novačan, škof Friderik Baraga, France Balantič, Leopold Mandič, Frančišek Asiški idr.). Tudi mati z otrokom je motiv, ki se je velikokrat pojavil v njegovih delih. V kasnejšem obdobju je bilo vse več del, kjer je oblika nakazana, vendar ni toliko dodelanih detajlov.

Slika 5: Delavec, žgana glina, France Ahčin, med letoma 1980 in 1988 (foto: arhiv Lucie Ahčin Bavdek).

Iz gline in brona je ustvarjal malo plastiko, portrete in reliefe, predvsem z verskimi motivi (Sveta družina, Beg v Egipt, Brezjanska Marija, Marija z Detetom, Sv. brata Ciril in Metod idr.). Ploskovitemu izrazu, značilnemu za vsa obdobja njegovega ustvarjanja, so najbolj ustrezali reliefi, ki jih je izdeloval večinoma iz gline.

Slika 6: Beg v Egipt, France Ahčin, žgana glina, 1954 (foto: Lucia Oblak).

Kljub vsemu je bil les eden njegovih najljubših materialov za izdelavo podob. Leta 1980 je začel uporabljati hitro rastoči les iz drevesa kiri, *Paulownia tomentosa*. Izvira iz Kitajske in se goji v vzhodni Aziji več kot 3000 let. Ta rastlina lahko doseže 20 metrov v višino in ima svetlo vijolične cvetove. Les je lahek, skoraj brez vozlišč ter zelo odporen proti upogibanju in zvijanju. Zelo primeren je za rezbarjenje, saj je zelo enostaven za obdelavo in je lepega videza.

Slika 7: Brezjanska Marija, France Ahčin, žgana glina, okoli leta 1980 (foto: Teodora Geržinič).

4 Nazaj v Slovenijo

Vsa leta, ko je živel v Argentini, je oče pogrešal svoj rodni kraj. Spomin na pokojno mater je bil vsak trenutek zelo živ. Čutil je, da mora nekaj narediti, da morajo njegova dela priti v njegov rojstni kraj. Na lastno roko je začel pisati pisma in trkati na različna vrata. Njegova želja se je končno uresničila. Eno celo leto je pripravljala kipe in posebne zaboje za varen prevoz 107 umetnin. Konec leta 1988 je zbirko podaril rodnim Domžalam.

Večino del, ki jih je podaril rojstnemu kraju, hranijo v kulturnem domu Franceta Bernika v Domžalah. Stalni postavitvi njegovih umetniških del so namenjeni podstrešni prostori njegove rojstne hiše, ki je pod imenom Menačenkova domačija – domače ime Ahčinovih je bilo Pr' Menačank' – od leta 2003 preurejena v etnološki muzej.

Oče se je vrnil domov v Argentino poln zamisli za nadaljnje umetniško delo. Žal je doživel možgansko kap in 21. junija 1989 umrl.

Najprej spoštujemo svoj jezik in svojo kulturo, potem bomo spoštljivi tudi do drugih jezikov in kultur.

5 Razmišljanje ob koncu

Čeprav sem rojena v Argentini, kjer sem živela do odraslosti, sem po zgledu svojih staršev vselej gojila ljubezen do domovine. Starši so mi posredovali zavedanje, da smo Slovenci, da moramo imeti pokončno držo v življenju in trdne vrednote. Čeprav se nisem poglobljala v likovno umetnost, mislim, da imam čut za estetiko. Moj umetniški čut pa je bolj usmerjen v glasbo.

Po izobrazbi sem profesorica angleščine. Učencem vedno povem, da je znanje jezikov potrebno za komunikacijo s širnim svetom, ampak materinščino moramo vedno spoštovati in gojiti lepote slovenskega jezika. Ni prav, da govorimo 'napol' prav ali da vnašamo tujke v vsakdanjo govorico. Najprej spoštujemo svoj jezik in svojo kulturo, potem bomo spoštljivi tudi do drugih jezikov in kultur.

6 Viri in literatura

Ahcin, France (b. d.). *Arte de la Argentina*. Pridobljeno 4. 8. 2022 s spletne strani: <https://artedelaargentina.com/disciplinas/artista/escultura/france-ahcin>.

Družina Ahčin, srečanja pod slamniki (2016). *Youtube*, 16. 10. 2016. Pridobljeno 30. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.youtube.com/watch?v=kztqCnca4IM&t=105>.

France Ahčin (b. d.). Pridobljeno 22. 7. 2022 s spletne strani: https://en.wikipedia.org/wiki/France_Ahcin.

Očetovi zapiski (osebni arhiv).

Pavlovnija (b. d.). *Sadiknadom.si*. Pridobljeno 4. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.sadiknadom.si/pavlovnija/-paulownia.2>.

Toplak, Kristina (2003): Umetniška šola Slovenske kulturne akcije. *Dve domovini*, 18/2003, str. 135–143. Pridobljeno 30. 7. 2022 s spletne strani: <http://twohomelands.zrc-sazu.si/sl/articles/show/118/umetnika-ola-slovenske-kulturne-akcije/>.

Toplak, Kristina (2013): Ahčin, France (1919–1989). *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. Pridobljeno 22. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi1000220/>.

Značilnosti dreves kiri, habitat, lastnosti, rast (b. d.). *Thpanorama*. Pridobljeno 4. 8. 2022 s spletne strani: <https://sl.thpanorama.com/articles/biologa/rbol-kiri-caractersticahabitat-propiedades-crecimiento.html>.

7 Opombe

¹ Pričevanje Milene Jerebič, poročene Ahčin: <https://radio.ognjisce.si/sl/168/ssd/17723/begunska-pot-milene-ahcin.htm>.

² Dr. Tine Debeljak je bil slovenski literarni kritik, prevajalec, urednik in pesnik (roj. 1903, Škofja Loka – umrl 1989, Buenos Aires).

RUDI HIRSCHEGGER – PREŽET Z GLEDALIŠČEM IN SLOVENSTVOM

RUDI HIRSCHEGGER – IMMERSSED IN THEATRE AND SLOVENEHOOD

✉ **Marija Hirschegger Mežnar** (hirscheggermaria@gmail.com), upokojenka, Bariloche.

Argentina

Povzetek

V prispevku predstavljam Rudija Hirscheggerja, svojega očeta, ki je vse svoje življenje živel za gledališko igro, tako v rodni Sloveniji in pozneje do konca življenja v Argentini.

Predstavljam slovo družine Hirschegger oz. njen odhod iz domovine, najprej v taborišče v Avstrijo, nato pa emigracijo v Argentino. Izrišem prve jasne slike zavedanja o očetovem umetniškem ustvarjanju gledaliških iger, v katero je znal pritegniti otroke, mladostnike in odrasle ter jim na nevsiljiv način vsaditi ljubezen do slovenske besede in kulturne dediščine. V to umetniško poustvarjanje je pritegnil ne le člane slovenske skupnosti v Mendozi, ampak tudi lastne otroke. Eden njegovih sinov, Davorin Hirschegger, je po Rudijevi smrti nadaljeval očetovo delo.

Abstract

In this article I present Rudi Hirschegger, my father, who dedicated all his whole to theatre acting, both in his native Slovenia and later in Argentina till the end of his life.

I present the Hirschegger family's farewell or rather departure from their homeland, first to a refugee camp in Austria and then emigration to Argentina. I write about my first clear perceptions of my father's artistic creation of theatre plays, in which he was able to involve children, adolescents and adults. By doing so, he instilled in them, in an unobtrusive way, a love for the Slovenian word and cultural heritage. In this artistic recreation he involved not only members of the Slovenian community in Mendoza, Argentina, but also his own children. One of his sons, Davorin Hirschegger, continued his father's work after his death.

Ključne besede: dramska igra, ohranitev slovenščine, otroške sanje, Rudi Hirschegger, slovenska skupnost, taborišče.

Keywords: theatre play, preservation of Slovenian language, children's dreams, Rudi Hirschegger, Slovenian community, refugee camp.

1 Uvod

Oče se je rodil 1917. leta v Vevčah in tu živel do leta 1945. Bil je občinski tajnik pri Devici Mariji v Polju, poročil se je z Marico Kranner-Hirschegger in skupaj sta vzgajala pet otrok. Sem Marija, starejša hči, rojena v Sloveniji, v Polju, kjer sem živela prva leta.

Slika 1: Družinska slika iz leta 1917. Oče Rudi v naročju matere Rozalije Berčič, brat Ernest, v naročju očeta Josipa Hirscheggerja. V tretji vrsti je stric Rupert (foto: arhiv Marije Hirschegger).

Slika 2: Na spreihu pri Sv. Urhu zadnjo nedeljo pred začetkom vojne leta 1941. Rudi Hirschegger je prvi z desne strani v drugi vrsti s klobukom. Pred njim je njegova bodoča žena Marica Kranner (foto: arhiv Marije Hirschegger).

V Argentini je oče z igro v slovenskem jeziku in v slovenski skupnosti spodbujal k učenju slovenščine in ohranitvi kulturne dediščine številne generacije mladih Slovencev. Gledališče mu je pomenilo življenje. Bistvo so povedali njegovi prijatelji v času njegovega delovanja, kar so ponovili ter potrdili ob njegovem slovesu od zemeljskega življenja. Rudi je bil leta 1997 dobitnik priznanja, ki ga podeljuje Zedinjena Slovenija svojim rojakom za izjemna prizadevanja in dosežke pri ohranjanju slovenske skupnosti v Argentini. Ob tej priložnosti je Lojze Rezelj, podpredsednik skupnosti, izjavil: »Rudi Hirschegger /je/

bil steber mendoške skupnosti na organizacijskem in gledališkem polju in tako tudi za slovenski narod. S svojim delom v skupnosti je prispeval doprinos k uresničitvi slovenske državnosti, bil je skromen, toda učinkovit. Veliko je prispeval tudi k pridobitvi in ureditvi prostora za kulturno in družabno življenje Slovencev v Mendozi. Daroval je stotine in tisoče brezplačnih ur v slovenski skupnosti, pripravil več kot 40 gledaliških predstav, otroških pravljicnih iger, s katerimi je skupina slovenskih igralcev iz Mendoze gostovala v slovenski skupnosti tudi v Buenos Airesu, desetine akademij in proslav, Miklavževih obiskov in še mnogo podobnih dejavnosti. Prepričan je bil, da je gledališko delo zelo učinkovito orodje ne le za rast kulture, ampak tudi slovenskega jezika.«

»Pri vajah so 'pilili' jezik za lepo in pravilno izgovorjavo. Mnogi igralci so se tega zavedali in se zato radi udeleževali vaj in sodelovanja v dramskih igran in so mu še danes zelo hvaležni,« je o Rudiju Hirscheggerju povedal inž. Marko Bajuk ml. v mendoški slovenski skupnosti.¹

2 Domovina in slovo od nje

Spittal, 24. junij 1946. Še danes se dobro spominjam tega dneva, misli mi odplavajo v spomine in zdi se kakor v sanjah. Začutim življenje v velikem kraju, v hriboviti pokrajini, obdani s smrekovimi gozdovi in cvetočimi polji. Bilo je veliko, gosto poseljeno okolje z nizkimi hišami. Gledala sem, kako so se po kraju sprehajali ljudje, zame takrat velike žene in možje, stare gospe in tudi otroci.

2.1 Taborišče – prva postaja med matično in novo domovino

Potem me je spomin odpeljal naprej. Kmalu sem slišala besedo taborišče. Še danes vidim vse okoli sebe kakor v zrcalu, sem v igralnici z igračami. Tam smo se zbirali samo otroci in se igrali, risali in peli. Potem je prišel čas, ko smo se morali začeti tudi učiti, to je bil predbožični čas. Nekega dne nas je učiteljica odpeljala v veliko dvorano z gledališkim odrom. Tam se je pojavil moj oče, takoj sem ga zagledala. Oči so se mi zabliskale od veselja. Oče nas je pozdravil in popeljal po prostoru, nas uvajal v umetnost igranja, usmerjal nas je, kam naj se postavimo, kako naj se premikamo po odru, kako naj izgovarjamo besede in stavke. Takrat smo igrali palčke in škratke. Bila sem presenečena in obenem navdušena nad tem. Od veselja smo divjali po odru in tako nagajali. Seveda nas je oče znal s svojo umirjenostjo in potrpežljivostjo ter z ljubeznijo do nas in igre pomiriti. Tu sem imela tudi svoj prvi gledališki nastop, pri katerem je sodeloval deček po imenu Janez Mežnar, ki je več let kasneje postal moj zakonski mož. Pozneje sem kot otrok igrala v igri »Petrčkove poslednje sanje«, ki jo je v begunstvu (v Spittalu ob Dravi v Avstriji) prav tako režiral moj oče. Igro sem ohranila v srcu kot svetinjo, saj me spominja na očetovo delo in ljubezen do življenja, ne glede na to, kje smo bili in kam smo bili po Božji volji namenjeni.

V Prilogi 2 je nekaj fotografij iz Molierovih dram Slehernik in Skopuh, ki so bile uprizorjene v taborišču v Spittalu.

Slika 3: V Spittalu, marec 1947. Rudijeva družina. Od leve proti desni: Mari Hirschegger – Rudijeva sestra, Johanca – Rudijeva mačeha, Mari Kranner – Rudijeva žena, Josip Hirschegger – Rudijev oče, Zalka – Rudijeva sestra. Spredaj: Andrej – Rudijev brat in Marija Hirschegger Mežnar – Rudijeva hčerka, avtorica tega prispevka (foto: arhiv Marije Hirschegger).

2.2 Domovina se nam odmika

Spominjam se nekega lepega sončnega jutra oktobra 1947 v Spittalu. Očka nas je peljal na sprehod s stričevo družino, z bratrance in sestričnami. Veliko smo hodili, tudi prespali smo v nekem samostanu. Seveda je bil zame to le sprehod, toda pozneje sem izvedela, da je bil to beg še dlje od doma, saj so naši družini in družini strica Ernesta partizani tudi tukaj stregli po življenju. Obe družini sta bili na črni listi. Skoraj cel julij 1948 smo preživeli v drugem avstrijskem koroškem kraju Gaissau. Tu smo prebivali pri nunah, ki so bile vesele naše družbe. Šivale so nam punčke, piške, razne druge igrače in tudi oblačila za otroke.

Stric in oče sta v tem samostanu pomagala nunam pri sekanju drv in obdelovanju polja. Ko je v samostanu oče zagledal oškrbljeni kip Brezmadežne Marije, je sam poiskal barvo in mavec ter ga skušal popraviti. Od tedaj naprej se je vse do odhoda iz Gaissaua posvečal izdelavi umetniških stvaritev.

19. julija 1948 smo v samostanu dobili obiske. K nam so prišli duhovniki: častitljivi gospod Nande Babnik, častitljivi gospod Vinko Zaletel in častitljivi gospod dr. Jože Jagodic. Prinesli so nam novice in nam priskrbeli potrebne listine za potovanje v Argentino ter napotke za potovanje do Pariza. Ta pot nas je še bolj oddaljevala od Slovenije, od doma. To je bil pobeg, saj so očeta in strica zasledovali partizani, ker sta bila domobranca. Grozila jima je likvidacija, enako kakor tudi mnogim drugim. Na žalost se nekateri niso uspeli pravočasno umakniti in so bili pobiti.

Med potjo smo obiskali tudi neko znano družino v Kellerbergu. Pri njih smo dobili hrano in tisto noč tudi prenočišče. Obiskali smo še določene urade in si pridobili dovoljenje za bivanje. Nato smo z vlakom odpotovali v Pariz, od tam pa proti francoski obali do Marseilla, do pristanišča, se vkrcali na ladjo in odšli v neznane kraje.

S to ladjo smo dolgo potovali, minevali so dnevi. Nekega dne smo na lepem zagledali nebotičnike. Ljudje so začeli govoriti, da je to mesto, da je to Buenos Aires, da smo v Argentini. Tu smo se za nekaj dni ustavili in nato zopet odpeljali z vlakom po državi. Potovali smo proti goratim krajem. Zagledala sem hribe in za trenutek pomislila, da smo spet v Avstriji, v taborišču, ki smo ga pred veliko dnevi zapustili. K sreči ni bilo tako. Bili smo v osrednji Argentini, v mestu Mendoza. Bili smo na tujem, le da to ni bil Spittal.

Vselili smo se v neko poslopje v mestu, v katerem je že bilo nekaj Slovencev; ljudje so se v skupinah veliko pogovarjali in dogovarjali, a nisem razumela vsega. Spominjam se, da so govorili, da je tu že bilo petdeset slovenskih družin. Organizirali so sestanke. Takoj so začeli z ustanavljanjem nekakšnega »društvenega odbora«. Ljudje so zelo pogrešali domovino in domači način življenja. Želeli so hoditi tudi k slovenski sv. maši, ki je ni bilo, zato so se morali hitro organizirati in poskrbeti za društveno, družabno in družinsko življenje. Želeli so, da bi bilo to čim bolj podobno življenju v Sloveniji. Poskrbeli so za ohranjanje naših, slovenskih navad, kar je bilo lažje, potem ko so ustanovili Društvo Slovencev v Mendози.

3 Družabno življenje slovenske skupnosti se bogati

Leta 1950 sta monseñor Caserman in častitljivi gospod Malenšek na mendoški škofiji zaprosila za prostor za slovenske sv. maše. Iskali so tudi prostor, kjer bi lahko med letom potekale slovenske proslave. Sobotne šole v slovenskem jeziku in pevske vaje so potekale po zasebnih slovenskih domovih. Za vsak praznik smo pripravljali različne nastope otrok, deklamacije in dramske igre.

4 Očetova želja po režiranju se izpolnjuje

Oče je že kot mladenič rad nastopal v dramskih igrah, ki jih je v času njegovega mladostniškega življenja v rojstnem kraju Vevče pri Devici Mariji v Polju pripravljala tamkajšnji režiser. Žal kljub resničnemu talentu ni dobival pomembnejših dramskih vlog, saj je imel prizadeto ramo in v gibanju omejeno desno roko. Nikoli se ni mogel sprijazniti s tem, da je igral le stranske vloge, ki mu jih je režiser dodelil.

V Mendози, daleč od domovine, je oče Rudi imel prvo resno priložnost sodelovati v nastopu igralske skupine, ki je 19. avgusta 1951, za dan škofa Barage, uprizorila igro sestre Darine z naslovom *Naše male modrujejo*. Že 15. novembra pa je oče sam režiral naslednjo igro za proslavo Kristusa kralja. To je bila igra Henryja Gheuna *Sultanova hči in dobri vrtnar*. Seveda je nepotrebno poudarjati, da so vse igre in vse prireditve potekale v slovenskem jeziku.

V naslednjih letih je oče še naprej veliko režiral. V Prilogi 4 kronološko omenjam le nekatere naslove iger, ki jih je režiral.

Leta 1953 je igralska skupina v dvorani farne cerkve v Mendози predstavila igro *Luč z gora* (Weise-Savinškova drama). Zelo si je prizadeval tudi za kostume, scensko podobo oz. kulise, ki so bile primerne času, ki so ga igralci uprizarjali. Ni bilo enostavno, saj smo v Argentino prišli s praznimi žepi in s skromnimi oblačili in smo komaj, če so starši le imeli službo, imeli dovolj za hrano in najeto stanovanje. Vsi smo si med seboj veliko pomagali. Tudi za igre smo skupaj poskrbeli. Vsi smo sodelovali, vsak na svoj način in po svojih možnostih, samo da bi bile igre čim bolj izvirne, zanimive, zaigrane lepo in v lepi slovenščini. Leto za letom je bilo vse skupaj lepše in kakovostnejše, čeprav smo včasih uprizarjali igre v najetih cerkvenih dvoranah ali v zasebnih stanovanjih, če je kdo imel večji prostor.

5 Očetovo delo pri dramskih igrah je bilo celostno

Oče Rudi je ure in ure posvečal pripravam kulis, da bi bile primerne za novi oder. To je počel z velikim veseljem in navdušenjem, zlasti v novem, našem Slovenskem domu (Priloga 3), ki ga je slovensko občestvo zgradilo in uredilo s skupnimi močmi.

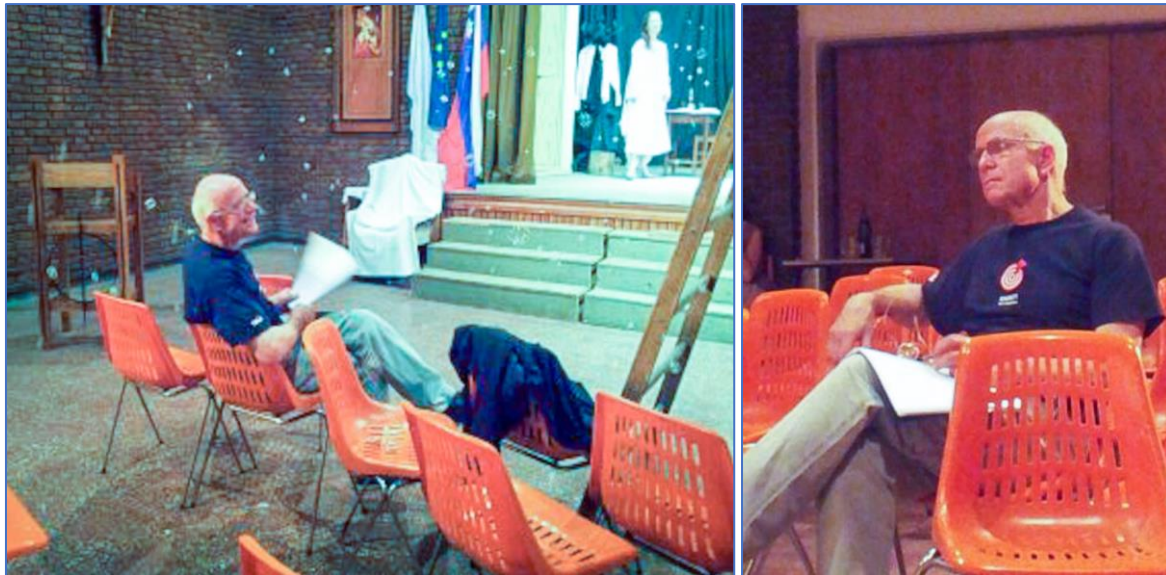
Slika 4: Rudi (Rudolf) Hirschegger, 1917–1997 (foto: arhiv Marije Hirschegger).

Sam je kupoval barve, čopiče in blago. Blago je prikrojeval za odrske scenske prizore, veliko kulis je sam narisal. Spominjam se, kako je z raznobarnimi lončki in čopiči začel ustvarjati gozdove, reke, salone ali kraljevske dvorane. Nekateri prizori so bili res umetniški, drugi pa so bili podobni kakšni galeriji. Doma mu je pomagala tudi mama. Oče je dajal navodila, mama pa je ustvarjala lasulje, brade, obleke, klobuke. Pomagali smo tudi otroci in se ob tem še zelo zabavali. Zanimivo in zabavno je bilo. Ko smo se pripravljali za božični prizor in snežno sceno, smo pomagali sceftrati kupe vate in delali snežinke. Pod stropom je bila obešena tabela, ki je lebdela v zraku, na njej pa so bile položene snežinke. Ko je bilo treba ponazoriti zasneženo pokrajino, smo otresali »snežinke iz vate«. Tudi pri šminkanju smo sodelovali; bilo je res ustvarjalno. Ob vsem tem smo se pogovarjali slovensko, govorili o Sloveniji, o slovenskih avtorjih, ki so napisali uprizorjene igre oz. besedila, ki so jih naši ljudje dramatizirali za naše potrebe. Enako ustvarjalni so bili tudi igralci, ker jih je oče k temu zelo spodbujal, saj je za to imel dar, ki mu ga je podaril sam Bog. Rodil se je z okvaro rame, zato je bil prikrajšan pri nekaterih delih oz. gibih, a je bil zato obdarjen z drugimi darovi. Ljubezen do gledališke scene mu je bila podarjena od Boga. Čutil je, da je to njegovo poslanstvo, da to mora početi. S takim veseljem je pripravljaval vse potrebno za igre, da so vsi okrog njega radi in z navdušenjem sodelovali.

V nagrobnem govoru (Priloga 7) je Marko Bajuk ml. povedal: »Gledalištvo je bila Vaša osebna poklicna karizma, s katero ste bolj doprinesel organiziranemu prosvetnemu delu in življenju v naši skupnosti. ... Naše gledališče ... predstavlja ... na stotine in tisoče ur brezplačnega dela. Nad štirideset gledaliških predstav, dalje vrsta otroških pravljčnih iger, gostovanj iz Buenos Airesa, desetine akademij in proslav, vsakoletnih Miklavževih obiskov in še in še. Vse to je bilo na Vaših ramah in to ni bilo samo normalno režijsko delo, ampak veliko več, zraven še na primer vsa scenografija. Naša dokaj bogata kulisna garderoba je vaše delo ...«

V vseh letih očetovega življenja se je na odru zvrstilo mnogo iger, bilo je tudi veliko ponovitev uspešnic, otroških, hudomušnih in drugih iger z mladino in za mladino.

Leta 1997 se je očetovo življenje izteklo – kakor utrinek zvezde na nebu. Bog je pravičen. Nenadna smrt ga je peljala v nebesa. Na odru Slovenskega doma je ostal njegov *duh*, ki preveva druge, ki nadaljujejo njegovo delo. Veliko k temu prispeva tudi njegov sin, moj brat Davorin.

Slika 5 in slika 6: Davorin Hirschegger je nadaljeval delo očeta Rudija Hirscheggerja (foto: arhiv Marije Hirschegger).

Očetova ljubezen do igre je bila neizmerna. Pri 18 letih se je odločil sam pripraviti svojo prvo odrsko predstavo *Petrčkove poslednje sanje* in *Poslednji mož* (František Xaver Svoboda), *Kakršen gospod, takšen sluga* (v pogovoru z go. Zdenko Virant Jan, ki je bila tista leta med mladino pri Devici Mariji v Polju).

Na naših odrih v Mendozi so se ponavljale veseloigre in drame. Vse so bili sprejete z navdušenjem in močnimi aplavzi kot dokaz zahvale igralcem in režiserju. Z leti so otroci odraščali. Med igralci je marsikateri imel željo nastopati tudi pozneje, saj so se z igro veliko naučili. Tudi učiteljice slovenske sobotne šole so rade sodelovale z njim in so bile očetu v pomoč, kar ga je še dodatno veselilo. Naš gledališki oder je bil vedno polno zaseden.

6 Zaključek

Če zdaj razmišljam o sebi in svojih otroških, mladostniških in zrelih letih, ugotavljam, da sem bila zelo globoko povezana z očetovim delom. Nenehno sem bila vključena v slovenski jezik in njegovo sporočilnost, v kulturno življenje naše slovenske skupnosti in tako v slovenstvo širše.

Ko sem pisala ta prispevek, smo se doma veliko pogovarjali, naši mali vnuki so se vključevali v naš pogovor. Spraševali so o dedku Rudiju, ker ga niso poznali, in mi smo imeli odlično priložnost pojasnjevati jim mnoge reči, povezane z njim in našo družino, z našimi predniki. Zelo pomembno se mi zdi, da otroci vedo, od kod prihajajo, kdo so in kam naj bi šli. Čeprav smo daleč od Slovenije, smo del nje. Ko so nekoč vprašali mojega očeta, zakaj se ne preseli nazaj v Slovenijo, saj je svobodna, je odgovoril kratko: »Mene je Bog postavil sem, v Argentino, tudi tukaj delam za Slovenijo. Morda mi je namenil prav to nalogo.« Moramo biti spoštljivi Argentinci, da bomo zgled otrokom in mladini.

Z očetovim sporočilom se globoko strinjam in mi je v čast, da sem sledila njegovim stopinjam.

Zelo pomembno se mi zdi, da otroci vedo, od kod prihajajo, kdo so in kam naj bi šli. Čeprav smo daleč od Slovenije, smo del nje.

7 Viri in literatura

Bajuk, Božidar (2020): Davorin Hirschegger. *Svobodna Slovenija* 79/13 (8. 8. 2020), str. 2. Pridobljeno 4. 10. 2022 s spletne strani: <https://svobodnaslovenija.com.ar/davorin-hirschegger/>.

Jan, Jože (2021): Ravnatelj Marko Bajuk (1882–1961). *Svobodna Slovenija* 80/7 (24. 6. 2021), str. 7. Pridobljeno 28. 9. 2022 s spletne strani: <https://svobodnaslovenija.com.ar/ravnatelj-marko-bajuk-1882-1961/>.

8 Opomba

¹ Marko Bajuk ml. je vnuk ravnatelja Marka Bajuka in brat nekdanjega predsednika Vlade Republike Slovenije dr. Andreja Bajuka. Vedno je bil govornik na prireditvah. Po poklicu je bil inženir agronomije.

Priloga 1:

Fotografije iz družinskega arhiva – pot iz Slovenije v Argentino

Rudijeva rojstna hiša. Fotografijo je naredil Rudi Hirschegger leta 1941. Od leve proti desni so brat Ernest, žena Slavka in sestra Zalka.

118

Rojstna hiša 1996. Fotografiral je brat Ernest Hirschegger ob obisku v domovini.

Občinski dom v Polju pred vojno. Pogled iz očetove pisarne.

Papirnica v Vevčah pred vojno. Leta 1942 je bila požgana.

Poročna slika Mari in Rudi leta 1943, spredaj. Zadaj sta priči, Martin Kranner in Ernest Hirschegger.

Oče Rudi, mati Marica in Marija med begom iz domovine

5-7-1948. smo morali ponovno bežati iz Astena, ker nas je iskala OZNA.
28-7-1948. smo se zatekli v samostan sester fračiškank v Gaissau (Virarlborg) kjer so nas gostoljubno sprejele po posredovanju č. g. Nandeta Babnika.
SLIKA ob obisku mons. Jagodica, č. gg. Babnika in Zaletela

Spomin na bivanje v samostanu sester frančiškank, Gaissau.

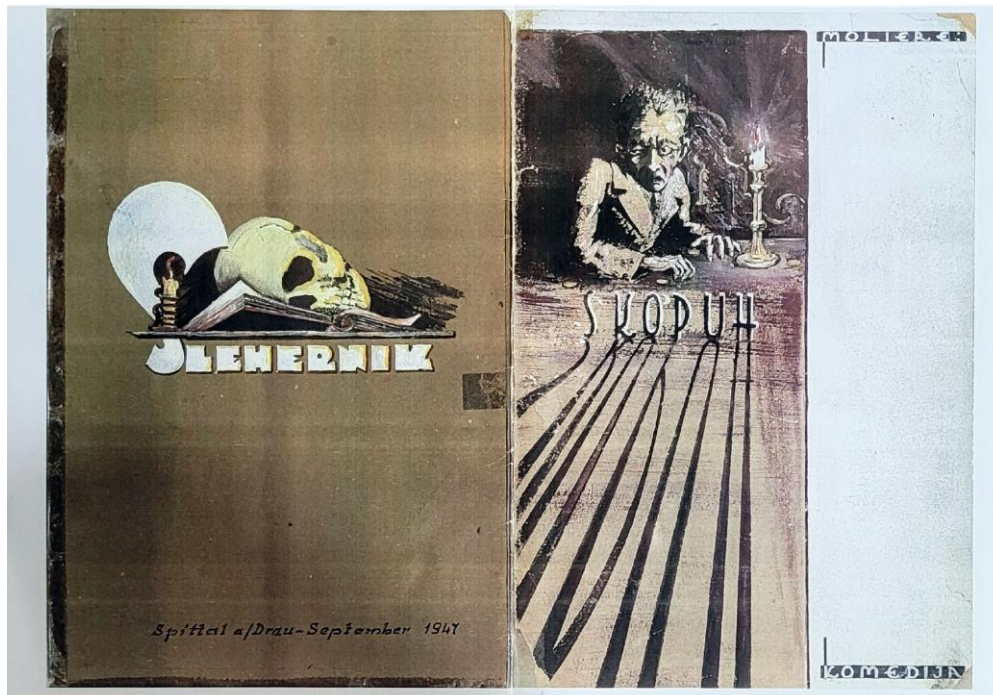

Ernestova in Rudijeva družina v Kufsteinu na Tirolskem 17. aprila 1949.

Priloga 2:

Utrinki iger iz taborišča Spittal

Program za predstavo Molierove igre Slehernik. Narisal: Rudi Hirschegger.

Prizori iz igre Slehernik, uprizorjene v taborišču v Spittalu.

Prizori iz igre Skopuh, uprizorjene v taborišču v Spittalu.

Petrčkove poslednje sanje, posnetek narejen v Spittalu leta 1947. Isto igro je Rudi Hirschegger režiral tudi v Sloveniji pred letom 1941.

Priloga 3: Gradnja Slovenskega doma v Mendози

124

Pročelje stavbe iz leta 1947 v Mendози. Leta 1977 je stavbo prizadel potres in je bila poškodovana do te mere, da so jo podrli. Na tem mestu je zgrajena nova stavba, v kateri je danes Slovenski dom Mendoza.

Pročelje nove stavbe, v kateri je danes Slovenski dom.

Dvigovanje slovenske in argentinske zastave pred Slovenskim domom.

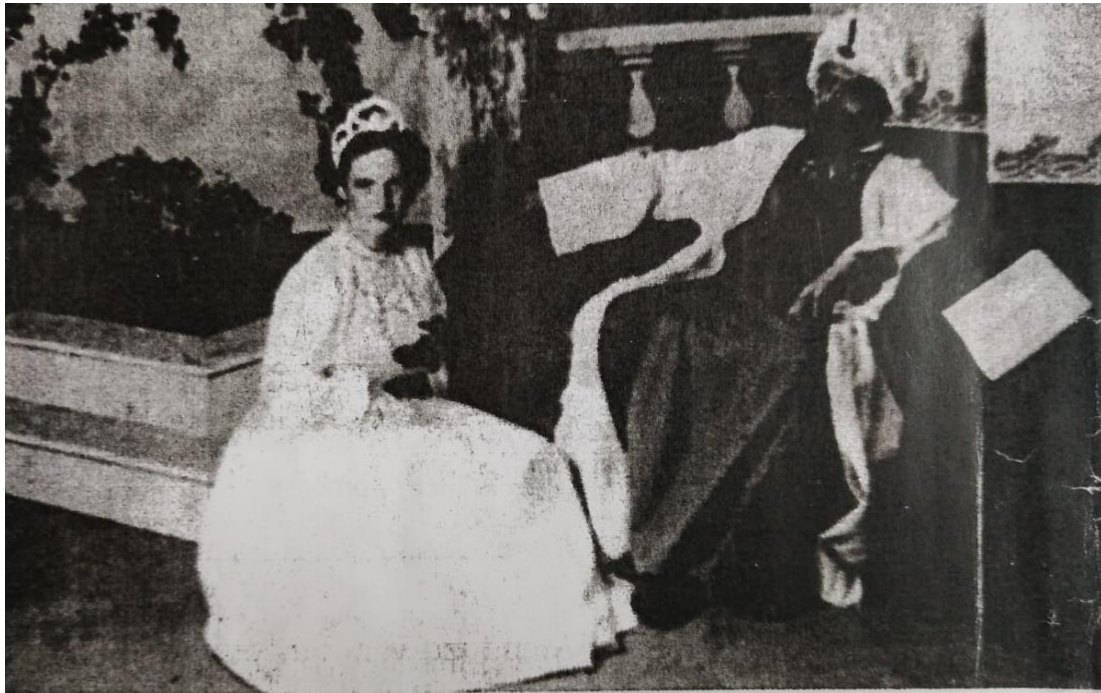
Priloga 4:

Nekaj naslovov iger, ki jih je Rudi Hirschegger postavil na oder

- Leta 1951, 15. novembra, je oče sam režiral igro za proslavo Kristusa kralja, in sicer igro Henryja Gheuna *Sultanova hči in dobri vrtnar*.
- Leta 1953 so v dvorani farne cerkve v Mendози zaigrali igro *Luč z gora*.
- Leta 1955, 8. decembra, na dan Brezmadežne, smo uprizorili igro *Lilija nad močvirjem* po življenjski zgodbi svete Marije Goretti. Tedaj so nam prostor posodile sestre kolegija Srca Marijinega.
- Leta 1956, 6. januarja, na praznik Svetih treh kraljev, so mali otroci prejeli prvo sveto obhajilo. Na ta dan, za njihov praznik, so zaigrali *Božični večer na Gorjancih* Pavla Golje. Patri mercedarcev so nam tudi večkrat pomagali, da so naše prireditve lepo potekale.
- Marca leta 1957 so nastopili otroci. Igrali so *V kraljestvu palčkov* po zapisu Josipa Ribičiča. Septembra pa je mladina za mladinski dan uprizorila Finžgarjevo delo *Veriga*. Ta igra je bila očetova posebna želja, ki se je tudi uresničila.
- Leta 1958, v februarju, je oče postavil na oder igro *Pri skodelici črne kave*, aprila pa *Ob veliki Reki*.
- Leta 1959 je za mladinski dan postavil igro *Divji lovec*.
- Leta 1960 so uprizorili igri *Kovačev študent* in *Miklova Zala* Jakoba Sketa.
- Leta 1961 so igrali Molierove *Scapinove zvijače*, oktobra igro *Naša kri* Frana Saleškega Finžgarja.
- Oktobra 1962 so za mladinski dan izvedli igro *Dom* Janeza Jalna.
- Leta 1963 je bila na vrsti drama *Kralj Svetopolk* avtorja Stodole. S to igro je bilo veliko dela zaradi priprave posebnih kostumov. Tudi tokrat so pomagali mama Marica in drugi. Bilo je zabavno, za našo mamo pa naporno, ker je morala sešiti staroveška oblačila. Kot vedno so vsi igralci dali vse od sebe in igro odlično zaigrali. Seveda je bil vedno pogoj povezanost in složnost.
- Leta 1964 je oče s svojimi potrpežljivimi igralci pripravil igro *Deseti brat* po besedilu Josipa Jurčiča. Uspeh je bil zagotovljen.
- Leta 1965 je bila na oder postavljena Župančičeva *Veronika Deseniška*.
- Leta 1966 so za konec šolskega leta vse učiteljice slovenske sobotne šole v Mendози z očetom Rudijem izvedle igro *Sirota Jerica* (ljudska pravljica).
- Istega leta (1966) so na praznik Brezmadežne mladenke zaigrale igro *Sveta Cecilija* Jožefa Boona.
- Leta 1966 je bila uprizorjena tudi Simčičeva drama *Krst pri Savici*. Kot vsako leto na praznik Brezmadežne je očka pripravil božično igro *Petrčkove poslednje sanje* Pavla Golje. To je bila ponovitev igre iz taborišča v Spittalu, iz obdobja begunstva. Ta igra se mi je vtisnila globoko v srce.
- Leta 1967 so odrsko uprizorili delo Maxa Halbeja *Reka*.
- Leta 1968 so zaigrali igro Janka Mlakarja *Magdina žrtev*.
- Leta 1969 so zaigrali v novi izvedbi Ribičičevo delo *V kraljestvu palčkov*. Tokrat je bila zaigrana na odru Slovenskega doma v Mendози. Sledila je igra *Včeraj popoldne* Mire Štefanc.
- Za konec šolskega leta 1970 so učiteljice slovenske sobotne šole z očetom Rudijem in z otroki pripravile igro *Šivilja Klara* (stiška narodna pravljica).
- Leta 1971 je oče priredil pravljico Frana Milčinskega *Zvezdica Zaspanka*.
- Leta 1972 je aprila Slovenski tečaj (slovenska sobotna šola) uprizoril igro *Mavrica na tri pramena*, novembra so ponovno igrali igro *Divji lovec* Frana Saleškega Finžgarja, decembra pa so šolski otroci uprizorili igro *Rdeča kapica*. Tudi očka je rad igral, če je imel priložnost predstaviti se kot igralec.
- Leta 1973 so igrali *Antigono*, Sofoklejevo dramo, še istega leta igri *Pilatova žena* in *Od pastirja do cesarja*, priredbo po povesti Mirka Kunčiča, ki je rad pisal otroške pravljice.
- Leta 1976 so septembra na oder postavili dramo *Hlapec Jernej in njegova pravica* Ivana Cankarja. Po velikem uspehu so s to igro gostovali v veliki dvorani Slovenske hiše v Buenos Airesu. V igri so nastopali tudi trije Rudijevi oz. očetovi vnuki. Glavno vlogo je zaigral sam Rudi.
- Leta 1979 so ob 80-letnici pisatelja Mirka Kunčiča uprizorili njegove mladinske povesti *Gorjančev Pavlek*, *Zlatorogov svet okoli Triglava*, kar je posebej razveselilo otroke. Nato sta se zvrstili še igri *Martin Krpan* Frana Levstika in *Pričarani ženin* Vladimirja Novaka.
- Leta 1981 je bila na vrsti igra *V črni mlaki* Pavla Golje.
- Junija 1985 je bila tisočstota obletnica sv. Metoda. Na sporedu je bil prizor Turenškove drame *Zvezda našega neba*. Proti koncu leta so nastopili z igro *V Indijo Koromandijo* Harryja Martinsona.
- Leta 1987 se je oče družno in pogumno lotil Vombergarjeve veseloigre *Voda*. Kljub majhnemu odru in veliko igralcem je igra doživela velik uspeh.

Priloga 5

Utrinki s predstav v režiji Rudija Hirscheggerja

Prizor igre Sultanova hči iz leta 1951.

Kralj Svetopolk iz leta 1963. Rudi Hirschegger igra kralja (sredi na sliki). Med igralci je imel vlogo tudi dr. Andrej Bajuk (na sebi ima pelerino).

Scenski prizor iz igre Hlapec Jernej. Gostovanje na odru Slovenske hiše v Buenos Airesu. Nastopajo tudi trije Rudijevi vnuki.

Pozdrav ob zaključku predstave Hlapec Jernej, v kateri je imel Rudi Hirschegger glavno vlogo.

Priloga 6

Rudi Hirschegger je imel veliko talentov

Ta kip je Rudi Hirschegger naredil leta 1996, leto pred smrtjo. Predstavlja skupni grob pobitih domobrancev leta 1945 v Kočevskem rogu. Kamen na vrhu kipa je iz Kočevskega roga. Na vsaki strani križa so štiri zveržena trupla.

Marijin kip, delo Rudija Hirscheggerja.

Priloga 7

Govor Marka Bajuka ob grobu Rudija Hirscheggerja, 5. 7. 1997:

517/1997

Nagrobni govor Marka Bajuka

Dragi gospod Rudi!

Ko smo zvedeli, da je društvo Zedinjena Slovenija odločilo, da bo letos na proslavi dneva slovenske državnosti, v dogovoru z Medorganizacijskim svetom, podelila priznanja zaslužnim rojakom, ki so s svojim delom in ustvarjanjem pripomogli k ohranitvi in razvoju slovenske skupnosti v Argentini in da ste med tremi izbranci ravno Vi, gospod Rudi, je bilo splošno mnenje, da je to pravično ter nujna oddolžitev za Vaše vztrajno in požrtvovalno delo skozi več kot petdeset let. Ko nas je pa včeraj nepričakovano iznenadila vest o Vašem odhodu, pa smo takoj menili, da je na nek način krivično ker niste utegnili uživati tega odlikovanja več kot komaj dober teden dni. Želeli bi Vas imeti še dolgo med nami. Pa božja Previdnost je drugače odločila. Brez dvoma pa Vam je bila dodeljena milost priznanja izpolnjene dolžnosti in zavest, da ste prav delali, kar Vas bo gotovo umirilo, ko stopate pred večnega Sodnika.

Ko je Vaš sin Davorin v Vašem imenu sprejel priznanje Zedinjene Slovenije za leto 1997, kot poroča kronika o tem dogodku, je podpredsednik Lojze Rezelj predhodno prebral utemeljitev in za Vas izjavil: "Rudi Hirschegger je eden prvih stebrov mendoške skupnosti, predvsem na organizacijskem in gledališkem polju". To je po mojem zelo posrečen povzetek Vašega življenjskega prizadevanja in zaslužnosti za slovenski narod in posebej za našo slovensko mendoško skupnost. Na organizacijskem in gledališkem polju je bilo rečeno.

Zdi se mi, v kolikor sem Vas lahko spoznal, da na sličen način kot je imel škof Rožman v svojem grbu geslo "unum est necessarium" in je bila to zanj kot dušnega pastirja ljubezen, je bil za Vas kot političnega in prosvetnega delavca. Vaš "unum est necessarium", to je "eno je potrebno": organizacija. O tem ste bil trdno prepričan, da je vztrajna skrb za organizacijo neobhodna nujnost za učinkovitost in doslednost pri javnem delu. Zato sta bila z bratom Ernestom prva v Devici Mariji v Polju, ki sta se za odpor slovenskega naroda proti brezverskemu in krvoločnemu rdečemu trinogu odločila na organiziran način, to je v slovenskem domobranstvu. To borbo ste v begunstvu in izseljenstvu vztrajno nadaljeval s skrbjo, da ostane živa in čista. Širil ste tisk, zbiral dokumentarno gradivo in pričevanja ter stalno kidal laž in umazanijo s katero je partizanska propaganda zametavala domobranstvo. Skrbel ste za poslanstvo ohranitve tega ideala in prenosa na nove generacije. Spominjam se

kako sta z mojim rajnim očetom v dolgih jesenskih večerih vsako leto kovala osnutke in programe za čim lepšo proslavo spomina junijskih žrtev.

Na organizacijskem polju ste stalno skrbel za politično udestvovanje. Bil ste neoporečen poverjenik SLS in zadnje čase SKD med nami, ter tudi skrbel za povezavo in stike z Narodnim Odborom dokler je ta deloval. V stranki ste vedno izpolnjeval važna in odgovorna mesta, nazadnje glavno tajništvo za izseljenstvo. Marsikdo je temu delu ugovarjal, včasih kar s posmeškom: "Pa kaj se igramo politiko!" Pa je bilo prav, na ta način smo se znašli dokaj zrelo pripravljeni pred nepričakovano, čeprav vedno zaželjeno, pridobitvijo slovenske državnosti in smo utegnili uresničiti iz izseljenstva naš doprinos, čeprav skromen vendar učinkovit.

Zavedal ste se, da je za organizirano življenje vsake skupnosti nujno potreben dostojen sedež, prav tako kot streha za družino. Za to ste med nami od začetka skrbel in se trudil. Ko ste izsledil, da je na dostopno razpolago stara rezidenca Céspedes na ulici Urquiza, ste s svojimi družabniki pri CACES sprejel na svoje rame levjo odgovornost za nabavo nepremičnine, ki je danes naš lepi Slovenski dom.

Gledalištvo pa je bila Vaša osebna poklicna karizma s katero ste najbolj doprinesel organiziranemu prosvetnemu delu in življenju v naši skupnosti. Ko sem letos skušal navdušiti naše srednješolce, da bi malo raziskali zgodovino gledališkega dela med nami in sem Vam to omenil, ste mi naslednjo nedeljo prinesel poročilo, en skromen natipkan list: "Naše gledališče od leta 1948 do 1984". Ena sama stran, ki predstavlja na stotine in tudi tisoče ur brezplačnega dela. Nad štirideset gledaliških predstav, dalje vrsta otroških pravljicnih iger, gostovanj iz Buenos Airesa, desetine akademij in proslav, vsakoletnih Miklavževih obiskov in še in še. Vse to je bilo na Vaših ramah in to ni bilo samo normalno režijsko delo, ampak veliko več, zraven še na primer vsa scenografija. Naša dokaj bogata kulisna garderoba je Vaše delo in vse iz nič, mnogokrat spretno narejeno iz starih lepenk. Koliko sobotnih popoldnevov v Domu, če je kdo želel kaj delati v dvorani je dobil opozorilo: "Dvorana ni prosta, gospod Rudi in Davorin pripravljata oder za jutri".

Prepričan ste bil in to gotovo drži, da je gledališko delo zelo učinkovito orodje ne samo za rast kulture ampak tudi slovenskega jezika. Koliko ur ste posvetil pri vajah ravno piljenju jezika, za lepo in pravilno izgovorjavo in koliko

je bivših igralcev, ki se prav tega zavedajo ter so Vam za to izrecno in za vedno hvaležni.

Dragi gospod Rudi! Hudo Vas bomo pogrešali in nam ni moč Vas nadomestiti. Hvaležni smo Vam za vse, naj Vam bo Vsemogočni velikodušen plačnik.

Vsem svojcem, prvo Vaši zvesti življenski družici, blagi gospe Marici, bratu, sinu in hčeram ter ostalim sorodnikom naše iskreno sožalje. Naj jim bo Bog opora ob tej težki izgubi.

Zbogom gospod Rudi!

ANDREJ MAKEK – SLOVENSKI DOMOLJUB IN LIKOVNI USTVARJALEC

ANDREJ MAKEK – SLOVENIAN PATRIOT AND ARTIST

✉ Lucia Makek (makek.lucia@gmail.com), prof. matematike in fizike, diplomirana statističarka, 32 let je na srednji šoli poučevala matematiko, fiziko in statistiko, na višji šoli za profesorje matematike pa matematično analizo I in II. Ima izkušnje z delom v INTA (Nacionalni inštitut za kmetijsko tehniko). Četrto leto je tajnica Slovenskega Doma San Martín, Buenos Aires.

Argentina

Povzetek

Andrej Makek je Slovenec, ki je davnega leta 1945 za vedno zapustil rodno deželo Slovenijo in se naselil v Argentini. Pot ni bila enostavna, ker je vodila preko begunskega taborišča v Peggetzu, toda zanj se je končala srečno. V novi domovini se je znal dobro ukoreniniti, zagnati svoj ustvarjalni duh in misel ter na tujih tleh ustvariti srečno družino. Svoji prvi domovini je ostal zvest v svojih mislih in dejanjih. Na svoje otroke je prenašal slovensko besedo in jih vključil v slovensko skupnost v kraju, v katerem se je udomačil in ustvarjal, v predmestju Buenos Airesu v Ciudad Jardín, Palomar.

Abstract

Andrej Makek is a Slovene who left his native country Slovenia for good in 1945 and settled down in Argentina. The journey was not easy because it led through the refugee camp in Peggetz, Austria, but for him it ended happily. In his new homeland, he was able to settle down, explore his creative spirit and thought and started a happy family on foreign soil. He remained true to his native country in his thoughts and deeds. He passed on his mother tongue, Slovene language, to his children. He actively involved them in the Slovenian community in the place where he settled down and created, in the suburbs of Buenos Aires, Ciudadín, Palomar.

Ključni pojmi: domoljubje, idejne zamisli, likovno ustvarjanje, samozavest, slovenstvo, vera.

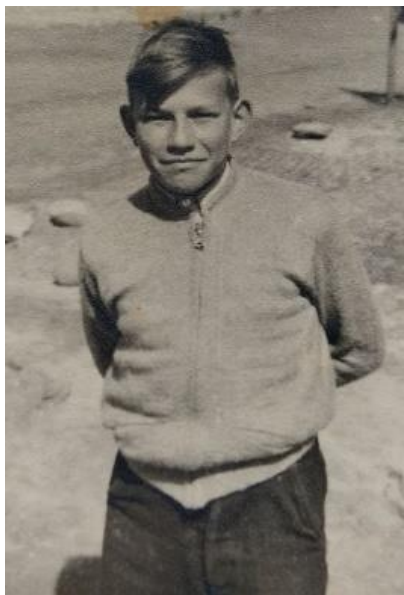
Keywords: patriotism, ideas, artistic creation, self-confidence, Slovenehood, religion.

1 Uvod

V prispevku predstavljam svojega očeta Andreja Makeka, ki se je rodil pri Devici Mariji v Polju (Ljubljana Polje) kot tretji otrok Vinka in Terezije. Brata Cenka je izgubil zelo zgodaj, ker so ga ubili partizani. S starši in sestro Makso je maja 1945 odšel iz Slovenije in živel na Koroškem v Avstriji do leta 1949, ko je vsa družina odpotovala v Argentino.

Predstavila bom očetovo ustvarjalno pot na likovnem področju. Bil je aktiven tudi med slovenskimi pevci in igralci, bil je tudi scenograf in rezbar v slovenski skupnosti v Buenos Airesu. Prav tako je bil zgleden družinski oče, ki je vse svoje tri otroke vzgajal v slovenskem duhu, jim posredoval slovenske navade in prvine slovenskega kulturnega izročila. To nam je želel dati v trajno dediščino.

Naš oče nam je zgled vztrajnega, delovnega in vernega človeka ter zavednega Slovenca.

Slika 1 (levo): Andrej Makek, 1946 v taborišču Spittal, 13 let. Slika 2 (desno): Andrej Makek, 2009 v Argentini, v ozadju Maroltovina, 1999, last hčerke Lučke (Maroltovina je bilo posestvo njegovega tasta). (foto: družinski arhiv).

Slika 3: Družina Makek leta 2013: od leve proti desni: sin Andrej, hčerka Lučka, žena Polona, Andrej in hčerka Cecilija v parku Cecilijine hiše v Ciudad Jardín Palomarju v predmestju Buenos Airesa (foto: družinski arhiv).

2 Začetki očetovega likovnega ustvarjanja in pot do prepoznavnosti

Že v prvih letih šolanja mu je mama pri Jožetu, kjer so poleg vsega drugega kupovali tudi šolske potrebščine, kupila prve vodene barvice. Prva slika, ki jo je naredil brez vsake pomoči, je tako navdušila učiteljico Jerajevo, da ga je prosila, naj ji sliko pusti za spomin. Med vojno se je morala družina Makek večkrat seliti. Ob eni od teh selitev je Andrej našel škatlo oljnih barvic, ki so podžgale njegovo voljo do slikanja. Morda so bile last kakšnega prejšnjega begunca. To škatlo je obdržal med svojo skromno prtljago, ko so morali bežati iz rodne Slovenije.

Že v begunski gimnaziji v Peggetzu se je pri slikarju Jerini učil različnih tehnik slikarstva (Priloga 1).

Ko je leta 1955 Slovenska kulturna akcija (SKA) ustanovila slikarsko šolo v Buenos Airesu, jo je oče redno obiskoval in že po enem letu učenja sodeloval s svojimi slikarskimi deli na skupinski razstavi. Nekaj let po tej prvi razstavi je o njegovih likovnih stvaritvah njegov profesor in umetnostni zgodovinar Marjan Marolt napisal: »Makek Andrej je izrazit slikovitež, toda poudarja tudi konture; je tudi vesten risar. Ni v risanju kakšen deskriptivni naturalist, toda risarsko znanje mu dovoljuje svobodno oblikovanje. Tudi on operira v črno-belih monotipijah z močnimi svetlobnimi in temnimi kontrasti, to tudi na nekaterih oljih. Na lesorezih so ti kontrasti skoraj bolj kompozicijskega kot slikovitega pomena. Včasih se rad nasloni na historične vzorce: srednji vek, Rembrandt, toda vedno v moderni koncepciji. Zelo dober je njegov tuš.« (Marolt, 1958)

Takrat je oče slikal predvsem z oljem. V tistih časih ni imel veliko dohodkov, ker je celo plačo dajal svoji mami. Omislil pa si je, da lahko oprane vreče za cement in apno uporabi namesto platna. Na žalost je večkrat narejene slike prebarval z belo barvo, da je platno še enkrat uporabil.

Leta 1962 je razstavljal že akvarele. Marolt je zapisal: »... Akvareli so vsi z barvami poglobljeni, nekateri tudi s perspektivnimi oblikami (pot, obrežje), tako da je ustvarjen nek neskončen prostor ... Drugačna so 'Drevesa', ki so jih mnogi označevali za najboljšo sliko na razstavi. Prostor se kljub arhitekturnemu zaključku izgubi nekje v neskončnosti; jarek v sredini spredaj, ki bi lahko posredoval globino, je le nakazan. Poudarek je v sredini, na drevesih, ki so zelo barvno razgibana, kar jakopičevska. Sončna svetloba je frapantna, nebo svetlo, brez izstopajoče barve, pa vendar barvno pomembno.« (Marolt, 1962)

Leta 1964 je Makek presenetil s svojimi monotipijami. Marjan Marolt je napisal: »Ta doslej v glavnem naturalistični mojster, si je tokrat dovolil znaten skok v brezpredmetnost. *Ombú* operira z barvami, ki jih v resnici ni, ne na trati spodaj, ne v drevesu, ne na nebu. Še bolj barvno neresničen je *Sončni zahod*. Če sta ta dva lista le v barvah abstraktna, v risbi pa le še vedno predmetna, je kompozicija v celoti brezpredmetna. A pozna se ji, da je Makek izšel iz naturalizma. Kompozicija je skup nekakšnih vertikalnih in horizontalnih hlodov, povezanih z diagonalnimi quasi trakovi, ne da bi bilo kje kakšno posebno kompozicijsko središče ali kakšen zlati rez.« (Marolt, 1964)

Slika 4: Ombú, 1964; danes last sina Andreja v Barilochah na jugu Argentine (foto: družinski arhiv).

Andrej Makek je 5. junija 1993 predstavil svojo prvo samostojno razstavo akvarelov (Priloga 3) v okviru Slovenske kulturne akcije v mali dvorani Slovenske hiše v Buenos Airesu.

Ob odprtju je govoril arhitekt Jure Vombergar: »Odpiram razstavo akvarelov slikarja Andreja Makeka, prvo njegovo samostojno razstavo. Pravim prvo samostojno, ker je Makek razstavljal že prej, prvič leta 1956, ko sem tudi jaz imel čast sodelovati. Kar ne morem verjeti, da je res 37 let že od tega ... Makek je nekaj let po končani akademiji še nekaj slikal in večkrat razstavljal v Slovenskem domu v San Martinu, nato leta 1966 na razstavi slovenskega portreta. Vedel sem, da je opremil knjigi svojega tasta Marjana Marolta: Zori noč vesela in Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška, pa tudi Debeljakov prevod Puškinovih Pravljič. A tega je že 20 let in več.

Obiskal sem ga na njegovem domu v Palomarju. Znašel sem se pred številnimi akvareli krajin, katere je napravil v zadnjih letih, predvsem v počitniških dneh v Barilochah in okolici, v bližini svoje počitniške koče ali na posestvu svojega svaka. To pa niso več šolski primerki in iskanja, ampak produkcija zrelega umetnika, ki obvlada svojo zvrst. Ogledevala sva si sliko za sliko. On mi je pripovedoval o tem, kje je ta in ona nastala, katere gore so v ozadju, ime doline v ospredju, imena sem že pozabil. Jaz sem pa bil pozoren na oblikovanje neba in oblakov, skalovja in vodá, dreves in ograj, pozoren na kompozicijo elementov, na barvno kompozicijo. Spomnil sem se Barinih nasvetov, kako mora vodena barva teči in se prelivati druga v drugo, kako se varovati trdote potez s čopičem. Vse to je prisotno v pravšnji meri. Medtem ko sva se pogovarjala, sem se oziral po dnevi sobi. Stene so bile polne slik in raznovrstnih predmetov iz lesa, raznih kovin, plastičnih zmesi, uporabnih predmetov in zgolj likovnih. Vsi so njegovo delo, mi je povedal. Vedel sem sicer, da je Makek mehanik po poklicu. Nisem pa vedel, da je take vrste, da svoje tehnično znanje uporabi za oblikovanje estetskih predmetov (Priloga 4). Ko mi je razkazal hišo, sem se presenečen srečeval z iznajdljivimi mehanizmi za zapiranje vrat namesto ključavnice, kot so na primer lesen ptič na steni, ki je pravzaprav kljuka oziroma ročica za pritrjevanje pregrade na poteg, ki deli dvorišče od pokrite galerije. Varnostne rešetke na oknih so varjene palice in žice, ki sestavljajo like pokrajin v Andih. Številni oporniki za streho, kaj vem kaj še, sami iznajdljivi predmeti, ki poleg specifične funkcije nudijo tudi estetski pridih. Ne v liniji dizajna, kjer oblika izhaja naravnost iz funkcije, ampak bolj na plečnikovski, danes bi rekli na postmodernistični način. Nekaj tega, kar sem videl pri njem, tudi danes razstavlja. /.../ Seveda ima za to primerno delavnico, polno strojev in orodij, katere je sam izdelal ali izpopolnil. To je Makek, tehnični perfekcionista in esteta. Vzemimo čisto konkretno elemente te razstave. Govorim kot arhitekt pragmatik: papir je najboljši, kar se ga za akvarel dobi v Buenos Airesu; steklo je tudi posebno, tako, da ne odseva luči; okvire je sam napravil, vezani so tako, da je možno prej zlomiti les kot spremeniti pravi kot.

Torej, razstava je odprta, oglejte si jo, priporočam nakup. Andreju Makeku pa čestitam in ga vabim, da nadaljuje zdaj, ko se je vrnil k svoji prvi ljubezni.« (Vombergar, 1993)

135

Leta 1994 se je udeležil slikarske kolonije v Postojni in 40-letnice Slovenske kulturne akcije v Cankarjevem domu, ki sta jo septembra v Ljubljani pripravila SKA in Izseljensko društvo Slovenija v svetu.

Andrej Makek je slikal z oljem, ustvarjal je akvarele, slikal s kreda in akrili. Njegov opus, v katerem prevladujejo pokrajinski motivi, šteje več kot 250 slik. Ilustriral je več knjig, mnogo programov in razglednic (Priloga 5). Sodeloval je pri 60 samostojnih in skupinskih razstavah. Razstavljal je v mestu in predmestju Buenos Airesa, v Barilochah na jugu Argentine in v Sloveniji (Priloga: seznam razstav).

Oče je bil dejaven tudi na glasbenem področju kot zborovski pevec: najprej v zboru San Martín, v fantovskem oktetu iz San Martina, ki ga je vodil, v zboru SPZ Gallus, moškem zboru iz Slovenske Pristave. Vsi ti zbori/okteti so peli pri vseh mašah, posebej na slovesnostih, ko so bile največkrat pete maše; imeli so tudi več koncertov na leto.

Občasno je igral v slovenskem gledališču; v igri *Domen* kot učitelj, ki jo je uprizoril Slovenski izseljenski oder v mestu Buenos Aires; v opereti *Miklavž prihaja* (v slovenščini) je v Slovenski hiši v mestu Buenos Aires igral vlogo Luciferja in pripravil scenografijo za *Triglavsko rožo*, igro, ki jo je predstavila Slovenska šola dr. Gregorija Rožmana v Slovenski hiši v Buenos Airesu, in za igro *Divji lovec*, ki jo je predstavila mladina iz Slovenskega doma San Martín v predmestju Buenos Airesa.

Več let je sodeloval pri S. A. P. I. (Argentinsko društvo samostojnih umetnikov) v Palomarju in bil tudi njegov podpredsednik.

3 Vsestranski ustvarjalec – od idejne zasnove do originalnega izdelka

Zelo zgodaj, že v Argentini, je začel opravljati različna dela; najprej je delal kot pleskar v šoli in potem kot kovinostrugar. Ni imel univerzitetne izobrazbe, vendar je bil vse življenje željan znanja. Že kot mlad človek je bil ustvarjalen. Kot samouk se je lotil izdelave vseh mogočih stvari, za katere ga je kdo prosil ali pa si jih je sam zaželel. Oblikoval in izdelal je različne stvari za lastno hišo in hiše otrok. Popraviti je znal skoraj vse, pa naj je bilo to povezano z elektriko, plinom, vodo, lesom ali pa s kamnom in z gradbenimi elementi.

Ustvaril si je delavnico, polno orodja in vseh vrst pripomočkov. Če je potreboval posebno orodje in ga ni mogel kupiti, si ga je naredil sam.

Tudi jadnico si je sam zgradil, konstruiral in izdelal je žago za obdelovanje lesa, da je lahko sam opremil hišo s pohištvom. Izdelal je pripomoček za dvigovanje in prenos invalidov in tako pomagal tudi prijateljevi ženi. Naredil je propeler za generator, mnogo kovanih ograj in okenskih zaščit, okvire za lastne in tuje slike, operacijske instrumente in še in še. Če ga je kdo za kaj prosil, je nekaj dni premišljeval, kako bi to lahko naredil, nato je po nekaj dnevih začel risati, meriti in ustvarjati nekaj povsem originalnega.

Rad je tudi rezljal, ustvaril je več lesorezov za ekslibrise, za božične kartice, za koncertne in dramske programe; tudi vabilo za lastno poroko je tiskal iz lesoreza! Za našo hišo je naredil lesene obzidne letve, ki jim je izrezljal vse končnice. (Priloga 6)

Vsak človek lahko doseže vse, kar si želi, da lahko izdelava načrte in ustvari skoraj vsako stvar sam. Samo hoteti mora, imeti mora resen namen, idejno zasnovo in cilj, kaj želi doseči.

4 Družinski človek in aktiven sodelavec v slovenski skupnosti

Andrej Makek je leta 1953 spoznal Polono Marolt. Poročila sta se leta 1958 in si začela ustvarjati družino. Še danes se spominjam, kako nas je vse tri otroke vsako soboto vozil v slovensko šolo, in to vsa leta šolanja, od prvega do osmega razreda. Hodili smo tudi k petju in verouku ter vsi trije prejeli prvo sveto obhajilo in birmo. Vsa ta leta je naš oče sodeloval v odboru staršev sobotne šole. Ko smo zaključili osemletno obiskovanje osnovne sobotne šole v slovenskem jeziku, smo nadaljevali še s srednješolskim tečajem v slovenščini. Vsi trije smo zelo različni, a vsak po svoje smo tudi vsi uspešni. Naš oče nam je bil zgled.

Za kraj svojega življenja je izbral Ciudad Jardín Palomar v predmestju Buenos Airesa. Tu je živel in ustvarjal do prezgodnje smrti leta 2015.

Oče je bil družinski človek. Čeprav je prevozil celo Patagonijo, to je jug Argentine, in spoznal skoraj vso Argentino, je imel del srca v Barilochah. Tja je leta in leta prihajal s svojo družino na najlepše počitnice. Tu smo taborili, hodili v hribe, se kopali v jezerih, prepevali in klepetali ob večernem ognju. Vse to smo delali skupaj z drugimi slovenskimi družinami. Največkrat so bile to štiri družine z otroki približno iste starosti. Ker pa se je v slovenski skupnosti hitro izvedelo za ta taborjenja, so se v naslednjih letih velikokrat pridružile še druge družine. To je bil kraj, kjer je oče užival v ribolovu in ustvarjanju svojih slik. Sam si je izdelal kovček, kamor je spravil liste, slikarski pribor in akvarele, ki jih je nosil s seboj na počitnice. To ni bil klasičen kovček, ampak kovček, ki se je hitro spremenil v mizo, na kateri je lahko slikal. V Barilochah si je kupil parcelo zemlje in počasi zgradil hišo.

Slika 5: Ribolov na jezeru Fonk na jugu Argentine, 2013; Slika 6: Domov, 2009 (foto: družinski arhiv).

Oče je imel veliko znancev in mnogo prijateljev. Med njimi so tudi tisti, ki so pred njim odšli s tega sveta. Ohranjal jih je v svojem srcu in se jih velikokrat spomnil s simpatičnimi anekdotami.

Andrejeve vrednote so bile poštenost, spoštovanje, duhovnost, ljubezen, potrpljenje in veselje.

5 Očetova ustvarjalna energija in samozavest sta vsajeni v njegovih otrocih

Očetovo ustvarjanje mi vzbuja močen ponos in zelo lepe spomine na trenutke, v katerih sem mu lahko pomagala. Kadar je pripravljaj kakšno razstavo, sem pripravila program in mu pomagala pri obešanju slik; ko je delal okenske zaščite, sem mu po šoli veliko kosov železa rezala na mere, ki jih je potreboval, da je lahko sestavljal in »lotal« zaščite. Ustvarjal je potem, ko je zaključil svoje delo v službi.

Oče je vedno nekaj ustvarjal, spominjam se ga v delavnici, z mnogimi pripomočki v številnih omarah in predalih, ki niso bili posebno urejeni, a on je vedel za vsako stvar, kje je spravljena.

Spominjam se ga tudi v dnevni sobi ob polni mizi papirjev, ravnil in svinčnikov, ko je delal načrt za kakšno stvar. Ko je ustvarjal, je pozabil na vse drugo, velikokrat tudi na uro.

Oče je bil rad v Barilochah; tista pokrajina ga je spominjala na Slovenijo in tam je imel čas za ribolov in za slikanje. Na veliko njegovih slikah je naslikana tamkajšnja pokrajina. Določene prostore si je ogledal v različnih dnevni urah in ob različnem vremenu ter potem narisal le eno od teh.

Doma je slikal tudi veliko rož. Večkrat je risal z vnukinjo Carolino. Tudi v Slovenski šoli dr. Gregorija Rožmana so ga naprosili, če bi otroke naučil slikati. Takrat je vzel s seboj lonček s ciklamami in jih tudi sam narisal z akvareli. Ta slika še danes visi v Slovenskem domu San Martin. Otroci so bili zelo navdušeni in vsak od njih je odnesel domov, kar je ustvaril.

Njegove slike visijo tudi v Domu Slovenska pristava v Moronu v predmestju Buenos Airesa in v mali kapeli Slovenske hiše v mestu Buenos Aires. V Domu San Martin visi tudi njegov lesorez, ki spominja na pot v begunstvo, in posebna dvojna slika, ki jo je naslikal za posebno priložnost – ob 60. obletnici padlih domobrancev. Motiv slike je angleška izročitev slovenskih domobrancev v partizanske roke.

Velikokrat nam je pripovedoval, kako so živeli in kaj je delal kot otrok v Sloveniji. Njegov oče je delal v rudnikih in ga velikokrat ni bilo doma. Kadar je prišel, je imel v zgornjem žepu suknje veverico, ki je tam spala tudi čez noč. V zglede mu je bil starejši brat, ki je bil poštar. Z njim je lovil ribe in se kopal v reki. Poleti je hodil bos po travnikih, pozimi pa je imel lesene smuči.

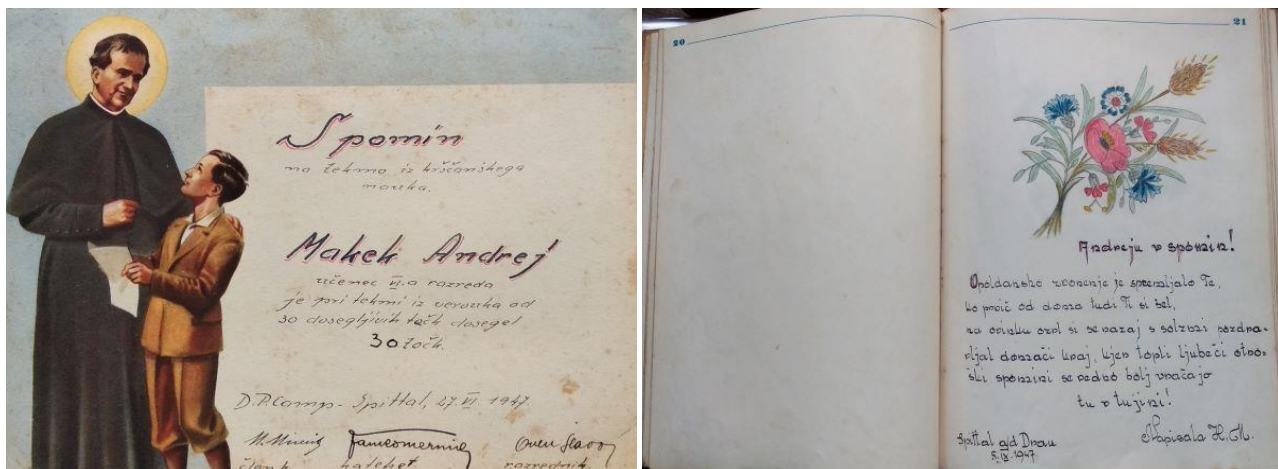
Ko so bežali na Koroško, je bilo njihovo prvo taborišče Vetrinje. Od tam so jih selili v taborišče Šentvid ob Glini, kasneje pa v Lienz/Peggetz, kjer je bila gimnazija in dijaški konvikt. Tam se je učil in stanoval, saj so starši morali oditi naprej v Špital. Leto dni kasneje so tudi gimnazijo preselili v Špital. Takrat Andrej ni nadaljeval gimnazije, ampak je šel v mehanično delavnico, kjer jih je njihov mojster učil vseh veščin. V bližini je bilo izstreljeno letalo. Iz razbitin so nabrali vse kovinske dele, kolikor so jih našli. Te so v delavnici stopili in ulivali različne nove predmete, med njimi tudi spominske križe, od katerih je enega obdržal, prinesel v Argentino in mi ga nekaj let pred smrtjo podaril.

Slika 6 (levo): Spominski križ, ulit v Špittalu, 1948, last hčerke Lučke, danes v Ciudad Jardín Palomarju v predmestju Buenos Airesa; Slika 7 (desno): Utrinek iz igre Peterčkove poslednje sanje (foto: družinski arhiv).

Bil je tudi pri skavtih, s katerimi so imeli več taborjenj. Salezijanci so ustanovili mladinski dom, kjer se je udeleževal v zboru in gledališču. Kot eden od svetih treh kraljev je nastopil v božični prireditvi *Peterčkove poslednje sanje* (Slika 7).

Imeli so tudi tekmovanje v krščanskem nauku. Ker je pravilno odgovoril na vseh 30 vprašanj, je dobil za nagrado spominsko knjigo.

Slika 8 in slika 9: Iz spominske knjige Andreja Makeka (foto: družinski arhiv).

Ko so pripravljali odhod v Argentino, jih je taboriščno vodstvo poslalo v Genovo v Italiji, kjer so se vkrcali na ladjo Holbrook. To ladjo je po mnogo letih tudi naslikal.

Imena potnikov z dne 5. 12. 1949, potnikov ladje WILLARD A. HOLBROOK		Št.	Spol	Ime
MAJAN J.	52989	M	3	NEJO
CAROLINA FRATELLA	4658/2	F	41	CAROLINA
CAROLINA FRATELLA	4658/3	F	41	CAROLINA
MAJAN TIBORO	5294/1	M	60	C. MENDO
MAJAN TIBORO	5294/2	F	56	O. JOS. LABORDI
MAJAN TIBORO	5294/3	M	15	S. MILO
MAJAN TIBORO	5294/4	F	25	S. COPPUERA
MAJAN TIBORO	5294/5	M	3	S. MILO
MALCONE JUDANO	503/2	M	29	S. SACCHONA
MALCONE JUDANO	503/3	M	25	O. COPPUERA
MALCONE ANTONIO (LADRO)	503/4	M	52	O. COPPUERA
MALCONE JAKUBO	503/5	F	59	S. CASERA
MALCONE JOSE	503/6	M	12	S. MILO
MALCONE JANEZ	503/7	F	20	S. SACCHONA
MALCONE FRANKO	503/8	M	17	S. ALIBONO
MALCONE JANEZ	503/9	M	35	S. TIBORO DE JUDANO
MALCONE TIBORO	503/10	M	55	O. COPPUERA DE JUDANO
MALCONE TIBORO	503/11	F	26	S. SACCHONA
MALCONE TIBORO	503/12	M	17	S. ALIBONO
MALCONE TIBORO	503/13	F	52	C. JOS. LABORDI
MALCONE FRANKO	503/14	M	12	S. MILO
MALCONE JOSE	503/15	M	25	S. TIBORO
MALCONE MADALINA	503/16	F	21	S. COPPUERA
KOVAC MIRO	503/17	M	57	S. SACCHONA

Slika 10 (levo) Seznam potnikov za ladjo Holbrook, 1949; Slika 11: Holbrook, 2001, delo Andreja Makeka, last Marjana Rossa, Argentina (foto: družinski arhiv).

Doma smo vedno govorili slovensko in želel je, da otroci obiskujemo slovenske šole. Vedno je rekel, da človek nikdar ne ve, kdaj mu bo drugi jezik pomagal. Imel je prav; leta 1990 sem potovala v Slovenijo, ostala tam eno leto in mi nihče ni verjel, da nisem rojena tam in da živim v tujini. Nikdar nisem imela težav zaradi jezika. Vesela sem, da sem bila v Sloveniji, ko se je osamosvojila!

Nekaj let kasneje, leta 1997, je bila v Argentini 38. mednarodna olimpijada matematike. Ker sem obvladala slovenščino, sem bila 14 dni vodička in tolmačka slovenski skupini šestih dijakov.

Tudi otroci moje mlajše sestre so hodili v sobotno slovensko šolo in Carolina še danes, pri 40 letih, govori slovensko. Njen brat Marjan slovenščino razume, govori pa samo nekaj besed.

6 Zaključne misli

Če se ozrem nazaj, spoznavam in se mi potrjuje to, kar je oče vedno poudarjal: da vsak človek lahko doseže vse, kar si želi, da lahko izdelava načrte in ustvari skoraj vsako stvar sam. Samo hoteti mora, imeti mora resen namen, idejno zasnovo in cilj, kaj želi doseči.

Oče je svoji družini zapustil pomemben zaklad v različnih oblikah, slovenski skupnosti v Argentini pa bogat likovni zaklad. Slovenska skupnost v Argentini je bila zanj domovina na tujem.

Andrej Makek je bil mož, oče, ded in prijatelj. Bil je slikar, pevec, rezbar, igravec, scenograf. Opremil in ilustriral je knjige in publikacije, s slikami je okrasil različne prostore v naši hiši in v hišah prijateljev, kapelo Slovenske hiše in slovenske domove v Buenos Airesu. Predvsem pa je bil moj zgled!

7 Viri in literatura

Marolt, Marjan (1958): Razstava umetniške šole in literarne nagrade. *Svobodna Slovenija*, št. 1, 2. 1. 1958, str. 3.

Marolt, Marjan (1962): Razstava v San Martinu. *Svobodna Slovenija*, št. 37, 13. 9. 1962.

Marolt, Marjan (1964): II. razstava slovenske izseljenske grafike. *Svobodna Slovenija*, št. 43, 22. 10. 1964, str. 2.

Programska knjižica ob 40. obletnici SKA v Cankarjevem domu v Ljubljani, 1994. Prireditev sta pripravila odbor SKA in izseljensko društvo Slovenija v svetu, pri izvedbi je sodelovalo vodstvo kulturno-vzgojnih in humanističnih programov Cankarjevega doma.

Vombergar, Jure (1993): Ob odprtju razstave slikarja Andreja Makeka. *Glas Slovenske kulturne akcije*, št. 4–5, avgust 1993.

Priloga 1: Umetniško delo Andreja Makeka

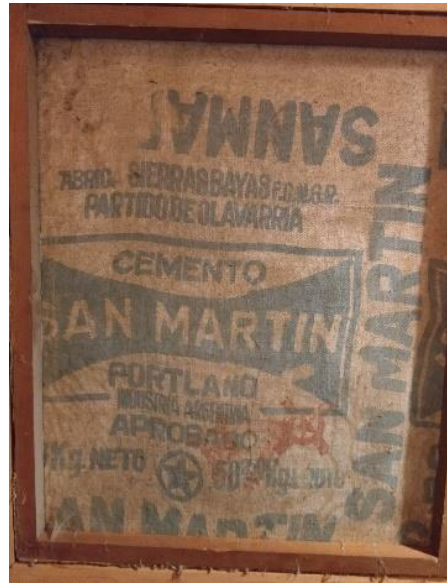

Risbe iz Spittala, 1947 (foto: družinski arhiv).

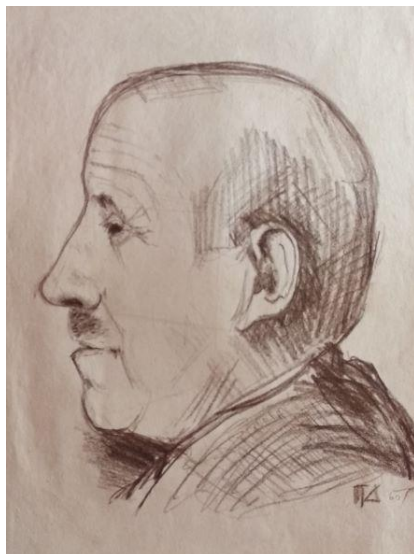
Slika levo: Akvarel, Spittal, 1947 (foto: družinski arhiv).

Priloga 2:

Zgoraj levo:
Pristanišče, 1955.
Zgoraj desno:
Cementna vreča
na hrbtni strani
slike, 1955. Levo:
Ladje, 1955. (foto:
družinski arhiv)

Oče Vinko in mama Terezija, grafit, Buenos Aires, 1960, družinski arhiv.

Priloga 3: Prva samostojna razstava

Priprava prve samostojne razstave (foto: družinski arhiv).

Odprtje prve samostojne razstave (foto: družinski arhiv).

Priloga 4: Uporabni in lični predmeti, delo Andreja Makeka

Zgoraj: Okenske zaščite, 1992 (foto: družinski arhiv).

Levo: Vrata na poteg, 1992; spodaj: Zaščita na meji s
sosedom, 1993 (foto: družinski arhiv).

Desno: Zaklepni
mehanizem na
poteg, 1993 (foto:
družinski arhiv).

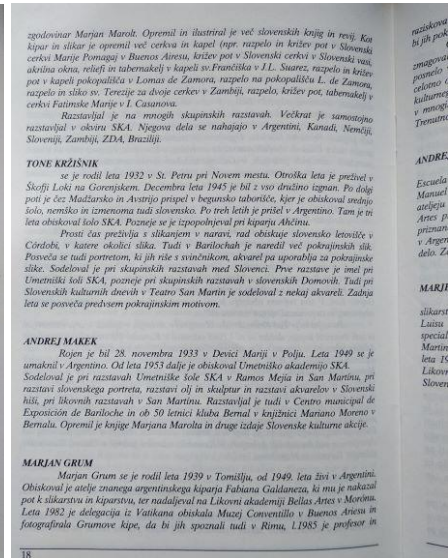
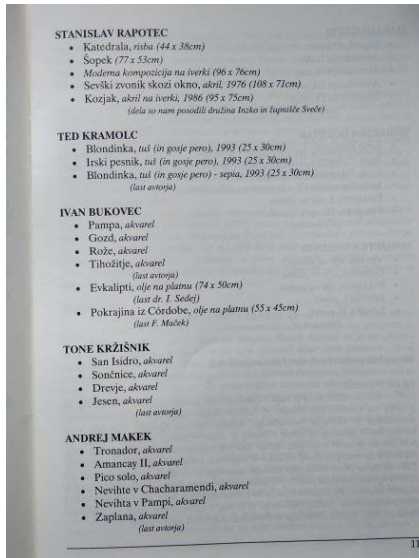

Zgoraj: Ročice za pritrjevanje pregrade
na poteg, 1992 (foto: družinski arhiv).

Levo: ročaj pri
omari, 1981
(foto: družinski
arhiv).

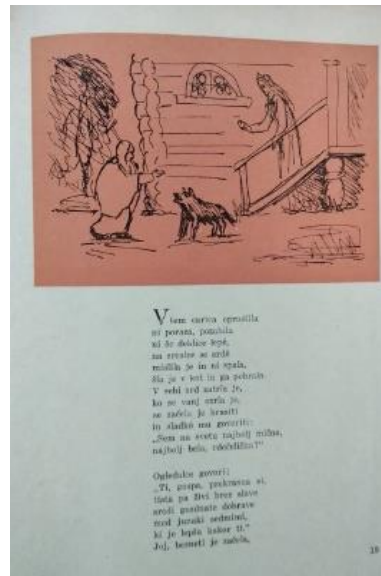
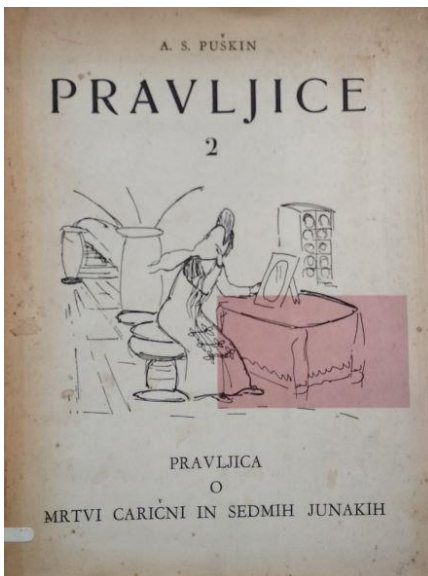
Priloga 5

Programska knjižica ob 40. obletnici SKA v Cankarjevem domu v Ljubljani, 1994 (foto: družinski arhiv).

Levo: ilustracija platnice knjige *Zori noč vesela*, Marjan Marolt, 1956.
Desno: Ilustracija platnice knjige *Rojstvo, življenje in smrt Ludvika Kavška*, Marjan Marolt, 1967. (foto: družinski arhiv)

Ilustracija platnice in notrajnosti knjige *Pravljice*, Puškin, 1961 (foto: družinski arhiv).

Priloga 6: Vsestranski ustvarjalec

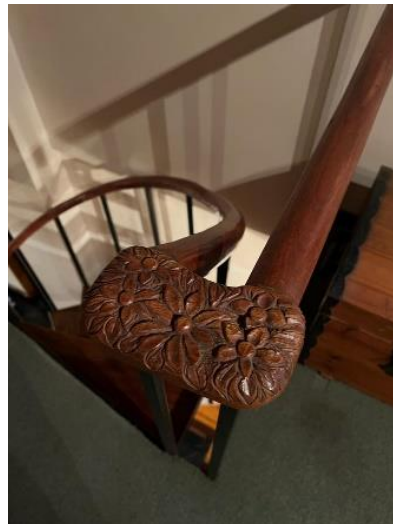
Levo: končnice lesenih obzidnih letev, 1987; spodaj:
jadrnica in prikolica, 1968 (foto: družinski arhiv).

Zgoraj: žaga za les, 2003 (foto: družinski arhiv).

Vabilo za lastno poroko, 1958
(foto: družinski arhiv).

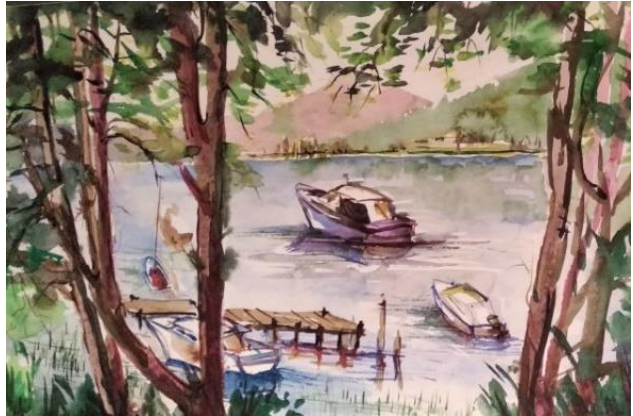
Levo: ograja
stopnišča v hiši
hčerke Cecilije, 2006
(foto: družinski arhiv).

Priloga 7: Slike Andreja Makeka

Ognjenik Osorno, Chile 1991, družinski arhiv.

Camping Petunia, 1995, družinski arhiv.

Levo: Klivije, 2003,
družinski arhiv.

Desno: Predjamski grad, 2005,
družinski arhiv.

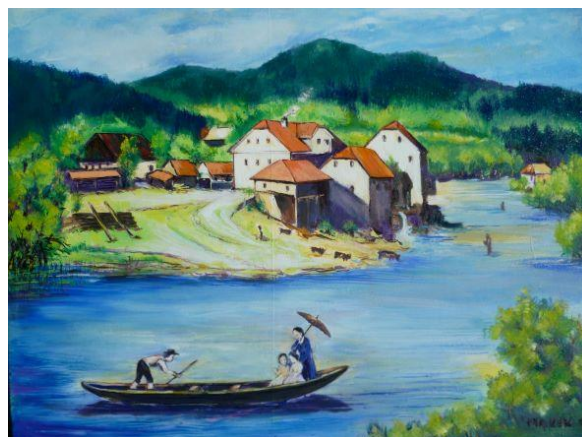
Postojna, 2004, družinski arhiv.

Ciklame, 2008, last Slovenskega Doma San
Martín, Argentina.

Afriška vijolica, 2009, družinski arhiv.

Maroltovina, 2012, last Simone Luckman, Ljubljana

Amancay, 2012, družinski arhiv.

Odhod beguncev iz Slovenije leta 1945 skozi predor Ljubelj, 2005, umetnina v lasti Slovenskega doma San Martín, Argentina.

Brezjanska Marija, 2015, zadnja Makekova slika v isti velikosti kot original. Naredil je kroni, a jih ni mogel prilepiti na sliko. To smo dokončali in dali v okvir po njegovi smrti. Last Polone Makek.

Priloga 8: Andrej Makek je sodeloval pri naslednjih razstavah:

- prva razstava Umetniške šole Slovenske kulturne akcije v Ramos Mejía, 7. 12. 1956,
- druga razstava Umetniške šole Slovenske kulturne akcije v Ramos Mejía, 21. 12. 1957,
- tretja razstava Umetniške šole Slovenske kulturne akcije v Ramos Mejía, 18. 4. 1959,
- razstava učencev Umetniške šole Slovenske kulturne akcije v San Martinu, september 1962,
- druga razstava slovenske izseljenske grafike v dvorani Slovenske hiše, september 1964,
- razstava slovenskega portreta v dvorani Slovenske hiše, 20. 8. 1966,
- razstava olj in skulptur v dvorani Slovenske hiše, 24. 10. 1968,
- prva sanmartinska likovna razstava v Slovenskem domu San Martín, 31. 8.–2. 9. 1990,
- ob štirideseti obletnici Slovenskega planinskega društva v Centro Municipal de Exposición, Bariloche, februar 1991,
- druga sanmartinska likovna razstava v Slovenskem domu San Martín, 30. 5. 1993,
- prva samostojna razstava akvarelov v okviru Slovenske kulturne akcije v mali dvorani Slovenske hiše, 5. 6. 1993,
- skupna razstava ob 50-letnici kluba Bernal v knjižnici Mariano Moreno, Bernal, 24. 9.–13. 10. 1993,
- skupna razstava v hotelu Jama, Postojna, Slovenija, 1. 7.–8. 7. 1994,
- skupna razstava Slovenske kulturne akcije v Cankarjevem domu, Ljubljana, Slovenija, julij 1994,
- razstava *Salón de Otoño 1997*, organizirana v okviru društva S. A. P. I. v mestu Caseros, provinca Buenos Aires, 8. 5.–20. 5. 1997,
- samostojna razstava akvarelov v klubu A. F. A. L. P. v mestu Ciudad Jardín del Palomar, provinca Buenos Aires, 10. 5.–21. 5. 1997,
- razstava akvarelov in olj v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires; v okviru šeste obletnice slovenske samostojnosti, 28.–29. 6. 1997,
- razstava akvarelov in olj v klubu Triglav, Porcel de Peralta 1458, Capital Federal, 13. 9.–23. 9. 1997,
- skupna razstava društva S. A. P. I. v nemški šoli v mestu Ciudad Jardín, Matienzo 580, v okviru kulturnega večera, 8. 11. 1997,
- skupna razstava akvarelov in olj društva S. A. P. I. v okviru društva Arte y Vida, v mestu Martín Coronado, provinca Buenos Aires, 22. 11. 1997,
- razstava akvarelov v *Octavo Salón de Otoño*, organizirana v okviru društva S. A. P. I., v mestu Caseros, provinca Buenos Aires, 9. 5.–28. 5. 1998,
- skupna razstava *Devet slovenskih umetnikov* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, v okviru Slovenske kulturne akcije, 13.–14. 6. 1998,
- skupna razstava *Devet slovenskih umetnikov* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob sedmi obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 27. 6. 1998,
- skupna razstava društva S. A. P. I. v cerkvi Svete družine, v mestu Ciudad Jardín, Lomas del Palomar, 3.–4. 10. 1998,
- skupna razstava društva S. A. P. I. v nemški šoli v mestu Ciudad Jardín, Matienzo 580, v okviru kulturnega večera, 14. 11. 1998,
- razstava olj in akvarelov *Osem slovenskih slikarjev v Argentini* v okviru Slovenskega planinskega društva s pomočjo Slovenske kulturne akcije iz Buenos Airesa v dvorani S. C. U. M. v mestu San Carlos de Bariloche, provinca Río Negro, Argentina, 17.–22. 2. 1999,
- razstava akvarelov v *Noveno Salón de Otoño*, organizirana v okviru društva S. A. P. I. v mestu Caseros, provinca Buenos Aires, 18. 6.–2. 7. 1999,

- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob osmi obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 26. 6. 1999,
- samostojna razstava akvarelov v klubu A. F. A. L. P. v mestu Ciudad Jardín del Palomar, provinca Bs. As., 10. 3.–10. 4. 2000,
- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob deveti obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 24. 6. 2000,
- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob deseti obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 30. 6. 2001,
- samostojna razstava akvarelov, akrilov in pastelov v mali dvorani Slovenske hiše v okviru Slovenske kulturne akcije, 22.–23. 9. 2001,
- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob enajsti obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 29. 6. 2002,
- skupna razstava društva S. A. P. I. v nemški šoli v mestu Ciudad Jardín, Matienzo 580, v okviru kulturnega večera, 14. 9. 2002,
- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob dvanajsti obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 28. 6. 2003,
- samostojna razstava akvarelov v restavraciji FIGÓN, Robles in Jacarandaes v mestu Ciudad Jardín del Palomar, provinca Bs. As., 16. 8.–20. 9. 2003,
- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob trinajsti obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 26. 6. 2004,
- samostojna razstava akvarelov, akrilov in del v železu, jeklu in lesu v okviru *Ob taktu barv II* v Slovenskem domu San Martín v mestu San Martín, provinca Buenos Aires, 21. 8.–22. 8. 2004,
- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob štirinajsti obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 25. 6. 2005,
- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob petnajsti obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 24. 6. 2006,
- samostojna razstava akvarelov v rezidenci veleposlanika v mestu Martinez, provinca Buenos Aires, junij 2007,
- skupna razstava *Slovenski umetniki* v Slovenski hiši, Ramón L. Falcón 4158, Buenos Aires, ob šestnajsti obletnici slovenske samostojnosti, v okviru Slovenske kulturne akcije, 23. 6. 2007,
- skupna razstava društva S. A. P. I. v občini v mestu Palomar, 3. 11. 2007,
- razstava akvarelov Andreja Makeka v Meršolovem atriju Zavoda sv. Stanislava v Šentvidu pri Ljubljani, Slovenija, 1. 10. 2009.

OD SAVE DO SREBRNE REKE SE RAZPENJA MOJA DOMOVINA MY HOMETLAND STRETCHES FROM THE SAVA RIVER TO THE SILVER RIVER

Teodora Federica Geržinič (teogerzinic@yahoo.com.ar), sociologinja, opravila je tečaj klavirja, tehnike petja in angleščine, francoščine, protokola, nevroznosti in psihologije. Zaposlena je bila kot tajnica v podjetju družine inž. Mauricia Macri (pozneje predsednik Argentine) ter kot tajnica v Škofovski konferenci, ko je bil kardinal Jorge M. Bergoglio (sedaj papež Frančišek). Bila je prva tajnica na prvem Veleposlaništvu Republike Slovenije v Argentini. Na Gvatemalski ambasadi je bila tajnica vojaškega, pomorskega in letalskega atašeja za Argentino, Urugvaj in Brazilijo. Med Slovenci je bila tajnica v Slovenski kulturni akciji.

Argentina

Povzetek

V prispevku predstavljam družino Alojzija Geržiniča in njegovo prizadevanje, da bi svojim potomcem pustil v dediščino ljubezen do Slovenije, države, ki jo je sam moral zapustiti, da si je ohranil golo življenje. V družini je poleg njega imela veliko vlogo tudi njegova žena Marija Fink, tudi mati dveh deklet, ki jima je vsajala ljubezen do slovenske pesmi. Pa ne le njim, tudi množici slovenskih otrok v slovenski sobotni šoli pri petju in v zboru. Družinski oče Alojzij Geržinič je svoje doživljanje domovine in hrepenenje po njej opisal v knjigi *Od Save do srebrne reke*. Morda bo koga zamikala njegova pripoved.

Abstract

In this article, I present the family of Alojzij Geržinič and his efforts to leave his descendants a legacy of love for Slovenia, the country he had to leave behind in order to save his bare life. In addition to him, his wife, Marija Fink, also the mother of two girls, played a major role in the family, instilling in them a love for Slovenian songs. And not only to them, but also to many other Slovenian children in the Slovenian Saturday school at singing and in the choir. The family father, Alojzij Geržinič, described his experience of his homeland and his longing for it in his book *From the Sava to the Silver River*. One may be tempted to read his story.

Ključni pojmi: domovina, glasba, hrepenenje, ljubezen kot dediščina, slovenska pesem.

Keywords: country, music, longing, love as heritage, Slovenian song.

1 Uvod

V prispevku predstavljam svojo družino, predvsem očeta Alojzija Geržiniča. Rodil se je 11. junija 1915 v Ljubljani. Bil je profesor slavist, šolnik, glasbenik, publicist, urednik in šahist. Napisal je tudi knjigo spominov z naslovom *Od Save do Srebrne reke*. Njegova starša sta bila dipl. jurist Alojzij Geržinič, ki je delal na policiji in nazadnje kot svetnik. Mama je bila Friderika Kokalj, ki je končala Višjo dekliško šolo in je bila po mamini strani prava nečakinja dr. Henrika Tuma.

2 Očetova želja – otroci morajo poznati Slovenijo

Ko sem bila še majhen otrok, me je oče skupaj z Marijo Alojzijo, mojo sestro, povabil na prijetno kramljanje o Sloveniji. Navadno je bilo to ob koncu tedna; skupaj smo se usedli zadaj na vrtu pod drevo, kjer so rasle marelice. Oče je navadno odprl Zgodovinski atlas Slovenije, ki ga je sestavil dr. Roman Pavlovčič in izdala Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu. Pripovedoval nama je o zgodovini Slovenije, pokazal je, kdaj in kako je nastala država. Vedel je, da jo moramo bolje spoznati, da bi jo vzljubili. Če človek državo bolje pozna, jo tudi vzljubi!

Babica in stric po očetovi strani sta živela v Sloveniji in sta nama pošiljala slovenske knjige, seveda primerne najini starostni dobi. Na ta čas imam zelo lepe spomine. Veselila sem se dobljenih knjig, komaj sem čakala, da jih bom lahko prebirala. Z očetom sva se vedno pogovarjala o tem, kar sem trenutno brala. Tako mi je širil znanje o pisatelju, ki je knjigo napisal, ali

pa o dogodku, zgodovini, ki je bila v knjigi predstavljena. S tem je poglobljajl ne samo moje znanje o Sloveniji, pač pa mi je tudi vsajal ljubezen do domovine.

3 Očetova družina in ideološka razpotja v njej

V očetovi družini, ki je bila tako močno povezana, kjer so se njeni člani imeli zelo radi, so kljub temu doživeli veliko trpljenje. Ko so otroci odrasli, so se navdušili in sprejeli različno politično ideologijo. Oče je postal domobranec. Njegova edina sestra Neda, najmlajša od treh otrok, se je ideološko obrnila na drugo stran. Bila je prepričana, iz samega idealizma, da bo OF pomagala ustvariti samostojno in svobodno državo Slovenijo, zato je sodelovala pri obveščevalni službi. Doma so ji dopovedovali, da to ne bo tako, jo skušali prepričati, da je v zmoti, a ni šlo. Dolgo se je morala skrivati, za praznike je družini – staršem in bratom – vseeno pošiljala pozdrave in voščila za božič. Pisma so izžarevala ljubezen do družine. Njeno življenje se je končalo tragično. Ujela jo je policija nasprotne strani, za katero je delala, in 4. maja 1945 je bila ubita pri Turjaku.

Tudi ta družinska tragedija nas je še bolj povezala z domovino. Tam je zemlja prepojena z družinsko krvjo in solzami.

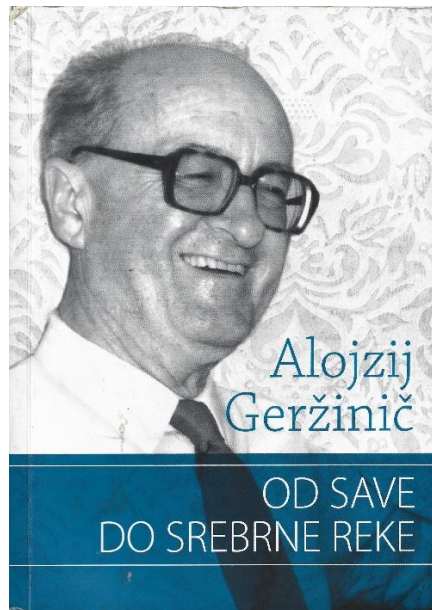
3.1 Naša družina – mamina aktivnost

Mama Marija Fink je bila pevka, sopranistka pri tercetu oz. kvartetu Fink. Bila je zborovodkinja, tudi naju s sestro je vedno učila peti slovenske pesmi. Bila je prva slovenska učiteljica v Argentini, dokler ni nastala Slovenska sobotna šola. Poučevala je slovenščino, častiti g. Anton Orehar pa je poučeval verouk. Poučevala je petje v Slovenski sobotni šoli Franceta Prešerna na Pristavi v Moronu, v predmestju. Pri pouku je spoznala otroke, v njih prepoznala nadarjene dobre pevce in jih povabila v slovenski mladinski zbor, ki ga je ustanovila. Iz tega zbora je nastala slovenska vokalna skupina z imenom Karantanija, ki je nastopala predvsem na argentinskih odrih v različnih provincah. Ime skupine je bilo povod za vprašanja; ljudje so spraševali, kaj to ime pomeni. S tem smo dobili priložnost in možnost, da smo lahko pojasnjevali, da je bilo to ime prve slovenske samostojne države. Tako je pogovor nanesel na to, da smo lahko pripovedovali še več o tem, kje je Slovenija in kakšna je njena zgodovina. Ker smo bili vsi pevci otroci Slovencev, smo prav ponosno govorili o Sloveniji.

Zelo lepe spomine imam na druženje s sorodniki. Ob obiskih smo druženje vedno zaključili s programom enournega petja slovenskih pesmi. Peli smo kar štiriglasno. To nam je dajalo občutek, da smo 'doma'.

4 Očetovo delovanje v slovenski skupnosti

Oče je veliko sodeloval v slovenski skupnosti: poučeval je slovenščino na Srednješolskem tečaju dr. Marka Bajuka v Buenos Airesu, bil je med soustvarjalci Slovenske kulturne akcije, dolgih 20 let je bil predsednik Slovenske katoliške akcije, napisal je 600 člankov in razprav o najrazličnejših področjih (o glasbi, o Cerkv, o slovenstvu, o želji, da bi bila Slovenija samostojna), 12 knjig (npr. *Slovenci v preteklosti in sedanjosti*), šest prevodov (npr. Josemaria Escriva de Balaguer, *Pot* (Camino)), štiri obširne obdelave kakega ustvarjalca in njegovega dela (npr. *Božji služabnik Janez Gnidovec*), predaval je pri Slovenski kulturni akciji in v drugih slovenskih organizacijah, bil je urednik časopisa *Sij slovenske svobode*. Širil je slovensko kulturo ter ljubezen do slovenstva in samostojne Slovenije.

Slika 1: Naslovnica knjige Od Save do srebrne reke.

Hrepenel je po domovini Sloveniji, nosil jo je v sebi. Vse to je zapisal v knjigi *Od Save do Srebrne reke*. Knjigo je izdala založba Mladika in je bila predstavljena v Trstu ob 100. obletnici očetovega rojstva (Geržinič, 2015b).

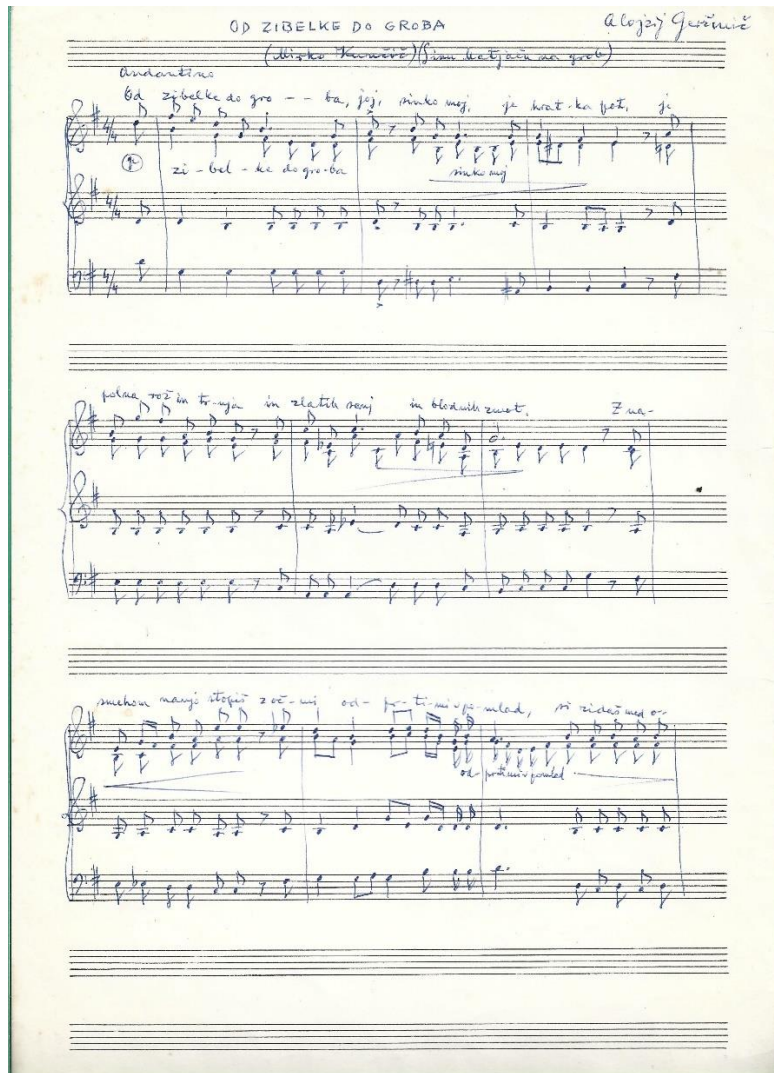
To je tudi mene popeljalo prvič v Slovenijo. Ob obisku Slovenije sem začutila, da spadam tja, da so tam moje korenine. Še bolj jasno sem uvidela, da sem bila vzgojena s to kulturno dediščino. V Ljubljani sem poznala ulice, kjer sta stanovala oče in mama. Rdeča hiša na Poljanski ul. 15, kjer je stanovala mama, Poljanska ul. 20, kjer je stanoval oče, znano mi je bilo Tromostovje, kakor bi se od nekdaj tam sprehajala, potem frančiškanska cerkev, cerkev sv. Jožefa, reka Ljubljanica, Unionska dvorana, park Tivoli, učiteljsišče, tudi Bled, Postojnska jama ...

Oče je v zaključku omenjene knjige zapisal: »Za zadnji predel romanja od Save do Srebrne reke se mi odpira razgled na *Dni mojih mlajših polovica*, na *Dogajanja in dognanja* od rojstva. Ob tem me osrečuje čudovita zavest Božjega usmiljenja, dobrote, zveličanja. Vsega tega želim in prosim za svojo družino, sorodnike, prijatelje, za ves slovenski narod. O Bog, neskončna Ljubezen, hvala Ti za vse!«

5 Oče kot ustvarjalec na glasbenem področju

Oče je bil komponist in odličen pianist. Njegovo skladateljsko ustvarjanje je seglo do 150 kompozicij. Leta 1993 je bil sprejet v Društvo slovenskih skladateljev, kjer obstaja arhiv vseh njegovih del.

Po letu 1990 je Narodna in univerzitetna knjižnica v svojem glasbenem oddelku začela zbirati njegove kompozicije. Ko sem bila v Ljubljani, sem bila priča enkratnemu arhivu, ki se bo dopolnil, ko bom poslala tja očetove originalne note.

Slika 2: Rokopis A. Geržiniča.

V Slovenski akademiji znanosti in umetnosti imajo skoraj celotno kopijo njegove produkcije.

Uglasbil je predvsem besedila slovenskih pesnikov, npr. *Mrtva belina* Franceta Balantiča, *Jesenska pesem* Rafka Vodeba, *Sneg* Josipa Murna, *Od zibelke do groba* Mirka Kunciča, ki jo je prvič izvajal v Sloveniji zbor Gallus, ko je gostoval leta 1994.

Njegova vrhunska skladba pa je bila *Oratorij Friderik Baraga* po besedilu dr. Tineta Debeljaka.

Leta 1965 je pri Slovenski kulturni akciji izšla plošča Kvartet Finkovih, kjer je spremljal na klavir lastne samospeve in venček slovenskih narodnih pesmi, večinoma v njegovi priredbi.

Leta 1966 je na predlog p. Odila Hajnška iz ZDA nastala plošča Slomškovich pesmi. Pel jih je kvartet Fink, tri Finkove sestrične, moja sestra in jaz.

Priredil je tudi veliko pesmi za tercet/kvartet Fink in za slovensko vokalno skupino *Karantanija*.

6 Družina je lahko zibelka slovenstva

Ko sva bili s sestro še otroka, sta naju oče in mama zvečer pospremila v posteljo, se poslovila, šla v sobo, kjer je bil klavir, in mama nama je pela lepe uspavanke v slovenščini, oče pa jo je spremljal na klavirju.

S sestro sva bili deležni lepe vzgoje za slovensko kulturno dediščino in z njo, saj sta nama starša privzgjajala ljubezen do domovine in države Slovenije. Vključevala sta mnoge kulturne prvine, ki sta jih nosila v sebi in so ju zaznamovale do konca življenja.

Najprej sva spoznavali Slovenijo in potem domovino, kjer sva se rodili in odraščali. Tako je človek razdvojen, toda ponos in zavest o slovenski domovini je zelo globoka in močna za celo življenje! Bila sem deležna izredne vzgoje za slovensko kulturno dediščino in z njo!

Seveda sva bili s sestro deležni zgleda slovenske tradicije v živo, ker sta se starša držala izročila iz kulturne zakladnice – od praznovanja božiča, velike noči, sv. Miklavža, šmarnic itd. S tem nadaljujemo še danes in tudi otroka moje sestre vse to dobro poznata. Starša sta nama pogosto pripovedovala o svojem otroštvu, o tem, kako je bilo doma, v šoli, koliko je bilo možnosti za sodelovanje v različnih slovenskih organizacijah, o šoli, profesorjih, kaj vse sta se naučila.

Doma se je stalno slišal slovenski jezik, oče nama je prisluhnil, naju spremljal pri pogovoru v slovenščini in naju prijazno učil pravil, kadar je bilo potrebno. Spodbujal naju je k branju slovenskih knjig, svetoval, kaj naj bereva, da bi se lažje naučili slovenskega jezika.

Oba sta naju poučila tudi o slovenskem značaju in obnašanju slovenskih ljudi v mestih. Govorila sta, da so Slovenci v glavnem delavni, sposobni, odgovorni, dobri ljudje, morda malo bolj zaprti vase. Kot narod imamo mnoge darove, zaznamovala pa sta nas petje in glasba. O kmečkih ljudeh sta nam govorila, da so dobri, požrtvovalni in delavni.

Vsaka družba oz. skupnost ima vrline in pomanjkljivosti, kot jih ima vsak človek. Pojasnjevala in utemeljevala sta nama, zakaj so takšne razlike prisotne (zemlja, podnebje, značaj). Tu je vir prave ljubezni. Človek resnično ljubi, kadar pozna pozitivne in one malo manj pozitivne lastnosti ljudi, družbe, naroda. Idealizem lahko povzroči fanatizem in ne ljubezen!

7 Razmislek ob koncu

Mislim, da mora biti človek dober pedagog, kadar podaja otroku v tujini informacije in znanje o domovini. Najti mora ravnovesje v spodbujanju ljubezni do lastne domovine, ki jo je moral na silo zapustiti, da bi si rešil življenje, da ne zapade v fanatizem s pripovedovanjem, da je kvalitetno in dobro samo tisto, kar je slovensko. Oče in mama sta nama vedno poudarjala, da imava ogromno bogastvo, ker združujeva v sebi dve različni kulturi. Dežela, kjer sva se rodili, rasli in so naju vzgajali, je bila najina domovina. Istočasno pa sva spoznali zgodovino in ostale značilnosti najine druge domovine. Najprej sva spoznavali Slovenijo in potem domovino, kjer sva se rodili in odraščali. Tako je človek razdvojen, toda ponos in zavest o slovenski domovini je zelo globoka in močna za celo življenje! Bila sem deležna izredne vzgoje s slovensko kulturno dediščino! Zato se počutim in čutim Slovenko!!

Moja družina je bila res zibelka ljubezni do slovenstva!!

8 Viri in literatura

Geržinič, Alojz (2015a): *Od Save do Srebrne reke*. Trst: Mladika.

Geržinič, Alojz (2015b): *Od Save do Srebrne reke*. *Svet slovenskih organizacij*, 9. 11. 2015. Pridobljeno 3. 9. 2022 s spletne strani: <http://www.ssorg.eu/sl/prof-alojz-gerzini-od-save-do-srebrne-reke/>.

Priloga: Fotografije

Slika 2 (zgoraj levo): Geržiničeva družina v Mariboru: sedita Alojzij Geržinič st. in Friderika Kokalj, starša, stojijo: brat Lev, sestra Neda in Alojzij ml.

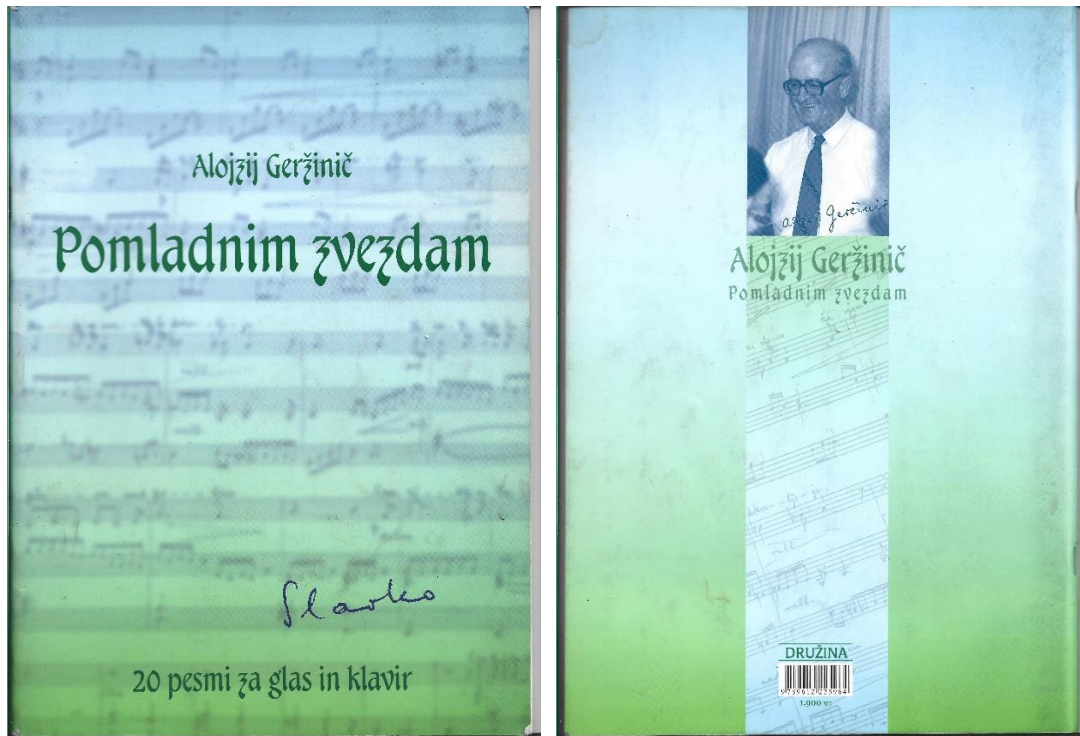
Slika 3 (zgoraj desno): A. Geržinič na svojem domu v Argentini, pri klavirju.

Slika 4 (spodaj levo): A. Geržinič igra na orgle.

Slika 5 (spodaj desno): Geržiničevi hčeri: starejša Marija Alojzija in mlajša Teodora na domačem vrtu pod lipo.

Slika 6 (zgoraj): Geržiničeva družina: stojita A. Geržinič in Marija Fink. Pred A. Geržiničem stoji starejša hčerka Marija Alojzija, pred Marijo Fink stoji Teodora. Slika 7 (spodaj): A. Geržinič in Marija Fink Geržinič pri klavirju na svojem domu v Buenos Airesu.

Slika 8 (levo): Naslovnica pesmarice *Pomladnim zvezdam*: 20 pesmi za glas in klavir. Ljubljana: Družina, 2005.
Slika 9 (desno): Hrbtna stran pesmarice *Pomladnim zvezdam*.

Mrak
J. R. Jimenez - R. Vedeb Alojzij Geržinič

Allegretto moderato

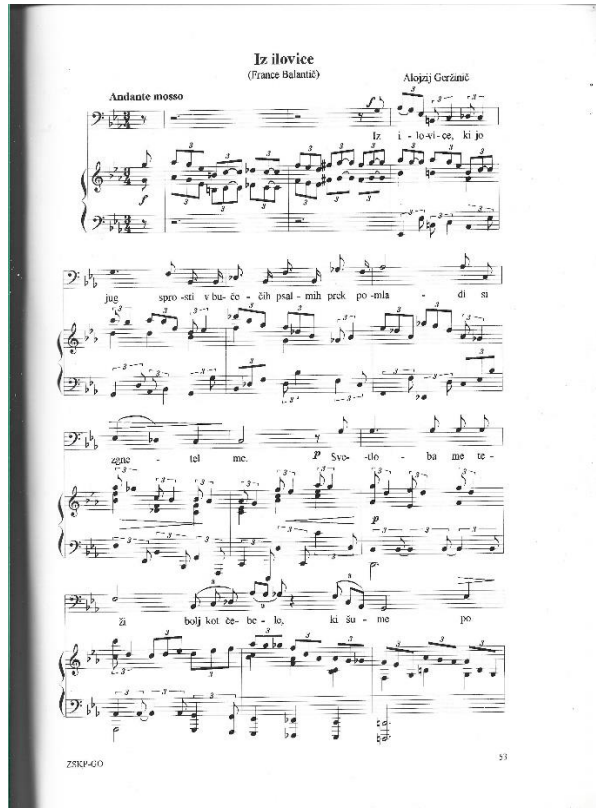
Glas
Dro - bni hi - stri po - to - ki

Klavir
te - če - jo v mrak, arc - br - na mrc - ža v si -
nji - ni in mi pri - na - sa - jo tvoj

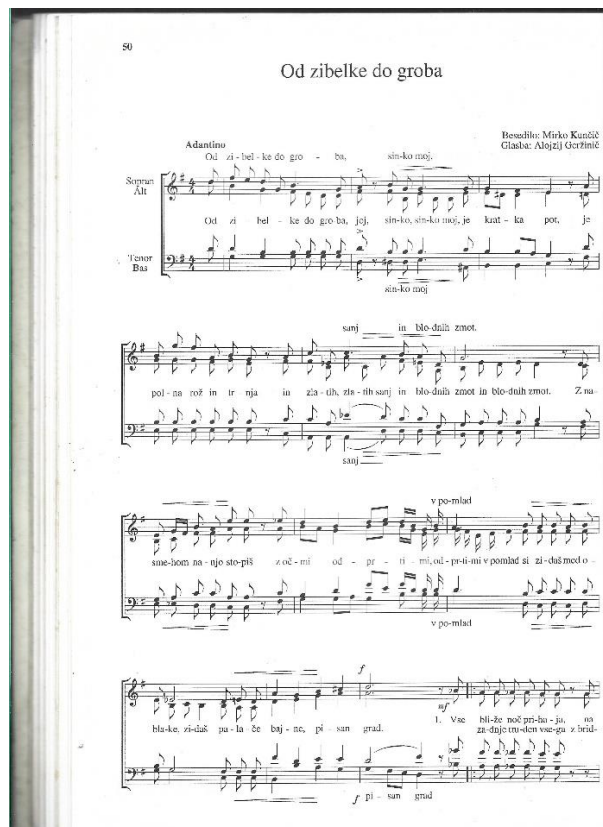
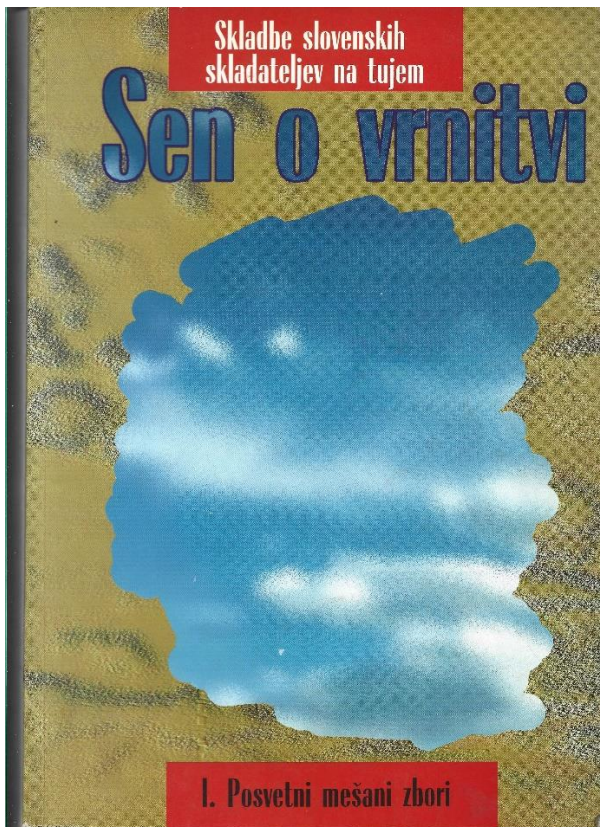
O ve - čni vo - da po š - ni

20 pesmi za glas in klavir 9

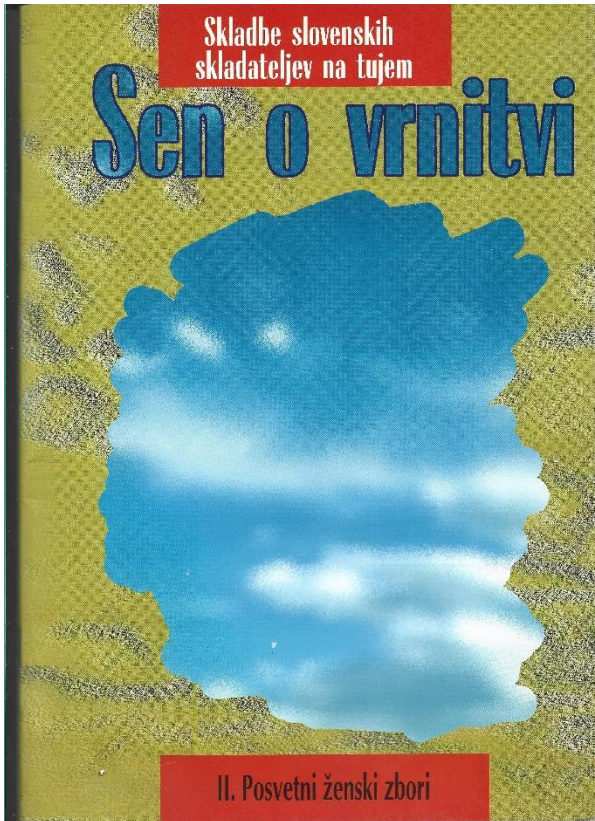
Slika 10: Pesem *Mrak* iz pesmarice *Pomladnim zvezdam*. A. Geržinič je to pesem posvetil svoji ženi, Mariji Fink.

Slika 11 (levo): Naslovnica pesmarice *Bogat sem kakor tihi glas piščali*. To je zbirka zborovskih skladb in samospsevov na besedilo Franceta Balantiča. Izdala Zveza slovenske katoliške prosvete – Gorica, 1995. Slika 12 (desno): Pesem *Iz ilovice* iz pesmarice *Bogat sem kakor tihi glas piščali*.

Slika 13 (levo): Naslovnica pesmarice *Sen o vrnitvi, I. Posvetni mešani zbori* – skladbe slovenskih skladateljev na tujem. Izdala Krščanska kulturna zveza v Celovcu, 1995. Slika 14 (desno): pesem *Od zibelke do groba* iz pesmarice *Sen o vrnitvi I*.

Slika 15 (levo): Naslovnica pesmarice *Sen o vrnitvi*, *II Posvetni ženski zbori* – skladbe slovenskih skladateljev na tujem. Izdala Krščanska kulturna zveza v Celovcu, 1996. Slika 16 (desno): Pesem *Zarja* iz pesmarice *Sen o vrnitvi II*.

32 Zarja

Besedilo: Otos Župančič
Glasba: Alojzij Grahčič

Andantino

Sopran: Zar - ja spa - va za - go - ra - mi,
Zar - ja, zar - ja, spa - va za go - ra - mi, za go - ra - mi drob - ne pišč - ke

Alt: Zar - ja spa - va za - go - ra - mi,
Daj pre - dra - mi se, pre - dra - mi
jo - bu de. Daj, pre - dra - mi se. Daj, pre - dra - mi se. iz o - rve - ti nam po -
Daj, pre - dra - mi se, pre - dra - mi

Cvet - ke nas posla - le po - te da - leč s tem - nih so po - lja.
lje. Cvet - ke nas posla - le po - te da - leč, da - leč s tem - nih so po -
Cvet - ke nas posla - le po - te da - leč s tem - nih so po - lja.

ča - ka - jo ta - ko žel - no te, da pri - ve - deš be - li dan.
ljan, ča - ka - jo ta - ko žel - no te, da pri - ve - deš be - li dan.
ča - ka - jo ta - ko žel - no te, da pri - ve - deš be - li dan.

V noč - ni te - mi že si li - so než - ne raz - kle - ni - le so,
V noč - ni te - mi že si li - so než - ne raz - kle - ni - le so,
V noč - ni te - mi že si li - so než - ne raz - kle - ni - le so,

Slika 17 (levo): Naslovnica Oratorija Irenej Friderik Baraga. Izdala Slovenska kulturna akcija v Buenos Airesu, 1957. Slika 18 (desno): Začetek Oratorija Irenej Friderik Baraga: Partituro Oratorija je prepisala Marija Fink Geržinič.

I. ROJSTVO - BIRTH

I. ZGODOVINAR (Recitativ I):
Na praznik upostolev živega Ropa Jezusa Kristusa, ha dan svetoga Petra, postavitelneza Cerkvi — rimski in vevajni za Skalo, in svetoga Pavla, narodov učitelja, prvega svetikega misijonarja, se je rodil on, ki mu Slovenci in Amerikanci skupno a indijanski sodori: Velikih jezov pojemo hvale in je zaslužnik nas, človek v tujni: IRENEJ FRIDERIK BARAGA.

I. NARRATOR (Recitativ I):
On the feast of the apostles of Jesus Christ, eve - ning God; on the day of St. Peter, rock and foundation of the Church — our Church, the Roman Catholic Church; on the day of St. Paul, teacher of Gentiles and first of all great missionaries, on that day was he born: he whom we Americans praise; whom all Slovenians praise; whose the India n tribes from the Great Lakes praise; he who protects a who save the wide world over: IRENAEUS FREDERIC BARAGA.

Andante moderato

225000 SLOVENCIV
Slo - ve - nec, Slo - vene - ca
Slo - ve - nec, Slo - vene - ca
Slo - ve - nec, Slo - vene - ca

Allegretto
V Ma - li, va - su rojen so veli - ki
V Ma - li, va - si

Allegretto
cresc. f f rit. sf p

13

DRAMSKA IGRA – ENA IZMED POTI ZA USPEŠNO OHRANJANJE SLOVENSTVA V ARGENTINI

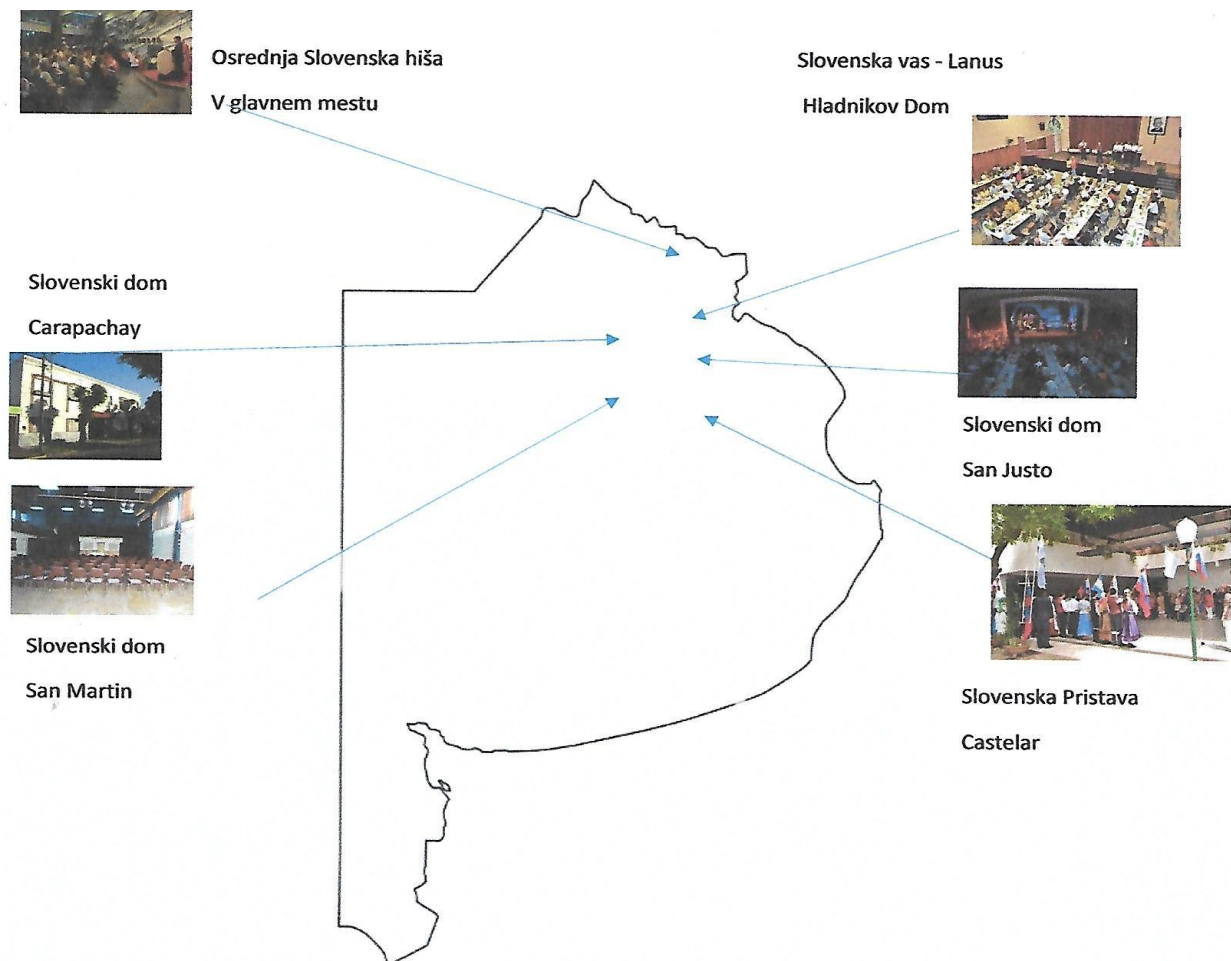
Marjana Korošec (marjanakor@gmail.com), univ. dipl. komunikologinja, je upokojena. V Argentini je bila zaposlena v računovodstvu, bila je organizatorica kongresov in prireditelj, o tem je tudi predavala (ISEACA). V slovenski skupnosti v Argentini je poučevala prvi in drugi razred v slovenski šoli, bila predsednica Slovenske dekliške organizacije ter predsednica slovenskega doma v Carapachayu. V Sloveniji je bila zaposlena od leta 2000; delala je z mladimi ter bila strokovna vodja izobraževalnih programov v.

Slovenija, Argentina

Vsako leto nas julija obiščejo maturanti iz Argentine, letos je bila v Sloveniji že 51. skupina RAST (kratica RAST pomeni Roj abiturientov srednješolskega tečaja). Včasih nas z obiskom iz te skupnosti preseneti tudi kakšna dramska skupina.

V Argentino se je po vojni preselilo veliko izobraženih in zelo domoljubnih kulturnikov, ki so se morali tja preseliti, da so rešili svoja življenja pred krutim komunizmom. Svojo kulturno in narodno zavest so izražali in udeležili tudi v taboriščih. O tem nam pričajo mnoge knjige, napisane o kulturnih nastopih uspešno šolajočih se mladih Slovencev. To kulturno zavest nam še danes izpričujejo otroci in vnuki slovenskih prednikov.

Večina njihovih prastaršev in staršev se je v Argentini naselila v Buenos Airesu, nekateri pa so odšli tudi v Mendozo in Bariloche, v pokrajini, bolj podobni Sloveniji. Tudi v teh krajih so ustanavljali slovenske domove, Slovenije v malem. V glavnem mestu so najprej zgradili slovenski dom oz. 'Slovensko hišo'. V tej stavbi so tudi kapela Marije Pomagaj, šolski prostori, velika in mala večnamenska dvorana, pisarne, kuhinja in jedilnice. V isti stavbi poteka sobotni Srednješolski tečaj ravnatelja Marka Bajuka.

Slika 1: Slovenski domovi v Barilochah.

V Buenos Airesu so razdalje zelo velike, zato so v predelih, kamor so se naselili Slovenci, zgrajeni slovenski domovi. Poimenujmo jih: Slovenski dom v Carapachayu, Slovenska Pristava v Castelarju, Slovenski dom v San Martinu, Slovenski dom v Ramos Mejiji, Naš dom San Justo, Hladnikov dom v Lanusu. Tudi v Mendози, Barilochah in Miramarju so takšni domovi. V njih poteka pouk v slovenskem jeziku, tako imenovane slovenske sobotne šole. Poleg pouka tu delujejo še dramske in folklorne skupine, otroški, mladinski in mešani pevski zbori, vsako nedeljo pa je tudi sveta maša. Poleg vsega so tu še prostori za druženje.

Letos nas je v Sloveniji obiskala dramska skupina iz doma Slovenska Pristava v Castelarju. V Buenos Airesu imajo sobotno šolo v slovenskem jeziku, pevsko, folklorno, mladinsko, pa tudi gledališko skupino. Dramska skupina na Pristavi vsako leto pripravi vsaj dve dramski predstavi, v katerih sodelujejo otroci, mladina in odrasli. Letos jim je končno uspelo priti v Slovenijo z dramsko igro Roberta Harlinga Jeklene magnolije. Celotno dogajanje igre se odvija v frizerskem salonu majhnega mesteca, kjer ženske med urejanjem zunanosti razgaljajo svoja čustva in razkrivajo intimne svetove. Igro je režirala Maruča Zurc.

Vsi sodelujoči v igri so amaterji, ki so nastopili v različnih vlogah: Gabi Bajda Kri: Iruvy Jones, lastnica lepotnega salona; Viki Selan: Anelle Dupuy Desoto, pomočnica v salonu; Cvetka Češarek Tomažević: Clairee Belcher, vdova nekdanjega župana; Andreja Puntar Gaser: Shelby Eatenton Latcherie, najlepše dekle v mestu; Maruča Zurc: M Lynn Eatenton, Shelbina mama; Beti Petkovšek Mavrič: Ouiser Boudreaux, premožna večna godrnjavka; šepetalca: Erika Čeč in Miloš Mavrič.

Slika 2 in 3: gledališki list predstave Jeklene magnolije.

Z njimi se je pogovarjal novinar Radia Ognjišče Matjaž Merljak. Iz pogovora izvemo, kako že tretji in četrti rod ohranjata in živita s kulturno dediščino, ki so jo podedovali od prednikov, koliko jim pomeni nastopati v slovenskem jeziku. Predvsem pa bi izpostavila, s kakšnim ponosom poudarjajo narodno pripadnost Sloveniji. Prispevku lahko prisluhnemo tu: https://avdio.ognjisce.si/oddaja/sl_2022_08_14

Več o delovanju dramske skupine v Castelarju si lahko preberete v referatu: https://www.dkps.si/fileadmin/user_upload/Zbornik_MK_2021.pdf, "Ko sem na odru, pozabim na vse, včasih tudi besedilo".

Celoten prispevek pa si lahko v filmski obliki ogledate tu: <https://youtu.be/hRyAU7HveWw>.

ROMAN *BLIŽINA DALJINE* UČENK DOPOLNILNEGA POUKA SLOVENŠČINE V ZVEZNI REPUBLIKI NEMČIJI O LJUBEZNI DO KULTURNE IN NARAVNE DEDIŠČINE SLOVENIJE

A NOVEL *THE PROXIMITY OF DISTANCE* ABOUT THE LOVE FOR THE CULTURAL
AND NATURAL HERITAGE OF SLOVENIA BY STUDENTS OF SUPPLEMENTARY
SLOVENIAN LANGUAGE COURSE IN THE FEDERAL REPUBLIC OF GERMANY

✉ **Ddr. Mira Delavec Touhami** (mira.delavec@guest.arnes.si), dr. literarne zgodovine in dvakratna dr. prava, prof. slovenščine in zgodovine, mag. medn. in dipl. štud., je učiteljica dopolnilnega pouka slovenskega jezika v Zvezni Republiki Nemčiji. Napisala je vrsto knjig in člankov ter prejela več priznanj za svoje delo.

Nemčija

Povzetek

Strokovni prispevek predstavlja izid literarnega prvenca z naslovom *Bližina daljine* dveh učenk dopolnilnega pouka slovenskega jezika v Zvezni republiki Nemčiji, pri čemer izpostavi, kako dopolnilni pouk slovenskega jezika razvija ljubezen do naravne in kulturne dediščine Slovenije, saj je na osnovi tega nastal tudi omenjeni literarni prvenec.

Prispevek izpostavi pomen skupnosti, družine in učitelja kot ključnih akterjev pri razvijanju in posredovanju znanja o dediščini prostora in časa. Predstavi cilje in metode, ki jih je pri pouku uporabila učiteljica in so vodili posredno v oblikovanje ideje o romanu. Seznan, kako je sam roman nastal in kako je bil sprejet v slovenski skupnosti v Nemčiji ter kako sta se mladi ustvarjalci počutili ob njegovi predstavitvi v Sloveniji.

Abstract

The article presents the publication of a literary debut entitled *Proximity of Distance* by two students of supplementary Slovenian language course in the Federal Republic of Germany, highlighting how supplementary Slovenian language classes develop a love of Slovenia's natural and cultural heritage, which was the basis for the literary debut.

The article highlights the importance of community, family as well as a teacher as key factors in developing and transmitting knowledge about both cultural and natural heritage. It presents the aims and methods used by the teacher in her lessons, which sparked off the idea to write a novel. It describes how the novel itself was created as well as how it was received by the Slovenian community in Germany; and how the young authors felt when it was presented in Slovenia.

Ključne besede: identiteta naroda, izseljenci, kulturna dediščina, pouk slovenskega jezika, Republika Slovenija, učni načrt, Zvezna Republika Nemčija.

Keywords: national identity, emigrants, cultural heritage, Slovenian language classes, Republic of Slovenia, curriculum, Federal Republic of Germany.

1 Uvod

Dopolnilni pouk slovenskega jezika poteka v okviru Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport ter Zavoda za šolstvo Republike Slovenije. Poleg skrbi za razvoj jezikovnih kompetenc na različnih ravneh je velik poudarek tudi na spoznavanju in ozaveščanju udeležencev o slovenski kulturni in naravni dediščini. V okviru operativnih ciljev pouka se poudarjajo predvsem sociokulturne zmožnosti učencev pri pouku.

Slednji razvijajo tudi medkulturne zmožnosti, in sicer:

- »spoznavajo politične, kulturne, družbenoekonomske značilnosti slovenske družbe ter naravne danosti Slovenije;
- spoznavajo slovensko stvarnost, predstavljena jim je aktualna vsakdanjost, pa tudi pomembna družbena vprašanja, ki zadevajo slovensko družbo; poleg kognitivnih vsebin so vključene tudi vsebine, ki nagovarjajo čustveni svet učencev;

- se seznanjajo z najrazličnejšimi besedili, tudi umetnostnimi, v slovenščini itd.« (Motik idr., 2016: 19).

Dopolnilni pouk slovenščine v tujini tako posredno in neposredno razvija ljubezen do Slovenije in njene dediščine. V ta krog pa niso vpeti samo učitelji, ampak tudi okolje, v katerem živijo udeleženci. Izjemno pomembno vlogo imajo starši, stari starši, sorodniki, slovenska društva, slovenske katoliške misije, veleposlaništva, konzulati in vsak posameznik, ki je del slovenske izseljenske skupnosti. V to se z različnimi projekti vključujejo tudi različne izobraževalne institucije iz Slovenije.

2 Kulturna in naravna dediščina Slovenije v okviru DPS

Dopolnilni pouk slovenščine (DPS) namenja zelo pomembno vlogo prijetnemu učnemu okolju, ki naj bi bilo za vse udeležence pouka spodbujajoče in bi jih spodbujalo tudi pri njihovih dejavnostih, da bodo želeli odkrivati kulturno dediščino jezika, ki se ga učijo, torej slovenščino in Slovenijo. To hkrati omogoča tudi razvijanje njihove lastne identitete in sproža aktiviranje njihovih lastnih dejavnosti v okviru navedenega.

»Učinkovito učenje ni le 'solo', ampak je predvsem 'porazdeljena' dejavnost: konstrukcija individualnega znanja se odvija s pomočjo procesov interakcije, pogajanja in sodelovanja. Nevroznanost kaže, da so človeški možgani ustvarjeni za interakcije. Četudi sta samostojno učenje in odkrivanje dragocena, pa je učenje odvisno od medsebojnih interakcij. Obstajajo trdni empirični dokazi o učinkih ustrezno izvedenih oblik sodelovalnega učenja. Sposobnost sodelovanja in skupnega učenja bi morali razvijati kot eno izmed 'kompetenc 21. stoletja' ter obravnavati ločeno od vplivanja, ki se odraža na izmerjenih učnih dosežkih.« (Sentočnik, 2013: 19) In ravno na področju učenja in spoznavanja kulturne dediščine gre za del, kjer je medsebojnih interakcij zelo veliko in kjer sodelovalno učenje omogoča večje povezovanje in nadgrajevanje že osvojenega znanja.

Navezujem se na izjavo, da »družine predstavljajo najpomembnejši kanal, po katerem majhni otroci pridobivajo temeljne kognitivne in socialne veščine, kar potrjuje odločilno odvisnost posameznikovega predznanja od njegove družine in virov za učenje, ki so na voljo v družinskem okolju, in ne le od tega, kar učencu daje šolsko okolje.

Pri tem bi izpostavila, da je tudi zelo pomembno samo učno okolje, pri čemer ustvarjanje strukturiranega učnega okolja pomeni, da se morata tako učitelj kot učenec zavedati učnih ciljev.« (Borich, 2006: 25) Učenci se ne bodo naučili veliko, pa naj rutinsko rešujejo naloge, delajo pri medpredmetnem projektu ali si ogledujejo filme o Sloveniji, dokler ne bo učitelj, navezujoč se na učne cilje, usmeril njihove pozornosti na ustrezne, primerne, koristne razsežnosti takih situacij. Učenci morajo namreč poznati razloge, zaradi katerih se sploh učijo.

Pri tem kot učiteljica poudarjam popolno personalizacijo vsakega udeleženca dopolnilnega pouka slovenščine, zlasti v procesu spoznavanja in učenja o kulturni dediščini, saj se zavedam, da je učno okolje izjemno občutljivo za individualne in skupinske razlike v ozadju, iz katerega izhajajo udeleženci pouka (tako otroci kot odrasli), v njihovem predznanju, motivaciji in sposobnostih. Pri tem je treba biti zelo nazoren in tankočuten, da vsak udeleženec pridobi natančne in preverjene povratne informacije, ki so pripravljene posebej za posameznika.

Pritrjujem sledeči ugotovitvi: »Učitelji morajo narediti vse, kar je v njihovih močeh, da pomagajo učencem razviti njihove potencialne v polni meri.« (Bereiter, 1997: 288) Za uspešno razvito znanje tudi s področja poznavanja naravne in kulturne dediščine ni dovolj samo usmerjanje pozornosti učencev k površinskim razlikam med dvema problemskima situacijama, ampak: ».../ bistveni prvi pogoj je usmerjanje njihove pozornosti k skupnim globinskim strukturam. Učenci šele potem uporabijo znanje, pridobljeno v eni situaciji, pri reševanju drugega problema.« (Chen, 1999: 707)

Prav tako imajo pri učenju in spoznavanju kulturne dediščine izjemno pomembno vlogo motivacija in čustva. Znanstveniki namreč ugotavljajo, da učenci usvojijo znanje in veščine na zanje smiselni način. Če bi bile didaktične dejavnosti vedno zanimive in zabavne, bi učence že same po sebi pritegnile. Vendar pa pred njih pogosto postavljajo naloge, ki jih ne marajo ali pa se jim ne zdijo zanimive oziroma jim dajejo občutek, da niso dovolj kompetentni za njihovo izpolnitev. Učitelji moramo zato zavestno prilagajati svoje načrtovanje in poučevanje, tako da pripravljamo za učence zanimive didaktične dejavnosti, ki ustrezajo namenu in jih učenci z veseljem opravljajo ter se počutijo kompetentni za njihovo izvajanje. Učenje postane učinkovitejše, če učenci razumejo sistem učenja in vlogo motivacije pri učenju ter to, kako jo lahko sami spodbujajo ne glede na učitelja.

Čustva so za učitelja pomembna zaradi diagnostične vrednosti, saj razkrivajo posameznikove miselne aktivnosti, zavzetost in zaskrbljenost, ki so njihov temelj. Malo verjetno je, da bodo učenci samoiniciativno izvajali dejavnosti in vztrajali pri njih, če se jim ne bodo zdele vredne njihovega truda. Pričakovani občutki zadovoljstva in ponosa po opravljeni nalogi pa jim dajejo energijo, kar je bilo zelo jasno tudi ob izidu romana Bližina daljine. Wigfield in Eccles (2003) ugotavljata, da so pomembnost, interes in ustreznost, ki jih učenci pripisujejo nekemu področju, najboljši napovedniki njihove vztrajnosti, izbire bolj zahtevnih nalog in odločitve za določen seminar pri nekem predmetu. Prepričanja o lastnih zmožnostih pa so najboljši napovedniki učenčevega dejanskega dosežka.

2.1 Živeti s kulturno dediščino kot slovenski izseljenec

Položaj slovenščine med Slovenci in njihovimi potomci v tujini se ves čas spreminja, zato se spreminjata tudi njihovo doživljanje in sobivanje s kulturno dediščino slovenskega prostora. Po pregledu slovenske literature, v katero je zajeta motivika slovenske kulturne dediščine, kot jo doživljajo slovenski izseljenci, pa sem ugotovila, da se osnovna občutenja dediščine domovine ne spreminjajo bistveno. Ostajajo ista hrepenenja, občutki odtujenosti, iskanje doma, občutek razdvojenosti itd.

Ker gre za številna literarna dela, bi na tem mestu izpostavila samo tri. Ana Praček Krasne (1900–1988) je bila slovenska izseljenka in tudi povratnica, ki je svoja občutja ubesedila v člankih, pesmih in proznih besedilih. Pisala je tudi o razmerah in odnosih v skupnosti slovenskih izseljencev v ameriškem okolju. Leta 1972 se je vrnila v domovino. Vedno se je počutila, da je živela nihajoče dvojno življenje – »na dve strani nihajoče življenje in miselnost človeka-izseljenca – v mojem slučaju tudi povratnika« (Makuc, 2016: 16).

Kako ljubezen do domovine in njene glasbene dediščine vtkejo ljubezen otroku, nam Marija Ahačič, ki je bila rojena v glasbeni družini, živeči v Trziču, lepo predstavi v knjigi *Tečejo, tečejo nitke*. Ko se je poročila s Petrom Pollakom, sta zakonca z majhno hčerko odšla v Kanado. Marija Ahačič v svoji pripovedi izpostavi, kako težko se je bilo prilagoditi novi domovini, študiju obeh zakoncev, trdemu delu, številnim selitvam na različne konce Kanade, skrbi za blagor otrok, piše pa tudi o hrepenenju po Sloveniji in vsem, kar je povezano z njo: »Pesmi so mi kar privrele na dan, doživeto in prepričljivo, saj sem jih dolgo časa nosila v srcu. Slovenski slikar Štritof je rekel, da pojem tako iz dna srca, da bi še vragu dušo prebudila. Moj oče, ki je bil moj idol, me je vso mladost spodbujal in učil peti. Njegov optimizem in ljubezen do slovenske narodne pesmi sta me vodila vse življenje. Preveč je bilo neizpetih čustev – veselja, bolečine, ljubezni in domotožja – zato sem se začela izpovedovati s svojimi lastnimi besedami in melodijami.« (Ahačič, 2015: 175)

Pod drobnogled sem vzela tudi roman *Prišleki* (1984–1985) Lojzeta Kovačiča (1928–2004). Gre za sodoben slovenski roman, ki v ospredje postavi doživljanje prostora in časa skozi jezik in srečevanja z različnimi ljudmi ter odnose med njimi. Andrej Leben (2009: 79) ugotavlja, da je Kovačič z vsako svojo knjigo ustvaril drugačen besedni hibrid, v katerem lahko odkrijemo prvine avtobiografije, spominov, kronike, dnevnika, izpovedi, meditacije, refleksije, eseja, povesti in romana. V teh besedilih se prepletata avtobiografsko (snov, gradivo) z avtoreferencialnim (opazovanje lastnih ustvarjalnih procesov).

Roman je pisan kronološko in razdeljen na tri dele. V njem pisatelj v prvi osebi popisuje usodo svoje slovensko-nemške družine, predvsem pa svojo pot iz Basla v očetovo domovino Jugoslavijo. Med številnimi temami je tudi učenje slovenščine. »Jezik, ki ga ne razumeš, je kdaj pa kdaj prijeten ... Kot nekakšna megla v glavi je ... Dobro je, resnično ni boljšega ... Čudovito je, dokler se besede še niso ločile od sna ... (Kovačič, 2018: 85)

Kako je pomemben pristop pri učenju jezika, ki posredno s tem srka tudi dediščino prostora in časa, nazorno nakazuje naslednji odlomek: »Po dveh mesecih, kolikor me je pustil pri miru, se je učitelj Alojz začel ukvarjati z menoj ... Vse šolarje, majhne in velike, je izzval k dejavnosti, da bi spregovoril ... Vse besede je napisal na tablo, z velikimi črkami, tiskanimi ... zelo lahko za brati ... spodaj pa prevod. Veliki in mali, pobčki in fantje so ponovili vse hkrati, zmeraj znova ... v zboru po taktu ... Prvi so se smejali, ko sem spregovoril, pa drugič in tretjič ... Na široko sem odprl usta ... delal sem se, kot da bo prišlo ven ... Nič ni prišlo ven ... Noben glas, noben zlog. Spet sem zaprl usta ... Poskus je bil končan. Naslednje ure sem imel mir.« (Kovačič, 2018: 130)

Ko je kasneje začel obiskovati drugo šolo, se je njegov odnos spremenil: »Ledinska šola je bila imenitnejša od dolenske enorazrednice. /.../ Potem je prišla učiteljica, visoka, široka, debela gospa Roza. Govorila je z Vatijem. Stisnila me je ljubeznivo k sebi, k svojemu bluzonu, polnemu obšitkov in našitkov. /.../ Njen glas je zvenel jasno, sladko, materinsko.« (Kovačič, 2018: 185)

Poleg učiteljev so starši vsekakor najboljši posredovalci maternega jezika, prvin narodne kulture in družinskih vrednot za potomce. Učitelji dopolnilnega pouka slovenščine v tujini na različne načine spodbujamo slovenske starše, da bi z otroki od rojstva dalje v družinskem okolju govorili slovensko (Motik, 2019: 14, 15).

Z branjem slovenskih ljudskih pravljic, petjem slovenskih ljudskih pesmi, učenjem preprostih ljudskih plesov itd. lahko starši otroke na različne načine naučijo odnosa do kulturne dediščine svoje družine in dediščine slovenskega prostora, kamor se vračajo, ko obiskujejo svoje bližnje in daljne sorodnike.

2.2 Nastanek romana *Bližina daljine*

Bližina daljine ni klasičen mladinski roman, ampak je roman, ki nas v čutenju in dimenzijah dojemanja ljubezni do domovine, njenih lepot in maternega jezika popelje v preteklost, sodobnost in prihodnost. Zgodba se nas dotakne na najbolj

tankočuten način: skozi čustva, ki se skrivajo in odstirajo, skozi strah ali nemoč pred vsem, kar mlada človeška duša vidi, sluti in čuti. Zastavljajo se številna vprašanja o samem sebi, o negotovi prihodnosti, prisoten je strah pred prihodnostjo, številna vprašanja o odnosu do sočloveka, odnosu do dediščine Slovenije itd. (Delavec Touhami, 2022: 80, 81).

Jana Brus in Laetia Hormuth, učenki dopolnilnega pouka v Zvezni republiki Nemčiji, sta v romanu z enajstimi poglavji mojstrsko prepletali notranji svet obeh glavnih junakinj – Lise (iz Nemčije) in Anje (iz Slovenije), ki deluje kot odslikava težav sveta, ki ju obdaja. Ob zastavljanju vprašanj o lastni biti ter iskanju soobstajanja z različnimi ljudmi in kulturami v hitrem načinu življenja med Slovenijo in Nemčijo nas zgodba ne vodi samo skozi labirint medčloveških odnosov, ampak nas posredno usmerja tudi po valovitih poteh zaznavanja težav v najstniških letih. Zgodba nas opozori, da se moramo vsak dan znova zazreti vase in narediti vse, kar je v naši moči, da pomagamo sočloveku in posledično samemu sebi – ne samo najstniki, ampak predvsem odrasli.

Roman odstira jasna sporočila, ki jih učenki v imenu mlade generacije simbolično prenašata na odrasle. Ob tem si zastavljata številna vprašanja o identiteti naroda; iščeta svoj jaz in svojo pot. Bomo skozi njune besede in misli znali razumeti moč ljubezni do domovine in maternega jezika? Bomo znali razumeti predanost slovenski identiteti skozi oči slovenskih izseljencev? Bomo znali razumeti hrepenenja mladih? Bomo znali prisluhniti njihovim vprašanjem glede njihovega pogleda in čutenja kulturne dediščine v Sloveniji?

Dopolnilni pouk slovenskega jezika sta obe 15-letni dekleti od nekdanj obiskovalci z veliko vnemo in predanostjo. V času epidemije koronavirusa sta se močno povezali v svojih mislih o Sloveniji in nastal je njun roman. Že z naslovom *Bližina daljine* sta želeli vzpostaviti pomembno vez s svojo domovino – Slovenijo, ki je blizu, in njuno hrepenenje po vsem, kar se čuti in občuti kot del slovenske kulturne in naravne dediščine. Zanimivo je, da je roman nastajal v virtualni obliki in da se dekleti do predstavitve romana v Sloveniji 9. 6. 2022 nista nikoli srečali v živo.

Kot učiteljica sem zelo pozorna opazovalka vsakega učenca, ki ga pri delu izjemno spodbujam in usmerjam. Za vsakega izdelam letni osebni učni načrt, v okviru katerega ga usmerjam skozi celo šolsko leto. Učitelji želimo mlade na različne načine naučiti ljubezni do domovine, slovenščine in njene dediščine. Ključno pa je, da je vsak učni proces ozaveščen v tej ljubezni.

Vsak učenec pri poznavanju in razumevanju dediščine primerja svoje izkušnje in videno s svojo literarno fikcijo. Tako sta tudi Jana Brus in Laetia Hormuth izhajali iz svoje literarne fikcije, ki je slonela na izkušnjah, ki sta jih mladi dekleti nabrali med dolgoletnimi obiski Slovenije, srečanja s sorodniki, pogovori s starimi starši in svojimi starši, vključenostjo v slovensko skupnost v Nemčiji, vključevanjem z nastopi na različnih prireditvah slovenske šole in slovenskih društev v Nemčiji itd. Obe dekleti sta bili ves čas pisanja izredno motivirani in vsebinska ideja o nastanku romana je bila njuna. Znali sta se angažirati do te mere, da je pisanje in ustvarjanje romana postalo njun novi svet, v katerem sta, kot sta sami dejali, povsem na novo začeli doživljati Slovenijo, zato je bilo njuno hrepenenje po obisku domovine še toliko večje. Zanimivo je, da dekleti do nastanka romana nista nikoli živeli v Sloveniji in se tam šolali, prav tako se avtorici do predstavitve knjige v Sloveniji nista srečali v živo, saj živita in obiskujeta dopolnilni pouk slovenskega jezika v med seboj zelo oddaljenih krajih.

Vsekakor je za razvoj in občutenje kulturne dediščine izjemno pomembna tudi povezanost generacij, ki ne omogoča samo prenosa znanja, ampak tudi in predvsem občutenje dediščine. Po pogovorih s starimi starši obeh deklet se je jasno izkazalo, da so ravno stari starši ključni element v oblikovanju živosti kulturne dediščine, saj so to najprej prenesli na svoje otroke in vnuke.

Motivacija učenek za pisanje je tako vsekakor izhajala iz njihovih družin, ki sta od nekdanj podpirali vse tovrstne dejavnosti obeh deklet. V okviru samega pouka pa sem odnos do slovenske kulturne in naravne dediščine gradila več let, pri čemer bi izpostavila predvsem:

- delo z učnimi listi, ki sem jih pripravila in oblikovala na osnovi učnega načrta ter osebnega interesa posameznega udeleženca ter jih vsako leto nadgradila;
- pripravo, sodelovanje in soustvarjanje kulturnih prireditev slovenske skupnosti v Nemčiji (petje slovenskih pesmi, recitiranje del slovenskih literarnih ustvarjalcev in ustvarjalok, plesi, poustvarjanje literarnih del itd.);
- sodelovanje na različnih literarnih natečajih v Sloveniji;
- branje poljudnih, publicističnih in literarnih besedil, v katerih sta predstavljeni Slovenija, slovenščina itd.;
- pogovore, predavanja, delavnice na temo kulturne in naravne dediščine;
- obiske gostov iz Slovenije, ki so na različne načine predstavljali domovino in njeno sporočilnost itd.

Vsekakor samo kognitivni del ni dovolj, da učenec lahko sprejme in nadgrajuje svoj odnos do kulturne dediščine, ampak je izjemno pomemben tudi čustveni vidik. Odprtost za sprejemanje je izjemnega pomena. Otrok se slednjega nauči že v družini, pri čemer bi izpostavila misel Jordana B. Petersona: »Svojim otrokom ne dovolite ničesar, zaradi česar bi jih imeli manj radi.« (2019: 121) Izjemno pomembno vlogo v tem pogledu ima tudi učitelj, ki se mora odzvati na vse vidike otroka tudi z veliko empatije in čustvene zrelosti. Pri tem je treba v učencu znati spodbuditi željo po raziskovanju tako zunanjega sveta kot sveta znotraj sebe.

2.2.1 Pomen romana *Bližina daljine*

Učenci se med seboj razlikujejo na mnogo načinov, ki so bistveni za učenje: po predznanju, sposobnostih, dojemanju učenja, učnih stilih in strategijah, interesih, motivaciji, prepričanjih glede samoučinkovitosti in čustev kot tudi po družbenookoljskih pogojih, kot so lingvistično, kulturno in socialno ozadje. Temeljni izziv za vsakega učitelja predstavlja upoštevanje teh individualnih razlik in vključevanje ter povezovanje mladih v poznavanju in razumevanju kulturne dediščine. Učitelji lahko pomagamo učencem samo takrat, ko vemo, kakšno znanje in vedenje o kulturni dediščini že imajo v času, ko vstopajo v proces pouka. Učni načrt omogoča veliko dejavnosti, preko katerih se udeleženci pouka posredno in neposredno seznanijo z naravno in kulturno dediščino Slovenije.

Roman *Bližina daljine* je nastajal od aprila 2021 do maja 2022. Izšel je junija 2022 pri KD Josipine Turnograjske, ki je poleg Urada Vlade Republike Slovenije za Slovence v zamejstvu in po svetu ter Franca Arha podprlo izid knjige. Učenki sta bili skupaj s starši izida knjige zelo veseli, prav tako so se nanj zelo pozitivno odzvali tudi ostali udeleženci pouka. Mnoge je to še dodatno motiviralo za učenje v prihodnje.

Avtorici sta knjigo predstavili na RTV SLO v okviru oddaje Kulturomat (Stražišar, 2022) in 9. 6. 2022 v prostorih Združenja Slovenske izseljenske matice v Ljubljani.

Temeljni izziv za vsakega učitelja predstavlja upoštevanje teh individualnih razlik in vključevanje ter povezovanje mladih v poznavanju in razumevanju kulturne dediščine.

VABILO

Vabimo vas na predstavitev mladinskega romana z naslovom **Bližina daljine** mladih avtoric **Laeticie Hormuth in Jane Brus**

v četrtek, 9. junija 2022 ob 18.00 uri
v prostoru Združenja SIM, na Linhartovo 13 v Ljubljani.

Z avtoricama romana se bo pogovarjala njuna učiteljica slovenščine ddr. Mira Delavec Touhami.

Bližina daljine ni klasičen mladinski roman, ampak je roman, ki nas v čutenju in dimenzijah dojemanja ljubezni do domovine, njenih lepote in materne jezika popelje tako v preteklost, sodobnost in prihodnost. Zgodba se nas dotakne na najbolj tenkočuten način: skozi čustva, ki se skrivajo in odstrajajo, skozi strah ali nemoč pred vsem, kar mlada človeška duša vidi, sluti in čuti. Zastavljajo se številna vprašanja o samem sebi, o negotovi prihodnosti, prisoten je strah pred prihodnostjo, številna vprašanja v času o odnosu do sočloveka.

ddr. Mira Delavec Touhami

Vabljeni v našo družbo!

Slika 1: Vabilo na predstavitev knjige 9. junija 2022 (foto: Združenje Slovenska izseljenska matica).

Slika 2: Laetia Hormuth (levo), mentorica dddr. Mira Delavec Touhami (na sredini) in Jana Brus (desno) na predstavitvi knjige 9. junija 2022 na sedežu Zdrženja Slovenske izseljenske matice v Ljubljani (foto: Jonathan Hormuth).

3 Zaključek

Knjiga *Bližina daljine* je izjemno dragocena za razumevanje slovenskih izseljencev in njihovih potomcev. Tovrstna literatura nastane zelo redko, zato je neprecenljiva za slovensko literarno zakladnico. Poleg slovenskega besedila sta avtorici besedilo prevedli tudi v nemščino. Knjiga pa poleg tankočutne vsebine ponudi tudi bogato fotografsko gradivo, ki predstavlja tako Nemčijo kot Slovenijo skozi oči obeh avtoric.

Ob tem bi želela izpostaviti izjemen pomen, da bi tudi mladi v Sloveniji morali biti še bolj spodbujani in ozaveščeni o potrebi varovanja in ohranjanja dediščine svojih prednikov, saj so tovrstne učne vsebine zapisane v učnih načrtih, zato na tem mestu še posebej spodbujam vse učitelje, pa tudi vsakega posameznika naše družbe, ki tega še ne počne, da je izjemno pomembno mlade od zgodnjih let opogumljati in spodbujati v tej smeri. Z leti to postane del njihove osebne identitete, del njihove zavesti.

Kulturna dediščina je tista bližina, ki združuje, objema in živi med nami, z nami in v nas – včeraj, danes in še posebej jutri.

4 Viri in literatura

Ahačič, Marija (2015): *Tečejo, tečejo nitke*. Celovec: Mohorjeva.

Bereiter, Carl (1997): Situated Cognition and How to Overcome It. V David Kirshner in James A. Whitson (ur.): *Situated Cognition: Social, Semiotic, and Psychological Perspectives* (str. 281–300). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

Borich, Gary D. (2006): *Effective Teaching Methods: Research-Based Practice*. Upper Saddle River, NJ: Pearson Merrill Prentice Hall.

Chen, Zhe (1999): Schema Induction in Children's Analogical Problem Solving. *Journal of Educational Psychology*, 91(4), str. 703–715.

Delavec Touhami, Mira (2022): *Recenzija knjižnega prvenca Laeticie Hormuth in Jane Brus z naslovom Bližina daljine*. Mače pri Preddvoru: KD Josipine Turnograjske, str. 80–81.

Dopolnilni pouk (b. d.). Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 5. 9. 2021 s spletne strani: <https://www.zrss.si/mednarodno-sodelovanje/slovinci-izven-meja/slovinci-po-svetu-sticisce/dopolnilni-pouk/>.

Hormuth, Laetia; Brus, Jana (2022): *Bližina daljine*. Mače pri Preddvoru: KD Josipine Turnograjske.

- Kovačič, Lojze (2007): *Prišleki*. Ljubljana: Beletrina.
- Leben, Andrej (2009): Lojze Kovačič – avtobiograf ali avtor (svojega) življenja? V Gašper Troha; Milena Mileva Blažič; Andrej Leben (ur.): *Lojze Kovačič: življenje in delo* (str. 76–89). Ljubljana: Študentska založba.
- Makuc, Dorica (2016): *Ameriška Slovenka iz Vipavske doline*. Ajdovščina: samozaložba.
- Motik, Dragica (2003): Slovenski izseljenci v Argentini ohranjajo jezik in kulturo svojega rodu. *Zgodovina v šoli*, letnik 12, št. 1–2, str. 53–62.
- Motik, Dragica (2019): Starši – posredovalci jezika, kulture in vrednot. *Vzgoja*, letnik 21, št. 83, str. 13–15.
- Motik, Dragica; Knez, Mihaela; Pirih Svetina, Nataša idr. (2016): *Dopolnilni pouk slovenščine v tujini. Učni načrt*. Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod za šolstvo Republike Slovenije. Pridobljeno 5. 9. 2021 s spletne strani: <https://www.zrss.si/wp-content/uploads/2021/01/Ucni-nacrt-dopolnilni-pouk-slovenscine.pdf>.
- Peterson B., Jordan (2019): *12 pravil za življenje: protistrup za kaos*. Ljubljana: Družina.
- Schneider, Michael; Stern, Elisabeth (2013): Kognitivni pogled na učenje: deset temeljnih ugotovitev. V Hanna Dumont; David Istance; Francisco Benavides (ur.): *O naravi učenja* (str. 65–81). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Sentočnik, Sonja (2013). Povzetek. V Hanna Dumont; David Istance; Francisco Benavides (ur.): *O naravi učenja* (str. 17–22). Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Stražišar, Gašper (2022): Dvojezični roman – Bližina daljine. *Kulturomat*, 11. 6. 2022. RTV SLO, Prvi program. Dostopno na: <https://365.rtvlo.si/arhiv/kulturomat/174879388>.
- Wigfield, Allan; Eccles, Jacquelynne S. (2002): The Development of Competence Beliefs, Expectancies for Success, and Achievement Values from Childhood through Adolescence. V Allan Wigfield; Jacquelynne S. Eccles (ur.): *Development of Achievement Motivation* (str. 91–120). San Diego, CA: Academic Press.
- Zupan Sosič, Alojzija (2009): Opis v romanu Prišleki. V Gašper Troha; Milena Mileva Blažič; Andrej Leben (ur.): *Lojze Kovačič: življenje in delo* (str. 128–152). Ljubljana: Študentska založba.

SLOVENSKO-NEMŠKI ROMAN *BLIŽINA DALJINE (NÄHE DER FERNE)* MLADIH AVTORIC JANE BRUS IN LAETICIE HORMUTH V BESEDI IN GLASBI

SLOVENIAN-GERMAN NOVEL *BLIŽINA DALJINE (NÄHE DER FERNE)* BY YOUNG AUTHORS JANA BRUS AND LAETICIA HORMUTH IN WORDS AND MUSIC

✍ **Laeticia Hormuth** je dijakinja prvega letnika glasbene gimnazije na konservatoriju za glasbo in balet v Ljubljani.

✍ **Natalija Hormuth roj. Bukšek** (natalijahormuth@web.de), prof. francoščine in latinščine, oba jezika poučuje na gimnaziji. Je solosopranistka in coach za holistično zdravstvo in spremljanje posameznikov in skupin ter za podjetništvo.

Nemčija

Povzetek

V prvem delu prispevka se posvečamo razvoju otroka, ki prestopi prag in se poda neposredno na svojo osebno pot ustvarjanja v slovenskem jeziku. Pogledamo tudi, kateri posebni pogoji so pospešili odločitev za to pot in za pisanje mladinskega romana.

V drugem delu je intervju z avtoricama slovensko-nemškega romana, z Jano Brus in Laeticio Hormuth z naslovom 'Bližina daljine – Nähe der Ferne'. V njem izvemo, kako je roman nastajal, o čem govori in kaj mladi avtorici želita izraziti z njunim prvencem. Nato predstavljamo še smeri, v katere so se jima odpirala vrata, da sta svoj roman lahko predstavili tudi širši javnosti. Zaključek namenjamo staršem in njihovim pogledom na razvoj njihovih hčera.

Predstavitev prispevka sta soavtorica romana 15-letna Laeticia in njena mama Natalija obogatili z lastnim glasbenim poustvarjanjem, s kljunasto flavto in petjem. Na klavirju ju spremlja oče oz. mož Dominik Hormuth.

169

Abstract

In the first part of the paper, we focus on the development of a child who crosses the threshold into unknown and embarks directly on their personal journey of creating in Slovene language. We also look at the specific conditions that precipitated the decision to follow this path and to write a young adult novel. The second part brings an interview with the authors of the Slovene-German novel, Jana Brus and Laeticia Hormuth, entitled "Bližina daljine – Nähe der Ferne". We find out how it was written, what it is about and what the young authors want to express with their debut novel. We discover how the doors were opened for them to present their novel to a wider audience. In conclusion, parental views on the development of their daughters are presented. The presentation is enriched by a musical performance given by the co-author of the novel, 15-year-old Laeticia, and her mother Natalija by playing on the recorder and singing, accompanied by father respectively husband Dominik Hormuth on the piano.

Ključne besede: dvojezičnost, identiteta, povezanost z domovino, razvoj osebnosti, roman, ustvarjalnost.

Keywords: bilingualism, identity, connection with homeland, personal development, novel, creativity.

1 Uvod

Leta 2021 je pri slovenskem dopolnilnem pouku v Nemčiji z učiteljico dopolnilnega pouka slovenščine ddr. Miro Delavec-Touhami nastajala knjiga dveh mladih avtoric, Jane Brus in Laeticie Hormuth. Knjiga opisuje življenje in vprašanja 15-letnih deklet, ki živita med dvema državama, dvema domovinama; med Slovenijo in Nemčijo. Skozi njune oči spoznavamo različno življenje ljudi, kulturo in naravo teh dveh držav. Izvemo pa tudi, kakšna vprašanja si postavljata junakinji romana v pogledu na svet in življenje, ki ju obdaja.

Ddr. Mira Delavec-Touhami, njuna učiteljica, v recenziji knjige piše takole: »Bližina daljine ni klasičen roman, ampak roman, ki nas v čutenju in dimenzijah dojemanja ljubezni do domovine, njenih lepot in maternega jezika popelje tako v

preteklost, sodobnost in prihodnost. Zgodba se bralca dotakne na najbolj tenkočuten način: skozi čustva, ki se skrivajo in odstirajo, skozi strah ali nemoč pred vsem, kar mlada človeška duša vidi, sluti in čuti.« (Hormuth in Brus, 2022: 80)

2 Ko pojde otrok po svoji poti ...

2.1 Na začetku so starši, družina in nanj vplivajoče okolje

Pred enim letom sem se ukvarjala z vprašanjem dvojezičnosti in s tem, kako dosledneje ohranjati slovenske korenine in slovenski materni jezik ob dejstvu, da živimo v tujini, v našem primeru v Nemčiji. Izpostavila sem vlogo staršev in družine kot vzora. To, kar mi živimo, kako gledamo na svet, kaj ljubimo in cenimo, to svojim otrokom posredujemo vsak dan, neposredno. Otroci se prva leta učijo tako, da ponavljajo in prevzemajo od staršev vse, kar smo podajali v njihovo prvo gnezdo. Zaupajo nam v vsem in verjamejo nam vse! Po eni strani lahko začutimo težo odgovornosti, po drugi pa tudi lahkotnost, ker jim lahko tako predajamo vse naše vrednote in smo jim naravni vzor. Kako enostavno! Zato se zares spleča zavestno živeti in ustvarjati svoje življenje po lastnem vrednotnem sistemu in se zavedati, da to počnemo ne le za nas, temveč da na naše otroke delujemo tudi dolgoročno. Seveda poleg družine in širšega kroga bližnjih oseb nanje vplivajo tudi družbeno okolje, doživetja in dejanja na drugih področjih.

2.2 Razvoj samozavestne osebnosti

Ko sem jeseni 2021 na mednarodni konferenci DKPS o dvojezičnosti in življenju med Slovenijo in Nemčijo tudi sama sodelovala s prispevkom (Hormuth, 2021), se je hkrati razvijal projekt pisanja romana. Najina hči Laeticia in Jana, hči družine Brus, oddaljeni 160 km, učenki dveh različnih oddelkov dopolnilnega pouka slovenščine, sta se na poseben način osamosvajali. Ob spodbudi njune učiteljice dopolnilnega pouka slovenščine, ddr. Mire Delavec-Touhami, sta začeli pisati svoj roman. Napisali sta ga v slovenskem jeziku in ga prevedli v nemščino. V njem med drugim opisujeta ljubezen do domovine Slovenije in slovenskega jezika, o kateri sem sama v tem času govorila v svojem prispevku. Moje misli, analize in besede so se konkretizirale v dejanju naših hčera. V življenju je vedno tako, eni ustvarjajo, medtem ko drugi govorijo! Ko sem se tega zavedela, sem se obenem tudi zelo razveselila! Spomnila sem se izjave pedagoginje Marie Montessori, ki pravi, da otroci potrebujejo svojo skrivnost na poti k samozavestni osebnosti in lastni rasti (Montessori, 2018: 59–60).

Ti dve šolarki, moja hči in njena sošolka, sta se samozavestno in odločno poglobili v življenje dveh junakinj in našli v knjigi kot mediju možnost izraziti to, kar ju mika in se jima zdi vredno, ne da bi nas starše o tem svojem ustvarjanju posebej obveščali ...

170

Med predstavitvijo smo prisluhnili skladbi: Traditional, Fiddle tunes, *Napoleon crossing the Alps*

2.2.1 Pozitivni učinki posebnih življenjskih okoliščin

Pišemo leto 2020.

Laeticia, rojena 2007, živi v rojstnem kraju Freiburg v Nemčiji. Rada poje, igra kljunasto flavto, pleše balet, bere in piše ter se ukvarja z western jahanjem.

Jana Brus, rojena 2006 v Heidelbergu, živi v Tübingenu v Nemčiji. Rada bere, proučuje naravne pojave, hodi na sprehode in se ukvarja s plezanjem ter lokostrelstvom.

Obe sta učenki dopolnilnega pouka slovenščine v Nemčiji, Laeticia v Freiburgu, Jana v Tübingenu. Navdušeni sta nad slovensko domovino njunih mamic, imata živahen stik s sorodniki v Sloveniji in tu pogosto preživljata počitnice. Slovenija obema pomeni zelo veliko. Obe ljubita ljudi, slovenski jezik in naravo.

Do pred nekaj meseci smo živeli s strogimi protikoronskimi ukrepi, tako v Nemčiji kakor po vsem svetu. Šole in vse institucije za vzgojo oz. izobraževanje so bile zaprte, pouk je potekal samo še na daljavo, otroci niso imeli več pravice srečevati se, v zaprtih prostorih je bilo dovoljeno druženje z največ petimi osebami iz največ dveh gospodinjstev, zunaj smo se lahko srečevali čez dan največ z eno osebo na razdalji 1,5 metra, od 21. ure naprej nam je bilo prepovedano gibanje izven stanovanja, vse kulturne in športne prireditve, vsa javna srečanja so bila prepovedana, vnuki niso več srečevali starih staršev, da ne bi smrtne bolezni prenašali ranljivim skupinam, prevladoval je strah pred prenašanjem virusa Covid-19. Mnogi so se izogibali vsakega stika z drugim človekom ter se odpovedovali vsem družinskim in družbenim srečanjem, celo vsakodnevní nakup živil je bil pri nekaterih popolnoma prepuščen prinašalcem živil na domove.

To so bile obenem ugodne okoliščine, ki so botrovale nastanku mladinskega romana »Bližina daljine – Die Nähe der Ferne«. Zakaj?

Naenkrat sta Jana in Laeticia imeli veliko več prostega časa, ker sta šolske naloge doma sami oz. v sodelovanju z izbranimi sošolkami v krajšem času in hitreje opravili kot pa prej v dolgem šolskem dnevu. Poleg tega popoldne nista imeli več toliko dejavnosti, nič več ni bilo nepotrebnih poti ... predvsem pa sta se vedno bolj zavedali velike želje po izmenjavi misli, čustev in potreb po srečnem, lahkotnem življenju v krogu večje družine in prijateljev. Občasno ju je obdajala samota zaradi zaprtosti v hiši oz. stanovanju.

Avgusta 2020 se Jana in Laeticia še nista poznali, nista vedeli druga za drugo, šele jeseni so jima ti posebni pogoji ponudili možnost, da sta se na pobudo svoje učiteljice odločili za še eno dodatno uro slovenskega dopolnilnega pouka v dobrobit skupnega ustvarjanja, seveda na daljavo. Tako sta se spoznali preko ekrana in zaupno začeli izmenjavati svoje misli, želje, sanje ...

Prvič sta se videli v živo 9. junija 2022 ob izdaji svojega prvenca. Tega dne sta se srečali ob 9.50, tik pred skupnim intervjujem na RTV Slovenija v Ljubljani, kamor sta bili povabljeni na pogovor.

2.2.2 Kdo sem in kaj želim?

Jeseni 2020 sta se posledično zavestno odločili, da bosta več svojega prostega časa in energije posvetili pisanju romana. Obe sta že od vedno radi pisali kratke zgodbe. Jana je že nekaj časa čutila željo po tem, da bi napisala roman o dveh dekletih, ki sta povezani s Slovenijo in Nemčijo. Ta ideja se je ujemala z interesi Laeticie in tako sta se z velikim navdušenjem in s podporo svoje učiteljice podali v skupni projekt.

Tudi druga drugi sta se odkrivali z vsakim stavkom, z vsako podrobnostjo v razmišljanju o njihovih literarnih osebnostih. Tako sta spoznavali tudi drugo plat svoje lastne osebnosti, svojih želja in talentov. Upali sta se odpreti sami sebi in med seboj, doživeli sta se v soustvarjalnem dejanju, kar ju je obdarilo z zadovoljstvom in samozavestjo, tako na osebni kot tudi na strokovni ravni.

Gerald Hüther, nemški nevrobiolog, znan predvsem po raziskavah na področju možganov, opisuje to dejstvo že pri najmlajših in zapiše z naslednjimi besedami: »Es ist für die Kinder ein Glück, im Tun mit anderen sich selbst zu entdecken.« (Hüther in Hauser, 2014: 53) (Prevod avtorice: Čudovito je, če otroci dobijo priložnost spoznavati samega sebe pri skupnih dejanjih.)

Hvaležna sem, onidve tudi, učiteljici dopolnilnega pouka slovenščine, ker ju je spremljala z ljubeznijo, pozornostjo in profesionalnostjo na poti njune ustvarjalnosti in samostojnosti.

3 Mladinski roman »Bližina daljine – Die Nähe der ferne«

Slika 1: Bližina daljina (slovensko besedilo romana); Slika 2: Die Nähe der ferne (nemško besedilo romana).

Prvenec Jane Brus in Laeticie Hormuth je mladinski dvojezični roman. Na 88 straneh in v dvakrat po 11 poglavjih z dodatnima epilogoma, zahvalami ter kolofonom lahko preberemo zgodbo o Lisi, ki živi v Nemčiji, in Anji, ki živi v Sloveniji, najprej v slovenskem in nato še v nemškem jeziku. Ta dualiteta oz. tudi polariteta ostane motiv, ki nas skozi oči deklet popelje od ljubezni do narave, domovine in jezika tja do mladostnega pogleda na družbo, vsakodnevno življenje in svet. Ob tem nam v besedi in sliki med drugim predstavita tudi recept za domače pecivo, osebne pesmi in tipične kulturne znamenitosti. Tem vsebinam na poseben način dodata še zgodbo v zgodbi in ustvarita literarno zanimiv roman (Hormuth in Brus, 2022: 25).

Ddr. Mira Delavec-Touhami je zapisala v recenziji še naslednjo misel:

»Njuno delo je izjemno dragoceno za razumevanje slovenskih izseljencev in njihovih potomcev. Tovrstna literatura nastane zelo redko, zato je neprecenljiva za slovensko literarno zakladnico.« (Hormuth in Brus, 2022: 80)

Avtorici, ki sta sami zvesti dvojezičnosti in sta odrasli v bikulturnih družinah, nas vabita, da tudi mi prisluhnemo globini naše duše in se zavestno vprašamo, kaj želimo.

3.1 Nastanek in vsebina romana

V tem delu naj bo beseda v obliki intervjuja predana predvsem avtoricama Jani in Laeticii. Vprašanja so oblikovana po vprašanjih, ki jima jih je postavljala ddr. Mira Delavec-Touhami ob predstavitvi romana 9. junija 2022 v prostorih Združenja Slovenske izseljenske matice v Ljubljani. Tako bomo iz prve roke izvedeli, kako je roman nastal in o čem pripoveduje.

Kako je prišlo do nastanka literarnega prvenca?

Jana: Mira me je vprašala, če bi hotela za vajo napisati knjigo. Rekla mi je, da bi ena izmed njenih učenk tudi sodelovala, in tako je prišlo do prvega srečanja po Zoomu, kjer sem prvič spoznala Laeticio. V tem času sem že imela idejo za knjigo, ko me je učiteljica Mira vprašala, če imamo ideje za knjigo. Takoj sem jo predstavila in smo se dogovorili za naslednje srečanje.

Od kod ideja, da se zgodba dogaja med Slovenijo in Nemčijo – kaj je bil namen tega dela?

Laeticia: Obe živiva v Nemčiji. Istočasno pa čutiva, da naju vedno vleče v Slovenijo. Imava radi življenje, ljudi in naravo v Sloveniji. Čutim, da je tam moja duša doma.

Med predstavitvijo smo prisluhnili skladbi: Benjamin Ipavec, *Božji volek, slovenski samospev*.

Zgodba je prevedena tudi v nemščino. Kdo je opravil to delo?

Jana: Zgodba se dogaja v obeh državah, zato je logično, da jo lahko beremo tudi v nemščini. Še posebej se mi je zdelo pomembno, da Slovenci v Nemčiji, ki mogoče ne znajo tako dobro slovensko, lahko berejo knjigo v slovenščini in v nemščini. Prevod sva delali Laeticia in jaz, vsaka svoj del zgodbe.

Kako sta se počutili, ko sta knjigo prvič držali v rokah? Kakšna čustva so vaju prevzemala?

Laeticia: Bila sem zelo ponosna. Skoraj nisem mogla verjeti, da je najino delo sedaj resnično končano in da je tako lepo.

Jana: Jaz sem bila zelo vesela in presenečena, da sva res zmogli napisati knjigo. Lepo je bilo videti delo v svojih rokah, ker sva ga prej videli le na ekranu.

Glavni junakinji sta Lisa in Anja. Kdo je Lisa, kje živi in kakšna je Anja?

Laeticia: Lisa živi v Nemčiji, v mestu, in odkrije čudovito Slovenijo na spletni strani. Takoj se počuti povezana z njo. Po značaju je pogumna in se (še) ne počuti doma. Anja, ki živi v Sloveniji, na podeželju, je srečna, komunikativna in prijazna oseba.

Zgodba se dogaja v Nemčiji v mestu in v Sloveniji na podeželju. Kakšna simbolika je v tem? Kaj sta želeli sporočiti s tem?

Jana: Nemčija je zelo prepredena s cestami in povsod je veliko mest. Če pa pogledamo Slovenijo, ima ta več kot 50 % gozdov. Slovenija je za nas enkratna povezava z naravo in z gozdovi. To je bil simbol, s katerim sva želeli pokazati, kako vidiva državi in njune razlike.

Kako se Lisa počuti v Nemčiji ter kako Anja in njena prijateljica Alenka v Sloveniji?

Laeticia: Lisa ima občutek, da ne spada v Nemčijo, in čuti, da nekaj pogreša. Anja in Alenka sta pa v Sloveniji zelo srečni in jima je lepo, kjer sta, ker se tam počutita zares doma.

Zgodba se dogaja v času koronavirusa. Zakaj ravno ta čas?

Jana: Ker je bil močnejši občutek zaprtosti in utesnjenosti v Nemčiji. Bilo je, kot da si v zaporu.

Kako sta vidve doživljali ta čas?

Laeticia: Zame je bil to poseben čas. Veliko dobrega sem doživela, pa tudi slabega. Na vsak način sva prenesli svoja doživetja tudi v vsebino knjige, saj je bilo predvsem v tem času življenje v mestu in na podeželju dokaj različno.

Jana: Kot da bi bila Lisa. Tudi jaz sem hrepenela po Sloveniji in sem bila žalostna. V mislih sem poskušala obdržati spomine na Slovenijo, ki sem jih imela. Tega hrepenenja ni moglo nič zapolniti. Nihče me ni mogel razumeti in niso razumeli mojega hrepenenja.

V romanu odpreta vprašanje odnosa do starejših. Kakšen je odnos Lise in Anje do starejših?

Laeticia: Starejši imajo poseben pogled na svet, izkušnje, ki jih mi nimamo. Tudi Anja in Lisa jih radi poslušata, ker ju zanima, kako so živeli in kaj mislijo.

Kaj menita, da bi morala družba danes narediti v odnosu do starejših?

Jana: Mladi se lahko veliko naučijo od starejših. To bi morala družba spodbujati. Ampak danes mladi nimajo več časa zanje, nimajo spoštovanja in potrpljenja s starejšimi, družba pa vse prepogosto pozabi nanje.

Med predstavitvijo smo prisluhnilli skladbi: Antonin Dvořák, *Když mne stará matka*.

Prav tako se odpre vprašanje odnosa do narave. Kakšen problem odpirata v romanu in zakaj?

Laeticia: V mestu se ne zavedajo lepe narave. Po eni strani jo uničujemo in po drugi strani jo pogrešamo. Na podeželju pa ljudje živijo v skladu z naravo, kar jim prinaša srečo in veselje.

Slika 3: Hormuth in Brus (2022): 74.

Kaj vama pomeni narava, kako jo občutita?

Laeticia: Narava je zame mir in to mi daje lep občutek. Ko sem v naravi, sem takoj dobre volje in se znebim stresa.

Zelo se me je dotaknilo, ko sem spoznala, kakšne lepe, nežne in močne občutke sta zapisali. Občudovala sem njuno zrelost in čutenje.

Jana: Narava je zame vir vsega lepega na zemlji in razlog za življenje. Zame je kot dom in razlog za hrepenenje.

Še dve temi sta izrazili, in sicer odtujenost (Lisa se ne razume s svojo mamo) in željo po sočutnosti (Anja). Kaj sta želeli poudariti z njo?

Laeticia: Zame je pomembno, da se zavedamo, kaj točno nam manjka, kaj pogrešamo. Potrebno je, da zavestno iščemo to, kar nas osrečuje in kar nosimo v sebi. Želim si, da bi imeli vsi okoli sebe ljudi, ki bi nas razumeli in ki bi jih tudi sami razumeli. Samo tako lahko živimo v dobri družbi.

Jana: Biti potrpežljiv je pomembno. Dober odnos obstaja lahko samo takrat, če vsi – otrok in starši – drug drugega poslušajo. Otroci imajo misli, čustva in morajo prehoditi svojo pot. Najboljše je, da starši poslušajo in delijo njihove izkušnje, ljubezen in jim nudijo pomoč, tako da otroci najdejo pot zase in v pravilno smer. Zato je včasih potrebno, da starši dajo otrokom svobodo, da lahko naredijo svoje napake in gredo svojo pot, ampak najpomembnejše je, da jim dajo vedno možnost, da so doma dobrodošli in sprejeti, da se lahko vrnejo, če se jim zamajajo korenine v svetu. In to je potrebno.

Lisa v romanu se uči slovenščino. Tudi vidve se že dolgo časa učita slovenščino. Je učenje naporno? Kaj vama je najtežje? Kako vama je bilo v slovenščini pisati literarno besedilo?

Laeticia: Slovenščina je kar težek jezik, ampak k sreči sem se že od rojstva doma pogovarjala z mamo po slovensko, zato mi je veliko lažje. To velja posebej za vsakodnevne pogovore. Ko pa želim pisati literarno besedilo, vidim, da iščem besede, in sem učiteljici Miri zelo hvaležna, ker nama je pri tem ogromno pomagala.

Jana: Učenje slovenščine je super zame, ampak ni tako, kot bi se morala učiti en popolnoma tuji jezik. V učni uri odgovorim po posluhu in ne po nekih pravilih. To je po svoje tudi težava, zato ker sem se veliko slovenščine naučila tako, da je bila mešana z nemščino. To je glavni razlog za napačne besede. Najtežje je doseči pravilni vrstni red v stavku. Pisati besedilo v slovenščini ni bilo novo zame. Ampak v tem primeru je bila naloga precej velika, še posebej, ker mi besede niso padle na pamet

Veliko sta pisali iz lastnih izkušenj – kako vidve doživljata Slovenijo in kako Lisa in Anja?

Jana: Jaz doživljam Slovenijo kot državo, kjer so ljudje prijazni in je narava več vredna kot v Nemčiji. Lisa ljubi Slovenijo od prvega trenutka, ko jo je videla, in se čuti povezano z njo. Anja ima srečo, da živi v Sloveniji, in je tega tudi vesela.

Kako se počutita, ko sta v Nemčiji, in kako, ko sta v Sloveniji? Je razlika, kakšna?

Laeticia: Ker sem rojena v Nemčiji, čutim tam del svojega doma. V Sloveniji pa zelo uživam v družbi in v skupnem doživetju, zato se tudi tam počutim doma. Slovenija je majhna država, zato se mi zdi, kot da vsepovsod nekoga poznam.

Jana: Nemčija je dobra država za delo in zaslužek. Ko sem v Sloveniji, se počutim na pravem mestu in imam občutek, da sem povezana z ljudmi in državo. Čeprav imam prijatelje v Nemčiji, je manj zadev, ki me povezujejo z Nemčijo. Ampak obe državi sta moj dom: Nemčija zaradi sorodstva in prijateljev, Slovenija pa zaradi kulture, narave, družine in načina življenja.

Kaj bi želeli sporočiti bralcem?

Laeticia: Pomembno je za nas vse, da iščemo, kar želimo najti, in da ko najdemo, ostanemo temu zvesti. Zame ima domovina velik pomen, ker se tam počutim na pravem mestu. Zelo mi je pri srcu, da živimo skupaj v prijaznosti eden do drugega. Najlepša hvala za 'prisluh'!

Med predstavitvijo smo prisluhnili skladbi: Avsenik, *Slovenija, od kod lepote tvoje*.

3.2 Na koncu romana

Na koncu romana najdemo še recenzijo knjižnega prvenca, ki jo je prispevala njuna učiteljica dddr. Mira Delavec-Touhami. Tu so še tri zahvale; eno zahvalo izražamo gospodu Franciju Arhu za oblikovanje romana, drugo Uradu Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu za sofinanciranje, tretjo pa sta avtorici namenili v obliki posvetila svoji učiteljici. Prepuščam vas njunim iskrenim in jasnim besedam:

»Na tem mestu bi se želeli zahvaliti osebi, brez katere ne bi bilo najinega znanja slovenskega jezika na tej ravni, kot je danes, in tudi ta knjiga ne bi nastala.

Draga Mira, zahvaljujeva se Ti iz vsega srca, saj si nama omogočila, da je ta knjiga zagledala luč sveta. V ta projekt kot v celotni pouk slovenščine si vložila veliko svojih moči. Brez Tebe vse to ne bi bilo mogoče. Hvala Ti.

Tudi zato ti posvečava to knjigo, ker nisi samo čudovita učiteljica, ampak tudi neutrudljiv in izjemno delaven človek. Na tej poti nama nisi bila samo dobra učiteljica, lektorica, mentorica, ampak tudi prijateljica.« (Hormuth in Brus, 2022: 85)

3.3 Izdaja in predstavitev romana

Po jezikovnih pregledih slovenske in nemške verzije, kamor smo se vključili tudi starši, je mladinski roman mladih avtoric v prvem natisu izšel maja 2022 pri Kulturnem društvu Josipine Turnograjske. Izid knjige je sofinanciral Urad Vlade RS za Slovence v zamejstvu in po svetu skupaj s Kulturnim društvom Josipine Turnograjske. Grafično delo je prostovoljno opravil g. Franc Arh, ki je knjigo skrbno oblikoval. Ilustracije na ovitku je narisala Mona Kanz, učenka slovenskega dopolnilnega pouka v Pfullingenu. Najlepša hvala vsem!

Knjiga je izšla v dvobarvnem designu, tako nam ostane njuno sporočilo motiv dualitete oziroma polaritete kot realnost in hkrati kot pot do osebne sreče.

3.3.1 Intervju na RTV Slovenija

Gašper Stražišar, novinar prvega programa RTV Slovenije, ju je ob izdaji njenega romana 9. junija 2022 povabil pred mikrofonom. Pogovor je posnet v okviru programa Kulturomat. Doslej sta dijakinji komunicirali samo preko interneta ali telefona, šele pet minut pred snemanjem sta se prvič zagledali in začutili v živo. To je bilo zelo veliko veselje za vse, predvsem pa za njiju dve! Oddajo smo lahko poslušali 11. junija 2022 in jo najdemo v arhivu na spletni strani: <https://prvi.rtvlo.si/podkast/kulturomat/12295162/174879388>.

3.3.2 Predstavitve v prostorih združenja slovenske izseljenske matice

Slika 5: Avtorici z mentorico (foto: arhiv Laeticie in Natalije Hormuth).

Še isti večer sta avtorici skupaj s svojo učiteljico in pobudnico ddr. Miro Delavec-Touhami svoj prvenec predstavili v obliki intervjuja v prostorih Združenja Slovenska izseljenska matica na Linhartovi 13 v Ljubljani. Zbralo se je približno 40 pozornih poslušalk in poslušalcev, med njimi poleg Janine in Laeticieine družine tudi predstavnik Ministrstva za izobraževanje, znanost in šport Roman Gruden ter predstavnica Zavoda RS za šolstvo Eva Jurman. Najprej nas je s prijaznimi besedami pozdravil direktor dr. Boris Jesih. V nadaljevanju sta Jana in Laeticia spontano, veselo in vsebinsko zanimivo odgovarjali na vprašanja svoje učiteljice. Videti je bilo, da se dekleti in učiteljica zares zelo dobro poznajo, cenijo in čudovito ter zaupno sodelujejo. Medtem ko je Laeticia s solopetjem in kljunasto flavto (s pianističnim spremstvom svojega očeta Dominika Hormutha) popestrila dogodek, nam je Jana zapela in se spremljala na kitaro, in to tudi z eno svojo avtorsko skladbo. Uživali smo v čudovitem večeru! Hvala tudi vsem dragim ljudem iz Združenja Slovenska izseljenska matica, ki so nas tako gostoljubno sprejeli.

4 Zaključek: pogled staršev na projekt naših hčera

Še isti večer smo družini in učiteljica Mira praznovali zaključek uspešnega projekta. Tudi oba brata sta bila zelo ponosna na svoji sestri. Ob večerji sta Jana in Laeticia še podpisovali izvode in se veselili druženja v živo. Mislim, da sta se naši dve dekleti, ki si imata še veliko povedati in podeliti. Kot starši smo doživljali srečo in zadoščenje, ko smo videli, kako veseli in navdušeni sta bili naši hčeri. Lahko zares zaupamo svojim otrokom in verjamemo, da bodo naši svojo pot. Kot zvesti spremljevalci jim pa stojimo z ljubeznijo ob strani.

Na tem mestu želim predati besedo najprej Janini mami, Mojci Brus, ki mi je posredovala na moje vprašanje sledeče misli:

Kako sem kot mama doživljala nastajanje knjige? Kdaj sem izvedela za nastajanje knjige?

Jana mi je bolj mimogrede omenila, da z Laeticio skupaj ob pomoči Mire pišeta knjigo. Šele ko je bila knjiga napisana in mi je Mira povedala, da bo knjiga izdana, sem se prvič zavedela, da to ni bila samo vaja pri pouku slovenščine, temveč pravi projekt, in da 'gre zares'. Same vsebine nisem poznala. Šele ko sem po svojih najboljših močeh iskala pravopisne napake v slovenskem delu, sem prvič prebrala knjigo.

Priznam, da me je v določenih odstavkih precej pretresla, saj se nisem zavedala, da moj otrok čuti tako močno povezavo s Slovenijo. Ta knjiga mi je razkrila tudi en skriti delček Jane. Bila sem in še vedno sem zelo ponosna na Laeticio in Jano. Ne najdem izraza (v nobenem jeziku), s katerim bi lahko opisala spoštovanje in hvaležnost, ki ju čutim do njune učiteljice Mire. (Mojca Brus, avgust 2022)

Tudi z možem nisva ničesar vedela o romanu. Laeticia nama je sicer povedala, da nekaj piše, toda z žarom v očeh in z nasmehom na obrazu nama je le namignila, da več zdaj še ne bova izvedela. In tega se je držala. Šele ob lektoriranju nemškega prevoda sem prvič prebrala besedilo in sem najprej čisto utihnila. Zelo se me je dotaknilo, ko sem spoznala, kakšne lepe, nežne in močne občutke sta zapisali. Občudovala sem njuno zrelost in čutenje. Kritično sem nase pogledala pri opisu mamice, ki je vedno zasedena z mislijo o karieri, ampak potem sem to misel opustila. Predvsem sta me oblila hvaležnost in ponos. Mislim, da sta si Jana in Laeticia sami sebi in druga drugi naredili izjemno darilo, da sta tako dolgo vztrajali in se s polno energijo predali temu projektu.

To je zame čudovit način učenja, ko otrok ustvarja po svojih željah. Njuni učiteljici Miri sem globoko hvaležna, da jima je omogočila takšno izkušnjo, ker vem, da je bilo to izjemno veliko dela in časa. Hvala, Mira!

Vsem otrokom in tudi nam, odraslim, želimo mnogo tovrstnih izkušenj ustvarjalnosti in spoznavanja osebnih talentov in želja, saj vsi nosimo vse znanje o vsem globoko v nas. Samo prisluhniti moramo svojemu srcu. Zato želim zaključiti ta prispevek z besedami mladih avtoric Jane Brus in Laeticie Hormuth: »Tako je Nataša našla bližino daljine ... bližino svoje domovine ... bližino svojega srca ... Sledite ji tudi vi, naj vas nikoli ne izda!« (Hormuth in Brus, 2022: 31)

5 Viri in literatura

Dvojezični roman Bližina daljine. Kulturomat. Prvi program. RTV Slovenija, 10. 6. 2022. Pridobljeno 17. 10. 2022 s spletne strani: <https://prvi.rtvlo.si/podkast/kulturomat/12295162/174879388>.

Hormuth, Laeticia; Brus, Jana (2022): *Bližina daljine*. Mače pri Predvoru: KD Josipine Turnograjske.

Hormuth, Natalija (2021): Slovenščina med Nemčijo in Slovenijo. V Erika Ašič (ur.): *Odgovorno ohranjajmo slovensko identiteto. Zbornik 3. mednarodne konference Vzgoja za ljubezen in domovino* (str. 154–162). Ljubljana: društvo katoliških pedagogov Slovenije.

Hüther, Gerald; Hauser, Uli (2014): *Jedes Kind ist hochbegabt. Die angeborenen Talente unserer Kinder und was wir aus ihnen machen*. München: btb-Verlag.

Montessori, Maria (2018): *Nagovori staršem. Nasveti o vzgoji priznane pedagoginje Marie Montessori*. Radovljica: Založba Didakta d.o.o.

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

4. MEDNARODNA KONFERENCA
ŽIVETI KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

III. USTVARJALNOST UČITELJEV

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

4. MEDNARODNA KONFERENCA
ŽIVETI KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

1. SLOVENIJA, SAMOSTOJNA DRŽAVA

TRIDESET DARIL ZA TRIDESETI ROJSTNI DAN

30 PRESENTS FOR THE 30TH BIRTHDAY

✉ **Urška Bajželj** (urska.bajzelj@oskrize.si), profesorica razrednega pouka z angleščino, poučuje na OŠ Križe. Je mentorica otrokom pri kulturni šoli in v dramskem krožku.

Slovenija

Povzetek

V prispevku opisujem primer projekta na naši osnovni šoli, kjer smo skozi šolski projekt povezali celo šolo. Dosegli smo krepitev narodne zavesti učencev na vseh stopnjah in spoznavali kulturno dediščino na vseh področjih. Projekt, ki je potekal skozi različne aktivnosti učencev, smo zasnovali kot rojstnodnevno darilo naši državi ob okrogli obletnici (leta 2021) in izpeljali cilje iz učnega načrta v vseh razredih.

Opisujem potek, smisel in namen celotnega projekta in se podrobno posvečam nastanku prispevka svojega razreda. Opisujem, kako smo svoj del projekta zastavili in kako smo to združili z učnim načrtom. Moj cilj je bil, da učenci znanje, ki ga pridobijo skozi proces znajo uporabiti, predvsem pa vedo, zakaj jim koristi. Učenci vedno radi sodelujejo, če so primerno motivirani in na koncu lahko nekaj pokažejo.

Abstract

In this article, I describe an example of work in primary education, where the whole school was connected through a school project. We achieved strengthening of national consciousness and learning about cultural heritage at all levels. We established the project, which took place through various student activities, as a birthday gift to our country on the occasion of the 30th anniversary of Slovenian independence in 2021. We accomplished the goals set in the curriculum in every grade.

I present the course, meaning and purpose of the entire project and give a detailed presentation of the creation of my students' contribution. I describe how the project was set and how it was integrated in the curriculum. My goal was that students would be able to use the knowledge they acquired through the process and above all, to know why it is useful to them and where they might use it. Students always like to participate if they are properly motivated and can show their work at the end of the project.

Ključne besede: kulturna dediščina, narodna zavest, sodelovanje, šolski projekt, 30-letnica samostojnosti.

Keywords: cultural heritage, national consciousness, cooperation, school project, 30th anniversary of Slovenia's independence.

1 Uvod

Na Osnovni šoli Križe smo se v letu, ko je Slovenija praznovala svojo 30. obletnico, praznovanja lotili na prav poseben način. Sloveniji smo kot šola podarili 30 daril. Darila so bila zastavljena kot aktivnosti z učenci in na koncu šolskega leta, pred državnim praznikom, smo pripravili prireditev in razstavo, kjer je vsaka skupina učencev predstavila svoj izdelek.

Pri aktivnostih smo učitelji izkoristili priložnost za poučevanje učencev o narodni zavesti, kulturni dediščini Slovencev in o naravnih bogastvih Slovenije. Vsem darilom smo posvetili stalno razstavo na internetu, darila/aktivnosti pa bom predstavila tudi v tem članku.

Bolj podrobno bom predstavila prispevek svojega razreda. S prvošolci smo pripravili kratek film in pri pripravi spoznavali kulturno dediščino Slovenije in lepote naše domovine ter krepili narodno identiteto.

2 Domovinska vzgoja

Pri snovanju prispevka svojega razreda, sem imela cilj, da učencem približam tudi ljubezen do domovine. V literaturi lahko preberemo, da je ljubezen do domovine privzgojena in ne prirojena. Mislim, da moramo zato aktivno posredovati tudi učitelji in celotna osnovna šola. V več prispevkih sem našla, da tako razmišljajo tudi drugi učitelji.

»Dobro je, da učencem podajamo različne vrste strokovnega znanja, da jih strokovno opremimo za življenje, a po končanem formalnem izobraževanju ne bodo vsi fiziki, matematiki, šoferji, trgovci ... Bodo pa vsi bolj ali manj aktivni državljani; kakšna bo naša država, bo odvisno od naše ljubezni do domovine, zato jih moramo opremiti tudi s to ljubeznijo.« (Roškar, 2017: 14)

Domovinska ljubezen se lahko krepi na več načinov, za osnovo pa je in mora biti slovenski jezik.

»Ljubezen do domovine se začne s skrbjo za materni jezik. Pri tej skrbi imata pomembno vlogo tako primarno kot sekundarno okolje. Skrb za materni jezik se začne v okviru družine, nato v vrtčevskem in šolskem okolju, pozneje pa to skrb prevzame vsak posameznik. Bolj se posameznik oddalji od materinščine, večje težave ima z občutkom pripadnosti določenemu narodu. V šolskem okolju lahko pri predmetu slovenščina učitelji preko različnih aktivnosti ogromno naredijo za spodbujanje narodne identitete.« (Peterka, 2019: 10)

»Pri poudarjanju pomena materinščine v povezavi z narodno identiteto ima učitelj na razpolago več orodij, s katerimi lahko uresničuje ta cilj. Učitelji imajo pomembno vlogo, da poskrbijo za ljubezen do maternega jezika, ki se zaradi množične uporabe angleščine v elektronskih medijih bori za svoj obstoj.« (Peterka, 2019: 12)

Ljubezen do domovine pa poleg ohranjanja slovenskega jezika lahko krepimo še preko drugih področij. Zavedati se moramo pomena spoznavanja in ohranjanja kulturne dediščine, ki zelo pomembno vpliva na razvoj življenja. Pomemben je tudi stik in povezanost z domačim krajem ter s celotno državo. Vzgajati moramo odgovorne državljane, ki zanje kritično, predvsem pa aktivno sooblikovati slovenski politični, akademski, umetniški in gospodarski prostor.

»Slovenci smo lahko Evropejci in tudi državljani sveta, a če izgubimo narodno identiteto, bomo postali zgolj skupina posameznikov, ki svoje mesto pripadnosti išče v skupinah prijateljstva na socialnih omrežjih. In to se ne sme zgoditi. Domoljubje in kultura sta dimenziji, ki morata hoditi po šolskih hodnikih, kulturnih hramih, državnih inštitucijah ... z roko v roki.« (Kovšca, 2019: 11)

3 Kulturna dediščina

Narodno identiteto pa krepimo tudi skozi spoznavanje kulturne dediščine lastnega naroda. Izraz kulturna dediščina so vpeljali politiki, pred tem so bile v uporabi različne oznake za predmete in spomenike, ki so bili ključni nosilci spomina. Želeli so preprečiti uničevalske pohode in nespametno brisanje tistega zgodovinskega spomina, ki je po presoji strokovnjakov pomemben za celotno človeštvo. (Marušič, 2010).

Kulturna dediščina so pričevanja o ljudeh, njihovih kulturah in zgodovini, ki imajo izjemno vrednost za posamezen narod. Delimo jo na materialno in nematerialno dediščino. Materialna (snovna) kulturna dediščina so posamične stavbe, kot so cerkve, gradovi, bivalni ali gospodarski objekti in druge skupine stavb (stavbna dediščina), predmeti in zbirke predmetov. Objekt ali območje kulturne dediščine, ki s svojo izjemnostjo posebej izstopa, ima naziv kulturni spomenik. Nematerialna (nesnovna) kulturna dediščina so znanja, spretnosti (na primer obrtniška znanja in ustvarjanje), šege in navade, razne vrste verovanj in vrednote, kot jih zaznavajo in uresničujejo ljudje. Vsem nematerialnim oblikam kulturne dediščine je skupno, da jih ne moremo prijeti ali otipati. Vidne ali slišne te oblike postanejo šele, ko jih predstavijo različni izvajalci, kot so godci, pevci, igralci, mojstri, rokodelci, ali ko se neko znanje uporabi za ustvarjanje nečesa vidnega ali oprijemljivega, na primer jedi. (Verdev in Razpotnik, 2021)

Kulturna dediščina je del nas, del okolja in družbe, v kateri živimo. Ima izjemen pomen za oblikovanje naše kulturne in s tem tudi nacionalne identitete. Predmeti kulturne dediščine so naša skupna last. Varstvo in ohranjanje kulturne dediščine je zaradi splošne vrednosti v interesu vsake države in njenih prebivalcev. Varovanje kulturne dediščine je naloga vseh državljanov, strokovno ravnanje z njo pa izvajajo posamezne vede in njihovi strokovnjaki. (prav tam)

Dediščino si ljudje navadno prilagajamo, kakor nam ustreza. V človekovi naravi je, da potrebuje spomin, ta pa se z dediščino ohranja. Kako pomembna je kulturna dediščina nam pove že dejstvo, da se varuje z zakoni. Utrjevanje samozavesti in identitete je zelo pomembna naloga dediščine. (Ferkov in Hlačer, 2010)

4 Projekt trideset daril za trideseti rojstni dan

Zavedamo se, da sta domovinska zavest in kulturna dediščina pomemben del človekove identitete. V letu 2021, ko je Slovenija praznovala trideset let, smo želeli okroglo obletnico proslaviti na poseben način; učence povezati v nekaj, kjer bodo res vsi sodelovali. Skozi proces smo okrepili domovinsko zavest, spoznavali naravno in kulturno dediščino Slovenije in na koncu učencem pokazali, da je v slogi moč in pot pomembnejša od cilja.

Projekt trideset daril za trideseti rojstni dan je sooblikovala cela šola. Preko aktivnosti z učenci smo naši domovini podarili trideset daril in tako utrjevali ljubezen do domovine ter spoznavali naravno in kulturno dediščino. Idejo za projekt so predstavili člani projektnega tima Moja domovina, mentorici šolske skupnosti in člani aktiva športa. Ker niso želeli, da bi se aktivnosti podvajale, so pripravili seznam, kjer smo učitelji izbrali in oblikovali aktivnost za svojo skupino učencev.

4.1 Skupaj okoli Slovenije

Prvo darilo, ki smo ga namenili domovini, je bilo aktivno sodelovanje v projektu Skupaj okoli Slovenije. Za opravljene kilometre smo šteli vse kilometre, ki smo jih delavci in učenci šole opravili med prostim časom. Vsak dan smo opravljene kilometre beležili v razpredelnico – učenci so učiteljem vsak dan poročali število opravljenih kilometrov za dan nazaj, učencem smo zaupali. Mlajši učenci so prinesli napisano na listu. Na koncu smo sešteli kilometre vseh učencev v razredu skupaj. Šteli smo kilometre vseh družinskih članov. Več kot nas je hodilo, več kilometrov smo lahko zabeležili. Vsi delavci šole in vsak razred je imel cilj, da skupaj prehodimo ali pretečemo dolžino državne meje, tj. 1382 kilometrov. Vsi razredi in tudi zaposleni smo cilj dosegli. Hodili in tekli smo 14 dni.

Slika 1: Skupaj okrog Slovenije (foto: arhiv OŠ Križe).

4.2 Drevo

Ob zaključku aktivnosti Skupaj okoli Slovenije so učenci 8. razredov pred šolo posadili drevo ginka (lat. ginko biloba), ki je edini še živeči predstavnik rodu ginkovcev. Ta drevesa so živi fosili, saj so po zgradbi enaki že preko 200 milijonov let, vendar je v Evropi njegova uporabna vrednost znana šele zadnjih 50 let. Uporablja se večinoma v zdravilstvu.

Slika 2: Drevo ginka (foto: arhiv OŠ Križe).

4.3 Zastava

Vsi učenci so med razrednimi urami (1. triada med spoznavanjem okolja) narisali in pobarvali papirnato zastavo Republike Slovenije (mlajši učenci so pobarvali fotokopijo). Na zaključni prireditvi projekta smo jih imeli vsi.

182

Slika 3: Zastave (foto: arhiv OŠ Križe).

4.4 Himna

Na zaključni prireditvi projekta smo vsi učenci prepevali slovensko himno Zdravljica, ponos naše domovine Slovenije. Vsi učenci so se jo naučili pri pouku glasbene umetnosti.

4.5 Razstavni prostor

Pri glavnem vhodu v šolo smo pripravili razstavni prostor, kjer smo razstavili izdelke, ki so nastali v projektu (kruhke, razglednice, zastave, plakat o opravljenih kilometrih ...)

Slika 4: Razstavni prostor (foto: arhiv OŠ Križe).

4.6 Rožni vrtiček

Učenci 8. b so pred šolo uredili rožni kotic. Nasadili so štiri vrste prezimnih trajnic – pečnik, bergenijo, hermeliko in kaduljo. Izbira medonosnih trajnic je načrtovana z namenom, da imamo pred šolo cvetočo gredo od marca do oktobra, hkrati pa barve trajnic simbolizirajo slovensko zastavo: bel pečnik, rdeči bergenija in hermelika ter modra kadulja.

Slika 5: Rožni vrt (foto: arhiv OŠ Križe).

4.7 Prireditve ob koncu aktivnosti Skupaj okoli Slovenije

Ob zaključku aktivnosti Skupaj okoli Slovenije smo na prireditvi razglasili rezultate in zmagovalne razrede. Prireditve je potekala v petek, 21. 5. 2021. Skupaj smo opravili celo 44 790 kilometrov, v ponos pa si štejemo, da je vsak razred opravil vsaj 1382 km, kar je dolžina državne meje.

4.8 Osebna izkaznica

Učenci 5. a razreda so ob spoznavanju podatkov Slovenije iz papirja izdelali osebno izkaznico Slovenije.

Slika 6: Osebna izkaznica Slovenije (foto: arhiv OŠ Križe).

4.9 Slovenske jedi

Učenci 2. a so pri urah spoznavanja okolja spoznavali slovenske tradicionalne jedi, ki so značilne za različne pokrajine. Da pa ni vse ostalo samo pri slikah in opisih, so se lotili priprave dražgoških kruhkov.

Slika 7: Dražgoški kruhki (foto: arhiv OŠ Križe).

4.10 Spoznavanje Slovenije

V 1. b so se pogovarjali o domovini Sloveniji in razmišljali, zakaj imajo radi domovino Slovenijo. Izdelali so kratek film (podroben opis v naslednjem poglavju).

4.11 Slovenske pokrajine

V 5. b so učenci spoznali, da imamo na tako majhnem območju, kot je Slovenija, kar sedem pokrajin z različnim podnebjem, rastlinstvom in živalstvom. Spoznali so tudi različno kulturo, narečja in običaje vseh pokrajin. Na zemljevid Slovenije so na ustrezna mesta položili slike različnih značilnosti posameznih delov naše domovine in izdelali poseben zemljevid.

Slika 8: Slovenske pokrajine (foto: arhiv OŠ Križe).

4.12 Slovenski simboli

Učenci 2. b so spoznali simbole (zastavo, grb in himno) Republike Slovenije in jih likovno ustvarjali v miselnem vzorcu.

Slika 9: Simboli Slovenije (foto: arhiv OŠ Križe).

4.13 Razglednice iz Slovenije

Učenci 1. a so likovno ustvarjali. Slikali, poustvarjali so razglednice z motivom Slovenija, moja domovina. Za osnovo so vzeli slike s koledarjev.

Slika 10: Razglednice (foto: arhiv OŠ Križe).

Slika 11: Poustvarjanje koledarja (foto: arhiv OŠ Križe).

4.14 Slovenija, moja dežela

Vsak razrednik je za učence pripravil sestavek o Sloveniji. Vsi so ga prebrali 2. 6. 2021 pri prvi šolski uri. Spoznavali so njene značilnosti, njeno raznolikost, njena mesta, vasi in znamenitosti, ki jih ni mogoče prezreti.

4.15 Pesem z akrostihom domovini

Učenci 7. a so se poigrali z rimami in ustvarili pravi akrostih domovini Sloveniji. V navdih jim je bila Cankarjeva črtica Kurent. Razmišljali so o lepotah Slovenije in o posebnostih našega jezika.

4.16 Zgibanka iz našega kraja

Učenci 9. a izdelali prospekt kraja Križe z naravnimi in s kulturnimi znamenitostmi. Učenci so ustvarjalno in izvirno predstavili svoj kraj tako, da so v obliki prospekta upodobili naravno in družbeno-geografske značilnosti svojega kraja. Vsi izdelki so vsebovali najmanj tri prvine: besedilo, slike in zemljevide. Prospekti so predstavljali pravo sožitje likovne in geografske govornice.

Slika 12: Zgibanka (foto: arhiv OŠ Križe).

4.17 Narečja

Zanimivosti narečij slovenskih pokrajin so odkrivali učenci 7. b. Na zemljevidu Slovenije so določili narečja, sestavili sestavljanko o narečnih skupinah in si ogledali dokumentarno oddajo o gorenjskem narečju. Slovenski jezik pozna sedem narečnih skupin, podrobneje pa so spoznali značilnosti in posebnosti narečij, ki spadajo v gorenjsko narečno skupino. Gorenjščina se ne govori povsod enako in tudi naš govor, torej govor iz okolice Trziča, ima številne posebnosti.

4.18 Slovenija se predstavi

Za spoznavanje domovine so učenci 5. a učenci 2. b vsem učencem šole preko ozvočenja predstavili osebne podatke Republike Slovenije. Učenci so spoznali zemljepisno lego Slovenije, kratko zgodovino nastanka samostojne države, njene sosede, glavno mesto, prebivalstvo in znamenitosti, ki privabljajo številne turiste iz celega sveta. Spoznali oziroma obnovili so tudi znanje o barvah slovenske zastave, pomenu simbolov v grbu ter obnovili tudi znanje o izvoru in vsebini slovenske himne.

4.19 Slovenski kraji

Učenci 6. a so pri pouku slovenščine spoznali besedilno vrsto opis kraja. Nato so pripravili govorni nastop, v katerem so svojim sošolcem po svoji izbiri predstavili različne slovenske kraje. Imena so potem izpisali na lističe, ki so jih obesili na šolske panoje. Spoznali so, da je pri nas še veliko krajev, ki bi jih bilo vredno obiskati na družinskem izletu (npr. Solčava, Izola, Strunjan, Kranj, Cerknica Črnomelj).

Slika 13: Predstavljeni kraji (foto: arhiv OŠ Križe).

4.20 Slovenski znanstveniki

Učenci 8. a so pri urah fizike na internetu in v knjigah iskali podatke o najbolj prepoznavnih slovenskih znanstvenikih: Jurij Vega, Žiga Zois, Jožef Stefan, Friderik Pregl, Edvard Rusjan. Spoznali so njihova raziskovalna področja in odkritja ter kako se njihov spomin prenaša v kulturni dediščini. Izdelali so plakate.

4.21 Slovenski glasbeniki

Najbolj prepoznavne slovenske glasbenike so spoznavali učenci 4. a. Peli so znane slovenske popevke in pesmi. Pogovarjali so se tudi o vsebini besedil, ki predstavljajo kulturno dediščino našega naroda, saj je veliko besedil že ponarodelo. Na zaključni prireditvi so zapeli pesem Dan ljubezni.

4.22 Slovenski športniki

Najbolj uspešne slovenske športnike so spoznavali učenci 4. b. Izdelovali so silhete različnih športov. Ker so športniki v nenehnem gibanju, so si za oblikovanje gibanja izbrali tehniko svetovno znanega kiparja Alberta Giacomettija – sloka telesa, zamrznjena v športnem gibu.

Slika 14: Gibanje (foto: arhiv OŠ Križe).

4.23 Grbi slovenskih mest

Učenci 3. a so spoznavali grbe slovenskih mest. Likovno pa so pustvarili mestne grbe Kranja, Tržiča, Škofje Loke, Ljubljane, Celja in Kopra.

Slika 15: Grbi (foto: arhiv OŠ Križe).

4.24 Narodne noše

Učenci 3. b so preko slik in posnetkov spoznavali slovenske narodne noše in ugotavljali, kako se med seboj razlikujejo. Spoznali so narodne noše na Gorenjskem, v Beli krajini, Prekmurju in na Štajerskem. Narodne noše ohranjajo tudi folklorne skupine.

4.25 Zgodovina Slovenije

Učenci 9. b izdelali zgodovinski pregled razvoja Republike Slovenije. Ilustrirali so prelomne dogodke iz časa osamosvojitve in nastanka naše države. Nastale so slike plebiscita, razglasitve samostojnosti, državne proslave, desetdnevne vojne za Slovenijo in sprejema Slovenije v Evropsko unijo. V obliki časovnega traku so ilustracije predstavili na skupni razstavi.

Slika 16: Ilustracije prelomnih dogodkov (foto: arhiv OŠ Križe).

4.26 Športne aktivnosti

Vsi učenci na šoli so opravili trideset različnih športnih aktivnosti in tako so spoznali, da je šport lahko pomembna rekreativna dejavnost ali za nekatere celo poklic. Učenci so tekli, plavali v različnih tehnikah, se vozili s skiroji, kolesom, rolerji, rolko, igrali odbojko, nogomet, košarko, roket, vaterpolo, kriket, teaball, različne igre z žogo, kegljali, igrali so hokej na travi, si ogledali kako poteka curling ...

4.27 Najvišji, največji in najdaljši

Skupina učencev 8. razreda je iskala največje, najdaljše in najvišje, kar ima Slovenija. Naša najvišja gora je Triglav, najdaljša reka je Sava, največje mesto je Ljubljana ter dodala še mnogo drugih zanimivih podatkov, ki so jih predstavili na razstavi.

4.28 Razstava

V avli šole smo vse ugotovitve, izdelke in podatke povezali v razstavo. Vsak razred je uredil svoj del, razstava pa je potekala od 10. 6. 2021 do 24. 6. 2021.

Slika 17: Razstava (foto: arhiv OŠ Križe).

4.29 Torta

Skupina 6. b razreda je v čast Sloveniji pri pouku gospodinjstva spekla torto in jo okrasila z zastavicami ter s številko 30.

Slika 18: Torta (foto: arhiv OŠ Križe).

4.30 Prireditev ob tridesetem rojstnem dnevu naše domovine

24. junija 2021 smo na šolskem igrišču pripravili in izvedli zaključno prireditev ob 30. rojstnem dnevu naše domovine. Pripravili smo kulturni program, ki je obsegal pregled najpomembnejših mejnikov iz časa nastanka naše domovine. Ob koncu smo v čast naši domovini Sloveniji visoko dvignili izdelane zastavice in ji ponosno pomahali.

(Povzeto pa Poklukar in Dovžan Markelj, 2021)

5 Prispevek prvošolcev

Prvošolci so vedno izziv v vseh šolskih projektih. Niso še zares vpeljeni v šolski sistem in hkrati so že njegov velik del. Vedno sem postavljena pred dilemo, kako bomo svoj prispevek v mozaik podali že v prvem razredu, da bo med ostalimi viden in obenem dopolnjeval celoto.

Za košček mozaika v projektu Trideset daril za trideseti rojstni dan, sem si izbrala ustvarjanje filma. Prvošolci so igrivo iskreni in radi sodelujejo v tovrstnih akcijah. Nisem želela, da bi imeli preveč besedila, ki bi si ga morali dobesedno zapomniti, vendar morajo biti besede sporočilne in močne. Hkrati pa se učenci najbolj zapomnijo tiste besede, ki jih razumejo. Zato smo se lotili raziskovanja Slovenije in vsaki povedi, ki smo jo na koncu izbrali, je bila posvečena ura spoznavanja okolja.

Film je sestavljen iz vprašanja »Zakaj imam rada Slovenijo?« in petih odgovorov:

- »Ker so tukaj doma dobri ljudje.«
- »Ker imamo dobro vodo.«
- »Ker grem lahko na Triglav in na morje in vse v enem dnevu.«
- »Ker se lahko igramo.«
- »Ker smo tukaj doma.«

Ponosna sem tudi na učiteljski zbor, ki je projekt vzel za svojega in učencem sodelovanje predstavil kot pozitivno izkušnjo.

5.1 »Zakaj imam rada Slovenijo?«

Vprašanje smo posneli pred zastavami, ki stojijo pred šolo. Prostor smo izbrali, ker Slovenijo v svetu predstavljajo državni simboli in prvo uro, namenjeno projektu pri spoznavanja okolja, smo posvetili njihovem spoznavanju. Poleg državne zastave smo spoznali tudi občinsko in zastavo Evropske unije, ki sta prav tako izobešeni pred šolo.

5.2 »Ker so tukaj doma dobri ljudje.«

Kulturna dediščina slovenskega naroda je zelo bogata. Pogovarjali smo se, kaj sodi med kulturno dediščino. Naštevali smo različne materialne in nematerialne vire; spoznali smo šege in navade, tradicionalne jedi in rokodelsko dediščino, različne pesmi, pregovore in zgodbe. Ugotavljali smo, zakaj nekatere pesmi ponarodijo in kaj to pomeni.

Učencem se je zdel najbolj zanimiv verz pesmi »Kjer lastovke gnezdijo, so dobri ljudje doma.« Izbrali smo ga za naslednji odgovor. Izkoristili smo tudi to, da na naši šoli vsako leto gnezdijo lastovke in prizor posneli ravno pod njihovimi gnezdji.

Pri glasbeni umetnosti pa smo spoznali pesem ansambla Franca Miheliča »Kjer lastovke gnezdijo« in se spoznali z valčkom.

5.3 »Ker imamo dobro vodo.«

Slovenija je zelo lepa dežela. H krepitvi domoljubja sodi tudi ljubezen do okolja, v katerem živiš. Naravna dediščina je v Sloveniji zelo bogata, predvsem pa pomembna in smiselno je, da jo učenci začnejo spoznavati že v prvem razredu.

Spoznavali smo posebnosti živalskega in rastlinskega sveta, naravne pojave (jame, kanjone, ribnike ...) in naravne spomenike.

Najbolj pomembno bogastvo Slovenije pa so gozdovi in voda. Obe dobrini sta v Sloveniji močno zastopani in zelo pomembni za življenje. Že od malih nog ju moramo ceniti, ker nam omogočata preživetje.

5.4 »Ker grem lahko na Triglav in na morje in vse v enem dnevu.«

Smo ena redkih dežel, ki ima na majhni površini veliko zanimivih naravnih in kulturnih znamenitosti. Mi smo si izbrali dve skrajnosti v Sloveniji, in sicer gorovje in morje. Pregledali smo, kaj vse so naravne in kulturne znamenitosti Triglavskega narodnega parka (Aljažev stolp, in različni muzeji ipd.) in kaj si lahko ogledamo v slovenskem primorju (mesto Piran, Portorož in običaje, kot je pridobivanje soli ipd.).

5.5 »Ker se lahko igramo.«

Prosta igra je za otroke zelo pomembna. Kadar sem razredničarka 1. razreda, želim, da imajo učenci dovolj časa tudi za prosto igro. Pri spoznavanju Slovenije sem jim predstavila stare otroške igre, ki jih večinoma še niso spoznali. Tudi igre sodijo v kulturno dediščino našega naroda in je zato pomembno, da jih (s)poznajo (Ristanc, Zemljo krast, Slepe miši, Skakanje čez vrv, Gumitvist, Skrivalnice, Ali je kaj trden most, Pepček).

Pogovarjali smo se tudi o tem, da v nekaterih državah otroci nimajo takega življenja, kot ga imajo oni in igra ni del njihovega vsakdana. Zato smo posebej hvaležni, da živimo v Sloveniji.

5.6 »Ker smo tukaj doma.«

Film smo sklenili s povedjo, da smo v Sloveniji doma. Raziskovali smo, kaj pomeni domovina in kaj imamo drugače kot drugi narodi. Posebno pozornost smo namenili slovenskemu jeziku, ki je temelj ljubezni do domovine (Peterka, 2019).

Slika 19: Učenci 1.b (foto: arhiv OŠ Križe).

6 Zaključek

Projekt naše šole je bil v več pogledih primer dobre prakse. Redko se zgodi, da projekt sooblikuje cela šola, mi pa smo tukaj uspeli. Upamo, da so preko projekta učenci razvili pripadnost domovini, šoli in odkrili svoje potenciale, ki so jih in jih bodo lahko delili z drugimi. Sodelovali so vsi učenci, izdelali so lepe izdelke in se izkazali tudi na zaključni prireditvi projekta.

Projekt je bil uspešen tudi z vidika uresničevanja ciljev učnega načrta – nismo odstopali od zakonskih smernic, a hkrati smo učencem ponudili nov pristop učenja, pravzaprav raziskovanja (prilagojeno starosti), kjer na koncu svoje delo lahko vključiš v celoto. Ponosna sem tudi na učiteljski zbor, ki je projekt vzel za svojega in učencem sodelovanje predstavil kot pozitivno izkušnjo. Težave, ki so nastale, smo reševali sproti (tisti čas so nam življenje v šoli narekovali koronski ukrepi, zato smo morali zaključno prireditev izvesti na šolskem dvorišču), ohranjali motivacijo, predvsem pa smo, če našli pot in cilj do konca nosili v sebi.

Projekt smo zaključili s koncem šolskega leta 2020/21, vendar projektu posvečamo stalno razstavo na naši šolski spletni strani, nanj pa nas spominja tudi drevo, ki raste pred šolo. Mislim pa, da bomo še kdaj obudili aktivnost Skupaj okoli Slovenije, ki je celotno družino spodbudila k popoldanski rekreaciji.

7 Viri in literatura

- Ferkov, Katarina; Hlačer, Teja (2010): Kulturna dediščina in identiteta. V Božidar Jezernik (ur.): *Kulturna dediščina in identiteta: zbornik* (str. 192–205). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.
- Kovšca, Alojz (2019): Domovino smo si sposodili od vnukov. V Erika Ašič (ur.): *Vzgoja za ljubezen do domovine in države: zbornik* (str. 11). Ljubljana: Društvo katoliških pedagogov Slovenije. Pridobljeno 8. 10. 2022 s spletne strani: www.dkps.si/fileadmin/user_upload/MK_2019_zbornik.pdf.
- Marušič, Rajko (2010): Kulturna dediščina: Nerazrešljive dvoumnosti svetega v profanem. V Katarina Župovec (ur.): *Kulturna dediščina preteklosti za lepšo prihodnost: strokovni zbornik* (str. 4–8). Maribor: Evropski kulturni in tehnološki center.
- Peterka, Bojana (2019): Ljubezen do domovine se začne z maternim jezikom. *Vzgoja*, letnik XXI, št. 84, str. 10-12. Pridobljeno 9. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-Y3D3HY7B/b8b8f5c2-0508-4907-b7a7-beb6363dd699/PDF>.
- Poklukar, Andreja; Dovžan Markelj, Nataša. (ur.): *Naj Slovenija: zbornik*. Osnovna šola Križe, 2021. Pridobljeno 9. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.oskrize.si/files/2021/12/NAJ-SLOVENIJA-30.-let-splet.docx.pdf>.
- Roškar, Branka (2017): Ljubezen do domovine. *Vzgoja*, letnik IXX, št. 75, str. 14–15. Pridobljeno 9. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:doc-UDYM0CBZ/552c1af5-1af8-4e41-afce-16516ba80a74/PDF>.
- Verdev Helena; Razpotnik, Miranda Jelka (2021): *Potujem v preteklost* 6. Ljubljana: Rokus Klett, 2021. Pridobljeno 10. 8. 2022 s spletne strani: <https://si.izzi.digital/DOS/37090/37093.html>.

UČENCI KOT USTVARJALCI STRIPOV O SLOVENSКИH PRAZNIKI STUDENTS AS CREATORS OF COMICS ABOUT SLOVENIAN NATIONAL HOLIDAYS

✉ **Sandra Omladič** (sandra.omladic@guest.arnes.si), prof. sociologije in slovenščine,
poučuje slovenščino na OŠ Domžale in POŠ Ihan.

Slovenija

Povzetek

Pri urah slovenščine se učenci po učnem načrtu seznanijo s stripom, spoznajo dela nekaterih tujih in slovenskih avtorjev. S stripom se učenci seznanijo že v 1. triletju, kjer s kombinacijo risbe in zapisa postopoma izražajo motivacijo za ravnanje književnih oseb. Strip je v učnem načrtu za slovenščino zapisan pod operativne cilje književnosti v 2. in 3. triletju osnovne šole. Skozi strip učenci izražajo prvine književnega besedila, kot so književne osebe, književni prostor in čas, sporočilo ... Tako se seznanijo z vsemi značilnostmi stripa in jih tudi prepoznajo. Učenci se tudi sami preizkusijo kot ustvarjalci stripa. Resnično dober strip od ustvarjalcev zahteva odlično poznavanje teme. To je bil tudi namen spoznavanja praznikov skozi strip. Tako so učenci ob ustvarjanju stripa o slovenskem kulturnem prazniku in dnevu samostojnosti in enotnosti spoznali še več, kot bi sicer.

Spoznavanje praznikov s pomočjo stripa se je pokazalo kot izredno povezovalna oblika dela. Učenci so namreč ob ustvarjanju stripov delali v skupinah, ki so delovale izredno motivirano in tako so nastali odlični izdelki.

Abstract

At Slovene lessons, according to the curriculum, students get to know comic books and the works of some Slovenian as well as foreign authors. Pupils are introduced to comics in the 1st trimester by combining and writing, and they gradually express the motivation for the behaviour of literary characters. Comics are included in the curriculum for Slovene lessons within operational objectives of literature in the 2nd and 3rd trimester of primary school. Through comics, students express various elements of a literary text, such as literary characters, literary space and time, message ... In this way, they become familiar with all the characteristics of comics and are able to recognize them. Then students themselves create comics. A really good comic requires a great knowledge of the subject from the creators. The purpose in this particular lesson is for students to get to know the national holidays through a comic book. By creating a comic book about the two of Slovenian national holidays, Prešeren Day and Independence and Unity Day, the students can learn even more than they otherwise would not have. At the same time, the depiction of our national holidays through comics proved to be an extremely team bonding method. While creating the comics, students worked in groups, and they were extremely motivated which resulted in their excellent products.

Ključne besede: domovina, povezovanje, prazniki, skupinsko delo, strip.

Keywords: homeland, team bonding, national holidays, teamwork, comics.

1 Uvod

V slovenskem prostoru strip še vedno nima prave veljave. V šolskem prostoru pa je veljava odvisna od učiteljev, ki učence nagovarjajo, da ustvarijo vez med stripom in obravnavano tematiko, učencem ustrezno predstavijo značilnosti stripa ter korake oziroma postopek njegove izdelave. V prvem in drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju so to učitelji razrednega pouka, v drugem in tretjem vzgojnem-izobraževalnem obdobju pa učitelji slovenščine, zgodovine, domovinske in državljske kulture ter etike.

Pri ustvarjanju stripa je nujno odlično poznavanje tematike, zato je tovrstno poustvarjanje primerno ob zaključku določenega tematskega sklopa, ko učenci res dobro poznajo zgodbo; v drugem in tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju pa tudi npr. zgodovinske okoliščine nekega dogajanja. Tako je poustvarjanje s pomočjo stripa tudi primer dobre prakse medpredmetnega povezovanja, zlasti s predmetoma zgodovina ter domovinska in državljska kultura ter etika.

Učenci se s pojmom stripa, z osnovnimi značilnostmi in z risanjem stripa seznanijo že v prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju. S pomočjo sličic lahko učenci na začetku, ko še ne znajo pisati, razvijajo večščino govorjenja – pripovedovanja, kasneje lahko zgodbe preoblikujejo v stripe ali celo zapišejo nadaljevanje zgodbe v obliki stripa.

V drugem in tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju učni načrt za slovenščino predvideva, da učenci krajša umetnostna besedila preoblikujejo v strip. Pri obravnavanih umetnostnih besedilih učenci pri pouku književnosti spoznavajo avtorje posameznih literarnih obdobij, ki so s svojimi deli pomembno vplivali na razvoj našega jezika in književnosti. Prav na ustvarjanje v literaturi sta vezana tudi praznika, kot sta dan samostojnosti in enotnosti in slovenski kulturni praznik, ki hkrati zaznamujeta prelomne zgodovinske dogodke.

Strip od učencev zahteva tako besedne kot likovne veščine, zato je kot tak zelo primeren za delo v skupinah. V tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju se učenci že toliko poznajo med sabo, da lahko v skupini prevzamejo vsak svojo vlogo in tako aktivno prispevajo h končnemu izdelku. Kot izredno učinkovito se je pri rednem pouku pokazalo delo v skupini z največ štirimi učenci, pri dodatnem pouku slovenščine pa so risali strip v dvojicah.

2 Teoretični del

2.1 Strip v učnem načrtu za slovenščino

V učnem načrtu za slovenščino se strip pojavlja pri operativnih ciljih za *prvo vzgojno-izobraževalno obdobje*, in sicer za področje književnosti. Tako je strip zapisan kot cilj znotraj poglavja Književne osebe: »Učenci in učenke s kombinacijo risbe in zapisa (npr. kot strip) postopoma izražajo motivacijo za ravnanje književnih oseb.« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

Prav tako je strip zapisan tudi pod poglavjem Vsebine, in sicer: »Učenci in učenke razumejo in uporabljajo naslednje izraze: slikanica, strip.« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

V *drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju* je strip zapisan pri operativnih ciljih znotraj poglavja Razvijanje recepcijske zmožnosti z branjem/poslušanjem/gledanjem uprizoritev umetnostnih besedil in z govorjenjem/pisanjem o njih, in sicer za področje proze: »Učenci in učenke prepoznavajo značilnosti stripa.« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

Prav tako je znotraj drugega vzgojno-izobraževalnega obdobja strip zapisan znotraj poglavja Razvijanje recepcijske zmožnosti s tvorjenjem/(po)ustvarjanjem ob umetnostnih besedilih (pisanje, interpretativno branje, govorjenje) pod poglavjem Pisanje: »Zmožnost sprejemanja in tvorjenja proznih besedil razvijajo učenci in učenke tako, da preoblikujejo krajše umetnostno besedilo v strip ali obratno.« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

V poglavju Standardi znanja je strip zapisan kot: »Prepozna in doživlja realistično pripoved; to pokaže tako, da preoblikuje krajšo realistično pripoved v strip (4. r.).« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

V *tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju* je strip zapisan pri operativnih ciljih znotraj poglavja Razvijanje recepcijske zmožnosti s tvorjenjem/(po)ustvarjanjem ob umetnostnih besedilih (pisanje, interpretativno branje, govorjenje) pod poglavjem Pisanje: »Zmožnost sprejemanja in tvorjenja proznih besedil razvijajo učenci in učenke tako, da preoblikujejo krajše umetnostno besedilo v strip ali obratno.« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

2.2 Praznik v učnem načrtu za slovenščino

V *drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju* je praznik zapisan pri operativnih ciljih pod poglavjem Razvijanje jezikovne in slogovne zmožnosti: »Učenci in učenke razvijajo pravopisno zmožnost ter ob primerih utrjujejo oz. spoznavajo in usvajajo rabo male začetnice v imenih jezikov, dni, mesecev in praznikov.« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

V poglavju Standardi znanja je praznik zapisan kot: »Pravopisno zmožnost pokaže tako, da pravilno piše imena praznikov (4., 5., 6. r.).« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

V *tretjem vzgojno-izobraževalnem obdobju* je beseda praznik zapisana pri operativnih ciljih pod poglavjem Razvijanje jezikovne in slogovne zmožnosti: »Učenci in učenke razvijajo pravopisno zmožnost ter ob zapisanih besedah, povedih in besedilih utrjujejo oz. spoznavajo in nadgrajujejo zapis imen praznikov, jezikov, pripadnikov ras ...« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

V poglavju Standardi znanja je praznik zapisan tako enako kot pri drugem vzgojno-izobraževalnem obdobju: »Pravopisno zmožnost pokaže tako, da pravilno piše imena praznikov (7., 8., 9. r.).« (Pozvanovič Jezeršek idr., 2018)

2.3 O stripu

Prve zametke stripa lahko iščemo v staroegipčanskih reliefih in cerkvenem srednjeveškem slikarstvu. Predvsem v 19. stoletju se je strip začel pojavljati v časopisih, saj je začetek modernega stripa posledica razvoja časopisnega založništva. Časopisni uredniki so ugotovili, da poleg senzacionalnih naslovov in najnovejših novic tudi stripi zagotavljajo prodajo časopisa. Velik razmah je časopisni strip doživel v začetku 20. stoletja, kar se je nadaljevalo v obdobje po 2. svetovni vojni, tudi na Japonskem in v Evropi.

V 60. letih prejšnjega stoletja se je v ZDA začel razvijati tako imenovani undergrund strip, ki je ločil komercialni strip od avtorskega. Medtem ko je komercialni namenjen širšemu krogu bralcev, avtorski strip obravnava družbeno aktualne teme. Pri slednjem so v uporabi tudi individualni risarski slogi.

Zaradi popularnosti stripa kot medija so mu nekateri pripisovali nizko umetniško vrednost. Druga težava pa je bila ta, da strip gradi na odnosu med besedami in podobo. Zato ga težko uvrstimo med zgolj likovno oz. književno umetnost.

Danes pa se vse bolj zavedamo, da strip podobno kot literatura uporablja dramsko oblikovanje teksta, pripovedno večplastnost, psihologizacijo likov ... Hkrati pa so pomembni tudi likovni elementi, montaža, izražanje gibanja ... Danes se s stripom ukvarjajo umetnostna zgodovina, semiotika itd. Da strip nosi pravo umetniško vrednost, je dokazal Art Spiegelman, ki je leta 1992 za svoj strip album *Maus* prejel Pulitzerjevo nagrado.

Pri nas strip nima takšne veljave kot v tujini. »Pri nas najbrž ni umetniškega medija, ki bi bil tako dosledno prezrt, kot se to večina časa dogaja prav stripu, zato je skorajda presenetljivo, da imamo kar nekaj odličnih avtorjev, ki se lahko pohvalijo z zavirljivo tipologijo.« (Lavrič, besedilo Standeker, 2010: 6–7)

Tomaž Lavrič je za časopisni strip *Diareja* prejel nagrado zlata ptica in likovno delo meseca v Cankarjevem domu. Leta 2004 je bil nominiran tudi za nagrado Prešernovega sklada.

3 Primeri iz prakse

3.1 Kako učence navdušiti za ustvarjanje stripa?

V poglavju so predstavljeni načini, kako učencem približati strip in jih navdušiti zanj. Učencem prve triade lahko za uvodno motivacijo predstavimo like Boža Kosa, Mikija Mustra, Marjana Mančka itd.

Učence druge in tretje triade pritegnemo s pomočjo Najmanjše velike enciklopedije stripa, ki je tudi predstavljena v obliki stripa. V izzivu so jim lahko tudi citati znanih slovenskih striparjev. Za tiste zvedave, ki hočejo več, pa je poučna spletna stran Stripburger.

3.2 Predlagano gradivo in pripomočki za motivacijo za drugo in tretjo triado

- Zizu in Patrik – stripovska junaka in učenjaka

V veliko pomoč in motivacijo nam je lahko prvi slovenski učbenik stripa z naslovom *Najmanjša velika enciklopedija stripa*. Avtor je Ciril Horjak s sodelavci (2019), znan tudi z umetniškim imenom dr. Horowitz, ki je omenjeni učbenik pripravil v okviru Stripburgerjeve akademije za strip.

Skozi pogovore med Zizu in Patrikom marsikaj izvemo o stripu. Muca Zizu, s planeta Zulk, je prišla na Zemljo delat doktorat iz stripologije. Zemljan Patrik pa bi rad postal risar stripov.

Najprej nam predstavita zgodovino stripa od pradavnine, Rimljanov, srednjega veka do zgodbic nemškega mojstra Wilhelma Buscha. Seveda ne pozabita na omembo prvega stripa v časopisu, tj. *Yellow kid* (Rumeni deček), katerega avtor je Richard Felton Outcalt. Izvemo, zakaj je ljudem bil všeč *Yellow kid*: »... ker je v njem nastopal vedno isti junak, ker je opisoval težave vsakdanjih ljudi, ker je bil preprosto narisano in napisano ter objavljen v poceni časopisu. Nastal je, da bi zabaval. A tako zelo uspešen je postal, ker so se ob branju tega stripa priseljenci z vsega sveta tudi učili ter se z njim razvedrili in tolažili.« (Horjak idr., 2019: 15)

Prav s pomočjo zapisanega citata lahko učence opozorimo na najpomembnejše sestavine v stripu, na katere naj se osredotočijo pri samem ustvarjanju.

Potem pa sledijo napotki, kako narisati strip.

- Zemljevid stripovskega sveta

S pomočjo zemljevida sveta in seveda s pomočjo Najmanjše velike enciklopedije stripa (Horjak idr., 2019) jim predstavimo zanimivosti in posebnosti o stripu v različnih državah, kot je npr. ta, da je najbolj stripovska dežela na svetu Japonska, kjer se stripi berejo z desne proti levi, ali pa dejstvo, da je strip v Južni Ameriki način, kako izobraziti nepismene prebivalce.

- Povezave do uporabnih spletnih strani:

Firbcologi: strip (2017): <https://www.youtube.com/watch?v=MDVqyu1qtW0>

Infodrom: Narišimo strip! (2013): <https://www.youtube.com/watch?v=4cSGOb1U1LY>

O Mikiju Mustru (Mikiju Mustru sprva ..., 2015): <https://www.youtube.com/watch?v=s3cMpDfWtoA>

- Citati slovenskih striparjev:

»To je knjiga, zaradi katere si želim, da bi bil še enkrat otrok.« Miki Muster (Horjak idr., 2019)

»Branje stripov je kot prostovoljno učenje težke snovi, a tisočkrat bolj zabavno. Tale strip nam govori točno to.« Matjaž Schmidt (Horjak idr., 2019)

»Strip bo živel, dokler ga bo kdo risal. Zakaj in kako se lotiti pripovedovanja s slikami, vam s to knjigo pove dr. Horowitz.« Izar Lunček (Horjak idr., 2019)

»Ko mi je bilo osem ali devet let, sem se prvič srečal s stripom. Od takrat sva že več kot pol stoletja nerazdružna prijatelja.« Marjan Manček (Horjak idr., 2019)

Spletna stran Stripburger in predstavitev stripa Hribci kremeniti slovenskega avtorja Marjana Mančka (Marjan Manček ..., b. d.).

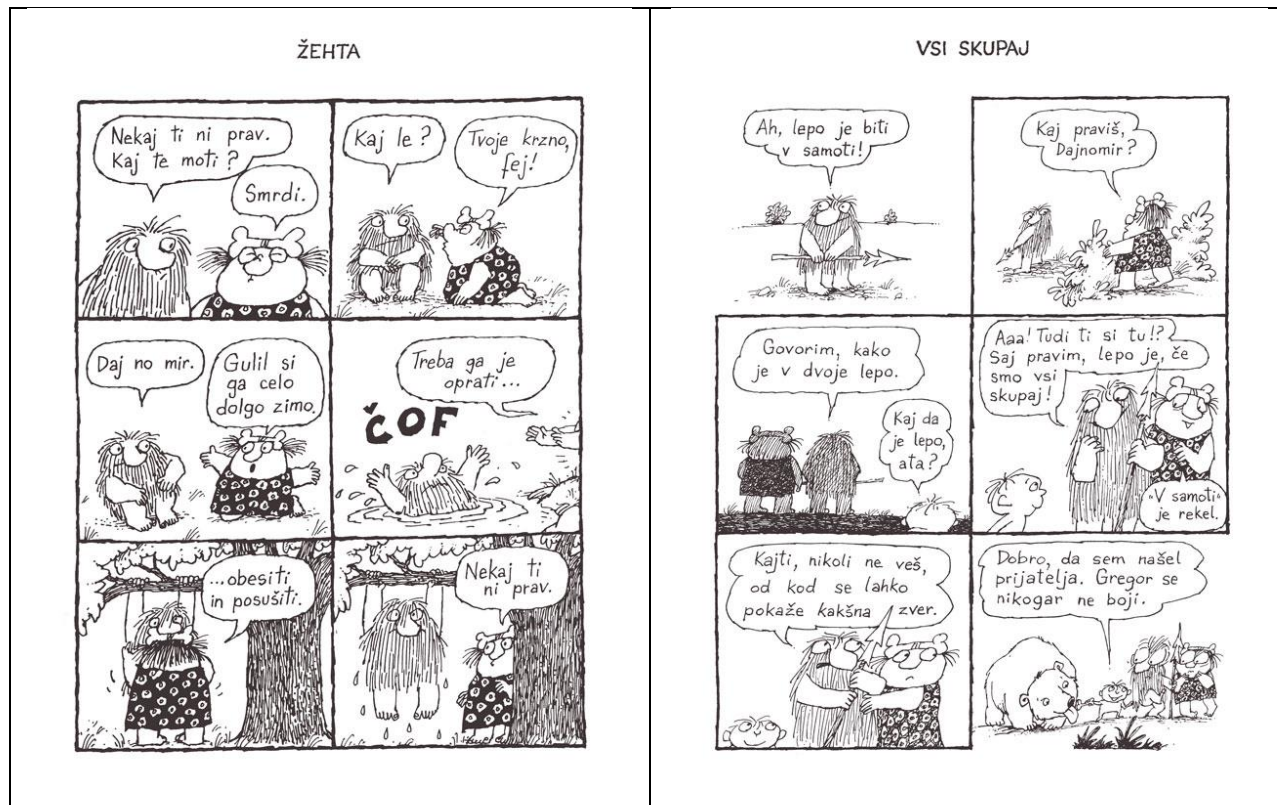
3.3 Predlagano gradivo in pripomočki za motivacijo za prvo, drugo in tretjo triado

Učencem prve triade bodo zagotovo zanimivi stripovski junaki Boža Kosa. Ob tem lahko posamezne sličice uporabimo tudi za razvijanje zgodbe, da učenci pripovedujejo. Pri tem imamo več možnosti: najprej eden od učencev opiše sličico, naslednjo opiše nekdo drug itd. Ker je tema tega članka ravno povezava stripa s prazniki, domovino, lahko izberemo stripe na to tematiko.

Z učenci druge in tretje triade se ob tovrstnih stripih lahko pogovorimo tudi o tem, kaj in kako so se otroci nekoč igrali (kavboje in Indijance), o narečnih besedah (npr. žehta), stalnih besednih zvezah.

Slika 1: Strip Boža Kosa (Božo Kos, b. d.).

Slika 2: Strip Marjana Mančka iz zbirke Hribci kremeniti (Žeha, b. d.; Vsi skupaj, b. d.).

3.4 Ljubezen do domovine in države skozi strip

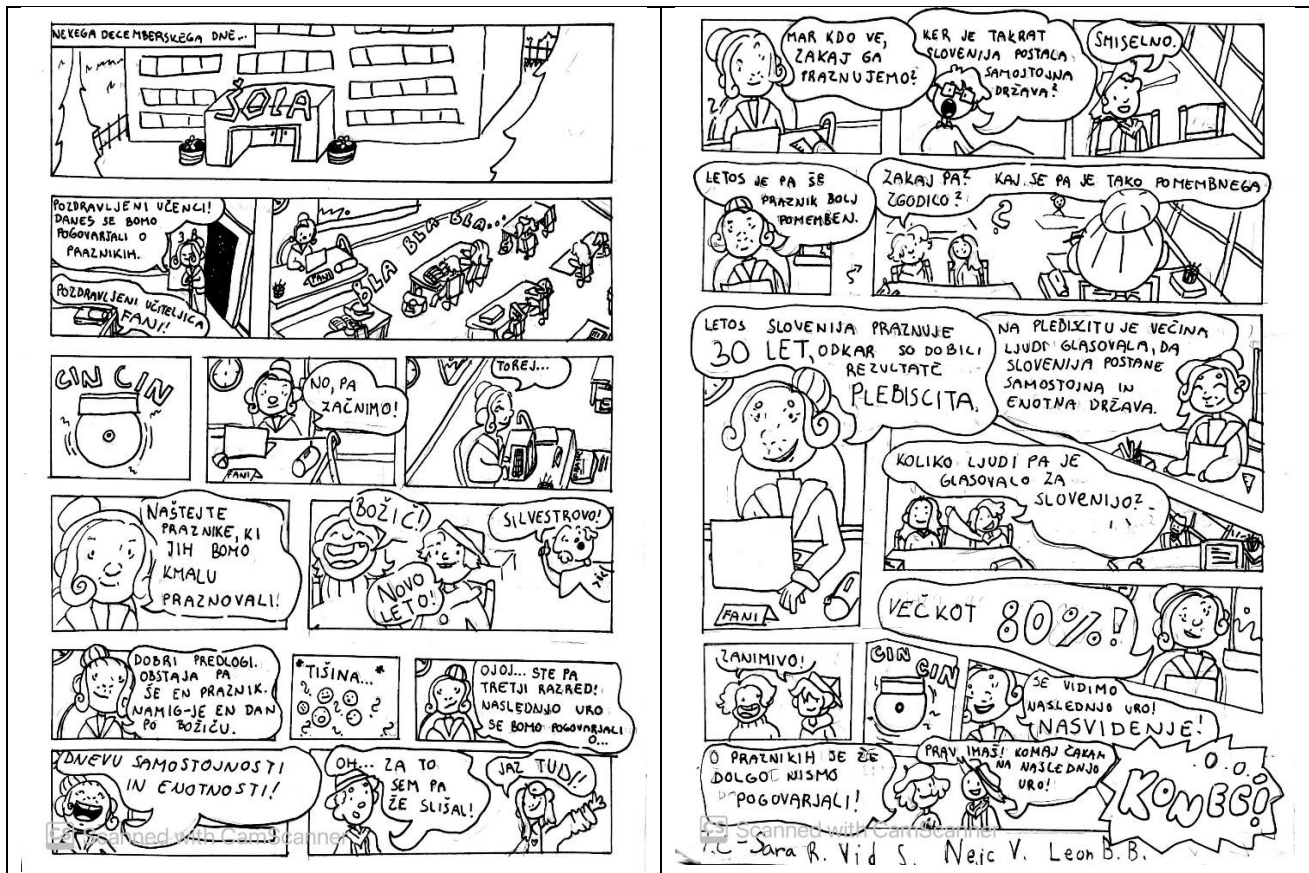
Kot učiteljica slovenščine v šestem razredu obravnavam strip Marjana Mančka Hribci (Blažič idr., 2016). Takrat si vzamem čas in vsaj štiri ure namenim stripu. Dve uri namenim zgodovini stripa, slovenskim ustvarjalcem stripa, značilnostim stripa, kako narisati strip itd. Kot odličen vir informacij se je pokazala *Najmanjša velika enciklopedija stripa* (Horjak idr., 2019), kjer stripovska junaka prav skozi strip prikažeta in nas seznanita z vsem zgoraj naštetim. Sledi obravnava stripa v berilu za šesti razred. Ob Hribcih poleg stripa razlagamo tudi stalne besedne zveze. Najprej individualno ob navodilih (Priloga) narišejo svoj strip, ki ga po navadi dokončajo za domačo nalogo. Moram poudariti, da so za tak način dela izredno motivirani in je dosedanja praksa pokazala, da imajo vsi oz. skoraj vsi nalogo (odvisno od generacije). Nalogo vedno pregledam in stripe razstavimo v razredu, da si jih lahko pogledajo ostali učenci. Ob tem jih vedno pohvalim in jim predlagam morebitne izboljšave. Potem sledi delo po skupinah. Ker učence do obravnave stripa že dokaj dobro poznam in vem, kdo ima smisel za pisanje, kdo za risanje, sem pozorna, da so skupine dokaj enakovredne.

V šolskem letu 2021/2022 smo se pri dodatnem pouku slovenščine v sedmem razredu pogovarjali o slovenskih praznikih in njihovem pomenu. Učencem sem predlagala, da bi izdelali strip. In seveda so predlog sprejeli z velikim odobravanjem. Ker je šlo za manjšo skupino, so se sami razdelili v skupine. Te učence sem učila tudi že v šestem razredu, zato so že poznali vse značilnosti stripa, ki pa smo jih pri dodatnem pouku še vseeno ponovili.

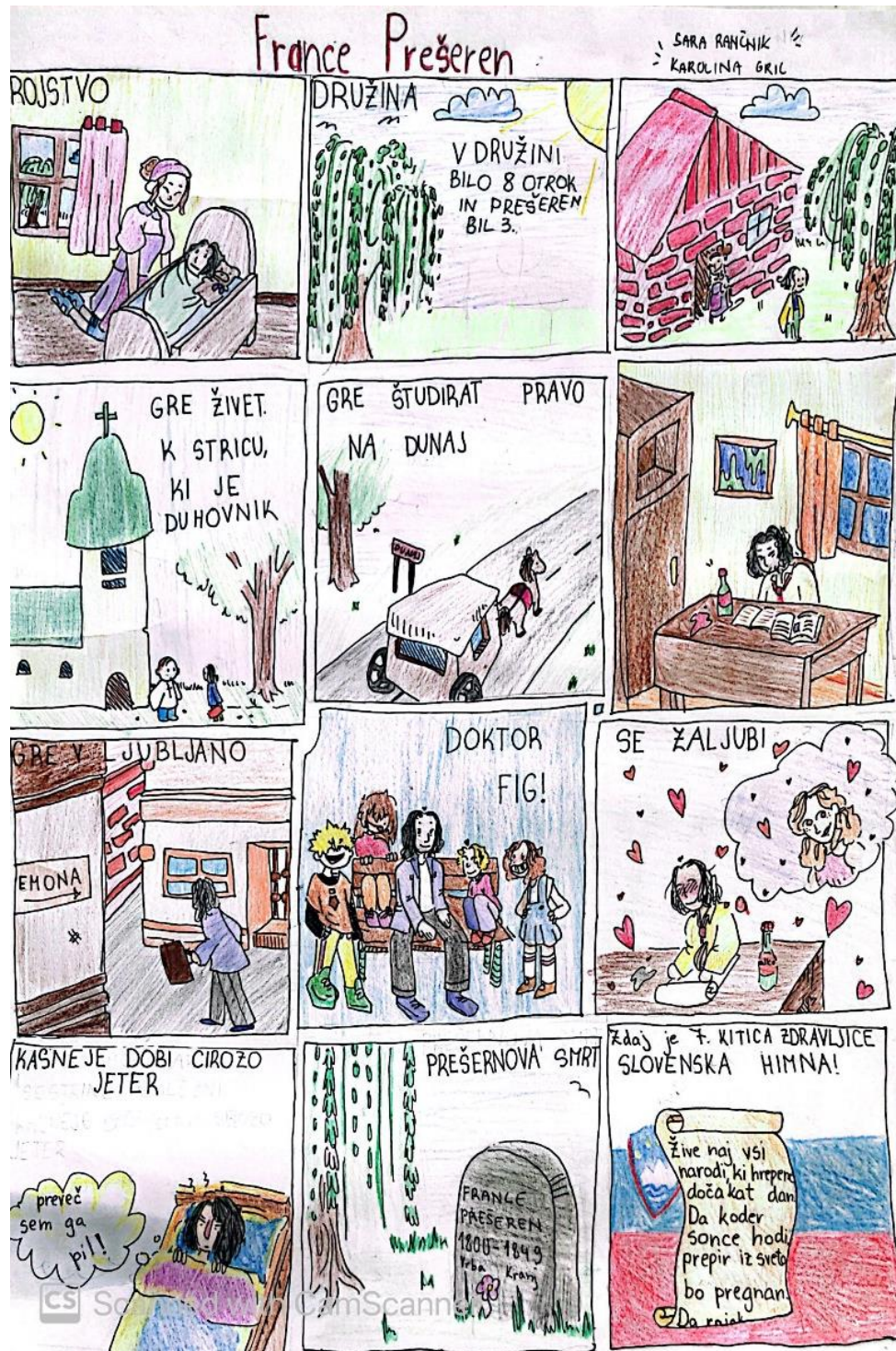
Nastali so čudoviti končni izdelki. Z znanjem, ki so ga dobili ob risanju stripa, so dobili bogato popotnico za osmi in deveti razred za pouk slovenščine, zgodovine, domovinske in državljske kulture in etike.

Vsi učitelji razrednega pouka in slovenščine že zaradi ciljev in standardov v učnem načrtu obravnavamo strip pri urah književnosti. Prepričana sem, da bi lahko strip kot obliko dela in način pridobivanja novih znanj v pouk vključili tudi pri pouku tujih jezikov, zgodovine, geografije, domovinske in državljske kulture in etike, likovne in glasbene umetnosti in še kje. Ča pa delo poteka v skupinah, je še toliko boljše, ker učenci drug od drugega pridobivajo manjkajoče informacije, se na tak način neprisiljeno učijo, učitelj pa je pri takšnem načinu dela kot moderator, ki usmerja proces. Učenci so pri tej obliki dela res aktivni, zavedajo se svoje vloge, zato pomembno prispevajo h končnemu izdelku.

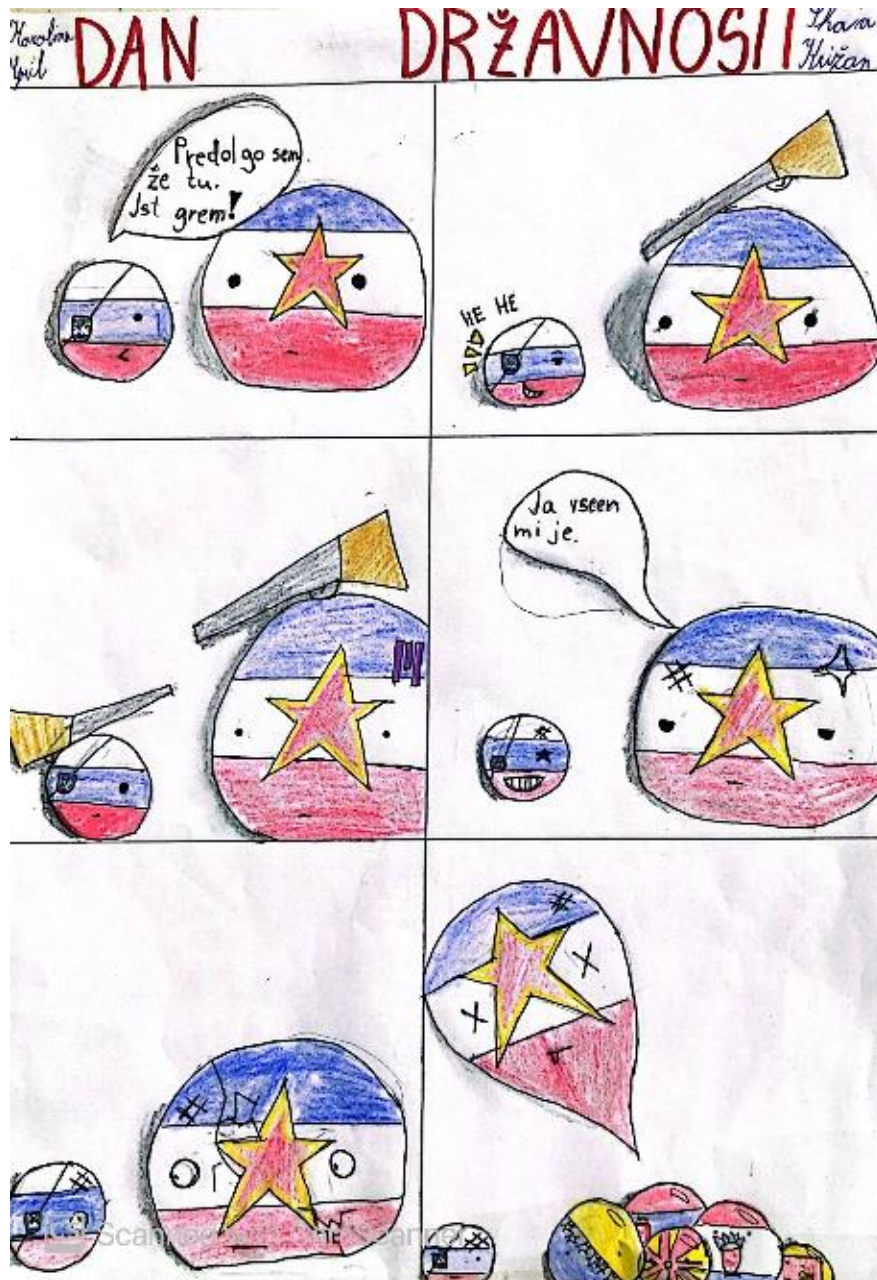
Strip je odličen tudi zato, ker lahko učitelji prilagajamo navodila glede na generacijo učencev. Vedno lahko dodamo kakšno dodatno zahtevo, strip povežemo z zgodovinskim dogajanjem, pomembnimi osebnostmi – kot sem naredila tudi sama pri obravnavi omenjenih praznikov.

Slika 3: Sara, Vid, Nejc, Leon, 7. a: Dan samostojnosti in enotnosti skozi strip (foto: Sandra Omladič).

Slika 4: Sara, Karolina, 7. a: Slovenski kulturni praznik skozi strip (foto: Sandra Omladič).

Slika 5: Shaia, 7. a: Dan samostojnosti in enotnosti skozi strip (foto: Sandra Omladič).

4 Zaključek

Strip je zagotovo eden od načinov, ki učencem omogoča, da se naučijo veliko novega na nekoliko drugačen način. Obravnava slovenskih praznikov in spodbujanje ljubezni do domovine se prepletata tudi skozi strip.

Skupinsko delo pri ustvarjanju stripa se je pokazalo kot izredno pozitivna praksa, saj pridejo do veljave učenci, ki morda niso tako dobri v besednem izražanju, je pa likovno področje njihova močna stran in tako pomembno prispevajo k likovni podobi stripa. Hkrati imamo v oddelku oz. skupini učence, ki so besedno močni, nimajo pa toliko smisla za likovno upodabljanje. Strip kot rezultat skupinskega dela deluje izredno povezovalno med učenci in je hkrati dober primer za medpredmetno povezovanje.

Strip nam omogoča spremembo vsakdanje rutine v razredu in prispeva k ustvarjalnosti in aktivnosti učencev.

Predlagam, da v šestem razredu pri urah slovenščine posvetimo stripu več časa, da učenci pridobijo osnove, ki jih lahko razvijajo, uporabijo in nadgradijo vsako nadaljnje leto. Z zrelostjo učencev se spreminjata tudi likovna podoba in jezik stripa, kar bi bilo zanimivo opazovati in primerjati skozi posamezna leta.

Pomanjkljivost je morda ta, da smo s časom omejeni in v učnem načrtu ni predvidenih dovolj ur za takšen način obravnave. Ta manjko ur lahko nadoknadimo z ustvarjanjem na razrednih urah, pri dodatnem in dopolnilnem pouku ter pri ostalih predmetih.

Že v prvem vzgojno-izobraževalnem obdobju bi učenci lahko večkrat risali stripe. Sprva seveda kot zgodbe v sličicah brez besedila, potem bi vsako leto dodali katerega od sestavnih delov.

Prednost takšne oblike dela se je kot odlična izkazala za tiste učence, ki sicer ne berejo radi in jih strip vsekakor spodbudi k branju. Morda tako nekateri razvijajo veselje do branja tudi »klasičnih« knjig.

Skupinsko delo pri ustvarjanju stripa se je pokazalo kot izredno pozitivna praksa, saj pridejo do veljave učenci, ki morda niso tako dobri v besednem izražanju, je pa likovno področje njihova močna stran in tako pomembno prispevajo k likovni podobi stripa.

5 Viri in literatura

- Blažič, Milena; Bošnjak, Blanka; Jarc, Karolina idr. (2016): *Novi svet iz besed: berilo za 6. razred osnovne šole*. Ljubljana: Rokus Klett.
- Horjak, Ciril; Rudi, Mihael; Lotrič, Marija (2019): *Najmanjša velika enciklopedija stripa*. Maribor: Založba Pivec.
- Lavrič, Tomaž (2010): *Tomaž Lavrič: stripi = comics*. Ljubljana: Moderna galerija.
- Manček, Marjan (b. d.): Hribci Kremeniti (2. izdaja) *Stripburger*. Pridobljeno: 2. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.stripburger.org/marjan-mancek-hribci-kremeniti-2-izdaja/>.
- McCloud, Scott (2010): *Kako nastane strip: pripovedne skrivnosti stripa, mange in risanega romana*. Ljubljana: Društvo za oživiljanje zgodbe 2. koluta.
- Mikiju Mustru sprva očitali, da kviri mladino (2015). *Youtube*, 10. 2. 2015. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.youtube.com/watch?v=s3cMpDfWtoA>.
- Pozvanovič Jezeršek, Mojca; Cestnik, Mojca; Čuden, Milena idr. (2018): Program Osnovna šola. Slovenščina. Učni načrt. Ljubljana: MIZŠ in ZRSŠ. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nactri/obvezni/UN_slovenscina.pdf.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika* (1994). Ljubljana: DZS.
- Infodrom: Narišimo strip! (2013). *Youtube*, 29. 10. 2013. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.youtube.com/watch?v=4cSGOb1U1LY>.
- Firbcologi: strip (2017). *Youtube*, 13. 9. 2017. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.youtube.com/watch?v=MDVqyu1qtW0>.
- Božo Kos (b. d.). *Google*. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani: https://www.google.com/search?q=BO%C5%BDO+KOS&rlz=1C1YTUH_enSI1021SI1021&source=lnms&tbn=isch&sa=X&ved=2ah_UKEwj139qLol36AhX9h_0HHR5yCboQ_AUoAXoECAIQAw&biw=1920&bih=890&dpr=1#imgrc=iJaO2UNFUScXjIM.
- Žehta (b. d.). *Stripburger.org*. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.stripburger.org/marjan-mancek-hribci-kremeniti-2-izdaja/#&qid=1&pid=5>.
- Vsi skupaj (b. d.). *Stripburger.org*. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.stripburger.org/marjan-mancek-hribci-kremeniti-2-izdaja/#&qid=1&pid=4>.

Priloga: Splošna navodila za risanje stripa

1. Najprej potrebuješ dobro zgodbo, ki je lahko izmišljena ali resnična.
2. Potem jo zapišeš in jo popravljaš, dokler z njo nisi zadovoljen/zadovoljna.
3. Napišeš scenarij (besedilo po vlogah).
4. Oblikuješ junake.
5. Potem se odločiš za velikost, obliko in število sličic.
6. Narediš osnutek, v katerem še ne zapišeš besedila v oblačke, ampak številke. Številke so oznake besedila iz scenarija.
7. Osnutek rišeš s svinčnikom zato, da lahko popravljaš napake.
8. Ko si končno zadovoljen/zadovoljna, položiš na list prosojni papir in rišeš s flomastrom, čopičem ...
9. Varianta pri skupinskem delu: lahko si razdelite delo po vlogah ali pa preprosto nekdo nariše prvo sličico, naslednji nadaljuje ...

RAZVOJ IN PREPOZNAVNOST NACIONALNIH BARV SLOVENSКИH ŠPORTNIKOV

DEVELOPMENT AND RECOGNITION OF NATIONAL COLOURS OF SLOVENIAN ATHLETES

✉ **Roman Putrih** (roman.putrih@gmail.com), univ. dipl. prof. športne vzgoje, je učitelj športne vzgoje na Osnovni šoli Prule, nogometni trener v NK Krim ter koordinator nogometnih oddelkov predšolskih otrok v NK Domžale.

Slovenija

Povzetek

Vzporedno z uspehi slovenskih športnikov se je po osamosvojitvi razvijala tudi njihova prepoznavnost. V tem času je razvoj barv slovenskih športnikov naletel na nemalo težav, povezanih z zgodovino, podobnostjo ostalih bratskih držav ter majhnostjo države. Kljub vsemu smo na različne načine prišli do enotnejše podobe slovenskih športnikov, kakršno poznamo danes. Pomembno je, da bodoče rodove poučimo o pomenu enotne in prepoznavne podobe športnikov vseh nacionalnih športnih zvez, saj s tem krepimo narodno identiteto in zavest. Ravno s tem namenom na naši osnovni šoli določen čas posvetimo tudi obravnavi tovrstne tematike. Učencem skušamo na različne načine približati pomen udejstvovanja v športu, športnih tekmovanjih, jih seznaniti s preteklimi in sedanjimi uspehi slovenskega športa ter jih na ta način opolnomočiti za bolj športno in zdravo prihodnost.

Abstract

The recognition of Slovenian athletes after independence has evolved simultaneously with their successes. During this time, the evolution of national colours of Slovenian athletes' sports uniforms has encountered several problems related to history, the similarity of other brotherly nations and the small size of the country. We have however managed to unify the present image of Slovenian athletes in various ways. It is important to educate future generations about the importance of a unified and recognisable image of athletes from all national sports associations, as this is how we strengthen national identity and raise national awareness. With this in mind, we also devote a certain amount of time at our primary school to focus on this topic. Using different methods, we try to introduce pupils to the importance of engaging in sports and competitions. We also try to inform them about the past and present achievements of Slovenian athletes and empower them for a sportier and healthier future.

Ključne besede: barve, nacija, prepoznavnost, razvoj, šport, tekmovanje.

Keywords: colours, nation, recognition, development, sport, competition.

1 Uvod

Slovenke in Slovenci smo od nekdaj veljali za športen narod in že v rajni Jugoslaviji smo pogosto opozarjali nase, predvsem v individualnih športih. Navduševali so naši smučarji in gimnastičarji, ogromno je bilo tudi alpinističnih podvigov, ki so Slovenijo že takrat postavljali na visok piedestal v svetovnem merilu. Od obdobja osamosvojitve pa vse do danes smo nanizali celo paleto izjemnih dosežkov, tudi v moštvenih športih, katerih vrhunec se je nedvomno zgodil leta 2017, ko je Slovenija postala evropski prvak v košarki.

Kljub temu, da smo se Slovenci kot samostojen narod uspeli hitro uveljaviti in integrirati v mednarodni športni skupnosti, pa vse do danes ostaja vprašanje prepoznavnosti slovenskih športnikov. Zelena barva, ki je (bila) pogostokrat uporabljena pri oblikovanju oblačil, dresov marsikomu ni po godu, ker se jo preveč povezuje z ljubljansko Olimpijo. Ravno tako pa barve zastave povzročajo težave, saj se nas vse prevečkrat zamenjuje s slovanskima državama Slovaško in Rusijo.

Tako vse do danes nismo uspeli priti do prepoznavnosti, kakršno imajo denimo naši južni sosede Hrvatje, katerih kockice v obliki šahovnice poznajo tudi v najbolj oddaljenih koticah sveta. Sosede Italijani v moštvenih športih že desetletja nastopajo v prepoznavni modri barvi (»azzurri«), čeprav je nimajo v svoji zastavi.

V nadaljevanju članka izpostavljam športne dogodke in uspehe v obdobju osamosvajanja, kakšna je bila prva podoba slovenskih športnikov, katere barve so bile prve, ki so nas zaznamovale. Kateri so bili največji uspehi v moštvenih športih in kako se je podoba športnikov spreminjala vse do danes. Z omenjeno tematiko se srečujemo tudi pri urah športne vzgoje. Z raznimi vsebinami pri teoretičnih delih ure in obiskovanjem športnih dogodkov želimo med učence širiti pozitivno navijaštvo, jim približati pomen slovenskega športa, slovenske nacionalne majice in patriotizma oziroma pripadnosti narodu.

2 Prvi nastopi slovenskih športnikov za samostojno državo in nekateri odmevnejši uspehi

Nastanek slovenske nacije v pravem pomenu besede in hkrati padec komunizma sta slovenski vrhunski šport dodobra spremenila in preoblikovala; šport je dobil nekakšen pospešek, devetdeseta leta so veljala (oziroma veljajo še dandanes) za najuspešnejše obdobje slovenskega vrhunškega športa. Športniki so začeli tekmovali pod zastavo in simboli svoje nacije. S spremembo družbenega sistema je prišlo do bistvenih sprememb: zakon ekonomike, komercializacija in partnerstvo med državo in zasebnim kapitalom na področju financiranja vrhunškega športa. Mnoge značilnosti slovenskega športa, kakopak povezane s socialno - zgodovinskimi okoliščinami njegovega razvoja in potrebami nacionalne identitete, pa so seveda ostale. Močno razvite so bile nekatere individualne športne panoge, v kolektivnih športih pa se je v veliki meri vse začelo znova. Vrhunski šport pod simboli nove države je postal eden glavnih generatorjev nacionalnega ponosa (Lazar, 2003).

Na največjih športnih dogodkih, ki so v sodobnem času tudi največji spektakli na področju množične kulture, ki je v postmoderni družbi najpomembnejši identifikacijski dejavnik, se je pojavilo ime Slovenija in novi simboli nacije. Nastope slovenskih športnikov na olimpijskih igrah lahko označimo za najmočnejši simbolni dogodek v zgodnjem obdobju vzpostavljanja nove nacionalne identitete po pridobitvi samostojne države. Prvič so slovenski športniki nastopili pod lastno zastavo na zimskih olimpijskih igrah (OI) v Albertvillu leta 1992, sledile so tako imenovane bronasta doba (OI v Barceloni leta 1992 osvojeni dve bronasti medalji, OI v Lillehammerju leta 1994 osvojene tri bronaste medalje), srebrna doba (OI v Atlanti leta 1996 osvojeni dve srebrni medalji) in zlata doba (OI v Sydneyju leta 2000 osvojeni dve zlati medalji) slovenskega športa. V zgodovini so slovenski športniki (pod okriljem različnih držav) osvojili petdeset olimpijskih medalj, kar je, glede na številčnost naroda, zelo veliko. Vse olimpijske medalje za samostojno Slovenijo so osvojili športniki v individualnih športnih panogah (Lazar, 2003).

206

Prvi športniki, ki so nastopili za samostojno državo Slovenijo (ki v resnici takrat to sploh še ni bila), so bili športni ribiči, ki so od 25. do 30. avgusta 1991 sodelovali na svetovnem prvenstvu v Szegedu na Madžarskem (Šugman, 1999: 130).

Prvo večje srečanje slovenskih športnikov so bile 18. mladinske igre treh dežel v avstrijskem koroškem mestu Wolfsberg, in sicer 18. in 19. septembra 1991 (Šugman, 1999: 131).

Prva slovenska samostojna kolajna na velikih tekmovanjih pa je prišla 25. avgusta 1991 na svetovnem prvenstvu v veslanju. Osvojila sta jo Iztok Čop in Denis Žvegelj, ki sta uspeh ponovila tudi naslednje leto na olimpijskih igrah v Barceloni (Šugman, 1999: 131).

Slika 1: Denis Žvegelj in Iztok Čop z medaljama na olimpijadi v Barceloni leta 1992. Na dresu barve slovenske zastave z grbom na prsih (Slovenia Olympic Team, 2020).

Po letu 1991 so se začeli vrstiti tudi prvi nastopi slovenskih športnikov v moštvenih športih.

Slovenska nogometna reprezentanca je svojo prvo uradno tekmo zabeležila leta 1992 v Talinu proti prav tako tedaj novo nastali državi Estoniji.

Slovenska moška odbojgarska reprezentanca je prvo uradno tekmo odigrala 24. aprila 1992, pod vodstvom trenerja Viktorja Krevsla.

Prva velika tekmovanja so leta 1993 zaznamovali košarkarji na evropskem prvenstvu v Nemčiji in hokejisti, kateri so gostili evropsko prvenstvo skupine C.

Slika 2: Slovenska nogometna reprezentanca pred eno prvih, še neuradno tekmo leta 1991. Na dresih upodobljen grb samostojne države, barve pa povsem drugačne, kakršnih smo vajeni danes (Zupan, 2021).

Razvoj slovenskega športa je v desetletju po osamosvojitvi doživel pravi razcvet in temu primerno so sledili tudi prvi večji oziroma odmevnejši uspehi, tudi v moštvenih športih, ki so do tedaj bili domena večjih držav z daljšo tradicijo.

V času po osamosvojitvi je pregovorno smučarska Slovenija počasi a zanesljivo postajala tudi nogometna država. Leta 1998 je na selektorski stolček prišel takrat neizkušeni, vendar igralsko preverjeni Srečko Katanec in pričela se je slovenska nogometna pravljica. Na krilih Zlatka Zahoviča se je tako zgodilo evropsko prvenstvo leta 2000 v Belgiji in na Nizozemskem, dve leti kasneje, leta 2002 pa še svetovno prvenstvo na Japonskem in v Južni Koreji. Slovenska reprezentanca je v prvem ciklusu ob uvrstitvi na evropsko prvenstvo igrala v belo-zeleni oziroma zeleno-beli kombinaciji dresov. Na njem je bil upodobljen grb oziroma znak slovenske nogometne zveze. Dve leti kasneje, točneje na svetovnem prvenstvu, pa se prvič na dresu pojavi podoba Triglava, ki je nosilni grafični element slovenske nogometne reprezentance še danes. Uspehe Srečka Katanca in njegovih varovancev je leta 2010 ponovila oziroma celo nadgradila četa selektorja Matjaža Keke. Na svetovnem prvenstvu v Južni Afriki je tako Slovenija vknjižila svojo prvo zmago na velikih tekmovanjih. Z 1:0 je v skupinskem delu tekmovanja premagala reprezentanco Alžirije in bila nekaj minut oddaljena od osmine finala prvenstva.

Slika 3: Slovenska nogometna reprezentanca leta 2000 pred prvo tekmo evropskega prvenstva proti Jugoslaviji. Verjetno ena najbolj prepoznavnih in napetih tekem v zgodovini reprezentance, ki se je po visokem vodstvu naših s 3:0 na koncu razpletla z rezultatom 3:3 (Zgodovina, b. d.).

Naša odbojcarska reprezentanca je v letih 2015 (poraz v finalu proti Franciji), 2019 (poraz v finalu proti Srbiji) in 2021 (poraz v finalu proti Italiji) trikrat postala evropski podprvak.

Slika 4: Slovenski srebrni odbojkarji na evropskem prvenstvu leta 2019 v Franciji. Pretežno zeleno barvo dresov krasi podoba Triglava v svetlo modri barvi. Na prsnem delu je upodobljena slovenska zastava (T. M., 2019).

Največji uspeh slovenskega moštvenega športa se je zagotovo zgodil leta 2017. Košarkarska reprezentanca je na Finskem in kasneje v Turčiji spisala zgodovinsko poglavje in osvojila naslov evropskih prvakov! Pod vodstvom srbskega trenerja Igorja Kokoškova, zlatega kapetana Gorana Dragiča in takrat komaj polnoletnega Luke Dončiča je nanizala 9 zmag in brez poraza odšla v zgodovino. Košarkarji so nastopali v belih oziroma zelenih dresih z na prsih upodobljeno slovensko zastavo, na hlačah pa s podobo Triglava.

Slika 5: Kapetan Goran Dragič in Luka Dončič na polfinalni tekmi evropskega prvenstva proti Španiji leta 2017 (Okorn, 2017).

2.1 Smernice razvoja prepoznavnosti slovenskih športnikov

V hitrem razvoju mlade slovenske države je bila odločitev o vizualni podobi nacionalnega športa težka in kompromisna:

»Podoba slovenskega športa se je po osamosvojitvi razvijala po eni strani hitro, po drugi pa počasi. Takoj ko je Slovenija dobila povabilo za udeležbo na olimpijskih igrah, smo se morali na hitro odločiti, v kakšnih barvah bodo nastopili naši športniki. Takratno vodstvo Olimpijskega komiteja Slovenije in predstavniki večjih nacionalnih športnih zvez so se odločili za zeleno-modro-belo kombinacijo, ki je v spremenjenih oblikah prisotna še danes.« (Tomc, 2016)

»Olimpijske, državne in druge reprezentance ne predstavljajo samo slovenskega športa, ampak tudi naš narod in državo. Zato nosijo veliko odgovornost in morajo biti razpoznavne. Razpoznavnost na velikih mednarodnih športnih tekmovanjih je izjemno zahtevna naloga, saj v svetovnem športu sodeluje preko dvesto državnih reprezentanc, kar znatno presega število temeljnih barv in preprostih barvnih kombinacij. Slovenija in slovensko športno gibanje sta na področju potrjevanja svoje identitete prehodila dolgo pot. Pri tem so nas uveljavili predvsem izjemni uspehi slovenskih športnic in športnikov, saj je Slovenija po številu vrhunskih športnih rezultatov, tudi olimpijskih medalj, glede na število prebivalcev v samem svetovnem vrhu. Barvna kombinacija slovenske zastave bi nas potopila v veliko množico narodov z enako ali podobno kombinacijo barv na njihovih zastavah. Tako smo se pred več kot dvema desetletjema odločili za zeleno modro kombinacijo, ki se je postopno, tudi z izjemno strokovno pomočjo in trdom naših oblikovalcev in sodelavcev na področju marketinga, postopno izoblikovala in uveljavila. Moje mnenje je, da smo na izjemno dobri poti, saj so se projektu priključile skoraj vse slovenske športne zveze. Naš cilj je, da postopno uveljavimo enotno vizualno podobo slovenskega športa. (Tomc, 2013: 6)

Drugo vprašanje ob opredelitvi nacionalnih barv je uporaba nacionalnih oziroma državnih simbolov, kot sta zastava, grb in himna na športnih prireditvah ter pri opremljanju naših športnic in športnikov. Šport seveda ni priložnost za tekmovanje v nacionalizmu. Politika in izrecno navodilo Mednarodnega olimpijskega komiteja je, da naj se državni grb ne uporablja na športnih oblačilih in opremljanju. To navodilo spoštujejo skoraj vsi, z izjemo nekaterih večjih držav.« (Tomc, 2013: 6)

Tomc (2013: 6) pravi še, da bi morali zastavo, grb in himno v športu uporabljati zelo restriktivno, torej le ob posebej določenih svečanih priložnostih. Temeljna motivacija športnega nastopa naj bo vrhunski rezultat, uporaba nacionalnih simbolov pa naj bo omejena in spoštljiva.

2.1.1 Vizualna podoba slovenskih športnikov v povezavi z znamko »I feel Slovenia«

V Sloveniji smo znamko države dobili leta 2007. Znamka je rešitev, ki je zasnovana kot emocionalni posrednik slovenskih značilnosti, vrednot in osebnosti. Njena pot je bila doma in v tujini predstavljena pred leti. Ustvarjalci znamke so uspešne rezultate zaznali na področju turizma, v zadnjem času tudi na drugih področjih. Upravljalci znamke vidijo velike priložnosti tudi na drugih področjih: »v politiki in diplomaciji, znanosti, skrbi za okolje, izobraževanju in družbenih in upravnih zadevah.« (Jesenko, 2016: 34)

Znamka se predstavlja s skupnimi elementi identitete, ki se pojavljajo »na področju gospodarstva, civilne sfere, države, kulture in umetnosti, turizma, znanosti ter športu.« Znamko Slovenije so poimenovali »Slovenijo čutim«. To pa zato, ker Slovenije »ni mogoče preprosto pokazati s podobo, Slovenijo je potrebno občutiti in doživeti.« Po mnenju ustvarjalcev se ravno v tem »razlikuje od znamk drugih držav.« (Jesenko, 2016: 34)

Znamka se predstavlja s »slovensko zeleno« barvo, ki izraža ravnotežje in umirjenost med naravo in našo prizadevnostjo. Ustvarjalci so za znamko uporabili naslednje lastnosti: skupno vizijo z naravo, osredotočenost do ohranjanja narave, simbiozo življenjskega sloga, usmerjenost v elementarnost in skladnost čutov, s katerimi državo doživljamo. (Jesenko, 2016)

Jedro znamke je v občutenju drugačnosti, zelenosti, majhnosti, povezanosti z naravo. Znamka se kot zgodba predstavlja na več področjih. Predstavljena je kot:

- »Zgodba Slovenije kot zgodba Slovencev;
- Zgodba Slovenije kot države;
- Zgodba Slovenije na področju gospodarstva;
- Zgodba Slovenije kot turistične destinacije;
- Zgodba Slovenije na področju umetnosti in kulture;
- Zgodba Slovenije na področju znanosti;
- Zgodba Slovenije na področju športa.« (Jesenko, 2016)

Slika 6: Ena od barvnih kombinacij napisa znamke »I feel Slovenia« (Za promocijo znamke ..., 2017).

2.1.1.1 *Nekatere ovire pri razvoju podobe slovenskih športnikov*

Glavne ovire pri oblikovanju vizualne podobe slovenskega športa prihajajo iz različnih naslovov. Tomc vidi več ovir. Ena od njih je pri opremljevalcih. Ti se dogovarjajo z vsako nacionalno športno zvezo posebej in imajo predvsem lasten prodajni interes. Problem je tudi pomanjkanje dovolj strokovno usposobljenih ljudi za delo na področju vizualnih celostnih podob na športnih zvezah. Kot tretji razlog pa navaja, da Republika Slovenija nima natančno izdelane strategije, ki bi bila uporabna osnova za enotno podobo v športu (Tomc, 2016).

Ovira je tudi vključenost različnih organizacij in zvez, ki niso upravljane enotno. »Počasneje so se spreminjale podobe reprezentanc nacionalnih športnih zvez, ki se je vsaka po svoje, brez kakršnekoli pomoči države ali marketinške stroke odločala o tem, kakšno opremo bodo nosili njihovi športniki.« (Tomc, 2016)

Podobo olimpijskih reprezentanc je bilo lažje upravljati, ker se je urejala preko OKS in ni bilo strateških ovir. Tomc je videl ovire tudi v okviru olimpijske reprezentance, saj se je delalo »preveč kampanjsko, brez večjih dolgoročnih načrtov. Ni bilo nikakršne »rdeče niti«, ki bi povezovala eno olimpijsko kolekcijo z drugo.« (Tomc, 2016)

Pri opremi nacionalnih zvez je bilo še težje. »Oprema reprezentanc nacionalnih športnih zvez pa je bila odvisna predvsem od strokovnih delavcev, ki pa poleg obilice dela niso imeli časa in tudi ne znanja, da se bi bolj strokovno posvetili temu problemu.« (Tomc, 2016)

Veliko oviro predstavljajo tudi različne interesne skupine, ki so v opremo športnikov vključene. Ključni problem pri tem je bila ponudba opremljevalcev, ki so velikokrat ponujali staro opremo iz zaloge brezplačno ali po nižjih cenah, ki pa ni bila v skladu z našimi barvami. Veliko je bilo tudi osebnih povezav ključnih ljudi na zvezah s predstavniki opremljevalcev, ki so velikokrat zaradi osebnih interesov pristali na slabe pogoje. V slovenskem športu je zelo veliko športnih delavcev, ki prostovoljno delajo v zvezah in klubih, ki imajo določene »tradicionalne« navade in povezave, ki močno vplivajo na možnost sprememb. (Tomc, 2016)

3 **Prepoznavna podoba slovenskih športnikov pri urah športne vzgoje**

Na osnovni šoli Prule želimo svojim učencem približati nacionalne simbole ter pomen le-teh skozi številna obeležja skozi celo šolsko leto. Tako smo letos prvič organizirali Prulske igre. Otroke peljemo na številne športne prireditve, pri urah športne vzgoje se predvsem pri moštvenih športih zaustavimo tudi pri podobi in prepoznavnosti naših športnikov, pomembno mesto pa ima tudi zgodovina športa in predvsem zgodovina slovenskih športnih uspehov. S ponosom lahko ugotovimo, da je teh iz leta v leto več.

Vsako leto se torej pri urah športne vzgoje posvetimo tudi tematiki prepoznavnosti slovenskega športa oziroma športnikov. Eno šolsko uro namenimo obravnavi slovenskih športnih dresov. Razložimo zgodovino razvoja, podkrepljeno s fotografijami športnikov ob vidnejših uspehih, ki si jih ogledamo na projektorju.

Posebno pred velikimi športnimi tekmovanji poudarimo pomen prepoznavnosti posameznih dresov, si ogledamo aktualno podobo športnikov in se o tem pogovorimo. Učenci podajo svoje mnenje glede izgleda, nato pa sami oblikujejo oziroma narišejo in dodelajo svojo različico dresov.

Na osnovni šoli Prule želimo svojim učencem približati nacionalne simbole ter pomen le-teh skozi številna obeležja skozi celo šolsko leto.

Učenci tako dobijo predstavo o pomenu prepoznavnosti športnikov v svetu, o tem, kako pomembno vlogo pri vsem tem imajo velika športna tekmovanja in uspešno nastopanje na le-teh, ob katerih številni estetski dresi dobijo dodaten pomen. Nemalokrat se marsikdo od učencev poistoveti s svojim idolom, to pa seveda na posreden način pomeni krepitev narodne zavesti in pomena nastopanja za lastno državo.

4 **Zaključek**

Ugotovimo lahko, da smo Slovenci v svoji relativno kratki zgodovini samostojne države dosegli številne uspehe na športnem področju, ki so nemalokrat ime države ponesli širom sveta. Še vedno se poraja vprašanje prepoznavnosti naših barv, vendar pa se zdi, da je vedno manj tistih, ki nas zamenjujejo denimo s Slovaško in vedno več tistih, ki po zaslugi naših uspešnih športnikov prepoznajo zeleno, belo, modro barvo in vse kombinacije le-teh kot slovenske!

Menim, da je v slovenskem (šolskem) prostoru premajhen poudarek na teoretičnih vsebinah, vezanih na slovensko narodno identiteto ter nacionalne športne uspehe na sploh. Glede na večno vprašanje števila ur športne vzgoje bi morda tudi to lahko bil smiseln argument, da ministrstvo v bodoče še bolj resno razmisli o razširitvi programa in večjega obsega ur športne vzgoje v osnovnih šolah.

Pri nas skušamo vsako šolsko leto določen čas nameniti tudi tej temi in jo skozi aktualna športna tekmovanja, kjer nastopajo tudi naši športniki, ustrezno obravnavati in nadgrajevati. Odziv učencev je mešan, predvsem za to, ker v zadnjem (post koronskem) času nekoliko pada zanimanje za šport. Na šolah se srečujemo tudi z vedno več priseljenci, z učenci različnih okolij in kultur, kar dodatno otežuje delo in učinkovitost obravnave tematike.

5 Viri in literatura

- Jesenko, Maja (2016): *Enotna podoba slovenskih športnikov* (diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Lazar, Luka (2003): *Šport in slovenska nacionalna identiteta* (diplomsko delo). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za družbene vede.
- Slovenia Olympic Team (2020). *Facebook*, 27. 7. 2020. Pridobljeno avgusta 2022 s spletne strani: <https://www.facebook.com/SloveniaOlympicTeam/photos/a.10151453179607369/10158706662147369>.
- Šugman, Rajko (1997): *Zgodovina svetovnega in slovenskega športa*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- Šugman, Rajko (1999): *Prelomno obdobje slovenskega športa: 1988–1994: (prispevki za zgodovino slovenskega športa)*. Ljubljana: Fakulteta za šport.
- T. M. (2019): Slovenska odbojgarska reprezentanca še nikoli ni bila tako visoko! *Žurnal24.si*, 2. 10. 2019. Pridobljeno avgusta 2022 s spletne strani: <https://www.zurnal24.si/sport/slovenska-odbojgarska-reprezentanca-se-nikoli-ni-bila-tako-visoko-335011>
- Tomc, Ivo (2013): *Slovenske športne barve in uporaba državnih simbolov: priručnik*. Ljubljana: Olimpijski komite Slovenija – Združenje športnih zvez.
- Tomc, Ivo (2016): *Podatki o podobi slovenskega športa*: Interno gradivo.
- Okorn, Tomaž (2017): Padla je Španija! Že danes #junaki, v nedeljo prvaki! *MMC RTVSLO*, 14. 9. 2017. Pridobljeno avgusta 2022 s spletne strani: <https://www.rtvsllo.si/sport/kosarka/padla-je-spanija-ze-danes-junaki-v-nedeljo-prvaki/432538>.
- Za promocijo znamke I feel Slovenia zadolžena tudi delovna skupina Ukoma (2017). *Insajder*, 18. 9. 2017. Pridobljeno avgusta 2022 s spletne strani: <https://insajder.com/slovenija/za-promocijo-znamke-i-feel-slovenia-zadolzena-tudi-delovna-skupina-ukoma>
- Zgodovina (b. d.). *NZS, Reprezentanca*. Pridobljeno avgusta 2022 s spletne strani: <https://www.nzs.si/Reprezentanca/Moske-reprezentance/A-reprezentanca/Zgodovina>.
- Zupan, Miha (2021): Kult reprezentance. *Enotnost*, 23. 3. 2021. Pridobljeno avgusta 2022 s spletne strani: <https://enotnost.si/kolumne/kult-reprezentance/>.

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

4. MEDNARODNA KONFERENCA
ŽIVETI KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

2. PO SLOVENIJI

MEDPREDMETNO POUČEVANJE: SLOVENSKA KULTURNA DEDIŠČINA

INTERDISCIPLINARY TEACHING: THE CULTURAL HERITAGE OF SLOVENIA

dr. Jože Lango (jozko.lango@guest.arnes.si) je učitelj razrednega pouka na Osnovni šoli Majde Vrhovnik v Ljubljani. Je pisec člankov v domači in tuji literaturi, avtor dveh knjig ter prejemnik državne nagrade za posebne dosežke na področju šolstva za leto 2021.

Slovenija

Povzetek

V prispevku se ukvarjam s posebnim področjem poučevanja slovenskih pokrajinskih enot. Gre za celostno poučevanje ob uporabi medpredmetnega priročnika (Lango, 2020), ki sem ga izdal pred dvema letoma pri založbi Educa v Novi Gorici. V njem sem nanizal številne možnosti za medpredmetno poučevanje pokrajinskih enot Slovenije. Pri tem sem dal velik poudarek tudi ozaveščanju o slovenski kulturni dediščini. Učenci so ob zaključku naloge pripravili številne zanimive izdelke (makete, slovenske razglednice z značilnimi posebnostmi Slovenije ...). Ob takem poučevanju je učenje poglobljeno, predvsem pa izhaja iz učencev samih, jih pri delu spodbuja in motivira njihovo lastno raziskovanje. Učenci v sodelovanju in medsebojnem dopolnjevanju drug drugega spodbujajo in omogočajo celostno spoznavanje Slovenije in njenih posebnosti. Svoje delo predstavijo na skupni razredni predstavitvi, ki poteka preko celega dneva. Tak način dela zahteva tudi spremenjeno, formativno spremljanje učencev.

Abstract

The main topic of this article is teaching about Slovenian regions. Teaching about this topic is in fact interdisciplinary teaching and is accompanied by my teacher's guide that had been published two years ago by Educa publishing house, Nova Gorica. In it you can find numerous ideas for interdisciplinary teaching about Slovenian regions, with great emphasis on teaching about the Slovenian cultural heritage. At the end of the assignment my pupils prepared various interesting creations, such as Slovenian postcards, models etc. This kind of learning is in-depth learning, the pupils are encouraged and motivated by their own research. They collaborate with each other and complement themselves, while learning about Slovenia and its specialties in a more holistic way. In the end, pupils present their work at a joint classroom presentation, which lasts the whole day. It is necessary to include formative assessment of students with this approach.

Ključne besede: medpredmetno povezovanje, projektno delo, slovenska kulturna dediščina.

Keywords: interdisciplinary teaching, project work, Slovenian cultural heritage.

1 Uvod

Učenje je poseben proces pridobivanja znanja in veščin (Miglič, 2002). Pri tem igra pomembno vlogo samostojno delo in lastna aktivnost. Dokazano je, da si učenci najbolj zapomnijo tisto znanje, do katerega pridejo z lastnim delom, preko lastnih izkušenj (Marentič Požarnik, 2000). Pri tem se v zadnjem času vedno bolj uveljavlja medpredmetno povezovanje učnih vsebin. To se povezuje s kurikularnimi spremembami, prav tako pa tudi s številnimi spremembami, ki jih tak način poučevanja prinaša. Vse to vodi učitelje v iskanje strokovno ustreznih rešitev. Pri tem ima seveda pomembno vlogo jasnost opredeljenih pojmov, povezanih z učnim načrtom, kompetentnost, kakovost znanja, spremljanje učenčevih dosežkov in razvoj metakognitivnih sposobnosti, povezovanje predmetov in disciplin, ki omogoča celotno učenje in poučevanje. Medpredmetno povezovanje je tako pomemben element sodobnih pristopov v vzgojno-izobraževalnem procesu. V sodobno zasnovanih učnih načrtih imamo medpredmetnost na ravni povezovanja vsebin, konceptov in procesov znanj (Sicherl Kafol, 2008).

Tako v prispevku predstavljamo primer takega medpredmetnega povezovanja vsebin s poudarkom na slovenski kulturni dediščini.

2 Medpredmetno povezovanje in glavne značilnosti

V zadnjem času se veliko govori o drugačni, prijaznejši in prijetnejši šoli za otroka. Kritike se usmerjajo predvsem na preobremenjenost otrok s faktografskim znanjem, ki pa žal ni trajno in pogosto je tudi prezahtevno.

Prav to je vodilo k prenovi vzgojno-izobraževalnega sistema v Sloveniji. Glavni namen je, da bi se povečala kakovost in trajnost pridobljenega znanja, da bi bilo to znanje uporabnejše in usmerjeno v vseživljenjsko učenje. Eden izmed didaktičnih pristopov, ki naj bi to omogočal in spodbujal, je medpredmetno povezovanje. Le-to naj bi otroku omogočalo uvid v posamezne povezave med različnimi, a vendar podobnimi, sorodnimi vsebinami, procesi, postopki ... (Štemberger, 2008). Pomembno je, da se novejša spoznanja o učenju in poučevanju prenesejo v učinkovitejše pedagoško delo (Kralj, 1992). Ob tem se vsebinsko, organizacijsko in funkcionalno področje vzgoje in izobraževanja povezuje z ostalimi družbenimi členi (znanost, kultura ...)

Medpredmetno povezovanje na ravni vsebin vključuje obravnavo izbranih učnih tem, problemov in vprašanj pri različnih predmetnih področjih. Pri tem se lahko uporabljajo različne metode in oblike dela: timsko delo, projektno delo, sodelovalno učenje. Pomembno je, da učne vsebine ne povezujemo na silo, ampak moramo slediti strokovno utemeljenim merilom. Potekajo smiselno, na temelju asociativnih povezav, ki ne zavirajo posebnosti specialno didaktičnega načrtovanja posameznih predmetov. Upoštevamo tudi globlje povezave na ravni procesov in namenov poučevanja in učenja. Tako moramo zadostiti posameznim kriterijem, ki so podrejeni predpisanim učnim načrtom za posamezna predmetna področja (Sicherl Kafol, 2008). Ob tem ne gre pozabiti tudi na vključevanje učenčevega celostnega spoznavanja učne stvarnosti (Žibert, 2007), prav tako pa se s tem upošteva različne vidike otrokovega razvoja in učenja (Marentič-Požarnik, 2000).

Vsekakor, medpredmetno povezovanje temelji na idejah konstruktivistov Piageta, Deweya, Brunerja in tudi drugih strokovnjakov, ki so učenje z razumevanjem povezovali z razumevanjem pojmov in njihovim povezovanjem v oblikovane strukture. Medpredmetno povezovanje posnema resnične življenjske situacije, kar predstavlja za učence dober zgled in motiv za učenje. Učenje, ki presega okvirje posameznega predmeta, omogoča povezovanje in združevanje različnih ciljev v smiselno celoto. Takšno celostno, holistično učenje ne vpliva le na povezovanje znanja, temveč učence spodbuja in motivira k drugačnemu zaznavanju in ustvarjalnemu povezovanju vsebin in oblikovanju novih miselnih modelov, sistemov in struktur (Krnec idr., 2008).

Sodoben način pouka pomeni tudi spremenjeno vlogo učitelja in učenca. Učitelj je v vlogi svetovalca, usmerjevalca in koordinatorja dela. Prav tako se spreminjajo odnosi med učiteljem in učenci. Le – ti postajajo bolj demokratični. Učenci so bolj sproščeni, navajajo se na večjo samostojnost pri delu, postajajo vedno bolj radovedni in tudi ustvarjalni. Postajajo raziskovalci in kreatorji svojega znanja. Pri realizaciji ciljev sodelujejo med seboj, so aktivni in uspešni, saj je delo v precejšnji meri odvisno od njihovega lastnega tempa dela in seveda tudi od sposobnosti. Uspeh, ki ga pri svojem delu doživljajo, jih motivira za nadaljnje delo (Kunstelj, 1991)

Slika 1: Vloga učenca in učitelja v medpredmetno povezanem pouku (Kuščer, 2000: 8)

Učitelj ob vertikalnem podajanju znanja uči učence to znanje horizontalno povezati z znanjem, ki so ga pridobili pri drugih predmetih, saj bo tako znanje za učenca smiselno, uporabno in življenjsko. Znanje pridobivajo na odprt način, izginja predmetna zaprtost, učenci pa s svojimi miselnimi strukturami spoznavajo celostno prepletanje znanja različnih področij. Učitelj se mora zavedati dejstva, da za kvalitetno medpredmetno povezovanje ni nasilno lepjenje učne snovi okoli vodilnega učnega sklopa (Žibert, 2007).

Medpredmetno povezan pouk zahteva od učitelja usmerjanje k cilju, ki sproža otrokovo miselno aktivnost. Tako je pomembno, da učitelj spodbuja učenčevo razmišljanje in raziskovanje.

Za uspešno medpredmetno povezovanje so potrebni naslednji pogoji:

- Učiteljevo védenje o tem, katere cilje posameznih predmetov želi doseči z medpredmetno povezavo; poznavanje ciljev in vsebin različnih predmetnih področij;
- sodelovanje učiteljev različnih predmetov;
- izbira vsebin, posredovanje znanja ter organizacija pouka, prilagojena razvojni stopnji in znanju otrok;
- skrbno načrtovanje vsake medpredmetne povezave in vključevanje samostojnega dela učencev;
- učiteljeva analiza uresničevanja postavljenih ciljev (Kovač, Jurak in Starc, 2003).

Na drugi strani je potrebno izhajati iz predpostavke, da se stvari najbolj naučimo, če smo sami aktivni. Tako učenje je integralno, celovito. Učenec se uči takrat, ko ga učenje zanima, zato je odločilnega pomena medsebojno sodelovanje učencev in oblikovanje lastnih poti do znanja. Znanje, ki ga bodo učenci pridobili na ta način, bo uporabnejše in trajnejše (Ivanuš Grmek, Čagran in Sadek, 2009).

3 Slovenska naravna kulturna dediščina

Ljudje, ki so živeli v preteklosti, in narava, ki je obstajala pred našim rojstvom, so nam zapustili dediščino v različnih oblikah, na primer različne stavbe, spomenike, znanje, naravne pojave, rastlinski ali živalski svet ... Ko govorimo o dediščini, ločimo kulturno in naravno dediščino.

Naravna dediščina predstavlja posebne značilnosti našega naravnega okolja, izredne in posebne pojave v naravi. Posebnosti rastlinskega in živalskega sveta ter posebne naravne pojave, ki jih razglasimo za naravno dediščino, imenujemo naravni spomeniki.

Kulturna dediščina so pričevanja o ljudeh, njihovih kulturah in zgodovini, ki imajo izjemno vrednost za posamezen narod. Kulturno dediščino delimo na materialno in nematerialno dediščino.

Materialna (snovna) kulturna dediščina so posamične stavbe, kot so cerkve, gradovi, bivalni ali gospodarski objekti in druge skupine stavb (stavbna dediščina), predmeti in zbirke predmetov. Objekt ali območje kulturne dediščine, ki s svojo izjemnostjo posebej izstopa, ima naziv kulturni spomenik.

Nematerialna (nesnovna) kulturna dediščina so znanja, spretnosti (na primer obrtniška znanja in ustvarjanje), šege in navade, razne vrste verovanj in vrednote, kot jih zaznavajo in uresničujejo ljudje (Verdev in Razpotnik, 2021). V okviru registra nesnovne kulturne dediščine so uvrstili: ustno izročilo, izrazi in jezik, uprizoritvene umetnosti, družbene prakse, rituale in praznovanja, znanja in prakse o naravi in svetu ter tradicionalne obrtne veščine (Jerin in Židov, 2019).

Vsem nematerialnim oblikam kulturne dediščine je skupno, da jih ne moremo prijeti ali otipati. Vidne ali slišne te oblike postanejo šele, ko jih predstavijo različni izvajalci, kot so godci, pevci, igralci, mojstri, rokodelci, ali ko se neko znanje uporabi za ustvarjanje nečesa vidnega ali oprijemljivega, na primer jedi.

Kulturno dediščino in vsakdanji način življenja ljudi v preteklosti raziskuje posebna veda, ki se imenuje etnologija. Strokovnjak, ki opravlja etnološka raziskovanja, se imenuje etnolog (lahko tudi narodoslovec).

Kulturna dediščina je del nas, del okolja in družbe, v kateri živimo. Ima izjemen pomen za oblikovanje naše kulturne in s tem tudi nacionalne identitete. Predmeti kulturne dediščine, najdeni na površju zemlje, pod njim ali v vodi, so naša skupna last.

Varstvo in ohranjanje kulturne dediščine je zaradi splošne vrednosti v interesu vsake države in njenih prebivalcev. Varovanje kulturne dediščine je naloga vseh državljanov, strokovno ravnanje z njo pa izvajajo posamezne vede in njihovi strokovnjaki. Strokovno pomoč pri varovanju kulturne dediščine izvajajo posebne javne službe, na primer Zavod za varstvo kulturne dediščine. Skrb za svetovno dediščino usmerja mednarodna organizacija UNESCO (Verdev in Razpotnik, 2021).

Ko človek celostno spoznava svojo domovino, ugotovi, kaj je pravzaprav lepota, kaj je dragoceno in nenadomestljivo, kaj je slovensko in samo naše, kaj je doma samo tu in nikjer drugje, kaj ima tipično slovensko dušo.

4 Slovenija, ali te poznam?

Slovenija, ali poznam tvoje zanimivosti in posebnosti, tvoje naravne lepote, tvoje kulturne značilnosti? Poznam navade ljudi, šege in običaje slovenskih pokrajin? Poznam ljudske pesmi, plese, značilne jedi slovenskih pokrajin? Poznam naravne danosti, naravne lepote, ki človeka prevzamejo in ga navdajajo z neko notranjo ubranostjo in mirom? Od Jadranskega morja, do Panonske nižine, od visokega alpskega sveta, do čudovitega sveta ob rekah Kolpi in Krki, od gričevij, poraslih s trto, do posebnosti kraških jam in njihove tihe pesmi, prepletene s kapljanjem vode, ki ustvarja podzemne krasote kapnikov ...

Ko človek celostno spoznava svojo domovino, ugotovi, kaj je pravzaprav lepota, kaj je dragoceno in nenadomestljivo, kaj je slovensko in samo naše, kaj je doma samo tu in nikjer drugje, kaj ima tipično slovensko dušo ...

Znana Avsenikova pesem pravi: »Slovenija, od kod lepote tvoje ... ne išči sreče drugod, kot le doma ... « Strinjam se s tem, kar je slovenski glasbenik povedal o Sloveniji, kako slikovito jo je opisal v svoji skladbi, ki živi in nas opominja na to, da moramo biti ponosni na to, da smo Slovenci, da živimo v resničnem raju pod Triglavom.

Slovenija je res čudovita in zanimiva, ne glede na to, kje naše potovanje začnemo. Če se povzpnejo v gore, lahko občudujemo lepoto gora, lepoto smaragdno zelene reke Soče. Če gremo po strugi te reke do morja, lahko opazujemo pokrajino ob reki, zelene griče, posejane z vinsko trto in začutimo močno burjo, ki nas spremlja skozi Vipavsko dolino do Krasa – tega čudovitega stvarstva narave. Jame, podzemni svet in tišina sporočajo popolnoma drugačno govorico, kot je tista na površju. Tam se je čas ustavil. Človek lahko opazuje svojo majhnost v primerjavi z velikimi kapniki, ki nastajajo že tisočletja in ki bodo nastajali tudi v prihodnje.

Zgovorna je zgodba, ki jo o sebi pripoveduje Slovenija. Ta zgodba razkriva vso lepoto naše dežele, ki jo spoznavamo in se ob njej učimo. Naravne lepote se dopolnjujejo s pridnostjo človeških rok, z lepoto slovenske duše, ki se kaže v kulturi in običajih, ki se odraža v pesmih, legendah in zgodbah, ki se kaže v preprostosti in obenem čudoviti harmoniji človeka z naravo.

Slovenijo najlažje spoznavamo celostno, v povezavi različnih področij med seboj.

Osnovni namen je tako spoznavati Slovenijo v povezovanju vsebin med seboj, zato knjiga ponuja vsebinsko medpredmetno povezovanje. Vključuje družbo, slovenščino, likovno umetnost, glasbeno umetnost, naravoslovje, etnologijo.

Slovenija, te lahko tako bolje spoznam? Upam, da te bom s pomočjo tega priročnika res bolje spoznal.

Slika 2: Medpredmetni priročnik, *Slovenija, ali te poznam?* (Lango, 2020).

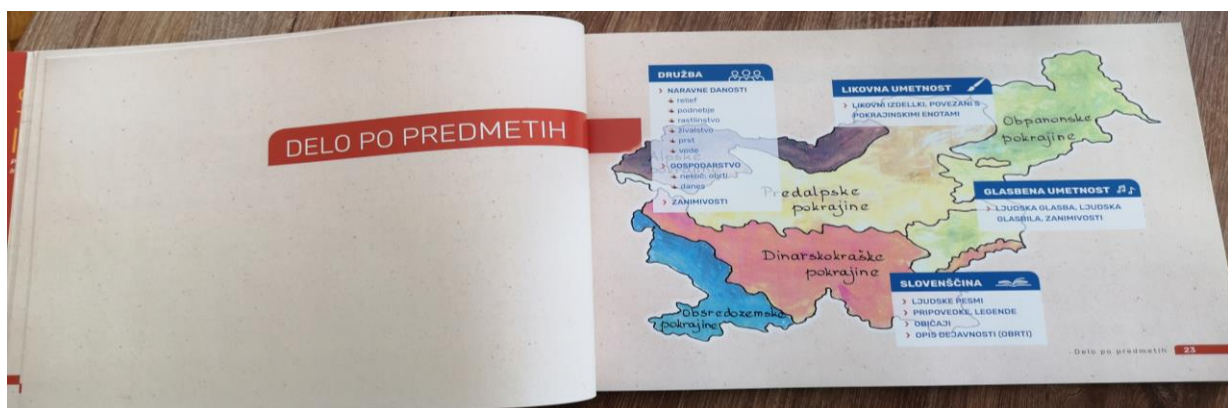
Kako med seboj povezati posamezna področja pri poučevanju? Kako oblikovati pouk tako, da bo za učence zanimiv in bo predstavljal izziv?

Porodila se je ideja, da bi zasnoval medpredmetni priročnik, ki bi vključeval različna predmetna področja. Prav tako sem želel pouk zasnovati problemsko, tako da bi vključil čim več aktivnosti učencev, pri tem pa bi spodbujal njihovo sodelovanje in kooperativnost. Priložnost se je ponudila pri obravnavi pokrajinskih enot Slovenije. Učenci so se razdelili v pet skupin, nato pa so oblikovali zapis, kaj o izbrani temi že vedo in seveda, kaj jih še zanima in si želijo raziskati. Pri tem so si pomagali z različnimi dodatnimi viri in tudi internetom, kjer so iskali potrebne informacije za svoje delo.

Ker smo imeli krovno temo pri družbi, smo ji potem dodali še ostala predmetna področja, slovenščino, likovno in glasbeno umetnost, tehniko. Učenci so ob lastnem sodelovanju prišli do pomembnih ugotovitev. V okviru vseh pokrajinskih enot so pomembno mesto dali tudi etnologiji oz. kulturni dediščini. Le-to so na koncu predstavili v obliki maket, ilustracij in tipičnih slovenskih razglednic, oblikovali pa so tudi posebne e-sestavljanke posameznih slovenskih posebnosti (mlin na Muri, kozolec ...). Nekatere izmed njih so predstavili v dodatnih, raziskovalnih nalogah (kozolec, slovenska krasilna umetnost, panjske končnice ...).

4.1 Kako do znanja s priročnikom *Slovenija ali te poznam?*

4.1.1 Navodila za delo

Slika 3: Delo po predmetih (Lango, 2020).

Učenje je odkrivanje. Zakaj ne bi odkrivali in spoznavali skupaj? Ob tem se boste posvetili različnim področjem. Tako boste med seboj povezali različne predmete in na koncu bo nastala zaključena celota – spoznali boste Slovenijo, njene geografske posebnosti, značilne šege in navade, etnološke zanimivosti in vse skupaj bo predstavljalo zaokroženo celoto.

Pri družbi se boste ukvarjali z naravnimi danostmi in zanimivostmi s tega področja. Pogledali boste, kako je s temperaturami, živalmi, rastlinami posameznih področij, vodami, gozdovi, gospodarstvom ... Pokukali pa boste tudi v zgodovino in spoznali različne gospodarske dejavnosti, ki so bile značilne za določene slovenske pokrajine.

Slika 4: O Alpskih pokrajinah (Lango, 2020).

Vsaka slovenska pokrajina ima seveda še druge zanimivosti, ki jih največkrat spoznamo ob branju zgodb, pesmi, legend. Vse to boste predstavili v okviru slovenščine. Ogleдали si boste tudi nekatera neumetnostna besedila, izvedli intervjuje s posameznimi ljudmi s teh področij in prisluhnili različnim slovenskim narečjem.

Pri glasbeni umetnosti se boste podali v odkrivanje ljudske glasbe, slišali boste ljudska glasbila in posamezne ljudske običaje. Svoje glasbene ideje boste seveda lahko tudi uglasbili v posebnem računalniškem programu.

Pri likovni umetnosti boste ustvarjali – izdelovali boste posebne slovenske razglednice ali pa različne makete in izdelke, povezane s pokrajinskimi enotami. Izdelke boste lahko predstavili ob zaključku določene enote ali pa bo to rdeča nit skozi vse pokrajinske enote.

Delo lahko poteka v petih skupinah, v katerih se učenci sami odločijo za določeno enoto. Ob tem samostojno spoznavajo slovenske pokrajinske enote, ki jih na koncu predstavijo drug drugemu. Omejimo čas izvajanja in pričakovane rezultate. Delo seveda lahko poteka tudi preko sodelovalnega učenja. Učenci si izberejo predmetna področja in se lotijo samostojnega raziskovanja. Pri tem smo pozorni na to, da se držimo načrta dela in na koncu izdelke (plakate, zapise) predstavimo v razredu. Vse zapise in izdelke na koncu združimo v celoto, tako bodo imeli vsi učenci možnost branja in spoznavanja dela sošolcev.

Pri svojem raziskovanju si boste pomagali z različnimi pripomočki (zemljevidi, Atlasom Slovenije, internetom). Oblikujte načrt dela ter vključite vanj vsa predmetna področja.

Na začetku vsake enote je kratka pesem, ki spodbuda k razmišljanju o predstavljeni enoti. Besedilo pesmi lahko ritmizirate in ji dodate tudi melodijo. Pesem lahko na koncu dela izvedete in jo tako predstavite sošolcem.

Potek dela (primer Alpske pokrajine):

1. Preberite predstavljene vsebine. Ste v predstavitvi vse razumeli?
2. Kaj ste ugotovili? Kaj ste že vedeli? Kaj ste spoznali?
3. Kaj vas o Alpskih pokrajinah še zanima? Kako bi to raziskali? Kaj vse boste pri svojem raziskovanju potrebovali?
4. Oblikujte načrt raziskovanja:
 - a. Kako se boste lotili raziskovanja?
 - b. Kako boste predstavili opravljeno delo?
5. Obiščite Planinski muzej v Mojstrani, ki vas bo prav gotovo navdušil z zanimivo predstavitvijo alpske narave, njenih posebnosti in zgodovine.

PREDLOGI:

- Izdelajte turistični prospekt za Alpske pokrajine.
- Ustvarite razglednice o tej pokrajinski enoti.
- Oblikujte načrt izleta, ki bo vključeval zanimivosti, posebnosti te pokrajinske enote.
- Pripravite posebno oddajo o Alpских pokrajinah. Poskrbite za sceno, glasbeno podlago in predstavitev in ne pozabite na zanimivosti (naravne znamenitosti, turistične posebnosti).

4.2 Potek dela in izvedba

Pri izvedbi pouka v skupinah učenci med seboj spontano sodelujejo. Pri tem si pomagajo in drug drugega spodbujajo pri nastajanju izdelkov. Seveda odpade klasični pouk po predmetih. Z namenom skupinskega dela smo imeli prilagojen urnik, v katerega smo vključili 3 ure projektnega dela, ki je bilo sestavljeno iz DRU, SLJ, LUM in GUM. V tem času so učenci delali in raziskovali v skupinah, glede na izbrano področje dela. Ob prebiranju zapisov v priročniku in dodatni literaturi smo seveda pozorni na cilje posameznih predmetov. Tako so sami predelali vsebine, predvidene po učnem načrtu za posamezne pokrajinske enote in predmete. Osnovno mesto zavzema DRU, dodajo se še ostali predmeti.

Ob aktivnem delu učencev po skupinah nastajajo različni izdelki, plakati, makete, učenci pripravijo tudi tradicionalne jedi iz določenih pokrajinskih enot. Na koncu sledi predstavitev sošolcem. Učenci so bili pri tem zelo izvirni in domiselni. Oblikovali so posebne radijske ali TV oddaje, pripravili pa so tudi križanke, izpolnjevanke in učne liste. Seveda so najbolj zanimive različne makete in razglednice pokrajinskih enot.

Poseben izziv je predstavljalo delo v času pouka na daljavo. Tako so se učenci v tem času razporedili po skupinah, potem pa so delali na daljavo v posebnih e-sobah, oblikovanih v aplikaciji Teams. Učitelj je lahko vstopal v posamezne sobe in umerjal njihovo delo. Po koncu aktivnega dela so se učenci vrnili v osnovno Teamsovo učilnico, kjer smo skupaj naredili zaključek delovnega dne.

Skupine so dale velik poudarek tudi slovenski kulturni dediščini, ki je bila sestavni del vsake predstavitve. Najpogosteje se je odrazila v izdelkih (maketah ali ilustracijah). O tem smo se seveda na koncu, v predstavitvi, tudi pogovorili. Učenci so svoje skupinske naloge predstavili in jih razstavili v posebnem kotičku v razredu. Vsaka izmed opisanih kulturnih posebnosti, je bila izziv za novo nalogo. Tako so učenci svoje delo potem še nadgradili. Oblikovali so svoje raziskovalne naloge, povezane s tipičnimi posebnostmi.

220

4.2.1 Izdelki posameznih pokrajinskih enot

a) Alpske pokrajine

Slika 5: Slikovno gradivo iz priročnika *Slovenija, ali te poznam?* (Lango, 2020).

b) Predalpske pokrajine

Slika 6: Slikovno gradivo iz priročnika *Slovenija, ali te poznam?* (Lango, 2020).

Slika 7: Slikovno gradivo iz priročnika *Slovenija, ali te poznam?* (Lango, 2020).

c) Obpanonske pokrajine

Slika 8: Slikovno gradivo iz priročnika *Slovenija, ali te poznam?* (Lango, 2020).

d) Dinarskokraške pokrajine

Slika 9: Slikovno gradivo iz priročnika *Slovenija, ali te poznam?* (Lango, 2020).

e) Obsredozemske pokrajine

Slika 10: Slikovno gradivo iz priročnika *Slovenija, ali te poznam?* (Lango, 2020).

5 Zaključek

Učenci so v medsebojnem sodelovanju realizirali cilje posameznih predmetov 5. razreda. Ob aktivnem delu so spoznavali Slovenijo, njene pokrajinske enote in slovensko kulturno dediščino. Glavni poudarek je bil na aktivni obliki raziskovanja in na medsebojnem, kooperativnem sodelovanju. Vsak učenec se je vključil v določeno skupino glede na želje in tudi glede na svoje predznanje. V skupini so si učenci razdelili naloge po posameznih predmetnih področjih. Tako so v okviru družbe spoznavali slovenske pokrajinske enote, geografske posebnosti, gospodarstvo posameznih enot, naravno in kulturno dediščino. Spoznanja družbe so nato razširili še s slovenščino. Tu so spoznavali različne legende iz izbrane pokrajinske enote ali pa značilne stare kmečke obrti. Sledilo je področje glasbene umetnosti, kjer so učenci spoznali tipična ljudska glasbila te pokrajinske enote, prav tako pa tudi značilno ljudsko glasbo. Dodali so še likovno umetnost in tehniko, kjer so svoje znanje o posamezni pokrajinski enote dopolnili z likovnimi izdelki (maketami in ilustracijami tipičnih kulturne dediščine določene pokrajinske enote. Vse skupaj so nato pripravili in oblikovali končno predstavitev v obliki zapisa. Dodali so še križanke, izpolnjevanke in učne liste.

6 Viri in literatura

- Hrvatini Kralj, Doroteja (1992): Integrirani pouk – poskus opredelitve in izkušnje ob uvajanju. V Vladimir Milekšič, Dorotea Hrvatini Kralj (ur.), *Didaktična prenova razredne stopnje osnovne šole. Integrirani pouk* (str. 111–124). Ljubljana: ZRSŠ.
- Ivanuš Grmek, Milena; Čagran, Branka; Sadek, Lidija idr. (2009): *Eksperimentalna študija primera pri pouku spoznavanja okolja*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Jerin, Anja; Židov, Nena (2019): *Register nesnovne kulturne dediščine (2008 – 2018)*. Ljubljana: Slovenski etnografski muzej.
- Kovač, Marjeta; Starc, Gregor; Jurak, Gregor (2003): Medpredmetno in medpodročno povezovanje pri športni vzgoji. *Šport*, letnik 51, št. 2, str. 11–15.
- Krnal, Dušan; Hodnik Čadež, Tatjana; Potočnik, Nataša; Medved-Udovič, Vida (2008): Medpredmetno povezovanje v 1. razredu – večpredmetni delovni učbenik. *Naravoslovna solnica*, 12(3), str. 6–9.
- Kunstelj, Angelca (1991): Analiza integriranega pouka v prvem razredu osnovne šole celjske regije. V Vida Bukovac (red.) *Integrirani dnevi na razredni stopnji osnovne šole* (str. 6–47). Ljubljana: ZRSŠ.
- Kuščer, Klavdija; Podgornik Florjana; Popovič Ljubinka idr. (2000): *Integrirani pouk: priročnik za obravnavo tematskega sklopa Sadovnjak*. Ljubljana: ZRSŠ.
- Lango, Jože (2020): *Slovenija, ali te poznam? Medpredmetni priročnik za učitelje*. Nova Gorica: Educa.
- Marentič – Požarnik, Barica (2000): *Psihologija učenja in pouka*. Ljubljana: DZS.
- Miglič, Gozdana (2002): Analiza potreb po usposabljanju. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve Republike Slovenije.
- Sicherl Kafol, Barbara (2008): Medpredmetno povezovanje v osnovni šoli. *Didakta*, letnik XVIII/XIX, str. 7–9. Pridobljeno 1. 7. 2022 s spletne strani: <https://repozitorij.uni-lj.si/lzpisGradiva.php?id=35351>.
- Štemberger, Vesna (2008): Načrtovanje in izvajanje medpredmetnih povezav. V Janez Krek; Tatjana Hodnik Čadež; Janez Vogrinc idr. (ur.): *Učitelj v vlogi raziskovalca* (str. 93–111). Ljubljana: Pedagoška fakulteta Univerze v Ljubljani.
- Verdev, Helena; Razpotnik, Jelka Miranda (2021): Kulturna in naravna dediščina. V Jelka Miranda Razpotnik (ur.): *Potujem v preteklost 6. Interaktivno gradivo za zgodovino v 6. razredu*. Ljubljana: Založba Rokus Klett. Pridobljeno: 1. 7. 2022 s spletne strani: <https://si.izzi.digital/DOS/37090/50741.html>.
- Žibert, Samanta (2007). Medpredmetna povezanost vzgojnih predmetov v prvih treh razredih. *Razredni pouk*, 9(3), str. 27.

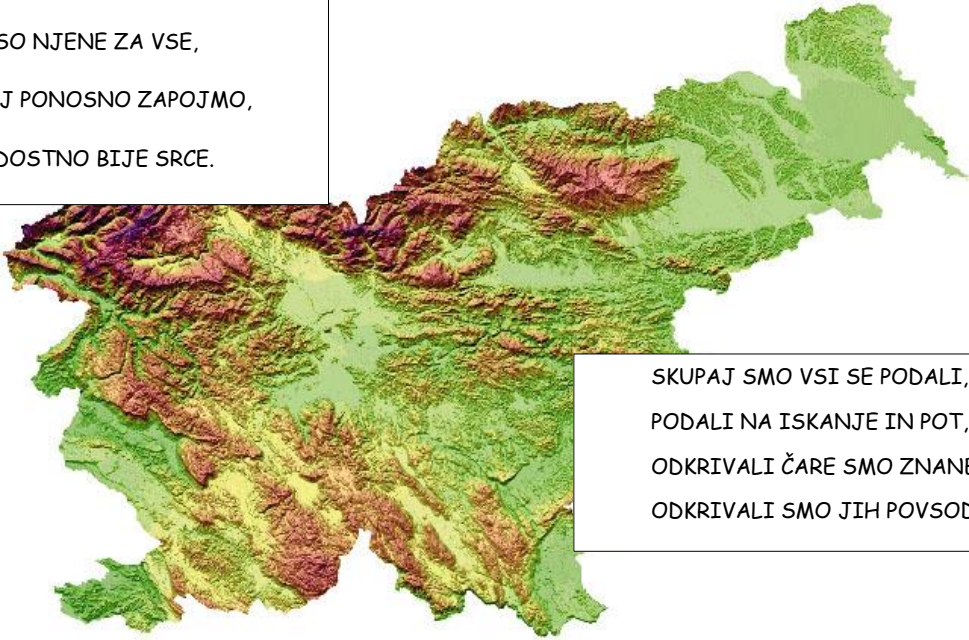
Priloga:

Izseki iz priročnika Slovenija, ali te poznam? (Lango, 2020)

SLOVENIJA, ALI TE POZNAM?

Ime, priimek: _____

NAŠA SLOVENSKA DEŽELA
LEPOTE SO NJENE ZA VSE,
VSI ZDAJ PONOSNO ZAPOJMO,
NAM RADOSTNO BIJE SRCE.

SKUPAJ SMO VSI SE PODALI,
PODALI NA ISKANJE IN POT,
ODKRIVALI ČARE SMO ZNANE,
ODKRIVALI SMO JIH POVSOD.

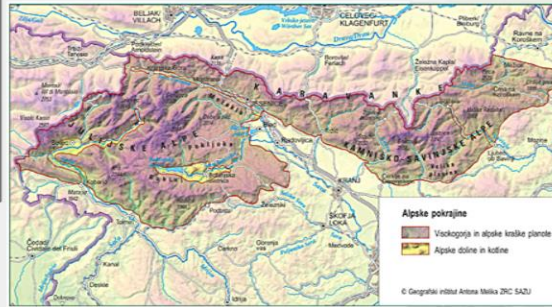

ALPSKE POKRAJINE

PODNEBJE

RASTLINSTVO

ŽIVALSTVO

RELIEF

PRST

LEGA

GOSPODARSTVO NEKOČ IN DANES

VODE

SLOVENŠČINA, GLASBENA UMETNOST, LIKOVNA UMETNOST

NARAVNA IN KULTURNA DEDIŠČINA

VREDNOTENJE DELA SKUPINE

PONOVO ODKRIJMO SLOVENIJO

RE-DISCOVER SLOVENIA

✍ **Bernarda Kejžar** (bernarda.kejzar@guest.arnes.si), prof. slovenščine in angleščine, poučuje angleščino na Osnovni šoli Železniki.

Slovenija

Povzetek

Pouk angleščine ponuja ogromno možnosti za vključevanje najrazličnejših tem in razvijanje ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje, med katere sodijo tudi državljanske kompetence. Sodobna spoznanja lingvistike vse bolj poudarjajo pomen vključevanja maternega jezika v pouk tujega jezika, pri tem ni izvzeta izhodiščna kultura. Kulturna dediščina Slovenije kot ena izmed tem, ki jih lahko obravnavamo pri pouku angleščine, se mi je zdela sveža izbira, zato sem jo vključila v pripravo tematskega sklopa 'Re-discover Slovenia'. Naloga učencev je bila, da v angleščini pripravijo načrt počitnic oz. izmenjave v Sloveniji za vrstnika iz druge države, raziščejo primere kulturne dediščine in predstavijo ta načrt sošolcem v obliki govornega nastopa. Moj cilj je bil, da bi učenci na primeru konkretne (in realne) naloge samozavestno predstavili lepote in znamenitosti svoje domovine in se hkrati urili tako v jezikovnih spretnostih kot življenjskih veščinah predvidevanja, načrtovanja in organiziranja.

Abstract

English lessons offer a huge range of opportunities to include a wide variety of topics and develop key competences for lifelong learning, including civic competences. Modern knowledge of linguistics increasingly emphasizes the importance of including the mother tongue in foreign language lessons, along with the culture of the learners. The cultural heritage of Slovenia, as one of the topics that can be discussed in English lessons, seemed to me a fresh choice, which is why I included it in the preparation of the thematic set 'Re-discover Slovenia'. The students' task was to prepare a holiday plan in English for a peer from another country, research examples of cultural heritage in Slovenia and orally present this plan to their classmates. My aim was that students would confidently present the beauty and sights of their homeland on the example of a concrete (and realistic) task and at the same time train themselves in language skills as well as the life skills of anticipation, planning and organization.

Ključne besede: govorni nastop, kulturna dediščina, načrt počitnic, učenci 8. razreda, vseživljenjske veščine.

Keywords: oral presentation, cultural heritage, holiday itinerary, eight-graders, life skills.

1 Uvod

Po dvajsetih letih poučevanja me navdušuje vse večja izrazna moč učencev v angleščini. Učenci so spretni tako v receptivnih (poslušanje in branje) kot produktivnih zmožnostih (govor in nekoliko manj pisanje). Seveda je od interesa posameznikov, domačega okolja in še mnogih drugih okoliščin odvisno, kako bodo učenci vnovčili prednosti časa, v katerem so rojeni. Dostopnost raznih vsebin v angleščini na spletu, sodobna orodja komunikacije in predvsem hitrost, s katero učenci pridobivajo informacije, je osupljiva. Med učenci se celo najde kakšen, ki pravi, da je marsikaj lažje izraziti v angleščini kot slovenščini, kar pa se mi zdi že zaskrbljujoče. Ob vseprisotni angleščini je dejstvo, da marsikateri otrok in najstnik prej spoznava globalno kulturo kot slovensko ljudsko izročilo.

Dušica Kunaver, upokojena profesorica angleščine, publicistka in marljiva zbiralka ter zapisovalka slovenskega ljudskega izročila, me je v pomladni radijski oddaji Razkošje v glavi izzvala s svojimi mislimi. Naj jih povzamem: "Jezik je zame več kot slovnica. Premalo danes cenimo dragocenosti lastnega jezika, materinščine. Kako živo je še slovensko ljudsko izročilo? Moramo ljubiti svojo domovino in spoštovati cel svet. ... Človek je drevo, ki ima korenine, s krošnjo naj gleda po svetu. Če nima korenin, pa postane hlod, ki ga lahko brčneš, kamor hočeš. Težko vzgojiš krepko osebnost, če nima korenin" (Razkošje v glavi, 12. 3. 2022).

Kako torej v pouk angleščine umestiti tudi materinščino in izhodiščno kulturo, da bodo moji učenci samozavestni (in ne vase zagledani!) domoljubi, hkrati pa postali odprti, razgledani svetovljani? Poleg osnovnih navodil v slovenščini, ki jih

pogosto vključim za šibkejše učence, in nalog iz prevajanja, ki so redna praksa pri pouku, sem zato želela osvetliti tudi kulturo oz. kulturno dediščino lastnega naroda, ki bi jo učenci v stiku z govorniki drugega jezika samozavestno predstavili.

Tomalin in Stempleski (1993) kulturo razdelita na kulturo z veliko in kulturo z malo začetnico.

V kulturo z veliko začetnico uvrščata literaturo, folkloro, umetnost, glasbo in artefakte, v kulturo z malo začetnico pa ideje, med katere spadajo prepričanja, vrednote, institucije; ter vedenje, kamor uvrščata običaje, navade, oblačila, hrano in prosti čas.

Vsebine kulture z veliko začetnico so tiste, ki jih hitreje opazimo, se o njih veliko naučimo že ob kratkih potovanjih v različne države, medtem ko so vsebine kulture z malo začetnico težje opazne, saj se velikokrat ne zavedamo svojih lastnih vedenj in vrednot oziroma so ta tako ponotranjena, da si ne znamo predstavljati, da se lahko razlikujejo od vedenj in vrednot drugih (Tomalin in Stempleski, 1993 v Kern Nanut, 2020: 14).

Kultura je povsod okoli nas, vpliva na naše vedenje in prepričanja, zato je pomembno, da pouk kulture vključimo tudi v cilje in pristope poučevanja tujega jezika angleščine. Ravno pri pouku tujega jezika se učenci lahko največ naučijo o svoji kulturni identiteti s primerjanjem svoje kulture s ciljno (Šabec, 2000).

Fennes in Hapgood prav tako vidita povezavo med jezikom in kulturo kot nekaj zelo močnega. Jezik je orodje za organizacijo odnosov med člani kulture. Je orodje za določanje pravil, za posredovanje ideologij, vizij sveta in ima tako vpliv na kulturo. Hkrati jezik zrcali kulturo, saj prenaša vrednote, prepričanja in norme določene s strani kulture in tudi zgodovino, izkušnje in modrost. Jezik tako služi kot kulturni spomin in vidna manifestacija kulture. Manjšina, ki se odreče svojemu jeziku v prid večini, se bo posledično tudi asimilirala v kulturo večine. Torej je grožnja izginotja določenega jezika hkrati tudi grožnja izginotja določene kulture (Fennes in Hapgood, 1997; v Kern Nanut, 2020).

Poleg izginjanja zanimanja za rabo ostalih tujih jezikov – razen angleščine (op. av.) – obstaja skrb, da se manjša tudi želja po rabi in raba slovenščine ter tudi ostalih maternih jezikov. Ravno zato je pomembno, da učitelj pri poučevanju tujega jezika angleščine za učence stremi tudi k ozaveščanju pomena lastne kulture in pomena maternega jezika, da lahko primerjajo druge kulture s svojo in s tem razvijajo zavest o lastni kulturni identiteti in kulturno pogojenem vedenju (Skela, 1999).

Za namene poučevanja tujega jezika Skela (2009) razdeli kulturo na tri tipe:

- informativno kulturo, ki se nanaša na podatke in dejstva, ki jih večinoma poznajo vsi povprečno izobraženi govorniki določene družbe o zgodovini, geografiji, pomembnih osebnostih in podobno,
- vedenjsko kulturo, h kateri sodijo navade, običaji, vzorci sporazumevanja v različnih situacijah, neverbalno komunikacijo in vrednote določene družbe,
- kulturo dosežkov, v katero uvršča umetnost in literaturo.

S pomočjo njegove razdelitve lahko učitelji lažje preverimo, ali v pouk vnašamo vse tri tipe kulturnih vsebin. Ker sem želela zavestno v pouk vključiti nekoliko več kulture z veliko začetnico, sem si zamislila tematski sklop Re-discover Slovenia. Učenci osmih razredov naj bi v izteku šolskega leta pripravili načrt gostovanja vrstnika iz druge dežele ter mu predstavili lepote in znamenitosti domovine. Nekaj učencev je že imelo v družini izkušnjo gosta – vrstnika iz druge dežele zaradi sodelovanja v Erasmus+ projektu, zato so nalogo sprejeli kot smiselno, zanimivo ter uporabno.

2 Projektno delo “Re-discover Slovenia”

Po Učnem načrtu za angleščino je »osrednji cilj učenja angleščine doseganje celostne zmožnosti za medkulturno in medjezikovno komunikacijo, tj. usposobiti učenca za vsebinsko in okoliščinam ustrezno govorno in pisno sporočanje in sporazumevanje v tem jeziku, kar mu bo omogočilo vključevanje v vsakdanje življenje in kulturo govorcev tega jezika. Pouk angleščine v osnovni šoli je hkrati prispevek k večjezičnosti in razumevanju večkulturnosti tako v lastnem okolju kot v Evropi in zunaj evropskih meja. V ta namen učenci pri pouku razvijajo sporazumevalno kulturo in razumevanje večkulturnosti. Sporazumevalna kultura gradi na empatiji, spoštovanju in strpnosti do drugih kultur, sočasno pa odseva izkušnje in poglede lastnega okolja. Znanje jezikov omogoča medkulturni dialog in spodbuja pripravljenost na sobivanje in medsebojno spoštovanje. Cilj učenja tujega jezika je medkulturni govorec, ki je več jezikovnega in nejezikovnega ravnanja v svoji lastni in v kateri izmed drugih jezikovnih in kulturnih skupnosti; razvijajo lastno večjezičnost in jezikovno zavest« (Andrin idr., 2016: 7).

Izbrani cilji, ki sem jih želela doseči v tem tematskem sklopu, so bili naslednji:

- učenci razvijajo (oz. utrjujejo) zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti;
- učenci ocenijo pomen ohranjanja in varovanja slovenske, evropske in svetovne kulturne dediščine ter okolja;

- učenci razvijajo (med)kulturno zavest in (med)kulturne kompetence tako, da ugotavljajo prepletanje kultur ter se zavedajo pomena maternega jezika in lastne kulture; razvijajo pozitiven odnos do sosedskih in tujih jezikov, do govorcev in njihovih kultur; oblikujejo pozitiven odnos do dvojezičnosti; primerjajo obe kulturi in kulturni dediščini; spoznavajo, da je večjezičnost vrednota;
- učenci razvijajo spretnosti zbiranja in izbiranja informacij iz različnih virov in literature v različnih medijih ter razvijajo digitalno pismenost.

Učenci so prejeli naslednje navodilo:

Imagine you will soon host a student from abroad as a part of your school exchange programme.

Prepare a five-day holiday plan / travel itinerary.

Introduce the beauties of Slovenia, including all regions. Try to include hidden spots of Slovenia.

Present natural sights and suggest activities to do there.

Include at least five cultural sights that your guest should not miss in Slovenia.

As a welcome gift, use a traditional souvenir from Slovenia (a hayrack, a carnation, a linden tree, Idria lace ...) and prepare a short text along with it.

Prepare an outline and hand it in to your teacher to be checked before the presentation.

You will present your ideas to your classmates. You may include a PowerPoint presentation or a poster.

Deadline: **3rd June 2022**

Predstavljalj si, da boš kmalu gostil-a učenca / učenko iz tujine v okviru programa šolske izmenjave.

Pripravi petdnevni načrt, v njem vključi naslednje:

- Predstavi lepote Slovenije, vključi vse pokrajine in poskusi najti skrite koticke Slovenije.
- Predstavi naravne znamenitosti in predlagaj dejavnosti.
- Vključi vsaj pet primerov kulturne dediščine, ki jih tvoj gost ne bi smel zamuditi na obisku v Sloveniji.
- Za darilo dobrodošlice uporabi tradicionalen spominek in pripravi kratko besedilo ob njem.

Pripravi osnutek in ga daj v pregled učiteljici. Nato boš ta načrt predstavil sošolcem v govorni predstavitvi. Lahko si pomagaš s PowerPoint projekcijo ali plakatom.

V pomoč pri darilcu dobrodošlice, ki naj bi ponazarjalo nekaj tipično slovenskega, nam je bil nabor idej iz učbenika eTouchstone 7 avtorja Janeza Skele (Skela, 2016: 129).

THE SYMBOLS OF SLOVENIA: Nothing is as Slovenian as the kozolec

1a Match the pictures with the words.

- a wayside shrine, a wayside chapel
- the linden tree
- the button accordion
- the *kurent* (or: *korant*)
- painted beehive panels
- the *kozolec*; the hayrack
- the Goldenhorn
- the *klopotec*; the wind-rattle bird-scarer
- woodenware; woodcraft and basketwork sellers; the Ribnica peddlers
- honeybread hearts / lect hearts
- orehova potica*; walnut roll
- Alpine herdsmen, Alpine dairymen
- the red carnation
- the Lipizzaner, the Lipica horse
- buckwheat
- the salt pans at Sečovlje

1b **Ten of the symbols of Slovenia from Exercise 1a are described below. Which ones? Listen and read.**

- 1 In Slovene folklore, it is a legendary white chamois buck that lived near the heights of Mount Triglav.
- 2 It could once be found in almost every village. Locals would gather under its shady canopy and discuss the issues of the day. When Slovenia became independent, many called for its leaf to appear on the country's new flag – in the style of Canada and its world-famous maple leaf.
- 3 It is the most popular instrument in Slovenia, especially in rural popular music. It is hard to imagine a wedding, birth celebration, birthday, anniversary, festival or any other kind of event without this instrument.
- 4 It is a famous Slovenian carnival figure. It looks very scary, like a large hairy sheep standing upright and also dancing around.
- 5 If you drive through the Slovenian countryside, you can see many brightly painted beehives. These open-air galleries are a unique form of Slovenian folk art. Beekeepers farmers used to paint the wooden front panels of their beehives. The images on the panels often tell simple stories, or depict scenes from everyday farm life and the Bible.
- 6 It is one of the most familiar markers of the Slovene landscape. It can take several different forms. It is a free-standing structure, made mainly of wood. It is used for drying grasses, and sometimes corn, for use as fodder for animals.
- 7 It is a religious image, usually in some sort of a small shelter. There are thousands of them in Slovenia. They are placed by a road or pathway, and sometimes at a crossroads. In the past, they were placed along pilgrim routes. They were markers and orientation aids for travellers to find their way.
- 8 It is a wooden mechanical device on a high wooden pole, similar to a wind mill. It is used in vineyards to keep the birds away.
- 9 For centuries, many people from the Kočevje and Ribnica valleys would travel far from home and sell various wooden household objects, ranging from spoons to brooms. They wore large baskets on their back. They used a very clever method to hawk their wares, and had a unique sense of humour. Because of that they were always welcome everywhere. The present-day "krošnjarij" travel in modern vans and most of their products are no longer hand-made.
- 10 In the 19th century, they were a cherished gift among lovers. Today they are mostly a beautiful tourist souvenir, which can be preserved for decades. It's a heart-shaped and decorated pastry. Your name, or the name of your loved one, can be written onto hearts. Some of them have a small mirror for young women to admire themselves.

Slika 1: Simboli Slovenije v učbeniku eTouchstone 7 (foto: posnetek zaslon).

Naj poudarim, da ravno omenjeni avtor že leta sistematično uvaja elemente slovenske kulture in kulturne dediščine v učbeniški komplet Touchstone, kar je zagotovo razveseljivo – in potrebno pri vzgoji za (med)kulturno zavest. Učenci so samostojno raziskovali, brskali po spletu, si svetovali in medvrstniško pokomentirali osnutke nalog. Nato so pisno predstavili načrt, ki sem ga pregledala, učenci pa so ga ob mojih komentarjih izboljšali in predstavili. Nekateri so se odločili zgolj za ustno predstavitev, brez slikovnih ponazoril, ostali pa za PowerPoint projekcijo oz. plakat. Omejitev je bila, da predstavijo največ deset fotografij oz. besed, kar je bilo po mnenju učencev precej zahtevna naloga. Po pričakovanjih se je mnogo učencev odločilo za najbolj prepoznavne turistične točke Slovenije (Bohinj, Bled, Cerknjsko jezero, Postojnska jama ...), a so nekateri presenetili tudi z manj znanimi kraji. Naj navedem nekaj njihovih opažanj.

»Ko smo imeli poletno šolo angleščine, je pri nas stanoval učitelj iz Anglije in smo ga dejansko peljali na nekaj teh točk. Nalogo sem naredila kar malo po spominu.«

»Meni se zdi premalo dni za tak program – pa to tudi precej 'košta' 😊 Zato bi gostu razkazal samo našo vas!«

»Naloga je bila kar zanimiva, ker sem vedel, o čem bom govoril. Naučil sem se nekaj novih besed v angleščini za naše spominke: kozolec – hayrack, honeybread hearts – medeni kruhki, the salt pans of Sečovlje – sečovljske soline ...«

»Imamo zelo dobre spletne strani za turiste, ki hočejo obiskati Slovenijo.«

»Ko je imela sestra preko programa Erasmus na obisku študentka iz Švedske, smo jo peljali na Bled in v Ljubljano, a na koncu je bila najbolj 'zmatrana' in navdušena, ko je splezala na Erblc« (1308 m, razgledna točka nad Sorico, op. av.).

I will meet my guest at Brnik Airport. Next, we'll head to Bled, where we'll take a boat to the islet and see the church with the bell tower. We will return to the riveride and from there head to the nearby Ostrica hill. From Bled, we will head to Vršič, where we'll visit the Russian Chapel. From there, we'll continue over the Vršič Pass to Planica. We'll visit the Planica Nordic Centre and continue to Kranjska Gora, where we'll see Lake Jasna and Zeleni. We will spend the night at the Hotel Kompas.

In the morning, we'll continue from Kranjska Gora to Rogla, where we'll visit the viewing tower Pot med krošnjami. From there we will go to the mill of Mura, and then we'll continue on to see the Tropical Garden by Ocean Orchids and the Luštica tomato production. We will continue to Ptuj Castle, which we will visit, and then we'll head to the Terme Olimya. We'll spend the night there.

On the third day, we'll continue our tour in Dolenjska and Notranjska. In Dolenjska, we'll visit vineyards, then the Krka River Falls and Žužemberk Castle. We'll continue our journey to Ljubljana, the capital town of Slovenia. There we will see the Tromostovje and Ljubljana Castle, and then take a boat trip on the Ljubljana River. We will stay in Ljubljana overnight.

From Ljubljana we will go to Postojna, where we'll visit the Postojna Cave and Predjama Castle. We will continue to Piran, where we'll visit Tartini Square and the walls of Piran. We'll go swimming on the coast. We will continue to Brda, to see the vineyards and then help with the cherry pickings. We will spend the night on a tourist farm.

The first part of the last day on the tour we'll spend in Goriška, and the rest in Primorska and Gorenjska. From Brda we'll head to the Selkamski most, where we will go bungee jumping. From there we will continue to the Most na Soči. We'll go to Idrija, where we will visit the mercury mine and the lace collection in the Mestni muzej Idrija. We'll also go to Divje babe, where they found the world's oldest flute, made from the bones of a cave bear. After the tour, we will drive to Brnik Airport and finish our five-day tour of Slovenia.

Idria lace is a type of bobbin lace that has been made in Idrija for centuries and is an important part of Slovenia's cultural heritage. Its name came from the town Idrija, which is the famous place of laces. For the production of lace are required special techniques and patterns. Today the Idria lace are sold mostly for tourism. It's still famous today, but there aren't many women who would engage with that. It's popular in schools where girls and boys are doing lace for hobby.

Re-discover - slovenija

Class 8, Portfolio task: **Re-discover Slovenia**

Imagine you will soon host a student from abroad as a part of your school exchange programme.

Prepare a **five-day holiday plan / travel itinerary**.

- Introduce the beauties of Slovenia, including all regions. Try to include hidden spots of Slovenia.
- Present natural sights and suggest activities to do there.
- Include at least five cultural sights that your guest should not miss in Slovenia.
- As a welcome gift, use a traditional souvenir from Slovenia (a hayrack, a carnation, a linden tree, Idria lace ...) and prepare a short text along with it.

Prepare an outline and hand it in to your teacher to be checked before the presentation.

You will present your ideas to your classmates. You may include a PPTX presentation or a poster.

Deadline: 3rd June 2022

I would start my presentation in my home town, because Železniki is very old and interesting town. First we would go in museum and then we would take a look of plavž. For a present I would give her a lace. Laces are an important part of the cultural heritage of Železniki and Železniki is one of the most important centres of bobbin lace in Slovenia. After that we visited adrenalinski park on Stari Voh. Then we visited one of the oldest towns in Slovenia Škofja Loka. Medieval Škofja Loka is fantastic place to visit for anyone who's interested in history and architecture.

Next day we would visit Primorska. We would go to Tolminska karita, which are one of the most magnificent natural attractions in Tolmin. They are the lowest and probably the most beautiful entry point into the Triglav National Park.

The third day we would go to Prekmurje. We would visit the Village of Filavci. This is the only village in

Slovenia that combines traditional craft, indigenous architecture and cultural heritage. This is an open-air museum. Then we would go to the Moravski Toplice, where we would swim and relax. We would finish the day with prekmurška gibanica, which is a traditional dessert of the region.

The fourth day we would visit Štajerska. I would present Ljube, which is the third largest Slovenian city. It has the castle sitting high on a hill above the old town. We would visit this castle. Then we would go to the Tehna Park. There we would try out new things.

The last day we would spend in Notranjskem. We would go to the Lake Cerknica. It's one of the largest intermittent lakes in Europe. The lake normally stays on the Cerknica plain for about eight months a year. We would rent canoes and explore Lake Cerknica. Of course, this would be an organized trip with a guide.

Slike 2, 3, 4: Osnetek načrta – izdelki učencev (foto: Bernarda Kežžar).

3 Zaključek

»Živeti s kulturno dediščino danes za jutri« je izziv, ki ga velja v globaliziranem svetu resno vzeti. Učencem je treba že od malih nog predstaviti 'korenine', narodno izročilo in kulturno dediščino, ki jo bodo ponotranjili in nekoč ponosno ponesli po svetu, ko bodo komunicirali z govorniki drugih narodov in kultur. Prednost pouka angleščine je zagotovo v tem, da ponuja skorajda neomejene možnosti izbire tem in pristopov, s katerimi se lahko podamo na pot raziskovanja, primerjanja, vrednotenja – ter tako razvijamo veščine kritičnega mišljenja. Obenem se učenci ob takih nalogah, kot je predstavljena v prispevku, urijo tudi v mehkih veščinah (npr. čustvena inteligenca, komunikacija, delo v timu, čuječnost, premagovanje stresa in anksioznosti), ki so vse bolj pomembne kompetence na trgu dela. Težave občasno nastopijo, ker učenci težje osmislijo tovrstne naloge ali ker jim je tuja kultura bolj zanimiva in privlačna. Osebna zavzetost učitelja je predpogoj za uspešno in osmišljeno delo učencev.

Prednost pouka angleščine je zagotovo v tem, da ponuja skorajda neomejene možnosti izbire tem in pristopov, s katerimi se lahko podamo na pot raziskovanja, primerjanja, vrednotenja – ter tako razvijamo veščine kritičnega mišljenja.

4 Viri in literatura

Andrin, Alenka; Eržen, Vineta; Kogoj, Berta idr. (2016): *Učni načrt za angleščino. Program osnovna šola*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 10. 8. 2022 s spletne strani <https://dun.zrss.si/#/>.

Dušica Kunaver (2022): Razkošje v glavi. *RTV SLO, Prvi*, 12. 3. 2022. Pridobljeno 20. 5. 2022 s spletne strani <https://prvi.rtvsllo.si/podkasti/razkosje-v-glavi/1339670/174855837>.

Fennes, Helmut; Hapgood, Karen (1997): *Intercultural Learning in the Classroom: Crossing Borders*. London: Cassell.

Kern Nanut, Eva (2020): *Analiza kulturnih vsebin v učbenikih za poučevanje angleščine kot tujega jezika v 4. in 5. razredu osnovne šole*. Magistrsko delo. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Skela, Janez (1999): Medkulturne razsežnosti učenja in poučevanja tujega jezika. V Lucija Čok, Janez Skela, Berta Kogoj idr. (ur.): *Učenje in poučevanje tujega jezika: smernice za učitelje v drugem triletju osnovne šole* (str. 54–58). Ljubljana: Pedagoška fakulteta; Koper: Znanstveno-raziskovalno središče Republike Slovenije.

Skela, Janez (2009): Tujejezikovna učna gradiva za pouk v otroštvu. V Karmen Pižorn (ur.): *Učenje in poučevanje dodatnih jezikov v otroštvu* (str. 246–289). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Skela, Janez (2016): *E-Touchstone 7*. Elektronski učbenik. Ljubljana: Založba Tangram. Pridobljeno 26. 8. 2022 s spletne strani <https://etouchstone.si/pages/WRR6NORP4Bva/preview>.

Šabec, Nada (2000): Razvijanje sociolingvistične sposobnosti pri pouku angleškega jezika. V Meta Grosman (ur.): *Angleščina – prenovi na pot: Zbornik študij o kurikularni prenovi* (str. 33–51). Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.

Tomalin, Barry; Stempleski, Susan (1993): *Cultural Awareness*. Oxford: Oxford University Press.

TERENSKO UČENJE ZGODOVINE KREPI NARODNO ZAVEST OTROK

FIELD WORK AT HISTORY LESSONS BOOSTS NATIONAL CONSCIOUSNESS IN CHILDREN

✍️ Petra Dešman Senčar (petra.desman@guest.arnes.si), prof. pedagogike in zgodovine, je učiteljica zgodovine in izbirnega predmeta odkrivamo preteklost svojega kraja na Osnovni šoli Rodica Domžale. Je mentorica pri številnih raziskovalnih nalogah s področja zgodovine.

Slovenija

Povzetek

V prispevku bosta predstavljena dva načina, kako lahko pri učencih krepimo narodno zavest in pripadnost lastni državi. Izvedba medpredmetne aktivne ekskurzije in obisk muzeja predstavljata odličen način, kako učila v naravi (naravno in kulturno dediščino) čimbolj izkoristiti ter učencem omogočiti oblikovanje trajnejšega znanja in zavedanje narodnega obstoja. Nujno je, da učence v proces izobraževanja vključimo kot aktivne udeležence, kajti le tako bo postavljen cilj o pridobitvi kompleksnega znanja tudi uresničen.

V članku bo poudarjena tudi ugotovitev, da je v luči pridobitve trajnejšega znanja in krepite narodne pripadnosti vredno/nujno izpeljati tovrstne aktivnosti. Z obiski tovrstnih ustanov krepimo spoštljiv odnos do slovenske kulturne in naravne dediščine.

Abstract

In order to preserve our national identity and a sense of national belonging, we must know the cultural heritage of our nation and teach children about it. As teachers who also teach values, we should all be committed to strengthening students' national consciousness and sense of belonging to their own country. There are several ways to achieve these goals for students. In the article, I will present two possibilities. Carrying out an interdisciplinary active excursion and visiting a museum is an excellent way to make the most of learning in nature, including both natural and cultural heritage, as well as enabling students to gain more permanent knowledge and awareness of national existence. It is necessary to include students in the educational process as active participants, because only in this way the goal of acquiring complex knowledge will be achieved.

The article stresses the fact that in the light of acquiring more permanent knowledge and boosting national belonging, it is worthwhile and necessary to carry out such activities. By visiting such institutions, we also strengthen a respectful attitude towards Slovenian cultural and natural heritage.

Ključne besede: ekskurzija, kulturna dediščina, muzej, narodna pripadnost, narodna zavest, terensko učenje.

Keywords: excursion, cultural heritage, museum, national origin, national consciousness, field study.

1 Uvod

Izleti, športni dnevi, ekskurzije, prireditve, obiski različnih ustanov, šola v naravi ipd. so priložnosti, ob katerih šola prekine z 'rednim' delom. Učence te dejavnosti obogatijo z nečim več kakor pri običajnem pouku: z aktivnim učenjem. Sama izvedba dejavnosti mora dopustiti učenčevo aktivno udeležbo v učnem procesu.

Najstarejša oblika učenja je prav gotovo izkustveno učenje. Pojavila se je že v praskupnosti, ko so odrasli svoje izkušnje prenašali na otroke in jim omogočili, da so te izkušnje uporabili v resničnem življenju. Z nastankom šole je pomembnejšo vlogo dobila posredna izkušnja in abstraktno učenje. Zato so nujne pestre, čim bolj življenjske učne situacije, raznovrstni mediji in metode, ki omogočajo čutno-praktično učenje ter enakopravni in subjektivni položaj učenca. Pomembno je tudi, da znamo o situacijah in dogodkih razmišljati in jih reflektirati. Šele takrat se znamo iz izkušenj tudi učiti.

Pomembno vlogo pri poznavanju nacionalne zgodovine ter krepitev narodne zavesti ima tako terensko učenje zgodovine, sploh kadar tovrstno zgodovino predstavljamo otrokom in želimo dosežati tudi cilje, povezane s krepitev narodne identitete. Obiski muzejev in drugih zgodovinskih objektov na terenu pomenijo obliko izkustvenega učenja, ki krep

intelektualne sposobnosti, večja notranjo motivacijo, preteklost pa postane lažje predstavljava. Hkrati je izvedba tovrstnih pedagoških dejavnosti na terenu (ne v šolskih prostorih) odličen način, kako kulturno dediščino otrokom predstavimo medpredmetno in jim pomagamo oblikovati bolj celostno in trajnejše znanje. Tudi cilji krepitve narodne pripadnosti bodo lažje dosegljivi.

V članku bo predstavljen pomen in način sodelovanja s slovenskimi muzeji in drugimi zgodovinskimi kraji ter ugotovitev, da je v zameno za pridobitev kvalitetnejšega in trajnejšega znanja zgodovine in krepitve narodne zavesti pri otrocih vredno in nujno izpeljati tovrstne aktivnosti. Učencem s tem omogočimo lažjo prostorsko in časovno predstavljalnost dogodkov, razvijamo proceduralno in vseživljenjsko znanje, hkrati pa preko tovrstnih dejavnosti razvijamo spoštljiv odnos do slovenske kulturne in naravne dediščine ter pripadnost slovenski državi in slovenskemu narodu. Izkušnje govorijo, da je to odličen način vzgoje narodno zavednih državljanov.

2 Terensko učenje zgodovine prispeva h krepitvi narodne zavesti pri otrocih

2.1 Narodna zavest kot temelj samozavedanja in samospoštovanja

Obdobje šolanja ima v oblikovanju narodne identitete otrok in mladostnikov izjemno pomembno vlogo, saj šola vzgaja in razvija odnos ter kompetence posameznika tudi na tem področju.

Narod je po definiciji skupnost mitov in spominov. Je tudi teritorialna skupnost. V primeru naroda je povezava s teritorijem fizična in dejanska. Narodi morajo imeti določeno mero skupne kulture in državljanske ideologije, vrsto skupnih razumevanj, teženj, čustev in idej, ki jih povezujejo. Za zagotavljanje skupne, množične kulture skrbijo institucije socializacije, še posebno javni izobraževalni sistem. (Smith, 1991: 11)

Za gojenje narodne identitete imamo Slovenci prav poseben razlog; smo eden najmanjših narodov na svetu in se kulturno razlikujemo od večjih narodov, ki nas obdajajo. Nedvomno se moramo prilagajati sodobnim trendom, nikakor pa ne smemo podlegati neavtohtonim vplivom in izgubiti svoje bogate kulturne in jezikovne dediščine, z njo pa narodne identitete. Sodobna družba ščiti okolje in zgodovinske spomenike. Narodne identitete, ki je zgodovinski pomnik sama sebi, pa kot da si ne bi upali ščititi pred erozijo globalizacije. Slovenci smo lahko Evropejci in tudi državljani sveta, če pa izgubimo narodno identiteto, bomo zgolj skupina individuumov, ki se peha za biološko in materialno preživetje. S tem zanikamo evolucijo civilizacije in se postavljamo na darvinistično raven izumiranja neuspešne vrste. (Šinkovec, 2019)

Gre za klasičen proces izgradnje kolektivne zavesti, ki ga moramo krepiti od spodaj navzgor, torej v najbolj matičnih celicah skupnosti: družina in šola. (Šinkovec, 2019: 19)

2.1.1 Razvoj narodne identitete pri otrocih

V času socializacije (tudi šolanja) otrok pridobiva vednost o obstoju različnih narodov ali držav tudi s tem, da sam pripada enemu od teh narodov. Otrok pridobiva znanje o narodnih in državnih simbolih, o domovini naroda ali državnem teritoriju. K tej vednosti so v subjektivnem občutku narodnostne identitete pridružena tudi različna prepričanja: npr. prepričanja o skupnem poreklu, prednikih in medsebojni povezanosti članov naroda; prepričanja o skupnih značilnostih in lastnostih članov svojega naroda (posebej tistih, ki ga razlikujejo od drugih narodov); prepričanja o sebi kot pripadniku naroda oz. o tem, v katerih značilnostih in lastnostih se sam ujema s tipičnimi značilnostmi naroda. (Gril in Videčnik, 2011)

Poleg zgoraj navedenega vsebuje posameznikov občutek narodnostne identitete tudi različne druge elemente:

- stopnja pomembnosti, ki jo pripisuje svoji narodni ali državni identiteti, tj. vrednost, ki jo ima zanj pripadnost narodu, navezanost na svojo narodnostno skupino in kulturo naroda;
- navezanost na domovino oz. geografski teritorij naroda;
- občutenje osebne povezanosti in pripadnosti ljudem/skupini svojega naroda;
- socialna čustva, ki jih doživlja kot pripadnik narodne skupine, npr. narodni ponos, sram, zadrega, krivda. (Gril in Videčnik, 2011: 21–22).

2.1.2 Vloga šole pri razvoju državljskih kompetenc in narodne identitete

Šola lahko spodbuja razvoj otrokovih državljskih kompetenc s poukom družbenih vsebin, z aktivnimi metodami poučevanja, pa tudi z vzpostavljanjem razredne klime zaupanja in medsebojne povezanosti ter vključevanjem učencev v odločanje o izobraževalnem procesu

(Hahn, 1998). Učiteljem je pripisana vloga, ki spodbuja otrokovo oblikovanje družbenih stališč in odnosa do lastnega naroda. Pomembno pa je tudi sodelovanje šole z družbenimi organizacijami in institucijami v lokalni skupnosti, kjer otroci lahko preizkusijo naučeno družbeno znanje, ga osmislijo in si pridobijo ustrezne sodelovalne veščine ter razširijo spekter možnosti za družbeno udejstvovanje. (Gril, 2010)

Družbena znanja, ki jih učenci pridobijo pri pouku, niso dovolj za vzpodbuditev interesa, delovanje in predanost družbi. Za družbeno udejstvovanje je pomembno, da se tudi otroci počutijo del javnosti. Zato morajo imeti priložnost za skupno delo, da izgradijo skupnost s skupnimi interesi in cilji, imajo možnost izražati svoje mnenje ter slišati perspektive drugih. (Flanagan idr., 2010). Te spretnosti, ki so ključnega pomena za aktivno državljanstvo, se v šoli razvijajo skozi neformalni kurikulum. Neformalni kurikulum se nanaša na odnose in procese v šoli oz. učno klimo, ki lahko zagotovi demokratično kulturo v šoli in spodbudi razvoj demokratičnih kompetenc učencev, kot sta predanost skupini in zaupanje drugim (Putnam, 2000). V posameznikovem razvoju se socialno zaupanje vzbudi pri skupnem delu z drugimi, ki vzbudi občutke skupne pripadnosti in solidarnosti v skupini. Ta občutja pogosteje motivirajo posameznike, da ravnajo zaupljivo, si prizadevajo za doseganje skupnega cilja in ne le za lastni interes. Občutki, da je nekdo pomemben in sprejet v šoli, da pripada skupini, spodbudijo razvoj kolektivne identitete, ki postane pomemben del osebne identitete. Kolektivna identiteta spodbudi uvid v podobnosti med seboj in drugimi, poveča pripadnost skupnosti in večjo predanost skupnim normam, kar vodi v večje socialno zaupanje. (Gril in Videčnik, 2011)

2.1.3 Opredelitev ciljev razvoja narodne identitete v šolski zakonodaji

Vzgojo mladih za ljubezen do domovine in vzgojo za razvijanje občutka narodne pripadnosti potrebujemo, zato je nujno, da so ti cilji zapisani tudi v šolski zakonodaji. V 2. členu Zakona o osnovni šoli, kjer so navedeni cilji izobraževanja, je posebej poudarjeno razvijanje zavesti o državni pripadnosti in narodni identiteti in vedenja o zgodovini Slovenije in njeni kulturi ter vzgajanje za obče kulturne in civilizacijske vrednote, ki izvirajo iz evropske tradicije. (Zakon o osnovni šoli, 2007, 2. člen)

Prav tako je tovrstnim ciljem namenjeno posebno mesto v učnem načrtu za zgodovino. Med drugim so navedeni sledeči cilji, ki se nanašajo na izgradnjo narodne pripadnosti:

- ob izgrajevanju, poglobljanju in razširjanju znanja iz slovenske zgodovine učenci razvijajo zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti,
- poudarja se pomen pozitivnih kulturnih vplivov znotraj slovenskega naroda in s sosednjimi narodi,
- na primerih iz krajevne zgodovine učenci presojujejo pomen ohranjanja in varovanja kulturne dediščine ter razvijajo odgovoren odnos do okolja. (Kunaver idr., 2011)

2.2 Izkustveno učenje in aktivna vloga učenca pri spoznavanju narodne preteklosti in krepitvi narodne zavesti

Izkustveno učenje je način, kako se povežeta teorija in praksa. Bistveno vlogo ima osebna izkušnja, saj je za izkustveno učenje značilno, da se najbolje učimo, če nekaj naredimo sami (Garvas 2010).

Kolb (Mijoč 1995: 109), eden od najpomembnejših teoretikov tega področja, opredeljuje učenje kot proces, pri katerem se znanje oblikuje s transformacijo izkušenj. Zanj je izkustveno učenje vsako učenje v neposrednem stiku z realnostjo, ki jo proučuje. Njegov model zajema sledeče stopnje: konkretno izkušnjo, razmišljujoče opazovanje, abstraktno razmišljanje in preizkušanje novih zamisli. Tovrstno učenje pomeni proces ustvarjalnega spreminjanja dojete situacije v novo spoznanje in je utemeljeno na lastni izkušnji.

Za uspešno izkustveno učenje je pomembno, da oseba razvije sposobnost opazovanja in logičnega razmišljanja, torej zahteva njegovo aktivno vlogo. Učenje bo najuspešnejše takrat, ko je učenec aktiven, soudeležen pri ustvarjanju skupnih ciljev in ima možnost graditi smisel učenja (Batistič Zorec, 2010: 67). Učenci, ki se aktivno učijo so osredotočeni na svoja dejanja in razmišljanje.

2.2.1 Ekskurzija kot oblika aktivnega izkustvenega učenja

Ekskurzija je v vzgojno-izobraževalni proces vključena kot skupek posebnih oblik in metod dela, ki najbolje uresničujejo koncept izkustvenega učenja. Ponuja številne možnosti za medpredmetno povezovanje. V učnih načrtih osnovnošolskega izobraževanja se ekskurzija pojavlja kot didaktično priporočilo za izvajanje posameznih ciljev.

Vsaka ekskurzija izhaja iz dela v šoli ter se navezuje na snov, ki jo pri enem ali več predmetih obravnavajo učenci. Vsaka ekskurzija je izvedena medpredmetno; je skupek več predmetnih področij. Na naši šoli je tekom šolskega leta izpeljanih več ekskurzij, saj se učitelji zavedamo, da je učila v naravi potrebno izkoristiti, ker pri učencih omogočajo jasnejše predstave.

Poleg velike konkretnosti pri učencih vzbujajo večji interes za zgodovinske objekte, zapomnitev le-teh pa je trajnejša. Z ekskurzijo učenci temeljiteje spoznavajo lokalno in narodno preteklost, pri učencih pa poskušamo razvijati zavedanje, da smo tudi mi del te preteklosti in da je naša velika dolžnost ohranjanje in spoštovanje le-te. (Bezjak, 1999)

Medpredmetna in hkrati z aktivno vlogo učenca izvedena ekskurzija pri le-teh spodbuja samostojno pridobivanje učnih izkušenj, ker poteka v celostni dejavnosti učenca. Z vidika učitelja medpredmetno povezovanje pomeni doseganje ciljev, ki jih sam v okviru svojega predmeta ne more doseči tako dobro kot v sodelovanju z učiteljem drugega predmeta. Učitelj dobi izkušnjo sodelovanja in usklajevanja s kolegi. (Kovač idr., 2003)

Ekskurzija je oblika učenja, ki od učenca zahteva več lastnega odkrivanja in manj posnemanja, zahteva ustvarjalnost, iznajdljivost ter prepoznavo vsakdanjih situacij in problemov, ki jih učenec smotrno rešuje. Ima visoko pedagoško vrednost, zato so njene naloge enake kot naloge pouka v šoli.

Na ekskurziji se poleg konkretnih vsebinskih ciljev realizirajo tudi mnogi drugi:

- razvijanje sposobnosti opazovanja, ugotavljanja objektov in razumevanje medsebojnih zvez in odnosov v naravi in družbi,
- prispevek k boljšemu in vsestranskemu spoznavanju učenčeve osebnosti in vzpostavljanju neposrednih odnosov med učiteljem in učenci,
- razvijanje smisla za lepoto, ljubezni do narave, naravnih lepot in kulturne dediščine.

Izvedbo medpredmetnih ekskurzij, namenjenih učencem, je potrebno skrbno načrtovati. Potrebno je veliko sodelovanja med učitelji različnih predmetnih področij, od učencev pa tovrstna dejavnost zahteva stalno pozornost in aktivnost preko celotnega dne. Ob ohranjenih listinah, likovnih umetninah ter uporabnimi predmeti spoznavajo vsakdanje življenje prebivalcev okolja, ki jim ga predstavljamo. Seznanjajo se z mnogimi zgodovinsko-umetnostnimi-geografskimi pojmi, ki se jim približajo na konkreten način.

Po številnih izvedbah ekskurzij v različne slovenske kraje lahko trdim, da je ekskurzija odličen način, kako učencem konkretizirati mnoge operativne in splošne cilje iz učnega načrta, jim omogočiti lažjo časovno in prostorsko predstavljivost dogodkov, hkrati pa pri njih spodbujati spoštljiv odnos do slovenske kulturne in naravne dediščine ter narodno pripadnost. Izkušnje, ki si jih učenci pridobijo s tovrstnim delom (tudi večja medsebojna povezanost med učenci in z učitelji) so koristne za vse življenje.

Pri načrtovanju dejavnosti pred začetkom šolskega leta s sodelujočimi učitelji določimo kraje, ki jih bomo z učenci obiskali. Ciljne kraje v posameznem šolskem letu spreminjamo, s čimer želimo učence odpeljati v najrazličnejše slovenske regije in jim pokazati lepoto naše domovine in bogato dogajanje v preteklosti. Veliko spodaj navedenih ekskurzij organiziram sama, ker pa se trudimo učencem s temi dejavnostmi ponuditi čim več medpredmetnega povezovanja, vključimo tudi učitelje drugih predmetnih področij (zgodovina, geografija, slovenščina, etika, likovna umetnost, glasbena umetnost).

Cilj vsake ekskurzije je, da učenci niso le nemi poslušalci, temveč, da aktivno sodelujejo. V ta namen so učencem izročeni pripravljene delovne zvezke z nalogami iz različnih področij, ki jih opravljajo skozi celotno načrtovano pot in ogled. Občasno so nam v pomoč tudi muzejski delovni listi. Dodatna obogatitev programa pa so muzejske delavnice.

V nadaljevanju navajam nekaj že obiskanih destinacij.

- Staro mestno jedro Ptujja in vzpon na Ptujski grad. Pot nadaljujemo proti Prekmurju. V tej regiji je veliko možnosti za ogled. Zanimiv kraj so Ižakovci ob Muri, kjer si ogledamo plavajoči mlin, spoznavamo tradicionalne obrti in se zapeljemo z brodom po Muri. Posebno pozornost pritegne največji grad na Slovenskem, to je grad Grad v naselju Grad na Goričkem. Na Razkrižju smo spoznavali prazgodovinski način življenja v naselbini Gradišče. Zelo pestro ponudbo za učence imajo v Veržeju, kjer se seznanijo in tudi preizkusijo v pomurskih tradicionalnih obrteh (oblikovanje gline in pletenje izdelkov iz slame).

Slika 1: Učenci v prazgodovinski naselbini na Razkrižju, 2017 (foto: Petra Dešman Senčar).

Slika 2: Prazgodovinska naselbina na Razkrižju, 2017 (foto: Petra Dešman Senčar).

- Pot po Savinjski dolini začnemo v Šempetru v Savinjski dolini, kjer spoznavamo antično dediščino v rimski nekropoli. Zanimiv za ogled je bližnji Žovneški grad v Braslovčah ter Muzej lesarstva in gozdarstva v Nazarjah, ki predstavlja gozdarsko tradicijo zgornje Savinjske doline. V Nazarjah obiščemo tudi bližnji frančiškanski samostan z eno najstarejših knjižnic na Slovenskem. Pot po Savinjski dolini zaključimo v največji baročni katedrali na Slovenskem v Gornji gradu. Posebno doživetje za učence je bil vzpon na zvonik in čudovit razgled po bližnji okolici.

Slika 3: Rimska nekropola v Šempetru v Savinjski dolini, 2022 (foto: Petra Dešman Senčar).

Slika 4: Baročna katedrala v Gornjem Gradu, 2022 (foto: Petra Dešman Senčar).

- V Žički kartuziji se znotraj starih zidov samostanskega kompleksa učenci premaknejo v čas srednjega veka. Spoznajo življenje najstrožjega meniškega reda. Od blizu si lahko ogledajo ostanke gotske cerkve, ostanke kamnitega zidu, ki je prebivalce kompleksa varoval pred turškimi vpadi ter še ohranjene rokopise kartuzijanov.
- Obisk Rokodelskega centra Ribnica in Muzeja čarovništva Ribnica sta odlični izbor za spoznavanje kulturne dediščine Ribniške doline in okolice. Rokodelski center oživlja tudi nesnovno dediščino, učencem pa omogoča preizkušanje v njihovih rokodelskih spretnostih (lončarstvo, pletarstvo). Posebno pozornost učencev pritegne razstava v grajskem stolpu, ki se nanaša na čarovniške procese na Slovenskem, ribniški čarovniški proces, mučenje ter zdravilna zelišča in uroke. V muzeju so predstavljene replike mučilnih naprav (čarovniški stolp, naprava za lomljenje palcev).

Slika 5: Rokodelski center Ribnica, 2018 (foto: Petra Dešman Senčar).

- V največjem slovenskem muzeju na prostem v Rogatcu naši učenci spoznavajo stavbno dediščino štajerske pokrajine v 19. in 20. st., preko etnoloških delavnic in muzejskih demonstracij pa se seznanijo z domačimi obrtni in kmečkimi opravili.
- Zgodovino najznamenitejše slovenske fevdalne družine (Celjskih grofov) spoznamo na Starem gradu v Celju in v dvorcu Stara Grofija v mestnem središču. Posebnost tega muzeja je grobnica Celjskih grofov, kjer so na ogled postavljene lobanje grofov.

Slika 6: Razgled nad Celjem in Starega gradu Celje, 2019 (foto: Petra Dešman Senčar).

- Na ogled slikovitega srednjeveškega mesta naše učence odpeljemo v Škofjo Loko. Pogledamo si urejene zbirke v Loškem muzeju, učenci v muzejski delavnici izdelajo gotsko pečnico. Povzpnejo se na stolp na Kranclju in pot nadaljujemo do mestnega središča, kjer spoznavamo stavbno dediščino srednjeveških mest.
- Park vojaške zgodovine Pivka je odličen način spoznavanja vojaške zgodovine Slovencev ter tudi širše okolice. V tem muzeju sta učencem predstavljeni tudi obe veliki vojni 20. stoletja. Razstavljeni eksponati (tanki, letala, helikopterji, podmornica) vedno znova navdušijo učence. Posebna izkušnja je ogled notranjosti podmornice.

Slika 7: Park vojaške zgodovine Pivka, 2018 (foto: Petra Dešman Senčar).

- Zelo od blizu se učenci srečajo s 1. svetovno vojno na ekskurziji v Kobarid. Jedro ogleda je seveda Muzej 1. svetovne vojne in vzpon na Italijansko kostnico nad Kobaridom.

Slika 8: Italijanska kostnica nad Kobaridom, 2016 (foto: Petra Dešman Senčar).

2.2.2 Muzej spodbuja interdisciplinarno učenje

Muzej je po statutu Mednarodnega muzejskega sveta (Icom) opredeljen kot za javnost odprta, nepridobitna, stalna ustanova v službi družbe in njenega razvoja, ki zaradi preučevanja, vzgoje in razvedrila pridobiva materialne dokaze o ljudeh in njihovem okolju, jih hrani, raziskuje, o njih posreduje informacije in jih razstavlja. (Batič, 2005)

Aktivnosti muzeja so dejansko namenjene temu, da svoje znanje in zbrane dokaze ter ohranjene muzejske predmete posreduje javnosti, ljudem vseh starosti. (Brüninghaus-Knubel, 2011: 29)

Muzeji so del neformalnega izobraževanja, ki formalnemu šolskemu sistemu dodaja posebne vrednote. Omogočajo nadgrajevanje formalne izobrazbe in nudijo različne načine učenja. Šolske skupine dobijo različne izkušnje od tistih, ki jih poznajo iz vsakdanjega učnega okolja. (Brüninghaus-Knubel, 2011: 29)

Pomen muzeja za izobraževanje je torej v tem, da je s svojimi zbirkami in njihovimi predstavitvami na ustrezen didaktično-metodični način izvrstno dopolnilo učni snovi. Poleg tega je obisk muzeja svojevrstno izkustveno učenje, ki je celovito, aktivno in kakovostno. Muzeju pripisujemo tudi velik vzgojni pomen (Vsebine in problemi sodobne pedagogike, 1997: 232), obiskovalci pa predstavljeno vsebino razumejo in jo primerjajo z lastnimi izkušnjami obravnavanega področja. (Brüninghaus-Knubel, 2011: 32)

Ključni elementi izobraževanja v muzeju so ustvarjanje povezav med znanim in neznanim, pridobivanje izkušenj z opazovanjem in seznanitvijo z realnimi, materialnimi stvarmi in resničnimi pojavi. Te podatke otrok poveže s predhodnim znanjem in izkušnjami ter tako postopoma ustvarja nove pomene in izkušnje. (Griffin in Symington, b. d., v Milutinović, 2010: 221)

Kadar so ciljna skupina dela muzejskih pedagogov otroci, je potrebno uporabljati manj klasičnega muzejskega vodenja, več pa aktivnega učenja s sodelovanjem udeležencev (interaktivne oblike, učenci sami iščejo in najdejo odgovore, opisujejo in doživljajo kar vidijo). Zelo dobre so aktivne delavnice, ki jih vodijo usposobljeni delavci, kjer udeleženci spoznavajo in doživljajo tehnike, ki so povezane z izdelavo in ohranjanjem kulturnih predmetov. (Brüninghaus-Knubel, 2011: 35–43)

Obdobje šolanja ima v oblikovanju narodne identitete otrok in mladostnikov izjemno pomembno vlogo, saj šola vzgaja in razvija odnos ter kompetence posameznika tudi na tem področju. Vprašanje, ali potrebujemo vzgojo mladih za domovino, je pravzaprav odveč, saj je odgovor jasen. Da, potrebujemo jo.

Obisk muzeja je v vzgojno-izobraževalni proces vključen kot skupek posebnih oblik in metod dela, ki najbolj uresničujejo koncept izkustvenega učenja. Ponuja številne možnosti za medpredmetno povezovanje. V učnih načrtih osnovnošolskega izobraževanja zgodovine se obisk muzeja pojavlja kot didaktično priporočilo za izvajanje posameznih ciljev.

Vsak obisk muzeja izhaja iz dela v šoli ter se navezuje na snov, ki jo pri enem ali več predmetih obravnavajo učenci. Za izvedbo obiskov v različnih muzejih se na naši šoli odločamo zaradi zavedanja, da je

učila v naravi in muzejih potrebno izkoristiti, ker pri učencih omogočajo jasnejše predstave. Poleg velike konkretnosti pri učencih vzbujajo večji interes za zgodovinske objekte, zapomnitev le-teh pa je trajnejša. Z obiski muzejev učenci temeljiteje spoznavajo lokalno in narodno preteklost, pri učencih pa poskušamo razvijati zavedanje, da smo tudi mi del te preteklosti in da je naša velika dolžnost ohranjanje in spoštovanje le-te.

Medpredmetno izveden obisk muzeja z aktivno vlogo učenca pri muzejskih dejavnostih spodbuja samostojno pridobivanje učnih izkušenj, ker poteka v celostni dejavnosti učenca. Z vidika učitelja medpredmetno povezovanje pomeni doseganje ciljev, ki jih sam v okviru svojega predmeta ne more doseči tako dobro.

Obisk muzeja je oblika učenja, ki od učenca zahteva več lastnega odkrivanja in manj posnemanja, zahteva ustvarjalnost, iznajdljivost ter prepoznavo vsakdanjih situacij in problemov, ki jih učenec smotno rešuje. Ima visoko pedagoško vrednost, zato so naloge enake kot naloge pouka v šoli. Slovenski prostor ima ogromno dobrih muzejev, na naši šoli pa smo zelo zadovoljni s pedagoškim delom v Loškem muzeju, Parku vojaške zgodovine Pivka in v Stari grofiji v Celju.

Za mnoge muzeje, predvsem pa tiste, ki so zelo povezani z lokalnimi skupnostmi, je znanje o lokalnih tradicijah in regionalnih kulturah ključnega pomena pri oblikovanju njihovega dela. Različni muzeji ohranjajo izredno bogato dediščino različnih vrst, npr. dediščino, ki zrcali narodne ali mednarodne vire in vrednote. V sodobnem času, ko se stvari spreminjajo iz dneva v dan, ljudje pogosto pozabljamo ali celo zanemarjamo lastno zgodovino in kulturno tradicijo. Ob tem tudi premalo poznamo druge kulture in dediščino širšega sveta. Muzej je tako idealno mesto za spodbujanje zavesti o naravni, kulturni in umetniški tradiciji. Preko raziskovanja, ki ga muzeji izvajajo in ohranjajo, izobražujejo svoje obiskovalce. (Brüninghaus-Knubel, 2011: 30)

V sklopu rednega pouka zgodovine in izbirnih predmetov družboslovnega področja učencem vsako šolsko leto na naši šoli omogočimo obisk vsaj enega slovenskega muzeja (npr. Park vojaške zgodovine Pivka, Loški muzej, Muzej Stara Grofija Celje, Narodni muzej Slovenije). V veliki meri na odločitve, kam odpeljati učence vplivajo predhodne pozitivne izkušnje in zaupanje v pedagoško izobraževanje v muzejih ter prepričanje, da bo obisk muzeja okrepil in nadgradil program iz učnega načrta. Tovrstne dejavnosti pri učencih krepijo lokalno pripadnost, narodno zavest ter zavest o velikem pomenu muzejev za ohranjanje lokalne in narodne zgodovine.

Muzej kot neformalna učna oblika ponuja odlične pedagoške možnosti, ker je poudarek na samem procesu učenja in ne toliko na njegovem končnem produktu. Muzej je namreč prostor, kjer lahko učenec najde, raziskuje in preizkuša svoje ideje (npr. Park vojaške zgodovine Pivka, Hiša Evropske unije, Loški muzej). Novo razsežnost v primerjavi med učenjem v muzeju in formalnim učenjem predstavljajo resnični predmeti, saj nudijo posebno priložnost doživljajskega in izkustvenega učenja. (Milutinović, 2010)

Pri izobraževalnem delu v muzeju se odločamo za pristope, ki bodo ob upoštevanju starostne stopnje otrok le-tim omogočili čim bolj celostno znanje. Običajno ob dogovoru z muzejskim pedagogom vključimo vodeni ogled z izobraževalnim dialogom, avdio-vizualne medije (če tematika ogleda to dopušča), pripomočke za dotikanje ali izobraževalne demonstracije (strokovnjaki – umetniki, obrtniki, tehniki predstavijo svoje delo). Zelo motivacijsko na učence delujejo tudi različne aktivne dejavnosti, kot so delavnice ali igre vlog, ki predstavljajo življenje nekega zgodovinskega obdobja. Takšno učenje je izkustveno in celostno. Vodijo jih umetniki ali obrtniki, učenci pa se preizkusijo v tehnikah, ki so povezane z izdelavo in ohranjanjem kulturne dediščine. Mnogi slovenski muzeji imajo v svoji ponudbi tudi tovrstne dejavnosti, ki na najboljši način teoretično zanje tudi konkretizirajo.

Pogosto v sklopu obiska muzeja načrtujemo tudi terenski izlet v njegovo okolico, ker menim, da je treba izkoristiti tudi učila v naravi, saj pri učencih spodbujajo bolj konkretne predstave in lažjo predstavljalnost teoretičnega znanja. Ker so naše ekskurzije medpredmetne je v tem primeru nujna tudi vključitev učnih ciljev za geografijo.

S pojavom posameznega zgodovinskega dogodka so nujno povezane tudi geografske značilnosti kraja in pokrajine, ki lahko vplivajo na potek dogajanja. Za lažje in boljše vzročno-posledično razumevanje preteklosti je dobro, če učenci od blizu vidijo tudi geografske značilnosti pokrajine in ne zgolj razstavljenih eksponatov v muzeju. V tem primeru bo razumevanje preteklosti boljše, znanje pa bolj trajno.

3 Zaključek

Obdobje šolanja ima v oblikovanju narodne identitete otrok in mladostnikov izjemno pomembno vlogo, saj šola vzgaja in razvija odnos ter kompetence posameznika tudi na tem področju. Vprašanje, ali potrebujemo vzgojo mladih za domovino, je pravzaprav odveč, saj je odgovor jasen. Da, potrebujemo jo. Obstaja več načinov in priporočil v učnih načrtih, kako znotraj izobraževalnega sistema dosežati te cilje, naloga učitelja pa je, da najde najprimernejše poti, ki bodo pri učencih v največji možni meri razvijale in krepile narodno zavest in pripadnost lastni državi.

Ob izvedbi mnogih ekskurzij in obiskov muzejev po Sloveniji lahko trdim, da je to odličen način, kako učencem konkretizirati mnoge operativne in splošne cilje iz učnega načrta, jim omogočiti lažjo časovno in prostorsko predstavljalnost dogodkov, hkrati pa pri njih s tovrstnimi dejavnostmi spodbujati spoštljiv odnos do slovenske kulturne in naravne dediščine ter razvijati občutek narodne pripadnosti. Izkušnje, ki si jih učenci pridobijo na tak način (tudi večja medsebojna povezanost med učenci in z učitelji), so koristne za vse življenje.

Otroke moramo učiti, kako so živeli naši predniki. Prav učitelji smo tisti, ki smo z izbiro pravega načina dela zadolženi, da mladi razvijajo pozitiven odnos do lastnega naroda in lastne države. Obstaja več načinov in priporočil v učnih načrtih, kako znotraj izobraževalnega sistema dosežati te cilje, naloga učitelja pa je, da najde najprimernejše poti, ki bodo pri učencih v največji možni meri razvijale in krepile narodno zavest in pripadnost lastni državi. Ekskurzije po naši domovini in spoznavanje lastne preteklosti pri otrocih krepijo narodno pripadnost, saj jim na takšen način najbolj konkretno pokažemo kdo smo kot narod in kaj so nam predniki zapustili. Zapuščino preteklosti smo dolžni varovati in jo spoštovati. Menim, da je ta občutek pri učencih treba privzgojiti. Ni nujno, da so rezultati vidni takoj, verjamem pa v to, da bodo naši otroci zrastle v državljane, ki bodo znali spoštovati lastne korenine.

4 Viri in literatura

- Batič, Nejka; Čeplak Mencin, Ralf; Mikuž, Marjeta idr. (ur.) (2005): *ICOMOV kodeks muzejske etike*. Ljubljana: Društvo ICOM, Mednarodni muzejski svet, Slovenski odbor.
- Batistič Zorec, Marcela (2010): Participacija otrok v slovenskih vrtcih z vidika stališč in izkušenj vzgojiteljev. V Tatjana Devjak; Marcela Batistič Zorec; Janez Vogrinc idr. (ur.): *Pedagoški koncept Reggio Emilia in Kurikulum za vrtce: podobnosti v različnosti* (str. 67–85). Ljubljana. Pedagoška fakulteta.
- Bezjak, Jožica (1999): *Didaktični model strokovne ekskurzije za naravoslovje in tehniko*. Ljubljana: DZS.
- Brüninghaus-Knubel, Cornelia (2011): Muzejsko izobraževanje v kontekstu muzejskih funkcij. V: *Upravljanje muzeja: praktični priročnik: Izbrana poglavja iz Icomove publikacije Running the Museum, A Practical Handbook*, Pariz, 2004 (str. 29–44). Ljubljana.
- De Bartolomeo, Marcello; Tiriticco, Maurizio (1997): *Vsebine in problemi sodobne pedagogike*. Ljubljana. Educa.
- Flanagan, Constance; Stoppa, Tara; Syvertsen Amy (2010): Schools and social trust. V Lonnie Sherrod; Judith Torney-Purta; Constance Flanagan (ur.): *Handbook of research on civic engagement in youth* (str. 249–329). Hoboken, New Jersey: John Wiley & Sons, Inc.
- Garvas, Mojca (2010): Izkustveno učenje kot praksa in teorija izobraževanja in usposabljanja strokovnih delavcev v vrtcu Trnovo. *Andragoška spoznanja*, št. 16, str. 35–46.
- Griffin, Janette (2007): Student, Teachers and Museums: Toward and Intertwined Learning Circle. V: John Falk; Lynn Dierking (ur.): *In Principle, In Practice. Museums as Learning Institutions* (str. 31–42). Lanham: AltaMira Press.
- Gril, Alenka (2010): Does school support the adolescent participation in society?. V Nathan Fretwell (ur.), *Lifelong learning and active citizenship: proceedings of the twelfth Conference of the Children's Identity and Citizenship in Europe Thematic Network*, Barcelona 2010, (str. 319-327). London: CiCe.
- Gril, Alenka; Videčnik, Asja (2011): *Oblikovanje državljske identitete pri mladih v šoli*. Ljubljana: Pedagoški inštitut.
- Hahn, Carole (1998): *Becoming Political: Comparative Perspectives on Citizenship Education*. Albany, New York: State University of New York Press.
- Kovač, Marjeta; Starc, Gregor; Jurak, Gregor (2003): Medpredmetno in medpodročno povezovanje pri športni vzgoji. *Šport*, letnik 51, št. 2, str. 11–15.
- Kunaver, Vojko; Brodnik, Vilma; Gaber, Bernarda idr. (2011): *Učni načrt. Program osnovna šola. Zgodovina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 21. 7. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_zgodovina.pdf.
- Mijoč, Nena (1995): *Izkustveno učenje odraslih glede na socialnokulturni sloj in poklicno strukturo*. Doktorska disertacija. Ljubljana.
- Milutinović, Jovana (2010): Učenje u muzeju. *Povijest u nastavi*, VIII 2(16), str. 217–229. Pridobljeno 21. 7. 2022 s spletne strani: [http://cice.londonmet.ac.uk/publications/\\$-search-results.cfm?orderby=title&conference=2010](http://cice.londonmet.ac.uk/publications/$-search-results.cfm?orderby=title&conference=2010).
- Putnam, Robert (2000): *Bowling alone: The collapse and revival of American community*. New York: Simon & Schuster.
- Smith, Anthony (1991): *National identity*. London: Penguin.
- Šinkovec, Silvo (2019): Narodna identiteta je oblika samozavedanja in samospoštovanja. Pogovor z Alojzom Kovšco. *Vzgoja*, letnik XXI, št. 82, str. 18–20. Pridobljeno 19. 7. 2022 s spletne strani: http://rastocaknjiga.si/dokumenti/Deklica_Alojz_Kovsca_2019.pdf.
- Zakon o osnovni šoli* (2007): Pridobljeno 21. 7. 2022 s spletne strani: <http://pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO448>.

LJUDSKO IZROČILO OB CERKNIŠKEM JEZERU

FOLK TRADITION IN LAKE CERKNICA REGION

✉ **Tjaša Torul** (tjasaknap@gmail.com), univ. dipl. prof. sociologije in zgodovine, je učiteljica zgodovine in domovinsko in državljansko kulturo in etiko na OŠ Notranjski odred Cerknica.

Slovenija

Povzetek

Razvoj in prenašanje ljudskega izročila iz roda v rod ima dolgo in močno tradicijo. Glasba in običaji, ki so povezani s pesmimi, imajo za narod velik pomen. Mladi so tisti, na katere je nujno prenesti znanje in poznavanje tega dela slovenske kulturne dediščine. Šola, poleg primarne vzgoje, v tem prenosu igra izredno pomembno vlogo, saj ima možnost, da učenca zbliža s tematikami kulturne dediščine. Le s poznavanjem lahko mladi cenijo in vzljubijo bogato izročilo naših prednikov, se zavejo pomena lokalne kulturne dediščine in poznajo njeno zgodovino.

V članku je opredeljen pomen ljudske glasbe, ki je nastala na področju Cerknškega jezera, običajev in oblačil tega območja. Predstavljene so pevke, ki še danes skrbijo za ohranjanje te tradicije in jo z nastopi bližajo ljudem. Podani so predlogi za delo z učenci, da bi bila lokalna kulturna in naravna dediščina bliže učencem na različnih stopnjah in pri različnih predmetih, zato so predlogi podani interdisciplinarno.

Abstract

The development and transmission of folk traditions from generation to generation has a long and distinguished history. Music and customs associated with songs are of great importance to any nation. Young people are the ones to whom it is essential to transfer knowledge and familiarity with this part of Slovenian cultural heritage. In addition to parental upbringing, school plays an extremely important role in this transmission, as it offers the opportunity to bring the student closer to the topics of cultural heritage. Only through knowledge can young people appreciate and love the rich tradition of our ancestors, become aware of the importance of local cultural heritage and know their own history better.

This article defines the importance of folk music that originated in the region of Lake Cerknica, the customs and clothes of this area. Singers are presented who, even today, take care of preserving this tradition and bring it closer to people with their public performances. Some suggestions are given for future work with students to familiarize them with the local cultural and natural heritage. These suggestions are prepared for different age groups and for different subjects, so it is a good example of an interdisciplinary approach.

Ključne besede: Cerknško jezero, delavnice, kulturna dediščina, ljudska pesem, medgeneracijsko povezovanje, medpredmetno povezovanje, naravna dediščina.

Keywords: Lake Cerknica, workshops, cultural heritage, folk song, cross-curricular, intergenerational collaboration, natural heritage.

1 Uvod

Pri razmišljanju, kaj sploh je narod in kaj ga definira, ne moremo mimo dediščine, zapuščine, ki so jo naši predniki gradili, da bi se Slovenci počutili bolj povezani. Zgodovina slovenskemu narodu ni prizanašala in večkrat mu je grozila pozaba. Kmečko okolje, pestra narava in ljubezen Slovencev do domovine so rodili bogato dediščino, ki definira naš narod in ga dela edinstvenega.

Sodobni svet nas sili k hitremu in kar se da 'instant' načinu življenja, zato je toliko bolj pomembno, da se v osnovnošolski dobi poudarja in spoznava dediščina slovenskega naroda in lokalna zapuščina. Ljudske pesmi so lahko zelo preprost način, kako otrokom predstaviti del zapuščine in jim približati izročilo. Učitelj je v vsakdanjem življenju osnovnošolca prisoten več ur dnevno, zato je nujno, da izkoristi to prednost in svojim učencem pokaže lepote lokalnega in narodnega bogastva v obliki kulturne in naravne dediščine.

2 Kaj je dediščina

Naši predniki so nam tekom svojega življenja in delovanja zapustili premoženje ali dediščino, ki se kaže v različnih oblikah. To so lahko stavbe, spomeniki, znanje določenih spretnosti, naravni pojavi in drugo. Dediščina se deli na naravno in kulturno dediščino. (Verdev, 2016)

2.1 Dediščina v Sloveniji

UNESCO (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) je organizacija, ki ima eno izmed nalog tudi varovanje naravne in kulturne dediščine. Slovenija je leta 1992 postala članica omenjene organizacije.

V četrtem členu Konvencije o varstvu svetovne kulturne in naravne dediščine (UNESCO, Pariz 1972) je zapisano, da je »dolžnost držav prepoznavati, varovati, ohranjati, predstavljati in prenašati kulturno in naravno dediščino, ki je na njenem ozemlju, prihodnjim rodovom«. Dediščina je vrednota, ki nas povezuje kot narod, človeštvo in tudi s preteklostjo.

V Republiki Sloveniji varstvo naravne in kulturne dediščine določa Ustava Republike Slovenije v 73. členu (1991) (v nadaljevanju: Ustava) in utemeljuje Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1, 2008).

2.2 Naravna dediščina

To so značilnosti naravnega okolja, izredne stvaritve narave, redki naravni pojavi. Gre za posebnosti na področju rastlinskega in živalskega sveta ter naravnih pojavov. Vse te značilnosti poimenujemo naravni spomeniki.

2.3 Kulturna dediščina

Med kulturno dediščino štejemo tudi pričevanja o ljudeh, kulturi in zgodovini, ki ima za določen narod poseben pomen. Objekte ali območje kulturne dediščine imenujemo kulturni spomenik. Poznamo snovno in nesnovno kulturno dediščino. (Petrič, 2000: 55)

Pod snovno kulturno dediščino štejemo stavbe ali predmete izrednega pomena.

Nesnovna kulturna dediščina pa so znanja, spretnosti, šege, navade, pričevanja, ki imajo za narod velik pomen. Za nesnovno kulturno dediščino je značilno, da je ni mogoče prijeti, 'živa' postane šele takrat, ko jo predstavijo izvajalci ali poznavalci določenega znanja. V to skupino dediščine spadajo: ustno izročilo, šege in navade, plesi, glasba, pesmi, različne vrste znanj (priprava hrane, oblike zdravljenja), obrtniška in rokodelska znanja. (Verdev, 2016: 82–87)

Konvencija o varstvu nesnovne kulturne dediščine je bila sprejeta leta 2003 in opozarja, da ravno nesnovna kulturna dediščina omogoča družbenim skupinam občutek identitete in kontinuitete ter razvija spoštovanje kulturne raznolikosti človeštva. Da bi se nesnovna kulturna dediščina lahko obdržala je bistveno poustvarjanje, posredovanje iz roda v rod in ustrezno dokumentiranje bogastva na tem področju. Temeljni cilji Konvencije so varovanje, ozaveščanje o spoštovanju in obstoju nesnovne kulturne dediščine. (Bogataj, 2005: 8–12)

3 Dediščina na področju Cerknškega jezera

UNESCO, Organizacija Združenih narodov za izobraževanje, znanost in kulturo, je agencija znotraj Organizacije združenih narodov, ki je bila ustanovljena novembra 1945. Glavni cilj organizacije UNESCO je varovati mir in varnost ter sodelovanje držav na področju izobraževanja, znanosti in kulture. Slovenija se je agenciji priključila 27. maja 1992 kot 167. članica. Cerknško jezero je pod okriljem organizacije vpisano na seznam mednarodno pomembnih mokrišč v Sloveniji (Ramsarska konvencija ..., 1971).

Na področju, ki vključuje tudi Cerknško jezero, deluje Notranjski regijski park, ki ga je leta 2002 ustanovila Občina Cerknica. Vključuje 222 km² površine, zajema pa številne naravne spomenike, izjemno pestrost živih bitij in bogato kulturno izročilo. Njihova glavna naloga je varovati to lokalno bogastvo in ga promovirati.

3.1 Naravna dediščina

Kraški fenomen in velika posebnost je presihajoče jezero, ki je eno največjih presihajočih jezer v Evropi. Zaradi svoje značilnosti se je med domačini zakoreninil opis »J'zeru je, j'zera ni«, ki s preprostim stavkom opiše glavno značilnost

jezera. Ko je dotok vode večji od odtoka, nastane jezero. Jeseni je običajno več padavin in le-te v dveh ali treh dneh napolnijo jezero, spomladi pa k polnitvi jezera pripomore tudi taljenje snega. Voda je na Cerkniskem polju med Javorniki, Bloško planoto in Slivnico ujeta nekje osem mesecev. Edini površinski dotok vode je potok Cerkniščica. Jezero se prazni počasneje, saj ob času brez padavin jezero presahne v 4 tednih. Vsa voda odteče v podzemlje, kjer se nahaja geološko razvodje. Del vode odteče skozi požiralne jame in zopet pride na plan v Rakovem Škocjanu kot rečica Rak. Drugi del pa odteče skozi ponikve, požiralnike in estavele na dnu jezera v izvir reke Ljubljanice na Ljubljansko barje. Ko je jezero polno, meri do 26 km² in je največje jezero v Sloveniji. Prvi, ki je bolj podrobno opisal delovanje jezera, je bil Janez Vajkard Valvasor v knjigi Slava Vojvodine Kranjske (izšla leta 1689 v Nürnbergu). Ker je področje jezera tudi habitat številnim ogroženim pticam, je razglašeno tudi za Natura 2000 območje. Po opazovanjih naj bi na področju jezera živelo 276 vrst ptic, 45 vrst sesalcev, 125 vrst metuljev in 15 vrst dvoživk. Ti podatki nam pričajo o izjemnem biotskem bogastvu, ki pa bi kmalu izpuhtelo, če ne bi človek na tem področju že stoletja živel v slogu z naravo in vestno oblikoval značilno krajino, vzdrževal poplavne travnike in zagotovil ogroženim rastlinam in živalim, da preživijo. (Mistična dežela Cerkniskega jezera, b. d.)

Slika 1: Presahnjeno jezero (foto: Tjaša Torul).

Slika 2: Pogled na jezero, 11. april 2022 (foto: Tjaša Torul).

3.2 Kulturna dediščina

Domače okolje nam ponuja zelo raznoliko kulturno zapuščino, ki jo moramo ceniti in ohranjati. Ljudje Notranjske so bili vedno povezani z naravo in živeli v sožitju z njo in naravnimi posebnostmi. Tako so ljudje razvili trdne korenine, ki se kažejo v naboru dediščine Cerkljiškega polja. Veliko šeg in navad, ki so jih začeli naši predniki, še vedno živi in smo nanje zelo ponosni. To bogati življenje modernega sodobnega človeka. Varovanje izročila je nujnost naroda in etična zaveza prihodnjim rodovom.

Vsakdanja ali sezonska kmečka opravila so si ljudje popestrili s pesmijo, plesi. Posebnost svojega okolja so ljudje izkoristili, da so preživeli in razvili veliko število obrti in obrtnih spretnosti, ki jih danes štejemo v kulturno dediščino okolja.

3.2.1 Ljudski plesi in kostumi

Večina plesov izhaja iz 18. in 19. stoletja in ravno tako tudi folklorni kostumi. Veliko zapisov o tem, kako so bili ljudje oblečeni ob različnih priložnostih, je iz 19. stoletja. (Kunaver, 1997: 57) Iz tega časa imamo tri poglavitne tipe kmečke noše: panonski, alpski in sredozemski. Panonski tip je razširjen po Beli Krajini, Štajerski in Prekmurju. Imenujemo ga tudi bela noša. Alpski je razširjen po Gorenjski, Koroški, Dolenjski, Notranjski, v enem delu Primorske in v zahodnem delu Štajerske. Sredozemski tip pa najdemo v delu Istre, Trsta in Primorske. (Košak-Blumer, 2009: 14–15)

Do sredine 19. stoletja so za izdelavo prazničnih in delovnih kmečkih noš uporabljali doma izdelano platno in sukno ter irhovino (mehko strojeno usnje), proti koncu stoletja pa so si premožnejši kmetje dali krojiti oblačila iz industrijskega bombažnega, volnenega in svilnega blaga. Domače platno so uporabljali le še za posamezne dele delovnih oblačil. Nekdanjo nošo so nosili le še za velike praznike. (Košak-Blumer, 2009: 16)

Izraz ljudska noša označuje oblačilni videz kmečkega prebivalstva v predindustrijskem času in ga pogosto uporabljamo za označevanje folklornih kostumov. Po 2. svetovni vojni so začeli na folklornih prireditvah uporabljati narodno nošo, ki je preobleka ljudi, ki želijo z načinom oblačenja poudariti svojo etnično pripadnost. Pomembno je, da narodna noša ni obleka kmečkega človeka, ampak se je po kmečki le zgledovala in danes predstavlja umetno narejeno podobo pripadnosti eni od pokrajinskih skupin. (Knific, 2008: 20)

3.2.2 Ljudska pesem

Avtorica knjige Slovenska ljudska pesem, Zmaga Kumer, v svojem razmišljanju o kulturni dediščini le-to primerja s koreninami drevesa. Če drevesu porežemo korenine, se bo posušilo. Ravno tako se zgodi z narodom, ki si dopusti zavreči svojo kulturno dediščino. Ljudska pesem je povezana s šegami, ki so jih prakticirali ljudje v vsakdanu in prazničnem času ter nagovarja vsakogar (Kumer, 2002: 7).

Za ljudsko pesem je značilno, da nastane skupaj z melodijo. Namen zapisovanja ljudskih pesmi je zgolj to, da se pesem ne bi pozabila. Zaradi skladnosti verzne in glasbene ritma se isto besedilo lahko poje na različne melodije. Za večino pesmi avtor ni znan, besedila pa so v pogovornem jeziku, da bi bile razumljive vsem. Seveda poznamo pesmi, ki so nastale namenoma v narečju. Za te je značilno, da se težje razširijo izven območja narečja. Kumerjeva pravi, da »je ljudska pesem trdoživa in se more ohraniti stoletja dolgo, more pa se tudi spreminjati zaradi prehajanja od ust do ust«. Ljudske pesmi niso solistične ali enoglasne in nimajo instrumentalne spremljave. Redko so pesmi spremljali na citre, na druge instrumente pa ne. Drugačen način življenja ljudi je pripomogel k temu, da se je opustilo ljudsko petje ob različnih priložnostih in delih. (Kumer, 2002: 10–13)

Glede na vlogo, ki jo imajo pesmi za ljudstvo, je Štrekelj leta 1887 razdelil ljudske pesmi tako: pesmi s pripovedno vsebino, pesmi zaljubljene, pesmi za posebne prilike, pesmi za pobožne, šaljive in zabavne pesmi. (n. d.: 15–17)

Besedilo in melodija pri ljudskih pesmih sta enakovredna in vplivata drug na drugega. V besedilih je prisoten zlogovni ritem, kar pomeni izmenjavanje poudarjenih in nepoudarjenih zlogov. Verze sestavljajo zlogi. Štetje zlogov se začne pri prvem poudarjenem zlogu, ki se v melodiji sklada s težko dobo. Anakruza je nepoudarjen začetni zlog in se poje v predtaktu pesmi. Nekateri verzi imajo premor vedno na istem mestu, ki ga imenujemo diereza. Ritem je v ljudski pesmi le trohejski in daktilski. Glede na število obrazcev poznamo različne verzne obrazce: četverec, peterec, sedmerek itd.

Poznamo več oblik kitic: nekitične pesmi, dvovrstične do sedemvrstične pesmi. Najbolj pogoste so štirivrstične. Zelo pogost je refren. To je del besedila, ki se ponavlja. Glede na pozicijo refrena ločimo: dodatni refren (na koncu verza, kitice), vrinjeni (sredi verza), sestavljeni (hkrati na koncu in vmes), uvodni refren (na začetku verza). Glede na vsebino pa poznamo zlogovni refren (iz nesmiselnih zlogov) in besedni refren (iz besed). Nekatere pesmi so ponavljalne, kar pomeni, da se besedilo večkrat ponovi. Ljudske pesmi so lahko tudi naraščajoče pesmi, kjer besedilo z vsako kitico narašča in se pri vsaki naslednji celotno ponovi za nazaj (primer: Prišla je miška z mišnice). Pesmi, kjer se besedilo v kiticah povezuje, so

verižne pesmi (primer: Peter Pavel žakelj šiva). Vse to so značilnosti, ki ljudsko pesem ločijo od umetne poezije. (n. d.: 27–47)

Melodika ljudskih pesmi je malotonska, torej sestavljena iz nekaj tonov. Ritmično je ljudska glasba zelo raznolika. Poznamo dva tipa: guisto (melodija je strogo urejena) in rubato (pojavijo se odstopanja in je lahko ritmični obrazec le okvirjen). 5/8 taktovski način je v slovenski ljudski pesmi zelo pogost, vendar ga glasbeni nepoznavalci niso prepoznali in so pesmi nepravilno zapisovali v 3/4 taktu. (n. d.: 66)

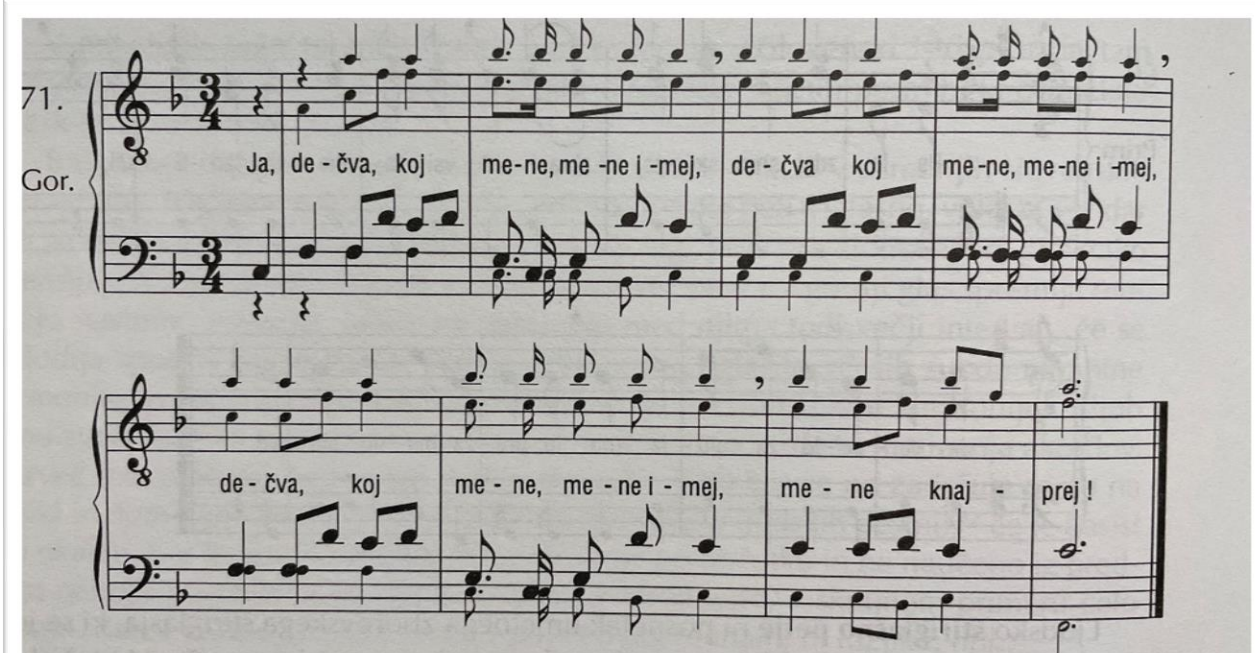

25. De - kle vze - le - ne mu vr - tu sto - ji, fan - tič gre mi - mo, pa se ji sme - ji ...

26. Pre - lu - ba ne - ve - sta, spre - me - ni - la boš stan ...

Slika 3: Primer 5/8 trakta (Kumer, 2002: 67).

Ljudske pesmi se lahko peje praviloma večglasno. Enoglasnih pesmi dejansko ne poznamo. Najbolj znano je dvoglasno petje v terciah ali sekstah. Pri dvoglasnem petju v terci je vodilni glas spodaj in spremljajoči zgoraj, pri sekstah pa ravno obratno. Bolj cenjeno je troglasje, ki je značilno predvsem za moško petje. Vodilni glas je v srednji legi, spremljajoči v zgornji in za oba je značilno, da praviloma peje le en pevec, medtem ko spodnji glas peje več pevcev (basisti). Štiriglasje je zelo star način petja in je zlasti prisotno pri moških pevcih. Le redko najvišji glas peje ženska. Včasih se najvišji glas zadrži na enem ali dveh tonih. (n. d.: 76–80)

71. Gor. Ja, de - čva, koj me - ne, me - ne i - mej, de - čva koj me - ne, me - ne i - mej,

de - čva, koj me - ne, me - ne i - mej, me - ne knaj - prej!

Slika 4: Primer ljudskega štiriglasnega petja (Kumer, 2002: 80).

Ljudske pesmi po navadi varujejo tudi običaje ali navade, ki so se odvijale ob prepevanju le teh. Ker pa sta tok in način življenja v sedanjem svetu drugačna, so ljudske pesmi v nevarnosti, da bi se pozabile. Zato imajo toliko večji pomen skupine, ki ohranjajo ljudske pesmi, pa tudi to dejstvo, da v kurikulum pouka ali pevskega zbora vpeljemo ljudske pesmi.

V nadaljevanju je predstavljen primer ljudske pesmi Sinoči sem na vasi bil.

*Sinoči sem na vasi bil,
Je šla meglica 'z jezera,
/:megla, megla iz jezera. :/*

*Dekle prosila je Boga,
Da b' šla meglica 'z jezera,
/: megla, megla iz jezera. :/*

*Je dekle b'la uslišana,
Je šla meglica 'z jezera,
/: megla, megla iz jezera. :/*

Zgoraj navedena pesem izhaja iz Dolenjega Jezera. Meglica nad jezerom še vedno pričara sliko jezera v pravljični obliki. Po pripovedovanjih prednikov so ženske svoje može čakale ob jezeru, medtem ko so bili na delu v gozdu, na drugi strani jezera. Ženske so na bregu tolkle po praznih škafih, da bi možje slišali, kje je prava smer, in so varno prišli domov. Vozili so se v drevakih. To so posebni čolni, značilni za to območje. Po letu 1911 je bil zgrajen nasip čez jezero, ki je omogočil prevoz vpreg po cesti čez jezero. Tako so počasi opuščali navado plovbe z drevaki na drugo stran jezera.

Slika 5: Meglica nad jezerom (foto: Vončina Gnezda).

Šolski mladinski pevski zbor naše šole redno prepeva tudi ljudske pesmi. Večkrat je v repertoarju tudi pesem Sinoči sem na vasi bil. S to pesmijo so naši učenci predstavili Slovenijo in našo pokrajino na mednarodnem glasbenem tekmovanju v Talinu v Estoniji (4th International Music Olympiad Tallinn, 2018).

Pri rednem pouku glasbene umetnosti se učenci srečajo z več ljudskimi pesmimi, ki se jih učijo zapeti in igrati na ukulele (Abraham 'ma sedem sinov, Čuk se je oženil, Na planincah, Kuža pazi, Po Koroškem).

Slika 6: Pevki ob jezeru (foto: Tjaša Torul).

Ljudski pevci Jezerci

V Dolenjem Jezeru so ljudje vedno veliko peli med druženjem, pri kmečkih opravilih in ostalih priložnostih. Ta običaj so kasneje, ko so se kmečka dela in način preživljanja časa spremenili, ohranjale vaške ženske, ki so se poimenovala Jezerke. Prvotno so skupino sestavljale: Bundrova, Koščeva, Brkinova in Tekavčeva mama ter Matevževa in Čopetova Micka. Franc Levcar je bil že kot otrok navdušen nad njihovim petjem, zato je leta 2014 ustanovil skupino Ljudski pevci Jezerci. Ime so povzeli po prvotni skupini žena z Jezera. Njihovo poslanstvo je približati ljudske pesmi in izročilo mladim. Prepevajo pesmi, ki so nastale na področju Cerkniškega jezera. Svoje delo so posneli na zgoščenko, kjer je zbranih šestnajst pesmi.

250

Slika 7: Ljudski pevci Jezerci v notranjskih nošah iz 18. stoletja na gostovanju v Belskem (Jezerci na gostovanju na Belskem, 2019).

Pojejo »po starem«, torej tako, kot so to počeli njihovi predniki, ko so se fantje zbrali v gostilni na vasi ali dekleta pri ličkanju koruze. Najprej eden od pevcev zapoje začetno frazo, potem pa se pridružijo še ostali v troglasje.

Jezerci svoje nastope vedno popestrijo tudi z domačimi dobrotami, ki jih pripravijo gospodinje. Zelo so ponosni na svoja oblačila, ki jih uporabljajo za nastope. Oblečeni so v notranjske »gvante«, svečana oblačila, kakršna so nosili ljudje z Jezera, Dolenje vasi in Cerknice ob koncu 19. in začetku 20. stoletja. Oblikovali in izdelali so jih na podlagi starih fotografij. V zadnjih letih so svojo nošo dopolnili še z nekaj starejšimi kosi. V cerkvi svetega Petra v Dolenjem Jezeru so na freski na koru odkrili podobo svete Notburge, zavetnice kmečkenga stanu, ki je nosila notranjsko ljudsko nošo. Pri rekonstrukciji in nastanku teh oblačil so sodelovali tudi slovenska etnologinja Marija Makarovič, šivilja Mojca Ivančič in akademski slikar Božidar Starman – Mišo. Oblačila so izdelali iz starega lanu, ki so ga v poročnih balah na Jezero prinesle ženske. Iz tega razloga so noše še toliko bolj posebne in dragocene.

3.2.3 Tradicionalne obrti v okolici Cerkniškega jezera

K razvoju dejavnosti, ki so se razvile na območju Cerkniškega jezera, so prispevale predvsem naravne danosti okolja. Prebivalcem so obrti omogočale preživetje. Dejavnosti so bile zelo povezane z gozdarstvom in izdelovanjem izdelkov iz lesa. V nadaljevanju je predstavljenih le nekaj izmed njih.

Kmetijstvo

Na področju Cerkniškega polja se je razvilo kmetijstvo, čebelarstvo in sadjarstvo. Precej je bila razvita živinoreja, na področju potoka Cerkniščica so bili aktivni mlini, veliko je bilo postavljenih kozolcev toplarjev (za sušenje pridelkov), kašče so služile kot shrambe (kmetje so tu hranili žito, moko, mesnate izdelke in mast) in sušilnice sadja. Izrednega pomena so bili na tem kraškem področju vodnjaki, saj voda po padavinah hitro odteče v podzemlje.

Pašništvo

Pašniki so bili na površinah, ki so bile slabše kakovosti, saj tam poljedelstvo ne bi bilo tako uspešno. Tako s pašništvom kot košnjo so prebivalci ustvarili značilno kulturno krajino, ki priča o povezanosti človeka z naravo.

Lanarstvo

Bilo je zelo razvito, saj je imela skoraj vsaka hiša vsaj nekaj njive, posajene z lanom. Lan so uporabljali za različne namene in porabili so celo rastlino.

Iz lanu so izdelovali vlakna za tkanje blaga, iz blaga pa so nato sešili oblačila, rjuhe, prte in brisače. Ukvarjali so se tudi s predilstvom. Najprej so predli na preslico, kasneje na kolovrat.

Laneno seme so pripravljali na različne načine in ga uporabili za zdravljenje različnih bolezni.

Kolinarstvo

Zapuščina, ki se je zelo močno ohranila vse do danes, so koline. Te potekajo v zimskem času, ko ni nevarnosti, da bi se svinjsko meso pokvarilo. Nekdaj so bile koline praznik, v katerem je sodelovala cela družina. Izdelovali so krvavice, salame in klobase ter cvrli špeh.

Čebelarstvo

Zaradi velikega števila travnikov in gozdov je bilo čebelarstvo dobro razvito. V preteklosti je bil med edino sladilo, ki so ga uporabljali prebivalci. Iz medu so izdelali alkoholno pijačo medico in vosek, ki so ga uporabljali za izdelavo sveč.

Furmanstvo

Lega je Cerkniško polje uvrstila med pomembne transportne poti, saj leži na poti med Dunajem in Trstom. Skozi Cerknico je potekala »patriarhova pot«. Predstavljala je najkrajšo povezavo z morjem, povezovala pa je tudi cerkvene oglejske posesti v Vipavski dolini, Pivki, na Notranjskem in Dolenjskem. Transportno dejavnost so imenovali furmanstvo. Furmani so največkrat potovali v karavanah, s čimer so si zagotovili varnost. Z izgradnjo železnice Dunaj–Trst leta 1857 je furmanstvo na daljše razdalje zamrlo. Do uvedbe motornih vozil se je ohranilo le furmanstvo na krajše razdalje.

Kovaštvo

Kovačnice so nekdanje stale ob cestah, saj so bile zelo povezane s potrebami človeka na cesti. Če se je furmanu pokvaril voz ali so potrebovali novo podkev za konja, so se odpravili v kovačnico. Poleg tega so tam izdelovali tudi orodje, ki so ga ljudje potrebovali v poljedelstvu in živinoreji.

Kolarstvo

Kolarji so izdelovali kolesa za vozove. Kolesa so morala biti močna, saj so vozovi vozili po dolgih in težkih poteh. Poleg koles so kolarji izdelovali še lesene vozove, ročne vozičke, sani, kolovrate, zibelke, hodulje, samokolnice in leseno orodje.

Drevak

Cerkniško jezero ponuja veliko prednosti pa tudi možnosti za inovacije. Zaradi svoje značilnosti presihanja so se morali domačini znati po svoje. Izdelali so čoln, drevak. Oblika drevaka je podobna nekdanjim rimskim ladjam. Drevake so uporabili za plovbo po jezeru in ribarjenje. Ko je bilo jezero polno, je bil drevak do izgradnje nasipa v 20. stoletju za prebivalce Otoka in Laz pri Gornjem Jezeru edina povezava z vasmimi ob robu jezera. Z njim so prevažali tako ljudi kot živino, les in pridelke. Vaščani so imeli dva tipa drevakov. Drevak za prevoz ljudi je meril okoli 7 metrov, za prevoz živine pa 12 metrov.

Slika 8: Drevak (1930 Cerkniško jezero, 2013).

Ribolov

Ribolov je bil eden od glavnih virov preživetja za prebivalce ob jezeru. V srednjem veku so ribe lovili z mrežami, koši in saki. Največ so lovili ob presihanju jezera, ko so bile ribe ujete ob požiralniku. Lov je že od nekdaj nadzorovan in ribiči imajo stroga pravila. Domačini so lovili ščuke, šlajne, menke, klene in kaplje. Večino rib so izvažali. Z razvojem ribolova so se razvile tudi dejavnosti, ki so lov omogočale, npr. tkanje mrež in izdelava ribolovne opreme.

Ledarstvo

V zimskem času so prebivalci v zamrznjenem jezeru videli še en vir dohodka. Izrezali so velike kocke ledu, ki so ga prodali v večja mesta predvsem mesarjem in gostincem. Z uvedbo hladilnikov je ta panoga propadla.

Mlinarstvo

Pridelava žita je bila zelo razširjena, zato so bili mlini pomemben korak do vsakdanjega kruha prebivalcev. V mlinih so mleli žito, pa tudi semena in plodove drugih poljščin. Nekdaj je bilo na področju Cerkniškega jezera aktivnih več kot 30 mlinov.

Polhanje

Prvi zapisi o polhanju izhajajo iz 13. stoletja. V preteklosti so polhe lovili za mast in hrano. Ustrojili so tudi polhove kožuške in izdelali pokrivala – polhovke. Polhanje je ohranjeno še danes.

Žganjekuha

Poškodovano sadje so ljudje uporabili tako, da so iz njega skuhalo žganje. Zrelo sadje so nabrali v velike posode in počakali, da s pomočjo kvasovk zavre. Mešanico so nato destilirali po postopku, ki je že stoletja enak. Iz žganja so pripravljali likerje, raztopine za razkuževanje ran ali pa so ga imeli za pijačo. Najbolj je razvito kuhanje slivovke, sadjevca in tepkovca.

Tesarstvo

Dejavnost je povezana z gradnjo bivališč, gospodarskih naprav in mostov. Mojstri tesarstva so izdelovali tudi zahtevnejše konstrukcije, kot so kozolci.

(Tratnik, 2019: 31–46)

Nevarnost modernega načina življenja je, da bi se narodu zdelo ohranjanje svojega izročila nepomembno in bi se prepustili globalizaciji in povezovanju sveta. Učitelji lahko na tem področju naredimo veliko, zato se moramo zavedati svoje vloge, ki jo igramo v življenju otrok, da bi poznali, cenili, vzljubili in ohranili dediščino za naslednje rodove.

4 Delo z učenci

Šolski sistem nudi učencem širok spekter in pogled na slovensko kulturo in dediščino. Večkrat pa se, nenamerno, zanemarijo poznavanje lokalne kulture, zgodovine, lokalnih znamenitosti in zapuščine prednikov. Vloga učitelja je tako pri bližanju in poznavanju lokalnih 'zakladov' učencem velikega pomena. Predstavlja tudi idealno priložnost za multidisciplinarni pouk in povezovanje ter sodelovanje z zunanjimi institucijami.

Celostno naravnani učni proces je gotovo bolj učinkovit in pridobljeno znanje ostane učencem dlje v spominu. Odlično izhodišče za tak način poučevanja je interdisciplinarni pouk. Učenec se mora zavedati, da je učni proces celota in ne posamezen predmet, da se lahko ista tematika obravnava iz več zornih kotov pri vseh predmetih. Učitelji bi morali sodelovati pri načrtovanju pouka in učencu ponuditi globlje in širše znanje. Marentič-Požarnik (1997) v svojih delih opozarja, da je »razbitost, raztresenost znanja eden največjih problemov sodobne šole« in nazadnje tudi družbe.

Nekaj primerov, kako na naši šoli vključujemo lokalno naravno in kulturno dediščino:

- Pri pouku zgodovine v 6. razredu je ena izmed tematik kulturna dediščina. Z učenci skupaj spoznamo, kaj je dediščina, opredelimo kulturno in naravno, nato pa dobijo samostojno projektno delo. Vsak učenec si izbere en element dediščine, ga opiše in razišče. K nalogi učenci pristopijo z zanimanjem in vedno se pojavijo referati, ki so zelo zanimivi in edinstveni.
- V 7. razredu je organiziran kulturni dan Moj domači kraj, kjer si učenci ogledajo zgodovinske in kulturne značilnosti Cerknice: protiturški tabor okoli farne cerkve, spoznajo delo in življenje Jožeta Udoviča, Valvasorja, lokalne umetnike in glasbenike, ki pomembno vplivajo na prenos kulturne dediščine, cerkev Svetega Roka in se na kratko seznanijo z zgodovino Cerknice.
- Naravna kulturna dediščina je obravnavana v 8. razredu, ko se učenci odpravijo na teren in spoznajo naravne značilnosti okolja. Ogledajo si maketo jezera v štirih letnih časih, nato pa se podajo do jezera, kjer spoznajo naravne posebnosti kraškega presihajočega jezera.

4.1 Gibanje in druženje vseh generacij

Gre za državni projekt pod okriljem Šport in špas. Udeleženci različnih generacij predajajo znanje na druge, se družijo in tekmujejo v športnih igrah. Ker je kulturna in naravna dediščina dobra skupna točka za sodelovanje med generacijami, bo na naši šoli v letu 2023 rdeča nit tega dogodka ravno kulturna in naravna dediščina lokalnega okolja. Dogodek bo potekal 12. junija, saj na ta dan Občina Cerknica praznuje svoj praznik.

Koordinatorke dogodka bomo organizirale različne delavnice za učence šole, njihove starše in stare starše. Na dogodek bomo povabile lokalna društva, ki se ukvarjajo z ohranjanjem lokalne kulturne in naravne dediščine (Notranjski regijski park, Hiša izročila, ljudski pevci Jezerci, Planinsko društvo, skavti, taborniki).

5 Zaključek

Ugotavljam, da se sodobni človek vedno bolj zaveda pomena izročila, ki so ga predniki tako skrbno varovali stoletja, zato si različne skupine prizadevajo, da bi ohranile in promovirale dediščino svojega okolja in celotnega naroda. Pomembno vlogo pri tem ima šola, predvsem osnovna šola, saj se otroci takrat razvijajo in oblikujejo svoje vrednote. Nevarnost modernega načina življenja je, da bi se narodu zdelo ohranjanje svojega izročila nepomembno in bi se prepustili globalizaciji in povezovanju sveta. Učitelji lahko na tem področju naredimo veliko, zato se moramo zavedati svoje vloge, ki jo igramo v življenju otrok, da bi poznali, cenili, vzljubili in ohranili dediščino za naslednje rodove.

6 Literatura

- 1930 Cerkniško jezero – Sam v drevaku (2013). *Stare slike*, 20. 6. 2013. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: <https://stareslike.cerknica.org/2013/06/20/1930-cerkniško-jezero-sam-v-drevaku/>.
- Bogataj, Janez (2005): *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Jezerci na gostovanju v Belskem (2019). *Občina Cerknica*, 7. 10. 2019. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.cerknica.si/objava/219920>.
- Knific, Bojan (2008): »*Ko v nošo se odenem ...*«. Ljubljana. Slovensko etnološko društvo.
- Košak-Blumer, Staša (2009): *Sto narodnih noš na Slovenskem*. Ljubljana. Prešernova družba.
- Kumer, Zmaga (2002): *Slovenska ljudska pesem*. Ljubljana. Slovenska matica.
- Kunaver, Dušica (1997): *Ljudske noše od pomladi do pomladi*. Ljubljana. Samozaložba.
- Marentič-Požarnik, Barica (1997): Cilji, izhodišča in možne stranpoti kurikularne prenove. V Andreja Barle Lakota; Katra Bergant (ur.): *Kurikularna prenova*. Ljubljana. Nacionalni kurikularni svet.
- Mistična dežela Cerkniškega jezera (b. d.). *Notranjski park*. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.notranjski-park.si/>.
- Petrič, Magdalena (2000): *Mednarodno pravno varstvo kulturne dediščine*. Ljubljana: Ministrstvo za kulturo, Uprava RS za kulturno dediščino. Pridobljeno 1. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/Zakonodaja-ki-ni-na-PISRS/Kulturna-dediscina/27ee9ed3c9/Konvencija-o-varstvu-svetovne-kulturne-in-naravne-dediscine.pdf>.
- Ramsarska konvencija o zaščiti mokrišč (1971). *Ramsar.si*. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: http://www.ramsar.si/ramsar_besedilo.html.
- Tratnik, Devid (2019): *Vodnik po Notranjskem regijskem parku*. Cerknica: Notranjski regijski park.
- Ustava Republike Slovenije (1991). *Uradni list RS*, št. 33/1991 (28. 12. 1991). Pridobljeno 1. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/1991-01-1409?sop=1991-01-1409>.
- Verdev, Helena (2016): *Raziskujem preteklost 6, učbenik za zgodovino za 6. razred osnovne šole*, Ljubljana: Založba Rokus Klett.
- Vončina Gnezda, Meta (b. d.): Učno gradivo: Pravljičica o nesrečni ljubezni. *Notranjski regijski park*. Pridobljeno 25. 8. 2022 s spletne strani: https://life1.notranjski-park.si/ulist_slide.php?pid=176.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) (2008). *Uradni list RS*, št. 16/2008 (15. 2. 2008). Pridobljeno 1. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2008-01-0485?sop=2008-01-0485>.

DROBCI KULTURNE DEDIŠČINE V STRAŽIŠČU FRAGMENTS OF CULTURAL HERITAGE IN STRAŽIŠČE

✉ **Marko Jereb** (marko.jereb@guest.arnes.si), mag. prof. geografije in zgodovine, je učitelj geografije in zgodovine na Osnovni šoli Stražišče Kranj.

Slovenija

Povzetek

V vseh pokrajinah naše domovine se nahajajo drobci kulturne dediščine, ki opredeljujejo versko, narodno in kulturno identiteto slovenskega naroda. Če jih učitelj zna prepoznati kot pomembne in jih na pravilen način predstavi učencem, v njih zelo hitro zbudi željo po samostojnem raziskovanju. Za to pa ni bolj stimulativen okolja, kot sta učilnica na prostem in uporaba digitalne tehnologije. V članku bodo na primeru kulturne dediščine v Stražišču pri Kranju (umetne obrti – sitarstvo, stavbna kulturna dediščina ...) prikazane različne didaktične možnosti in digitalne rešitve (QGIS in QField, MapStore, videoposnetki ...), ki jih lahko uporabi učitelj in z njimi usmerja učence pri usvajanju novih veščin, znanj in kompetenc. Takšna oblika dela zahteva od učitelja veliko lastnega poglobljanja znanja, priprav in skrbne organizacije, vendar je običajno na koncu nagrajen z zadovoljstvom vseh udeležencev.

Abstract

In every region of our homeland there are fragments of cultural heritage which define the religious, national and cultural identity of the Slovenian nation. If a teacher is able to recognise them as important, and furthermore introduces them in a suitable way to their students, they quickly sense the thirst for exploring them on their own. There is no learning environment more stimulating than the one that includes outdoor classroom and digital technology. The article describes the application of various didactic options and digital solutions (QGIS and QField, MapStore, videos etc.) while studying the cultural heritage in Stražišče near Kranj (arts and crafts – sieve making, architectural heritage etc.) which can be used by teachers to guide the students in acquiring new skills, knowledge and competences. Such working method requires from the teachers to invest a lot of effort in broadening their own knowledge, improving the lesson plans, and organizing themselves thoroughly. However, in the end, this is usually rewarded by satisfaction of all participants.

Ključne besede: digitalna tehnologija, kulturna dediščina, sitarstvo, Stražišče pri Kranju.

Keywords: digital technology, cultural heritage, sieve making, Stražišče near Kranj.

1 Uvod

V času, ko se povprečen, digitalno vsaj osnovno pismen posameznik, na spletu ali na televiziji v trenutku, ko prižge napravo, sreča s poplavo informacij z vsega sveta; ko v kinematografih ali na spletnih platformah izrazito prevladuje hollywoodska filmska produkcija, na radijskih postajah pa angleška glasba; ko so globalna socialna omrežja neprestano dostopna na naših mobilnih telefonih itd., se zdi, da je ideja globalizma v celoti prevzela in uniformirala naša življenja. Če starejši na eni strani še premoremo nekaj zgodovinskega spomina, naši otroci plavajo v vseenakosti in vsesplošnosti. Pogosto se zgodi, da določeni učenci npr. pri ustnih nastopih ali pri predstavitvah raziskovalnih nalog v svojem besednjaku ne najdejo več ustreznih slovenskih besed oz. jih nadomeščajo s tujkami. To je le primer, kako bo naša, bogata slovenska kultura brez ustrezne aktivacije šole kot institucije, še bolj pa posameznih učiteljev lahko razvodenela.

Kaj je torej (slovenska) kulturna dediščina in na kakšen način jo lahko ohranjamo v šolskem prostoru? Slovar slovenskega knjižnega jezika kulturo definira kot »skupek dosežkov, vrednot človeške družbe kot rezultat človekovega delovanja, ustvarjanja« in »skupek dosežkov, vrednot človeške družbe kot rezultat človekovega delovanja, ustvarjanja« (SSKJ, 2022), se pravi, da je kultura tisto značilno, kar je človek skozi zgodovino ustvaril na materialnem, družbenem in duhovnem področju. Ker so na območju, na katerem živimo, skozi zgodovino živeli naši slovenski predniki, ki so oblikovali svoj način življenja in običaje ter pustili svoj pečat, pa je to naša, slovenska kultura. Ta ni bila nikoli izolirana, ampak so naši predniki

zaradi prehodnosti ozemlja prihajali v stik tudi s številnimi drugimi narodi in njihovimi kulturami. Vse te vplive so do določene mere tudi prevzemali, a na način, da so jih vtkali v svojo kulturo, ne pa da bi tuja kultura slovensko popolnoma nekritično preplavila, kot se to pogosto dogaja danes. Kar so naši predniki naredili, so nam zapustili v obliki t. i. kulturne dediščine.

To v osnovi delimo na nesnovno (nematerialno) in snovno (materialno) kulturno dediščino, pogosto pa tudi na premično in nepremično, naravno in kulturno ... Z lokalno nesnovno kulturno dediščino se na naši osnovni precej ukvarjamo, predvsem na razredni stopnji, v okviru dnevov dejavnosti, ki so namenjeni spoznavanju folklorne, ljudskih običajev, lokalnih jedi, čebelarjenja ... in v okviru interesnih dejavnosti (folklorni plesi); lokalna snovna kulturna dediščina (arheološki predmeti, ljudsko stavbarstvo, cerkvena in posvetna stavbna dediščina, ljudsko tipična lokalna orodja in drugi predmeti ...) pa je pogosto precej spregledana – zaradi zelo obsežnega učnega načrta pri predmetu zgodovina, ki časovno realno ne omogoča bolj poglobljenega lokalnega raziskovanja in tudi učiteljev, ki učence zelo radi vozimo na ekskurzije in izlete izven domačega kraja.

2 Kratek oris zgodovinskega dogajanja v Stražišču – vir kulturne dediščine

Številne arheološke najdbe v Stražišču in okolici pričajo, da je bilo območje poseljeno že v času kovinskih dob, najdenih pa je bilo tudi nekaj rimskih ostankov. V srednjem veku je današnje slovensko ozemlje spadalo najprej pod frankovsko nadoblast, kasneje pa je bilo del Svetega rimskega cesarstva nemške narodnosti (962). V tem času je bil v veljavi poseben družbeni sistem – fevdalizem, po katerem so vladarji svojim zvestim plemičem (tako posvetnim kot tudi cerkvenim) dajali v upravljanje ali pa tudi v trajno last obsežna ozemlja. Tako je Oton II. (973–983) leta 973 podaril freisinškim škofom obsežno območje Škofje Loke in okolice, takrat še brez Stražišča; leta 1002 pa je tedanji vladar Henrik II. stolnemu kapitlju freisinške škofije podelil še t. i. »predium Strasista«, to je območje Stražišča, Srednjega in Zgornjega Bitnja ter današnje Besnice. Vsa ta območja so kasneje prešla na samo škofijo. Zaradi teh ozemelj so freisinški škofje vse do srede 13. stoletja pogosto prihajali v spore s sosednjimi Ortenburžani, ki so imeli svoja ozemlja na drugi strani Save. (Kopač, 2002: 11) Dejstvo, da je v listini uporabljeno poimenovanje Strasista, kaže na to, da je naselje Stražišče ob darovnici že obstajalo. V 14. stoletju se je v Stražišču začelo oblikovati t. i. Šempetrsko gospostvo, manjše posestvo, ki so ga upravljali gradiščani (upravitelji) iz loškega gradu. Na temeljih domnevnega manjšega starejšega gradu so pozidali Šempetrsko graščino, v lasti pa so imeli tudi vinograd na pobočju bližnje Šmarjetne gore. V okolici so živeli tudi kmetje, ki so se, glede na ohranjene zapise v urbarjih, ukvarjali z vinogradništvom in so morali oddajati vino v škofovo vinsko klet. To posestvo so kasneje škofje prodali in je nato večkrat spremenilo lastništvo. (Mravlje in Križnar, 2002: 233)

256

Območje Stražišča je bilo tudi osrednji del velike pražupnije Šmartin pri Kranju, ki je segala vse od Lipnice pri Kropi pa do Podreče in je imela po zgodovinskih virih kar 17 podružnic. V samem Stražišču so bile tri: cerkev sv. Jerneja, cerkev sv. Petra in cerkev sv. Marjete na Šmarjetni gori. Župnijska cerkev je sprva stala na območju današnjega cestnega križišča ob železniški postaji, leta 1737 pa je bila postavljena nova cerkev v središču Stražišča. (Kopač, 2002: 33) Starost in pomembnost pražupnije kaže tudi na to, da je na tem območju zagotovo obstajala kontinuiteta med romaniziranim staroselskim prebivalstvom in Slovani. Ker je bila župnija že od nekdaj tako zelo pomembna, še danes skozi njo potekajo Jakobova, Emina in Martinova romarske poti.

Ker pa so bila pridobljena ozemlja precej redko naseljena, so škofje s svojih drugih posesti na Koroškem, Bavarskem in Tirolskem pripeljali kmete in s tem povečali vrednost svojih posesti. Nastali so številni veliki grunti, katerih prebivalci so se preživljali izključno s kmetijstvom. Ob njih so bili tudi številni bajtariji, ki se zaradi pomanjkanja zemlje niso mogli preživljati s kmetijstvom, zato so se – predvsem v Stražišču, pa tudi Bitnjah in Pevnem □ začeli ukvarjati s t. i. sitarstvom. Izdelovali so žimnata sita – to je tkani, spodnji del sita, ki ga je bilo potem potrebno še vpeti v lesen okvir. (Rant in Bajželj, 2014: 19) Med seboj so se povezali celo v ceh. V 17. in 18. stoletju se je izdelava sit vedno bolj širila, zato lahko govorimo celo o založniških delavnicah in manjših manufakturah. Žimo so pridobivali vse od Kranjske, Češke, Moravske, pa do Šlezije in Rusije. Izdelana sita so izvažali predvsem v Italijo, Francijo, Nizozemsko, Anglijo in Španijo. (Markelj in Skaza, 2002: 283) Poleg sit pa so se nekateri v Stražišču iz žime izdelovali tudi žimnice. Po letu 1960 sta obe obrti zamrli. Delitev na gruntarski in sitarski (bajtarski) del naselja je še danes dobro viden.

Kot je bilo že zapisano, je upravno Stražišče ležalo v Svetem rimskem cesarstvu nemške narodnosti, nato pa je prešlo v okvir Habsburške monarhije. Uprava je imela kontinuiteto, saj so bili Habsburžani že pred tem dolgo časa vodilna (cesarska) družina v cesarstvu. Večje spremembe so se zgodile v obdobju 1809–1814, ko so ozemlje današnje Slovenije zasedli Francozi in ustanovili t. i. Ilirske province. Nova upravna in sodna organizacija je povsem ukinila nekdanjo avstrijsko. V spomin na to obdobje se je na vhodnih vratih gostilne Benedik ohranila poslikava francoskega grenadirja v vsej svoji opravi, ki se danes nahaja v Gorenjskem muzeju. Po avstrijski zmagi nad Francozi se je avstrijska upravna ureditev obnovila.

Pomembne spremembe za Kranj na enem bregu in Stražišče na drugem bregu reke Save je leta 1870 prinesel prihod železnice in z njo povezan pojav industrializacije. Ker je železniška postaja stala v neposredni bližini, sta se po prvi svetovni

vojni, ko je večji del slovenskega ozemlja postal del Kraljevine Jugoslavije, tudi na t. i. Gaštejškem pašniku v Stražišču, začeli graditi dve tekstilni tovarni (Žibert, 2002: 70). Poleg razmaha industrije se je v tem času močno razširilo tudi združništvo.

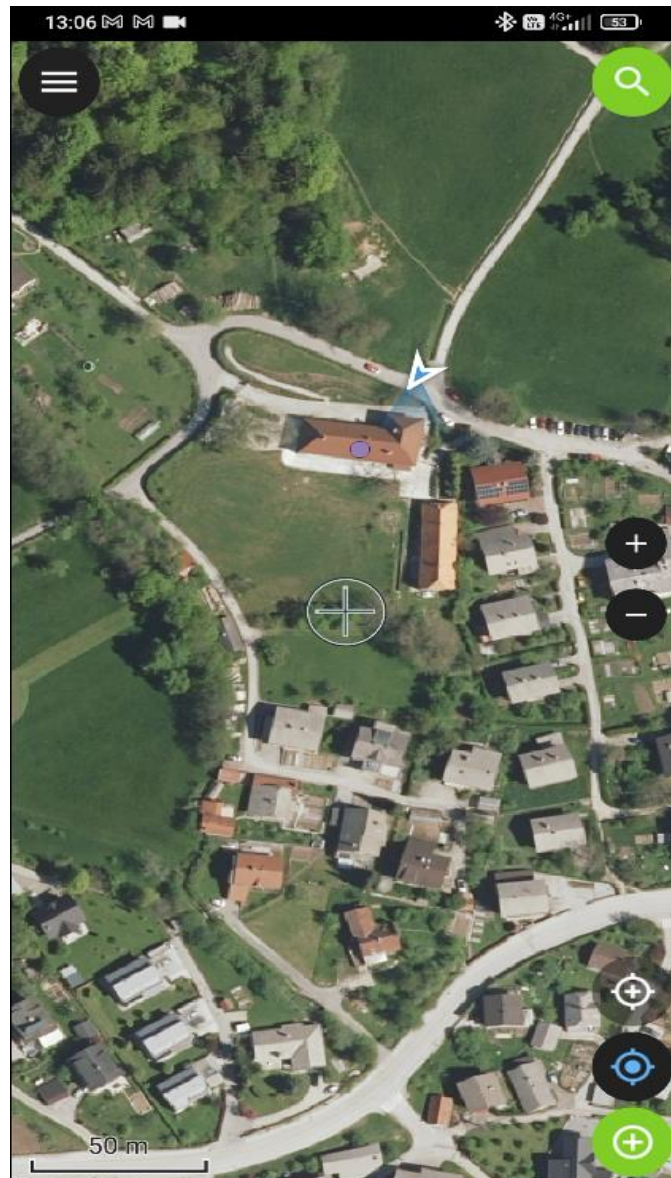
3 Šolsko raziskovanje snovne kulturne dediščine

Dolga in bogata zgodovina Stražišča se kaže tudi v bogati kulturni dediščini. Z njo se učenci podrobneje srečajo v 6. razredu v okviru izbirne teme pri predmetu zgodovina. Če na kratko strnemo, učni načrt predvideva, da razumejo razliko med kulturno in naravno dediščino, opišejo primere teh, na primerih iz krajevne zgodovine opišejo pomen ohranjanja kulturne dediščine, poznajo in opišejo krajevne šege, navade in lokalne obrti ter poznajo nekatere tradicionalne jedi (Kunaver idr., 2011: 9). Tema je torej izbirna, izrazito navezana na lokalno okolje, zato ji lahko vsak učitelj nameni različne poudarke.

V razredu se običajno najprej posvetimo osnovnemu razločevanju med naravno in kulturno dediščino, definiranju kulturne dediščine in njeni delitvi na snovno in nesnovno ter s pomočjo avdio-vizualnih ponazoril predstavimo primere ljudskih običajev in obrti. Ko učenci dobro poznajo osnove, pa se lotimo raziskovanja kulturne dediščine v lokalnem okolju. Navadno se osredotočimo na snovno kulturno dediščino, saj se z nesnovno učenci več ukvarjajo že na razredni stopnji in v okviru različnih dnevov dejavnosti, pa navsezadnje, kot smo videli, tudi v razredu. Vsako raziskovanje je zanimivejše, če so vanj vključene tudi želje oz. zanimanja učencev – v današnjem svetu otrok in mladostnikov se vse neizogibno vrti okoli digitalne tehnologije, zato ta znanja vključujem v učni proces. A čisto brez težav ne gre. Kljub temu, da so mobilni telefoni in računalniki vsesplošno prisotni, pa je v osnovnih šolah veliko premalo sistematičnega poučevanja o digitalnih veščinah, učenci sami pa večinoma dobro obvladajo le igrice in zabavna omrežja, zato je tudi vpletanje digitalnih pripomočkov v učni proces lahko precej zahtevno.

Pri spoznavanju s snovno kulturno dediščino v lokalnem okolju se z učenci posvetimo predvsem njenemu natančnemu lociranju, prepoznavanju glavnih značilnosti, opisovanju teh in dokumentiranju ter predstavitvi opravljenega dela. Pri prvih treh naštetih nalogah uporabljamo t. i. geografske informacijske sisteme (na kratko GIS), pri katerih gre za zbiranje, obdelavo in analizo podatkov, ki jih zberemo s samostojnim terenskim delom ali iz različnih podatkovnih baz, ter njihovo povezovanje z grafičnimi vektorskimi in rastrskimi prikazi – nastajajo različni splošni in tematski zemljevidi ... Programske opreme na tem področju je veliko, vodilni rešitvi pa sta ArcGis in QGIS. Obe ponujata številna uporabna računalniška, spletna in mobilna orodja, vendar pa je ArcGis plačljiv, QGIS pa je odprtokodna programska oprema. Sam uporabljam brezplačne in odprtokodne programske rešitve (poleg QGIS še GeoSolutions), saj podpiram idejo svobodnega programiranja, ob tem pa tudi ni zanemarljivo, da so sredstva za nakup licenc tako na strani šol kot tudi staršev zelo omejena.

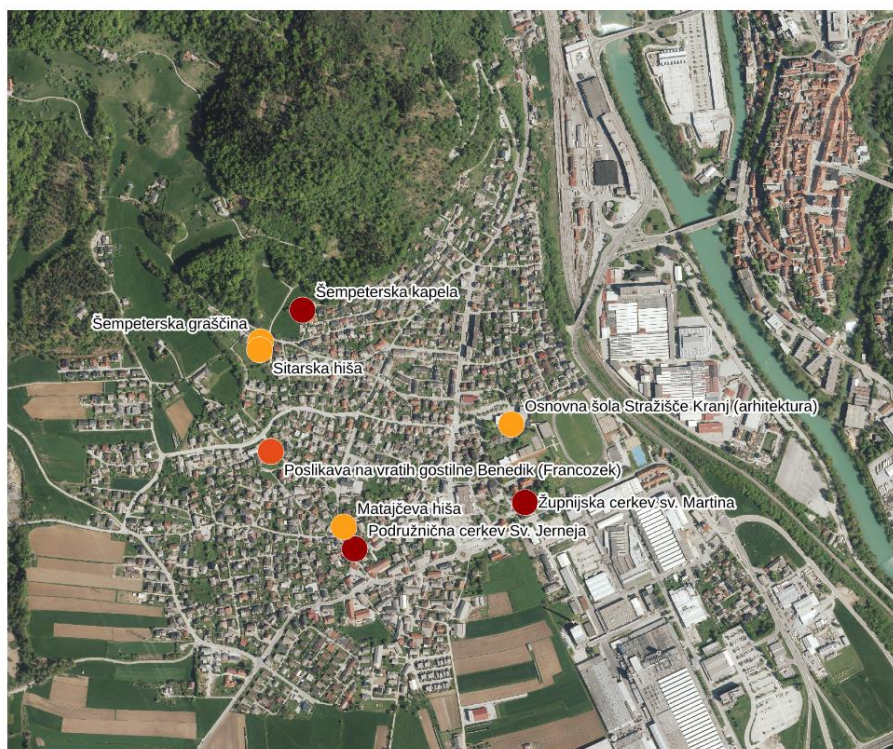
Pri lociranju snovne kulturne dediščine uporabljam terensko delo in mobilne telefone. QGIS namreč omogoča mobilno aplikacijo QField, ki je namenjena terenskemu zbiranju podatkov. Pred samim terenskim delom določim območje, na katerih bomo terensko delo izvajali, in pripravim ustrezno podlago – ustrezno geolociranemu ortofoto posnetku izbrane lokacije ali ustrezni topografski karti je potrebno dodati poseben dokument (bazo), v katerem predvidimo, katere podatke bodo učenci na terenu morali zbirati. Te dokumente je potem potrebno ustrezno pripraviti za prenos v mobilno aplikacijo. Pred odhodom na teren skupaj z učenci na mobilne telefone naložimo aplikacijo Qfield, ob tem pa jim podam razlago, kako morajo na terenu zbirati podatke – npr. če imajo učenci nalogo, da morajo poiskati stavbe, povezane s freisinškim gospostvom, bodo na terenu pred Šempetrsko graščino preko nje narisali ali poligon (pravokotnik) ali točko, nato pa jih bo aplikacija vodila k vpisu vnaprej določenih informacij, ki jih je potrebno zbrati – ali je stavba služila posvetnim ali sakralnim namenom ali je stavba obnovljena ali ne ...

Slika 1: Zaslonki primer kartiranja z uporabo mobilnega telefona (foto: Marko Jereb).

Vsi ti podatki se zbirajo v prej omenjeni bazi podatkov na mobilnem telefonu vsakega učenca, ob koncu terenskega dela pa se ali preko QFieldClouda (oblaka), ali pa ročno prenesejo oz. »združijo« v skupni bazi podatkov. Na ta način lahko vsak učenec »obdelaj« svojo ulico, ob koncu terenskega dela pa imamo kot razred podatke za večje območje. Takšno zbiranje podatkov imenujemo masovno zbiranje podatkov. Tako zbrane podatke nato računalniško obdelam in večinoma iz njih naredim zemljevide, ki natančno prikazujejo, kje se nahajajo posamezni elementi snovne kulturne dediščine. Na tem mestu lahko delo končamo, še bolje pa je, če ga nadgradimo z nadaljnjim raziskovanjem.

V šolski praksi se velikokrat pokaže, da se učenci največ naučijo, če morajo sami poiskati določene podatke in jih nato s svojimi besedami podati naprej. To naredimo s spletnim orodjem MapStore – to je odprtokodna spletna rešitev v okviru projekta GeoSolutions, ki je namenjena spletni predstavitvi kartografskih podatkov in pripravi interaktivnih spletnih predstavitev. Učenci tako lokacijske informacije o elementih snovne kulturne dediščine, ki so jih zbrali na terenu, obogatijo z dodatnimi informacijami, ki jih najdejo npr. v zgodovinskih knjigah, časopisih, lahko vprašajo starejše prebivalce kraja ali učitelja ... Zelo učinkovito je tudi to, da lahko posnamejo avdio- ali videoposnetke, vse skupaj pa potem oblikujejo v interaktivno predstavitev, ki je že takoj pripravljena za objavo na spletu. Pomembno je ravno to zadnje, saj v času digitalnih medijev in vsesplošne digitalizacije učencem veliko pomeni, da je njihovo delo javno vidno in dostopno.

Slika 2: Primer možnega preprostega zemljevida, narejenega po opravljenem terenskem delu (foto: Marko Jereb).

4 Razmišljanje o možnih problemih

Opisani postopek je učno učinkovit, učencem zanimiv, vendar pa žal res povsod ni izvedljiv. Največji problemi so po mojih izkušnjah naslednji:

- Preobširen in premalo fleksibilen učni načrt za zgodovino, ki ne omogoča, da bi si učitelji vzeli več časa za področja, ki učence zanimajo in jih je možno bolj podrobno predstaviti.
- Zgodovina v 6. razredu, ko se navadno ukvarjamo z kulturno dediščino, je časovno zelo omejena, saj jo imamo le eno uro na teden.
- Izbirni predmet Odkrivajmo preteklost mojega kraja (7. razred) se v praksi zelo redko izvaja, saj učenci raje izbirajo izbirne predmete s področja športa, likovne umetnosti in jezikov.
- Premalo računalniškega znanja, tako na strani učencev kot učiteljev.
- Številne šole imajo pomanjkljivo tehnološko opremo ali pa inovativnejši učitelji nimajo podpore s strani vodstva ali sodelavcev.
- Premalo je medpredmetnega povezovanja.

Smiselno bi bilo, da bi stroka učni načrt za zgodovino preoblikovala tako, da bi posameznemu učitelju omogočal več fleksibilnosti in lastne ustvarjalnosti. Na ta način bi učitelji učencem lahko ponudili aktivnejše raziskovanje in usvajanje vsebin, ki so neposredno povezane z okoljem, v katerem živijo.

5 Zaključek

Čprav so se v lokalnem okolju, v katerem živimo, učitelji pa tudi poučujemo prihodnje generacije, skozi zgodovino ohranili številni drobci snovne in nesnovne kulturne dediščine, se pogosto zdi, da nanje kar nekoliko pozabljamo. V poplavi informacij, tudi šolskih, ne najdemo časa ali pa volje, da bi poglobljeno raziskali tisto, kar neposredno opredeljuje našo lokalno identiteto. Smiselno bi zato bilo, da bi stroka učni načrt za zgodovino preoblikovala tako, da bi posameznemu učitelju omogočal več fleksibilnosti in lastne ustvarjalnosti. Na ta način bi učitelji učencem lahko ponudili aktivnejše raziskovanje in usvajanje vsebin, ki so neposredno povezane z okoljem, v katerem živijo. Ob tem bi bilo smiselno, da bi tako odločevalci na državni ravni kot tudi vodstva šol zagotovili učiteljem tehnično – med slovenskimi šolami so žal zelo velike razlike – in kakovostno strokovno podporo – torej izobraževanja, ki niso sama sebi namen, ampak prinašajo v vsakodnevni šolski praksi dejansko uporabne informacije. Ustrezno ozaveščeni mladi imajo namreč velik potencial, da najprej preko svojih staršev, kasneje pa kot aktivni prebivalci vplivajo na lokalno javnost in politiko v skrbi za ohranjanje lokalne kulturne dediščine, preko nje pa tudi narodne

zavesti in tradicionalnih vrednot. Človek, ki čuti in razume svoje lokalne korenine, bo manj podvržen zunanjim vplivom in bo tudi čutil kot Slovenec.

6 Viri in literatura

- Kopač, Janez (2002): Stražišče skozi upravni razvoj. V Tatjana Dolžan Eržen; Matevž Oman (ur.): *Stražišče pa Stražan. Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju: zbornik* (str. 11–30). Kranj: Gorenjski muzej.
- Kunaver, Vojko; Brodnik, Vilma; Gaber, Bernarda idr. (2011): Učni načrt. Program osnovna šola. Zgodovina. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 20. 2. 2015 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_zgodovina.pdf.
- Markelj, Marija; Skaza, Jerneja (2002): Sitarstvo in žimarstvo. V Tatjana Dolžan Eržen; Matevž Oman (ur.): *Stražišče pa Stražan. Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju: zbornik* (str. 281–283). Kranj: Gorenjski muzej.
- Mravlje, Silvo; Križnar, Mirko (2002): Stražišče je zelo staro naselje. V Tatjana Dolžan Eržen; Matevž Oman (ur.): *Stražišče pa Stražan. Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju: zbornik* (str. 232–239). Kranj: Gorenjski muzej.
- Rant, Helena; Bajželj, Anton (2014): Sitarski priročnik (elektronski vir): navodila za izdelavo žimnatega sita. Kranj: Gorenjski muzej. Pridobljeno 25. 7. 2022 s spletne strani. <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-218YIQCH/5cf2e748-a4cd-497c-8c1f-177d16d38b41/PDF>.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika – splet* (2022). Pridobljeno 25. 7. 2022 s spletne strani <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=kultura>.
- Žibert, Marjana (2002): Tekstilna stavka leta 1936 na desnem bregu Save. V Tatjana Dolžan Eržen; Matevž Oman (ur.): *Stražišče pa Stražan. Zbornik ob 1000. obletnici prve pisne omembe naselja Stražišče pri Kranju: zbornik* (str. 69–88). Kranj: Gorenjski muzej.

UČENJE Z ODKRIVANJEM LOKALNE KULTURNE DEDIŠČINE

LEARNING BY EXPLORING CULTURAL HERITAGE

✉ **Simona Levec** (simona.levrec@oshjh-staritrj.si), prof. geografije in zgodovine, je učiteljica geografije in zgodovine na OŠ heroja Janeza Hribarja Stari trg pri Ložu.

Slovenija

Povzetek

V prispevku je kot primer dobre prakse predstavljena obravnava izbirne teme Kulturna dediščina pri predmetu zgodovina v 6. razredu osnovne šole. Učenci pridobivajo znanje obravnavanega učnega sklopa po načelu pravila postopnosti z različnimi učnimi metodami: samostojno delo, terensko delo, izdelava avtentične naloge. V petih šolskih urah učenci spoznajo pojme povezane s kulturno dediščino, raziskujejo domači kraj, običaje, izdelajo zgibanko s predstavitvijo kulturne dediščine domačega kraja in se odpravijo na zgodovinski sprehod. Zgodovinski sprehod je primer učenja na terenu, kjer učenci odkrivajo in opazujejo kulturno dediščino domačega kraja – Starega trga pri Ložu. Sprehod temelji na ogledu znamenitosti, ki so zabeležene v registru kulturne dediščine. Gre za razna spominska obeležja, ki segajo v različna zgodovinska obdobja, pomembne zgradbe (profane stavbe, kamniti most, vodnjak in cerkev sv. Jurija). Med sprehodom primerjajo stare slike z aktualnim stanjem in ugotavljajo, kako so se spremenile zgradbe, ulice, materiali in skušajo ugotoviti, zakaj je prišlo do sprememb.

Abstract

The article showcases the optional topic of cultural heritage at History lessons in the 6th grade of primary school.

Students acquire knowledge by following the gradual approach using different teaching methods: individual work, field work, and writing an authentic written assignment. During five lessons students get to know cultural heritage terms, explore their hometown and customs, make a leaflet presenting the cultural heritage of their hometown and go for a historical walk. A historical walk is an example of field learning where students observe and discover the cultural heritage of their hometown – Stari trg pri Ložu. The walk includes sightseeing of the buildings which are part of the cultural heritage register. Those are various memorials from different historical periods, important buildings (profane buildings, a rock bridge, a well and the church of St. George). During the walk the students compare old photographs with the current situation and find the changes in buildings, streets and material and try to find the reasons for those changes.

261

Ključne besede: kulturna dediščina, lokalna zgodovina, Stari trg pri Ložu, učenje, zgodovinski sprehod.

Keywords: cultural heritage, local history, Stari trg pri Ložu, learning, historical walk.

1 Uvod

Pri pouku večkrat ugotavljamo, da učenci slabo poznajo svoj domači kraj in njegovo okolico. Običajno znajo poimenovati glavne turistične znamenitosti. Ne poznajo pa nastanka domačega kraja, njegovega razvoja, lokalnih znamenitosti in prebivalcev, ki so pomembno vplivali na razvoj kraja.

Poznavanje domačega kraja in razumevanje njegovega nastanka in razvoja prispevata k cenjenju lastne kulturne dediščine. Poznavanje lokalne kulturne dediščine je tudi osnova za poznavanje slovenske kulturne dediščine. Učenci se tako začnejo zavedati svoje okolice ter skušajo razumeti preteklost domačega kraja skozi perspektivo ljudi, ki so živeli v preteklosti. Pridobijo znanje o kulturni dediščini, vrednotijo kulturno dediščino in se ozaveščajo o pomenu ohranjanja lastnih kulturnih tradicij (Trškan, 2015).

V prispevku predstavljam različne pristope pri obravnavi izbirne teme Kulturna dediščina pri predmetu zgodovina v 6. razredu osnovne šole na primeru domačega kraja, Starega trga pri Ložu. Obravnava temelji na štirih sklopih ter uporabi različnih oblik in metod dela. Učenci spoznajo temeljne pojme, povezane s kulturno dediščino, izdelajo zgibanko, samostojno raziskujejo domači kraj in znanje utrdijo s sprehodom po domačem kraju. Učenci si vsebine, ki jih vidijo v živo in jih sami ustvarjajo, tudi mnogo bolj zapomnijo.

Prednost odkrivanja lokalne kulturne dediščine je bližina, dostopnost in cena. Učenci vidijo, potipajo predmete, o katerih se učijo. Zaradi bližine ne izgubimo veliko časa, ne potrebujemo avtobusnega prevoza, ni dodatnih stroškov, ki bi bremenili starše. Potrebne je le malo dodatne organizacije.

2 Namen in cilji pouka

Namen učnih ur na temo kulturne dediščine je izpolnjevanje učnih ciljev, opredeljenih v učnem načrtu za predmet zgodovina, hkrati pa pridobivanje veščin, potrebnih za življenje. »Dolžnost slehernega posameznika je, da stvaritve starejših rodov pozna, ob njih spoznava svojo kulturno in umetniško dediščino, ta dela uživa v svoje dobro in jih varuje za naslednje rodove« (Golob, 2003).

Ministrstvo za kulturo, ki med drugim skrbi za identificiranje kulturne dediščine, vodi register kulturne dediščine, njeno dokumentiranje, preučevanje in interpretiranje, celostno ohranjanje dediščine in njeno vključevanje v sodobno življenje, se zaveda pomena ohranjanja kulturne dediščine. Na spletni strani Ministrstva za kulturo je zapisano: »Kulturna dediščina je vrednota v vseh svojih pojavnih oblikah. Je pomemben in nedeljiv del lokalne, regionalne, nacionalne in evropske identitete, predstavlja kakovost življenjskega okolja in je ključni vir uravnoteženega razvoja regij ter Republike Slovenije. Dediščina je temelj kulturne pestrosti Slovenije, ki se prepleta z izjemno krajinsko in biotsko raznovrstnostjo, privlačnosti države za življenje naših državljanov, za izobraževanje, za razvoj, za umetniško ustvarjanje, za turizem in druge gospodarske dejavnosti. Kulturna dediščina širi prepoznavnost Slovenije v mednarodni skupnosti« (Direktorat za kulturno dediščino, 2022). Pomembno je, da učence sistematično in načrtno ozaveščamo o pomenu kulturne dediščine, najprej v lokalnem okolju, nato v državnem, evropskem in svetovnem.

Učni cilji, ki se nanašajo na izbirno temo Kulturna dediščina in jih vsebuje učni načrt za predmet zgodovina v 6. razredu, so:

Učenec »pojasni razliko med pojmom kulturna in naravna dediščina,

- opiše primere naravne in kulturne dediščine,
- na primerih iz krajevne zgodovine opiše pomen ohranjanja kulturne dediščine,
- oblikuje svoj načrt za ohranitev izbranega kulturnozgodovinskega spomenika iz domačega kraja,
- na primerih iz vsakdanjega življenja prikaže pomen spoštovanja do različnih kultur, pomen spodbujanja strpnosti do različnih kultur in medkulturnega sodelovanja,
- na primerih iz krajevne zgodovine opiše najbolj znane šege in navade,
- zbere podatke o domačih obrteh, ki so se ohranile do danes,
- navede primere domačih obrti in opiše njihove izdelke,
- na primerih opiše, katere so tipične slovenske jedi,
- primerja način prehranjevanja nekoč in danes« (Kunaver idr., 2011: 9).

V učnem načrtu za zgodovino v osnovni šoli je le en splošni učni cilj, ki je povezan z lokalno zgodovino:

- »na primerih iz krajevne zgodovine presojeti pomen ohranjanja in varovanja kulturne dediščine ter razviti odgovoren odnos do okolja« (Kunaver idr., 2011: 6).

V učnem načrtu za predmet zgodovina je pri vseh obveznih in izbirnih temah opredeljeno, da učenci razvijajo tudi učne cilje, ki se nanašajo na razvijanje spretnosti in veščin, pri katerih učenec:

- »oceni pomen ohranjanja in varovanja slovenske, evropske in svetovne kulturne dediščine ter okolja« (Kunaver idr., 2011: 26).

S terenskim delom utrdimo še obvezne učne vsebine za 6. razred. Učenec:

- »našteje večja zgodovinska obdobja,
- zna določiti neki zgodovinski letnici ustrezno desetletje, stoletje in tisočletje,
- našteje vrste zgodovinskih virov in opiše njihove značilnosti,
- pojasni pomen zgodovinskih virov za zgodovino in razloži, katere ustanove jih hranijo,
- našteje nekaj pomožnih zgodovinskih in drugih ved in sklepa o njihovem pomenu za zgodovino« (Kunaver idr., 2011).

Delo z zgodovinskimi viri je eden od temeljev pouka zgodovine. Učenci se na t. i. zgodovinskem sprehodu seznanijo z različnimi viri:

- pisni viri (karte, matična knjiga),
- materialni viri (slike, spominska obeležja, zgradbe).

Učenci ugotavljajo značilnosti vira, čemu je služil, kakšno je sporočilo vira.

Vključevanje lokalne zgodovine v pouk zgodovine vključuje kompetence vseživljenjskega učenja, ki sta jih sprejela Evropski parlament in Svet Evropske unije. Učni načrt za zgodovino temelji na teh kompetencah, ki so v dokumentu opredeljene kot »... kombinacija znanja, spretnosti in odnosov ...« (Osem ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje, 2012).

Kompetence vseživljenjskega učenja so:

1. sporazumevanje v maternem jeziku,
2. sporazumevanje v tujih jezikih,
3. matematična kompetenca ter osnovne kompetence v znanosti in tehnologiji,
4. digitalna pismenost,
5. učenje učenja,
6. socialne in državljanske kompetence
7. samoiniciativnost in podjetnost
8. kulturna zavest in izražanje (Osem ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje, 2012).

3 Ustvarjalnost pri pouku zgodovine

Ustvarjalnost in inovativnost sta med glavnimi lastnostmi sodobnega človeka. Botrovali sta velikim odkritjem in izumom v zgodovini človeštva. Pomen veščin ustvarjalnosti in inovativnosti opredeljuje dokument Resolucija Evropskega parlamenta. Govori o pomenu vseživljenjskega učenja za znanje, ustvarjalnost, inovacije. Evropski okvir podjetnostnih kompetenc opredeli ustvarjalnost kot eno od kompetenc podjetnosti, ki učence usmerja k radovednosti, odprtosti, razvijanju zamisli, opredeljevanju problemov, odkrivanju vrednosti zase in za druge. (Brodnik, 2020)

Med učne in inovativne veščine so uvrščene ustvarjalnost in inovativnost, kritično mišljenje, reševanje problemov, komuniciranje in sodelovanje. Tudi pri učencih želimo z različnimi metodami in oblikami dela pri pouku zgodovine spodbujati ustvarjalnost in inovativnost. (Brodnik, 2020)

Pri pouku zgodovine so pomembne veščine, ki se nanašajo na raziskovanje z zgodovinskimi viri, analiziranje neke teme v knjigi, argumentiranje stališča, razpravljanje o občutljivi temi s svojimi pogledi, podajanje konstruktivne povratne informacije. Rezultat ustvarjalnega dela učencev pri pouku zgodovine so lahko različni izdelki: oblikovanje logotipa, izdelava zloženke, izdelava itinerarija za ekskurzijo, izdelava izvirnega načrta za ohranitev ali popularizacijo kulturnozgodovinskega spomenika, sestavljanje dialoga za televizijsko reklamo, pisanje govora neke znane zgodovinske osebnosti, snemanje vloga znane zgodovinske osebnosti, zgodovinski eseji, izdelava maket, IKT – predstavitev (Brodnik, 2020).

263

4 Terensko delo pri pouku zgodovine

V učnem načrtu zgodovine za osnovno šolo je v didaktičnih priporočilih zapisano, da naj »učitelj usmerja učence z raznovrstnimi didaktičnimi pristopi (projektno delo, avtentično in raziskovalno učenje, zgodovinsko terensko delo, učenje z odkrivanjem, sodelovalno učenje, igra vlog in simulacije, medpredmetno povezovanje, timsko poučevanje idr.) k samostojnemu delu in k interakciji z drugimi učenci. Raznovrstni didaktični pristopi učence spodbujajo in jih uvajajo v samostojno delo z zgodovinskimi viri (pisnimi, slikovnimi, ustnimi, filmski ipd.). Pri pouku naj se spodbuja tudi uporaba sodobne tehnologije in razvijanje digitalnih zmožnosti pri učencih«. (Kunaver idr., 2011: 41) Takšni pristopi k učenju omogočajo inovativno in ustvarjalno učenje.

Učenci se v okviru pouka zgodovine preizkusijo z različnim delom na terenu. Najpogosteje je to risanje skic (naselja, hiše, dela zgradbe), fotografiranje in izdelava plakatov, obisk muzejev, gradov ali cerkva, reševanje delovnih listov v muzeju, ponovitev učne snovi ob spomenikih, arheoloških izkopaninah, mostovih, hišah. Spoznajo zgodovinske metode terenskega dela: opazovanje, odkrivanje in postavljanje hipotez. V domačem kraju lahko proučujejo ulice, zgradbe, industrijske zgradbe, kmetije, promet.

Glavna vprašanja pri raziskovanju kraja so naslednja:

- Kako se je prostor spremenil?
- Kakšni so načrti za zaščito zgradb?
- Kdo je tu živel?
- Kdo in zakaj je uporabljal ta prostor?
- Kakšna je prihodnost kraja? (Trškan, 2015)

5 Pouk

5.1 Seznanitev s pojmi

Obravnavi kulturne dediščine namenimo 5 učnih ur. Prvo učno uro namenimo pojmom povezanim s kulturno dediščino. V uvodu si učenci ogledajo zemljevid v učbeniku, prepoznajo slovensko dediščino in jo poimenujejo. Učenci že v 4. in 5. razredu pri predmetu družba spoznajo nekatere pojme o kulturni dediščini, ki so navedeni v učnem načrtu pri predmetu družba.

- Spoznajo in navedejo nekatere slovenske značilnosti (tipičnosti), posebnosti, in sestavine, ki oblikujejo narodno istovetnost, naravno in kulturno dediščino,
- razvijajo pozitiven odnos do tradicije,
- razumejo pomen ohranjanja tradicije (šege in navade, kulturni spomeniki idr.),
- poznajo nekaj primerov naravne in kulturne dediščine v domači pokrajini in po Sloveniji (Budnar idr., 2011).

V uvodni učni uri v parih ponovimo pojme s pomočjo kartončkov. Na prvih kartončkih so napisani pojmi: kulturna dediščina, naravna dediščina, kulturni spomenik, naravni spomenik, snovna in nesnovna kulturna dediščina, etnologija, etnolog, etnografski muzej, UNESCO, šege, navade, rokodelska dediščina. Na drugih kartončkih pa so razlage posameznih pojmov. Učenci jih smiselno razporedijo, nato skupaj preverimo rešitve. Pravilno razporejeni kartončki predstavljajo zapis v zvezek.

V nadaljevanju pari prejmejo še različne slike, ki prikazujejo kulturno in naravno dediščino. Učenci jih glede na prikazano razporejajo v tri stolpce. V prvi stolpec razporedijo naravno dediščino, v drugi stolpec snovno kulturno dediščino, v tretji nesnovno kulturno dediščino. Med slikami so tudi primeri slovenske dediščine, ki je na Unescovem seznamu. Po pregledu rešitev učence spodbudim k razgovoru o pomenu varovanja dediščine in pomenu uvrstitve kulturne dediščine na Unescov seznam.

5.2 Zgibanka

Po uvodni ponovitvi pojmov sledi samostojno delo. Učenci oblikujejo zgibanko, ki vsebuje po en primer snovne in nesnovne kulturne dediščine in en primer naravne dediščine občine Loška dolina. Učenci morajo narisati primer posamezne dediščine. Na razpolago imajo prospekte in letake, s katerimi si lahko pomagajo pri risanju. Zgibanko opremijo z ustreznimi napisi, naslovi in dodajo tudi svoje razmišljanje, zakaj menijo, da je pomembno varovati naravno in kulturno dediščino.

Ob koncu ure učencem predstavim samostojno domače delo. Domačo nalogo smo poimenovali »fotolov«. Naloga učencev je, da se sprehodijo po domačem naselju, poiščejo dva primera kulturne dediščine in ju fotografirajo. Imajo še posebno navodilo, da ne smejo fotografirati vaške cerkve ali gradu Snežnik. Cilj naloge je, da se sprehodijo po svojem domačem kraju in poiščejo in fotografirajo tisto bolj skrito, kar si običajni obiskovalec ali turist ne ogleda. Fotografija lahko izkazuje rokodelsko spretnost, arhitekturo, ki zaznamuje videz posamezne hiše ali domačega kraja in ima pomen v lokalnem okolju.

Drugi del naloge je, da fotografirajo primer nesnovne kulturne dediščine. Da je naloga lažja, jo opravljajo v času velikonočnih praznikov. Z velikonočnimi prazniki je povezanih veliko običajev od priprave potice, barvanje pirhov, »trkanje«, ljudske pesmi. Učenec si izbere en običaj in ga vključi v nalogo. Opravljeno nalogo pošljejo učiteljici po elektronski pošti.

5.3 Fotolov

Tretjo učno uro v razredu analiziramo nalogo. Učenci predstavijo svoje fotografije, pojasnijo, kaj jih je pritegnilo. Učencem postavljam različna vprašanja. Koliko je stara zgradba? Iz kakšnega materiala je? Kakšen je njen namen? Katero rokodelsko znanje izkazuje? Kako bi jo ohranili? Ali ima lokalni ali širši pomen? Pri pregledu fotografij večkrat odkrijemo kakšne podrobnosti, na katere niso bili pozorni. Po pregledu sledi priprava na zgodovinski sprehod.

Po običaju se na veliko noč seka pirhe. Pirhe se seka s kovanci, tisti, ki pirh zadane pa je zmagovalec, kovanec pa je njegov. To sem izbrala, ker tudi mi igramo to igro, in mi je zelo všeč.

»JAMCA«

Jamca je manjši objekt izven cerkvenega obzidja, v katerega so shranjevali pridelke. Izbrala sem jo zato, ker je zelo stara in je v zemlji.

Slika 1: Predstavitev fotolova (foto: Petra Porok).

5.4 Zgodovinski sprehod

Zgodovinski sprehod je primer učenja na terenu, kjer učenci odkrivajo in opazujejo kulturno dediščino domačega kraja. Zgodovinskemu sprehodu sta namenjeni dve uri pouka na terenu. Namenjen je spoznavanju dediščine domačega kraja in ponovitvi vsebin, ki smo jih pri zgodovini obravnavali skozi celo šolsko leto. Učencem naročim, naj si na začetku sprehoda nadenejo »zgodovinska očala«. Pozorni naj bodo na pročelja zgradb, na namembnost le-teh in na različna spominska obeležja. Sprehod temelji na ogledu znamenitosti, ki so zabeležene v registru kulturne dediščine. Gre za razna spominska obeležja, ki segajo v različna zgodovinska obdobja, pomembne zgradbe (profane stavbe, kamnit most, vodnjak in cerkev sv. Jurija).

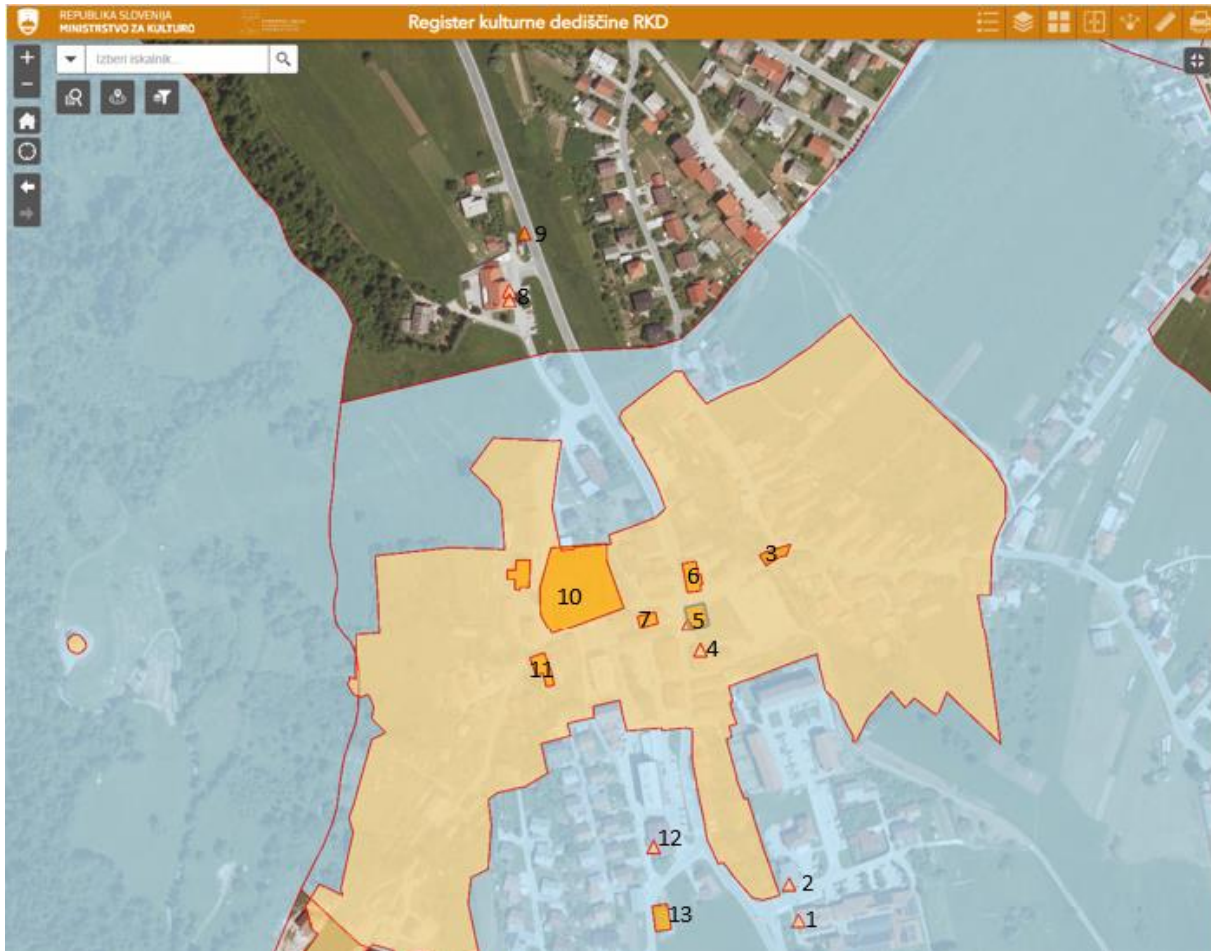

Slika 2: Zemljevid Starega trga pri Ložu iz 18. stoletja (Zemljevid Starega trga ..., b. d.).

Pred sprehodom si ogledamo zemljevid Starega trga pri Ložu iz 18. stoletja. Učenci s pomočjo vprašanj primerjajo stanje na zemljevidu z današnjim.

Primeri vprašanj:

- Kako se je v 18. stoletju imenoval Stari trg pri Ložu?
- Zakaj je ime v nemščini?
- Ali to pomeni, da so takrat živeli na tem ozemlju nemško govoreči ljudje?
- Katera zgradba nam pomaga pri orientaciji?
- Kje prevladujejo zgradbe?
- Kako se imenuje ta predel Starega trga danes?
- Kako se zemljevid razlikuje od današnjih zemljevidov?

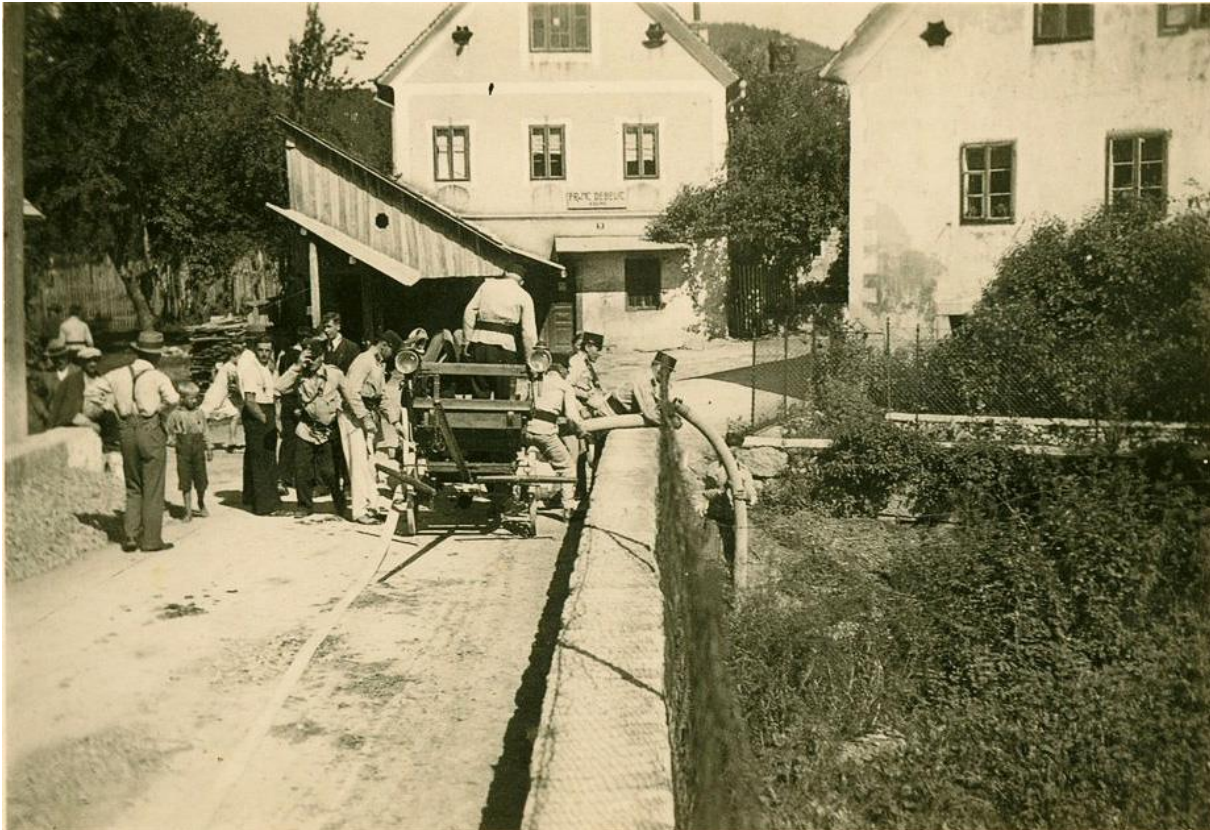

Slika 3: Načrt poti (Register kulturne dediščine, b. d.).

Legenda:

- 1 Bronast doprnski kip narodnega heroja Janeza Hribarja.
- 2 Plošča z vklesanim napisom je posvečena v NOV ubitima sestrama Palčič.
- 3 Kamniti most z dvema lokoma in kamnito ograjo.
- 4 Plošča posvečena ustanovitvi partizanske nižje realne gimnazije.
- 5 Gručasto trško naselje prvič omenjeno leta 1237.
- 6 Nadstropna trška hiša s strešno frčado, oblikovano v secesijskem slogu.
- 7 Nadstropna trška hiša.
- 8 Plošča, posvečena umorjeni šolski upraviteljici Štefki Prešernovi in v NOV padlim članom Gasilskega društva Stari trg.
- 9 Zidan vodnjak.
- 10 Župnijska cerkev svetega Jurija.
- 11 Profane stavbe.
- 12 Plošča s posvetilom padlim kurirjem kurirske postaje TV-18.
- 13 Leseno, veliko gospodarsko poslopje.

Sprehod pričnemo pred vhodom v osnovno šolo, kjer je postavljen doprski kip heroja Janeza Hribarja, po katerem se imenuje naša osnovna šola. Učenci povedo, kar že vedo o Janezu Hribarju in o njegovem pomenu za lokalno skupnost. Njegov daljnosežen pomen je zagotovo ustanovitev Kovinoplastike Lož, ki še vedno predstavlja glavno zaposlitev za domačine. Sprehodimo se mimo lekarne, kjer je spominsko obeležje sestram Palčič. Pogovorimo se o pomenu lekarniške dejavnosti. Naslednja točka je kamniti most čez potok Bržiček. Ogleđamo si njegovo obliko in material iz katerega je zgrajen. S pomočjo stare fotografije primerjamo stanje mostu, zgradbe v okolici, ugotavljamo, v katerem letnem času je bila fotografija posneta. Pozorno si na sliki ogledajo prikazano gasilsko vozilo z gasilci. Primerjamo njihovo opremo in oblačila.

Slika 4: Gasilsko društvo (Zgodovina PGD Stari trg pri Ložu, b. d.).

Daljši postanek sledi ob glavni prometnici. Ogleđamo si obeležje in primerjamo stare fotografije z današnjim videzom naselja. Učenci skušajo prepoznati zgradbe na sliki, na slikah poiskati stojšče, ugotavljajo, kako se je spremenila njihova namembnost. Opozorim jih na oblačila naključnih mimoidočih na fotografiji, prevozna sredstva, materiale, ki jih lahko opazimo na fotografijah.

Pot nadaljujemo proti zgradbi, kjer je sedež občine Loška dolina in gasilski dom. Preberemo si obeležji, posvečeni pokojni učiteljici in padlim gasilcem v času druge svetovne vojne. V bližini si ogledamo vodnjak. Učenci ugotavljajo njegov namen.

Poseben poudarek pri sprehodu naredimo pri ogledu cerkve, ki je primer najstarejše ohranjene stavbe v Starem trgu pri Ložu. Pred vstopom v cerkev se pogovorimo tudi o bontonu oblačenja in obnašanja v sakralnih objektih. V cerkvi skušajo učenci prebrati letnico na plošči, ki je zapisana z rimskimi številkami (medpredmetno povezovanje z matematiko), letnici določimo stoletje, tisočletje. Prepoznavajo materiale, iz katerih je zgrajena cerkev, klopi. Ugotavljajo, kakšno znanje in veščine so potrebovali pri gradnji. Srečajo se z različnimi umetniškimi slogi, ki jih bomo spoznavali pri zgodovini v naslednjih letih. Ogleđamo si tudi matično knjigo rojstev. Učenci razmišljajo, kakšen je pomen matičnih knjig, kaj lahko tudi sami poiščejo v njih, zakaj jih še danes vodimo. Povzpnejo se tudi na zvonik, kjer si ogledajo zvonove in razgled na dolino.

Sprehodimo se skozi star trški del, učence opozorim na izgled ulice in hiš, nato se odpravimo mimo pošte, kjer je obeležje padlim kurirjem, in mimo lesenega gospodarskega poslopja.

Slika 5: V zvoniku (foto: Hejdi Baraga).

Med potjo opazujemo zgradbe, ki so na seznamu kulturne dediščine. Nekatere so obnovljene, nekatere propadajo. Zelo je aktualno vprašanje o pomenu varovanja materialne kulturne dediščine, o pozitivnih in negativnih straneh zaščiteneh objektov. Učencem postavljam vprašanja za razmislek:

- Kakšen je odnos države, občine, domačinov do teh objektov?
- Katere objekte je smiselno ohraniti, obnoviti?
- Kakšno funkcijo dodeliti zaščiteneh objektom?

Zagotovo je najpomembnejši cilj, da učenci spoznajo domači kraj, njegovo zgodovino in pomembne objekte, rokodelske spretnosti, šege, navade in običaje, ki pričajo o življenju nekega kraja in njegovih prebivalcih. Vse to z namenom, da bi cenili okolje, iz katerega izhajajo, in bi ta odnos prenašali tudi na svoje otroke.

6 Zaključek

Kulturna dediščina je del nas in okolja oz. družbe, v kateri živimo.

Zato jo obravnavamo na primeru domače pokrajine, ki je učencem blizu. Učenci v okviru petih ur pouka, namenjenih obravnavi kulturne dediščine razvijajo kompetence vseživljenjskega učenja: sporazumevanje v maternem jeziku (podajanje svojega mnenja, delo s slikovnim gradivom, delo z zemljevidom, zapis učne snovi, opis fotografiranih predmetov, predstavitev svojih fotografij), sporazumevanje v tujih jezikih (branje napisov v nemščini in latinščini), matematična kompetenca ter osnovne kompetence v znanosti in tehnologiji (določanje stoletij, tisočletij, umeščanje v zgodovinsko obdobje, orientacija v času), digitalna pismenost (fotografiranje, oblikovanje zapisa v Wordu in pošiljanje le-tega po elektronski pošti), učenje učenja (sodelovanje med učenci, medsebojna pomoč), socialne in državljanske kompetence (bonton, spoštljiva komunikacija), samoiniciativnost in podjetnost (ustvarjalnost, iznajdljivost, sodelovanje), kulturna zavest in izražanje (zavedanje o pomenu varovanja naravne in kulturne dediščine) (Boldin, 2020).

Zagotovo je najpomembnejši cilj, da učenci spoznajo domači kraj, njegovo zgodovino in pomembne objekte, rokodelske spretnosti, šege, navade in običaje, ki pričajo o življenju nekega kraja in njegovih prebivalcih. Vse to z namenom, da bi cenili okolje, iz katerega izhajajo, in bi ta odnos prenašali tudi na svoje otroke.

Ko učenec med sprehodom reče: »Učiteljica, tega pa še nikoli nisem opazil, čeprav grem vsak dan mimo,« vem, da je namen učenja izpolnjen.

7 Viri in literatura

- Boldin, Aleksandra (2020): Vključevanje lokalne zgodovine v pouk zgodovine s primeri dobre prakse učenja z avtentičnimi nalogami za spodbujanje ustvarjalnosti pri pouku zgodovine. V Vilma Brodnik (ur.): *Zgodovina v šoli*, 28(1), str. 38–47. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Brodnik, Vilma (2020): Spodbujanje ustvarjalnosti in inovativnosti pri pouku zgodovine. V Vilma Brodnik (ur.): *Zgodovina v šoli*, 28(1), str. 2–23. Ljubljana: Zavod RS za šolstvo.
- Budnar, Meta; Kerin, Mihaela; Umek, Maja idr. (2011): *Učni načrt. Program osnovna šola. Družba*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 8. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_druzba_OS.pdf.
- Direktorat za kulturno dediščino (2022): Pridobljeno 19. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/podrocja/kultura/kulturna-dediscina/>.
- Golob, Nataša (2003): *Umetnostna zgodovina: učbenik za umetnostno zgodovino v gimnazijskem izobraževanju, srednje tehniškem oz. strokovnem izobraževanju in poklicno tehniškem izobraževanju*. Ljubljana: DZS.
- Kunaver, Vojko; Brodnik, Vilma; Gaber, Bernarda idr. (2011): *Učni načrt. Program osnovna šola. Zgodovina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 8. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_zgodovina.pdf, <https://dun.zrss.augmentech.si/#/>.
- Osem ključnih kompetenc za vseživljenjsko učenje (2012). Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost, kulturo in šport. Pridobljeno 19. 8. 2022 s spletne strani: https://skupnost.sio.si/pluginfile.php/432495/mod_resource/content/0/Gradivo/Osem_kljucnih_kompetenc.pdf.
- Register kulturne dediščine (b. d.). RS, Ministrstvo za kulturo. Dostopno na spletni strani: <https://gisportal.gov.si/portal/apps/webappviewer/index.html?id=df5b0c8a300145fda417eda6b0c2b52b>.
- Trškan, Danijela (2007): *Lokalna zgodovina – učenje z odkrivanjem*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Znanstvenoraziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Trškan, Danijela (2015): Lokalna zgodovina v učnih načrtih za osnovno in srednjo šolo. V Dušan Nečak (ur.): *Stiplovškov zbornik: zbornik* (str. 345–361). Ljubljana: Filozofska fakulteta. Pridobljeno 19. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.sistory.si/11686/26783>.
- Zgodovina PGD Stari trg pri Ložu (b. d.). *PGD Stari trg*. Pridobljeno 19. 8. 2022 s spletne strani: <http://www.pgd-staritrq.com/o-drustvu/zgodovina/>.
- Zemljevid Starega trga pri Ložu iz 18. stoletja (b. d.). *Arcanum.com*. Pridobljeno 19. 8. 2022 s spletne strani: <https://maps.arcanum.com/en/map/europe-18century-firstsurvey/?bbox=1608592.0089530053%2C5735173.543629278%2C1615036.605900299%2C5737414.104020887&layers=163%2C165>.

ODKRIVAMO KULTURNE ZAKLADE SELŠKE DOLINE

EXPLORING THE SELŠKA VALLEY TREASURES

✉ **Damjana Demšar** (damjana.demsar@os-zelezniki.si), univ. dipl. zgodovinarica, je učiteljica zgodovine, domovinske in državljanske kulture in etike ter turistične vzgoje na OŠ Železniki.

Slovenija

Povzetek

Pri poučevanju spodbujam in opozarjam učence, kako pomembno je ohranjanje kulturne dediščine za zanamce. V naši občini se zavzeti posamezniki ter društva trudijo, da bi se kulturna dediščina dotaknila tako domačinov kot turistov. Številni dogodki, ki obujajo našo dediščino, to potrjujejo, med drugim so Železniki zagotovo najbolj prepoznavni po Čipkarskih dnevih.

V minulem letu sem z učenci izpeljala dva projekta. S šestošolci smo raziskovali lokalno kulturno dediščino, ki je v neposredni bližini njihovega doma. Nastale so zanimive naloge o stavbah Selške doline, ki so jih učenci predstavili sošolcem. Skupina sedmošolk je izdelala raziskovalno nalogo o družinskem turizmu in naredila načrt postavitve tematske poti, ki vključuje tudi letak z vprašanji, ki so vezana na kulturno dediščino Železnikov.

S tovrstnimi dejavnostmi v učencih krepimo pripadnost lokalni skupnosti ter domovinsko zavest, hkrati pa negujemo kulturno dediščino kraja in učence vzgajamo v aktivne in odgovorne državljane, ki bodo ponotranjili pozitiven odnos do kulturne dediščine in jo ponosno predajali naprej.

Abstract

History lessons as well as the Civics and Ethics Education lessons offer enormous opportunities to nurture and promote awareness of cultural heritage. At my lessons, I often remind students how important it is to preserve it for the next generations. In our municipality there are dedicated individuals and several associations that work hard to ensure that cultural heritage reaches both locals and tourists. Many events that focus on our heritage confirm this, and the town of Železniki is best known for its Lace Days.

Last year I carried out two projects with my students. My six-graders were exploring the local heritage close to their homes. They created and presented interesting assignments about more or less-known buildings of the Selška valley to their classmates. A group of seven-graders carried out a research on family tourism and planned for a thematic trail in Železniki. It also includes a leaflet with questions related to the cultural heritage of Železniki.

With the help of such activities, we strengthen students' patriotic awareness and a sense of belonging to the local community. Besides that, we nurture the local cultural heritage and educate students to become active and responsible citizens who will hopefully internalize a positive attitude towards cultural heritage and proudly pass it on the next generations.

Gljučne besede: domovinska zavest, kulturna dediščina, raziskovalna naloga, tematska pot, turistični delavci.

Keywords: patriotic awareness, cultural heritage, research task, thematic trail, tourist workers.

1 Uvod

Pri pouku zgodovine je v 6. razredu ena od izbirnih tem tudi kulturna dediščina. Odločili smo se, da se je bomo v šolskem letu 2021/2022 lotili drugače, z nalogami o lokalni stavbni dediščini. S skupino sedmošolk smo kulturno dediščino vključili v raziskovalno nalogo pri odkrivanju kulturnih pogojev za turizem v kraju, ki so pomembni za postavitve tematske poti za otroke, ki smo si jo zamislili v Železnikih. Učence sem želela spodbuditi k spoznavanju lokalne zgodovine in kulturne dediščine ter poudariti pomen njenega ohranjanja, tako bi učenci okrepili domovinsko zavest ter bi postajali bolj aktivni

državljeni. V njih sem želela vzbuditi željo po raziskovanju, zanimanje za zgodovino, spodbuditi lokalno in narodno pripadnost ter odgovornost vseh za ohranjanje kulturne dediščine. V nadaljevanju bom predstavila, kako smo to izvedli.

Z učenci smo kot posamezniki in v raziskovalnem timu sodelovali z lokalnimi turističnimi delavci ter zaposlenimi v muzeju Železniki ter od njih pridobili informacije in literaturo. Z njimi načrtujemo nadaljnje sodelovanje pri pripravi prireditev, kot so Čipkarski dnevi, Luč v vodo, Hoja za zvoncem itd., da bi poskrbeli, da kulturna dediščina pri nas ne bo zamrla.

2 Učenje z lokalno kulturno dediščino

2.1 Cilji pouka zgodovine in didaktična priporočila

2.1.1 Cilji in metode pouka

Zasledovali smo splošne cilje iz učnega načrta za zgodovino v osnovni šoli. Tu navajam nekaj najpomembnejših:

- »... z uporabo in učenjem ob raznovrstnih zgodovinskih virih razvijati spretnosti preproste uporabe zgodovinskih raziskovalnih metod, prilagojenih starosti in zmožnostim učencev;
- predstaviti svoje znanje na različne načine: ustno, pisno, grafično, ilustrativno, z informacijsko tehnologijo (IT) itd.;
- ob izgrajevanju, poglobljanju in razširjanju znanja iz slovenske zgodovine razvijati zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti;
- na primerih iz krajevne zgodovine presojati pomen ohranjanja in varovanja kulturne dediščine ter razviti odgovoren odnos do okolja;
- pripravljati se na samostojno in odgovorno ravnanje v življenju kot posamezniki in kot člani lokalne skupnosti in družbe« (Kunaver idr., 2011: 7–8).

Uporabili smo metodo učenja z odkrivanjem, katere glavni namen je učenčevo razumevanje zgodovine, ki je več kot navadno znanje, kot pravi dr. Trškanova. Ta metoda je kot interdisciplinarno učenje, pri katerem se znanje, sposobnosti in vedenje učencev dopolnjujejo. Tako učenje omogoča »... da učenci bolje razumejo preteklost, bolj cenijo zgodovino in bodo zgodovino tudi smotrneje uporabljali v svojem življenju« (Trškan, 2006: 64). Poslužili smo se tudi terenskega dela, z metodami opazovanja (zapisovanje, risanje, fotografiranje), odkrivanja (intervjuji, zbiranje podatkov). Uporabili smo še metode: razgovora, dela z viri, dela z IT.

2.1.2 Učiteljeva vloga, didaktični pristopi pri izobraževanju

V didaktičnih priporočilih zasledimo, da ima učitelj veliko vlog v procesu poučevanja in sicer kot posredovalec znanja, mentor itd. Uporablja različne didaktične pristope. Učencem pomaga pri samostojnem delu. Dopusča možnost, da ti rezultate dela predstavijo na svoj način in spodbuja njihovo aktivnost v razredu in zanimanje za zgodovino. Upošteva sodobne didaktične pristope s sodobno didaktiko zgodovine, pri čemer upošteva individualne razlike med učenci. Usmerja jih z didaktičnimi pristopi: projektno delo, raziskovalno učenje, zgodovinsko terensko delo, sodelovalno učenje, medpredmetno sodelovanje idr. Z njimi spodbuja učence in jih uvaja v samostojno delo ter interakcijo z drugimi učenci. Navaja učence k samostojnemu delu z zgodovinskimi viri (pisnimi, slikovnimi, ustnimi ipd.). Spodbuja uporabo IT tehnologije in razvijanje digitalnih zmožnosti pri učencih. Sodoben učitelj sodeluje tudi z drugimi institucijami povezanimi z zgodovino in kulturno dediščino (muzej, arhiv itd.), saj učenci tako razvijajo razne spretnosti ter oblikujejo odgovoren odnos do ohranjanja in varovanja kulturne dediščine (Kunaver idr., 2011: 40–41).

2.2 Kaj je kulturna dediščina in kako jo ohranjati?

2.2.1 Kulturna dediščina

Po Zakonu o varstvu kulturne dediščine (ZVKD) iz leta 2008 so kulturna dediščina dobrine, ki so podedovane iz preteklosti, ki jih imajo državljani Slovenije za izraz svojih vrednot, identitet, etnične pripadnosti, verskih prepričanj, tradicij, znanj idr. (Urbanistični terminološki slovar, 2015). Dediščina vključuje vidike okolja, ki izhajajo iz medsebojnega vplivanja med ljudmi in prostorom skozi čas. Dediščina Slovenije je pomembna za lokalno, regionalno, nacionalno in evropsko identiteto in je gibalno razvoja regij in države. Je dokument obstoja vseh Slovencev in drugih državljanov Republike Slovenije. Najdemo jo po celi državi. V njej vidimo priložnost za razvoj družbe, lokalnih skupnosti in države (ZVKD-1, 2008).

Kulturno dediščino delimo na *materialno* in *nesnovno dediščino*.

Materialno dediščino sestavljata *premična* in *nepremična* dediščina. Naša kulturna dediščina so vsi arheološki predmeti in najdišča, stare vasi, mesta in stavbe. Zraven sodijo predmeti povezani s pomembnimi osebami in dogodki iz zgodovine (rojstne hiše, tehnični predmeti posebne vrednosti, spominske table ...) Veliko državne in lokalne dediščine hranijo v muzejih, arhivih, galerijah in knjižnicah.

Arheološka dediščina so ostanki starih zgradb, orodja, posod, nakita. Preko njih spoznavamo življenje ljudi iz obdobja prazgodovine, iz časa pred poznavanjem pisave.

Pomemben del materialne kulturne dediščine je *stavbna dediščina*, od gradov, cerkva, samostanov do starih mestnih jeder s pomembnimi stavbami. K ljudski stavbni dediščini na podeželju štejemo kmečke domove, opremo le-teh, gospodarska poslopja (hleve, kašče, kozolce, čebelnjake, ...) in vaške kapelice ter znamenja.

Nesnovna kulturna dediščina ni nič manj pomembna, to so *šege* in *navade* naših prednikov. (Janša-Zorn idr., 2004)

Seznam registrirane nesnovne kulturne dediščine vsebuje tudi šege, običaje in navade, ki so prisotne tudi v naših krajih, npr. oglarstvo, klekljanje slovenske čipke, spuščanje gregorčkov, izdelava malih kruhkov, skodlarstvo, miklavževo idr. (Nesnovna dediščina, 2022).

2.2.2 Varovanje kulturne dediščine

V Sloveniji imamo dolgoletno tradicijo organiziranega varstva kulturne dediščine. Družba in posamezniki so jo s svojim znanjem ustvarili, jo prepoznavajo in ohranjajo. Predstavlja dokument obstoja narodne in državne skupnosti ter hkrati priložnost za njen razvoj. Kulturno dediščino ohranjamo in uveljavljamo kot vir za gospodarski, družbeni in lokalni razvoj. V strategiji njenega ohranjanja piše, da je temelj sodobne ustvarjalnosti in prepoznavnosti Slovenije v mednarodni skupnosti. Njen splošni cilj je s pomočjo dediščine prispevati h kakovosti življenja in k bolj povezani družbi, pospešitvi trajnostnega razvoja Slovenije in nenazadnje izboljšanju odnosa družbe do naše dediščine. Te cilje se na ravni države, regij in lokalne skupnosti zasleduje v skladu z mednarodnimi pogodbami, priporočili EU in Ustave RS (Strategija kulturne dediščine 2020-23, 2019).

Register kulturne dediščine vodi Ministrstvo za kulturo Republike Slovenije kot zbirko podatkov o dediščini v Sloveniji. Vodi se zaradi informacijske podpore izvajanju varstva dediščine, namenjen je tudi predstavljanju in raziskovanju dediščine ter vzgoji, izobraževanju in razvijanju zavesti javnosti o dediščini. Sestavljajo ga: register *nepremične kulturne dediščine*, register *nesnovne kulturne dediščine* in register *premične kulturne dediščine*. (Register kulturne dediščine, 2022).

Register nepremične kulturne dediščine se pri nas vodi od leta 1991, register nesnovne kulturne dediščine se razvija od leta 2009, register premične kulturne dediščine še ni vzpostavljen. Celostno ohranjanje dediščine se uresničuje v razvojnem načrtovanju in ukrepih države, pokrajin in občin tako, da dediščino ob spoštovanju njene posebne narave in družbenega pomena vključujejo v trajnostni razvoj (Register kulturne dediščine, 2022). V tem registru najdemo tako plavž v Železnikih kot ruševine stare cerkve sv. Lucije v Dražgošah in še mnoge druge iz naše doline.

Zakon o varstvu kulturne dediščine določa načine varstva kulturne dediščine ter pristojnosti pri njenem varstvu z namenom omogočiti celostno ohranjanje dediščine (ZVKD-1, 2008).

2.2.3 Naloga šestošolcev

2.2.3.1 Navodila, metode, svetovanje in mentorstvo učencem

S šestošolci smo se pri pouku zgodovine lotili teme Kulturna dediščina. Razložili smo najpomembnejše pojme, snov zapisali v zvezek in se pogovarjali o primerih kulturne dediščine. Nato so učenci dobili navodila za samostojno delo (Priloga 1). Skupaj smo jih pregledali in pogledali primer naloge stavbne kulturne dediščine Kamniti most v Škofji Loki. Učenci so videli, kako se oblikuje naloga in kako posamezne odgovore na vprašanja pregledno prikažejo na miselnem vzorcu. Namenoma sem izbrala objekt v Škofji Loki in ne v Selški dolini, da ne bi učencem odvzela možnosti predstavitve stavbne kulturne dediščine v njihovem domačem okolju.

Učenci so si stavbe izbrali na terenu z metodo klasičnega terenskega dela, s katero so zbirali podatke, zapisovali, risali, fotografirali kulturno dediščino in intervjuvali lastnike stavb ali kustosa v muzeju. Če so ugotovili, da bodo lahko že na osnovi opazovanja in intervjuja veliko izvedeli o stavbi, so stavbo izbrali za svoje projektno delo.

Prvo uro po prejemu napotkov so povedali, kateri objekt stavbne ali arheološke kulturne dediščine bodo raziskali. Za svojo raziskavo so imeli en teden časa. Uporabili so metodo odkrivanja in ugotavljali, kaj vidijo in kaj jim to pove. Odgovarjali so na vprašanja tako, da so opazovali stavbo. Poslužili so se vprašanj: Koliko mislijo, da je stavba stara? Zakaj je bila

zgrajena? Ali se je od nastanka kaj spremenila? Zakaj je do sprememb prišlo? Pri tem so z metodo opazovanja delali zapiske. Ta metoda vključuje tako zapisovanje, risanje prostorov in objektov, fotografiranje ali snemanje (Trškan, 2006).

Nekaj najbolj prepoznavnih lokalnih stavb se je kljub temu ponovilo skozi naloge: plavž v Železnikih, ruševine stare cerkve v Dražgošah, cerkev v Suši, Groharjeva hiša v Sorici, fužinarska hiša P'lnada v Železnikih. Nekateri pri izbiri niso imeli težav, drugi pa. Tem sem svetovala stavbe, ki stojijo v bližini njihovega doma. Več jih je potožilo, da podatkov o stavbah ne dobijo. Svetovala sem jim, da se obrnejo na Muzej Železniki, Javni zavod Ratitovec ali pa kar na lastnike stavb, pobrskaajo po knjigah lokalnih avtorjev in zborniku Železne niti. Učenci se v veliki meri pri raziskovanju najprej poslužijo interneta, ki jim žal ne nudi veliko podatkov. Zato sem jim kot verodostojen pripomoček pri iskanju podatkov predstavila Register kulturne dediščine.

Zelo zanimive naloge, v katere je bilo vloženo veliko truda, so poleg že naštetih stavb naslednje: o šoli v Zabrdru, o domačiji pri Zalarju v Davči, o domačiji Pr' Blaž in Gregurjevi hiši na Zalem Logu, o osnovni šoli v Martinj Vrhu, o fužinarskih hišah: Plavčevi hiši, Boncljevi hiši, hiši pri Kolarju v Železnikih, Španovi hiši na Rudnem, spomeniku v Dražgošah, o cerkvi sv. Petra in kulturnem domu Janeza Evangelista Kreka v Selch, o cerkvi sv. Mohorja in Fortunata na Sv. Mohorju in Koroščevi hiši v Zabrekvah nad Selci, o Španovi hiši v Dolenji vasi, o Kovkarjevi hiši v Zgornji Luši ...

Slika 1: Stenska razstava v učilnici za zgodovino (foto: arhiv Damjane Demšar),

2.2.3.2 Starost, krajevni izrazi za del kraja in starost objektov

V nalogi so navedli ime stavbne dediščine, domače ime za stavbo ter tudi krajevne izraze za del vasi/kraja, kjer se le-ta nahaja.

Pri določanju starosti ni bilo težav, če je letnica napisana npr. na portalu nad vrati ali na tramu v stavbi. Nekateri so po starosti povprašali doma, poiskali podatke v literaturi ali pogledali v register kulturne dediščine. Za posamezne objekte letnice niso našli in so zapisali le stoletje, v katerem naj bi bila stavba postavljena. Določili so tudi zgodovinsko obdobje nastanka. Najstarejša hiša v Železnikih je Palmada (P'Inada), ki so jo postavili furlanski fužinarji iz Palmanove (izvor imena hiše), kmalu po naselitvi v 13. stoletju. V požaru leta 1620, ko je pogorelo celo mesto, je bila to edina stavba poleg cerkve sv. Franciška, ki ni pogorela. Preživela je tudi veliki požar leta 1822. Verjetno jo je obvarovalo to, da stoji na otočku med reko Soro in bajerjem za 'vigenjce' na Racovniku, ki je tekkel na drugi strani.

2.2.3.3 Kulturna dediščina po stoletjih iz nalog učencev

13. stoletje	P'Inada
14./15. stoletje	plavž v Železnikih, cerkev sv. Petra v Selcih
16. stoletje	ruševine stare cerkve sv. Lucije v Dražgošah, fužinarska hiša pri Kolarju na Racovniku v Železnikih, hiša Pr' Špan v Dolenji vasi
17. stoletje	Plavčeva in Boncljeva hiša v Železnikih
18. stoletje	Španova hiša na Rudnem, Groharjeva hiša v Sorici
19. stoletje	cerkev loretske matere božje v Suši pri Zalem Logu, Gregurjeva hiša in hlev ter hiša Pr' laž na Zalem Logu, cerkev Marije Pomočnice na Prtovču, hiša Pr' Korošč v Zabrekvah, domačija Pr' Zalarju v Davči, Kovkarjeva kajža v Zgornji Luši
20. stoletje	Krekov dom v Selcih, kozolec v Sorici, šola v Zabrdi, cerkev sv. Lenarta na Sv. Lenartu nad Škofjo Loko, šola v Martinj Vrhu, spomenik v Dražgošah

2.2.3.4 Namen uporabe

Stavbe iz preteklosti večinoma niso spremenile namena uporabe. Namenjene so bivanju ali cerkvenim obredom. P'Inada je stanovanjska hiša kot nekoč. Plavčeva hiša v Železnikih, v kateri so nekoč živeli fužinarji, je danes muzej. Muzej je tudi v Groharjevi hiši v Sorici, ki je bila prej namenjena bivanju. Pr' Špan v Dolenji vasi je bila nekoč stanovanjska hiša in gostilna, danes je stavba namenjena bivanju in delavnici. Plavž (visoka peč, kot del fužine), ki je nekoč služil kot peč za taljenje železove rude, je danes edinstven kulturni tehnični spomenik v Evropi. Pred 350 leti je bilo na Slovenskem kar 30 plavžev, kar dva sta stala v Železnikih. Šola v Zabrdi je danes namenjena bivanju in organizaciji glasbenih dogodkov. Šola v Martinj Vrhu se uporablja za vaške prireditve in druženja. Gregurjeva hiša s hlevom na Zalem Logu je bila nekoč kmetija z gostilno, danes oba objekta skupaj služita kot znana gostilna pri Slavcu. Kozolci se še danes uporabljajo za sušenje sena in poljščin, vendar v manjši meri, nekateri so le še za spomin in opomin na težke čase ali na ljudi, ki so jih postavili. Krekov dom v Selcih je bila prvotno stanovanjska hiša, danes je kulturni dom.

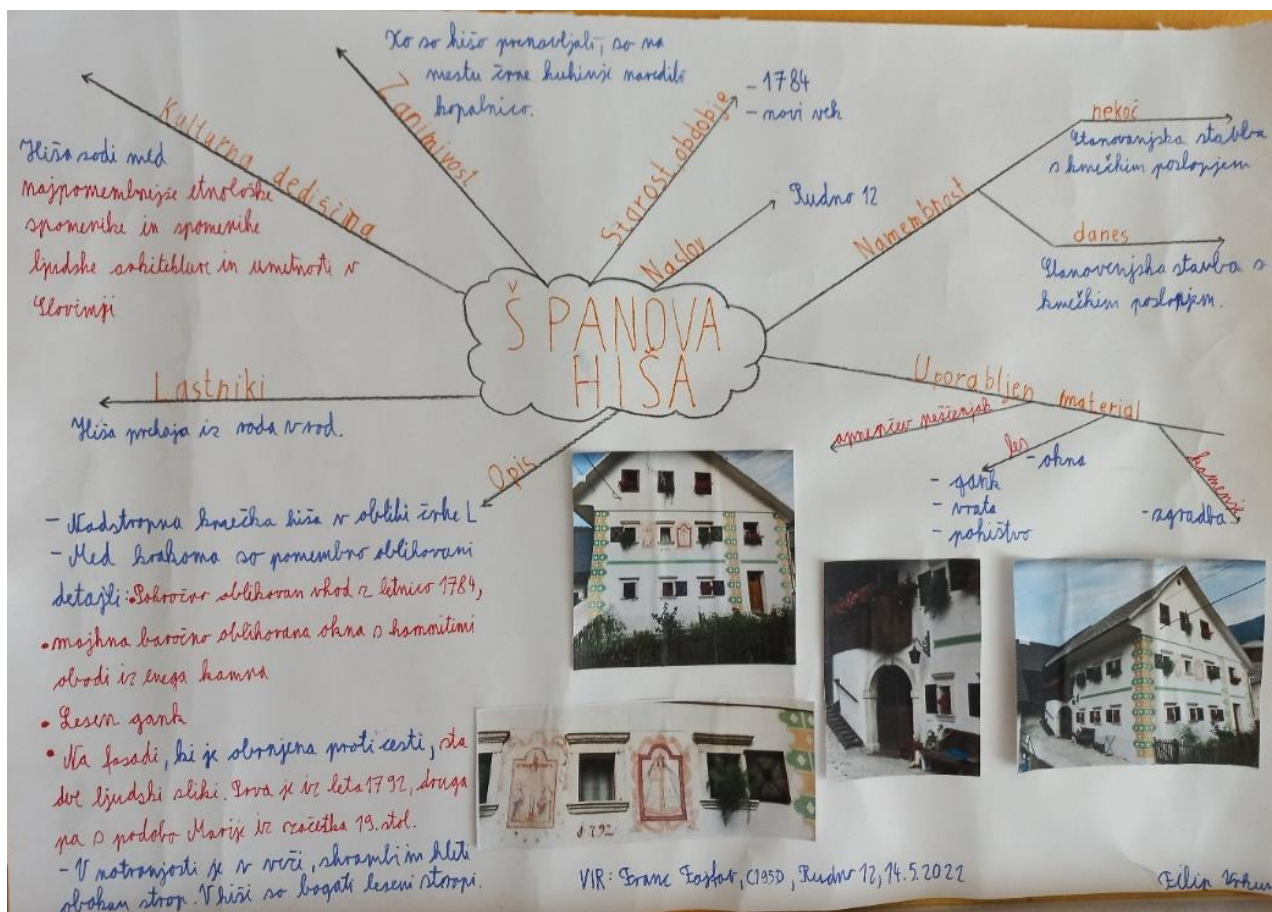
2.2.3.5 Materiali in skrb za dediščino

Uporabljeni materiali za gradnjo so večinoma iz okolice: kamen, skril, les, apno, malta, železo (vrata, vezi, 'gavtre') Skril so lomili v skrilolomu na Zalem Logu, kovane izdelke so izdelovali v Železnikih.

Nekaj stavb označujejo table kulturne dediščine, večina pa teh oznak nima, vendar jih je veliko vpisanih v register kulturne dediščine. Staro mestno jedro Železnikov je bilo leta 1990 v celoti razglašeno za urbanistični in kulturni spomenik. (Odlok o razglasitvi starega jedra Železnikov za urbanistični in kulturni spomenik, 1990)

Učenci so ugotavljali, kako so naši predniki skrbeli za kulturno dediščino in kako skrbimo zanjo danes.

Mnoge od stavb, ki so jih opisali, so zelo lepo prenovljene. V Železnikih se je veliko prenov zgodilo po katastrofalnih poplavih leta 2007. Ostajajo pa še vedno lokalno pomembne stavbe, kot je Krekov dom v Selcih, ki še čakajo na sredstva ter posluš za prenovu. Primeri zelo lepih obnov fužinarskih hiš so Plavčeva, Boncljeva in Kolarjeva hiša ter cerkve v Železnikih, v Selcih in na Prtovču. Na Rudnu je izredno lepo obnovljena kmečka hiša z gospodarskim poslopjem, po domače Španova hiša, v Dolenji vasi pa je krasen primer obnove hiša Pr' Špan.

Slika 2: Primer odlične naloge (foto: arhiv Damjane Demšar).

2.2.3.6 Zanimivosti

Plavž je visoka talična peč (iz 14. stol.) s povišanim dimnikom. V Zgornjih Železnikih (naselje Na Plavžu) so dimnik dogradili leta 1816, v Spodnjih Železnikih (na Racovniku) so ga postavili leta 1833. S to inovacijo so prihranili pri porabi oglja in pridobili več surovega železa. Železa niso povlekli več iz peči, ampak so z drogom peč predrli in tekoče železo je steklo v za to namenjene luknje v tleh. Plavž, ki danes še stoji, je ugasnil leta 1902, tisti na Racovniku, ki ga ni več, pa leta 1898. Nekoč so pred plavžem stali fužinarski objekti. Danes je trg pred plavžem lepo obnovljen, primeren za različne kulturne dogodke in druženje. Z ložo, v kateri so podatki o plavžu, pa je nakazan potek 'rak', po katerih je nekoč tekla voda, ki je gnala mehove in velika kladiva 'norce'.

Plavž je danes simbol preteklosti, razglašen je bil za tehnični spomenik in restavriran. V Železnikih so bili še drugi obrati za taljenje in predelavo železove rude, med drugim kovaške delavnice (vigenjci), po staroitalijanskem izrazu igne (ogenj). V letu 1825 je bilo vigenjcev 29, do danes se žal ni noben ohranil. Ogenj je v zadnjem ugasnil leta 1909.

Na pobudo lastnika zemljišča so leta 1940 brezposelni delavci plavž začeli rušiti, ker jim je obljubil brezplačen gradbeni material. Spomeniško varstvo je ustavilo rušitev. V času vojne je bil plavž v pol podrtem stanju in brez strehe. Leta 1949 so ga začeli obnavljati in naslednje leto je bila obnova končana.

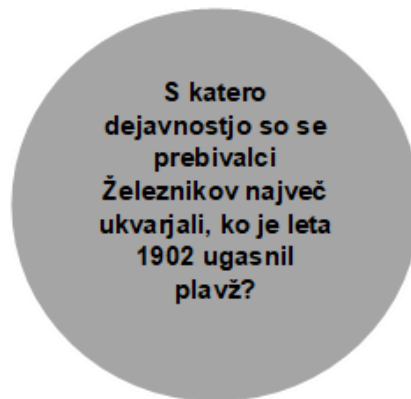
Mladi raziskovalci so nanizali zanimivosti in zgodbe, ki so jih o stavbah izvedeli. O starem mlinu v eni od vasi v dolini smo tako izvedeli, da ga je lastnik izgubil zaradi dolga pri kartanju.

Učenci so opisali stavbe, njihovo zunanost in notranost, pozanimali so se tudi o lastništvu danes in nekoč. Pogledali so, če je na stavbi tablica z napisom kulturna dediščina, najbolj iznajdljivi pa celo v Register kulturne dediščine. Kulturne spomenike so tudi fotografirali ali narisali. Na preprost način so vire in literaturo tudi citirali, pri čemer so uporabili spletno stran OŠ Železniki ali pa so se dodatno pozanimali pri meni ali pri sorodnikih.

Naloge so bile ocenjene in vrnjene učencem. Posamezni učenci so v eni od naslednjih ur svoje naloge predstavili pri pouku zgodovine. Opazne so bile velike razlike med učenci, saj so bili nekateri pri predstavitvi zelo prepričljivi in samozavestni, drugi manj. Seveda je pomemben tudi vidik, koliko so se za predstavitev naloge pripravili.

2.2.4 Raziskovalna naloga: turizem v Železnikih za družine z mlajšimi otroki

V somentorstvu s sodelavko go. Irmo Prevc smo s sedmošolkami izdelale raziskovalno nalogo, v kateri smo se ukvarjale s turizmom na splošno in v naši dolini, s pogoji zanj v Železnikih in z družinskim turizmom. Cilj je bila postavitve tematske poti v našem kraju za družine z mlajšimi otroki, s poudarkom na naravni in predvsem kulturni dediščini Železnikov. Dodale smo še gibalne in glasbene aktivnosti, skrb za naravo in lastno varnost. Zdelo se nam je pomembno, da postavimo tematsko pot, ki bo imela lokalni značaj in bo hkrati atraktivna, zabavna za obiskovalce ter bo vključevala številne segmente lokalne kulturne dediščine, kot so stavbe in njihove arhitekturne elemente, šege in navade, ki so tu doma. Tako se lahko že majhni otroci nezavedno, skozi igro učijo o zgodovinskih posebnostih: prekrivanju streh s skrilom, o plavžu in železarstvu, izdelavi dražgoških medenih kruhkov, klekljanju ...

Slika 4: Primer table z nalogo na tematski poti. Avtorice so učenke 7. razreda.

Zdi se nam, da bo tematska pot izvrstna za odkrivanje vsega prej naštetega, ne le za družine z mlajšimi otroki iz drugih krajev, ampak tudi za domačine.

Otroška pisateljica Polonca Kovač v svoji knjigi *Hrabroslav prestrašeni* preko pravljic opisuje znamenitosti slovenskih mest. Pravljica *Škratec in žeblički* govori o Železnikih. V njej se škratec in krt srečata v votlini pod plavžem in se pogovarjata. Škratec v njej živi od leta 1902, ko je plavž ugasnil in iz ostankov kuje žebličke.

Zgodba o krtku je bila iztočnica za oblikovanje tematske poti. Raziskovalke so skozi delo osvojile mnoga znanja, od metod dela do treninga mehkih veščin (komunikativnost, delo v timu, čuječnost itd.), hkrati pa so poglobile vedenje o kulturni dediščini lastnega kraja. Iz malega raste veliko, ti otroci bodo nekoč starši, ki bodo – upajmo – zaklade Selške doline predajali naprej svojim otrokom.

Smisel takšnih nalog vidim v spodbujanju raziskovalnega duha v učencih, pa tudi krepitvi pripadnosti lokalni skupnosti in širše domovinske zavesti. Dodana vrednost je vzgoja za estetiko v arhitekturi in kulturni krajini ter interdisciplinarnosti, saj z raziskovanjem posegamo na različna področja in jih prepletamo: etnologijo, umetnostno zgodovino, zgodovino ...

3 Zaključek

Smisel takšnih nalog vidim v spodbujanju raziskovalnega duha v učencih, pa tudi krepitvi pripadnosti lokalni skupnosti in širše domovinske zavesti. Učenci pridobivajo samozavest, da so jim predniki zapustili pomembno kulturno dediščino, na katero morajo biti ponosni in jo ohranjati ter odgovorno predajati naprej naslednjemu rodu. Dodana vrednost je vzgoja za estetiko v arhitekturi in kulturni krajini ter interdisciplinarnosti, saj z raziskovanjem posegamo na različna področja in jih prepletamo: etnologijo, umetnostno zgodovino, zgodovino ... S tem ozaveščamo sedanje in bodoče lastnike te dediščine,

da svoje hiše prenavljajo in restavrirajo po napotkih spomeniškega varstva, seveda pa tudi v skladu s potrebami sodobnega časa. Železniki so npr. po katastrofalnih poplavah leta 2007 dobili povsem novo izboljšano podobo s pridihom preteklosti.

Zaradi globalizacije in preseljevanja je vse več ljudi, ki ne pozna lokalne zgodovine in kulturne dediščine, stavb, institucij, običajev in šeg, če pa le-te predstavimo učencem in na različnih krajevnih prireditvah, kot so Čipkarski dnevi, Luč v vodo, Dan teric, pa lahko upamo, da jih bodo sčasoma ponotranjili tako otroci kot njihovi starši. Ena najbolj množično obiskanih krajevnih šeg je Luč v vodo, spuščanje gregorčkov, ki je odličen primer, kako lahko zgolj sodelovanje vrta in šole spodbudi in oživi običaj. Mnogo priložnosti vidimo za osvežitev tradicionalnih Čipkarskih dni, ki potekajo že 60 let.

Slika 3: Tradicionalna prireditev Luč v vodo je lep primer nesnovne kulturne dediščine (foto: arhiv Damjane Demšar).

Naj sklenem s pregovorom: »Običaji starine so ščit domovine.« Naj kulturna dediščina lastnega kraja in domovine varuje naše otroke pred brezbriznostjo globalnega sveta ter v njih gradi zdravo samozavest in pripadnost svojemu izročilu, s katerim bodo ponosno spoznavali in osvajali širni svet.

4 Viri in literatura

Demšar, Vincencij (1973): Drobotnice iz zgodovine Železnikov v drugi polovici 19. stoletja. V France Planina (ur.): *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti: zbornik* (str. 115–119). Ljubljana: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki. Tiskarna Toneta Tomšiča v Ljubljana.

Dolenc, Jože; Bonča, Katja; Cundrič, Janez, Ivo idr. (2002). *Doba železarstva v Železnikih*. Železniki: DECOP.

Globočnik, Anton; prevedel Dolenc, Jože (1999): *Železniki kronika*. Dražgoše: Turistično društvo Železniki. PAN.

Janša-Zorn, Olga; Kastelic, Ana; Škraba, Gabrijela (2004): *Spoznavajmo zgodovino: zgodovina za 6. razred devetletne osnovne šole*. Ljubljana: Modrijan.

Košmelj, Vida (2007): *Železniki skozi čas*. Radovljica: Didakta.

Kulturna dediščina (2022). Ljubljana: MK, 11. 4. 2022. Pridobljeno 26. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/podrocja/kultura/kulturna-dediscina/>.

- Kunaver, Vojko; Brodnik, Vilma; Gaber, Bernarda idr. (2011): *Učni načrt. Program osnovna šola. Zgodovina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_zgodovina.pdf.
- Lorber, Eva, Katarina; Mravlja, Lejla; Pfajfar, Ema; Rant, Brina (2022). *Turizem v Železnikih za družine z mlajšimi otroki: raziskovalna naloga*. Osnovna šola Železniki.
- Nesnovna dediščina* (2022). Ljubljana: MK, 5. 7. 2022. Pridobljeno 26. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si teme/nesnovna-dediscina/#e41268>.
- Odluk o razglasitvi starega jedra Železnikov za urbanistični in kulturni spomenik (1990). *Uradni list RS*, št. 20, str.1201-1209 (25. 5. 1990). Pridobljeno 21. 7. 2022 s spletne strani: http://www.eheritage.si/MK_Dokumenti/p0587_1.pdf.
- Register kulturne dediščine* (2022). Ljubljana: MK, 4. 4. 2022. Pridobljeno 25. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si teme/register-kulturne-dediscine/>.
- Strategija kulturne dediščine 2020-23* (2022). Ljubljana: MK, 26. 11. 2019. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/STRAT_KD_2019.pdf.
- Trškan, Danijela (2006): Učenje zgodovine z odkrivanjem in terenske metode dela. *Zgodovina v šoli*, letnik XV, št. 3–4, str. 59–64.
- Urbanistični terminološki slovar* (2015). Ljubljana: ZRC SAZU. Pridobljeno 24. 7. 2022 s spletne strani: <https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/urbanisticni/iskalnik?iztocnica=kult%C3%BArna%20d%C3%A9di%C5%A1%C4%8Dina>.
- Verbič, Marija (1973): Železarstvo in žebeljarstvo v Železnikih v prvi polovici 19. stoletja. V France Planina (ur.): *Selška dolina v preteklosti in sedanjosti: zbornik* (str. 101-113). Ljubljana: Muzejsko društvo v Škofji Loki, pododbor Železniki.
- Zakon o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1) (2008). *Uradni list RS*, št. 16/08 (15. 2. 2008). Pridobljeno 25. 8. 2022 s spletne strani: <http://www.pisrs.si/Pis.web/pregledPredpisa?id=ZAKO4144#>.
- Železo, čipke in piškoti v Selški dolini* (b.d.). The Slovenia Wonders. Pridobljeno 21. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.sloveniawonders.com/2020/06/20/kam-na-izlet-zelezniki/>.

Priloga 1:

KULTURNA DEDIŠČINA – seminar na naloge - 6. r.

Navodila za delo

- A) Do prihodnje ure zgodovine (1 teden časa) v bližini svojega doma poišči objekt kulturne dediščine (npr. stara hiša, kozolec, kapelica, cerkev, sušilnica sadja, kašča, šterna, ...) Prihodnjič bomo naredili seznam stavb oz. objektov, ki ste jih izbrali. Dobro preberi navodila in točkovnik ter poskusi ugotoviti, če boš na terenu ali v virih našel večino odgovorov.
- B) Naloge se loti tako, da najprej narediš osnutek po dodanem točkovniku. Potrudi se poiskati vse odgovore.
- C) Za morebitna vprašanja in težave pri delu, sem ti na razpolago.
- D) Stavbo / objekt tudi nariši ali še bolje fotografiraj. Fotografijo pošlji na moj mail: damjana.demsar@os-zelezniki.si Če imaš možnost, da fotografijo tudi natisneš, jo nalepi na nalogo. Če te možnosti nimaš, bom fotografijo natisnila jaz.
- E) Ker se virov in literature še nismo učili citirati, je pomembno, da napišete le avtorja knjige in naslov. V kolikor vam je s svojim znanjem pomagala oseba, kot vir napišete ime te osebe (letnico njenega rojstva), njen naslov in datum, ko ste z njo govorili o temi. Za internetni vir moraš prepisati celo vrstico iz brskalnika: <http://www...> Tisti, ki pa želite res pravilno citirati vire, si lahko pomagata z naslednjo spletno povezavo na spletni strani OŠ Železniki: <http://www.os-zelezniki.si/navajanje-virov-in-literature/>
- F) Naloga bo ocenjena. Če boš želel nalogo predstaviti, jo lahko, za kar dobiš dodatni 2 točki. V kolikor ti bo za boljšo oceno zmanjkala le kakšna točka, lahko nalogo predstaviš in se tako poteguješ za višjo oceno.
- G) Snov o kulturni dediščini imaš v zvezku, podrobneje pa je opisana v učbeniku na straneh 68–70.

279

Točkovnik:

1. ime stavbe /objekta, domače ime, krajevni izraz za stavbo = 1 točka
2. starost: letnica (približno), zgodovinsko obdobje = 2 točki
3. lokacija objekta – naslov, kraj, domače ime za tisti del vasi/kraja = 1 točka
4. namembnost stavbe /objekta nekoč = 1 točka
5. namembnost stavbe /objekta danes = 1 točka
6. uporabljeni materiali = 1 točka
7. opis stavbe / objekta – zunanost, notranost, izgled (skrb za dediščino, njeno stanje npr. obnovljena, razpadajoča, ..) = 3 točke
8. lastniki nekoč in danes = 1 točka
9. ali ima stavba /objekt oznako kulturne dediščine in od kdaj = 1 točka
10. zanimivosti: npr. kdo jo je postavil, zgodba,.. = 2 točki
11. miselni vzorec na listu velikosti A3 (npr. risalni list) = 1 točka
12. estetski izgled = 1 točka
13. slikovno gradivo = 1 točka
14. viri in literatura = 1 točka

Skupaj **18 točk**, s predstavitvijo **20 točk**

Kriterij za ocenjevanje imaš napisan v zvezku in v učilnici za zgodovino.

Pri raziskovanju bogate kulturne dediščine, ki so jo ustvarili naši predniki, vam želim veliko uspeha.

**SVET PRED DOMAČIM PRAGOM ALI
HODITI OKOLI Z ODPRTIMI OČMI**
PRIMER DOBRE PRAKSE
**THE WORLD AT YOUR DOORSTEP OR
WALKING AROUND WITH YOUR EYES WIDE OPEN**
A CASE-STUDY

✉ **Patricija Haler** (patricija.haler@os-skocjan.si), univ. dipl. pedagoginja in zgodovinarica, je učiteljica zgodovine in dodatne strokovne pomoči na Osnovni šoli Frana Metelka Škocjan.

Slovenija

Povzetek

V današnjem vse bolj digitalnem in virtualnem svetu je potrebno otrokom pokazati naravne in kulturne lepote domovine. Predvsem je potrebno mlade seznaniti z lastno kulturno in naravno dediščino v domačem okolju. Učitelji lahko otroke spodbujajo k učenju in prepoznavanju lepote domačega kraja, jih spoštujejo, predvsem pa varujejo in ohranjajo. V šoli imamo veliko možnosti in načinov, da to storimo pri predmetih, kot so družba, zgodovina, geografija, slovenščina, interesne dejavnosti in izbirni predmeti. Pomembno je, da učence seznanimo z dediščinskimi vrednotami, jih povabimo v naravo, na medgeneracijska srečanja, sodelujemo na natečajih, z njimi obiščemo kraje in si ogledamo dediščino. Vse to počnemo na OŠ Frana Metelka že vrsto let in plod našega dela, na katerega smo zelo ponosni, je učna pot po ožjem središču Škocjana, ki v slabi uri krožne poti učence popelje mimo več kulturnih spomenikov (cerkve, perišča, stavbe iz 19. stoletja, kamnitega mostu ...). Pot je nastajala več let pri izbirnih predmetih s področja družboslovja. Trud in delo, ki smo ga vložili, sta pomagala ostalim učencem naše šole in gostom iz občine in širšega okolja spoznati kulturno dediščino ter ozavestiti pomen njenega ohranjanja in ohranjanja tradicionalnih vrednot domačega kraja.

Abstract

Growing up in a digital world, it is crucial to show young people the natural and cultural beauty of their homeland. It is of high importance that young people are familiarised with the world at their doorstep, the natural and cultural heritage in their vicinity. Teachers are responsible to encourage children to walk around with their eyes open and notice the beauty of their hometown, treat it with respect and care for its preservation.

At school, there are countless ways to do such things at school subjects such as history, geography, Slovene, various clubs and elective courses. It is important to help students open their eyes and encourage them to go into nature, attend intergeneration meetings, participate in competitions, visit places, and admire their heritage. All of the above has been happening at our school for many years which resulted in creating a learning path through the centre of Škocjan, which we are very proud of. This learning path takes students past many cultural monuments (a church, a building from the 19th century, and a stone bridge) in less than an hour. The path was in the making for many years by students and teachers of various elective courses. As a result of hard work and effort the path helped many students and visitors from our municipality as well as others to acknowledge cultural heritage and spread awareness about the importance of heritage preservation.

Ključne besede: dediščina kraja, izbirni predmeti, učna pot.

Keywords: local heritage, elective courses, learning path.

1 Uvod

V prispevku predstavljam eno izmed možnosti, kako otroke pripraviti na to, da začutijo ljubezen do domovine in države. Predstavljam primer dobre prakse, ki se je zelo negotovo pričela pred nekaj leti in se bo nadaljevala na željo učencev tudi v naslednjem šolskem letu.

Živimo v 21. stoletju, v dobi tehnologije, v dobi, za katero nas niso učili niti pripravljali. Tisto, kar smo sami doživeli kot otroci ali kar so nas učili v šoli, na fakulteti, danes ne velja več. Današnji otroci so drugačni, rastejo v drugačnem svetu, kot smo rastle mi, in ravno zato je naloga nas, učiteljev in vzgojiteljev, da otroke usmerjamo, vodimo in jim stojimo ob strani. Da jih odtrgamo od računalnikov, telefonov in ostale tehnologije, odpeljemo v naravo, okolico, pokažemo svet pred domačim pragom, lepote domačega kraja, jim odpremo oči.

Poleg tega otroci želijo po svetu, v tujino. Na spletu in socialnih omrežjih je vse polno svetovnih lepot, lepih plaž, velikih mest, ki pritegnejo mlade. Ne poznajo pa svojega domačega kraja in domovine. Današnji otroci še med hojo gledajo v ekrane telefona in ne vidijo okoli sebe, zato je prav, da jih skozi izobraževanje, vzgojo in s svojim zgledom usmerimo in preusmerimo ter predvsem navdušimo za lepote, ki jih obdajajo.

2 Učitelj, dediščina in vzgoja za domovino

2.1 Učitelj

Učiteljeva naloga je, da izobražuje otroke, podaja in prenaša znanje, poučuje, da je učencem vzgled. Pa vendar ne gre zgolj za izobraževanje, učitelj je mnogo več. »Učitelj je človek mnogih talentov in ima pomembno vlogo v družbi. Njegova osnovna vloga in skrb je posvečena učencem. Odgovoren je za razvoj mladih ljudi, ki so nosilci prihodnosti.« (Učitelj – poslanstvo in poklic, 2021).

Učitelj je hkrati tudi vzgojitelj. »Poučevanje v osnovni šoli je tesno povezano z vzgojo: učitelj s svojim delom, z učno snovjo, predvsem pa s svojo osebnostjo in z zgledom učence vzgaja in vpliva na njihovo osebnostno rast.« (Opis poklica. Predmetni učitelj zgodovine, b. d.).

Vloga učiteljev se je z leti zelo spremenila. Ne prenaša samo znanja na mlajše generacije, jih uči oziroma poučuje, jim razlaga učno snov, ocenjuje znanje in s tem učenca postavlja v pasivno vlogo poslušalca. Učitelj v 21. stoletju z učenci vzpostavi osebni stik, je vse bolj motivator, podpornik, vodnik učenca, ki sedaj postane aktivni člen v procesu izobraževanja in iskanja znanja. Učenec samoiniciativno krpa luknje v znanju, stremi k posameznim ciljem, učitelj pa je tisti, ki učencu daje povratno informacijo o napredku in ga usmerja na njegovi poti.

Cilj učitelja je torej ta, da učenci postanejo aktivni udeleženci v procesu izobraževanja, da v učencih vzbudi željo po učenju, raziskovanju, da učencem širi obzorje.

»Učenje ni le razumski proces, njegova učinkovitost je odvisna tudi od motivacije učiteljev in njihovih čustev. Učitelj v pouk vključuje aktivnosti, v katerih učenci v učnih ciljih iščejo osebni smisel in jih povezujejo z interesi. S skrbno izbiro učnih aktivnosti in premišljenim oblikovanjem vprašanj vzbujajo naravno radovednost učencev.« (Holcar Brunauer, 2016: 9).

Vse to mora učitelj upoštevati in vključiti v vzgojno-izobraževalni proces, če želi vzpodbuditi vedoželjnega učenca. Torej vključi učence v vse faze izobraževanja od načrtovanja ciljev in izvedbe prek sprotne povratne informacije do izbire načina, s katerim bo učenec pokazal pridobljeno znanje ali spretnost.

Metodične značilnosti sodobnega pouka so tiste, ki morajo izboljšati značilnosti tradicionalnega pouka. »Metodično posodabljanje pouka zgodovine se nanaša na uvajanje metod učnega dela, ki učencem omogoča, da s pomočjo virov pod vodstvom učitelja sami prihajajo do novih znanj in spoznanj. Z učnim delom tako pridobivajo uporabno znanje, razvijajo različne spretnosti, sposobnosti in nekatere osebnostne lastnosti, utrjujejo samozavest oz. skratka razvijajo celovito osebnost.« (Potočnik, 2009: 101)

2.2 Dediščina

Zgodovina je veda o preteklosti. Že starogrški zgodovinar Herodot je dejal, da je zgodovina učiteljica življenja. Zgodovinarji zelo radi ponavljamo trditev: »Če želimo razumeti sedanost, moramo poznati preteklost.« Ljudje, ki se ukvarjamo z dediščino, pa dodajamo, da je poznavanje preteklosti nujno, da bi prepoznali boljšo pot v prihodnost.

Dediščina je širok pojem, ki obsega tako kulturno kot naravno zapuščino v ožjem slovenskem kot tudi širšem svetovnem prostoru. »Ljudje, ki so živeli v preteklosti, in narava, ki je obstajala pred našim rojstvom, so nam zapustili neko premoženje

ali dediščino v različnih oblikah ... Kulturna dediščina je del nas, del okolja in družbe, v kateri živimo. Ima izjemen pomen za oblikovanje naše kulturne in s tem tudi nacionalne identitete.« (Verdev in Razpotnik, 2021).

Ljudje se rodimo v dediščino lastnega okolja: hodimo v cerkev, obiskujemo gradove, v pustnem času nas obiščejo kurenti, poznamo kozolce, običaje velike noči, določa nas naravno okolje ... Prav tako je dediščini namenjenih nekaj ur pri predmetih družba v nižjih razredih ter pri predmetu zgodovina v 6. razredu. Učenci tretje triade lahko obiskujejo izbirni predmet etnologija. Učenci se z dediščino torej srečujejo, vprašamo pa se lahko, ali se zavedajo pomena dediščine, ali poznajo kulturno in naravno dediščino svojega kraja, pokrajine. Ali vedo, katere šege so bile včasih v njihovi vasi, zakaj sosedovega kozolca niso podrli, kljub temu da ga ne uporabljajo več ali zakaj stavbe v starem mestnem jedru ne porušijo? Ali vedo, da je dediščina nenadomestljiva vrednota življenjskega okolja?

Naloga nas, učiteljev, mentorjev in vzgojiteljev, je, da učence spomnimo na naravne lepote, snovno in nesnovno dediščino kraja, jih naučimo opazovati, raziskovati ter predvsem, da jim pokažemo, koliko lepot premore naša domovina, ter jih naučimo, kako pomembna je naša dediščina.

2.3 Vzgoja za domoljubje

V službo se vsak dan pripeljem iz 20 minut oddaljenega kraja, po avtocesti iz smeri Brežic. Avtocesto zapustim na izvozu za Dobruško vas in nadaljujem pot do kraja Škocjan na Dolenjskem, ki je nastal na bregovih Radulje, najdaljšega potoka v Sloveniji. Ob prihodu v kraj sem na svoji poti hitro opazila staro, žal propadajočo stavbo, pa vendar še vedno tako dobro ohranjeno, da je na njej obstalo moje oko in je vzbudila mojo pozornost. Gre za kulturno dediščino, kulturni spomenik lokalnega pomena: enostanovanjsko hišo iz konca 19. stoletja t.i. Varunov dvorec. Poimenovan je po domačem zdravniku – padarju, ki je stavbo zgradil. Stavba se razlikuje od ostalih v okolici.

Mnogi učenci niso vedeli, da tam stoji stara stavba, še manj pa, da je stavba kulturni spomenik, dediščina kraja. Žal je bilo enako tudi med odraslimi. Verjetno je za večino ta stavba le ena izmed starejših hiš, ki počasi propada. Takšno stanje oziroma poznavanje pomena kulturnega spomenika lokalnega pomena je bilo pred nekaj leti. Danes z veseljem ugotavljam, da ni več tako, saj mnogi sedaj poznajo stavbo, njeno zgodovino in pomen. Današnje stanje je rezultat sistematičnega dela nekaj let.

Kot učiteljica zgodovine učence že vsa leta učim, da je treba in pomembno najprej poznati lastno preteklost, zgodbo svoje družine, svojega kraja, domovine, da lahko gradimo naprej ter da je treba hoditi naokoli z odprtimi očmi in ušesi. To sta tudi povedi, ki ju prvo uro pouka v novem šolskem letu zapišemo v zvezek. Tako tudi zastavimo svoje delo. V 6. razredu učenci najprej izdelajo družinsko drevo, nato raziskujemo dediščino kraja, zatem imajo učenci vsako leto, vse do 9. razreda, za eno izmed nalog raziskovanje zgodovine svojega kraja.

Še lažje pa je raziskovati dediščino pri izbirnih predmetih, kjer učni načrt ni tako natančen kot pri obveznih predmetih in lahko v sklopu ur učitelji sami pripravimo načrt dela. Tu ima učitelj res veliko možnosti, da vključi raziskovanje domačega kraja, naravne in kulturne dediščine, da se poveže z domačini, z lokalno skupnostjo ter s pomočjo dostopnih virov in terenskega dela pri učencih spodbudi željo po raziskovanju.

V preteklosti je bil učencem na voljo manjši izbor izbirnih predmetov, poleg tega učenci izberejo predvsem predmete s področja športa ter priprave hrane. Ob koncu enega od preteklih šolskih let pa sem pregledala izbirne predmete s področja družboslovja, ki bi jih lahko ponudila. Ugotovila sem, da lahko ponudim več predmetov, ki poleg teorije in splošnega znanja učencem omogočajo raziskovanje domačega kraja. V zadnjih nekaj letih sem na šoli izpeljala predmete, kot so: odkrivajmo preteklost mojega kraja, etnologija – kulturna dediščina in načini življenja ter turistična vzgoja. Izbirni predmeti s področja družboslovja so odlična izbira, da pri učencih ozaveščaš pomen kulturne dediščine ter razvijaš ljubezen do doma in domovine.

V predlogu učnega načrta pri predmetu etnologija – kulturna dediščina in načini življenja je zapisano sledeče: »Posamezne sestavine in predmet v celoti so temelj domovinske vzgoje, sooblikujejo istovetnost (identitete) posameznika in družbe ter prispevajo k oblikovanju narodne zavesti. Predlagane vsebine so sestavine našega narodnega samospoštovanja, odkrivanja vrednot vsakdanjika v vseh obdobjih zgodovinskega razvoja in v vsakokratnih sodobnostih, z njihovimi kulturnimi oblikami in načini življenja. Predmet naj prispeva k spoznavanju in spoštovanju kulturne dediščine ter k oblikovanju zgodovinskega spomina in identitete – podlage za medkulturno sporazumevanje, strpnost in spoštovanje. S poimenovanjem predmeta etnologija – kulturna dediščina in načini življenja upoštevamo vsa področja etnologije, pri čemer sta upoštevana diahroni in sinhroni vidik. Eden temeljnih ciljev predmeta je tudi oblikovanje pravičnega odnosa mladega človeka do lastne istovetnosti in domovinske vzgoje, saj nista posredovani romantično, populistično in nostalgično.« (Brodnik idr., 2021: 4)

Zgornji zapis poudarja natanko to, kar je tema letošnje konference, vzgoja za ljubezen do domovine in državljanstvo v povezavi s kulturno dediščino.

O vzgojni komponenti pouka je spregovoril tudi Dragan Potočnik, ki je zapisal: »Vzgojna vloga pouka je ena najvažnejših komponent v razvoju osebnosti ... Obravnavanje zgodovinske snovi nudi obilo možnosti za pozitivne vzgojne vplive.« (Potočnik, 2009: 30, 31)

3 Šolska učna pot po kulturni dediščini ožjega središča Škocjana

Izbirne predmete načrtujem tako, da je prvih nekaj ur izpeljanih v učilnici, kjer podam teoretske in splošne osnove ter nekaj namigov, kaj bi lahko raziskovali. Že s tem, da jim dam možnost soodločanja, vzbudim njihov zanimanje, radovednost. Nato se prične terensko delo, raziskovanje, iskanje virov, obiskovane krajev, raziskovanje materialne dediščine, brskanje po pisnih virih (dober primer je župnijska knjiga) ter vključevanje ustnih virov starejših sogovornikov. Učenci postopoma skozi raziskovanje postajajo vse bolj vedoželjni, sami dajejo pobude za delo in raziskovanje, ideje za delo, širijo obzorje sebi in drugim. Učitelji se iz podajalca znanja prelevijo v mentorja, ki učence vodi in usmerja. Seveda je pomembo, da je učitelj zelo dobro pripravljen na delo, da lahko učence vodi in usmerja k cilju. In cilj mora biti izdelek, ki nastane izpod rok učencev ter ga lahko predstavijo sošolcem, šolski ali lokalni skupnosti ali celo širše.

Vse to je uspelo tudi nam. Začetki niso bili najbolj obetavni, saj učenci poleg teorije, kaj je dediščina, kaj je kulturna dediščina, katere vire poznamo, kaj raziskovati in kakšen bo naš cilj, potrebujejo vodenje, usmerjanje in pomoč. Predvsem pa je pri učencih potrebno vzbuditi željo, da sami raziskujejo, da pokažejo zanimanje, motiviranost za delo. To željo ter motivacijo mora učitelj v procesu učenja in raziskovanja vzdrževati tudi pozneje, ko le ta običajno malo pade.

Izkušnje so pokazale, da po začetnih težavah učenci skozi delo res postanejo mladi raziskovalci zgodovine. Predvsem jih pritegne to, da ne gre za učenje v razredu, za predavanje učitelja in prebiranje literature, pač pa konkretno delo in izkustveno učenje. Poleg tega imajo učenci zelo radi delo in učenje izven učilnic, tudi to je, tako kot formativno spremljanje, eno izmed priporočil za delo z učenci. »Z izvedbo terenskega dela lahko posežemo, da učenci razvijajo pozitiven in odgovoren odnos do lokalne zgodovine, da se zavedo pomena ohranjanja kulturne dediščine in morda razvijejo zanimanje za preteklost domačega kraja.« (Lešnik, 2021: 69)

Tako je nastala tudi naša *Šolska učna pot po kulturni dediščini ožjega središča Škocjana*. Gre za sprehod mimo kulturne in naravne dediščine kraja v ožjem središču, ki je dosegljiva peš, v uri hoda krožno s pričetkom in koncem pri šoli. Na tej poti vidimo več stavb lokalnega pomena – cerkev sv. Kancijana in tovarišev mučencev, perišče, Varunov dvorec, tipičen primer trške arhitekture 19. stoletja, dvoločni kamniti most, pod katerim teče najdaljši slovenski potok Radulja, rojstno hišo in kip Ignacija Knobleharja, misijonarja in raziskovalca Belega Nila, Metelkovino, nekdanjo osnovno šolo ter spominsko obeležje jezikoslovcu Franu Metelku. Na poti poleg zgoraj omenjene dediščine vidimo tudi tipično središčno postavitvev kraja ob cerkvi in vpadnicah, hišo z gankom, kostanjev drevored, 100 let staro gostilno.

Slika 1: Dvoločni kamniti most, ki ga najdemo tudi v grbu Občine Škocjan (foto: Patricija Haler).

Slika 2: Varunov dvorec (foto: Patricij Haler).

Zgoraj opisano pot smo izdelali skupaj z učenci. Delo se je pričelo v učilnici. Začeli smo z vprašanjem, ali se kdaj sprehodijo skozi kraj, ali kdaj opazujejo okoli sebe, kaj vidijo na poti do šole. Nato smo se skupaj odpravili na sprehod po okolici šole. Seveda z navodilom, da odprejo oči in s kupom mojih podvprašanj na poti. Na naslednjem sprehodu so dobili nalogo, da iščejo naravno in kulturno dediščino. Podano je bilo navodilo, da tisto, kar so videli na poti, opišejo ter poiščejo podatke o posamezni stavbi, mostu, osebnosti. Najprej so posegli po spletu. To je bil začetek. Sledilo je raziskovanje virov iz okolice, obisk knjižnice, župnišča, iskanje ustnih in pisnih virov. Vsakemu raziskovanju in terenskemu delu je sledila analiza v učilnici ter moje vprašanje, kako nadaljevati, kaj bomo s pridobljenimi podatki, kaj bo naš naslednji cilj. Učenci so tako dobili možnost soustvarjanja pouka, načrtovanja naslednjih korakov in ciljev. Sami so postajali vse bolj vedoželjni, kar mi je potrdil pripetljaj, ko je učenec ob dejstvu, da nismo našli podatka o letnici gradnje dvoločnega kamnitega mostu, vzpodbudil starše, ki so klicali v župnišče, na občino ter iskali podatke celo za Zavodu za varstvo kulturne dediščine. Žal podatka še danes ne vemo. Našli pa smo veliko ostalih podatkov, dejstev, kot tudi različnih zgodb, povezanih s krajevno dediščino.

284

Ob koncu šolskega leta smo se zopet podali na teren ter oblikovali krožno pot. To smo naredili v prvem letu našega izbirnega predmeta odkrivamo preteklost mojega kraja. Sledila je nadgradnja – predstavitev krožne poti in nadaljevanje dela pri turistični vzgoji in etnologiji. Izdelali smo brošuro ter naloge pri posameznem objektu. Pričeli smo z vodenjem šolskih skupin, nato smo pot ponudili tudi širše v lokalno skupnost, na občino, društvom. Šolsko učno pot smo predstavili tudi šolam širom po Sloveniji v projektu *Moja šola, moj kraj, spoznajmo se*. Ob srečanju upokojencev Slovenije smo starejše popeljali naokoli in po koncu prejeli sporočilo vodje gospe Tanje Hočevnar: »Hvala ekipi učencev in mentorici za sodelovanje. Ne morete si misliti, kakšno navdušenje. Ekipe iz Maribora, Križevcev, Velenja, Dornberga ... so bile izjemno navdušene ...« Učenci z velikim veseljem prevzemajo vlogo vodnikov po šolski učni poti, dejstvo, da je njihovo delo in trud prepoznan, pa jim da še dodatni zagon.

To pa je bil še začetek. Sedaj dediščino raziskujemo tudi pri interesni dejavnosti mladi zgodovinar, kjer se prijavljamo na naloge Zveze prijateljev mladine Slovenije, oktobra imamo kulturni dan in v njem tudi nekaj delavnic s področja dediščine, pripravljamo razstave o dediščini, vključili smo se v Dneve evropske kulturne dediščine in Teden kulturne dediščine, smo del Unesco ASP mreže, kjer smo v projektu *Dediščina v rokah mladih – mladi posvojimo spomenik – »posvojili« jabčnik, močnik z jabolki*, ki so ga kuhale naše babice, mi pa bomo poskrbeli, da ne bo odšel v pozabo.

In skozi vse to krepimo zavest o pomenu ohranjanja kulturne dediščine. Tako so letos učenci zopet dobili možnost, da izberejo, kaj bomo naslednje leto počeli pri izbirnih predmetih. Izbrali so Varunov dvorec, torej stavbo, ki stoji na začetku kraja Škocjan. Naš cilj je raziskati zgodovino stavbe, jo promovirati kot del naše šolske učne poti, predvsem pa ozavestiti, da je kljub temu da trenutno propada, pomemben kulturni spomenik lokalnega pomena.

Kako smo to dosegli? Tako, da smo vzbudili zanimanje pri učencih. Gre za večletno delo oziroma mentorstvo ter predvsem povezovanje na več ravneh. Združiti je bilo potrebno redni pouk zgodovine, pouk pri izbirnih predmetih in interesni dejavnosti, se povezati lokalno ter medgeneracijsko. Predvsem pa je bilo potrebno najti načine, da otroci sami začutijo

željo po raziskovanju in zanimanje za delo. Rezultat večletnega dela z učenci, vodenja, predvsem pa njihovega raziskovanja, je krožna šolska učna pot, ki danes ni le del naše šole, pač pa je bila predstavljena tudi širše.

Pomembno je, da učenci sami raziskujejo naravo in domače okolje ter si pomagajo z različnimi ustnimi in pisnimi viri: ustne informacije lahko dobijo od starejših, starih staršev, sosedov, vaščanov, pisne pa v lokalni knjižnici, v šoli, župnišču. Učitelji moramo otroke večkrat odpeljati v naravo, v domači kraj in se povezati lokalno ter medgeneracijsko. Zagotovo bolj kot zapis v knjigi v spominu ostane pripoved babice o tem, kako je bilo nekoč, terensko delo, raziskovalno in izkustveno učenje.

Še posebej pa učenčev pozornost pritegne domači kraj. »*Domači kraj je učencem harmonična, zaokrožena celota in razumljiva enota. S svojo nazornostjo omogoča učencem pristne doživljanje, jim spodbuja interes do snovi, dviga pozornost in aktivnost. Zaradi tega ima domačijski način obravnavanj zgodovinske snovi veli pedagoški pomen.*« (Potočnik, 2009: 131)

Pri vsem tem je pomembno tudi to, da ima učitelj podporo vodstva šole, lokalne skupnosti, pa nenazadnje tudi staršev in sodelavcev. Nam je to uspelo, starši otroke spodbujajo, jim pomagajo, lokalni skupnosti se naš projekt zdi zanimiv. Projekt je zaživel in živi naprej; iz generacije v generacijo. Ker živi, ga učenci spreminjajo, dopolnjujejo, predvsem pa so ga vzeli za svojega.

4 Zaključek

V prispevku je prikazan primer dobre prakse raziskovanja lokalne zgodovine skozi aktivno vlogo učencev v vseh fazah učenja. Pomen tega je predvsem, da učenec ni več vključen v tradicionalne, pasivne metode poučevanja, ki so temeljile pretežno na frontalni učni obliki. Učitelj mora postati vzgled in mentor učencem, ki sami ob pomoči virov in podpora učitelja prihajajo do novih znanj. Poleg tega sem s svojim prispevkom želela vzpodbuditi posameznike, da raziskovanje dediščine vključite v svoje delo. Hkrati pa vas vabim, da nas kdaj obiščete, učenci vas bodo z velikim veseljem popeljali po poti naše dediščine.

V knjigi Lokalna zgodovina – učenje z odkrivanjem sem zasledila misel: »Preučevanje lokalne zgodovine oz. domačega kraja je temelj za poznavanje in razumevanje dogajanja ter življenja najprej v domačem kraju, potem v Sloveniji, Evropi in svetu.« (Trškan, 2007: 6). Z zapisanim se strinjam, hkrati pa dodajam, da je videti in si zapomniti – pravilo, ki je zlasti močno povezano s spoznavanjem pokrajine. To je poved, ki jo je zapisal avtor šolske učne poti Cerklje ob Krki, Drago Ivanšek. Bil je moj osnovnošolski učitelj in mentor, ki me je navdušil za študij zgodovine, predvsem pa pokazal lepote domače pokrajine. Učenje v naravi, celostnost je tisto, ki lahko da učencem največ. Pokrije vsa področja, učenci vidijo, vonjajo, slišijo. Učenci se lahko gibajo, tipajo, poslušajo, berejo – tako pokrijemo vse potrebe otrok. Predvsem je ključno, da jih naučimo, kako pomemben je trajnostni razvoj, da razmišljamo danes za jutri. Vključimo lahko prostovoljce, starejše, domačine, ki bi sodelovali, torej gre tudi za sodelovanje z lokalno skupnostjo in medgeneracijsko sodelovanje.

Zgornje povedi sem zapisala ob nastanku šolske učne poti, ki smo jo oblikovali skupaj z učenci. Tokrat sem bila v vlogi mentorja. Upam in verjamem, da sem s svojim delom navdušila učence, tako kot je to pred mnogimi leti storil moj učitelj. In to je vzgoja za življenje, vzgoja za ljubezen do države in domovine.

Učenje v naravi, celostnost je tisto, ki lahko da učencem največ. Pokrije vsa področja, učenci vidijo, vonjajo, slišijo. Učenci se lahko gibajo, tipajo, poslušajo, berejo.

Slika 3: Skupina učencev na ogledu poti, oktober 2021 (foto: Patricija Haler).

5 Viri in literatura

- Balkovec, Bojan (2008): *Učni načrt. Izbirni predmet. Zgodovina. Odkrivajmo preteklost svojega kraja*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Brodnik, Vilma; Bogataj, Janez; Hazler, Vito (2015): *Učni načrt. Program osnovna šola. Etnologija – kulturna dediščina in načini življenja*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 31. 8. 2021 s spletne strani: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-naacti/izbirni/3-letni-lahko-krajsi/Etnologija-Kulturna-dediscina-in-nacini-zivljenja.pdf>.
- Cigler, Nevenka; Bogataj, Janez (2004): *Učni načrt. Izbirni predmet: program osnovnošolskega izobraževanja. Turistična vzgoja*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo.
- Holcar Brunauer, Ada (2016): *Formativno spremljanje v podporo učenju: priročnik za učitelje in strokovne delavce*. Ljubljana: Zavod Republike Slovenije za šolstvo.
- Lešnik, Karmen (2021): Spoznavajmo zgodovino domačega kraja preko stavbne dediščine. *Zgodovina v šoli*, letnik XIX, št.1, str. 68–81.
- Opis poklica. Predmetni učitelj zgodovine (b. d.). *Zavod RS za zaposlovanje*. Pridobljeno 6. 8. 2022 s spletne strani: https://www.ess.gov.si/ncips/cips/opisi_poklicev/opis_poklica?Kljuc=2778&Filter=.
- Potočnik, Dragan (2009): *Zgodovina, učiteljica življenja*. Maribor: Založba Pivec.
- Trškan, Danijela (2007): *Lokalna zgodovina – učenje z odkrivanjem*. Ljubljana: Znanstveno raziskovalni inštitut Filozofske fakultete.
- Učitelj – poslanstvo in poklic (2021). *Zavod RS za šolstvo*, 5. 10. 2021. Pridobljeno 6. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.zrss.si/novice/ucitelj-poslanstvo-in-poklic/>.
- Ustvarjanje učnih okolij za 21. stoletje (b. d.). *Zavod RS za šolstvo*. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.zrss.si/stiki-s-prakso/aktualno/varno-spodbudno-ucno-okolje/ustvarjanje-ucnih-okolij-za-21-stoletje/>.
- Verdev, Helena; Razpotnik, Jelka Miranda (2021). Kulturna in naravna dediščina. V Jelka Miranda Razpotnik (ur.): *Potujem v preteklost 6. Interaktivno gradivo za zgodovino v 6. razredu*. Ljubljana: Založba Rokus Klett. Pridobljeno: 1. 7. 2022 s spletne strani: <https://si.izzi.digital/DOS/37090/50741.html>.

POHORSKE STEKLARNE – GLAŽUTA JOSIPOV DOL

POHORJE GLASSWORKS – GLAŽUTA JOSIPOV DOL

✉ **Lucija Orter** (Lucija.orter@osribnicanapohorju.si), prof. razrednega pouka, je učiteljica prve triade na Osnovni šoli Ribnica na Pohorju.

Slovenija

Povzetek

Doba pohorskega steklarstva je trajala približno dve in pol stoletji, od leta 1677 do leta 1908. Vseh steklarn, ki so v tem obdobju delovale na Pohorju je bilo 17. Z letnico 1909 se je prav v naši občini Ribnica na Pohorju končala doba pohorskih glažut, ko je ugasnil ogenj v zadnji talilni peči v Josipdolu. Pohorje je s svojimi gozdovi, planjami, šotnimi jezeri, kolovozi, studenci in potoki svojevrsten svet. To je svet tihih, nevsiljivih, intimnih lepot, svet, zaradi katerega človek umolkne in se zamisli. Sredi 19. stoletja je bilo steklo poleg gozdov glavno bogastvo Pohorja. Že pred leti sem se podrobneje poglobila v zgodovino pohorskih steklarn, zlasti steklarne Josipov dol.

V Josipdolu danes stoji muzej steklarstva in kamnoseštva, ki je živa priča naše preteklosti. Del muzeja stoji tudi na prostem, kjer se lahko obiskovalci vrnejo med drvarje glažut, steklarske mojstre, spoznajo in vidijo vodne drče ali riže. V muzeju so razstavljeni tudi steklarski izdelki. Pohorskih glažut več ni, ostalo je Pohorje, še vedno svojevrsten svet. Ostajamo mi, naši otroci, naši učenci. Ostajamo z lepimi spomini na preteklost, z jasno sedanostjo in svetlim pogledom na prihodnost.

Abstract

The era of glassmaking in Pohorje lasted for about two and a half centuries, from 1677 to 1908. There were 17 glass factories that operated in Pohorje during this period. In 1909, the era of Pohorje glass-making sites came to an end in our municipality of Ribnica na Pohorju, when the fire in the last melting furnace in Josipdol went out. Pohorje is a unique world with its forests, plains, peat lakes, carts, wells and streams. It is a world of quiet, unobtrusive, intimate beauty, a world that makes one stop and think. Apart from forests, glass was the main wealth of Pohorje in the middle of the 19th century. Years ago, I delved into the history of the Pohorje glassworks, especially the Josipov dol glassworks.

Today, there is a museum of glassmaking and stone carving in Josipdol, which is a present witness of our history. Part of the museum is also located outdoors, where visitors can return to the *glažuta* woodworkers, glass masters, get to know and see water jugs or rice bowls. Glass products are also exhibited in the museum. There are no more Pohorje glassworks but what remains is Pohorje, a world full of beautiful peculiarities. Together with our children – our students we remain to live here, nurturing fond memories of the past, living present moment fully and looking ahead to the future with a bright vision.

Ključne besede: glažute, Josipdol, Pohorje, pohorske steklarne, steklo.

Keywords: *glažuta*, Josipdol, Pohorje, Pohorje glassworks, glass.

1 Uvod

V slovarju slovenskega knjižnega jezika preberemo, da je steklo trda, krhka, navadno prozorna snov, ki se dobi s taljenjem kremenca, sode in dodatkov. Kremenčev pesek je glavna sestavina steklene mase, ki pa ima zelo visoko tališče. Za zniževanje tališča zato masi nekoč dodajajo natrijevo sodo, od novega veka dalje pa pepeliko, apnenec ali magnezij. Generalna skupščina Združenih narodov je leto 2022 razglasila za Mednarodno leto stekla. Slovenija se lahko pohvali z bogato in dragoceno steklarsko dediščino in se v praznovanje vključuje s projektom Po stekleni poti (b. d.). Steklarstvo v Sloveniji sega nazaj v pozno bronasto dobo. V okolici Novega mesta so bili v žganih, pozno bronastih grobovih iz 10. do 8. stoletja pred našim štetjem, najdeni primerki steklenih predmetov, predvsem nakita v obliki asimetričnih jagod. Steklene jagode so bile najdene v grobovih iz tega obdobja tudi drugod v slovenskem prostoru. Steklenu posodje iz tega obdobja je redko. Ostanki dveh steklenih posodic iz 5. stoletja pred našim štetjem izvirajo iz gomile v Črnllici. (Bausovac in Rataj, b.

d.) Konec zadnjega tisočletja pred našim štejetjem so se že nekatere prebivalke v spodnjem Podravju krasile z ogrlicami iz steklenih jagod, tamkajšnji Kelti pa s steklenimi zapestnicami in prstani (Nestorovič, b. d.). V 16. stoletju so delovale steklarske delavnice, mestne steklarne v Ljubljani. V tem obdobju se na območju Slovenije pojavijo tudi gozdne steklarne. Prvo tovrstno steklaro zasledimo v kartuziji Žiče. Pomembno steklarsko središče se je razvilo tudi na območju Pohorja. Doba pohorskega steklarstva je trajala približno dve stoletji in pol. Od leta 1677 do leta 1909 lahko na Pohorju naštejemo sedemnajst steklarn oziroma glažut (Varl, 2006). Z letnico 1909 se konča doba pohorskih glažut, ko v steklarni Josipdol, kot zadnji pohorski glažuti, ugasne ogenj v steklarskih pečeh. Les, steklo in kamen so trije osnovni materiali, ki jih najdemo na Pohorju in so enkratna priložnost in podlaga za izvedbo premnogih naravoslovnih, tehniških in kulturnih dni v šoli. Pot od šole do muzeja v Josipdolu lahko tudi najmlajši učenci naše šole prehodijo peš. Tu lahko spoznajo zgodovino steklarstva, lesarstva in kamnoseštva, delo, orodje in izdelke steklarskih mojstrov, drvarjev in kamnosekov.

Slika 1: Kozarec iz steklarne Josipdol (Muzej kamnoseštva ..., b. d.).

2 Steklarna, glažuta Josipdol

Leta 1797 je Josef Schnek v bližini Ribnice na Pohorju ustanovil steklaro (Varl, 2006). Steklarna in naselbina sta po njem dobili ime Josefstal. V tej zgodnji dobi se v matičnih knjigah poleg steklarjev omenjajo tudi steklobrusilci. Zapisi o tem pričajo, da so steklo v Josipdolu že od vsega začetka tudi brusili in gravirali. Steklarji in steklobrusilci so bili predvsem Nemci, Čehi in Italijani. Leta 1804 je steklaro Josipdol kupil Anton Langer in jo imel v lasti do svoje smrti leta 1815. Steklarna se v matičnih knjigah tri leta pred Langerjevo smrtjo omenja kot privilegirana. Imenovala naj bi se Fabrica Artis Vitroline Josipov dol. Po smrti Antona Langerja je do leta 1838 steklaro vodil Antonov brat Jožef Langer. Okoli leta 1834

je steklarna zaposlovala od 80 do 90 strokovnjakov, glažutarsko naselje pa je imelo že okrog 200 prebivalcev. Do leta 1908, ko je steklaro s posestvom Josipdol kupil veleposestnik in tovarnar iz Vrhlike, Josip Lenarčič, je steklarna zamenjala še nekaj lastnikov. V virih lahko zasledimo, da se je z novimi lastniki spreminjalo tudi ime glažute. Josip Lenarčič je leta 1909 steklaro Josipdol opustil. Josipdolski izdelki so bili cenjeni po celem svetu. Steklene izdelke so prodajali po srednji Evropi. S pomočjo posrednikov pa tudi v bolj oddaljene kraje, kot so Grčija, Turčija, Egipt, na Bližnji vzhod, pa tudi v Indijo in Ameriko. Najpogostejši izdelki so bile lekarniške posode, pribor za kavo, pivsko posodje za slovesnosti, steklenice in kozarci za žgane pijače, steklene jedilne posode in okensko steklo. Steklo iz steklarne Josipdol, ki je po zaprtju ostalo na zalogi v skladišču, so prodajali še nekaj let po zaprtju steklarne. Številni stekleni predmeti so ohranjeni še danes. Najdemo jih lahko v muzejih, kot tudi v zasebnih zbirkah – zbirka Jožeta Tomažiča, muzej starin Alojza Grubelnika v Ribnici na Pohorju, hišne zbirke manjšega števila primerkov domačinov iz Ribnice in Josipdola. V Pokrajinskem muzeju v Mariboru je ohranjena tudi oljna slika, ki prikazuje steklaro Josipdol v drugi polovici 19. stoletja.

Slika 2: Steklarna Josipdol, Olje na platno (Varl, 2006: 42).

2.1 Steklarska sol – pepelika

Najvažnejši izdelek gozda poleg stavbnega lesa in drv za kurivo je bila za glažutarja pepelika, lugasta ali steklarska sol. Najboljšo so pridobivali iz osata, stebel hmelja, iz murve, gloga, pelina, encijana, tavžentrože, tobakovih stebel, mlečka, figovega drevesa, vinske trte in drugih rastlin. Pepel raznih zelišč ali grmov so namočili v veliko kad in pustili nekaj časa stati, da so se topne snovi raztopile v vodi. Nato so vse skupaj zlili v veliki kotel in kuhali tako dolgo, da je voda popolnoma izhlapela. Na dnu je ostala siva sol, pepelika. Pepeliko so nato prežgali, zopet namakali v vodi in odcejali na klobučevini. Postopek so večkrat ponovili in tako dobili čisto, belo steklarsko sol. Do 19. stoletja so pepeliko izdelovale glažute same, kasneje pa so jo steklarne ceneje kupovale drugod in hkrati varovale pohorski gozd in podaljševale življenje svojih obratov.

2.2 Kremenjak, apnenec in glina

Poleg pepelike so bili v steklarstvu zelo pomembni kremenjak, apnenec in glina, ki pa jih niso dajala pohorska drevesa, pač pa pohorske skale. Predvsem jim je bil potreben kremenov pesek ali kremenjak. Navadni skalni kremenjak imenujemo na Pohorju 'kinžloh', tudi 'kis', lepe kristalne skupine pa 'strela'. Apno, apnenec, kreda, marmor, torej kalcijev karbonat ali oksid so postali pomemben del glažutarskih receptov za pripravljanje steklovine že v 17. stoletju. Tudi te rudnine so glažute v zadostni količini dobile na Pohorju. Tudi gline, ki so jo steklarne uporabljale za izdelovanje talilnikov, za opeko, ki je bila odporna proti ognju in za zidanje talilnih steklarskih peči, je bilo na Pohorju dovolj. Največ najboljše gline so najverjetneje porabili za taliinike, ki so bili najbolj občutljivi.

2.3 Drvarji glažut

Nepogrešljivi posredovalci med gozdom in steklarnami so bili pohorski drvarji. Nekatere steklarne so imele svoje drvarje, ki so skrbeli za kurivo, da so mogle glažute obratovati. Zgodovinar Puff, ki je pisal o pohorskih drvarjih, jih označuje kot krepak, čil, odločen, živahen in zgovoren rod. Delo drvarjev je bilo težko in nemalo kdaj tudi nevarno. Kot orodje so uporabljali razne sekire, oblaste žage, železne kline in cepine. Pozimi so drvarji s sanmi spravljali les do vodnih drč. Steklarne so svojim drvarjem prepuščale posekane 'frate', da so nanje nasadili krompir, rž ali oves. To setev so ponovili več let zapored. Zadnjo rž ali oves pa so sejali skupaj s smrekovim semenom. Drvarji so morali dati glažuti dolgo slamo rži ali ovsa, da so v steklarni vanjo zavijali svoje izdelke.

Slika 3: Vodna drča, riža (Vodna drča, b. d.).

2.4 Steklarji in njihovo delo

Preden je začel steklar z delom, so morali zmešati vse potrebne snovi za steklo in napolniti talilni kotel. Pri vsakem okencu, ki ga je imela steklarska peč, je delal en steklarski mojster s pomočnikom in učencem. Skozi okence je steklar vtaknil spodnji konec steklarskega pihalnika v talilnik, da se ga je prijelo nekaj žareče steklovine, kolikor je je potreboval za posodo, ki jo je izdeloval. Ko je pihal v cev, je nastala iz koščka stekla na koncu cevi najprej majhna, po nadaljnem pihanju pa vedno večja steklena krogla ali žareč steklen mehur. To sta bili izvorni obliki za nadaljnje izdelovanje steklene posode. Če je steklar želel dobiti ravno dno, je bučo, ki je visela na palici, naslonil na marmornato ploščo. Na poseben način je obdelal tudi vrat steklenice. Ves čas, ko je steklar delal steklenico, kozarec ali kakšno drugo posodo ali okrasek, je moralo biti

steklo vroče, med 500 in 700°C (Steklo, b. d.), da se je dalo lepo oblikovati. Steklarji so izdelovali tudi barvno steklo. Za barvanje so uporabljali razne primesi. Če so želeli izdelati steklo zelene barve, so mu primešali večje količine železovega ali bakrovega oksida. Kobolt je obarval modro, mangovec pa vijoličasto. Barvali so tudi z zlatom ali z zlatim kloridom. To steklo, krasne rdeče barve, so imenovali zlatorubinsko steklo. Ko se je steklarski izdelek počasi ohladil v hladilni peči in strdil, so spremenili in okrasili še njegovo površino. Steklo površino so gravirali, brusili, rezali in v steklo vžigali loščene barve. V pohorskih glažutih so uporabljali vse te tehnike. Nekatere glažute so imele lastne graverje, steklorezce in slikarje na steklo (Varl, 2006).

2.5 Ostali delavci v glažutih

Nekatere glažute na Pohorju so imele tudi *rudarja*, ki je v okolici iskal nahajališča kvalitetnega kremenca. Rudar je nahajališča kremenca okopal in v njih drobil kremen. Podobno vlogo so imeli tudi *stoparji*, tolkači ali *drobilci* kremenjaka. Ti so žgali in gasili kamen, da se je lažje drobil. Do prve polovice 19. stoletja so *pepelarji* pridobivali pepeliko na gozdnih glažutih, kasneje so jo steklarne večinoma kupovale v tujini. *Talivec* je mešal sestavine za steklovino v prahu v pravem razmerju, nadziral je postopek taljenja in izboljševal samo talino. Talivci so bili dobro plačani, saj so morali imeti zahtevano kemijsko znanje. *Lončar* je izdeloval šamotne lonce, ki so bili vzdržni v steklarski talilni peči do 1200 °C. *Kurjač* je s suhim cepljenim lesom zalagal vse vrste peči. Ker so mokra drva slabo vplivala na kakovost in izgled stekla, so imele nekatere steklarne tudi peči za sušenje drv. Oglja v steklarnah niso uporabljali. Mesto ob talilniku so imeli *steklopihalec*, ki je votli izdelek ob pihanju in vrtenju oblikoval s pomočjo steklarske pipe 'fajfe', *pomočnik*, ki mu je pomagal pri oblikovanju ter *pomočnik*, ki je še vroče izdelke odnašal v hladilno peč. V takratnih steklarnah pa zasledimo še specialne mojstre, kot so *izdelovalec steklenih kroglic in barvnega stekla* ter *izdelovalec šip*. Delo je nadalje potekalo v drugih delavnicah, kjer srečamo *steklorezce*, *steklobrusilce*, *graverje*, *stekloslikarje*, *pozlatarje* in *polirje*. Končni izdelek, njegovo kakovost in vrednost je ocenil *pregledovalec stekla*. *Zavijalci*, predvsem ženske in otroci, so izdelke zavili v slamo in jih zložili v embalažo, ki jo je izdelal modelni mizar oziroma *modelar*. Lokalno prodajo so opravljali *krošnjariji*, širšo, predvsem v mestih pa *trgovci iz steklarne*, ki pa niso izhajali neposredno iz steklarskega podjetja. Za poklic vodenja proizvodnje v obstoječih virih najdemo več imen: *obratovodja*, *uradnik*, *pisar*. *Potnik ali zastopnik* steklarne v tujini, ki je moral imeti znanje tujih jezikov, pa se pojavi proti koncu 19. stoletja. V steklarskih naseljih pa najdemo še vrsto poklicev, ki pa niso imeli mesta v proizvodnji, pač pa so bili nujno potrebni za življenje ljudi v glažutarskih naseljih. To so bili: *kovač*, *volar*, *konjar*, *voznik*, *žagar*, *lovec*, *gozdar*, *učitelj*, *kaplan*, *babica*, *ključavničar*, *mesar*, *čevljar*, *hlapci*, *dninarji* ter žene delavcev kot *gospodinje* (Bečan, 2006).

291

Osnovna šola Ribnica na Pohorju stoji v središču vasi Ribnica na Pohorju, ki leži na nadmorski višini 713 m na severnem pobočju Pohorja. Kraj ima bogato zgodovino, saj se omenja že leta 1266 in se ponaša z bogato naravno in kulturno dediščino. Iz bližnje in nekoliko širše okolice lahko črpamo ideje in navdihe, kako učencem približati dobrine podedovane iz preteklosti in z njimi živeti danes in jutri. Moj velik navdih je dobre pol ure peš hoje oddaljen od šole. To je Josipdol, pohorska glažuta, ki je s svojim sto tri letnim delovanjem pustila velik pečat. Moj namen in cilji so, da učenci spoznajo pohorske steklarne, se seznanijo s pomenom stekla nekoč in danes, spoznajo poklice v glažutih, pomen gozda za obratovanje glažut, surovine za nemoteno delovanje (pepeliko, apnenec, kremenjak in glino), v muzeju podrobneje spoznajo glažuto Josipdol ter se seznanijo s posledicami, ki so jih pustile glažute (drugačna sestava gozda, glažutarska naselja). V učencih skozi vsa leta svojega poučevanja z velikim navdihom vzpodbujam ljubezen in spoštovanje do domače pokrajine nekoč in danes.

Tovrstne dejavnosti najlažje izvedem v okviru naravoslovnega ali tehniškega dne. Vsebine in predstavitev le teh so zelo preproste in prilagojene učencem prve triade. Učenci že pri spoznavanju okolja ali slovenščini spoznajo poklic steklarja, drvarja in kamnoseka. Vedo, da so to neobičajni in danes zelo redki poklici. Z učenci gremo nato peš do Josipdola, kjer že med potjo opazujejo gozd oz. obnovijo že pridobljeno znanje. Pot nadaljujemo po gozdni učni poti Kapelvald, ki se konča pri muzeju na prostem. Domačin Danijel Cvetko otroke na njim razumljiv in zelo zanimiv način popelje skozi muzej in jim približa življenje in delo naših prednikov. Učenci so vsako leto zelo začudeni nad prostori v stari hiši, z njeno opremo in orodji, ki so jih steklarji, drvarji in kamnoseki uporabljali pri svojem delu. Občudujejo ostanke stekla, ki jih lahko otipajo ter primerjajo kozarce izdelane nekoč in danes. Učenci vedo, da so ljudje v preteklosti opravljali delo s preprostimi orodji, brez strojev, kot jih poznamo danes. Poskusijo lahko rezat hlod z dolgo ročno žago (amerikanko). Spoznajo nekatere narečne izraze za orodja in predmete. Vedo tudi, da starejši domačini Josipdolu še vedno rečejo Glažuta. Po končanem dnevu dejavnosti nadaljujemo z likovnim ustvarjanjem pri likovni umetnosti, zapisujemo povedi na to temo. V lanskem šolskem letu pa smo obiskali dvorec Strmol v Rogatcu, kjer smo imeli tudi steklarsko delavnico. Poslušali smo preprosto razlago o steklu in steklarjih ter si nato izdelali (poslikali) steklen obesek.

Pohorsko steklo, zlasti prvovrstni stekleni izdelki glažute Josipdol, so potovali po celem svetu. Zbiralci in muzeji so jih ohranili do danes. Zato je prav, da jih ohranjamo tudi mi.

3 Zaključek

Pohorsko steklo, zlasti prvovrstni stekleni izdelki glažute Josipdol, so potovali po celem svetu. Zbiralci in muzeji so jih ohranili do danes. Zato je prav, da jih ohranjamo tudi mi, Pohorci, najbližji nasledniki pohorskih steklarjev, drvarjev, oglarjev, kamnosekov.

V prihodnjem šolskem letu si želim izvesti projektni teden na temo pohorskih steklarn. Z učenci bi rada obiskala tudi muzej in kakšno steklarsko delavnico, ki obratuje še danes. Nova spoznanja, doživetja in potek dela pa združiti v lični zloženki ali vsaj v šolskem časopisu.

Slika 4: Muzej na prostem v Josipdolu (Turistične poti, b. d.).

4 Viri in literatura

- Bausovac, Maja; Rataj, Jože (b. d.): *Pokrajinski muzej Celje. Narodni muzej Slovenije*. Pridobljeno 21. 10. 2022 s spletne strani: <https://www.nms.si/si/razstave/e-razstave/iyog22/celje>.
- Bečan, Rok (2006): *Steklarstvo na Pohorju*. Referat. Karl-Franzens-Universitt Graz. Pridobljeno 4. 9. 2022 s spletne strani: <https://lovrencan.si/datoteke/jespa/steklarstvo-na-pohorju/steklarstvonapohorju.pdf>.
- Cimperšek, Mitja (2016): *Glažute in steklarne v Sloveniji ter njihova zgodovinska vez z gozdovi*. Kamnik: Studio Dataprint.
- Minařik, Franc (1966): *Pohorske steklarne*. Maribor: Založba Obzorja.
- Muzej kamnoseštva, steklarstva in gozdarstva (b. d.). *Koroški pokrajinski muzej*. Pridobljeno 4. 9. 2022 s spletne strani <https://www.kpm.si/wp-content/uploads/2017/09/jospidolglazuta005.jpg>.
- Nestorovič, Aleksandra (b. d.): *Pokrajinski muzej Ptuj – Ormož*. Narodni muzej Slovenije. Pridobljeno 21. 10. 2022 s spletne strani: <https://www.nms.si/si/razstave/e-razstave/iyog22/pmpo>.
- Po stekleni poti*. Narodni muzej Slovenije. Pridobljeno 30. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.nms.si/si/razstave/e-razstave/11049-Po-stekleni-poti>.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika Fran*. Pridobljeno 30. 8. 2022 s spletne strani <http://fran.si>.
- Steklo (b. d.). *Wikipedija*. Pridobljeno 23. 10. 2022 s spletne strani: <https://sl.wikipedia.org/wiki/Steklo>.
- Turistične poti (b. d.). *Josipdol.si*. Pridobljeno 4. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.josipdol.si/pic/normal/2021/01/18/kamnosestvo-89797370.png>.
- Varl, Valentina (2006): *Pohorsko steklo – steklo z dušo*. Maribor: Pokrajinski muzej.
- Vodna drča (b. d.). *Josipdol.si*. Pridobljeno 4. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.josipdol.si/pic/normal/2021/02/11/vodna-drca-91388453.jpg>.
- Žigart, Lucija (1999): *Domača pokrajina Ribnica na Pohorju in projekt pohorske steklarne*. Diplomsko delo. Maribor: UM Pedagoška fakulteta Maribor.

PREKO KRAŠKE GMAJNE DO KOSOVELOVE DUŠE

ACROSS THE KARST LANDSCAPE TO THE SOUL OF POET KOSOVEL

 Nuša Lederer Pangos (nusa.lederer@gmail.com), mag. vizualnih umetnosti, je strokovna delavka v oddelku prvega razreda in učiteljica likovne umetnosti na Osnovni šoli Srečka Kosovela Sežana.

Slovenija

Povzetek

Tako poseben del Slovenije, ki je prepojen z raznolikostjo nas Kraševcev in globoko poezijo Srečka Kosovela, je bilo zame dobro izhodišče, da sem lahko učence naše šole popeljala v ta svet in jih s tem navdušila za raziskovanje bogate kulturne dediščine, ki so nam jo pustili naši predniki. Preprostost kraških gmajn, njihovih ljudi in arhitekture sem želela približati učencem 1. in 7. razreda. Zavedam se, da je potrebno že otroke in mladino ozaveščati o pomenu našega naroda in kulturne dediščine, saj bodo le tako gradili pozitivno naravnost do Slovenije. Včasih se učitelji premalo zavedamo kako pomembni smo pri razvijanju pozitivnih odnosov do domovine, v kateri živimo. Kot učiteljica sem si postavila cilj, da otroke navdušim za kraško kulturo, saj se zavedam, da je to ključnega pomena za ohranjanje narodne identitete. V strokovnem prispevku se bom opredelila do dejavnosti, ki spodbujajo učence pri raziskovanju kraške identitete in razvijajo pozitiven odnos do nje. Prvošolci so raziskovali kraško gmajno s Škrati s Krasa in prireditvijo ob Dnevu državnosti s tematiko kulturne dediščine, medtem ko so sedmošolci raziskovali Kosovelovo poezijo in jo tudi likovno izražali.

Abstract

The Karst region, which a special part of western Slovenia, is rich in diversity of people who have lived there for centuries, "Kraševci", and the profound poetry of Srečko Kosovel. It was a good starting point for me to take the pupils of our school into this world and thus inspire them to explore the rich cultural heritage left to us by our ancestors. I wanted to bring the simplicity of the Karst common land and its people and also its architecture closer to the pupils of the 1st and the 7th grade. I am well aware that it is necessary to raise awareness among children and young people about the importance of our nation and cultural heritage. Hopefully, they will develop a positive attitude towards our homeland this way. Sometimes even teachers themselves are not sufficiently aware of how important we are in developing positive attitudes towards the country we live in. As a teacher, I have set myself the goal of inspiring children to be interested in the Karst culture, as I am aware that this is crucial for the preservation of national identity.

In this paper, I will focus on activities that encourage students to explore and develop a positive attitude towards the identity of the Karst region. First-graders explored the Karst common land with the Elves of the Karst and a National Day event with a cultural heritage theme, while seventh-graders explored Kosovel's poetry and expressed it in art.

Ključne besede: Kras, kulturna dediščina, poezija, Srečko Kosovel, učenci.

Keywords: Karst, cultural heritage, poetry, Srečko Kosovel, students.

1 Uvod

Osnovna šola Srečka Kosovela Sežana se nahaja v osrčju Krasa. Svoje ime nosi po mladem kraškem pesniku Srečku Kosovelu. Če izhajam že iz njegovega imena – Srečko in res so naši učenci pravi 'srečkoti', saj so nam naši predniki pustili veliko kulturne dediščine s katero odmevamo daleč v svet. Ker se zavedam njenega pomena in navdušuje tudi mene, sem vse to želela prenesti na učence naše šole. Po izobrazbi sem akademska slikarka in magistrica vizualnih umetnosti. Vedno sem slikala in ustvarjala na tematiko Krasa ter se nato odločila, da za diplomsko in magistrsko delo izberem Kras kot tematiko raziskovanja in ustvarjanja. Spoznala sem Kras, ki je tako enostaven, a vendar zelo mogočen in odmeven. Odkrila sem veliko zanimivosti, katere želim vedno znova prenesti na učence in jih popeljati v ta čudoviti svet Krasa in Kraševcev. Ne samo pokrajina, ampak tudi ljudje, ki so tam živeli in še živijo so posebni in drugačni.

Za mlajše učence sem izbrala kraško pokrajino, saj se mi je zdelo smiselno, da najprej spoznajo okolje v katerem živijo in šele nato pesnika, ki je to okolje opisoval z dušo in srcem. Starejše učence sem želela popeljati v svet poezije pesnika Srečka Kosovela in jim ga predstaviti kot posebnega za tiste čase, saj je že takrat videl drugačno dogajanje v svetu.

Zavedala sem se, da je ključnega pomena navdušiti učence prvega razreda za spoznavanje Krasa, saj s tem načinom poučevanja že postavljam pozitiven odnos do okolja, v katerem živimo. Navduševanje za lepoto naše krajine se s pozitivnim odnosom do nje prenaša iz roda v rod. Pri starejših učencih sem v sodelovanju s šolsko knjižničarko izbrala raznolike in zanimive zbirke poezij, s katerimi sem jih popeljala v različne svetove pesniškega ustvarjanja. Na videz je vse tako preprosto in imela sem pomisleke, da mogoče ne bodo to tiste dejavnosti, ki bi pri učencih sprožile moč raziskovanja korenin naših prednikov. V nadaljevanju se bom opredelila do dejavnosti, ki sem jih izvajala z učenci prvega in sedmega razreda.

2 Kras, kulturna dediščina in dan državnosti

2.1 Raziskovanje s prvošolci

Običajno si kot učitelj vedno postavimo cilje, ki jih morajo učenci dosegati. Opazila sem, da me takšen način dela velikokrat pelje na napačno pot, ker se osredotočam zgolj na učence in s tem pozabim, da je tudi učitelj tisti, ki bi si moral postaviti cilje. Zavedati sem se začela, da moram v procesu vzgoje in izobraževanje začeti spreminjati in delati na sebi, da bom s tem dosegala večji prenos znanja in učence pri tem navduševala. Zato sem pri dejavnostih tudi sebi postavila cilje h katerim sem bila naravnana. Zastavljeni cilji so bili:

- Preko zanimivih zgodb motiviraj učence za raziskovanje Krasa.
- Z raznolikimi dejavnostmi približaj Kras in kulturno dediščino učencem.
- Učence čim manj vodi in jim dopusti prostor za iskanje različnih informacij.

Dejavnosti so se začele tako, da so učenci spoznali zgodbo o škratih s Krasa. Ob vstopu v prvi razred so kot darilo Občine Sežana prejeli knjigo *Škratje s Krasa*. Knjiga je vezana tudi na pot, ki vodi po Štanjelskih gmajnah. Zelo mi je bilo všeč, da so dobili to darilo, saj na nek način pripomore tudi k vključevanju staršev v proces vzgoje in izobraževanja. Učiteljicam, ki smo poučevale 1. razreda se je porodila ideja, da bi lahko učence v šolskem letu popeljale na športni dan v Štanjel prav na to pot. Ker pohoda nismo mogli izvesti v oktobru, smo ga predstavili na spomladanski čas. V tem obdobju sem imela čas in možnost, da so učenci spoznivali Kras skoraj preko celega šolskega leta. Vsak sprehod v stari del Sežane, kjer je strnjeno staro naselje hiš, sem izkoristila, da sem jim pokazala in razkrila čare kraške arhitekture, ki so jo Kraševci znali odlično razvijati v njihovih skromnih časih. (Renčelj, 2002) Ob opazovanju so učenci sami začeli pripovedovati, da so hiše samo iz kamenčkov, da nimajo takih oken kot jih imamo mi, da so hiše sive barve, da imajo 'portoni' narisane slikice na kamnitem delu. Pri opisovanju hiš sem učenem pripovedovala v kraškem narečju. Bilo jim je zelo zabavno. V pogovor se je vključeval tudi učenec, ki mu je kraško narečje zelo blizu in mu starši povedo tudi narečna poimenovanja za določene predmete. Na primer vodnjaku Kraševci pravimo 'štjrna', učenec je uporabil besedo 'fntalon'. Tako sem se tudi sama učila od njih in spoznavala, da tudi starši veliko pripomorejo k razumevanju in cenjenju okolja, v katerem živimo. Ker je bil to nov način raziskovanja, je pri učencih izzval pozornost, navdušenje in igrivo učenje. Tudi sama sem bila presenečena, saj sem spoznala, da se vedno znova rojevajo nove poti in razsežnosti znanja.

Po opazovalnem sprehodu so učenci risali stare kraške hiše. Kot uvodno motivacijo sem jim predstavila kraškega slikarja Lojzeta Spacala, ki je tudi nam Kraševcem zapustil bogato zapuščino umetniških del. Predstavila sem jim nekaj njegovih najbolj poznanih umetniških del in jih pozvala k iskanju barv na njih. Ugotovili so, da se največkrat pojavi rdeča, siva, črna in včasih tudi malo rumena. Dejavnost se je nadaljevala tako, da so z uporabo teh barv narisali stari del Sežane tako, kot so ga doživeli sami. Risbe učencev so posledično vsebovale veliko več podrobnosti kot običajno in ob njih so pripovedovali, to kar so novega odkrili na sprehodu. Pri likovnem ustvarjanju so vztrajali veliko dlje kot je to običajno. Opazila sem, da se pri risanju trudijo in tudi razmišljajo.

Ta način raziskovanja sem uporabila kot začetek in uvod v razumevanje Krasa. Marca smo za učence prvih razredov izvedli športni dan v Štanjelu, kjer so spoznali Škrate s Krasa. Predhodno sem učencem v šoli prebrala knjigo, tako da so jo imeli možnost vsi učenci spoznati. Zgodba pripoveduje o treh škratih (Kamen, Ruj, Burja) ter grajski gospodični in malem vitezu, ki raziskujeta Kras. Vsi trije škratje imajo imena po znamenitostih, ki Kras bogatijo in ga delajo posebnega. (Grilc, 2018) Na pot smo se podali v spremstvu lokalnih vodičev. Začela se je tako, da je vsak učenec dobil knjižico, v kateri so bile naloge za reševanje. Že sam začetek jih je popolnoma prevzel, saj je pohod bil načrtovan drugače kot običajno. V začetku poti je učence pričakal škrat, ob katerem je lokalna vodička začela pripovedovati zgodbo. Skrbno so sledili in začeli samostojno reševati naloge, ki so se navezovale na njeno pripoved. Pot se vije preko kamnite kraške pokrajine in učence na različne načine spodbuja k raziskovanju.

Slika 1: Pogled skozi luknjo v kraškem kamnu (foto: Nuša Lederer Pangos).

Kraško pokrajino in njene zakonitosti so spoznavali na način, ki jih je spodbujal k razmišljanju in odkrivanju novih informacij. Pomembno mi je bilo, da so bili v take vrste dejavnosti vključeni vsi učenci in čisto vsak si je zapomnil kakšno zanimivost. Na zaključku so ob uspešno rešenih nalogah učenci prejeli čarobni kamenček. Navdušenje učencev je bilo vidno, saj so vneto pripovedovali in opisovali dogodke, ki so se odvijali na pohodu. Ob dejavnosti sem spoznala, da je zelo pomembno, da se šola kot vzgojno-izobraževalna ustanova povezuje z lokalno skupnostjo, saj bodo učenci le tako začutili okolje, v katerem živijo in s tem krepili zavedanje o naši kulturni dediščini.

Dejavnost spoznavanje Krasa sem nato nadgradila in ji posvetila pozornost ob dnevu državnosti. Predhodno sem si prebrala knjigo *Osamosvojitve skoraj vse o poti k lastni državi* avtorice Nataše Strlič. Knjiga mi je bila v pomoč pri razlagi tematike s pomočjo zanimivih in domiselnih ilustracij Damijana Stepančiča. (Strlič, 2020) Zavedala sem se, da gre za zahtevno tematiko, a vendar menim, da je nujo potrebno, da se o njej pogovarjamo tudi s prvošolci. Dejavnosti sem načrtovala po skupinah. Učenci so se vanje razvrstili sami. Razvrstili so se v štiri skupine. V prvi so učenci raziskovali kraško arhitekturo, v drugi so raziskovali Kosovelovo poezijo, v tretji so odkrivali dela slovenskih rokodelcev ter v zadnji spoznavali pomen dneva državnosti. Dejavnosti so bile načrtovane tako, da so se učenci najprej ob listanju knjig pogovorili in si ogledali fotografije in ilustracije. Ker je bilo to proti koncu šolskega leta in se je že marsikateri prvošolec naučil brati, so si določena besedila tudi prebrali. Vsaka skupina je imela nalogo, da izve nekaj zanimivega iz knjig in nato predstavi ostalim sošolcem. V kolikor so potrebovali pomoč, sem jim bila vedno v oporo. Med raziskovanjem sem opazila, da so si zapomnili veliko informacij, ki smo jim jih predali preko šolskega leta. Prva skupina je tako narisala velik kraški voz, ki je včasih na Krasu prevažal ledene kocke v bližnji Trst, druga skupina je izdelovala ilustracije Kosovelove poezije, tretja skupina je iskala zanimive rokodelske izdelke in jih risala na plakat ter zadnja risala simbole in značilnosti, ki so zaznamovali dan državnosti. (Bogataj, 1999)

Slika 2: Pripovedovanje ob slikah o dnevu državnosti (foto: Nuša Lederer Pangos).

Učenci so bili med delom ustvarjalni in se drugače odzivali kot običajno. Z navdušenjem so predstavljali, kaj vse so v svoji skupini raziskovali. Prepričana sem, da je tak način poučevanja med sošolci bolj učinkovit kot običajen pouk, saj vemo, da so si učenci med seboj največji vzor.

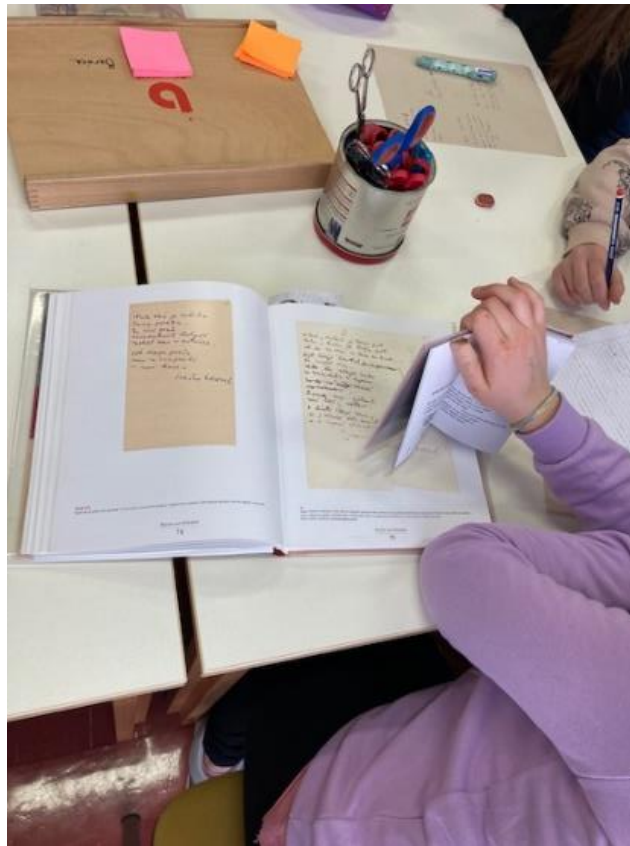
296

2.2 Raziskovanje s sedmošolci

Pri izbirnem predmetu likovno snovanje 1 učenci spoznavajo umetnost na različnih področjih. Kot učiteljica se zavedam, da moram učencem te starosti približati učno snov na njim zanimiv način. Odločila sem se, da ob svetovnemu dnevu poezije, 21. marca 2022, obeležim dan z raziskovanjem Kosovelove poezije. V tem času sem učencem predstavljala tako imenovano 'Street art' – ulična umetnost (grafiti). Njena značilnost je, da zunanja okolica postane galerija, katera je brezplačna in dostopna vsakomur. Poleg tega opazovalcu sporoča svoje videnje, občutke in želi pritegniti njegovo pozornost. Povezava med Srečkom Kosovelom in grafiti se mi je zdela smiselna, saj je bil tudi naš kraški pesnik za svoje obdobje izredno drugačen in na nek način tudi revolucionaren. Njegov način pisanja pesmi je na trenutke spominjal tudi na grafite, zlasti Integrali (Kosovel, 1984). Del njegove poezije je drzen in na trenutke brez dlake na jeziku, nato nastopi tisti nežni in umirjeni del, ki opisuje čudoviti Kras. Tudi pri raziskovanju s sedmošolci sem si v začetku zastavila cilje, katere moram doseči. Ti so bili:

- Poišči in pripravi različne Kosovelove poezije.
- Preko njegove poezije učencem predstavi kako zvest in ponosen je bil na 'svoj' Kras.
- Spodbujaj učence k drugačnemu mišljenju in odkrivanju skrivnosti na Krasu.

V sodelovanju s šolsko knjižničarko sva pripravili izbor njegovih zbirk. Pozorni sva bili, da so te zbirke vsebovale zanimive ilustracije, katere so pritegnile učence k branju. Tudi tukaj so se učenci razdelili v manjše skupine, pustila sem tudi odprto možnost, da raziskujejo in se sami likovno izražajo. Naloga učencev je bila, da poiščejo del poezije, ki jim je všeč, ga preuredijo po svojih zamislih in občutkih ali ohranijo takega kot je. Pri tej nalogi so me učenci zelo presenetili, saj so se umirili in vneto iskali in brali, kar jim je bilo zanimivo. Posledično so ugotovili, da je Kosovel pisal poezijo, ki je drugačna in veliko bolj posebna kot ostale. Učenci so raziskovali v knjižnici, kar je po mojem mnenju pripomoglo k večji motivaciji, saj so lahko sami iskali na knjižnih policah in si knjige med seboj menjavali. Najprej so dele njegove poezije poiskali in zapisali na liste. Igro besed so poskušali igrati tudi oni. Spodbuda k temu jim je bila knjiga Ikarjev sen, ki je pestra zakladnica dokumentov, pričevanj in rokopisov. V njej so jih najbolj presenetili rokopisi, saj so bili njegovi rokopisi posebni in drugačni. Nekateri med njimi so vsebovali tudi manjše risbice in ravno to je pritegnilo njihovo pozornost.

Slika 3: Raziskovanje Kosovelove poezije (foto: Nuša Lederer Pangos).

Posledično so tudi sami delno vključevali risbice v besedilo. Nadaljevali so tako, da so izbrane verze in misli pretvorili v grafite. Pri vsakem likovnem ustvarjanju predhodno učenci pripravijo skice. Ideja o risanju grafitov je učence dodatno motivirala in že iz skic sem lahko razbrala, da bodo njihove umetnine pozele uspeh. Po narisanih skicah so na liste večjih formatov (listi so bili trgani zato, da so bolj spominjali na Srečkova pesniška ustvarjanja na različne liste – manjše in velike) narisali osnutek grafita. Po narisanih osnutkih so pričeli z barvanjem. Na razpolago so imeli akrilne barve, barvice, flomastre in različne barvne papirje. Vsak učenec ali skupina učencev si je izbrala svojo tehniko za ustvarjanje, saj sem menila, da bodo veliko boljši rezultati, če si bodo izbrali tehniko, ki je njim najbližja. Ker je to izbirni predmet, stremi k temu, da razvijamo potencialne vsakega učenca. Ta dejavnost je trajala kar 5 šolskih ur. Zanimivo mi je bilo, da sem učencem rekla, da se v naslednjem tednu dobimo v knjižnici, kjer bomo nadaljevali delo. Knjižničarka me je opozorila, da je veliko učencev že prej prišlo v knjižnico in čakalo na uro. Opazila sem, da so se vsi radi vključevali v dejavnost, tudi učenci tujci, ki so na tak način spoznavali našo slovensko kulturo. Dejavnost se je zaključila s postavitvijo razstave v šolskih prostorih. Veliko drugih učencev naše šole se je pri razstavi ustavljalo in opazovalo nastale grafite. Na tak način so tudi ostali učenci spoznavali dela kraškega pesnika, saj so bile ob grafitih njegove pesmi. Tak način dela mladim približa slovensko kulturo na njim primeren način, zato tudi ob spoznavanju tega uživajo in gradijo pozitiven odnos do nje.

Slika 4: Postavljena razstava (foto: Nuša Lederer Pangos).

Slika 5: Postavljena razstava (foto: Nuša Lederer Pangos).

Na trenutke sem imela občutek, da jih je poezija Srečka Kosovele popolnoma prevzela, saj so bili med raziskovanjem zelo vneti, med seboj so se pogovarjali in delili svoja mnenja.

Prav pri najmlajših, ko smo spoznavali 'rojstni dan' naše države, sem opazila, da je njihovo znanje o tem šibko.

298

3 Zaključek

Če povzamem, sta bili obe dejavnosti po mojem mnenju uspešni. Ob opazovanju učencev sem zaznala, da so ob raziskovanju spoznali veliko novosti in to delili med svoje sovrstnike. Menim, da je v šolskih prostorih veliko premalo časa, da bi učencem vestno predajali znanja in izkušnje, ki so jih naši predniki ustvarili in s tem krepili narodno zavest vsakega. Poleg tega sem prepričana, da bi morali biti tudi učitelji tisti, ki se nad tem navdušujemo in le tako lahko posledično navdušimo učence, da so ponosni državljani Slovenije. Prav pri najmlajših, ko smo spoznavali 'rojstni dan' naše države, sem opazila, da je njihovo znanje o tem šibko. Prav zaradi tega je izjemno pomembno, da začnemo že najmlajše ozaveščati o naši pomembnosti. Zavedati se moramo, da smo se trudili, da bi postali samostojna država, ki ima pestro paleto naravnih in kulturnih znamenitosti, ki nas v svetu uvršča med posebne in edinstvene.

Lahko rečem, da sem cilje delno dosegla, saj bi za popolno realizacijo potrebovala veliko več časa in raziskovanja, da bi učenci vzljubili to, za kar so se naši 'nonoti in none' borili. Zatorej bodimo ponosni na to, kar smo, ker smo vidno majhni v Evropi, ampak bogati po vsem tem, kar nosimo v sebi. Podajmo te drobne koščke že našim najmlajšim v šoli, da bodo tako svoje znanje o naši Sloveniji s srčnostjo prenašali na naslednje rodove. Poleg tega pa nikar ne pozabimo, da smo učencem v šoli z našimi dejanji največji vzor.

4 Literatura in viri

Bogataj, Janez (1999): *Mojstrovine Slovenije Srečanje s sodobnimi rokodelci*. Ljubljana: Rokus.

Grilc, Uroš (2018): *Škratje s Krasa*. Bevke: Škrateljč.

Kosovel, Srečko (1984): *Integrali*. Ljubljana: Cankarjeva založba.

Kosovel, Srečko (2012): *Moj sončni dan*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Renčelj, Stanislav (2002): *Kras: kamen in življenje*. Koper: Libris

Strlič, Nataša (2021): *Osamosvojitve*. Dob: Miš.

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

4. MEDNARODNA KONFERENCA
ŽIVETI KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

3. IZ PRETEKLOSTI ZA PRIHODNOST

UPORABA ELEMENTOV KULTURNE DEDIŠČINE ZA VZGOJNI PROCES MLADIH SKOZI OČI VZGOJITELJA

USING ELEMENTS OF CULTURAL HERITAGE IN EDUCATIONAL PROCESS WITH YOUNGSTERS THROUGH THE EYES OF EDUCATOR

✉ **Matjaž Perenič** (matjaz.perenic@gmail.com), mag. geografije, je vzgojitelj v Dijaškem domu Portorož, GEPŠ Piran. Je tudi glasbenik in tekstopisec.

Slovenija

Povzetek

V prispevku predstavljam primere iz pedagoške prakse dela z mladostniki. Primeri nosijo v sebi elemente kulturne dediščine in sem jih med dijaki izvajal v minulem šolskem letu 2021/22. Predstavljeni so v štirih poglavjih: prvo poglavje začnem z dvema primeroma starih slovenskih pregovorov na eni in sodobnih rekov na drugi strani, v drugem opišem vključitev interne kulturne dediščine oz. domske tradicije v vzgojno prakso, v tretjem poglavju se posvečam implementaciji kulturne dediščine državnega pomena v vzgojo, v četrtem pa predstavim primere vzgojne prakse, katerih vsebina nosi sledove svetovne kulturne dediščine. V sklepu poleg prednosti in slabosti takšnega pristopa v vzgoji navajam tako nevarnosti kot priložnosti za tovrstni vzgojiteljski pristop pri delu z mladimi.

Abstract

In this article I present some examples from my own pedagogical practice which contain elements of cultural heritage. I introduced it in my work with students in the school year 2021/22. I divide them into four sections; in the first one I present two practical examples of old Slovenian proverbs on one side and modern verbs on another side. In the second one I write about educational process which includes internal cultural heritage. The third section brings an account of my implementation of national cultural heritage elements in educational process, and in the last one I present educational process which reflects cultural heritage across the world. To conclude with, I present both advantages and disadvantages of this approach and I expose dangers and opportunities for this type of learning.

300

Ključne besede: dijaški dom, kulturna dediščina, mladostniki, pedagoška praksa, vzgojitelj, vzgojni proces.

Keywords: boarding school, cultural heritage, youngsters, pedagogical practice, educator, educational process.

1 Uvod

Namen prispevka je bralcu predstaviti, kako na različne načine vključevati elemente kulturne dediščine v vzgojni proces. Cilja sta predvsem dva in sta medsebojno povezana: ohraniti zakladnico preteklih znanj in v(r)ednosti ter jo skozi delo z mladimi primerno dopolniti v duhu sodobnega časa.

V prvem poglavju predstavim zelo uporabno pedagoško-vzgojno orodje, ki ga pogostoma uporabljam v vzgojnem procesu z dijaki, in sicer slovenske pregovore, ki so vselej dober odgovor sodobnejšim posplošenim rekom. V drugem poglavju preidem na področje interne kulturne dediščine, ki je pomembna z vidika našega šolskega zavoda GEPŠ Piran oz. Dijaškega doma Portorož. V tretjem poglavju pa na podlagi primerov predstavim, kako konkretno smo v dijaškem domu uporabili elemente kulturne dediščine državnega pomena. Ob primeru prazničnega decembra in velikonočnega tedna v četrtem poglavju predstavim še, kako vzgojo lahko obogatimo z nečim, kar sodi v območje svetovne kulturne dediščine, čemur sledi sklep s kritičnim premislekom predstavljenih spoznanj.

2 Slovenski pregovori za vzgojni proces mladih

»Profesor, le enkrat se živi. Imamo še čas. Nikamor se ne mudi.« VS. »Ura zamujena, ne vrne se nobena. Leta hitijo, dnevi se pa vlečejo. Dolgost življenja našega je kratka. Kdor čas prav obrne, se s čednostjo ogrne. Minuta, ki je minila, se ne bo povrnila. Kar časa zamudiš, ga za vekomaj zgubiš. Vsakdo doseže svoj konec, a cilja ne vedno.«

Ko se med učnimi urami dijaki ne morejo spraviti k učenju, včasih v izgovor rečejo, da se jim nikamor ne mudi ali da se le enkrat živi. Z nasmehom jim skušam pokazati, da se z njimi deloma strinjam, zraven pa jih skušam spodbuditi h globljemu premisleku, pri čemer me vodi občutek, da si omenjeni rek mladi interpretirajo preveč po svoje in neustrezno. V takih primerih jim zato odgovorim na podoben način, samo da uporabim kak star slovenski pregovor; kot vir mi pri učnih urah služi nepogrešljiva knjižna izdaja *Najlepši slovenski pregovori in reki* Marjete Zorec (2021a). V pričujočem kontekstu bi bila zanimiva predvsem naslednja pregovora: »Ura zamujena, ne vrne se nobena« ali »Kdor prav čas obrne, se s čednostjo ogrne.« Ob tem ne morem uiti kakšni dodatni razlagi, kot je ta, da prav zato, ker se le enkrat živi, ni smiselno zapravljati časa. Pogostoma ugotavljam, da jim zapisane stare slovenske modrosti in njihova razlaga niso blizu, kakor sodobni reki, ki si tudi stare pregovore včasih interpretirajo po svoje. Morda tudi zaradi preprostosti v izražanju sicer globokih misli (to velja tudi za star slovenski pregovor »Kjer je veliko ljubezni, je malo besed.« (Zorec, 2021a: 32) in pod vtisom instantnih vsebin, ki so jim danes dostopne na spletnih omrežjih mobilnih naprav.

»Te naloge so neuporabne. Ta šola je kar nekaj. V življenju moraš imeti veze.« VS. »Kdor želi v življenju uspeti, potrebuje srečo, da dobi priložnost; da pa bi priložnost znal izkoristiti, potrebuješ pamet.«

Navedene izjave dijakov kažejo, da dijaki dojemajo učne ure in vse, kar je povezanega s šolo, velikokrat kot oviro, ne kot priložnost. Pa ne toliko zato, ker bi bila učna snov vselej neuporabna, ampak zato, da bi učiteljem pokazali, kako so pametni in ne kako so nedelavni in brezbrizni. Takó se nemalokrat naivno zanašajo tudi na svoj »dober spomin«. Takrat jim rad citiram slovenski pregovor: »Pametni pišejo, neumni si zapomnijo.« ali postrežem z ljudsko modrostjo: »Bolje preprečiti, nego lečiti.« Četudi mi v procesu izobraževanja in vzgoje z dijaki ne uspe vselej vzpostaviti odnosa, ki bi učinkoval preventivno, namesto da potem odpravljamo posledice njihovih ravnanj, se mi zdi v dolgoročnejši perspektivi namen vendarle dosežen, če se bodo kakšnega od pregovorov spomnili čez čas, ko bo njihova smer plovbe (tako v dobesednem kot prenesenem pomenu te besede) že jasneje začrtana.

3 Uporaba elementov interne kulturne dediščine dijaškega doma Portorož (GEPŠ Piran) v vzgoji

3.1 Izdelava jamborov in pomorski pozdravi v mesecu septembru

Septembra so dijaki 1. letnikov tako na smeri plovbnih tehnik kot na drugih poklicnih smereh izdelali jambore in kot že štiriinšestdeset generacij pred njimi vzklikali tradicionalne pomorske pozdrave, ki pomenijo dvoje: pripravo na pomorski krst, ko jih bodo dijaki višjih letnikov skupaj s profesorji pometali v morje, in simboličen prehod iz otroštva v obdobje mladosti, v dobo fantov in deklet, v odraslo dobo.

Kako pomembna ločnica je v resnici pomorski krst, lahko razberemo tudi iz domskega glasila *Argonavti* Doma učencev Portorož, ki je izšel maja leta 1987, ko je eden izmed dijakov četrtega letnika pomorske šole zapisal naslednje: »Krst je pravzaprav tista ločnica med materinim varnim objemom in življenjem, ki ga moraš začeti živeti, med življenjem, v katerega vstopaš medlo in nepripravljeno in počasi, boječe ...« (Cuchie idr., 1987) V še starejši številki *Argonavtov* iz leta 1978 pa so se pomorskega krsta dijaki spominjali takole: »... Ta krst je za nas, prve letnike, najtežja preizkušnja. Tu nas višji, z Neptunom na čelu krstijo iz maminih polulančkov v spoštovanja vredne morske pse. Seveda pa mora vsak, ki si hoče pridobiti ta naziv, tudi nekaj pretrpeti.« (Brezovar idr., 1978)

Slika 1: Septembrski pomorski pozdravi so priprava na pomorski krst in hkrati pomenijo simbolni prehod iz otroških let v dobo fantov in deklet ter iniciacijo v svet odraslih (fotokolaž: Matjaž Perenič).

3.2 Ponovna oživitev domskega glasila Sidro

V prvi polovici minulega šolskega leta smo po štirih letih obudili domsko glasilo, ki je v našem dijaškem domu izhajalo že v sedemdesetih letih prejšnjega stoletja pod naslovom *Argonavti*, v devetdesetih letih pa pod imenom *Internatska soba*. Mi pa smo novo domsko revijo poimenovali po simbolu upanja – *Sidro*. Na štiridesetih straneh smo natančno zabeležili dogajanje med septembrom in decembrom šolskega leta 2021/22. Članke za prvo številko *Sidra* je poleg treh stalnih dijakov-novinarjev prispevalo še enaindvajset drugih dijakov, ki niso stalni del uredniške »posadke«. V njej so dijaki prvih letnikov opisali občutke s 75. pomorskega krsta na slovenski obali, nekateri so predstavili svoje konjičke, drugi svoje dosežke in cilje z organiziranih prostočasnih aktivnosti v dijaškem domu, dijak četrtega letnika je napisal reportažo s pomorske prakse po Baltskem morju, intervjujali smo tudi nočnega varnostnika. Vsak dijak je prejel po en izvod, kot darilo ob koncu božično-novoletne večerje.

Oživitev novinarskega glasila bi lahko pripomogla tudi k rasti bralne pismenosti med dijaki in dijakinjami. V primerjavi z domskimi glasili iz preteklih let in desetletij pa je opaziti, da so dijaki nekoč veliko bolj pogumno objavljali svoja prozna in pesniška besedila, saj nam za prvo, krstno številko novega glasila za to ni uspelo pridobiti ustvarjalcev iz dijaških vrst. Smo pa zato za glasilo pridobili nekaj likovnih talentov. Enega od razlogov nezainteresiranosti za leposlovne objave gre verjetno iskati v dejstvu, da si mladi prek svojih računalnikov in pametnih telefonov raje pošiljajo znakovna sporočila (npr. slikovna (GIF)), kar lepo besedo velikokrat krni, šibi. Vendar ponovna obuditev domskega glasila vseeno vrača občutek, da bo natisnjena beseda presegla digitalne objave na spletu in daje prednost bolj premišljeni, skrbneje oblikovani misli in besedi, ki si zaslužita svoje mesto na papirju.

4 Uporaba elementov kulturne dediščine državnega pomena v vzgoji

4.1 Poslovilna prireditev 4. letnikov: Z najlepše strehe kot ptice v svet.

Sredi pomladi, 19. maja 2022, se je iz dijaškega doma uradno poslovilo sedem fantov, ki so dospeli do zaključnega dejanja – poklicne mature. Prireditev, ki tradicionalno poteka na modri strehi dijaškega doma, smo poimenovali 'Z najlepše strehe kot ptice v svet'. Kulturno-zabavni program je vključeval več elementov kulturne dediščine državnega pomena, ki sem jo poskušal nevsiljivo vključiti tako v kulturni kot zabavni del programa.

Trudim se namreč, da se pomembnejše domske prireditve začnejo s Prešernovo *Zdravljico*, ki jo je uglasbil Stanko Premrl (1880–1965), slovenski duhovnik, skladatelj in glasbeni pedagog, in jo je navadno na prireditvah eden od dijakov s trobento tudi odigral.

Za zabavnejši del programa so dijaki priredili pomorski kviz, na katerem sva jih z vzgojiteljico spraševala na temo zgodovine nekdanjega največjega slovenskega zaposlovalca pomorščakov, Splošne plovbe. Ožja tema so bile slovenske ladje. Vseh sedem dijakov je na vsa vprašanja odgovorilo pravilno. Vsak dijak je dobil po eno vprašanje, ki se je navezovalo na knjižno izdajo *Slovenske ladje* avtorice Duške Žitko (2020). Takšno uvajanje in obenem utrjevanje dediščine skozi vzgojni proces se mi je zdelo nevsiljivo, obetavno in plodovito, in sicer tako za dijake kot vzgojitelje.

Ker je za pot v svet, pa najsi bo po kopnem ali po morju, treba poznati najprej samega sebe, sva z vzgojiteljico dijakom, preden sva jim postavila vprašanje iz stroke, podala še strokovno razlago njihovih imen in priimkov (v Keber, 2008 in 2021). Tako dijaki kot prisotni pedagoški delavci so bili nad tem navdušeni, zdelo se jim je tudi zabavno.

Slika 2: Poslovilna prireditev četrtnih letnikov, ki je letos potekala pod naslovom Z najlepših streh kot ptice v svet (fotokolaž: Matjaž Perenič).

Lepo se mi zdi, da se izkoristi prednosti, ki jih daje manjši dom (imamo namreč dve vzgojni skupini), saj si imena dijakov hitro zapomnim. Če človeka pokličemo z osebnim imenom, mu s tem izkažemo posebno spoštovanje ali z besedami prof. Silva Šinkovca, pedagoga, psihologa, defektologa, teologa in urednika revije *Vzgoja*, nas ime identificira, najde in ne nazadnje tudi odkrije. Pravi tudi, da izgovarjanje imena ustvarja odnos (Šinkovec, 2022), kar dosedanja pedagoška praksa še kako potrjuje. Profesor Jože Ramovš (roj. 1947), antropolog in logoterapevt, pa pravi, da je ime začetek pogovora z nekom drugim, saj vzpostavlja osebni stik. Nadaljuje, da osebno ime, ki ga lepo izgovorimo, odpre komunikacijski kanal z nagovorjenim, kar je za odraščajoče mladostnike zelo pomembno (Ramovš, 2022).

4.2 Kulturni dan v IV. nadstropju dijaškega doma (9. 2. 2022)

V februarju smo skupaj z dijaki pripravili kulturni program v čast največjemu slovenskemu pesniku dr. Francetu Prešernu (1800–1849). Dijaki so brali njegove pesmi, kot so Mornarček, Kam?, Apel in čevljar, Vrba in druge. Glasbeniki iz glasbenega krožka pa so ob tej priložnosti nastopili s pesmijo slovenskega glasbenika in pesnika Vlada Kreslina (roj. 1953) Iz Goriškega v Piran. Prešernova domska prireditev je bila prvi znanilec pomladi in bolj veselega obdobja, ko smo vsi že komaj čakali, da bi se znebili obraznih zaščitnih mask in ko smo upali, da bo pandemije počasi konec.

Slika 3: Dijaki glasbeniki in recitatorji so poskrbeli, da je kulturni dan minil v prešernem razpoloženju – po Prešernovo (fotokolaž: Matjaž Perenič).

4.3 Ogled istrskih plovil v sklopu tedenskih obveznih-izbirnih vsebin kot ohranjanje snovne dediščine

26. maja smo si s skupino dijakov ogledali zasebno zbirko Pirančana Slobodana Simiča – Simeta in njegovih istrskih lesenih plovil, ki jih je izdelal sam. Za posamezen model plovila je porabil od 130 do 400 ur dela. Simič izdeluje tako makete kot prave čolne. Izmed svojih maket je dijakom natančneje predstavil maono (glej Sliko 4c), ki je služila za vleko tovora (tukaj soli) in sta jo vlekli dve barki (vlačilca), saj ni imela lastnega pogona. Podobna je bila leseni posodi. Predstavil nam je nekaj modelov batan, manjših čolnov z jadri ali vesli (glej Sliko 4b), ki jih je bilo ob tukajšnjih pomolih zavezanih največ. Prav tako smo si ogledali nekaj večjih ladij (barkin, longer – glej Sliko 4d), pri tem pa nam je zaupal, da pripravlja dvometrski model ogromne trabakule. Na ogled je bil tudi širok nabor orodja iz škverov ali ladjedelnic, ki so mu ga odstopili starejši pomorci, saj so vedeli, da gre v prave roke (glej Sliko 4a).

Dijakom je povedal tudi, da na slovenski obali skozi čas srečamo okoli petindvajset različnih tradicionalnih modelov lesenih plovil. Pri tem se srečujeta italijanski tip gradnje za plitvejšje oz. lagunske tipe obal in hrvaški tip za plovbo po bolj globoki vodi ob strmih obalah z večjim ugrezom čolna. Solinarski tip čolnov pa je tretja kategorija. Na slovenski obali je bilo včasih šest pomembnejših obrtniških izdelovalnic plovil ali škverov. Večinoma so se s tem ukvarjale italijanske obrtniške družine, ki so se po 2. svetovni vojni izselile iz slovenskega obalnega prostora, s čimer je odšlo tudi stoletno znanje gradnje plovil. Bodočim pomorcem je Simič dejal, da delo na manjši barkah ni bilo tako romantično, kot se zdi, ampak utrujajoče in izčrpavajoče, zahtevalo je ogromno znanja, predvsem o vremenu.

Slika 4: Obisk zasebne razstave Slobodana Simiča – Simeta, ki jo je pripravil kar doma v Piranu (fotokolaž: Matjaž Perenič).

Izdelava čolna se je začela že v gozdu, ko so si na drevo vrisali šablone za ogrodje čolna, seveda glede na njegovo rast in smer ukrivljenosti. Grobo obdelan les so potem odnesli v ladjedelnico, ga potopili v blato in slanico oz. so ga konzervirali od približno enega do petih let. Najboljši les za ogrodje čolna je moral biti žilav, prožen in trd (hrast, murva, brest), za oboke, jambor in palubo so uporabljali iglavce (bor, macesen, jelka), za vesla pa je bil navadno v uporabi bukov les. Vodenje skozi razstavo oz. zgodovinsko učno uro o istrskih lesenih plovilih je Simič zaključil rekoč, da je les v slovenskih gozdovih za gradnjo plovil enostavno idealen (Simič-Sime, 2005, 5–20).

Obisk razstave tako meni kot dijakom ni pomenil samo vsrkavanja velikega nabora informacij o zgodovini morje-plovstva in gradnji plovil v Slovenski Istri, ampak je bil tudi poskus, da morda kdo izmed bodočih morjeplovcev (vključno z vzgojiteljem) poskusi z gradnjo lastnega čolna iz lesa. Po Slobodanovih natančnih načrtih naj bi izgradnja majhne batane vključno z materialom in nakupom orodja za delo z lesom znašala med 2500 in 3000 € finančnega vložka.

5 Uporaba elementov svetovne kulturne dediščine v vzgoji

5.1 Implementacija elementov svetovne dediščine v prazničnem decembru

Vsakega decembra skupaj z dijaki priredimo kulturno-zabavni program, ki popestri tradicionalno božično-novoletno večerjo. Decembrski dnevi okrog Miklavža in božiča sodijo v območje kulturne dediščine v svetovnem merilu, saj oznanjajo obdarovanje otrok ter odrešenikovo rojstvo in dajejo pomen družini in skupnosti nasploh.

Božič je čas zimskega sončnega obrata, včasih so na ta dan prižigali kresove v čast poganskim sončnim bogovom – umiral je namreč sončni bog (Svarožič), v pravem pomenu pa ga je dopolnilo odrešenikovo rojstvo¹ (Zorec, 2021b: 191–206). Dve stvari, ki sta prišli iz nemškega, protestantskega severnega območja v 16. stoletju, sta bili okrasitev drevesca in adventnega venčka. Prav slednjega sem se lotil tudi s svojimi dijaki.

V prvih dveh adventnih tednih smo tako pobarvali cvetlične lončke in posadili božično žito², da bo letina v vseh pogledih obilna. Po nadstropjih smo tudi izobesili adventne venčke. Dijakom sem ime in pomen adventa (iz lat. *adventus* – prihod) oz. veselega pričakovanja tudi obširneje razložil, da je bil to čas prepletanja poganskih šeg, ki jih je ob zimskem sončnem obratu dopolnilo krščanstvo. Do drugega vatikanskega koncila (1962–1965) je bil to spokorni, postni čas ali duhovne priprave na božič, ki se je začel s prvo adventno nedeljo po 26. novembru in zaključil po četrti adventni nedelji 24. decembra. Med sv. Katarino – med drugim zavetnico vzgojiteljev in mladine, ki goduje 25. novembra in svetimi tremi kralji 6. januarja niso prirejali niti plesov. (Zorec, 2021b: 181)

Druga dva adventna tedna pa sva z vzgojiteljico in dijaki moči usmerila v pripravo decembrske prireditve – tradicionalne božično-novoletne večerje, s katero vsakič zaključimo koledarsko leto. Dijaki so prireditve povezovali, prostor so okrasili z lučkami in s smrečico, fantje in dekleta iz glasbenega krožka so nam nekaj pesmi zaigrali in zapeli. Ena od dijakinj je recitirala pesem slovenskega pesnika, urednika, akademika in prevajalca Ivana Minattija (1924–2012) »Nekoga moraš imeti rad«, ki je bila za praznično ozračje več kot primerna. Obdarovanju z majhnimi pozornostmi, ki so jih dijaki pripravili eden drugemu, pa je nato sledilo še eno darilo, saj je vsak dijak prejel po en izvod prve številke domskega glasila *Sidro*, ki so ga pripravili pri novinarskem krožku.

Kot vzgojitelj sem opazil, da je vključevanje različnih elementov kulturne dediščine v vzgojni praksi za dijake sprva lahko moteče in da lahko deluje konservativno. Ko pa sem cilje tako zastavljenega vzgojnega načrta uresničil, je bilo zaznati občutek obojestranskega zadovoljstva.

Slika 5: Na božično-novoletni prireditvi s(m)o se enostavno imeli lepo, še posebej so se dijaki razveselili torte. Na sliki tudi barvanje cvetličnih lončkov za sajenje božičnega žita in izdelovanje adventnih venčkov (fotokolaž: Matjaž Perenič).

5.2 Obvezne-izbirne vsebine v velikonočnem tednu

Med 11. in 14. aprilom sem organizirane prostočasne dejavnosti, ki jih vodim, z dijaki izvedel tako, da so bile velikonočno obarvane. Velika noč je navsezadnje največji krščanski praznik, ki je zaradi Kristusovega vstajenja spremenil svet. Temu svetovnemu prazniku do danes sledi 2,2 milijarde vernih ljudi v svetu (O'Reilly in Dugard, 2014), zakoreninil pa se je tudi v hišah tistih, ki ne hodijo v cerkev. Nenazadnje že beseda mesec april pomeni v latinščini *aperire* ali »odpreti se«, tako da je Kristusovo vstajenje nekaj, kar smiselno dopolni drugi pomladni mesec. (Zorec, 2021b: 61–76)

V sklopu glasbenega krožka smo poprijeli za barve, srebrne folije in čopiče ter skuhalo in pobarvali jajca (op. Jezusove kaplje krvi). Vzdušje bi lahko povzeli z besedami enega največjih Slovencev, blaženega Antona. M. Slomška (1800–1862), slovenskega škofa, pisatelja, pesnika in pedagoga, ki je nekoč dejal, da svojo lepoto nosimo v krških posodah, kakor je

lupina jajca, in da moramo paziti, da se ne razbije, kajti ko pisanka na tla pade, ni nikdar več cela (Dolenc, 1990: 124; Anton Martin Slomšek, b. d.).

Drugi dan smo si v sklopu filmskega krožka ogledali velikonočni film »Kristusov pasijon« (2004), ki ga je režiral Mel Gibson (roj. 1956), ameriški igralec, producent in režiser, ter o vsebini diskutirali. Med pasijonom je dijakom v oči padel Simon iz Cirene, ki je Jezusu pomagal nesti križ, na čas je pomagal nesti še Jezusa samega. Strinjali smo se, da bi bili lahko tudi mi večkrat Simon iz Cirene in bi drugim lahko večkrat priskočili na pomoč.

Tretji dan je v sklopu novinarskega krožka in prebrane črtice Prežihova Voranca (v Dolenc, 1990) »Tri pisanke«, dijakinja napisala mini kolumno na temo velike noči nekoč in danes in prikazala, kako se je doživljanje praznika skozi čas spremenilo. V primerjavi s prebranim je opazila podobnost, da tudi njihova družina tekmuje v tem, kdo je lepše pobarval pisanico. Za precej dobro poznavanje pomena praznika zasluge pripisuje stari mami iz Gorenjske in uram verouka ter ocenjuje, da njeni sovrstniki na tradicijo ne dajo veliko, saj jih o njej nima kdo poučiti.

Četrti dan je v sklopu četrte vzgojno-prostočasne dejavnosti, ki jo vodim (beri: četrtkove čistilne akcije), dijak teden kronal z velikonočno zasaditvijo mačeh, nageljnov in velikonočnice za dijaškim domom. Z vsakim od dijakov sem tako imel priložnost na različne načine debatirati na temo velike noči.

6 Zaključek

Kot vzgojitelj sem opazil, da je vključevanje različnih elementov kulturne dediščine v vzgojni praksi za dijake sprva lahko moteče in da lahko deluje konservativno. Ko pa sem cilje tako zastavljenega vzgojnega načrta uresničil, je bilo zaznati občutek obojestranskega zadovoljstva. Prvič, ker so se dijaki na osnovi tradicij naučili nekaj novega, in drugič, ker sem občutil veliko osebne zadovoljstva.

Vzgojitelj mora pri takšnem načinu vzgoje in izobraževanja ravnati prefinjeno, in sicer v pozitivnem pomenu te besede; ne gre za to, da dijaka prineseš okoli, ampak da mu na nevsiljiv način in med prostočasno dejavnostjo ter učnimi urami učinkovito predstaviš element, ki korenini v preteklosti (naroda, narodov), to pa na način, da uporabiš besede in pojme, ki so v uporabi danes in so dijaku zato bližje. To na kratko pomeni, da tradicijo prilagodiš sodobni, aktualni situaciji.

Pred vsebino, ki jo želim predstaviti, dajem prednost dijaku kot osebi in celotni skupini, kar pomeni, da skušam pri izbiri in predstavitvi določenega elementa kulturne dediščine upoštevati dijakovo socialno, čustveno, kulturno in intelektualno komponento. Na primer, ko pri glasbenem krožku dijaki niso želeli igrati najbolj znane božične pesmi Sveta noč³, jih v to nisem silil in izbrali so si njim bolj všečno »Hallelujah« kanadskega tekstopisca, pesnika in pisatelja Leonarda Cohena (1934–2016).

Priložnosti vidim še ogromno; če se najprej ustavim pri zadnji temi – velikonočnem tednu, bi lahko v sklopu filmskega krožka postali tudi mi igralci in pasijon uprizorili skupaj z dijaki, dijaki bi lahko namesto čopičev prijeli za leske in oljčne vejice ter napravili butarice, namesto kuhanja jajc pa bi spekli kakšno drugo velikonočno jed (npr. na Primorskem zelo znan kruh križnik iz suhih fig in marelic). Lahko pa bi se z dijaki odpravil v kakšen oljčni nasad ali k kakšnemu čebelarju, da jim predstavi obrt, saj je ravno velikonočni čas čas prve paše čebel. (Zorec, 2021b: 61–76)

Predstavljeni primeri iz osebne pedagoško-vzgojiteljske prakse želijo prispevati v zakladnico pedagoških védenj in znanj, ob čemer je poudarek na različnih elementih kulturne dediščine, ki so za dijake in tudi vzgojitelje priložnost tako za samozavedanje kot zgodovinsko, skupnostno zavest. S potrpežljivim in previdnim delom z mladimi bom tudi v prihodnje skušal zdravo seme, ki ima temelje v zlatih skrinjah naših prednikov, saditi naprej, predvsem zato, ker je pridelek vsakokrat večji.

Lektorirala: izr. prof. dr. Urška Perenič

7 Literatura in viri

Anton Martin Slomšek (b. d.). *Wikipedia*. Pridobljeno 26. 4. 2022 s spletne strani: https://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Martin_Slom%C5%A1ek.

Brezovar, Igor; Gostič, Milan; Šulek, Milan (ur.): (1978): *Argonavti*. Domsko glasilo. Dijaški dom Baldomir Saje. Piran: samozaložba.

Cuchie, M.; Tubanovič, J.; idr.. (ur.) (1987): *Argonavti*. Domsko glasilo. Portorož: samozaložba.

Dolenc, Jože (ur.) (1990): *Velika noč na Slovenskem*. Ljubljana: Družina.

Keber, Janez (2008): *Leksikon imen*. Celje: Društvo Mohorjeva družba.

- Keber, Janez (2021): *Leksikon priimkov*. Celje: Društvo Mohorjeva družba.
- Dugard, Martin; O'Reilly, Bill (2014): *Jesusova zgodba*. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Ramovš, Jože (2022): Nagovarjanje po imenu v osebnem pogovoru. *Vzgoja*, letnik XXIV, št. 93, str. 5–7.
- Simič-Sime, Slobodan (2005): *Z vetrom in vesli*. Tradicionalna lesena plovila naše obale. Ljubljana: Tehniška založba Slovenije.
- Šinkovec, Silvo (2022): Ime. *Vzgoja*, letnik XXIV, št. 93, str. 3.
- Zorec, Marjeta (2021b): *Slovenske šege in navade skozi leto*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Zorec, Marjeta (2021): *Najlepši slovenski pregovori in reki*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Žitko, Dušan (2020): *Slovenske ladje*. Piran: Pomorski muzej Sergeja Mašere.

8 Opombe

¹ Pričakovanje rojstva novega judovskega kralja je takratnega oblastnika Heroda Velikega (vladal od 37 do 4 pr. n. št.) tako prestrašilo, da je zato, da bi ubranil svoj položaj, ukazal pobiti vse otroke do dveh let. Prerokba o prihodu novega kralja v kontekstu božjega kraljestva, ki so jo preroki napovedovali stoletja poprej, je vladarja Galileje tako prestrašila, da je izvedel genocid. (O'Reilly in Dugard, 2014)

² Sajenje božičnega žita v lonček ali tudi Adonisov vrtiček po grškem bogu rasti Adonisu. Kaljeno žito se sadi na god sv. Barbare, 4. decembra, pa vse do goda sv. Lucije, 13. decembra. Do božiča vzkali, do svetih treh kraljev, 6. januarja, pa krasi mizo. Če zrnje dobro vzkali, naj bi bila letina dobra. (Zorec, 2021b: 191–206)

³ Sveta noč je najbolj znana božična skladba, nastala leta 1818. Besedilo zanjo je zapisal rimokatoliški duhovnik in pisatelj Joseph Mohr (1792–1848), napev pa njegov prijatelj, organist, učitelj in skladatelj Franz Gruber (1787–1863). Oba sta delovala na Salzburškem v Avstriji. (Zorec, 2021b: 191–206)

ČEBELARSTVO KOT NESNOVNA KULTURNA DEDIŠČINA IN Z NJIM POVEZANO DELO NA OŠ STIČNA

BEEKEEPING AS INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AT STIČNA PRIMARY SCHOOL

✉ **Tina Finc** (tina.finc@os-sticna.si), prof. geografije in zgodovine, je učiteljica zgodovine, geografije ter domovinske in državljanske kulture in etike na Osnovni šoli Stična.

Slovenija

Povzetek

Osnovnošolci se v 6. razredu pri pouku zgodovine ob koncu šolskega leta zopet srečajo s kulturno dediščino. Pri pouku zgodovine smo ob koncu šolskega leta 2021/2022 pri obravnavi kulturne dediščine nekaj več časa in pozornosti namenili čebelarstvu.

Na OŠ Stična vsako leto obeležujemo svetovni dan čebel. Celotno šolsko leto učence na pomen čebel pri pridelavi hrane opozarjajo različni plakati. Učenci imajo možnost, da se vključijo v čebelarski krožek. V neposredni šolski okolici je postavljen učni čebelnjak, v maju 2022 je bila odprta tudi čebelarska učna pot.

Pri pouku zgodovine smo se z učenci 6. razreda odločili, da več pozornosti namenimo tej nesnovni kulturni dediščini tako, da smo nanjo v svoji domači okolici bolj pozorni in jo prepoznamo. Posebej smo bili pozorni tudi na panjske končnice. Nekaj motivov, ki so bili učencem najbolj zanimivi ali lepi, smo jih tudi narisali in razstavili na šolskem hodniku. Z igro vlog, križanko, ogledom učnega čebelnjaka in slikanjem panjskih končnic smo popestrili spoznavanje značilnosti čebelarske nesnovne kulturne dediščine.

Abstract

Primary school students study cultural heritage again in the sixth grade. Stična Primary School is located in the municipality that was awarded the highest national beekeeping award in April 2022. Therefore, we dedicated more time to studying beekeeping at history lessons in the school year 2021/2022.

In Slovenia, beekeeping is one of the oldest agricultural branches and is rich in tradition. Over time, a rich beekeeping cultural heritage has developed. Numerous beehives, beehive cranes, beehive panels and various honey products are parts of this tradition.

Every year, we celebrate the World Day of Bees at Stična Primary School. Throughout the school year there are posters on display in the school hall that remind students of importance of honey in food production. Kristjan Rešetič is the school librarian, French teacher and an avid beekeeper. Students are invited to join a beekeeping club led by him. In the school surroundings, there is also an educational beehive. Next to it, there are educational panels and honey trees. In May 2022, a beekeeping educational path was set up as a part of a World Day of Bees celebration.

We decided to pay more attention to this part of the intangible cultural heritage at history lessons. We studied the variety of different beehive panels. In the school hall we also drew and displayed some of those motifs that students found most beautiful or interesting. We diversified studying beekeeping intangible cultural heritage characteristics by role play, crosswords, touring the educational beehive and drawing the beehive panels. We agreed on the fact that this heritage is extremely beautiful and rich. Due to its broader significance it is important to maintain it and live with it.

Ključne besede: čebelarstvo, kulturna dediščina, Osnovna šola Stična, učni čebelnjak.

Keywords: beekeeping, cultural heritage, Stična Primary School, educational beehive.

1 Uvod

Slovenija je v okviru Organizacije Združenih narodov (OZN) predlagala, da se 20. maj razglasi za svetovni dan čebel. Po treh letih mednarodnih prizadevanj so države članice Združenih narodov 20. decembra 2017 soglasno potrdile predlog. (Svetovni dan čebel, 2022)

A čebelarstvo v Sloveniji ni zaživel šele z razglasitvijo svetovnega dneva čebel. Na Slovenskem je čebelarjenje ena najstarejših kmetijskih panog. Ima bogato tradicijo in sčasoma se je razvila bogata slovenska čebelarska kulturna dediščina. (Čebelarska kulturna dediščina, 2022)

Čebelarska kulturna dediščina je močno prisotna tudi v okolici Osnovne šole Stična, zato smo se odločili, da jo učencem približamo in predstavimo njen pomen. Učencem je omogočena vključitev v čebelarski krožek. Ob svetovnem dnevu čebel pripravimo različne plakate in razstavo čebelarskih pripomočkov, v bližini šole pa je bil postavljen učni čebeljak z informativnimi tablami. Pri pouku zgodovine v 6. razredu ob obravnavi kulturne dediščine še posebej poudarimo pomen čebelarske kulturne dediščine.

2 Kulturna dediščina

Beseda dediščina ima dolgo zgodovino, v zadnjem četrtletju 20. stoletja pa se je uveljavila raba, ki se nanaša na kulturno in naravno dediščino, kot so zgodovinske stavbe in varovane pokrajine, ki jih ohranjamo za prihodnje rodove (Jezernik, 2005: 11). Pojmovanje dediščine kot vrednote je brez dvoma povezano z organizacijo UNESCO. Ta je nastala zaradi razdejanja druge svetovne vojne. Vojne so namreč realna grožnja, da kulturna dediščina izgine (Muršič, 2005: 30).

Materialna in nematerialna dediščina sta vez med preteklostjo in sedanostjo (Toplak, 2005: 209). Dediščina je tesno povezana s preteklostjo, zato je odnos do nje v veliki meri odvisen od odnosa, ki ga vzpostavimo do lastne preteklosti in preteklosti drugih. Deklaracije Unesca kulturno dediščino ustoličujejo kot »najpomembnejše jedro kolektivne identitete in samospoštovanja«. Tudi slovenski zakon o varstvu kulturne dediščine govori o aktivnem življenju dediščine in njeni povezavi ter vplivu na kulturno identiteto naroda. (Toplak, 2005: 211)

Kulturno dediščino mnogi jemljejo kot vse, kar malo spominja na nekaj zgodovinskega. Dediščina je nekaj, kar smo podedovali od naših prednikov (Brundula, 2016).

Kulturna dediščina je vsa tista človeška ustvarjalnost, ki je nastala mimo lastnega delovanja narave ali iz nje (Bogataj, 1992: 11). Dediščine ne smemo razumevati le kot oblike preteklosti, ampak predvsem kot oblike sedanosti in sodobnosti z razsežnostjo zgodovine (Bogataj, 1992: 12). Sodobni človek v kulturni dediščini išče rešitve in odgovore, ki mu jih postavlja odtujeni sodobni svet. Globalizacija uničuje vse, kar opredeljuje lokalne in regionalne kulture, predvsem njihovo različnost (Bogataj, 2018). Pojem kulturna in naravna dediščina smo začeli na Slovenskem uporabljati po letu 1974, ko je nekdanja Jugoslavija pristopila k podpisnicam konvencije o varstvu svetovne naravne in kulturne dediščine (Bogataj, 1992: 13).

Doktor Janez Bogataj opozarja, da lahko v kulturni dediščini najdemo številne ideje, spoznanja in modele, ki jih lahko uporabimo v sodobnem prehranjevanju, oblačenju, bivanju in povezovanju (Bogataj, 2018). Prav dediščina naj bi omogočala iskanje inovativnih rešitev, primernih sodobnemu človeku in spoštovani naravi (Bogataj, 2018).

Vendar po mnenju Bogataja dediščina še nima ustrezne vloge v šoli. Izpostavlja enkratnost dogodkov oziroma obravnavo kulturne dediščine. Za ustrezno vključevanje sestavin dediščine v šolo oziroma v izobraževalni proces bi morale razne občasne akcije zamenjati stalne oblike, povezane z odkrivanjem in raziskovanjem (Bogataj, 1992: 22). Raziskovalni poizkusi mladih na področju dediščine naj bi bili vključeni v redno delo (ne le kot krožek). V raziskovanje, spoznavanje in odkrivanje dediščine naj bi mladi in pedagogi vključevali uporabo sodobne tehnologije (Bogataj, 1992: 24).

2.1 Čebelarjenje na Slovenskem

Odnos človeka do narave, do naravnih bitij, do okolja in do samega sebe je pomemben del naše kulture (Juvanec, 2010: 115). Čebelarjenje je na Slovenskem ena najstarejših kmetijskih panog, ima bogato tradicijo in sčasoma se je razvila bogata slovenska čebelarska kulturna dediščina (Čebelarska kulturna dediščina, 2022). Lahko bi rekli, da je za čebelarstvo značilno iskanje »izgubljene identitete do narave« (Juvanec, 2010: 115).

Človek se s čebelami in pridelavo medu ukvarja že od starega veka dalje. Čebela je imela svoje posebno mesto v egipčanski in grški kulturi. Tudi na Slovenskem je tradicija čebelarstva že dolga (Spoznaj staro obrt – čebelarstvo v občini Ivančna Gorica, 2021). Čebelarstvo (apikultura) je kmetijska panoga, ki se ukvarja z gojitvijo čebel z namenom pridobivanja njihovih proizvodov: medu (ki je bil pri nas do srede 18. stoletja edino sladilo), voska in od druge polovice 20. stoletja tudi zadelavine (propolisa), cvetnega prahu (obnožine), matičnega mlečka in čebeljega strupa. Reja čebel je poleg pridobivanja čebeljih produktov pomembna tudi za opraševanje rastlin in posledično zviševanje pridelka, predvsem v sadjarstvu. (Bavčar in Ledinek Lozej, 2012)

S čebelarstvom so se ukvarjali že stari Slovani, sprva samo kot priložnostni izkoriščevalci čebeljih gnezd, kasneje tudi kot lovci na med. Ko so se trajneje naselili, so se začeli ukvarjati z gozdnim čebelarstvom (Bavčar in Ledinek Lozej, 2012). Vsebinska pisnih virov iz 13. stoletja nam da slutiti, da so kmetje v tem času že prehajali na domače čebelarstvo in so gozdnega opuščali. V urbarjih tega časa niso namreč navedene le dajatve v medu in vosku, ampak tudi v panjih. To pa pomeni, da je šlo za domače gojenje čebel v premičnih koritastih panjih. (Bogataj, 1992: 128)

Na razvoj čebelarstva v novem veku je vplivalo uvajanje novih kulturnih rastlin, še posebej ajde (od prve polovice 15. stoletja), ki je bila pomembna dodatna čebelja paša. Povečanje čebelarstva je vplivalo na način čebelarjenja. Če so bili v gozdnem čebelarstvu čebelji panji naravne ali umetne dupline v drevesih, so v domačem čebelarjenju za panje rabili korita, izdobljene kose debel, pozneje pa tunelne panje iz desk (kranjiče) z značilnimi poslikanimi končnicami in zvonaste pletene koše iz slame ali šibja. Valvasor je prvi opisal ljudski panj in čebelnjak, slednji je prvič omenjen v drugi polovici 17. stoletja. V 18. stoletju prične tako imenovano umno čebelarstvo pridobivati na pomembnosti. Zgovorno dejstvo je ustanovitev čebelarške šole na Dunaju leta 1770, katere prvi čebelarski učitelj je postal Slovenec Anton Janša. [Janševo razpravo o čebeljih rojih](#) je v letih 1776–1778 prevedel Peter Pavel Glavar, vendar pa je bil rokopis [Pogovor o čebelnih rojih](#) zaradi domnevne izgube natisnjen in jezikovno posodobljen šele leta 1976. V 19. stoletju se je uveljavilo intenzivno čebelarjenje na strokovnih temeljih s premičnimi satniki (t.i. listovni panji), točili za med, ločitvijo medišča in plodišča v panjih ter s specializiranim čebelarskim orodjem in opremo. (Bavčar in Ledinek Lozej, 2012) V tem obdobju (druga polovica 19. stoletja) so sloves kranjske čebele kot čebele z dobrimi lastnostmi (cenjena je njena krotkost in marljivost) po svetu zanesli številni slovenski trgovci z živimi čebelami. Med najbolj znanimi je bila družina Rothschild iz Podsmreke pri Višnji Gori. (Spoznaj staro obrt – čebelarstvo v občini Ivančna Gorica, 2021)

V preteklosti je bilo čebelarstvo pomembno predvsem zaradi pridobivanja medu, ki je bil do zadnje tretjine 19. stoletja najpomembnejše sladilo, ter voska, iz katerega so do sredine 19. stoletja izdelovali sveče. Medico, alkoholno pijačo, pripravljeno iz ostankov medu v satju, so zelo verjetno izdelovali že v srednjem veku. Recept za pripravo kmečke medice se je ohranil iz 17. stoletja. (Bavčar in Ledinek Lozej, 2012) Poleg tega so med uporabljali za izdelavo brezalkoholne medice, ki je bila najbolj množična osvežilna pijača vse do 20. stoletja (Bogataj, 2018: 11). Med je služil tudi za izdelovanje medenjakov (lecta, oziroma poltrajnega medenega peciva), za pripravo medenega žganja in za zdravljenje različnih bolezni. Od druge polovice 20. stoletja naprej se med, zadelavina, cvetni prah, matični mleček in čebelji strup niso več uporabljali samo v prehrani, ampak predvsem v kozmetične in farmacevtske namene. (Bavčar in Ledinek Lozej, 2012)

Čebelarska dediščina je zapuščina preteklega časa in vse tisto, kar je v čebelarstvu aktualno zdaj in se prenaša v prihodnost. V Sloveniji čebelarstvo predstavlja naravno in kulturno dediščino. Naravna dediščina je npr. avtohtona kranjska čebela ali sivka. Stoletja je v okolju med Alpami in Jadranskim morjem povsem neodvisno od človeka pridobivala lastnosti, ki so med čebelarji zelo cenjene. Je neagresivna, delovna, donosna, odporna na podnebne razmere in še marsikaj. V 19. stoletju je prav zato postala zelo zaželena med čebelarji, zdaj pa je druga najbolj razširjena čebela v svetu. Kulturno dediščino čebelarstva predstavljajo rezultati čebelarjevega ustvarjanja. To so npr. za slovenske razmere prilagojeni tipični čebelnjaki, panji, orodje, naprave, knjige in priročniki, arhivsko gradivo, poslikane panjske končnice, literarno ustvarjanje. Poleg navedene materialne ali snovne dediščine čebelarstva pa obstaja še pomemben segment nematerialne ali nesnovne dediščine. To so znanja (npr. vzreja čiste pasme kranjske čebele), veščine (izdelovanje panjev, orodja), prakse (čebelarjenje v različnih panjih), izročila (upoštevanje preizkušenih praks prednikov), ki jih imajo čebelarji, jih živijo, uporabljajo pri svojem delu, posredujejo drugim in prenašajo naslednjim generacijam. (Štekar-Vidic, 2021)

Register nesnovne dediščine v Sloveniji vodi Ministrstvo za kulturo. S področja čebelarstva in z njim povezane dejavnosti so vpisane naslednje enote dediščine: *Izdelava malih kruhkov in lesenih modelov*, *Lectarstvo*, *Poslikavanje panjskih končnic*, *Čebelarstvo*, *Prevozno čebelarstvo*, *Izdelovanje panjev in čebelnjakov*, *Vzreja čebeljih matic kranjske čebele in Apiterapija*. (Štekar-Vidic, 2021)

2.1.1 Panjske končnice

Posebnost Slovenije v svetovnem merilu predstavljajo na področju dediščine likovnega obzorja poslikane panjske končnice (Bogataj, 2018: 100).

Panjske končnice so poslikane deščice, ki zapirajo čebelji panj kranjič. Prve poslikane končnice so se pojavile v drugi polovici 18. stoletja. Končnice so najprej začeli poslikavati na Gorenjskem, nato se je poslikavanje v 19. stoletju hitro razširilo povsod tja, kjer so uporabljali klasičen slovenski panj kranjič. V začetku 20. stoletja je umetnost poslikavanja končnic začela počasi izumirati. Tudi danes se številni čebelarji odločijo, da čebelarijo v panjih s poslikanimi sprednjimi stenami, spet drugi pa panje le pobarvajo z eno barvo. Različne barve na sosednjih panjih pomagajo čebelam, da lažje najdejo svoj panj in da po pomoti ne zaidejo v sosednjega. Poslikavanje panjskih končnic je vpisano v Register nesnovne dediščine pri UNESCO. (Čebelarska kulturna dediščina, 2022)

Nastanek poslikavanja sprednjih strani panjev sega v čas druge polovice 18. stoletja, ko se tudi na Slovenskem v večjem obsegu razvije poslikavanje drugih predmetov notranje opreme in se med naročniki slik nabožne vsebine pojavijo tudi kmetje. Najstarejša znana končnica ima letnico 1758. Poslikane končnice so zanimiva sestavina ustvarjalnosti in je ena od naših posebnosti. Najbolj strnjeno področje s poslikanimi panji so bili nekdanja Kranjska, Koroška in severozahodni del Štajerske. Naši muzeji in nekatere zasebne zbirke hranijo danes čez 3000 primerkov končnic iz različnih obdobj. Panjske končnice niso zgolj vrst kmečke umetnosti v 18. in 19. stoletju, ampak pripovedujejo tudi o takratnem razumevanju sveta. Pomenile so pomembno komunikacijo za razmišljanje, nadomeščale so branje nepismenim, poleg vsega pa so bile nekakšne galerije na prostem. Motivika je figuralna, dobra polovica s posvetnimi, preostali z nabožnimi motivi. (Bogataj, 1992: 366) Prek 600 motivov poslikav končnic prikazuje vsakdanja dela in opravila, odnose med spoloma in do različnih poklicev, biblijske in druge nabožne motive, zgodovinske dogodke in razmerja med človekom in živalmi. (Bogataj, 2018: 100).

Znano je, da so za panjske končnice uporabljali kakovosten les in kakovostne barve. Še zdaleč niso vsi čebelarji imeli poslikanih čelnic. Poslikani so bili panji pred samostani, graščinami ... Čebelar si je včasih s poslikavami med drugim večal ugled. Čebele so mu bile pomembne, spoštoval jih je, zato je rad prispeval za dobro poslikavo. (Brundula, 2016)

Panjske končnice so poslikavali tudi številni znani slovenski slikarji. V [Čebelarstvu muzeju v Radovljici](#) hranijo skoraj 800 primerkov poslikanih panjskih končnic. Drugo največjo zbirko imajo v [Slovenskem etnografskem muzeju](#). (Čebelarska kulturna dediščina, 2022)

2.1.2 Čebelnjak

Posebnost slovenskega čebelarstva so različni tipi čebelnjakov s panji (Bogataj, 2018: 11).

Čebelnjak kot objekt naj bi se pojavil šele v drugi polovici 17. stoletja, čeprav so že pred tem poznali nekakšne čebelje hišice. Slovenski čebelnjak ima odprto čelo, izletno stran panja, na kateri so panjske končnice, nasprotno pa so drugod panji skriti za leseno steno. (Juvanec, 2010: 28)

V bližini Osnovne šole Stična, na Muljavi, na Jurčičevi domačiji, stoji čebelnjak, ki izpolnjuje tako arhitekturne zahteve kot tudi zahteve čebel in čebelarja. Zgrajen je premišljeno: skromno, z majhno količino materiala in preprosto. Vse značilnosti tega čebelnjaka govorijo o skladnosti. (Juvanec, 2010: 36)

Čebelnjak z Muljave sicer izvira iz okolice in je postavljen kot muzej pred Jurčičevo domačijo, vendar je značilen za širši prostor. Gre za manjši objekt lesene konstrukcije. Konstrukcija je premišljena in ekonomična, preprosta, zato je tudi lepa. Streha je krita s slamo. To je čebelnjak za čebelarjenje s kmečkimi panji 'kranjiči'. Ima poslikane panjske končnice, ki so ena izmed poglavitnih značilnosti naših čebelnjakov. Ta objekt je teoretično še najbližje značilnemu slovenskemu čebelnjaku, zato ima v arhitekturi posebno mesto. (Juvanec, 2010: 72)

3 Čebelarstvo v občini Ivančna Gorica

Čebelarji se povezujejo v čebelarska društva, ki imajo na Slovenskem že dolgo tradicijo. Že leta 1873 je bilo ustanovljeno Kranjsko društvo za umno čebelarstvo, leta 1897 pa je bilo v Ljubljani ustanovljeno Slovensko čebelarsko društvo za Kranjsko, Štajersko, Koroško in Primorsko, ki se je po prvi svetovni vojni preimenovalo v Čebelarsko društvo Slovenije, po letu 1951 pa v Čebelarsko zvezo Slovenije. V zvezo je bilo v začetku 21. stoletja vključenih 14 regijskih čebelarskih zvez in preko dvesto čebelarskih društev. (Bavčar in Ledinek Lozej, 2012)

Na območju občine Ivančna Gorica delujeta dve čebelarski društvi, Čebelarsko društvo Stična ter Čebelarsko društvo Krka in Zagradec (Spoznaj staro obrt – čebelarstvo v občini Ivančna Gorica, 2021). Delovanje obeh društev je zelo pestro. V Višnji Gori je bila 3. novembra 2021 odprta Hiša kranjske čebele, ki je prvi interaktivni muzej o kranjski sivki (V Višnji Gori danes odpirajo hišo kranjske čebele, 2021). Muzej je bil postavljen v Višnji Gori zato, ker iz Podsmreke pri Višnji Gori izvira znana družina Rothschild (Spoznaj staro obrt – čebelarstvo v občini Ivančna Gorica, 2021).

Občina Ivančna Gorica se je 26. marca 2022 pridružila dnevu sajenja medovitih rastlin in ob tem eno od glavnih ulic, Sokolsko ulico, za en dan spremenila v Čebelarsko ulico. Za obiskovalce so pripravili zanimive stojnice in delavnice, ki jih je spremljal zabavni in poučni spremljevalni program. Z dejavnostmi sta se predstavili obe čebelarski društvi in njihovi krožkarji iz osnovnih šol ter Čebelarska zveza Slovenije. Na praktičnih delavnicah so se obiskovalci preizkusili v izdelavi dišavnih sivkinih vrečk in sajenju medovitih rastlin v lončke. Spoznavali so razvoj čebele in čebelarske opreme. (Vabljeni na čebelarsko ulico v Ivančno Gorico, 2022)

V sklopu dogodka je na prireditvi potekala tudi simbolična zasaditev medovite rastline na ploščadi pred občinsko stavbo. Sajenju so se pridružila tudi številna društva in organizacije iz ivanške občine. (Vabljeni na čebelarsko ulico v Ivančno Gorico, 2022)

Dan sajenja medovitih rastlin je projekt slovenskih čebelarjev, s katerim naj bi do leta 2030 v Sloveniji posadili 2 milijona dreves in povečali medovitost Slovenije. Tako naj bi poskrbeli za medenje v prihodnosti, ko bo preživetje oprasovalcev zaradi podnebnih sprememb vedno težje. Brez oprasovalcev pa bo pridelava hrane še bolj otežena, saj je 70 % pridelane hrane na svetu odvisne od oprasovalcev. (Sadimo medovite rastline za čebele in druge oprasovalce, 2022)

Občina Ivančna Gorica je 9. aprila 2022 kot prva slovenska občina prejela najvišje čebelarsko odlikovanje. Odlikovanje Antona Janše I. stopnje je bilo na predlog predsednika ČZS Boštjana Noča občini podeljeno zaradi njene aktivnosti in inovativnosti pri podpiranju sodobnih projektov na področju čebelarstva. Znamenita stara šola v Višnji Gori je postala poučen labirint, ki ga je navdihnila kranjska sivka. (Stopar, 2022)

Ne smemo pozabiti, da se s čebelarstvom ukvarjajo tudi v cistercijanskem samostanu v Stični, ki je najstarejši samostan v Sloveniji. Znotraj mogočnega samostanskega obzidja se razprostira urejen vrt s sadovnjakom. K obzidju se stiska čebeljak in starikavim barvam stoletja starega ometa kljubuje z živopisanim pročeljem. Družbo mu delajo kontejnerji s panji AŽ, ki jih prav tako kot tiste v čebelnjaku krasijo poslikane končnice. Čebelarstvo v stiškem samostanu je staro bržkone toliko, kot je star samostan. V teh krajih z bogato čebeljo pašo se je razvilo napredno čebelarstvo, kateremu so dali pomemben pečat tudi stiški menihi. Stiški samostan je med ustanovnimi člani leta 1936 ustanovljenega Čebelarskega društva Stična (Esenko, 2018: 213).

Poleg tega moramo omeniti, da se je v bližnji okolici samostana, natančneje na Gradišču nad Stično, v mežnariji cerkve svetega Miklavža, leta 1823 rodil Jožef Jerič. Ta je leta 1873 skupaj z Emilom Rotschützom ustanovil prvo Slovensko čebelarsko društvo. Kasneje je bil predsednik tega društva. Med leti 1873–1882 je bil tudi urednik prve slovenske čebelarske revije Slovenska čebela. (Esenko, 2018: 215)

4 Čebelarstvo in Osnovna šola Stična

Osnovnošolci se v času izobraževanja večkrat srečajo s pojmom kulturna dediščina. Lokalno kulturno dediščino spoznajo že na razredni stopnji. Več pozornosti širši kulturni dediščini namenijo kasneje še v 6. razredu pri pouku zgodovine in v 9. razredu pri pouku geografije.

Slika 1: Simbolni čebeljak na šolskem hodniku (foto: Tina Finc).

Na OŠ Stična vsako leto obeležujemo svetovni dan čebel. Celotno šolsko leto na panojih v jedilnici učence na pomen čebel pri pridelavi hrane opozarjajo plakati, ki so jih izdelali učenci v okviru naravoslovnega dne v času izvajanja Tradicionalnega slovenskega zajtrka. Na pobudo učiteljice Mojce Hrvatini je bila ob pomoči hišnika g. Grabljeveca pred leti izdelana simbolna sprednja stran čebelnjaka s številnimi panjskimi končnicami. Panjske končnice so risali in barvali učenci pri pouku likovne umetnosti pod mentorstvom učiteljic Anke Švigelj Koželj in Vesne Kovač.

Z izobraževanjem o pomenu čebel na OŠ Stična začnejo že učiteljice v 1. razredu. Učenci so pod mentorstvom učiteljic Andreje Gospodarič in Sandre Šparl v šolskem letu 2021/22 izdelali papirnate čebelje panje, ki jim služijo tudi kot kulisa pri čebeljem plesu.

Slika 2: Čebelji panji iz časopisa (foto: Tina Finc).

Učenci predmetne stopnje imajo možnost, da se vključijo v čebelarski krožek, ki ga vodi knjižničar in učitelj francoščine ter čebelar Kristijan Rešetič. Ob šoli je bil na pobudo Čebelarske zveze Slovenije postavljen tudi učni čebelnjak. Ob njem so zasajena medovita drevesa, obiskovalce pa informirajo učne table.

Slika 3: Učni čebelnjak in učne table (foto: Tina Finc).

V maju vsako leto obeležujemo svetovni dan čebel in želimo pri učencih dvigniti zavest o pomenu čebel in čebelarstva. Tako je 10. maja 2022 potekala otvoritev čebelarstva učne poti ob učnem čebelnjaku.

Ker se Osnovna šola Stična nahaja v občini, ki je bila aprila leta 2022 nagrajena z najvišjim čebelarstvom priznanjem, smo pri pouku zgodovine ob koncu šolskega leta 2021/2022 pri obravnavi kulturne dediščine nekaj več časa in pozornosti namenili prav čebelarstvu.

Pri pouku zgodovine smo se z učenci 6. razreda odločili, da več pozornosti namenimo tej nesnovni kulturni dediščini tako, da smo nanjo bolj pozorni in jo v svoji domači okolici prepoznamo. Učenci so dobili nalogo, da na poti domov ali med družinskim sprehodom v prostem času fotografirajo čebelnjak, ki ga opazijo. Učenci so fotografirali veliko različnih čebelnjakov v šolski in širši okolici.

Ob začetku učne ure o kulturni dediščini smo učence vprašali, kaj njim pravzaprav pomeni pojem kulturna dediščina. Učenci so imeli na voljo nekaj časa, da so svoje misli zapisali na prazen list papirja. Njihovi odgovori so bili anonimni. Izkazalo se je, da četrtina učencev pravzaprav ne razume povsem, kaj naj bi ta pojem pomenil. Še več učencev je bilo presenečenih, ko smo začeli govoriti o čebelarstvu kot kulturni dediščini. Učenci, ki prihajajo iz drugega kulturnega območja, o čebelarstvu niso vedeli veliko. Spet drugim je bila tematika o čebelarstvu nekaj vsakdanjega, samoumevnega.

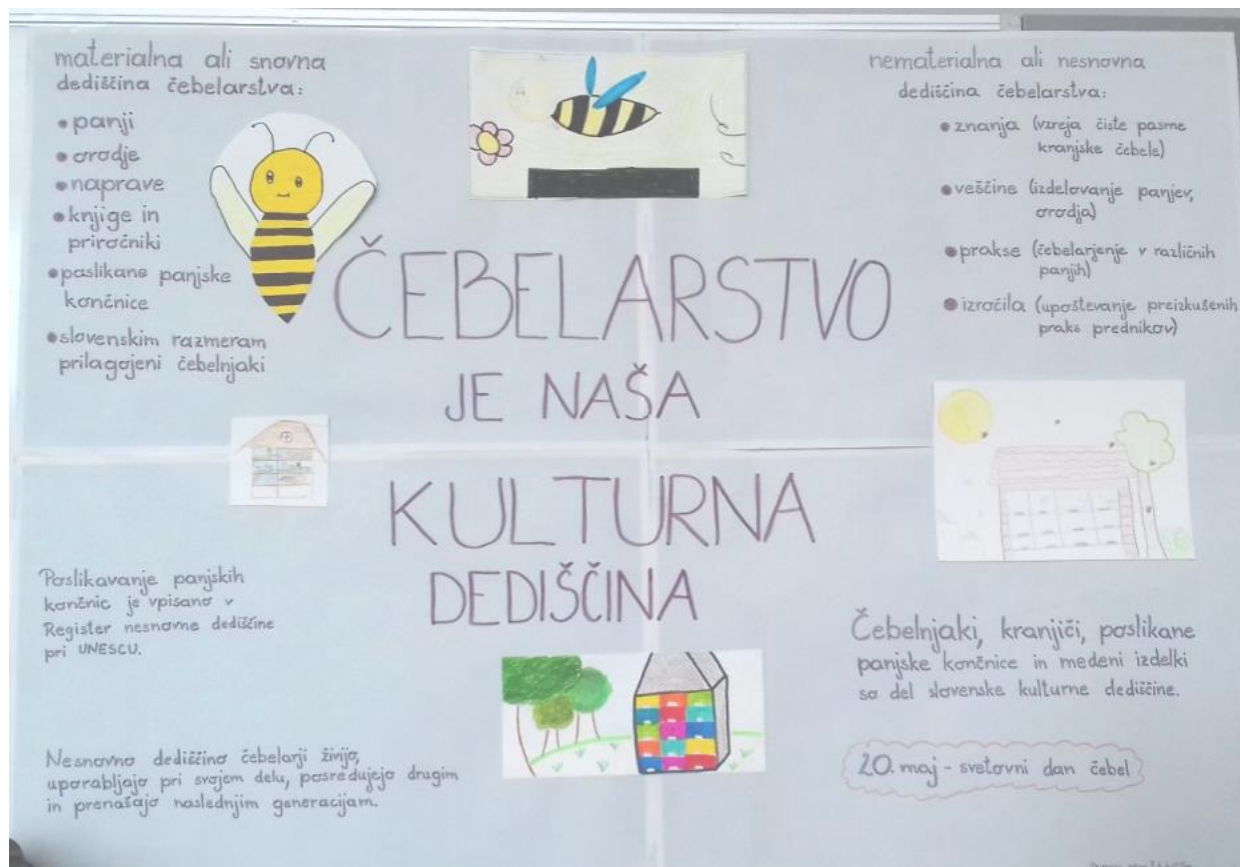
Šolske ure zgodovine, namenjene obravnavi kulturne dediščine, smo popestrili z ogledom dveh izbranih video posnetkov: o starih poklicih in obrteh ter o nesnovni kulturni dediščini (Občina Ivančna Gorica, 2021; UNESCO, 2020).

Sledil je pogovor o kulturni dediščini, s poudarkom na čebelarstvi in tradiciji v šolski okolici. Učenci so sodelovali z deljenjem svojim izkušenj in pripovedovanj starih staršev.

Na temo kulturne dediščine naše bližnje okolice in čebelarstva smo z učenci 8. a razreda ustvarili ter posneli igro vlog. Tudi v oddelkih 6. razreda smo jo zaigrali in se nato pogovarjali o njeni vsebini (v Prilogi 1).

Učenci so svoje znanje o čebelarstvu uporabili pri reševanju kratke križanke. Reševanje je potekalo v skupinah. Učenci so bili tekmovalni in motivirani za reševanje. V križanki so morali poiskati 17 gesel (v Prilogi 2).

Učenci so ob zaključku obravnave učne snovi o kulturni dediščini izdelali velik plakat, ki je na šolskem hodniku opozarjal na čebelarstvo kot na nesnovno kulturno dediščino.

Slika 4: Plakat o čebelarstvu kot delu naše kulturne dediščine (foto: Tina Finc).

Z učenci smo bili pozorni tudi na panjske končnice. Te se med seboj zelo razlikujejo. Nekaj tistih, ki so bile učencem najbolj zanimive ali lepe, smo tudi narisali in razstavili v šolskem hodniku. Motive panjskih končnic so učenci poiskali s pomočjo fotografij čebelnjakov v šolski okolici, v literaturi in na spletnih straneh. Najbolj je bila uporabna digitalizirana zbirka motivov Poslikane panjske končnice na spletni strani Muzejev radovljiške občine (Poslikane panjske končnice 1. del, b. d.).

5 Zaključek

Obravnava učne snovi o kulturni dediščini je ena tistih, ki učence hitro privabi k sodelovanju. Učenci se tekom pogovora zavedajo, da s kulturno dediščino pravzaprav sobivajo. Potrebno jo je le prepoznati, zaščititi in ohraniti.

Pri čebelarstvu, ki je nesnovna kulturna dediščina, se namreč skriva širši pomen. Zavedati se moramo, da bo pridelava hrane v prihodnosti zaradi številnih razlogov (pomankanje padavin, erozija prsti, vojaški spopadi) zelo otežena in moramo zato toliko bolj skrbeti za čebele in njihov življenjski prostor. Čebele so eden od pomembnih oprasovalcev, a vedno bolj ogrožene. Z ohranjanjem tega dela kulturne dediščine poskrbimo za varstvo čebel in njihovega življenjskega prostora. Z ohranjanjem čebelarstva se torej zavedamo neprecenljive vloge čebel pri oprasovanju rastlin in posledično pridelavi hrane.

Na Osnovni šoli Stična skušamo z različnimi dejavnostmi (čebelarški krožek, obisk čebelarja, izdelava plakatov, risanje panjskih končnic, fotografiranje okoliških čebelnjakov, postavitve učnega čebelnjaka in učne čebelarke poti, igre vlog in reševanja križank) učencem približati širši pomen čebelarstva in jim hkrati predstaviti to dejavnost kot del naše kulturne dediščine. Z vsakoletnimi aktivnostmi ob svetovnem dnevu čebel učenci počasi a zanesljivo ozavestijo čebelarstvo kot pomemben del naše kulturne dediščine. Pomembno je, da z aktivnostmi nadaljujemo vsako šolsko leto in znani vsebini spreminjamo obliko in podobo. Ob uporabi sodobne tehnologije imamo tu še zelo veliko možnosti. Tako vsebine ostanejo zanimive za odrasčajočo mladino. Zavedamo se, da delo znotraj šolskih prostorov ni samo po sebi dovolj. Pri ohranjanju kulturne dediščine je namreč zelo pomembno tudi delovanje različnih društev, čebelarskih in turističnih. V naši občini so društva zelo dejavna in vključujejo mlade generacije v svoje projekte. Tako se naše pedagoško delo dopolnjuje in nadgrajuje.

Dober premik v smeri ohranjanja in zaščite čebelarstva kot kulturne dediščine smo naredili z vsakoletnim obeleževanjem svetovnega dneva čebel. Tako se na šoli vsako leto zvrstijo dejavnosti, ki opozarjajo učence in širšo javnost na pomen ohranjanja čebel in njihovega življenjskega okolja. Z učenci OŠ Stična smo ob zaključku šolskega leta spoznali, da je kulturna dediščina nekaj, s čimer živimo danes in bo zelo pomembna tudi za življenje v prihodnosti. Naša naloga je, da jo ohranimo, zaščitimo in se iz nje ali z njo tudi nekaj naučimo. Učenci Osnovne šole Stična so na področju nesnovne kulturne dediščine, čebelarstva pri tem učenju na dobri poti.

Z učenci OŠ Stična smo ob zaključku šolskega leta spoznali, da je kulturna dediščina nekaj, s čimer živimo danes in bo zelo pomembna tudi za življenje v prihodnosti. Naša naloga je, da jo ohranimo, zaščitimo in se iz nje ali z njo tudi nekaj naučimo.

6 Viri in literatura

- Bavčar, Rok; Ledinek Lozej, Špela (2012): Čebelarstvo. *DEDI – digitalna enciklopedija naravne in kulturne dediščine na Slovenskem*. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <http://www.dedi.si/dediscina/465-cebelarstvo>.
- Bogataj, Janez (1992): *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.
- Bogataj, Janez (2018): *Slovenija: kulturna dediščina na stičišču Alp, Sredozemlja, Panonske nižine in Balkana*. Ljubljana: Hart.
- Brundula, Anja (2016): Čebelarstvo in kulturna dediščina – jo Slovenci prepoznamo in jo znamo ceniti. *MojaObčina.si*. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.mojaobcina.si/radovljica/novice/cebelarstvo-in-kulturna-dediscina-jo-slovenci-prepoznamo-in-jo-znamo-ceniti.html>.
- Čebelarška kulturna dediščina (b. d.). *Triglavska zakladnica*. Pridobljeno 8. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.triglavskazakladnica.si/asset/HXtxDRq2hbsjq4xwm>.
- Esenko, Ivan (2018): *Svet čebel: o čebelah in čebelarstvu v Sloveniji*. Ljubljana: Družina.
- Jezernik, Božidar (2005): Preteklost in dediščina. V Jože Hudales; Nataša Visočnik (ur.): *Dediščina v očeh znanosti* (str. 11–24). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Juvanec, Borut (2010): *Slovenski čebelnjak*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.

- Muršič, Rajko (2005): Kvadratura kroga dediščine: toposi ideologij na sečišču starega in novega ter tujega in domačega. V Jože Hudales; Nataša Visočnik (ur.): *Dediščina v očeh znanosti* (str. 25–39). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- Občina Ivančna Gorica (2021): Čebelarstvo – Projekt Spoznaj stare poklice in obrti. *Youtube*, 22. 9. 2021. Pridobljeno 10. 8. 2022 s spletne strani: <https://youtu.be/4cYA32pFfDc>.
- Poslikane panjske končnice 1. del (b. d.). *Muzeji radovljiške občine*. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://mro.si/wordpress/zbirke/zbirke-in-gradivo/poslikane-panjske-koncice-1-del>.
- Sadimo medovite rastline za čebele in druge opraševalce (2022). *Čebelarstva zveza Slovenije*. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.czs.si/content/dansajenja>.
- Spoznaj staro obrt – čebelarstvo v občini Ivančna Gorica (2021). *Občina Ivančna Gorica*, 22. 9. 2021. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.ivancna-gorica.si/objava/571220>.
- Stopar, Gašper (2022): Občina Ivančna Gorica prejemnica najvišjega čebelarskega priznanja. *Občina Ivančna Gorica*, 13. 4. 2022. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.ivancna-gorica.si/objava/619444>.
- Svetovni dan čebel (2022). Ljubljana: *Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano*. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.worldbeeday.org/si/o-projektu/projekt.html>.
- Štekar-Vidic, Verena (2021): Čebelarstvo, slovenska nesnovna dediščina. *Muzeji radovljiške občine*, 24. 3. 2021. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://mro.si/cebelarstvo-slovenska-nesnovna-dediscina/>.
- Toplak, Kristina (2005): Kulturna dediščina Slovencev v Avstraliji: med etnično identiteto in nostalgijo. V Jože Hudales; Nataša Visočnik (ur.): *Dediščina v očeh znanosti* (str. 209–219). Ljubljana: Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo.
- UNESCO – Nesnovna kulturna dediščina (2020). *Vimeo*. Pridobljeno 10. 8. 2022 s spletne strani: <https://vimeo.com/529262301/558b46816d>.
- V Višnji Gori danes odpirajo Hišo kranjske čebele (2021). Slovenska tiskovna agencija, 3. 11. 2021. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.sta.si/2961689/v-visnji-gori-danes-odpirajo-hiso-kranjske-cebele>.
- Vabljeni na čebelarstvo ulico v Ivančno Gorico (2022). *MojaObčina.si*. Pridobljeno 7. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.mojaobcina.si/ivancna-gorica/novice/obcinske/vabljeni-na-cebelarsko-ulico-v-ivancno-gorico.html>.

Priloga 1: Igra vlog

1. oseba: predstavnica Zavoda za varstvo kulturne dediščine Slovenije (ZVKDS)
2. oseba: čebelar
3. oseba: kmetovalec
4. oseba: kupec
5. oseba: popotnik

Predstavnica Zavoda (ZVKDS) se oglasi pri čebelarju, ki opravlja delo pri svojem čebelnjaku.

ZVKDS: »Pozdravljeni! Vidim, da imate veliko dela.«

Čebelar: »Dober dan. Ja, ja, letos bo dobra letina.«

ZVKDS: »Kako lep čebelnjak imate! Vidim, da je oblikovan po podobi čebelnjaka na Jurčičevi domačiji. Verjetno ne gre za naključje, kajne?«

Čebelar: »Res je. Dobil sem mojstra, ki mi je izdelal čebelnjak na las podoben tistemu na Muljavi. Veste, zdaj, ko sem star, mi ta kulturna dediščina veliko pomeni. Poglejte te panjske končnice!«

ZVKDS: »Ravno to sem vas želela vprašati. Kdo vam je poslikal te končnice? Vidim, da je avtor uporabil zelo različne motive.«

Čebelar: »Ja, kot sem rekel, zelo cenim kulturno dediščino naših krajev. Zato sem prosil mojstra, da mi na panjskih končnicah upodobi primere lokalne kulturne dediščine. Tako lahko tukaj vidite upodobitev stiškega samostana, rimskega miljnika, stiškega sejma, kozolcev iz Stične, cerkve na Gradišču, človeške ribice, ki je bila odkrita na Viru pri Stični.«

ZVKDS: »Ta vaša okolica ima zares bogato kulturno dediščino. Je res vredna obiska za vse tiste, ki se zavedamo, da moramo kulturno dediščino ohraniti, saj nas bogati in povezuje z našimi predniki.«

Kmetovalec: »Dober dan! Janez, vidim da imaš obiske.« Se predstavi: »Jaz sem Jože.«

ZVKDS: »Dober dan.«

Čebelar: »Živjo, Jože! Gospa iz zavoda za kulturno dediščino se je ogledala pri meni, da si ogleda naš čebelnjak.« Se obrne h gospe: »Veste, tale moj sosed je tudi pravi ljubitelj čebel. Zavaljo njih sva se dogovorila, da tukajšnjih travnikov zlepa ne pokosi. Tako imajo moje čebel'ce čas in mir, da obiščejo milijone cvetov.«

Kmetovalec: »Dokler mi Janez ni razložil, kako pomembne so čebele, sem čim prej pokosil te travnike. Sedaj pa počakam čim dlje, da čebele opravijo svoje delo.«

Kupec: »Dober dan! Pozdravljen Janez. Jaz sem prišel po tri litre medu. Ga imaš še kaj?« Se obrne h gospe in kmetovalcu: »Veste, tale Janezov med je zares odličen. Vem, od kod je, nobene plastike zraven ne kupim, ne rabim z avtom v trgovino, kar peš pridem. Tale med morate še vi poskusit.«

ZVKDS: »Morda pa res. Sicer sem pa bolj prišla zaradi čebelnjaka. Vem, da je tu v vaši okolici ta dejavnost dobro razvita. V Višnji Gori ste celo odprli interaktivni muzej o kranjski čebeli. Res lepo skrbite za ohranjanje kulturne dediščine.«

Popotnik: »Dober dan!«

Vsi ostali mu odzdravijo: »Dober dan.«

Kmetovalec: »Od kod pa vi?«

Popotnik: »Potujem po slovenski Jakobovi poti in sem namenjen v stiški samostan.«

Čebelar: »Popotnik torej?« Se obrne h gospe: »Ja, tole sem pozabil omeniti. Tu pri nas poteka tudi Jakobova pot. In da ne pozabim, del naše kulturne dediščine je tudi pot Viride Visconti. Gre za spomin na bogato plemkinjo iz rodbine Habsburžanov. Ona je bila mati Ernesta Železnega, zadnjega deželnega kneza, ki je bil ustoličen po starodavnem karantanskem običaju.«

ZVKDS: »Res imate tu en kup primerov kulturne dediščine. Kar pa se tiče čebelarstva, me zanima, ali se učenci vaše bližnje šole kdaj ogledajo pri katerem od čebelnjakov. Mislim, da bi bilo prav, da bolje spoznajo to čudovito in pomembno kulturno dediščino. Se bojim, da ne vedo vsi, kako pomembne so čebele pri opravevanju rastlin.«

Čebelar: »O, pridejo, pridejo. Stiški učenci imajo celo čebelarski krožek in so se že večkrat ogledali pri meni. Tu so se enkrat kar posedli okoli čebelnjaka in risali panjske končnice. Se je izkazalo, da kar veliko vedo o tem. Vsako leto obeležujejo svetovni dan čebel in mislim, da se tukajšnji otroci že kar dobro zavedajo, da je čebelarstvo pomembno in da ga moramo čuvati in ohranjati.«

ZVKDS: »Me veseli. Želim vam še naprej uspešno delo, srečno in ... kot pravijo čebelarji: Naj medi! Lep pozdrav!«

Vsi ostali odzdravijo: »Lep pozdrav. Na svidenje!«

Priloga 2: Križanka o čebelarstvu

1. Lahko se ga uporablja za izdelavo sveč. Kaj je to?
2. Kako še drugače imenujemo čebelarstvo?
3. Kako imenujemo tistega, ki se ukvarja s čebelarstvom?
4. Katera žival je najpomembnejša v čebelji družini (poleg te živali, čebeljo družino sestavlja tisoče čebel in nekaj sto trotov)?
5. Katera ustanova hrani in zbira predmete iz preteklosti?
6. Kako še drugače imenujemo kranjski panj?
7. Kako imenujemo prostor, v katerega zlagamo panje?
8. Kako imenujemo skupek šesterokotnih voščenih celic, v katere čebele odlagajo medicino ter cvetni prah in v katerih vzgajajo svoj zarod?
9. Kako še drugače imenujemo nektar (sladka tekočina, ki jo izločajo žleze v cvetovih rastlin)?
10. Stari oče ali stari ata – to je?
11. Kaj je bilo najpomembnejše sladilo do zadnje tretjine 19. stoletja?
12. Kako imenujemo poslikane deščice, ki zapirajo čebelji panj? Panjske ...
13. Kateri Slovenec je postal prvi čebelarski učitelj? Zapiši njegov priimek.
14. Je pomemben oprashevalec. Njegovo znanstveno ime je *Bombus*. Katera žival je to?
15. Kako še drugače imenujemo kranjsko čebelo? Kranjska ...
16. Kje so postavili prvi interaktivni muzej o kranjski čebeli?
17. Kako še drugače imenujemo pelod (zlepljena masa pelodnih zrn)? Imenujemo ga cvetni ...

1													
2													
3													
4													
5													
6													
7													
8													

9													
10													
11													
12													
13													
14													
15													
16	V												
17													

OHRANJANJE ČEBELARSTVA ZA NAŠO PRIHODNOST

PRESERVING BEEKEEPING FOR OUR FUTURE

 Anja Tekavčič (anja.drobnic@gmail.com), prof. razrednega pouka, je učiteljica v JVIZ OŠ Dobrepolje.
Vodi krožek prve pomoči, vaditeljica plavanja ter mentorica učencem pri različnih dejavnostih.

Slovenija

Povzetek

Tekom življenja naših prednikov, kjer je bistveno vlogo igralo golo preživetje, se je razvilo tudi čebelarjenje, ki ima še danes pomembno vlogo. Gozdnim čebelam so naši predniki postavili nova bivališča, imenovana panji, katera so postavili v čebelnjake v bližini svojih domov. Vzporedno s tem se je razvila tudi ljudska umetnost barvanja panjskih končnic, ki jo kot likovno umetnost ohranjamo še danes. Čebelji pridelki, kot sta npr. med in vosek, sta služila vsakdanji domači uporabi in prodaji. Čebele imajo pri ljudeh tudi pomembno čustveno vlogo. Šumenje okoli čebelnjaka namreč vzbuja občutke umirjenosti in napoveduje spomladansko prebujanje narave, kar ljudem vliva novo upanje. Sama dejavnost med seboj povezuje tako čebelarje kot tudi njihove družine, saj čebelarjenje skozi celo leto zahteva vrsto opravil, ki jih lahko opravljajo tudi ženske in otroci. Da pa čebelarjenje ne bi šlo v pozabo in da bi naslednje generacije znale gojiti in spoštovati naravo, lahko učencem v šoli v obliki čebelarskega krožka ponudimo dejavnosti, ki ohranjajo stik s čebelo in njenim življenjem.

Abstract

Beekeeping evolved from our ancestors' fight for bare survival and continues to play an important role today. Our ancestors built new dwellings for the wild bees, called hives, which they placed in apiaries near their homes. Alongside this, the folk art of hive painting developed, which is still preserved as a fine art today. Bee products such as honey and wax were used for everyday domestic use and sale. Bees also play an important emotional role for people. The buzzing around the apiary evokes feelings of calmness and announces the awakening of nature in spring, giving people new hope. The activity itself brings beekeepers and their families together, as beekeeping requires a range of tasks throughout the year, which can also be carried out by women and children. To ensure that beekeeping is not forgotten and that future generations know how to cultivate and respect nature, we can offer activities in the form of a beekeeping club at school that may keep students in touch with bees and their lives.

Ključne besede: čebela, čebelarjenje, dejavnost, kulturna dediščina, pomen, učenci.

Keywords: bee, beekeeping, activity, cultural heritage, sense, pupils.

1 Uvod

Življenje naših prednikov je temeljilo na raziskovanju in sobivanju z naravo, katerih prvotni namen je bilo preživetje. Ena izmed mnogih gospodarskih panog, ki se je uveljavila med ljudmi že pred več stoletji, je tudi čebelarstvo. Moj namen je spodbuditi posameznike, predvsem pa pedagoške delavce, k zavedanju, kako je omenjena panoga pomembna tudi danes. Učitelji v šolah namreč nosimo veliko odgovornost, saj so nam zaupani otroci, katerim smo dolžni podati prave, predvsem pa uporabne smernice za življenje. S predstavitvijo zgodovinskega in družbenega pomena čebelarstva ter s poudarkom čustvenega vidika te dejavnosti želim spodbuditi k razmisleku, v kolikšni meri pravzaprav vsak izmed nas čebelarjenju pripisuje poseben pomen. S predstavitvijo izvajanja šolskih dejavnosti pa želim pedagoškemu delavcu predstaviti nekaj idej za delo v razredu in jim tako približati pozitiven odnos do čebelarstva in širjenja le-tega generacijam otrok.

2 Pomen čebelarjenja

2.1 Zgodovinski in družbeni pomen

Najstarejši dokaz, da je človek opazil koristnost čebel, sega v daljno preteklost. V obdobju pred 20 do 30 tisoč leti je namreč v Španski pokrajini Valencii, natančneje v Pajkovi jami, nastala risba, ki prikazuje začetke čebelarstva. Iz tega zelo starega likovnega dela je razvidno, da dva čebelarja čebelam iz njihovega gnezda pobirata med. Pri svojem opravilu z dimom umirjata čebele, kar pa še danes marsikateri čebelar počne pri svojem delu. Kmalu so ljudje v slovanskih plemenih spoznali, da lahko življenje čebel sami bolj nadzorujejo, zato se je posledično razvilo gozdno čebelarjenje. To pomeni, da so čebeljim rojem pripravili votline, v katere so se naselili. S tem je bilo tudi pobiranje medu z dostopnejših mest precej olajšano.

S prihodom prednikov na naše ozemlje se je takšna oblika čebelarjenja razvila tudi na slovenskih tleh. Sčasoma so kmetje gozdno čebelarstvo pričeli opuščati, saj so bili vse bolj prepričani v večjo donosnost domačega čebelarjenja. Sprva so čebelam pripravljali dupla, kasneje pa panje iz desk, ki jih na Slovenskem imenujemo tudi kranjčiči. Čebelarji so pričeli označevati še čelne panjske končnice, da so preprečili ropanje in zaletavanje čebel. (Babnik idr., 1998) Najstarejša ohranjena panjska končnica na Slovenskem je nastala leta 1758, sama dejavnost poslikavanja panjskih končnic pa velja za našo posebnost. Motivi predstavljajo tako posvetno kot nabožno tematiko, zato so imele končnice vlogo prikaza človekovega pogleda na svet, izražanja čustev, sredstva za spodbujanje komunikacije in nadomestila branja nepisanim. Zagotovo pa so panjske končnice predstavljale umetnost, ki je krasila marsikateri panj. Po uvedbi panjev se je zelo kmalu pokazala tudi potreba po čebelnjaku, ki je predstavljal zaščito panjem pozimi pred mrazom in poleti pred močnim soncem. Janez Vajkard Valvasor je bil prvi človek, ki je na naših tleh opisal panj in čebelnjak. Pomemben zgodovinski pečat pa je pustila tudi Marija Terezija, saj je v 18. stoletju ustanovila čebelarško šolo na Dunaju, kjer je bil prvi učitelj čebelarstva Slovenec Anton Janša. (Bogataj, 1992)

Ljudje so čebelje pridelke uporabljali za različne namene. Med je bil pred odkritjem sladkorja najcenejše in edino sladilo. Uporabljali so ga predvsem za peko peciva, pomembna sestavina je bil tudi v lectarstvu, kar pomeni izdelava medenega peciva. Ne smemo pozabiti tudi na zdravilne učinke medu, zardi česar je še danes med ljudmi zelo priljubljen. Iz medu so naši predniki izdelovali tudi medico, ki so jo pridobili s pomočjo alkoholnega vrenja, v 19. stoletju pa se je pojavila izdelava medenega likerja iz medu in žganja. S čebeljim voskom so verniki kupovali odpustke, sveče pa so uporabljali za razsvetljavo. Uporabljali so ga tudi pri pečatenju. (Babnik idr., 1998)

2.2 Čustveni in socialni pomen

Čustva so kompleksni procesi različnih odzivov, ki potekajo v nekem zaporedju. Kljub temu pa jih moramo razumeti kot odziv posameznika na situacijo, ki mu je pomembna. To pa pomeni tudi, da vsi ljudje v podobnih situacijah ne doživljamo enakih čustev, saj so nam različne situacije različno pomembne. (Smrtnik Vitulić, 2007) Ko posije prvo spomladansko sonce, že lahko zaslišimo prijetno brenčanje čebele, ki zleti mimo nas, medtem ko išče razprte cvetove znanilk pomladi. Ko nam pogled seže do pročelja čebelnjaka, zagledamo nešteto premikajočih se malih keplic, ki s svojimi krili povzročajo glasbo šumenja. Če pa vstopimo v čebelnjak, poleg šumenja začutimo še vonj po medu in čebeljem vosku. Vsa ta občutja, ki nam jih ponujajo čebele, v nas v večini zbujejo prijetna čustva. Prebujanje narave namreč narekuje, da se rojeva novo življenje, ki bo naravo pobarvalo v pomirjujočo zeleno barvo. Tudi čebelarji pogosto pravijo, da gredo v svoj čebelnjak poslušat čebele z namenom, da se lahko umirijo, se poglobijo v svoj svet. Pomembno je, da k čebelam pristopimo na miren način, saj nam tako tudi same s svojo glasbo vračajo blagodejnost. Vzajemnost pa se pokaže tudi v nasprotnem primeru, ko do čebel gojimo strah in odpor. Takrat tudi same začutijo naš nemir in nam vrnejo z intenzivnim obletavanjem, ki ga lahko zaključijo tudi s pikom. V Sloveniji čebelarji gojijo edino dovoljeno pasmo čebel *kranjska sivka*. Ker ima posebne lastnosti, so je že v preteklosti izvažali v različne dele Evrope in na druge celine. Njene značilnosti, kot so mirnost, pridnost, krotkost in varčnost s hrano so tiste, ki prevladujejo in zaradi česar jo čebelarji tako spoštujejo. (Bogataj, 1992)

Čebelarji v Sloveniji se na različne načine povezujejo v socialne mreže. Združujejo se v čebelarstva društva, znotraj katerih si delijo znanje in nasvete. Društva se povezujejo še v Čebelarstvo zvezo Slovenije, ki skrbi za izobraževanje čebelarjev, hkrati pa jim nudi podporo z različnimi gradivi in svetovanjem. (Lilek, 2012) Predvsem mladi čebelarji danes izmenjujejo znanje poleg osebnega stika v društvih in na Čebelarški zvezi Slovenije tudi preko socialnih omrežij, na katerih objavljajo svoje izkušnje. Različne tematike za pridobivanje novega znanja in razprave med čebelarji pa ponuja še glasilo Slovenski čebelar, ki izhaja enkrat mesečno. Izmenjava mnenj in izkušenj je nujno potrebna, saj so le na ta način lahko čebelarji vključeni v izvajanje boljše prakse.

Čebelarjenje pa nima posebnega socialnega pomena le med samimi čebelarji, temveč v večini tudi znotraj družine vsakega čebelarja. To je namreč dejavnost, ki zahteva delo skozi celo leto. V zimskem času je potrebna izdelava in priprava satnic, v katero so lahko vpeti vsi člani družine, tudi otroci. Spomladi poteka delo v čebelnjaku in panjih, ko čebelarji pregledujejo

čebele in jih po potrebi dodatno hranijo, zato je doma potrebno pripraviti sladkorno raztopino ali pogačo, pri čemer zopet lahko sodelujejo vsi člani družine. Tik pred poletjem in poleti sledi točenje medu, kmalu za tem pa tudi polnjenje kozarcev. Jesenski čas s hranjenjem čebel zahteva pripravo čebel na zimo, pomembno pa je tudi čiščenje čebelnjaka. Čebelarjenje torej lahko predstavlja tudi družinsko dejavnost, ki člane med seboj povezuje, spodbuja komunikacijo in zadovoljstvo ob opravljenem delu. Hkrati omogoča prenos znanja na mlajše generacije, kar pa je eden od temeljev za ohranjanje čebelarstva v prihodnosti.

3 Čebelarjenje v šoli

V šoli lahko učencem učitelji ponudimo spoznavanje različnih vsebin tudi preko krožkov. Čebelarski krožek je eden izmed njih, učencem pa omogoča spoznavanje osnovnih značilnosti čebelarjenja. V nadaljevanju predstavljam nekaj vsebin in praktičnih dejavnosti, s pomočjo katerih učenci spoznajo čebele in njihov svet.

3.1 Kranjska čebela

V Sloveniji čebelarji čebelarijo s kranjsko čebelo (*Apis mellifera carnica*), pravijo pa ji tudi kranjska sivka. V naši državi je omenjena rasa zaščitena, zato je prepovedano gojiti čebele drugih ras. Njena zgradba telesa (glava, oprsje, zadek, trije pari nog, dva para kril) jasno narekuje, da čebela spada med žuželke. (Lilek, 2012) Njeno telo je precej temno, oprsje pokrivajo rjavkasto sive dlačice. Na zadku ima skoraj črne obročke, porasle s sivkastimi dlačicami. Za kranjsko sivko je značilno, da ima izrazito dolg rilček. Njene lastnosti pa so: mirnost, delavnost, dobro prezimovanje, majhna poraba zaloga hrane, dobra sposobnost gradnje satja, dobra orientacija in dolgoživost. (Mlaker Šumenjak, 2011)

Anja Tekavčič

ČEBELA

Čebela na cvet je priletela,
še prej si tipalnice je umila,
da pravi vonj bi začutila.

Z rilčkom posesala medičino je,
da v telesu pričela bi medeno kuhanje.

Na zadnji nogi si cvetni prah je naložila,
med tem pa še rastline oprašila.

S cvetnim prahom odletela je v panj,
da lakota ne bi prežila nanj.

Dva para kril je uporabila,
da je dom prezračila,
nato pa se je delavka prestrašila
in me pošteno pičila.

Slika 1: Pesem Čebela (avtorica: Anja Tekavčič).

Učenci v razredu najprej napišejo in narišejo, kaj vse že vedo o zgradbi kranjske čebele. Na ta način ugotovim njihovo predznanje. V nadaljevanju si učenci natančno ogledajo čebelo, ki je shranjena v tako imenovani matičnici (škatlica s prozornim pokrovom). Pozorni so na njeno obliko, zgradbo telesa, barvo, število nog in kril. Nato si zabeležijo, kaj so se novega naučili, zelo pomembno pa je, da ugotovijo, ali so predhodno imeli tudi napačna prepričanja o čebeli. Izkušnje namreč kažejo, da si večina otrok predstavlja čebelo v črno-rumeni barvi, kar pa za kranjsko sivko ne velja. V nadaljevanju vsak učenec s svojimi rokami prime čebeljega samca (trota), ki nima žela in zato ne piči. Na ta način lahko tudi z dotikom opazujejo zgradbo in samo strukturo telesa čebele. Potem ko jim predstavim še lastnosti čebele, jih spodbudim, da na omenjeno tematiko napišejo pesem. Na ta način učenci izrazijo ustvarjalnost, hkrati pa si vsebino boljše zapomnijo.

Učenci 5. b-razreda

ČEBELICE

Tri čebelice letijo,
tri pare nog imajo.
V panju se igrajo,
res lušno se imajo.

So delavne in pridne,
res niso črne in rumene,
ampak sive in marljive.
Med nosijo v panj,
kakor iz naših sanj.

Cvetni prah na nogah dveh imajo,
da skupaj malico pojejo.
Imajo svoja krrrrila,
s katerimi se vsaka je razvila.

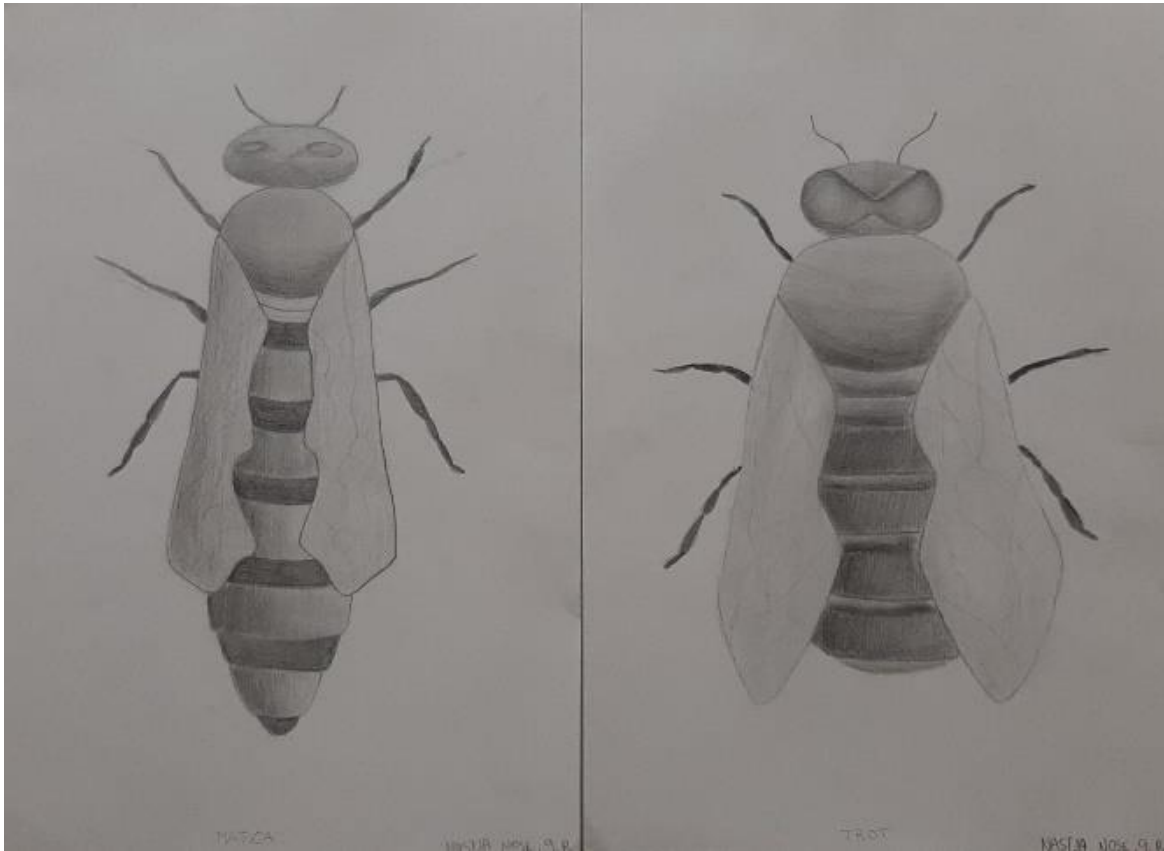
Njihova mogočna matica je prava lepota,
zzzzares je kot kraljica.
Trot miren je gospod,
včasih pa falot.

Slika 2: Pesem Čebelice, avtorji: učenci 5. b-razreda JVIZ OŠ Dobropolje, mentorica Anja Tekavčič.

3.2 Čebelja družina

Čebeljo družino sestavlja od 20.000 do 80.000 delavk, ena matica in od 600 do nekaj 1000 trotov. Delavke so samice, ki niso plodne. Po velikosti so najmanjše med čebelami. Glede na to, ali delo opravljajo v panju ali zunaj njega, jih delimo na panjske in pašne čebele. Matica je plodna samica, ki je največja in najtežja izmed vseh čebel delavk v panju. Oprašeno matico ves čas spremljajo mlade čebele, ki jo oskrbujejo z matičnim mlečkom, z namenom, da lahko zalega od 2000 do 2500 jajčec na dan. Čebelji samec je trot, ki je večji od čebel delavk in manjši od matice. Njegova naloga je, da opraši matico. (Mlaker Šumenjak, 2011)

Učencem prinesem opazovalni panj, skozi katerega opazujejo čebeljo družino. Poiščejo matico, ki je označena z določeno barvo in primerjajo njeno zunanost z drugimi čebelami. Poiščejo trota in prav tako primerjajo njegovo zunanost z drugimi čebelami. Učenci s pomočjo štetja poskušajo poiskati čim več troto. Ta naloga od njih zahteva veliko koncentracijo, saj se čebele v panju ves čas premikajo in je zato štetje oteženo. Učenci na koncu dejavnosti narišejo predstavnike čebelje družine, pri čemer so posebej pozorni na njihovo velikost.

Slika 3: Predstavnika čebelje družine – matica in trot, avtorica: Nastja Nose, 9. razred JVIZ OŠ Dobropolje.

3.3 Vrste medu

Vrste medu so poimenovane po rastlinah, na katerih čebele nabirajo medičino ali mano. Tako poznamo akacijev, lipov, kostanjev, smrekov, hojev, cvetlični in gozdni med. (Mlaker Šumenjak, 2011)

V razred prinesem različne vrste medu. Učenci jih okušajo, vonjajo ter opazujejo njihovo barvo in strukturo. Potem zamenjam vrstni red kozarcev in z opazovanjem barv ugotavljajo vrsto medu. Nato si pokrijejo oči ter vrsto medu ugotavljajo z okušanjem in vonjanjem. Ob tem so pozorni, da s čim več različnimi besedami lahko opišejo posamezni med. V sklopu prepoznavanja različnih vrst medu učenci spoznavajo tudi rastline, ki dajejo posamezne vrste medu. Skupaj se odpravimo na sprehod in nabereimo travniške rastline, smrekove in jelkine vejice, vejice in liste različnih listavcev. Učenci polagajo nabrane rastline ob ustrezne kozarce medu. Nato samostojno oblikujejo didaktično igro, ki je povezana z okušanjem medu (npr. če z okušanjem ugotoviš pravo vrsto medu, se lahko na igralni plošči pomakneš za dve polji naprej).

3.4 Vosek

Po pripovedovanju Mihe Tekavčiča (29. avgusta 2022) čebelji vosek predstavlja osnovno sestavino, iz katere čebele izdelajo satje. V njem lahko zalegajo nove generacije čebel ali pa v njem shranjujejo cvetni prah in med. Čebelji vosek je v osnovi v trdnem stanju, ob povečanju temperature pa prehaja v tekoče stanje. Vosek tudi gori.

Velik pomen pripisujem umirjenosti, ki nam jo čebele s svojim šumenjem ponujajo in katera je nalezljiva, če smo jo le pripravljene začutiti.

Čebele imajo veliko žlez. Med njimi imajo tudi voščene žleze, iz katerih nastanejo majhne voščene luske, katere čebele zložijo in oblikujejo v šestkotnike. Čebele si tako gradijo svoje gnezdo. V naravi največkrat večje gnezdo najdemo v

drevesnih deblih ali na vejah. Najdemo jih lahko tudi na stanovanjskih hišah (na podstrešju, pod streho). Čebelarji pa čebelam uredijo lesene panje, v katere naselijo čebelje družine na satnice. Tako čebelar lažje skrbi za čebele, one pa imajo urejen prostor za gradnjo satne osnove.

Učencem prinesem satne osnove in stenj oz. gorilno vrvico. Osnovo narežejo na željeno velikost in obliko, v sredino pa pritrdijo stenj. Satno osnovo nato zvijejo in tako oblikujejo svečo. Učenci se preizkusijo tudi v zapiranju majhnih kozarcev medu s pomočjo tekočega voska. Zelo majhne steklene kozarce napolnijo z medom, nato pa jih zaprejo s plutovinastim zamaškom. Nazadnje zgornji del kozarca previdno potopijo še v tekoči vosek, odložijo na primerno mesto in počakajo, da se vosek ohladi in strdi.

4 Zaključek

Zavedanje, da ima spodbujanje ohranjanja kulturne dediščine v šolskem prostoru velik pomen, prinaša mnogo pozitivnih izkušenj tako med učence kot učitelje. Spodbujanje čebelarjenja zagotovo krepi zgodovinsko in družbeno zavest o pomenu te dejavnosti, saj ljudje danes vse bolj cenimo domače in naravne proizvode, ki jih lahko uporabimo tako v prehrani kot tudi v ljudskem zdravilstvu. Učenci posledično izkažejo tudi večje zanimanje za spoznavanje dejavnosti v preteklosti. Same dejavnosti v šoli učence spodbujajo k medsebojnemu sodelovanju in razpravam, kar zagotovo doprinese k boljšim rezultatom pri izvajanju posameznih dejavnosti. Velik pomen pripisujem tudi umirjenosti, ki nam jo čebele s svojim šumenjem ponujajo in katera je nalezljiva, če smo jo le pripravljene začititi. Otroci so v današnjem času namreč veliko izpostavljeni različnim dražljajem, ki v njihovih telesih povzročajo nemir in občutek, da morajo hiteti. Čebelarjenje je zato tudi z vidika umirjenega doživljanja sebe in okolice dobra naložba za prihodnost.

Poleg tega pa omenjena dejavnost omogoča medpredmetno povezovanje različnih vsebin, ki so povezane tudi z učnimi načrti šolskih predmetov, in hkrati spodbuja ustvarjalnost učencev. Različni pripomočki omogočajo, da v učilnici lahko ustvarimo podobo čebelnjaka, v katerem učenci čebelarijo. Učilnica hkrati omogoča tudi varno okolje, saj predstavlja majhno možnost, da bo npr. učenca pičila čebela. Se pa zagotovo strinjam z dejstvom, da je čebelnjak v naravi, oblegan s čebelami, še vedno tisto pristno doživetje, katerega bi morali učenci pogosteje doživeti. Kljub vsemu pa je pomembno, da učitelji vztrajamo pri posredovanju znanja o čebelarjenju, saj mnogi učenci le na ta način še začitijo naravo in spoznavajo njeno bistvo, ki se kaže tudi v opravevanju rastlin, kar pa je nujno potrebno za naše preživetje.

5 Viri in literatura

Babnik, Jože; Božič, Janko; Božnar, Amalija idr. (1998): *Od čebele do medu*. Ljubljana: Kmečki glas.

Bogataj, Janez (1992): *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

Lilek, Nataša (2012): *Čebelarji se predstavimo*. Lukovica: Čebelarska zveza Slovenije.

Mlaker Šumenjak, Marija (2011): *Čebela se predstavi. Učbenik za ljubitelje čebel*. Ljubljana: Čebelarska zveza Slovenije.

Pehant, Ivan; Mlaker Šumenjak, Marija; Prezelj, Franc idr. (2008): *Učni načrt za čebelarske krožke*. Lukovica: Čebelarska zveza Slovenije. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.czs.si/content/B3>.

Smrtnik Vitulič, Helena (2007): *Čustva in razvoj čustev*. Ljubljana: Pedagoška fakulteta.

Tekavčič, Miha (29. 8. 2022): *Ustni vir*.

ČEBELE NAS UČIJO

WE CAN LEARN FROM BEES

✉ **Anja Dobnikar** (anja.dobnikar@ospolje.si), mag. prof. poučevanja matematike in tehnike, je učiteljica matematike in tehnike na Osnovni šoli Polje, sodeluje pri projektu Erasmus+.

Slovenija

Povzetek

Čebelarstvo na Slovenskem se v urbarjih omenja že v 13. stoletju. Veliko znanja o čebelah je imel Anton Janša, prvi cesarsko-kraljevi učitelj čebelarstva. Čebele in drugi oprasovalci so v svetu bistveni za cvetenje in posledično za raznovrstno hrano. Ko se čebele vračajo s paše, se organizirajo po barvah, zato so jim čebelarji pomagali s poslikavami panjskih končnic. Tudi v osnovni šoli se učence ozavešča o pomenu čebel. Najbolj znan je projekt Tradicionalni slovenski zajtrk. V prispevku je opisan primer izdelka iz lesa, ko so učenci v 6. razredu pri pouku tehnike in tehnologije izdelali panjsko končnico in s tem spoznali del dediščine.

Abstract

Beekeeping in Slovenia is mentioned in land registries as early as in the 13th century. Anton Janša, the first teacher of apiculture at the Habsburg court in Vienna, was very knowledgeable for his time. Bees and other pollinators are the key factor in flowering and fruiting of many agricultural species and, as a result, ensure food diversity. Bees returning from pastures recognize their hive by colour, so beekeepers helped them by painting the beehive panels. The importance of bees is presented to pupils in primary school. The most famous project is known as the "Traditional Slovenian Breakfast". This article describes an example of wood crafts, where pupils in the 6th grade made their own beehive panel at design and technology lessons, while learning about their heritage.

327

Ključne besede: Anton Janša, čebelarstvo, izdelek iz lesa, kulturna dediščina, oprasovalci, panjske končnice.

Keywords: Anton Janša, beekeeping, wood crafts, cultural heritage, pollinators, beehive panel.

1 Uvod

Čebele so simbol vztrajnosti, marljivosti, prilagodljivosti in povezovalnosti, te odlike pa so v svetu vedno bolj redke. Slovenci so se že od 18. stoletja dalje zavedali pomena čebel in znanja o čebelarjenju. Sodobni čebelarji pa so začeli opozarjati na vlogo čebel pri zagotavljanju hrane.

Od oprasovalcev je odvisnih skoraj 90 % divjih rastlin po svetu in pomen čebel najbolje ponazori podatek, da je vsaka tretja žlica hrane, ki jo damo v usta, odvisna od oprasovalcev. Tudi na njih podnebne spremembe slabo vplivajo in predvidevanja kažejo, da bo čez petdeset let zmanjšanje uživanja sadja in zelenjave povzročilo dvakrat več smrti kot lakota in podhranjenost skupaj. Gojenje koruze, pšenice, riža, soje in sirka ne potrebuje oprasovalcev. Čebele in drugi oprasovalci poskrbijo za križanje med predstavniki različnih sort sadja, zelenjave in oreščkov, s čimer omogočajo razmnoževanje rastlin, kar je ključno za človekovo preživetje. V preteklosti ljudje nismo bili pozorni na njihov pomen pri zagotavljanju preskrbe s hrano. Za oprasovanje je v preteklosti poskrbela narava sama, sedaj pa z onesnaževanjem okolja, uporabo pesticidov, intenzivnim kmetijstvom ter spremembo rabe zemljišč to zaviramo. (Kozmus idr., 2017)

Zato je čas, da se prebivalci našega planeta začnemo spraševati o zagotavljanju pogojev za preživetje čebel in drugih oprasovalcev. Prav zaradi tega je nastala pobuda o svetovnem dnevu čebel, ki ga od leta 2018 dalje praznujemo 20. maja. Naloga nas učiteljev pa je, da z ozaveščanjem začnemo pri najmlajših.

2 Čebelarstvo na Slovenskem

Čebelarstvo je ena od značilnih gospodarskih oblik na Slovenskem. Uvrščamo jo v kmetijsko panogo, vendar gre za posebno rejo, kjer se mora čebelar prilagajati zakonitostim življenja čebel in to spretnost sobivanja obrniti tudi sebi v prid. Bolj intenzivno se je začelo razvijati v 18. stoletju, ko so slovenski kmetje dobili več svobode. Niso več hodili na tlako in ni bilo več plačevanja desetine (Esenko, 2018). Čebelarstvo kot gospodarska panoga je pomembno zaradi znanja, ki so ga čebelarji razvili in ga ponesli v svet, ter zaradi spoštovanja, ki ga imajo ljudje do te male žuželke. Za druge domače živali lahko poiščemo tako dobre kot slabe lastnosti, za čebelo pa so ljudje poiskali samo pozitivne primerjave s človekovimi lastnostmi, značaji in navadami. Ko se zemeljska pot živali zaključí, to poimenujemo, da pogine, samo za čebelo se uporablja izraz, da umre, torej enako kot za človeka.

V Sloveniji deluje približno 10.000 čebelarjev, povprečen čebelar ima manj kot 20 družin. Čebelja družina v enem letu nabere okrog 20 kg medu.

Ljudje se od čebel učimo že dolgo časa, vendar moramo dobre lastnosti nenehno ohranjati v zavesti, saj lahko znanje čebelarjev in spoštovanje do panoge hitro utone v pozabo. Zahvala, da se to ne zgodi, gre strokovnjakom, saj oni pridobivajo nova znanja in jih širijo v svet. Prva znana čebelarska strokovnjaka na Slovenskem sta bila Peter Pavel Glavar in Anton Janša. Slednjemu bomo posvetili nekaj več besed, ker je bil prvi učitelj na Čebelarski šoli na Dunaju. Naslednje leto bomo obeležili 250-letnico njegove smrti.

2.1 Anton Janša

Rodil se je 20. maja 1734 na Breznici pri Žirovnici. Doma so imeli več panjev in z veseljem je poslušal starejše, ko so se pogovarjali o čebelarjenju. Predvsem pa so ga čebele navdušile s svojim redom in pridnostjo. Po očetovi smrti je kot 18-letni fant prevzel skrb zanje. Poleg čebelarstva ga je zanimalo tudi slikarstvo. Z bratom Lovrom je leta 1766 odšel na Dunaj in se vpisal na Bakrorezno risarsko šolo. S čebelarstvom se je začel intenzivneje ukvarjati leta 1769, ko je cesarica Marija Terezija v Augartnu na Dunaju ustanovila prvo čebelarsko šolo na svetu in ga za prvega učitelja imenovala 6. aprila 1770. Cesarica je videla uspehe njegovega dela, zato je po njegovi smrti izdala odlok, po katerem so morali vsi čebelarski učitelji učiti po njegovih knjigah. Najpomembnejši deli sta bili *Razprava o rojenju čebel* (1771) in *Popolni nauk o čebelarstvu* (1775). Držal se je načela: »Ne morim čebel, da bi dobil medu in voska, temveč jih ohranim čvrste in zdrave, da mi prihodnje leto zopet nabirajo med.« (Kozmus idr., 2017: 25) Pri svojem delu je izhajal iz izkušenj gorenjskih kmetov, ki pa jih je dopolnil s poznavanjem biologije ter optimiziranjem gojenja kranjskih čebel. Dunajčanom je prevažanje čebel na pašo na posebnih vozovih predstavljalo novost. Z znanjem in izkušnjami, ki jih je delil s svojimi učenci, je prispeval k razvoju modernega svetovnega čebelarstva. (Šalehar, 2017)

328

2.2 Čebelarstvo in kulturna dediščina

Slovinci dojemamo čebelarstvo kot del svoje narodne identitete. Ponosni smo na čebelnjake, panjske končnice, lectova srca in medenjake. V letu 2016 je bilo v register čebelarske nepremične dediščine vpisanih 109 čebelnjakov (Porenta, 2016).

Slovenija je priznana kot izvorna deželna kranjske čebele, čebela je zakonsko zaščitena, zato ni dovoljeno gojiti nobene druge vrste na naših tleh. Njene glavne odlike so mirnost, delavnost in dolgoživost. (Kozmus, 2017)

2.3 Panjske končnice

Panjske končnice so svojevrsten zgodovinski zapis. Značilne so predvsem za gorenjsko in koroško regijo. Umetnostni zgodovinarji domnevajo, da se je umetnost poslikave panjev začela v času baroka, in sicer proti koncu 18. stoletja. Čebelarski muzej v Radovljici hrani več kot 800 primerov panjskih končnic. Najstarejša ohranjena je iz leta 1758 in na njej je upodobljena Božjepotna Marija. Največ panjskih končnic je nastalo med letoma 1820 in 1880. Končnice so poslikavali iz več razlogov. Najpomembnejša sta bila, da bi čebele prepoznale svoj panj, čebelar pa bi lažje razločeval med posameznimi panji. Nekateri čebelarji so verjeli, da lahko z motivi panj zavarujejo pred uroki in nesrečami, zato so prevladovali svetopisemski motivi, svetniki in svetnice, kjer so se slikarji zgledovali po ilustracijah v slikovnih biblijah, na podobnicah, v molitvenikih, na slikah na steklu, oltarnih slikah in drugih svetih podobah. Kasneje so naslikali posvetne motive s stvarnimi ali domišljjskimi motivi. Še pozneje pa so se pojavili motivi, ki so prikazovali zgodovinske in vojne ter aktualne dogodke tistega časa. Med najbolj znane motive spadajo: mož, ki se vrača pijan iz gostilne; obiranje roja; praznovanje; babji mlin (ponazarja hudiča, ki v mlin nosi staro in grdo žensko, ven pa dobi mlado in lepo); kmečka tožba (ponazarja dva kmeta, ki se prepirata za kravo, odvetnik pa jo molze); mož, ki nese ženo na križu, in drugi. (Globočnik,

2005) Za slikanje na končnice so uporabljali barve iz naravnih pigmentov in laneno olje, ki je barvam dajalo večjo obstojnost.

Danes panjske končnice predstavljajo enega izmed simbolov slovenstva. Poslikavanje panjskih končnic so leta 2018 vpisali v Register nesnovne kulturne dediščine. (Opis enote nesnovne kulturne dediščine, 2018) Rekonstrukcije najbolj znanih motivov so priljubljeno darilo in turistični spominek.

Čebele so primer skupnosti, v kateri vsak član natanko ve, katere naloge mora opraviti.

3 Čebelarstvo v osnovni šoli

3.1 Tradicionalni slovenski zajtrk

Dan slovenske hrane obeležujemo vsak tretji petek v novembru. Osrednji dogodek tega dneva je tradicionalni slovenski zajtrk, ki se v vrtcih in osnovnih šolah izvaja od leta 2011. Pred tem so ga nekateri vzgojno-izobraževalni zavodi na pobudo Čebelarke zveze Slovenije izvajali že od leta 2006. Namen zajtrka je, da se otroke izobražuje in ozavešča o pomenu zajtrka, pomenu in prednostih lokalne oziroma slovenske hrane, pomenu kmetijstva in čebelarstva za pridelavo hrane ter njunem vplivu na okolje, o pravilnem ravnanju z odpadki, ki nastajajo pri vsakodnevnih dejavnostih, in racionalnem ravnanju z embalažo.

3.2 Zgled čebelje skupnosti

Čebele so primer skupnosti, v kateri vsak član natanko ve, katere naloge mora opraviti. Različne čebele skrbijo za čistočo, hranjenje ličink, gradnjo voska, nabiranje nektarja ter še za druge naloge. Bistveno pri tem je, da so vse naloge skrbno opravljene in spoštovane. V sodobnem času, ko se prepogosto osredotočamo samo nase, nas čebele spomnijo, kako pomembno je, da delamo za skupno dobro.

Učenci, ki so dobro sprejeti v razredu in šoli, imajo manj odklonsko vedenje. Tisti otroci, ki ne dobijo dovolj pozornosti, se pogosto vključijo v skupine prestopnikov, saj tam dobijo občutek, da so posebni in potrebni. Da do tega ne pride in da je vzdušje prijetno, je ključno, da učenci soodločajo. Zato je pomembna komunikacija med vsemi udeleženci. Tudi tukaj učencem lahko damo primer iz čebelje družine. Ko čebela najde dobro pašo, informacijo deli z ostalimi. S čebeljim plesom jim natančno pove, kam naj odidejo tudi ostale. Tako z dobro komunikacijo naberejo več nektarja, kar predstavlja blagostanje za celo družino. (Kozmus idr., 2017)

V razredu se pojavljajo tudi disciplinske težave. Primeri odkrite nediscipline so kričanje, ponavljanje prošenj za odhod iz učilnice, mrmranje žaljivih pripomb ali preklinjanje v razredu, dajanje nesramnih pripomb učitelju ipd. Takšno vedenje kaže na težavnost in zapletenost vzpostavljanja discipline, je večplastna težava, ki se pojavlja v številnih različnih oblikah, ki niso vedno jasno vidne (Clanfield in Prodromou, 2010: 26). Ker starši ne podelijo svoje avtoritete učitelju (Kozmus idr., 2017), tudi to vpliva na dinamiko razreda.

Če pogledamo v čebeljo družino, to ni nikakršna težava, saj se ve, da je čebelja matica najpomembnejša med vsemi in vse čebele delajo v njeno korist, saj je od nje odvisno, kako dobro gre čebelji družini. Tudi v šolskem okolju je skupen cilj učiteljev in učencev znanje. Učenci bi več znali, če bi sledili učitelju. Njegova avtoriteta pa ni samoumevna in ne sme temeljiti na strahu. Rezultati raziskave (Clanfield in Prodromou, 2010) pravijo, da so lastnosti dobrega učitelja, da je tovariški, dobro razlaga, ima smisel za humor, obvlada predmet, je potrpežljiv, prijazen, verjame v učence, je zanimiv, govori o drugih stvareh, je navdušen. Te lastnosti učitelju dajo avtoriteto in posledično pomagajo zmanjšati disciplinske težave.

Po čebelah se lahko zgledujemo tudi v tem, kako varčevati z materialom in z zalogo hrane. Če njim ne bi jemali medu, bi ga same nabrale dovolj za lastno preživetje, in s tem so zgled, kako biti samozadosten.

3.3 Izbirni predmet

V sedmem, osmem in devetem razredu lahko osnovne šole ponudijo izbirni predmet čebelarstvo. Namen predmeta je, da poglobi in razširi razumevanje osnovnih bioloških konceptov o medonosnih čebelah in drugih oprashačevalcih, ki so ga učenci že pridobili pri predmetih naravoslovje in biologija. Posebej so poudarjene značilnosti avtohtone podvrste medonosne čebele – kranjske čebele in njen pomen za slovensko čebelarstvo. Učenci se spoznajo tudi z osnovami čebelarjenja, s sodobnim poklicem čebelarja, s čebeljimi pridelki v prehrani, z apiterapijo ter s čebelarskim turizmom. Izvedba izbirnega predmeta vključuje veliko opazovanja, praktičnega dela ter povezovanja s številnimi predmeti. Predmet je izvedljiv tudi v primeru, če šola nima čebelnjaka in učitelja, ki bi bil čebelar, vendar je v tem primeru smiselno, da sodelujejo s čebelarjem. (Rodman idr., 2018)

3.4 Izdelek iz lesa – panjska končnica

Ozaveščanje o pomenu čebelarstva se je dotaknilo tudi mene kot učiteljice in ko so leta 2018 razglasili svetovni dan čebel, sem se odločila, da bomo na dnevu dejavnosti izdelovali panjske končnice. Prvo leto sem učence samo seznanila z edinstveno slovensko umetnostjo ter jim pokazala nekaj najbolj znanih motivov, ki so jih učenci nato poustvarili. Naslednje leto sem izdelek vključila v pouk tehnike in tehnologije ter obravnavo združila s prednostnim ciljem naše šole, ki se je nanašal na spodbujanje kritičnega mišljenja.

3.4.1 *Kulturna dediščina v učnem načrtu*

Pri tehniki in tehnologiji je eden izmed splošnih ciljev predmeta, da učenci oblikujejo pozitiven odnos do kulturne dediščine. Kulturna vzgoja je načrtno vključena v učni načrt predmeta in s tem učence spodbuja, da se ukvarjajo z vprašanji odnosa do narave in kulturne dediščine (Fakin idr., 2011: 26). V šestem razredu učenci spoznajo, da je les obnovljivo naravno gradivo, pogovarjamo se o vplivu gozda na okolje ter kakšen odnos imamo ljudje do lesa in na splošno do narave.

3.4.2 *Izvedba pri pouku*

Za pogovor o čebelah, načrtovanje izdelka, izdelavo dokumentacije ter izdelavo panjske končnice sem načrtovala šest pedagoških ur. Prvo uro sem za uvodno motivacijo, s katero sem želela ustvariti prijetno vzdušje ter pridobiti pozornost učencev, pripravila listke s pregovori o čebelah in jih razpolovila. Tako je vsak učenec dobil svoj listek s prvo ali drugo polovico besedila. Nato so učenci, ki so imeli prvo polovico pregovora, besedilo glasno prebrali, naloga ostalih učencev pa je bila, da so poslušali. Učenec, ki je imel drugo polovico pregovora, je moral dopolniti sošolca. Ko so sestavili vse polovice, so vsi učenci dobili nalogo, da po spominu zapišejo čim več pregovorov.

Nekaj pregovorov, ki sem jih uporabila pri dejavnosti:

- »Bodi priden kot čebela.«
- »Dobra beseda je kot med: sladka za dušo in zdravilo za telo.«
- »Kdor zna s čebelami ravnati, ni treba se pika mu bati.«
- »Po čebelah se zgleduj.«
- »Učimo se pri čebelah: pridnost bogati, pogum jača, enotnost nas napravi močne.«
- »Ko delo vaše opazujem, lenobe svoje se sramujem.«
- »Čebela, ki si naloži preveč, ne pride domov.«
- »Na zunaj meden, na znotraj strupen.«
- »Čebela takšna je kot njiva: če hočeš, da ti kaj da, ji moraš tudi kaj dati, ne samo jemati.«

Potem je sledil frontalni pogovor z učenci, ko so povedali, kaj že vedo o čebelarstvu ter zakaj so čebele pomembne za nas. Učenci so imeli že kar nekaj znanja o čebelah, jaz pa sem poudarila pomen sožitja z naravo, organiziranost čebeljih družin ter njihovo delavnost. Nato sem napovedala, da bodo učenci izdelali panjsko končnico ter jo okrasili z motivom iz vsakdanjega življenja. Dimenzije panjske končnice so bile: dolžina: 25 cm, višina: 12,5 cm in debelina: 1,5 cm. Dimenzije so povzete po kranjcih, ki jih hrani Čebelarska zveza Slovenije. Nato so morali učenci rešiti problemsko nalogo, kako velika naj bo odprtina za čebele. Ob tem so upoštevati nevarnosti, s katerimi se čebele soočajo (na primer mraz, napadi mravelj, os in sršenov) ter velikost posamezne čebele (kako velika je ena čebela, kaj se zgodi, če jih prileti več hkrati). Njihove predloge za velikost odprtine smo nato primerjali z dimenzijami odprtin na kranjcih Čebelarske zveze Slovenije. Nikjer ni predpisano, kako velika naj bo odprtina, vendar se ob preučevanju primerov izkaže, da so bile odprtine dolžine med 5 cm in 10 cm ter višine med 1 cm in 2 cm. Večina učencev je zadela te mere.

Sledila je izdelava tehniške risbe. Učenci so ob tem ponovili pravila kotiranja, nato pa so mere prenesli na deščico iz smrekovega lesa. Nadaljevali so z mehansko obdelavo lesa. Učenci so poskrbeli za primerno zaščito sebe in delovnega prostora. Z dekupirno žago so najprej odrezali deščico, ki so jo nato strojno in ročno pobrusili.

Sledila je izbira motivov, ki so jih učenci narisali na panjsko končnico. Na tablo sem napisala deset naslovov iz dnevnega časopisa. Vsak učenec si je izbral enega izmed njih ter dobil nalogo, da mora za domačo nalogo poiskati čim več podatkov na to temo. Če so želeli, so lahko spremenili naslov. Naslednjo šolsko uro sem učence razdelila v manjše skupine, da so drug drugemu predstavili podatke, ki so jih pridobili. V nadaljevanju so učenci skicirali motiv, ki se je nanašal na njihov naslov. Ob tem sem jim za vodilo postavila vprašanje, kakšno sporočilo bi pustili prihodnjim generacijam. Sledila je poslikava panjskih končnic. Za poslikavo so lahko izbirali med tempera barvami in tehniko žganja lesa s pirografom.

Slika 1: Družina polarnega medveda na odtrgani ledeni ploskvi (foto: Anja Dobnikar).

Slika 2: Odkrivanje vesolja (foto: Anja Dobnikar).

4 Zaključek

Ob pregledu literature, ki sem jo povzela v tem članku, lahko ugotovim, da je čebelarstvo na Slovenskem dobro razvito in imamo veliko strokovnjakov na tem področju. Lahko smo ponosni, da je Slovenija kot mala dežela izpeljala postopek, da praznujemo svetovni dan čebel. Hkrati pa mora biti to opomnik, da moramo skrbeti za svoje okolje, da bodo čebele preživele in opravljale svoje osnovno poslanstvo – oprashaevanje. Na področju tehnike je bilo razvitih že zelo veliko izumov, ki človeku olajšajo življenje. Trend sodobnega razvijanja inovacij je, da se zgledujemo po naravi. Zato ne vidim omejitev, zakaj se ne bi tudi na področju medosebnih odnosov ter osebne naravnosti zgledovali po čebelah. Le srce in oči moramo odpreti.

5 Viri in literatura

- Clanfield, Lindsay; Prodrumou, Luke (2010): *Premagovanje težav v razredu: kako preoblikovati probleme v priložnosti*. Ljubljana: Rokus Klett.
- Dan slovenske hrane in tradicionalni slovenski zajtrk: opis projekta* (b.d). Ljubljana: Ministrstvo za kmetijstvo, gozdarstvo in prehrano. Pridobljeno 3. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/zbirke/projekti-in-programi/dan-slovenske-hrane-in-tradicionalni-slovenski-zajtrk/>.
- Esenko, Ivan (2018): *O čebelah in čebelarstvu v Sloveniji*. Ljubljana: Družina.
- Fakin, Milan; Kocijančič, Slavko; Hostnik, Igor idr. (2011): *Program osnovna šola. Tehnika in tehnologija. Učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 27. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_tehnika_tehnologija.pdf.
- Globočnik, Damir (2005): Satirični motivi na panjskih končnicah. *Etnolog*, letnik 15, str. 345–365. Pridobljeno 3. 9. 2022 s spletne strani: <http://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-XPZ37CIP/a350546d-84ee-47f3-bad3-dd3932286e97/PDF>.
- Kozmus, Peter; Noč, Boštjan; Vrtačnik, Karolina (2017): *Brez čebel ne bo življenja*. Žirovnica: Beebooks.
- Opis enote nesnovne kulturne dediščine. Poslikavanje panjskih končnic* (2018). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 12. 10. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/NESNOVNA/RNSD_SI/Rzd-02_00065.pdf.
- Porenta, Tita (2016): Okrogla miza o kulturni dediščini in čebelarstvu v Čebelarškem muzeju. *Glasnik Slovenskega Etnološkega društva*, letnik 56, št. 3/4, str. 156–157.
- Rodman, Aleš (2018): *Program osnovna šola. Čebelarstvo. Učni načrt*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 27. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/izbirni/1-letni-vezani-na-razred/8-razred/Cebelarstvo_izbirni.pdf.
- Šalehar, Andrej (2017): Anton Janša, prvi učitelj čebelarstva na svetu. *Delo*, 17. 11. 2017. Pridobljeno 27. 8. 2022 s spletne strani: <https://old.delo.si/znanje/znanost/anton-jansa-prvi-ucitelj-cebelarstva-na-svetu.html>.

SUŠILNICA SADJA NA GRADEŽU

FRUIT DRYER IN GRADEŽ

✉ **Darja Bartolj** (darja.bartolj@guest.arnes.si), prof. razrednega pouka, je učiteljica razrednega pouka na Osnovni šoli Dobropolje.

Slovenija

Povzetek

V prispevku predstavljam spoznavanje edine še delujoče vaške sušilnice Gradež v Sloveniji. Učencem 5. razreda sem sušilnico prek slik in videov natančno predstavila ter jim prinesla sadje, posušeno na Gradežu, da bi ga primerjali z industrijsko posušanim sadjem. Hribovska vasica Gradež v občini Velike Lašče je le 25 km oddaljena od Ljubljane. Njihova sušilnica sadja z zidano sušilno pečjo na drva je edinstven primer ohranjene tehnološke in kulturne dediščine. Deluje na tradicionalen način, enako kot pred več kot 80 leti. Zgrajena je bila leta 1938, potem ko je turjaško sadjarsko društvo poskrbelo za zasaditev sadovnjakov. Pozneje je sušenje zamrlo, leta 2003 pa so jo krajani obnovili. Sadje posušijo na ekološko tradicionalen način, zato tudi spremeni svojo barvo. Sušijo različne vrste, vsaka vrsta pa zahteva svojo temperaturo in se suši različno dolgo. Tak način sušenja sadja ima veliko prednosti. Sadje je popolnoma zdravo, brez konzervansov in uporabno do tri leta. Septembra v vasi praznujejo praznik suhega sadja. Da se ohranja spomin na prednike in njihovo zapuščino, skrbi tamkajšnje Društvo za ohranjanje dediščine. Spoznavanje sušilnice in okušanje v njej posušenega sadja sta v učencih vzbudila občutek za domače, tradicionalno in povečala pomen domače hrane.

Abstract

In this paper, I present how we learned with fifth graders about the only still functioning village fruit dryer in Gradež, Slovenia. I presented the fruit drying machine to students in detail through pictures and videos and brought them fruit dried in Gradež so that they could compare it with industrially dried fruit. The hilltop village of Gradež in the municipality of Velike Lašče is only 25 km away from the capital of Ljubljana. The fruit drying house with a brick wood-burning drying oven is a unique example of well-preserved technological and cultural heritage. It works in the traditional way, the same as it used to more than 80 years ago. It was built in 1938, after the Turjak's Fruit Society took care of planting orchards. Over years, drying ceased, but in 2003 the locals restored it. The fruit is dried in an ecologically traditional way, so it also changes its colour. They dry different types, and each type requires its own temperature and is dried for a different time. This method of drying fruit has many advantages. The fruit is completely healthy, without preservatives and edible for up to three years. In September, the village celebrates the dried fruit festival. The local Society for the Preservation of Heritage ensures that the memory of the ancestors and their legacy is preserved. Getting to know the dryer and tasting the dried fruit from it instilled in students a sense of home and tradition and stressed the importance of home-made food.

Ključne besede: dediščina, izročilo, sadje, sušilnica sadja, tradicionalni praznik, učenci.

Keywords: heritage, tradition, fruit, fruit dryer, traditional holiday, students.

1 Uvod

Sušenje hrane je staro toliko kot lačni človek. Sušenje je najstarejši način shranjevanja presežkov hrane za poznejše, manj obilne čase. Če je ta način najstarejši, še ni rečeno, da je najboljši, je pa zagotovo najenostavnejši in tudi poceni. Zapletene reči in dragi postopki so nastali pozneje. Nanje smo se navadili v časih obilja, ko smo pozabili na iznajdljivost in se temeljito odvadili temeljnih enostavnosti življenja. Ker so časi obilja ves čas, ni več treba misliti na lačna usta, se veseliti sezonske hrane, niti upoštevati drugih prijetnosti sprememb v naravi ter sprememb prehranske narave. Brez vložka energije, razen ročnega dela, lahko sadje in zelenjavo sušimo le v zelo sončnih krajih. Ker kraje v notranjosti Slovenije rada obiskujeta megla in dež, si je h kakovostnemu sušenju treba pomagati s sušilnicami na elektriko. Različnih načinov sušenja ne manjka. Zakaj ne bi poskusili ter si manjši ali večji del zimsko-pomladnih zalog pripravili v posušeni obliki? Pa ne zaradi zaloga, ampak zaradi okusne, zdrave hrane, ki je ni mogoče kupiti nikjer. (Cortese, 2003: 7)

Slovenija je po velikosti obdelovanih površin na prebivalca na samem dnu evropske lestvice. Hrano pridelujemo na okrog 800 m² na prebivalca, vendar od tega zelenjavo pridelujemo le na 9 m². Na ostalih 791 m² povečini pridelujemo koruzo za zrnje in silažo (Lončar, 2020: 9).

V članku predstavljam spoznavanje edine še delujoče vaške sušilnice Gradež v Sloveniji. To, kako na Gradežu sušijo sadje, katere dobrote pripravljajo iz njega in kako poteka tradicionalni praznik na Gradežu, so petošolci spoznavali v okviru naravoslovnega dne. Spoznali so tudi zgodovino sadjarstva, načine sušenja suhega sadja in značilnosti suhega sadja.

2 Naravoslovni dan

S petošolci, ki sem jim bila razredničarka, smo sušilnico sadja na Gradežu natančno spoznali v okviru naravoslovnega dne. Za to temo sem se odločila, ker sem želela doseči, da bi učenci spoznali razliko med suhim sadjem, kupljenim v trgovini, in suhim sadjem, posušenim na tradicionalen način. Naravoslovni dan je bil razdeljen na več delov:

1. del: Kaj je sadjarstvo? V prvem delu naravoslovnega dne so učenci s pomočjo različnih fotografij in videa spoznali sadjarstvo in zgodovino sadjarstva. Poskusili so tudi nekaj kupljenega posušenega sadja, kar je bil uvod v drugi del.

2. del: Suho sadje. V drugem delu so učenci (po)gledali, prijeli v roke in okusili različno posušeno suho sadje, primerjali so ga s sadjem, ki ni posušeno (npr. svež kaki : posušen kaki). Spoznavali so lastnosti posušenega sadja v primerjavi s svežim sadjem (količina vode, teža, videz itn.).

3. del: Načini sušenja sadja. V tretjem delu naravoslovnega dne, ki je potekal tretjo šolsko uro, so učenci spoznali načine sušenja sadja: lahko so si ogledali stroj za sušenje sadja, ki sem ga prinesla v razred, ter fotografije ostalih različnih sušilnic. Učenci so tudi povedali, kako doma sušijo sadje: npr. slive sušijo cele, jabolka narežejo ipd. V tem koraku smo jabolka narezali na tanjše rezine ter jih začeli sušiti s sušilnim strojem za sadje. Na koncu tretjega dela sem učencem zastavila vprašanje, kako bi posušili veliko količino sadja, za katero ne bi bila primerna nobena od sušilnic, ki sem jih predstavila. Učenci so razmišljali, a se nihče ni spomnil na sušilnico sadja na Gradežu, saj je do tega dne niso poznali, kar jim je predstavljalo še večjo motivacijo.

4. del: Sušilnica sadja na Gradežu. V predzadnjem delu naravoslovnega dne sem učencem zavrtila video o sušilnici sadja na Gradežu. Predstavila sem jim tudi zgodovino kraja ter tradicionalni dan suhega sadja na Gradežu. Učenci so bili navdušeni nad tem, kako veliko količino sadja lahko na Gradežu hkrati posušijo.

5. del: Zadnjo šolsko uro so učenci okušali sadje, posušeno na Gradežu. Navdušeni so bili nad okusom, lastnostmi posušenega sadja: »drugačna barva in okus kot industrijsko posušeno sadje«. Naslednji dan, ko so bila posušena jabolka, ki smo jih začeli sušiti prejšnji dan, so ugotovili, da tudi ta niso tako dobra kot tista z Gradeža. Naravoslovni dan pa se s tem ni končal. Izkustvo, ki so ga doživeli, je pripomoglo k temu, da so ob naslednji šolski malici, ko so dobili industrijsko posušeno suho sadje, rekli: »To je pa čisto nekaj drugega kot sadje z Gradeža.«

V nadaljevanju predstavljam še teoretične osnove naravoslovnega dne.

3 Sadjarstvo

Sadjarstvo sodi med tiste panoge vsakdanjega gospodarskega prizadevanja slovenskega človeka, ki so nastajale in se razvijale stoletja in desetletja – torej moramo v vseh oblikah videti bogato dediščino. Zato govorimo pravzaprav o kulturi sadnega drevja in jo povezujemo s sadjarskim poklicem ali vsaj dejavnostjo. Številni viri nam sporočajo, da je bilo naše ozemlje vedno zelo sadjarsko usmerjeno. Tudi najrazličnejša krajevna imena izvirajo iz nazivov za sadno drevje (npr. Orehovica, Hruševica, Češnjica, Slivna ...). Pospeševalci sadjarstva so bili predvsem samostani in graščine, uživanje sadja pa je bilo splošno razširjeno tako v mestih kot na podeželju. Naša mesta so imela vsaj že v 16. stoletju predpise, s katerimi so urejala prodajo sadja na trgih. Pomembno vlogo so imeli poleg svežega sadja tudi suho sadje, krhlji ali klojci. (Bogataj, 1992: 120)

3.1 Sadjarstvo nekoč

Godec in Godec (2013: 9) pišeta, da se je v srednjem veku sadjarstvo širilo predvsem pod vplivom cerkvenih oseb in samostanov. Pridelovanje sadja se je še posebej razvilo pri tistih redovih, ki so prepovedovali uživanje mesnih jedi. O sadjarstvu 17. stoletja na naših tleh piše Janez Vajkard Valvasor v Slavi vojvodine Kranjske. Čeprav je bilo v tistih časih sadjarstvo zelo razvito predvsem na grajskih in samostanskih vrtovih, je sadje tudi izven gradov in samostanov zavzemalo pomemben delež v prehrani in pijači prebivalstva.

Bogataj (1992: 120) pravi, da se obdobje prvega, strokovnega sadjarstva na Slovenskem začne sredi 18. stoletja, v naslednjem stoletju pa dobi tak kakovostni in količinski uspeh, da so naše dežele že pomembne izvoznice sadja. Pestra je bila tudi domača poraba. Poleg uživanja svežih plodov in raznih posušenih oblik se v tistih časih omenja tudi kuhanje sadnih žganj (slivovka, sadjevec, češnjavec, hrušavec).

V 18. stoletju pa je, kot pišeta Godec in Godec (2013: 10), pomemben pečat v razvoju sadjarstva na naših tleh pustila Marija Terezija (1717–1780), vladarica habsburških dežel. Med drugim je vpeljala zasajanje sadnega drevja ob cesti. S temi nasadi je sadna drevesa širila na neobdelovalne površine, popotnikom pa je omogočila, da so se odžejali in nasitili. (

Pomemben korak v razvoju sadjarstva na naših tleh predstavlja nastanek prve drevesnice leta 1924 v Ljubljani. Ustanovila jo je Kranjska kmetijska družba.

4 Suho sadje

Od vse suhe hrane, ki jo lahko uživamo, ima suho sadje največji pomen v prehrani. Ni le dodatek jedem, ampak samostojna jed. Pripravimo ga lahko tako ali drugače, resda včasih kot dodatek, ampak glede na količine, v kakršnih je sadje na voljo v naravi in ne v sadovnjakih, ga lahko nasušimo na desetine kilogramov. (Cortese, 2003: 8)

4.1 Suho sadje je vir energije

Suho sadje je predvsem vir energije in dobrih okusov. Vitaminskega bogastva je v njem zmerno do malo, več pa je rudninske pestrosti, posebno v jagodičevju, marelicah, datljih in bananah. Vse, kar je vijoličasto in oranžno, vsebuje še dodaten paket antioksidativnih bioaktivnih snovi. Suho sadje je okusna pomoč pri nenadni lakoti na izletih in je nasploh zelo prenosljivo ter koristno za malico kadar koli, kjer koli. (Cortese, 2003: 8)

4.2 Značilnosti suhega sadja

Aromatičnost sadja se poveča, dejavnost presnega sadja pa zmanjša in pri nekaterih vrstah postane celo prijetna in koristna. Lep primer so suhe hruške in suhe slive, ki imajo velik pomen pri prebavi. Lahko se jih do sitega najemo, brez da bi povzročile tako burno neodobravanje prebavil kot presne. (Cortese, 2003: 11)

5 Načini sušenja

Sušenje je lahko povsem improvizirana ali pa skrajno organizirana dejavnost. Zelišča, gobe in tanjše narezano sadje in zelenjavo lahko uspešno posušimo na radiatorju. Na toplem zraku nad pečjo ali štedilnikom enostavno posušimo na vrvici nanizane gobe in manjše šopke zelišč. Na krušni peči in v njej, ko seveda ni prevroče, posušimo že več dobrin. Sušenje sicer ni enakomerno in na temperaturo tudi ne moremo natančneje vplivati, ampak tradicija ve povedati, da so s tem načinom na kmetijah nasušili in še sušijo na kilograme suhega sadja.

Poleti, ko se že pokažejo viški zelenjave in jagodičevja, krušne in druge peči po navadi niso zakurjene, zato pa dobro greje naša skupna peč na nebu. Sušenje na soncu je naravnost idealno tam, kjer sonce sije skoraj vsak dan. Včasih so narezano sadje razporedili kar po prisojnih straneh lesenih streh. Pri nas je težava le v tem, da bi največ sončne toplote potrebovali jeseni, ko je pridelkov vseh vrst največ, sonca pa vedno manj. Zelišča, ki jih sušimo na neposrednem soncu, porjavijo.

Sušenje v sušilnici je od vseh načinov sušenja najzanesljivejše. Poteka neprekinjeno, zato je kakovost vsega suhega najboljša. Pri električnih sušilnicah lahko s termostatom nastavimo temperaturo, kar je zelo koristno. Pri drugih sušilnicah se primerni temperaturi približamo z izkušnjami in ravno pravim nalaganjem na ogenj.

Zelo učinkovit način sušenja, ki pa je prihranjen za industrijo, je vakuumsko sušenje zmrznjene hrane. Vodi, torej ledu, v zmrznjenem sadju, zelenjavi in že pripravljenih jedeh v močnem vakuumu namreč ne preostane nič drugega, kot da izpari. Med drugim tako pripravijo tudi instantno kavo. (Cortese, 2003: 16)

5.1 Vrste sušilnic

5.1.1 Tradicionalna kmečka sušilnica – zidana sušilnica s kuriščem

Ponekod na domačijah stojijo samostojne zgrajene sušilnice, podobne majhnim hiškam. Vedno so na samem ali pa vsaj ne preblizu hiše, da bi ob požaru ogenj ne preskočil nanjo. V njihovih kuriščih še vedno vsako jesen gori ogenj, ki ogreva toplotne kanale, speljane ob osrednjem prostoru sušilnice, v katerem so velike lese s sadjem. Tako dim ne odišavi sadja. V zidane sušilnice s kuriščem gre veliko svežega sadja naenkrat, tudi po sto in več kilogramov. V njih so se največ sušile hruške, tudi jabolka in orehi, na velikih lesah pa se seveda dobro posuši katera koli vrsta sadja. Kjer takšna sušilnica še obratuje, je vsekakor mogoče nasušiti zares veliko domačega neškropljenega sadja.

5.1.2 Sušilnica s priklopom na centralno kurjavo

Sušilnica s priklopom na centralno kurjavo je – odvisno od izvedbe – manjša do velika kovinska komora z več rešetkami, na katere damo lese s sadjem. Gre pravzaprav za velik radiator, saj so police za lese votle, tako da se po priklopu na sistem osrednje, centralne kurjave v njih pretaka topla voda, ki ogreva komoro. Uparjena voda iz sušečih se dobrin izhaja skozi odprtino na vrhu sušilnice. Ker sušilnica nima termostata, je treba toploto uravnovati z močjo ogrevanja preči centralne kurjave.

5.1.3 Električne sušilnice

Glede na porabo energije na količino suhega učinka so električne sušilnice najzahtevnejše, zaradi splošne enostavnosti pa najprimernejše za sušenje za domače potrebe kakršnega koli obsega. So različnih velikosti, od majhnih do velikih, in omogočajo nastavitve temperature sušenja. V spodnjem delu imajo grelec in pod njim ventilator, ki pošilja topel zrak navzgor. (Cortese, 2003: 19)

6 Vaška sušilnica sadja na Gradežu

Na Gradežu so – ker je bilo sadja v izobilju – na vaškem zemljišču pred drugo svetovno vojno zgradili vaško sušilnico. Leta 2003 so jo temeljito prenovili. Od tedaj v sušilni sezoni kurijo z bukovimi ali hrastovimi poleni in počasi sušijo sadje z Gradeža in okolice. Brezdimne sušilnice imajo običajno kurišče, nad njim je prostor za sušenje z lesami. Sadje je nameščeno na lesah, ki se po dolžini prilegajo notranjosti sušilnice; velike so običajno 2 x 1 meter. Na lesen okvir je nameščena mreža iz šibja, leskovih viter ali smrekovih letev. Lese imajo posebna vodila kot predali.

Dvanajst originalnih les je nameščenih v dveh vrstah. V preteklosti so se vaščani pogosto pripravili, kdo bo sušil na spodnji lesi. Tam se najbolje posuši. Tako danes obračajo lese vsake 4 ure, da se sadje enakomerno posuši. Na vsako lesno naložijo 30 kg očiščenega in prebranega, narezanega ali celega sadja. Sadja ne žveplajo, ne namakajo, da bi ohranili svetlo barvo, ampak ga poskušajo čim bolj približati tradicionalnemu sušenju.

Kurišče je običajno globoko v zemlji, v ustrezni razdalji od les, da se te ne vžgejo. Za kurjavo so primerna večja polena. Toplota ogreva strop kurišča, ki je iz opeke. Topel zrak se zaradi težnosti dviguje mimo les s sadjem. Zaradi večje grelne površine je dim speljan po kanalih, z vlago nasičen zrak pa izhaja iz sušilnice nad lesami.

6.1 Sušenje različnih vrst sadja

V vaški sušilnici sadja na Gradežu sušijo predvsem slive, hruške, jabolka in kakije.

6.1.1 Slive

Sladki rumeni plodovi so za sušenje primerni že sredi poletja, na začetku jeseni pa se jim pridruži še modro vijolična klasika (Cortese, 2003: 48).

Sredi avgusta se na Gradežu začne sušenje sliv. Slive morajo biti zrele in očiščene. Če niso dovolj zrele, se ne posušijo in so preveč kisle. Sušijo se štiri do pet dni na 70 stopinjah Celzija. Vsako jutro in večer se obračajo lese. Tretji dan se začne sušiti, zjutraj in zvečer pa se začne prebiranje. Nekatere slive se že posušijo in jih vzamejo ven. Lese so označene s številkami in tako vsak dobi svoje sadje. Vsak, ki prinese sušit sadje, je vpisan in voden pod določeno številko.

Nikoli se ne suši dveh vrst sadja naenkrat. Po sušenju sliv je treba lese oprati (sladkor). Na eno lesno lahko dajo naenkrat približno 30 kg sliv.

6.1.2 Hruške

Hruške so odlično, a hitro minljivo sadje. Ne zato, ker bi jih v sezoni tako pospešeno jedli v večjih količinah ali ker se v prebavilih zelo burno oglašajo, ampak ker se ne ohranijo dolgo. Ko pridemo do koša ali dveh, je sušenje naravnost idealen način, da njihovo slast ohranimo za dalj časa. (Cortese, 2003: 43)

Hruške na Gradežu začnejo sušiti v začetku septembra. Narežejo jih in obračajo na lupino. Hruške niso očiščene, ampak samo narezane na štiri dele. Na eno lesno lahko naložijo približno 20 kg hrušk. Sušijo se tri dni na 70 stopinj Celzija.

6.1.3 Jabolka

Če je suho sadje naš vsakdanji kruh, so jabolka in jabolčni krlji naš posebni vsakdanji kruh. Ista vrsta sadja, a raznolika brez primere. Sort je toliko, da nam ob jabolkih ne leto ne dan ne more biti dolgčas. (Cortese, 2003: 37)

Jabolka na Gradežu začnejo sušiti sredi septembra. Narežejo jih na krljce, očistijo peške, muhe in pecelj. Na eno lesno zložijo približno 30 kg jabolk. Sušijo jih tri dni na 65 stopinj Celzija.

6.1.4 Kaki

Nedolgo nazaj so bili kakiji še obstranska in prezrta vrsta sadja. Ponekod na Primorskem in v Goriških brdih pa tudi na Krasu plodovi na posameznih drevesih sijejo na modrem nebu prav v zimo, v nasadih pa jih razprodajo že prej. Tako se je treba, če želimo imeti kakije, v vsakem primeru potruditi, kar je koristna naložba glede na količino svežega sadja pozno v sezoni, pa tudi zaradi možnosti sušenja. Sui kakiji so specialiteta, ki jo v primerjavi z drugimi suhimi sadnimi specialitetami nasušimo brez velikega dela in v velikih količinah. (Cortese, 2003: 64)

Ko na Gradežu zaključijo s sušenjem sliv, hrušk in jabolk, pridejo na vrsti kakiji. Kakiji morajo biti trdi in nezreli, očiščeni in narezani na štiri oz. šest delov. Sušijo jih tri dni na 40 stopinj Celzija.

Sušenje poteka na stalni temperaturi. Sadje sproti prebirajo, lese pa predstavljajo na različna mesta v sušilnem prostoru. Ko s sušenjem sadja odvzamejo dovolj vlage, da se ne more pokvariti najmanj eno leto, ga preložijo v košare. Ustrezno ohlajeno pakirajo v manjše neprepustne vrečke. Sadje spremeni bravo, ker nima nobenih umetnih dodatkov. Tako sušeno sadje zdrži do treh let. Vakuumsko zapakirano zdrži najdlje. Bombažne vreče shranjujejo na suhem, zračnem prostoru.

Poleg sadja z Gradeža radi posušijo tudi sadje od drugod, a pri tem opozarjajo, da se le iz neškropljenega sadja pridobi kakovostno suho sadje.

7 Naravoslovni dnevi za šolarje

Na Gradežu se trudijo, da bi zdravo suho sadje vzljubilo čim več mladih. Organizirajo naravoslovne dneve, kjer otroci spoznajo sušilnico na drva in tehnologijo sušenja, pripravijo sadje za sušenje, začnejo sušiti, ko pa sadje posušijo, ga otroci pojedjo kot dodatek pri šolski malici.

Naravoslovni dan zajema različne dejavnosti – od spoznavanja sadnega drevja, čebeljega oprasha in zanimivosti v čebeljem panju do shranjevanja sadja na več načinov in pokušanja tradicionalno shranjevanih živil.

8 Tradicionalni praznik suhega sadja na Gradežu

V sodobnem življenju je veliko vsakdanjih in prazničnih dejanj, ki so povezana s simboli, z dogodki s prazničnimi sestavinami in podobnim. Zanje se uporabljajo, poleg lepih slovenskih izrazov »šege in navade«, še drugi, npr. obredja, prazniki, pa tudi tuje izposojenke, kot rituali, ceremonije. (Bogataj, 1998: 11)

Tretjo nedeljo v septembru poteka na Gradežu tradicionalni praznik suhega sadja. Pred dogodkom vaščani zbirajo prostovoljne prispevke za srečelov, pripravijo prostor in spečejo številne slaščice, kot sta zavitek in kašnata potica iz prosene kaše.

Praznik pa se začne s pohodom po Trubarjevi rojstni fari (Turjak–Rašica–Škocjan–Turjak), Pohod poteka približno tri ure.

Ob 15. uri se začne kulturni program, na katerem nastopajo folklorne skupine, godbe, Pevski zbor Suhe češplje. Kulturnemu programu sledi veselica z ansamblom. Strežejo se domače dobrote, kot so ajdova kaša z jurčki, prosena kaša s suhimi slivami, zavitek. Predstavijo zbirko starega orodja in opreme; staro vaško jedro z ohranjeno dediščino; stara opravila in tradicionalne izdelke; besedno, pevsko, plesno in drugo kulturno dediščino. Za organizacijo in izvedbo poskrbi Društvo za ohranjanje dediščine Gradež.

9 Zaključek

V okviru naravoslovnega dne v 5. razredu smo spoznali, kaj je to sadjarstvo, zgodovino sadjarstva, načine sušenja sadja, sušilnico sadja na Gradežu in primerjali industrijsko posušeno sadje s sadjem, posušanim na Gradežu. Prenovljena sušilnica na Gradežu predstavlja jedro vaškega družabnega življenja. Gradežci so povezani v Društvo za ohranjanje dediščine, lotevajo se obnove starih domačij, urejajo muzej kmečke opreme, organizirajo delavnice o shranjevanju živil po starem, se učijo tradicionalnih podeželskih opravil in običajev, izdelujejo tudi zobotrebce in košare. Svoje znanje prenašajo na mlajše generacije. Z veseljem v dopoldanskem času sprejemajo na obisk učence in jim pripravijo različne programe. Samooskrba ponovno postaja pomembna vrednota. V Sloveniji smo izgubili veliko najboljših zemljišč, zato da danes na njih kraljujejo trgovski centri, parkirišča in industrijske cone. Zato je še kako pomembno, da se z učenci v šoli pogovarjamo o samooskrbi in njenem pomenu. Gradež ima tudi bogato glasbeno zgodovino. Z domačinko z Gradeža se je poročil slovenski skladatelj Marij Kogoj. Sredi vasi še vedno stoji nekdanja Kogojeva hiša. Na Gradežu pa sta živela in delovala tudi slovenski skladatelj Jakob Jež in njegova hči, skladateljica Brina Jež Brezavšček. Prav tako pa na Gradežu ohranjajo kulturno dediščino s postavitvijo jaslic v skritih koticah. V božičnem času si tako lahko ogledamo razstavo. V letu 2020 je bilo na njej postavljenih 350 jaslic različnih ustvarjalcev. Avtorji so domačini in ustvarjalci iz drugih slovenskih krajev ter tudi iz tujine.

Organizacija naravoslovnega dne v šoli zaradi koronavirusnih omejitev mi je predstavljala svojevrsten izziv, saj se obisk Gradeža ne more primerjati z njegovim spoznavanjem prek videov in fotografij. Kljub temu pa sem nekaj stvari v šoli lahko organizirala tako, da so bile primerljive obisku na Gradežu: učenci so denimo sami pripravili sadje za sušenje, prav tako so okusili industrijsko posušeno sadje (česar na Gradežu ne bi) ter ga primerjali s sadjem, posušanim na Gradežu. Pri pripravi sadja sem morala zelo paziti na varnost, saj nisem želela, da otroci rokujejo z nožem, da ne bi prišlo do nesreče. Tako sem morala pred učenci lupiti in rezati sadje, da so ga učenci lahko zložili v stroj za sušenje. Da bi skrajšala čas čakanja, sem nekaj jabolok olupila in narezala že pred začetkom pouka, a so ta spremenila barvo, zato so nekateri učenci menili, da so stara oziroma gnila. To je bil pomemben vzrok, da smo se pogovorili tudi o vzrokih spremembe barve. Menim, da je bil naravoslovni dan v šoli dober približek naravoslovnemu dnevu na Gradežu, zagotovo pa bi se tam učenci naučili več in bi jim ostalo tudi dlje časa v spominu – naravoslovni dnevi v šoli so pogosti, na Gradežu pa ne.

S petošolci, ki sem jim bila razredničarka, smo Gradež natančno spoznali. S tem sem želela doseči, da bi učenci spoznali razliko med suhim sadjem, kupljenim v trgovini, in suhim sadjem, posušanim na tradicionalen način.

338

10 Viri in literatura

Bogataj, Janez (1992): *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

Bogataj, Janez (1998): *Smo kaj šegavi?* Ljubljana: Mladinska knjiga.

Cortese, Dario (2003): *Suho sadje, zelenjava, zelišča in gobe*. Ljubljana: Kmečki glas.

Društvo za ohranjanje dediščine. Pridobljeno 3. 8. 2022 s spletne strani: www.gradez.si.

Godec, Boštjan; Godec, Mojca (2013): *Zrela hruška pade sama*. Ljubljana: Orbis.

Lončar, Sonja (2020): *Samooskrba v praksi*. Ljubljana: Jasno in glasno.

SLOVENSKI ORNAMENT ALI OKRASEK KOT IZZIV PRI PREDMETU LIKOVNA UMETNOST

SLOVENIAN ORNAMENT AS A CHALLENGE AT ART IN PRIMARY SCHOOL

✉ **Vida Zagorc Ušeničnik** (vida.zagorc@guest.arnes.si), prof. likovne pedagogike, poučuje likovno umetnost na OŠ narodnega heroja Maksa Pečarja Ljubljana.

Slovenija

Povzetek

V prispevku opisujem primer dobre prakse pri predmetu Likovna umetnost v 6. razredu osnovne šole. Tema okraskov ali ornament je snov, določena po letnem delovnem načrtu. Z otroki smo risali, barvali in sestavili tridimenzionalen predmet, žogo, ki jo lahko uporabljajo kot okrasni predmet med letom ali na Božični jelki, lahko pa jo enostavno uporabijo za igračo.

Abstract

In the article, I present an example of good practice at art in the 6th grade. The theme of decoration or ornament is a subject matter which is obligatory according to the annual work plan. With children we drew, painted and assembled a three-dimensional object, a ball, which they can use as a decorative object throughout the year or on the Christmas tree, or it can easily be used as a toy.

Ključne besede: Karlovšek Jože, likovna umetnost, okraskov, ornament, šesti razred.

Keywords: Karlovšek Jože, art, decoration, ornament, sixth graders.

339

1 Uvod

Glavni namen prispevka je prikazati ornament kot živo tvorbo. To je tvorba, ki izvira iz tradicije, se naslanja na preteklost. Ohranjamo jo v sodobnosti in jo želimo predati zanamcem v obliki, ki bo spominjala na original. Otroke sem želela seznaniti s pomembno vlogo raziskovanja črt, oblik in barv, ki so v 6. razredu del letnega delovnega načrta. Raziskali smo tudi pojem ornament ali okraskov. Glede na to, da se lahko za motiv odločam povsem individualno, sem se odločila, da ob praznovanju 30. letnice slovenske samostojne države naredim nekaj, kar nas bo povežalo s preteklostjo. Naš cilj je bil izdelati okraskov z najbolj pogostimi motivi iz slovenske ornamentike. Tema se naslanja na knjigo raziskovalca slovenskega ornamenta Jožeta Karlovška z naslovom Slovenski ornament (1935). V njej zagovarja tezo, da smemo slovenski ornament ali okraskov prištevati med najlepše v Evropi. Ko sem knjigo iskala po slovenskih knjižnicah, jih je bilo samo še nekaj primerov. Izposoditi si je nisem smela. Opazila sem, da ta tema izginja izpred naših oči, zato sem postala nanjo pozorna. Z učenci smo pregledali papirne pole Ljudske vezenine na Slovenskem (1974), kjer je zbranih 26 listov na katerih je več predlogov izdelave okraskov. Pregledali smo veliko prtičkov, prtov, oblek narodnih noš, okrašenih stavb, predmetov, posod, da so lahko našli njim najzanimivejše motive. Nekateri otroci so povedali, da določene motive poznajo od doma ali so jih videli pri starih starših. Poudarila sem potrebo po ohranjanju kulturne dediščine in lepoti motivov. Opozorila sem, da pogosto ne znamo ceniti starih stvari in jih ne znamo vključevati v sodoben čas. Zato jih pogosto zavržemo in s tem izgubljamo sledi, zgodovino. Odločila sem se, da bodo otroci naredili uporaben predmet z motivi iz preteklosti. Uporaben zato, da ga bodo lahko večkrat vzeli v roke in se spomnili, o čem smo se pogovarjali. Spraševala sem se, ali bodo zmogli poiskati motiv, ki jim ga bom predlagala? Ali se bodo znašli med poplavo novosti in motivi sodobnega časa? Se bodo z izbranim okraskom ukvarjali ali ga bodo takoj zavržli?

2 Slovenski ornament ali okrasek kot izziv pri predmetu likovna umetnost

2.1 Zgodovina ornamenta, značilni motivi na Slovenskem

V slovenskem prostoru je deloval raziskovalec slovenske ljudske umetnosti, gradbenik, pedagog, slikar, Jože Karlovšek (1900–1963). Izdal je več knjig in strokovnih člankov o slovenski hiši, slovenskem ornamentu in stavbarstvu. Leta 1935 je izdal knjigo Slovenski ornament. V njegovem življenjepisu je omenjen predvsem kot raziskovalec podeželja. Obiskoval je številne stare kmečke domačije ter se seznanjal z vsemi podrobnostmi, tako opremo, pohištvo kot orodji. Na teh poteh si je zapisoval in risal. Dokumentiral je številna slovenska znamenja na križpotjih in ob poteh. Evidencialno je vzorce tkanin in vezenin, ogledoval si je keramiko, kovane izdelke. Iskal je prepoznavnost slovenskega motiva med ljudskimi množicami oz. katere motive ljudje dejansko uporabljajo v svojem okolju.

V knjigi Slovenski ornament (Karlovšek, 1935) raziskovalec odkriva izvor slovenskega okrasja. Na podlagi raziskovanja je Karlovšek prišel do zaključka, da so se slovanski narodi bolj ukvarjali s poljedelstvom. Blizu jim je bilo tudi vrtnarstvo. Zaradi sobivanja z naravo so začeli uporabljati poleg navadnih poljskih rož in zelišč tudi vrtnarsko gojeno cvetje. Prvotne geometrijske in abstraktne oblike so se preoblikovale v bolj naravne estetske rastline.

Karlovšek deli motive na več vrst, in sicer na:

1. »Cvetke in liste, ki so nastali po razvoju iz geometričnih in abstraktnih oblik (iz krogov, zvezd, zaokroženih likov itd.).
2. Rastlinske motive, vzete in stilizirane iz narave (vrtnice, nageljni, zvončnice, marjetice, praprot, mačice, grozdje, makov cvet, zvezdnate cvetice, razne popke, žitno klasje, različne liste, itd.).
3. Motive prinesene iz vzhodnega in nomadskega (turškega) področja (tulipan, nagelj, granatno ali zlato jabolko, različne rozete).
4. Umetno sestavljeno cvetje in liste, ki jim ne moremo določiti imena in ki tvorijo večkrat prehod med cvetno in listnato obliko.« (Karlovšek, 1935: 55)

Slika 1 prikazuje primer ornamenta na mašnem plašču. V 16. in 17. stoletju sta se taka ornamenta že pojavila na mašnem plašču. Nekaj let nazaj so tak okras našli tudi na lesu v hiši blizu Celja. Leta 2020 so v narodnem svetišču na Brezjah duhovniki nosili plašče in štole narejene po raziskavah ornamentike v slovenskem prostoru, Jožeta Karlovška.

Slika 1: Slovenski ornament na mašnem plašču na Brezjah (foto: Vida Zagorc Ušeničnik).

Ornamenti pa nimajo samo rastlinskih motivov, ampak tudi živalske podobe. Kot primer Karlovšek navaja npr. petelina, goloba, orla, pava in druge majhne ptice. Od ostalih živali se najpogosteje pojavljata podoba jagnjeta in jelena. Najpogostejša verska motiva z živalsko podobo sta krščanska motiva. Motiv jagnjeta z zastavico, ki simbolizira Jezusa, ki je premagal smrt in golob, ki predstavlja Svetega Duha. Kadar ne gre za verske motive, imajo živalski motivi samo dekorativni pomen. Zabeleženi so tudi drugi verski motivi, kot so križ z monogramom, srce s plamenom ali srce, prebodeno z mečem, vinska trta z grozdom, kelih, angelske glavice ipd.

Avtor opaža, da so med ornamenti tudi geometrijske oblike, kot npr. krogi, zvezde, veje, pike, pentagrami, rombi, vitice, nazobčane ali žagaste in polkrožne črte, valovnica, spirale in preprosti pleteninasti motivi.

Prav tako se med motivi pojavljajo okrasni predmeti, kot so vaze, majolke, košare, pentlje itd. Glavna motiva sta kljub vsemu srce in nagelj, ki simbolično predstavljata ljubezen.

Barve ornamentom dodajo svojo značilno noto. Rumena, rdeča, modra, zelena in rjava so za slovenski prostor najbolj značilne. Zasledimo jih v nežnih odtenkih. Kadar pa so določeni motivi pomembnejši od ostalih, so obarvani z močnejšimi toni rdeče, rumene ali modre.

Ustvarjalci ornamentov so motive poenostavljali oz. stilizirali in pri tem uporabljali barve, ki niso nujno enake tistim v naravi. S tem so želeli doseči svojstven umetniški učinek.

Karlovšek ugotavlja, da se je okrasek spreminjal z razvojem družbe. Že od pradavnine je človek čutil potrebo po krašenju predmetov in to celo izrazil na jamskih stenah. Tudi Slovani so si oblikovali svojo kulturo in svoj ideal lepote. Ornament se je izoblikoval iz načina življenja, ki je bil v osnovi povezan okoljem, delom na zemlji in z obrtjo. Poljedelstvo, ribarjenje in živinoreja so bile osnovne dejavnosti. Veliko jim je pomenila ljubezen do doma.

Zmotno bi bilo govoriti, da se je s slovenskim ornamentom ukvarjal samo zgoraj omenjeni raziskovalec Jože Karlovšek. Pred njim je ornamente raziskoval tudi Albert Sič (1865–1949), ki je zbral ogromno primerov ter jih v obliki lastnoročnih zapiskov in skic arhiviral. Žal pa ni našel založnika, da bi delo izšlo v knjižni obliki. Njegova dela so širši množici nepoznana, vendar bi si zaslužila večje pozornosti raziskovalcev. (Orel, 1951).

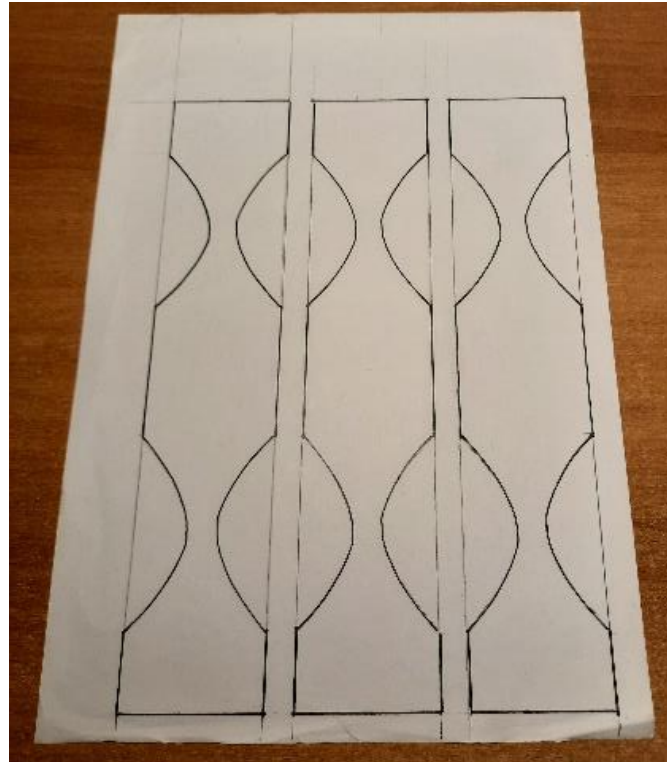
Za otroke, zgodovino in našo dediščino je pomembna zavest in dejstvo, da je slovenski človek ohranil svoje značilnosti ornamenta in se ni podredil rimskim in germanskim vplivom. Raziskane okoliščine zato dajo misliti in vabijo k nadaljnjim raziskavam učiteljev, zgodovinarjev, etnologov in še koga.

2.2 Praktičen del

Kot sem že omenila, so nalogo delali učenci v 6. razredu. V tem razredu si običajno razjasnimo pojme okrasek ali ornament. Beseda ornament izhaja iz latinske besede ornare, kar pomeni krasiti. Za ornament je značilna stilizacija oz. poenostavitev in ponavljanje. Torej se morajo učenci držati smernice, da morajo motiv ponavljati tako v risbi (črta) kot v sliki (barva). Pri tem govorimo še o barvnem krogu, likovnih spremenljivkah, odtenkih in komplementarnem kontrastu. Z učenci spoznavamo vsako od teh kategorij, jih med seboj prepletamo in iščemo njihovo uporabno vrednost.

»Operativni cilji, ki jih želimo doseči, so razvijanje občutka za bogatenje oblik z likovnimi spremenljivkami, razvijanje tradicionalnega pristopa tehnologije (slikanja, risanja), spoznavanje značilnosti abstrahiranja, razvijanje občutka za odnose med različnimi barvami, razvijanje občutka za razporejanje oblik na ploskvi, pridobivanje izkušenj z različnimi načini mešanja barv.« (Kocjančič idr., 2011)

Učenci morajo izbirati med motivi, ki so značilni za slovenski ornament. Kombinacije so poljubne. Vsak učenec je dobil fotokopijo že narisane mreže, da pri risanju ne bi nastale napake. Mreža je sestavljena iz treh trakov. (Slika 2)

Slika 2: Mreža (foto: Vida Zagorc Ušeničnik).

Če je mreža že narisana, imajo otroci več časa za risanje motiva. Izbrani motiv se ponovi trikrat. Dobimo torej tri trakove z enakim motivom. (Slika 3)

Slika 3: Trikrat narisani motiv (foto: Vida Zagorc Ušeničnik).

Da bi si bolje predstavljali, kaj naloga od nas zahteva, smo pregledali veliko fotografij. Veliko smo se tudi pogovarjali o tipičnih slovenskih okraskih. Učenci so imeli na razpolago Power point predstavitev slovenskih motivov, papirne predloge slovenskih vezenin raziskovalca Alberta Siča in motive, ki jih Karlovšek omenja v delu besedila o staroslovanskih motivih v ornamentiki (glej točko 2.1).

Motive so začeli risati z navadnim svinčnikom in sicer rahlo, da so nezaželene linije lahko izbrisali. Delo je potekalo v raziskovanju, odkrivanju, ustvarjanju novih možnosti in idej. V začetku so se otroci malo težje odločili za motiv, ker je bila izbira glede na predloge zares velika. Ko so si določili ožji izbor, pa je delo steklo. Izbrali so si motive, ki so se jim zdeli najbolj zanimivi. Povezali so jih v celoto. V celoto pomeni, da so na enem traku ustvarili enoten motiv. Motiv je bil lahko kopiranje že obstoječih ali sestavljanje povsem novih možnosti. Novonastali motivi so kljub vsemu morali nositi znane oblike. Risali so na pisarniški papir, ki je tanjši, 80g. Ko so narisali en trak, so obliko ponovili še dvakrat. Sledili so prvemu motivu in uživali. V nadaljevanju so se odločili za barvanje. Ornamente so barvali s suhimi barvicami. Flomastre so uporabljali samo za obrobe ali drobne detajle. Z barvanjem s flomastri se papir zmežča in se pri sestavljanju trakov rad trga. Glede na to, da v 6. razredu spoznavamo komplementarni kontrast, predlagam obravnavo problemov barvnih nasprotij, kot so rumena-vijolična, zelena-rdeča, modra-oranžna. Če pa se držimo raziskovanja po J. Karlovšku, bodo barve nežne in lahke, rumene, rjave, rdeče, lahno zelene, modre. Motivi, ki so pomembnejši od ostalih, so pobarvani v močnejših tonih (rdeče, rumeno in modro). V tem primeru se raje držimo problematike linija-črta, pika-točka kot najosnovnejši izrazni sredstvi.

Narisane in pobarvane trakove izrežemo s škarjami in jih po točno določenih navodilih pazljivo sestavimo skupaj.

Za izdelavo žogice sem se odločila, ker je ta papirnati izdelek uporaben na več načinov. V poletnem času žoga predstavlja igračo za igro, v Božično novoletnem času pa se ga lahko uporabi kot okrasek za jelko. Hkrati pa je tudi lepo unikatno delo, ki se ga lahko podari kot darilo. (Slika 4, Slika 5)

Slika 4: Končni izdelek (foto: Vida Zagorc Ušeničnik).

Slika 5: Končna izdelka (foto: Vida Zagorc Ušeničnik).

2.3 Odzivi, načrtovanje

Ko so učenci iskali motiv za svoje delo, so najraje posegali po tistih, ki so jih opazili na predlogah. Motivov, ki smo jih omenili samo z besedo, je bilo številčno ustvarjenih manj. Odločila sem se, da bom naredila čim večjo zbirko okraskov. Tako bodo ob pogledu na stare lažje razvijali nove ideje. Od 25 učencev jih v starih motivih 6 ni videlo izziva in so risali po svoje. Trije, ki so slabši v risanju, so se lotili geometrijskih oblik, drugi trije so narisali izmišljene like. Ostali so se skušali približati omenjenim motivom.

Te naloge sem se lotila v spomin na 30. letnico samostojne države. Odzivi na to nalogo so bili zelo vzpodbudni. Naloga je primerna, da se jo ponovi. Velikokrat se zgodi, da učenci v zaključnem delu malo popustijo. Pri tej nalogi pa so bili v zaključnem delu še posebej vztrajni. Z zanimanjem so sestavljali obliko žoge. Kar niso verjeli, da jim bo uspela taka žogica. Seveda je uspelo vsem, saj sem jim pomagala sama, pa tudi ostali, ki jim je uspelo dobro zaključiti nalogo, so z veseljem pomagali. Najprej sem mislila, da bomo izdelke razstavili, a ko smo z delom zaključili, je bilo že konec leta in tudi otroci so

se zelo težko ločili od svojih umetnij. Odločila sem se, da izdelke ponesejo na domove in tam pričujejo o osamosvojitvi države oz. o kulturni dediščini. Kljub vsemu pa sem si zadala, da to nalogo še ponovimo in takrat načrtujemo tudi razstavo.

V preteklosti sem se vsako leto ukvarjala z ornamentom, vendar sem se ga lotila na različne načine. Včasih sem bolj poudarila oblike ornamentov – npr. oblike rozete, friza ali tapete, drugič sem bolj poudarila barvne kontraste. V šoli smo se lotili in se bomo še lotevali okraševanja različnih likovnih del in predmetov, kjer bomo skušali ohranjati pristne narodne motive. Seveda jih bodo otroci tudi spreminjali ter ustvarjali nove, saj gre za umetniško svobodo. Seznanjeni pa bodo s pristnimi, zgodovinsko podkrepljenimi viri in originalnimi predlogami. Ker sem se poglobila v zgodovinske značilnosti slovenskega ornamenta, bo sedaj zagotovo ena naloga posvečena tudi tej temi.

Na naši šoli smo učitelji vključeni v Erasmus projekte. Med drugim smo imeli na obisku skupino učiteljev in otrok iz Španije. Za goste in naše učence sem izvedla likovno delavnico na temo okrasek. Da bi spoznali značilnosti njihovih ornamentov, sem pregledala značilnosti njihovih motivov. Od naših so se razlikovali po tem, da so njihovi veliko bolj geometrijski. Na delavnici so morali narisati tako naše kot njihove, razlika pa je bila očitna. In zelo zanimiva.

3 Zaključek

»Kulturna dediščina je vsa tista človeška ustvarjalnost, ki je nastala mimo lastnega delovanja narave ali iz nje.« (Bogataj, 1992: 11)

V šoli smo se lotili in se bomo še lotevali okraševanja različnih likovnih del in predmetov, kjer bomo skušali ohranjati pristne narodne motive.

V sedanjem času se nekateri ljudje sprašujejo o pomenu ohranjanja kulturne dediščine in zakaj je ta sploh pomembna. Opažamo lahko, da jo celo načrtno izrivajo, ignorirajo, zanemarjajo. Nekateri se celo zapletajo v razprave, da je to vse skupaj en staromodni kič. Verjamem, da je vse novo zanimivo. Jaz pa rada raziskujem tudi preteklost. Rada sestavljam kamenčke, ki manjkajo v mozaiku. Nedokončan mozaik je nepopoln. Umetniki radi rečemo, da vse, kar smo naredili, ni več zanimivo in da je to preteklost. V resnici pa si je treba priznati, da bi se iz zgodovine na koncu vedno morali nekaj naučiti.

4 Viri in literatura

Bogataj, Janez (1989): *Domače obrti na slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenija.

Bogataj, Janez (1992): *Sto srečanj z dediščino na slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

Karlovshek, Jože (1935): *Ljudski in obrtniški izdelki*. Ljubljana: Kleinmayr & Bamberg.

Karlovshek, Jože (1935): *Slovenski ornament, zgodovinski razvoj*. Ljubljana: Združenje diplomiranih tehnikov.

Kocjančič F., Natalija; Karim, Silva; Kosec, Majda idr. (2011): *Učni načrt. Program osnovna šola. Likovna vzgoja*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 1. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti>.

Niklsbacher-Bregar, Neli (1974): *Ljudske vezenine na Slovenskem. Pisane vezenine po štetih nitih*. Ljubljana: Centralni zavod za napredek gospodinjstva.

Orel, Boris (1951): Albert Sič in njegovo življenje in delo. V Boris Orel; Milko Matičetov (ur.): *Slovenski etnograf* (str. 367–386). Ljubljana: Slovenski etnografski muzej. Pridobljeno 4. 9. 2022 s spletne strani: https://www.etno-muzej.si/files/etnolog/pdf/slovenski_etnograf_20_21_1951_orel_albert.pdf.

VEZENJE NITI PRIJATELJSTVA

THREADS OF FRIENDSHIP

 Alenka Videmšek (alenka.videmsek@osgorica-velenje.si), prof. angleščine in pedagogike, je učiteljica angleščine na Osnovni šoli Gorica Velenje.

Slovenija

Povzetek

V tem prispevku se osredotočam na problem, kako učencem približati kulturno dediščino vezenja. Kot razredničarka sem že pri urah oddelčne skupnosti ugotovila, da imajo otroci slabe ročne spretnosti in ne vedo veliko o tradicionalnih obrteh, kot je vezenje. Tako smo skupaj s sedmošolci in članicami krožka Slovenske ljudske vezenine – Spominčice izvedli dan dejavnosti Medgeneracijskega povezovanja na OŠ Gorica Velenje. Članice in babice so učencem pokazale in delile svoje znanja s področja vezenja. V ospredje smo postavili vezenje in medgeneracijsko povezovanje. Ker je naša šola praznovala 40 let, smo v počastitev njenega obstoja na nakupovalne vrečke, ki smo jih izdelali iz starih zaves, z različnimi vzorci izvezli napis 40 let. Učence smo spodbujali k razvijanju pripadnosti šoli in ohranjanju kulturne dediščine vezenja. Učenci so bili motivirani, aktivni in ustvarjalni skozi celoten proces izdelave vrečke. Naučili so se novih načinov vezenja ter spletili nove niti prijateljstva.

Abstract

In this article, I focus on how to bring students closer to the cultural heritage of embroidery. As a class teacher, I realized at class lessons that children possess poor manual skills and do not know much about traditional crafts such as embroidery. This led me to the decision to organize a day of intergenerational bonding activities at Primary school Gorica Velenje, with both seven-graders and members of the Slovenian Folk Embroidery Association "Spominčice". The members of the association and grandmothers showed and shared their knowledge of embroidery. We focused on embroidery and intergenerational connection. Since our school celebrated 40 years of existence, we embroidered the inscription 40 years with different patterns on the shopping bags which were made from waste curtains to honor this anniversary. We encouraged students to nurture a sense of belonging to the school and preserve the cultural heritage of embroidery. The students were motivated, active and creative throughout the process of making the bag. They learned new ways of embroidery and wove new threads of friendship.

Ključne besede: kulturna dediščina, medgeneracijsko povezovanje, nakupovalna vrečka, obletnica šole, tehniški dan, vezenje.

Keywords: cultural heritage, intergenerational bonding, shopping bag, school anniversary, technical day, embroidery.

1 Uvod

Ko se z učenci v šoli pogovarjamo, kaj je to kulturna dediščina, največkrat dobimo odgovor, da je to spomenik, grad ali pa kakšen običaj. Redkeje pa omenijo, da med dediščino spadajo tudi vezenine in sam proces nastajanja le-teh. V današnjem času starejši težko prenašajo svoje znanje in veščine na mlajše, saj jim ročna dela v poplavi medijev in igrice na spletu niso zanimiva. Iz tega razloga se mi zdi pomembno, da šola omogoči starejšim, da svoje znanje prenesejo na mlajše. Prav tako je prav, da učence v šoli ozaveščamo in vzpodbudimo k ohranjanju kulturne dediščine – ročnih spretnosti, kot je vezenje. V slovenskih osnovnih šolah je sicer po učnem načrtu osnovnošolskega izobraževanja mogoče izbrati izbirni predmet vezenje, vendar ta predmet ponuja le redkokatera šola. Tako sem kot razredničarka videla možnost, da učencem omogočim, da vsaj skozi dan dejavnosti spoznajo vezenje, se medgeneracijsko povezujejo ter ohranjajo kulturno dediščino.

Ker tudi sama nisem preveč veščica ročnih spretnosti kot je vezenje, sem v dan dejavnosti vključila članice krožka Slovenske ljudske vezenine. Glavni namen dneva dejavnosti je bil pri učencih vzpodbuditi željo po izdelavi vezenin in medsebojnem povezovanju različnih generacij. Cilj je bila izvedba nakupovalne vrečke iz blaga z izvezanim napisom v počastitev

obletnice osnovne šole. S tem smo pripomogli k ohranjanju duhovne, materialne in družbene kulturne dediščine, ki je pomembna za obstoj in prihodnost družbe in naroda.

2 Vezenje

Vezenje je ročnodelska dejavnost, s katero okrasimo oblačila in druge izdelke s šivanko in nitjo. V preteklosti so se z njo ukvarjala zlasti dekleta in žene, ki so si v dolgih zimskih večerih tako krajšale čas. Vezenine so bile dokaz njihovih ročnih spretnosti, vztrajnosti, natančnosti in ustvarjalnosti. Znanje vezenja se je prenašalo iz roda v rod in je del tradicije in kulturne dediščine vsakega naroda, torej tudi Slovencev. (Mlakar, 2008)

Letos sta bili na pobudo Slovenskega etnografskega muzeja med nesnovno kulturno dediščino vpisani dve tehniki vezenja: vezenje po narisku in vezenje po štetih nitih. Veziļke z vezenjem razvijajo zavest o pomenu kulturne dediščine, ohranjajo tradicionalne motive in tehnike. Hkrati prepletajo tradicijo in sodobnost ter tako ustvarjajo izdelke za sodobno rabo. Vezenje je veščina, s katero so se posameznice ukvarjale večinoma v prostem času in je danes postala pogosta oblika dopolnilnega zasluzka in ponekod tudi popularno ročno delo. (V registru ..., 2022)

Ročne spretnosti kot so pletenje, kvačknanje in vezenje niso le starodobne spretnosti, ampak so postale priljubljene sodobne tehnike umirjanja. Z njimi stimuliramo možganske centre za spomin, prostorsko predstavlјivost, ustvarjalnost, gibanje in načrtovanje. Na ta način se ob tej monotoni dejavnosti lahko tudi sproščamo. Morda je ravno tu vzrok, da je vezenje postalo med mladimi bolj prepoznavno in priljubljeno in ga nekateri terapevti svetujejo kot učinkovito metodo za osebno rast. (Joga, ki osvaja..., 2016)

2.1 Zgodovina vezenja na Slovenskem

Tako kot drugod po svetu je zgodovina vezenja na Slovenskem tesno povezana s prestižem in okrasjem namenjenem le najbogatejšim slojem in cerkvi. Vezenine na Slovenskem niso bile bistveno drugačne od drugih zahodno- in srednjeevropskih vezenin, saj so izhajale iz skupne zakladnice vzorcev. Od 16. stoletja dalje je bilo vezenje ne le obrtna, ampak tudi prostočasna dejavnost. Bilo je ena od ročnih spretnosti, ki so jih poučevali v vseh ženskih, večinoma samostanskih šolah, kamor so sprva hodile le plemiške, kasneje pa tudi meščanske hčere.

V 17. in 18. stoletju so si z vezeninami najprej začeli krasiti stanovanja in obleko plemiči in meščani, kmalu za tem pa tudi premožnejša kmečka gospodinjstva.

V času Marije Terezije se je z uvedbo šolstva za vse sloje razvilo tudi vezenje. V šolah so ročna dela vezenja, tkanja in kvačknanja začele poučevati učiteljice, ki niso imele za to posebne izobrazbe. Pogoј za poučevanje vezenja ni bil niti pismenost učiteljic, zato je bilo njihovo plačilo skromno.

Približno sto let je bilo vezenje del osnovnošolskega učnega programa; vse od 1869, ko se je začelo obvezno šolanje ter tja do šestdesetih let 20. stoletja. (Dolžan Eržen, 2008).

»Vezenje kot poklicno dejavnost so poučevali v Obrtni šoli v Ljubljani, ki je začela delovati leta 1888. Učiteljice za to šolo so poslali na izobraževanje v šolo za umetno vezenje na Dunaju. Veziļski oddelek kot del Ženske obrtne šole v Ljubljani je obstajal do leta 1946. Tistega leta so ustanovili Šolo za umetno obrt, kjer so poučevali tudi »umetno« vezenje kot mešanico tradicijskega oblikovanja in umetniškega ustvarjanja. Leta 1961 je novoustanovljena Šola za oblikovanje ukinila številne stare programe, tudi veziļskega. Od tedaj se vezenja kot rokodelstva ni več moč naučiti v okviru rednega šolanja.« (Dolžan Eržen, 2008:12)

Med in po drugi svetovni vojni je razvoj ročnega vezenja zastal. Z vse bolj potrošniško družbo in široko ponudbo konfekcijskih industrijskih izdelkov v sedemdesetih letih se je pomen ročnega dela zmanjšal. K temu je pripomogla še zahtevnost vzdrževanja vezenin in upad zanimanja za druženje ob ročnem delu, ki so ga nadomestili televizija in ostali mediji.

Po upadu popularnosti vezenja pa je v zadnjih letih vidno obujanje kulture vezenja v raznih društvih kmečkih žena ter v okviru krožkov ročnih del Univerz za III. življenjsko obdobje.

2.2 Vezenje v šoli danes

Vezenje je kot izbirni predmet prisotno v osnovni šoli od šolskega leta 2007/2008. Učencem je na izbiro v 7., 8. in 9. razredu. Vsebinska tega izbirnega predmeta je razdeljena v tri samostojne enoletne programe:

- osnovni vbodi in tehnika vezenja;

- slikarski, marjetični in gobelinski vbod;
- angleško vezenje in vezenje rišelj.

Ker so znanja o vezenju predstavljena v celotnem programu in se med seboj nadgrajujejo ter poglobljajo, je priporočljivo, da se učenec najprej vključi k izbirnemu predmetu že v 7. razredu in nato nadaljuje izobraževanje v 8. in 9. razredu. Kljub temu pa je z nekaj predhodnega znanja o vezenju možna vključitev tudi kasneje v 8. ali 9. razredu.

Splošni cilj izbirnega predmeta vezenje v zadnji triadi osnovne šole je učencem podati znanje s področja vezenja, vezenin ter hkrati obuditi kulturno dediščino in ohraniti lepoto domače obrti (Mlakar idr., 2008).

Seveda se lahko učenci z vezenjem po slovenskih osnovah šolah ukvarjajo tudi v interesnih dejavnostih ter v krožkih ročnih del.

Vezenje je v sklopu predmeta ročna dela v 5. razredu na voljo tudi vsem učencem, ki se izobražujejo v Sloveniji v Waldorfskih šolah (Učni načrt, b. d.).

Zavedati se moramo tudi, da je z učenjem vezenja tesno povezano učenje finomotoričnih spretnosti. Ko si pri vezenju ali pletenju prizadevamo, da naredimo določen vbod, moramo uskladiti skrajno zapletene natančne motorične procese gibov desne roke z delom leve roke. Takšno učenje veščin je zelo pomembno tudi za fine motoriko ter posledično učenje pisanja.

3 Tehniški dan medgeneracijskega povezovanja in vezenja

3.1 Priprava in načrtovanje dneva dejavnosti

Tehniški dan smo izpeljale z učenci sedmih razredov, saj jim je bila zaradi pouka na daljavo v prejšnjih letih odvzeta marsikatera možnost, pri kateri bi lahko pokazali in nadgradili svoje ročne spretnosti. Za izvedbo tehniškega dneva je bilo potrebno kar nekaj priprav. S sodelavkami smo najprej poiskale potrebno blago za vezenje. Ker smo želele, da bo končni izdelek tudi uporaben, smo se odločile za izdelavo nakupovalnih vrečk iz blaga. Na šoli smo poiskale stare, rabljene zavese iz blaga, ki so bile primerne za ponovno uporabo. Tako smo se izognili nepotrebnim stroškom nabave. Poleg tega smo otroke želele ozavestiti o pomembnosti ponovne uporabe blaga. Recikliranje zaves za nov, uporaben izdelek je primer, kako otroke opomniti, da vsaka stara stvar ni nujno za v smeti, ampak jo lahko tudi koristno uporabimo. Na ta način smo vključile tudi vzgojni moment o recikliranju in ponovni uporabi blaga.

Poleg blaga je bilo potrebno nabaviti še ostali potreben material (ostre velike škarje za blago, kreda za risanje na blago, rumeno prejica, šivanke z večjim ušesom, moder ali rjav sukanec ...). Nekaj od tega smo nabavile učiteljice, ostalo so prinesli učenci.

Za pomoč pri šivanju in vezenju smo prosili članice krožka Slovenske ljudske vezenine – Spominčice, z Andragoškega društva za 3. življenjsko obdobje Velenje. Ker smo se zavedale, da bodo pri predstavitvi vezenja rabili veliko pomoči, je bilo v vsakem oddelku načrtovano, da bo pri izvedbi, poleg učiteljic tudi 4 do 5 starejših gospa, večjih vezenja.

Pred samim vezenjem se je bilo potrebno odločiti še za motiv vezenja. Ker je v tem letu naša šola praznovala ravno 40 let obstoja, smo se odločili, da bomo na nakupovalno vrečko izvezli napis '40 let' ter tako obeležili našo obletnico. Da bi bile vse vrečke čim bolj estetske, smo šablono za vezenje motiva izdelale iz kartona učiteljice same. Prav tako smo pripravile tudi kroj za vrečko, da je bil celoten izgled čimbolj enoten. S tem smo prihranile čas, da so se učenci lahko bolj posvetili vezenju.

Dan dejavnosti je bil načrtovan za vse tri oddelke sedmih razredov. Zaradi takratnega navodila, da se oddelki zaradi Covida 19 med sabo ne mešajo, smo bili primorani načrtovati in izvesti tehniški dan za vsak oddelek posebej, na tri različne dneve. V vsakem oddelku (22 učencev) je bilo načrtovano delo v 4 skupinah, saj je za izdelavo nakupovalne vrečke z izvezenim napisom potrebnih več postopkov: izrez kroja za vrečko, izrez ročajev za vrečko, vezenje napisa, risanje logotipa ter likanje vrečke.

3.2 Izvedba tehniškega dneva

Dan dejavnosti smo začeli s pripravami in organizacijo učilnice, potrebnega materiala in pripomočkov ter z natisnjenimi navodili za učence za delo v skupinah. Ker ima naša šola tudi prednostno nalogo 'zmorem sam', so želeli, da učenci večino dela naredijo samostojno, le s pomočjo navodil, ki so jih prejeli.

V uvodnem delu je potekalo srečanje učencev s starejšimi članicami krožka Slovenske ljudske vezenine – Spominčice in babicami. Starejši so povedali, kako je potekalo šolanje v njihovi mladosti in kaj vse se je spremenilo. Učenci so jim z veseljem predstavili svoje vidike šolanja in kako sedaj poteka pouk. Gospa Jožica Grobelnik, vodja krožka je predstavila

njihovo delo in pomembnost vezenja. Poudariti je treba, da so otroci hitro spletni vezi prijateljstva in se je učenje vezenja s pomočjo medgeneracijskega povezovanja odvijalo v zelo sproščenem in prijetnem vzdušju. Medgeneracijsko sodelovanje je bilo vidno v izmenjavi izkušenj in spoznanj, druženju, učenju in pomoči ene generacije drugi. Tako je že na samem začetku tehniškega dneva bil uresničen pomemben cilj, da se okrepi medgeneracijska povezanost med otroci in starejšimi občankami.

Nato je steklo delo po skupinah. Za končni izdelek – nakupovalna vrečka iz blaga – je bilo potrebno delo v 4 različnih skupinah:

- skupina: *kroj – vreča*

Učenci so natančno zarisali kroj vrečke na blago in ga razrezali na ustrezne velikosti. Nato so ga prepognili na pol in zlikali. Gospe so s šivalnim strojem hitro zašile rob in tako je bila osnova za vrečo, na katero se bo vezlo, pripravljena.

Slika 1: Izris in izrez kroja za vrečo (foto: Alenka Videmšek).

- 2. skupina: *kroj – ročaj za vrečo*

Učenci so natančno zarisali kroj ročaja za vrečo na blago in ga razrezali. Gospe so s šivalnim strojem zašile rob. Učenci so nato ročaj obrnili, ga zlikali in tako je bil ročaj pripravljen, da se zašije na vrečo.

Slika 2: Šivanje ročajev za vrečo (foto: Alenka Videmšek).

- 3. skupina: *vezenje napisa*

Učenci so dobili natančna navodila, kako naj se lotijo vezenja. Nekaterim se je zatikalo že pri osnovah, kako vdeti prejico v šivanko in narediti šiviljski vozle. Zato so jim bila v pomoč vnaprej pripravljena slikovna in pisna navodila.

350

3. skupina VEZENJE 40

Zariše 40 na vrečko in veze.

Št učencev: 6

Navodila:

- Natančno (s belo barvico, kreda) obriši 40 na sredino vrečke. (Eden učenec drži blago, drugi riše.)
- Vdeni rumeno nit v šivanko.
- Naredi šiviljski vozle na koncu.
- Začni z šivanjem na hrbtni strani vrečke.
- Vezi natančno in počasi.

Slika 3: Pisna in slikovna navodila učencem za začetek vezenja (foto: Alenka Videmšek).

Najprej so na sredino vreče s pomočjo šablone s kredo obrisali napis 40. Ko so učenci začeli z vezenjem, je vsaki skupini pomagala članica društva Spominčice, ki jim je pokazala, kako naj se lotijo vezenja. Predstavile so jim različne tehnike, načine kako se lahko veže. Seveda je bil učencem najbližje ter najbolj enostaven osnovni vbod. Kljub temu je bilo potrebno včasih kašen šiv razparati in ponoviti. Tako jim je vezenje vzelo veliko več časa, kot smo ga za to predvidele učiteljice. Učenci so vidno uživali v predstavitvi vezenja kakor tudi ročni spretnosti sami. Ne smemo pa pozabiti, da so ob tem spletali medsebojno prijateljstvo, saj je bil vsak prikaz vezenja obogaten še s kakšno osebno izpovedjo starejših gospa.

Slika 4: Pomoč učencem pri vezenju (foto: Alenka Videmšek).

- 4. skupina: *risanje logotipa šole*

Na drugo stran vreče so učenci s pomočjo šablone in tekstilnih barv zarisali logotip naše šole Gorica Velenje.

Delo po skupinah je potekalo krožno. Ker so bile štiri vrečke pripravljene že vnaprej, so lahko nekateri začeli že z vezenjem in ko so to končali, so nadaljevali z barvanjem logotipa ter tako dalje. Na koncu tehniškega dneva je vsak učenec izdelal vsaj eno nakupovalno vrečko.

Slika 5: Končni izdelek - izvezene nakupovalne vrečke (foto: arhiv avtorice)

3.3 Evalvacija dneva dejavnosti

Zadnjih nekaj minut dneva dejavnosti smo namenili vrednotenju našega dela. Članice krožka Slovenske ljudske vezenine – Spominčice so bile izvedbo zelo zadovoljne in si želijo ponovnega sodelovanja. Učenci so delali samostojno in v parih ter bili pri delu zelo motivirani, aktivni in ustvarjalni. Ob delu so razvijali svoje interese, natančnost in ročne spretnosti ter krepili tehnično ustvarjalnost. Naučili so se novih načinov vezenja ter spoznali, kako pomembno je prenašati takšne običaje iz roda v rod.

Prevladovalo je sproščeno delovno vzdušje. Izdelane vrečke smo ob koncu tehniškega dne tudi razstavili. Večino vrečk smo nato prodali tudi na novoletnem dobrodelnem bazarju za Šolski sklad šole.

Bolj podrobno evalvacijo dela smo izvedli na naslednji uri oddelčne skupnosti, kjer so učenci ugotovili, da zelo radi vezejo. O njihovem vezenju so se pogovarjali doma, predvsem s starimi starši. Kar nekaj učenek je povedalo, da so skupaj z babicami že naslednji dan izvezle nov, njim ljub simbol. V znak zahvale za sodelovanje je vsak učenec napisal pismo z zahvalo članicam krožka Spominčice.

Ta dan dejavnosti je dokaz, da lahko otrokovo aktivnost razvijamo in vzpodbujamo tudi z izdelavo praktičnih izdelkov, v katerih otroci vidijo smisel in uporabnost. Reciklirana nakupovalna vrečka za večkratno uporabo, ki ima po vrhu vsega še ročno vezenino in spomin na 40 let naše osnovne šole, bo našim učencem zagotovo ostala v lepem spominu.

Ta dan dejavnosti je dokaz, da lahko otrokovo aktivnost razvijamo in vzpodbujamo tudi z izdelavo praktičnih izdelkov, v katerih otroci vidijo smisel in uporabnost.

4 Zaključek

Vezenje je pomemben del kulturne dediščine, vendar iz dneva v dan nezadržno propada in počasi izginja. Hiter tempo nam onemogoča, da bi si vzeli čas in skupaj z otroci vezli in izmenjavali prigode in izkušnje.

Pomembni cilji, ki jih učenci pri vezenju osvojijo, so zagotovo poznavanje slovenskih izrazov in tehnik vezenja, prepoznavanje motivov vezenja, značilnih za posamezno slovensko pokrajino, ter sodelovanje in razvijanje pozitivnega odnosa do kulturne dediščine. Eden izmed pglavitnih ciljev je tudi, da se učenci družijo v skupine, razvijajo prijateljstva ter v družino prenašajo vrednote, kot so ljubezen ter spoštovanje otrok do starejših. (Mlakar idr., 2008)

Predlagam, da učitelji pouk organizirajo tako, da se bodo dotaknili vsebin, povezanih s kulturno dediščino v povezavi s tehniko in tehnologijo. Tako bodo pri učencih razvijali pozitiven odnos do kulturne dediščine. Povezovanje in prenašanje znanja med različnimi generacijami je primarni način učenja. Dnevi dejavnosti dajejo učiteljem možnost, da v pouk vključijo več dejavnosti, s katerimi prenašamo našo bogato kulturno dediščino otrokom.

352

5 Viri in literatura

Dolžan Eržen, Tatjana (2008): *Rade vezemo skupaj: vezenje nekdaj in danes na Gorenjskem*. Kranj: Gorenjski muzej. Pridobljeno 3. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.gorenjski-muzej.si/wp-content/uploads/2016/04/rade-vezemo-skupaj.pdf>.

Joga, ki osvaja svet in jo izvajamo s pletilkami ali kvačko (2016). Pridobljeno 11. 10. 2022 s spletne strani: <https://siol.net/trendi/ustvarimo-boljsi-svet/joga-ki-osvaja-svet-in-jo-izvajamo-s-pletilkami-ali-kvacko-407723>.

Mlakar, Matilda (2008): *Vezenje v osnovni šoli*. Ljubljana: Lepa beseda.

Mlakar, Matilda; Ferk, Majda (2008): *Učni načrt. Program osnovna šola. Izbirni predmet vezenje*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 3. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/izbirni/3-letni-lahko-krajasi/Vezenje.pdf>.

Ročna dela in razvoj možganov (2008). Ljubljana: Revija Svitanje in Waldorfske novice. Pridobljeno 11. 10. 2022 s spletne strani: <https://www.svitanje.si/2008/04/rocna-dela-in-razvoj-mozganov>.

Učni načrt. Program Waldorfske osnovne šole. Ročna dela (b. d.). Ljubljana: Waldorfska šola Ljubljana. Pridobljeno 3. 8. 2022 s spletne strani: https://www.wsl.si/wp-content/uploads/2016/09/ucni_nacrt_devetletka_wsl-rocna_dela.pdf.

V registru nesnovne kulturne dediščine tudi priprava mlinčevk in vezenje (2022). Slovenija: Slovenska tiskovna agencija. Pridobljeno 3. 8. 2022 s spletne strani: <https://misli.sta.si/3038122/v-registru-nesnovne-kulturne-dediscine-tudi-priprava-mlincevk-in-vezenje>.

RAZVOJ KULTURE BRANJA IN ODNOSA DO SLOVENSKEGA JEZIKA PREKO BRALNE ZNAČKE

DEVELOPMENT OF READING CULTURE AND ATTITUDE TO SLOVENE LANGUAGE THROUGH READING BADGE MOVEMENT

✉ **Janja Hostnik** (janja.hostnik@osgradec.si), univ. dipl. pedagoginja in prof. slovenščine, je učiteljica dodatne strokovne pomoči in slovenščine na Osnovni šoli Gradec, Litija.

Slovenija

Povzetek

Gibanje Bralna značka je vpisano v Register nesovne kulturne dediščine Ministrstva za kulturo in zajema tradicijo domačega branja, ki sama po sebi pomeni prenos bralnih navad na drugega. Poteka v vseh obdobjih življenja in je bistveno starejše kot sama oblika bralne značke, ki je prisotna v šolah. Bralna značka je spodbujanje podaljševanja tradicije branja v sodoben čas, ki ni najbolj naklonjen knjigi. Bralna identiteta se začne oblikovati že v zgodnjem obdobju (dojenčka) pri branju slikanic in sega vse v obdobje starostnika. Skozi celotno življenjsko obdobje je gojenje odnosa posameznika do kulture branja ključno za razvoj odnosa do slovenskega jezika in kulture naroda. Bistveno vlogo v šolskem obdobju imamo učitelji, da otroke (mladostnike) na različne načine spodbujamo in navdušujemo za branje ter sodelovanje pri bralni znački. V osnovni šoli so to vsekakor razne bralne aktivnosti in projekti, povezani z branjem. Pri tem je pomembno, da branje (p)ostane navada, ki povezuje tako vrstnike kot bralce med različnimi generacijami, s tem pa krepi osebni razvoj in nacionalno identiteto.

Abstract

The Reading badge – The Movement for the Development of Youth Reading Culture in Slovenia is enlisted in Register of Intangible Cultural Heritage within Ministry of culture. It includes the tradition of home reading which represents the transmission of reading habits to another person. Home reading takes place at all stages of life and is much older than the Reading badge movement, which is present at Slovenian schools. One of the aims of the Reading badge movement is to encourage reading tradition in modern time that isn't very fond of books. Shaping of reading identity starts at a very early stage, by reading picture books to a baby, and it may last to the elderly stage of life. Nurturing an individual's positive attitude to reading through the whole life is essential for developing a respectful attitude to Slovene language and to the national culture. During schooling, teachers play an important role to encourage and inspire children (youth) in different ways for reading as well as engaging them in the Reading badge movement. In lower primary school, there are numerous reading activities and projects which are related to reading. It is vital that reading becomes a habit which connects peers as readers, as well as readers between different generations, and thereby strengthens personality development and national identity.

Gljučne besede: bralna identiteta, Bralna značka, branje, nesovna kulturna dediščina, slovenski jezik, tradicija branja.

Keywords: reading identity, Reading badge, reading, intangible cultural heritage, Slovene language, reading tradition.

1 Uvod

»Nekoč, pred ne tako mnogimi desetletji, ko je bilo branje še pomemben vir zabave v prostem času, se o branju in njegovem pomenu niso toliko spraševali kot danes. Pouk in usvajanje bralne zmožnosti sta se zdela samoumevna in neproblematična /.../« (Grosman, 2001: 8) Ljudje so brali na različne načine in pri branju ter bralnih zmožnostih so tako kot danes med njimi obstajale velike razlike (Grosman, 2009: 21). V zadnjih desetletjih pa se soočamo z upadanjem branja in širše pismenosti prebivalstva zaradi dejavnikov, ki jih šola ne more nadzorovati. Sprašujemo se, kako spodbuditi učence za razvoj učinkovite bralne zmožnosti, da bodo zmožni uspešnega govornega in pisnega sporazumevanja v nadaljnjem življenju, torej da bodo vseživljenjsko pismeni. Kako pri učencih zbuditi zanimanje za književnost in razvoj poglobljene bralne zmožnosti, s katero bodo odrasli v zavzete bralce, ki bodo omogočali samostojen obstoj in razvoj slovenske književne tvornosti? (Grosman, 2005)

V nadaljevanju prispevka so v teoretičnem delu predstavljeni pomen in oblike branja skozi življenjsko obdobje posameznika ter bralna značka kot gibanje, ki spodbuja razvoj kulture branja v osnovni šoli. V praktičnem delu prispevka je opisan projekt Bralnih uric in posamezne dejavnosti, ki se izvajajo v okviru le-tega.

Pomemben poudarek je na zavedanju, da morajo učenci čim večkrat poseči po literarnih besedilih, da branje zanje (p)ostane navada. Potrebno jih je spodbujati, da se o vsebini prebranih književnih del pogovarjajo tako s sovrstniki kot s starši, starimi starši, knjižničarkami, učiteljicami ... Na ta način bodo povezani ne le s svojo generacijo, ampak tudi z drugimi generacijami. Z branjem in aktivnostmi po branju se bodo osebno razvijali in krepili nacionalno identiteto. Ker Bralna značka »z raznimi programi in akcijami spodbuja k branju predšolske in osnovnošolske otroke, srednješolce in odrasle, je bilo Gibanje Bralna značka leta 2019 vpisano v Register nesnovne kulturne dediščine. Osnovni cilj Bralne značke je spodbujati bralca, da bo rad bral celo življenje.«

2 Bralna pismenost in odnos do kulture branja ter slovenskega jezika

Bralna pismenost je stalno razvijajoča se zmožnost posameznika za razumevanje, kritično vrednotenje in uporabo pisnih informacij ter vključuje razvite bralne veščine, (kritično) razumevanje prebranega, pojmovanje branja kot vrednote in motiviranost za branje. Kot taka je temelj vseh drugih pismenosti in je ključna za razvijanje potencialov posameznika ter njegovo uspešno sodelovanje v družbi. (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, 2019)

Za dobro razvito bralno pismenost prebivalcev naše države skrbi Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, tj. dokument, ki določa prednostne naloge in vzgojno-izobraževalne cilje na področju pismenosti. »Pomemben del pismenosti je bralna kultura, opredeljena kot odnos (splet pojmovanj in vrednot) posameznika in posameznice ter družbe do knjige in branja. Bralna pismenost je tudi temelj nadaljnjega razvoja slovenske države in nacionalne identitete.« (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, 2019: 4)

Za doseganje gospodarskega napredka, izvajanje politike trajnostnega razvoja in krepitev socialne kohezije v državi je potrebna določena raven bralne pismenosti posameznika. Da se bo ta optimalno razvil ter da bo sposoben za dejavno življenje in delo, mora doseči to raven. Pomena bralne pismenosti se moramo zavedati vsi, branje pa doživljati »kot vrednoto, pomembno za osebno rast ter razvoj slovenske in mednarodne družbe znanja.« Branje naj bo sredstvo za pridobivanje novega znanja. Pozitiven odnos do bralne pismenosti je potreben za uspešno sodelovanje države v globalizacijskih procesih, soustvarjanje gospodarskih, tehnoloških, socialnih in kulturnih trendov ter omogoča prebivalcem kvalitetno in ustvarjalno življenje. (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, 2019: 5)

Cilj razvoja bralne pismenosti je »razvijati spretnosti, zmožnosti, odnos in znanja, povezana z branjem, ki bodo omogočali zdravo, do okolja in družbe odgovorno življenje in delo ter učinkovito in ustvarjalno poklicno in družbeno delovanje.« (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, 2019: 5)

2.1 Razvoj bralne pismenosti v vzgojno-izobraževalnih ustanovah

Za razvoj bralne pismenosti v vzgojno-izobraževalnih ustanovah skrbijo strokovni delavci in pri tem upoštevajo predznanje, interese in druge značilnosti bralcev. Pozorni so tako na manj zmožne bralce kot tudi na tiste z razvitejšo bralno zmožnostjo. »Odpravljajo morebitne ovire za razvoj bralne pismenosti, redno spremljajo napredek in ozaveščajo proces branja ter krepijo prepričanje, da je doseganje bralnih ciljev povezano z delom in vztrajnostjo.« (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, 2019: 7)

Bralci vseh starosti berejo v različnih okoliščinah za različne namene. Pri tem se učijo uporabljati različne bralne strategije za branje besedil z različnih predmetnih področij. »Pri vseh starostnih skupinah je treba razvijati bralno kulturo in jih spodbujati k priložnostnemu branju, pri tem strokovni delavci in delavke v vzgoji in izobraževanju in starši tesno sodelujejo s kulturnimi ustanovami in knjižnicami.« (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, 2019: 8)

»Za doseganje čim višje ravni pismenosti na vseh področjih zasebnega in družbenega življenja je treba v okviru vzgojno-izobraževalnega sistema nameniti večjo pozornost posameznim starostnim/ciljnim skupinam:

- razvijati bralno pismenost in bralno kulturo v družini in porajajočo se pismenost pri predšolskih otrocih za uspešen nadaljnji razvoj pismenosti,
- zagotoviti zgodnje merjenje ravni bralne pismenosti v učnem jeziku; na osnovi tega pripraviti diferencirane programe za njen razvoj, npr. pri bralno šibkejših in nadarjenih,
- razvijati temeljne in z mednarodnimi standardi primerljive zmožnosti branja v prvih letih šolanja ter oblikovati in ohranjati pozitiven odnos do branja,

- razvijati bralno pismenost v višjih razredih osnovne in srednje šole za uspešno nadaljnje izobraževanje, učenje in usposabljanje za poklic,
- na višješolski in visokošolski ravni pri študentkah in študentih spodbujati nadaljnje razvijanje in nadgrajevanje bralne pismenosti ter ozaveščenost o pomenu vseživljenjskega razvijanja pismenosti,
- v okviru formalnega, neformalnega in priložnostnega učenja spodbujati razvoj bralne pismenosti in bralne kulture pri odraslih. (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, 2019: 6)

Tako naj bi zanimanje za branje razvili že v obdobju dojenčka z gledanjem slikanic in poslušanjem branja pravljic s strani staršev. V *predšolskem obdobju* so otroci motivirani za poslušanje in branje besedil, s čimer mu omogočimo razvoj razumevanja prebranega ter razvoj pozitivnega odnosa do branja ter razvoj zgodnje pismenosti in bralne kulture z organiziranimi oblikami vzgoje in izobraževanja. V *osnovnošolskem obdobju*, ki se deli na triletja, naj bi bili ob koncu prvega triletja naj bi bili starši ozaveščenosti o pomenu družinskega branja in razvoja bralne kulture, učenci pa naj bi usvojili besedišče, ki jim omogoča uspešno branje, učenje in sporazumevanje ter poznali in smiselno uporabljali lokacije bralnih virov. Ob koncu drugega triletja naj bi učenci poznali in znali uporabljati osnovne, nekateri pa tudi kompleksne bralne strategije za iskanje bistva, povzemanja, urejanja in kritičnega vrednotenja informacij ter vodeno in samostojno pisno tvorili in utemeljevali svoje odzive na prebrano. Ob koncu tretjega triletja učenci tekoče berejo daljša in kompleksna besedila ter prilagajajo hitrost branja zahtevam besedila, poleg tega pa primerjajo več besedil med seboj in jih ovrednotijo z različnimi kriteriji ter samostojno oblikujejo domneve na podlagi podatkov iz besedila ter jih utemeljujejo. Učenci v osnovni šoli so torej motivirani za branje v šoli in izven nje. *Srednješolci* so motivirani za branje različnih vrst besedil in vztrajajo pri zahtevnejših bralnih nalogah ter znajo utemeljiti pomen pismenosti za delovanje v družbi in oblikovanje identitete, poleg tega pa bralno-pisno zmožnost dokažejo s smiselnim, slogovno dodelanim in jezikovno pravilnim besedilom. *Študenti* imajo že razvito bralno kulturo – cenijo branje in se zavedajo njegovega pomena za svoj osebni razvoj in razvoj družbe ter fleksibilno uporabljajo kompleksne bralne strategije ter kritično različne informacijske vire pri samostojnem učenju, raziskovalnem delu in v vsakdanjem življenju. V *obdobju odraslosti* naj bi bili pisni odrasli zmožni prebrati in razumeti ter kritično ovrednotiti raznovrstna besedila za potrebe dela, vseživljenjskega učenja in dejavnega preživljanja prostega časa, obvladali bralno pismenost v različnih okoliščinah ter za različne namene v skladu z zmožnostmi ter oblikovali osebni načrt razvoja bralne pismenosti, sodelovali pa naj bi v skupinskih oblikah branja. (Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti, 2019: 9–12)

2.1.1 Nova pismenost – branje digitalnih knjig?

Sedanji čas in časi, ki prihajajo, niso najbolj naklonjeni knjigi. Vedno več besedil beremo na spletu.

Nove oblike besedil, katerih osnova je elektronsko sporazumevanje »prinesejo korenite spremembe pri branju, povečajo razlike med bralci in terjajo zelo različno bralno procesiranje oz. bralčevo sodelovanje z digitalnimi besedili, skladno s tem pa tudi pouk, ki bi vključeval več oblik pismenosti oz. pismenost z več razsežnostmi.« (Grosman, 2009: 21)

Grosman navaja, da so oblike branja, ki so potrebne za 'klasične' knjige in za elektronsko oblikovana besedila, različne. Učenci bi morali razviti nove nelinearne načine branja. Sprašuje se, kako bi pri mladih, ki so že seznanjeni z digitalno pismenostjo pred vstopom v šolo, »spodbudili zanimanje in potrebo po poglobljenem linearnem branju, kot ga terjajo npr. natisnjena umetnostna besedila, in jih vzgojili v bralce z bogato večrazsežno bralno zmožnostjo za vse obstoječe oblike besedil, ter jim privzgojili bralne strategije za razne bralne namene.« (Grosman, 2009: 22) Avtorica nam nadalje v besedilu nudi premislek o tem, ali se bo v prihodnje med starejšo generacijo, ki bere tradicionalne oblike linearnih besedil, in mlajšimi, ki jih bodo zanimala samo digitalna besedila, soočili z generacijskim prepadom med bralci. V skrbah smo lahko že zaradi raziskav, ki kažejo nezadovoljivo funkcionalno pismenost mladih in odraslih že pri 'tradicionalni' linearni pismenosti. (Grosman, 2009)

Gre za dejstvo, da ne vemo, ali bodo mladi sploh še sposobni brati tiskane knjige glede na njihovo navdušenje nad elektronskimi besedili. Smiselno bi bilo preučiti, kako branje tradicionalnih besedil ponuditi kot prijetno in zanimivo doživetje, ki bo mlade prepričalo o njegovi posebnosti in nenadomestljivosti. (Grosman, 2009: 26)

2.1.2. Bralna pismenost – tradicionalna besedila

Da bodo učenci čim bolj bralno opismenjeni, morajo nujno brati, še posebej literarna dela. Učenčevi cilji branja so sicer raznoliki in so odvisni od situacije; nekateri berejo za zabavo, drugi za to, da bi pridobili nove informacije, nova znanja.

Bralno motivacijo v prostem času pri otroku razvijajo šola, družina in drugi dejavniki. Učenci, ki so navdušeni za branje v prostem času, so bolj motivirani tudi za branje v šoli. Če je bralec notranje motiviran, bere zaradi zadovoljstva in užitka, saj je branje zanj pomembno. Takšni bralci imajo različne interese, so radovedni, bolj samozavestni, radi delijo bralne izkušnje

ter cenijo svoje branje. Zunanje motiviran bralec bere zgolj zaradi nagrade, ne upošteva lastnih bralnih ciljev, se nerad pogovarja o prebranem ter nima dobrega mnenja o svojem branju. (Pečjak v Doliak, 2021: 3–6)

Učitelj v šoli mora vedeti, kako spodbujati učence, da bodo razvili trajen interes za branje, ter kako spodbujati branje kot sredstvo učenja. »Učitelj mora dobro poznati svoje učence ter mora najprej ustvariti prijetno vzdušje za promoviranje knjig in branja, kar lahko počne z različnimi dejavnostmi, in sicer: uredi bralne koticke, glasno in interpretativno bere, učencem daje možnost obiska razredne oziroma šolske knjižnice ter naveže stike s knjižnicami izven šole, organizira srečanja z avtorji in ilustratorji ter delavnice za razvijanje bralne motivacije, pripravi knjižno polico z najbolj branih gradivom, je seznanjen z novostmi na področju mladinske književnosti ter priredi različne spodbudne dejavnosti za učence.« (Doliak, 2021: 6) Na bralno motivacijo učencev vplivajo: učitelj kot bralni model, količina branja v razredu, raznolikost in količina bralnega gradiva v razredu, možnost, da učenci sami izbirajo bralno gradivo, možnost druženja in pogovarjanja ob knjigah v razredu ter druge zunanje bralne spodbude. Pri spodbujanju veselja in motivacije za branje so najuspešnejši tisti učitelji, ki učencem nudijo možnost izbiranja knjig, pripravijo zanimive bralne naloge, spodbujajo k sodelovanju ter jim glasno berejo različna besedila. Na bralno motivacijo slovenskih učencev vpliva učitelj, ki visoko vrednoti branje in bralne cilje, učence velikokrat uči uporabljati različne bralne strategije ter se poslužuje raznolikega bralnega gradiva. Na notranjo in zunanjo motivacijo ter kompetentnost učencev najbolj vpliva učenje bralnih strategij in pogostost branja v razredu. (Doliak, 2021: 6–7) Številni strokovnjaki navajajo različne strategije oziroma aktivnosti za delo z literarnimi besedili, ki spodbujajo otrokovo uživanje v branju in doživljanje branja kot nekaj prijetnega, kar jih motivira za nadaljnje branje (Doliak, 2021: 10).

Motiviranje mladih bralcev za branje umetnostnih besedil in samo branje poteka na osnovnih šolah v okviru književnega pouka in gibanja Bralne značke ter raznih projektov v zvezi z branjem.

»Skladno s sodobnim pojmovanjem branja kot interakcije z besedilom bi tudi književni pouk moral najprej spodbujati učenčevo/dijakovo interakcijo z umetnostnim besedilom in šele po obravnavi njihovih lastnih branj ter doživetij besedila razmišljati o tistih besedilnih prvinah, ki spodbujajo njihovo doživljanje in razumevanje besedil. Taka obravnava s poglobljanjem razumevanja učence navaja h kritičnemu odnosu do lastnega branja in do besedil. Da bi udeleženi na učence/dijake osredinjen pouk branja in književnosti, ki bi uravnoteženo upošteval učence in kakovost besedil, bi si učitelj moral vedno zastavljati vrsto vprašanj: Koga uči in kaj učence zanima ter jim koristi? Ali učenci vedo in se strinjajo, da sta branje leposlovja in bralna zmožnost za njih pomembna? Ali razumejo, kaj in zakaj delajo pri pouku branja? Katere oblike branja in razumevanja besedil učiti na raznih razvojnih stopnjah učencev? Kako prilagajati pouk v skupini učencev, ki v danem času dosegajo različne ravni branja?« (Grosman, 2007: 91–92)

S šolskim branjem (pri pouku, domače branje) se prepleta, povezuje in dopolnjuje branje za bralno značko, sledi istim ciljem. »Toda Bralna značka uspešno dopolnjuje šolsko branje takrat, kadar je osredinjena na doživljanje literature po meri mladega bralca, na razvijanje bralne pismenosti in bralne kulture vsakega bralca posebej, na podpiranje ljubezni in veselja do branja.« (Jamnik, 2018: 1) Cilji ukvarjanja s književnostjo pri pouku oziroma cilji književnega pouka so enaki ciljem bralne značke, tj. razvijanje bralne zmožnosti, razvijanje bralne kulture in pridobivanje književnega znanja. Zanimanje za branje za bralno značko vzbudimo v učencih z različnimi spodbudnimi dejavnostmi (interpretativno branje in pripovedovanje), z ustreznim seznamom priporočenega branja in primernimi aktivnostmi za preverjanje prebranega. Mentor lahko organizira »literarne ure, knjižne razstave, srečanja in pogovore z ustvarjalci, literarne ekskurzije, ogled prireditev in podobno. Branje za bralno značko lahko poveže s kreativnimi delavnicami, šolskim časopisom in z delom šolske knjižnice besedil za branje oziroma pripravi ustrezno oblikovan seznam priporočenega branja za učence ter primerne aktivnosti za preverjanje prebranega.« (Dežman v Doliak, 2021: 19) Dejavnosti pa so učinkovite le, če stremijo k osnovnemu cilju bralne značke, to je k razvijanju bralne kulture, ter če mentor pri njihovem načrtovanju izbira primerne in privlačne vsebine, metode in oblike dela ter pristope (Perko v Doliak, 2021: 18–20).

Bralna značka v osnovni šoli torej ni samo branje za značko, temveč tudi vsi drugi bralni projekti oz. aktivnosti, ki so povezane z njo.

2.2 Spodbujanje k branju za bralno značko prek projekta Bralne urice

Projekt Bralnih uric na naši šoli zajema različne dejavnosti, ki učence spodbujajo k branju in sodelovanju pri bralni znački. Ker je vseh dejavnosti na šoli veliko in so bile marsikatero od njih opisane že v drugih prispevkih, se bomo osredotočili zgolj na nekatere od njih. V nadaljevanju je predstavljena interesna dejavnost Bralne urice, ki poteka za učence na razredni stopnji ter dejavnost z učenci predmetne stopnje, ki po prebranih knjigah omogoča status bralca.

Interesna dejavnost Bralne urice je namenjena učencem od prvega do petega razreda. Zajema branje leposlovnih del (od drugega razreda dalje, ko učenci že samostojno berejo) in branje neliterarnih besedil, ko utrjujemo bralno tehniko s prvošolci. Učenci v večini berejo in poslušajo pravljice. Predbralnimi aktivnostmi in branju sledijo dejavnosti po branju. Z učenci imamo dogovor, da lahko knjige za branje prinesejo tudi od doma. Sicer skrbimo z učenci v okviru dejavnosti za pestrost knjig, ki jih ponuja 'knjižničarnica' (Slika 1), lesena omarica, ki je nameščena pri vhodu v šolo. V 'knjižničarnico'

dajemo knjige, ki smo jih dobili iz knjižnice, ker so bile namenjene odpisu. Učenci prinesejo knjige za 'knjižničarnico' tudi od doma: tako svoje knjige, ki so jih prerastli, kot knjige od svojih staršev in starih staršev. V 'knjižničarnico' odlagajo knjige tudi krajani. Na ta način se povezujejo različne generacije bralcev med seboj. Posebej za dejavnost branja so bile izdelane plezalno-bralne hiške na prostem ob igrišču šole, torej hiške, v katerih lahko učenci berejo tudi med vključenostjo v oddelku podaljšanega bivanja, ne le pri sami interesni dejavnosti.

Učenci s predmetne stopnje povedo, da jim branje omogoča potovanje v domišljjski svet, hkrati pa jim pomaga pri tvorjenju lastnih besedil, saj so mnenja, da več kot berejo, lažje se pisno izražajo.

Dejavnost Bralnih uric poteka v učilnici (in ne nujno za mizo) samo ob deževnem vremenu, sicer pa beremo z učenci na šolskem igrišču, pod drevesi ipd. V učilnico smo v zimskem času namestili malo bolj udoben stol – počivalnik, ki smo ga okrasili. To je bil bralni stol (na njem sedi tisti, ki bere). Učenci so lahko izbrali tudi branje med hojo po prostoru ali med ležanjem na blazini. Ob branju so se na ta način sprostiti in razvijali pozitivno bralno samopodobo. Učencem je v našem primeru branje priložnost za druženje in pogovor ter ustvarjanje (dejavnosti po branju).

Slika 1: 'Knjižničarnica' (foto: Janja Hostnik).

Učence predmetne stopnje spodbujamo k branju z dejavnostjo *status bralca*. Učenci morajo izpolnjevati določene pogoje in upoštevati pravila za pridobitev statusa. S pridobitvijo statusa so učenci vključeni tudi v Bralno značko in so dolžni spoštovati vsa pravila, ki urejajo potek Bralne značke. S statusom učenci pridobijo pravico, da si v šolskem letu lahko dvakrat izberejo datum ustnega ocenjevanja znanja pri katerem koli predmetu. Učenci lahko prvič izkoristijo pravico do napovedanega ustnega ocenjevanja znanja po dveh prebranih knjigah, drugič po vseh prebranih knjigah, ki so za posamezni razred predpisane za osvojitve bralne značke. Pogoj za pridobitev statusa je tudi ta, da učenci pravočasno preberejo predpisane knjige za domače branje ter pri obravnavi domačega branja tudi aktivno sodelujejo.

Učenci, ki prejmejo status bralca, prejmejo tudi kartonček, s katerim pri učiteljih istovetijo svoje ugodnosti, ki so jih pridobili. Na kartončku je zapisan tudi posamezen datum, s katerim so koristili pravico do napovedanega ustnega ocenjevanja.

Z navedenimi dejavnostmi pri učencih spodbujamo branje za užitek in ne branja, ki je obvezno. Učenci se z veseljem in zadovoljstvom udeležujejo in sodelujejo v dejavnostih. S tem se pri njih spodbuja oziroma razvija bralno kulturo. Učencev, ki so vključeni v interesno dejavnost Bralne urice je na matični šoli 12, na treh podružničnih šolah pa povprečno od 8 do 10. Na predmetni stopnji se je v prejšnjem šolskem letu za sodelovanje za pridobitev statusa bralca odločilo le nekaj učencev na posamezen oddelk – to je bila prva priložnost za sodelovanje. S sodelovanjem so gotovo navdušili tudi sošolce in v tem letu ter prihodnjih šolskih letih pričakujemo še več sodelujočih učencev.

Napredek glede bralne motivacije je viden predvsem pri prvošolcih, ki imajo po prebranih literarnih delih še večjo željo po poslušanju pravljic, poleg tega pa imajo že ob obnovi prebranega bogato besedišče in primeren jezikovni slog pripovedovanja. Učenci s predmetne stopnje povedo, da jim branje omogoča potovanje v domišljjski svet, hkrati pa jim pomaga pri tvorjenju lastnih besedil, saj so mnenja, da več kot berejo, lažje se pisno izražajo.

Projekt bi se lahko povezal z drugimi dejavnostmi za spodbujanje branja, ki potekajo na šoli (npr. bralni nahrbtnik ipd.). V tem šolskem letu nameravamo povabiti na Bralne urice tudi babice in dedke učencev, da skupaj z učenci preberejo kakšno

pravljico, ki so jo tudi sami poslušali v svoji mladosti. Tako se bosta povezali dve različni generaciji, hkrati pa se bo spodbudilo tudi prenašanje kulture branja iz starejših na mlajše rodove.

3 Zaključek

Vse več strokovnjakov, ki se ukvarja z branjem in bralnim razumevanjem, opozarja na to, da premalo beremo in da je razumevanje prebranega med vsemi starostmi bralcev slabo. Nujno je spodbuditi starejše in mlade prebivalce, da zanje branje postane navada. Na ta način se bo ohranjala kultura branja in s tem kultura slovenskega naroda in jezika.

V osnovni šoli se učitelji trudimo, da bi branje čim bolj približali učencem, da bi ti brali za lastno zadovoljstvo. V ta namen organiziramo različne dejavnosti. Na naši šoli zgoraj opisane dejavnosti vsekakor pripomorejo k razvijanju bralne kulture. Učenci poročajo, da tako kot radi berejo tudi radi poslušajo – tudi doma jim starši berejo in s tem ohranjajo tradicijo.

Žal pa je med nami tudi veliko učencev, ki se navedenim dejavnostim ne želijo pridružiti. Njihova bralna motivacija je nizka, prav tako bralna samopodoba. Ti učenci povedo, da raje kot tiskana besedila berejo besedila na spletu. Vendar pa branje digitalnih besedil ni enako branju tradicionalne knjige – razlogi, ki govorijo v prid tiskanim besedilom so, da smo pri branju tiskane knjige bolj zbrani ter da je papir trajnejši od računalniških datotek. Najpomembneje pa je, da se linearno branje iz knjig prenaša iz roda v rod in je zato pomembno za tradicijo, ki jo je potrebno ohranjati.

4 Viri in literatura

Doliak, Tjaša (2021): *Bralna značka in motiviranje učencev za branje v osnovnih šolah s slovenskim učnim jezikom na Tržaškem (magistrsko delo)*. Pedagoška fakulteta, Univerza na Primorskem.

Grosman, Meta (2001): Zakaj je bralna zmožnost osnova šolske in poznejše uspešnosti. *Ciciban za starše: brezplačna priloga revij Ciciban in Cicido za starše, vzgojitelje in učitelje*, oktober 2001, str. 8–9. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Grosman, Meta (2005): *Zagovor branja: Bralec in književnost v 21. stoletju*. Sophia, Ljubljana.

Grosman, Meta (2007): Stopenjskost pri usvajanju pismenosti - postopen pouk bralne pismenosti na vseh ravneh šolanja. *Otrok in knjiga*, letnik 34, št. 69, str. 90–93. Pridobljeno 28. 8. 2022 s spletne strani: <http://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:DOC-Y7D5IMAP>.

Grosman, Meta (2009): Kaj je branje in kakšen je bralec v 21. stoletju?. *Otrok in knjiga*, letnik 36, št. 75, str. 21–34. Pridobljeno 28. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.dlib.si/details/URN:NBN:SI:doc-HAENJ9T0>.

Jamnik, Tilka (2018): *Vse, kar bi radi vedeli o bralni znački v osnovni šoli*. Pridobljeno 28. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.bralnaznacka.si/assets/Uploads/VSE-KAR-BI-RADI-VEDELIO-BRALNI-ZNACKI-V-OS.pdf>.

Nacionalna strategija za razvoj bralne pismenosti (2019). Ljubljana: Vlada RS. Pridobljeno 25. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/novice/2020-01-15-nacionalna-strategija-za-razvoj-bralne-pismenosti-za-obdobje-2019-2030/>.

Register nesnovne kulturne dediščine (2019). Ljubljana: Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 17. 10. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MK/DEDISCINA/NESNOVNA/RNSD_SI/Rzd-02_00069.pdf.

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

4. MEDNARODNA KONFERENCA
ŽIVETI KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

4. OHRANJAJMO SPOMIN

RAZISKUJMO (LOKALNO) KULTURNO DEDIŠČINO

EXPLORING (LOCAL) CULTURAL HERITAGE

✉ **Jasmina Zalar** (jasmina.zalar@gmail.com), prof. športne vzgoje, je učiteljica športa na OŠ Žiri. Sodeluje pri pripravi šolskih prireditev ter je vodja rekreacij na različnih ravneh.

Slovenija

Povzetek

V prispevku predstavljamo mladinsko raziskovalno delo na eni izmed slovenskih osnovnih šol, na OŠ Žiri. Tovrstno delo temelji na ustvarjalnosti, uporablja znanstvene metode, rezultati dela pa vsebujejo prvine izvirnosti in novosti – četudi gre za raziskovanje predmetnosti, povezane s tradicionalnim, kakršna naj bi bila kulturna dediščina. Predstavljeni so deležniki raziskovalnega procesa, faze le-tega in podan praktični primer raziskovalne naloge, ki spodbuja odkrivati način življenja včasih in ga primerjati z današnjim. Naloge raziskovalnega področja etnologija ne morejo mimo dejstva, da se je potrebno povezovati z lokalno skupnostjo, lokalno zapuščino in lokalnimi informatorji. Na tak način pouk iz formalne šolske situacije prenesemo izven učilnice, uporabljamo aktivne metode in kar je najpomembnejše – ustvarjalci nismo le učitelji, ampak usvajanje novih znanj sooblikujejo tudi učenci in zunanji sodelavci.

Abstract

The paper presents youth research work at Žiri Primary School. This type of work is based on creativity and uses various scientific methods. The results of students' work contain elements of originality and novelty – even if students explored some traditional content, such as cultural heritage.

Research subjects in the research process, various stages of the research process and a practical example of a research project are presented. The topic of the research project focuses on discovering way of life in the past and compares it with the way of life nowadays. The research projects in the field of ethnology cannot avoid the fact that it is necessary to get involved with the local community, local heritage and local informants. In this way, we take the process of learning and teaching out of a formal school situation, we use active methods and, most importantly, it is not only the teachers who are the creators, but also the students and the external collaborators who are involved in gaining new knowledge.

Ključne besede: bogkov kot, etnologija, kulturna dediščina, mladinsko raziskovalno delo.

Keywords: God's corner, ethnology, cultural heritage, youth research work.

1 Uvod

Raziskovalno delo učencev je na Osnovni šoli Žiri že skoraj 20-letna praksa. Pouk iz klasične formalne situacije se seli izven učilnic, učenci izbirajo teme glede na svoje zanimanje in razpoložljiv čas. Ključno vlogo pri tem ima učitelj – mentor, ki je z vsako nalogo postavljen pred nov izziv. A potrebno je izpostaviti tudi lokalne prebivalce oz. tiste, ki o domačem kraju, razmerah in načinu življenja (v preteklosti) vedo največ in so pripravljeni z učenci svoje misli, občutke in vedenje deliti. V preteklih petih letih je bilo s celotne Gorenjske izdelanih 69 nalog, od tega kar 52 iz Žirov. Konkreten delež teh se uvršča na področje etnologije.

2 Osnovnošolsko raziskovanje

Znotraj dveh različnih gibanj (Mladi raziskovalci za razvoj Žirov in Mladi raziskovalci Slovenije) na Osnovni šoli Žiri poteka vzajemna raziskovalna dejavnost. Le-ta posega na vsa področja človeškega zanimanja; lahko gre za specifične naravoslovne (matematika, kemija, fizika ...) oz. družboslovne (zgodovina, slovenščina, sociologija ...) vede; gre pa tudi za interdisciplinarne vede, ko se teme med seboj prepletajo. S tem želimo na naši šoli pri učencih podkrepiti tista področja oz. posamezne teme znotraj le-teh, ki jih res zanimajo, in jih z državne strani utečena tekmovanja ne pokrivajo. Način tekmovanja je drugačen, kot so ga učenci vajeni, saj – večinoma – na terenu odkrivajo nova znanja, vzroke in posledice. Vedno bolj se poslužujemo raziskovalnih ustanov, tudi zunaj Žirov, ki s svojim načinom dela lahko pomagajo in podkrepijo

osnovnošolsko raziskovanje. Zanimivo pa je povezovanje z lokalnimi podjetniki, industrijo, društvi, kar prav tako doprinese k razvoju same lokalne skupnosti. Tekmovanje poteka na več ravneh – na šolskem gre za predstavitev izdelanih raziskovalnih nalog na šoli, regijska predstavitev je v Naklem, državna pa je običajno v Murski Soboti. Projekt finančno podpira Občina Žiri.

Na Osnovni šoli Žiri, kot že rečeno, stremimo k vzajemnemu povezovanju in sodelovanju raziskovalca in lokalne skupnosti; tako imata oba »akterja« določeno odgovornost za svoj vložek in zadovoljstvo za dosežen rezultat ob izdelani raziskovalni nalogi. V preteklih sedemnajstih letih je bilo v Žireh izdelanih 174 raziskovalnih nalog, ki jih je izdelalo več kot 350 raziskovalcev. Ena od njih je tudi raziskovalna naloga »Bogkov kot in njegove sodobne različice« avtorja Nejca Novaka (2022), ki je v minulem šolskem letu na državni ravni dosegla srebrno priznanje; izseki le-te bodo na določenih mestih podkrepili teoretična izhodišča. Na tem mestu bi bila lahko tudi marsikatera druga odlična naloga, tukaj navedeni citati naj služijo zgolj kot ilustrativen primer osnovnošolskega raziskovanja. Pri tem je pomembno še enkrat poudariti, da si učenec lahko sam razporeja tempo in čas raziskovanja. Na danem primeru se je učenec odločil za to tematiko, ker je s tem opravil birmansko nalogo, ozavestil je tudi položaj križa po žirovskih domovih, obenem pa celotno raziskovanje in tempo le-tega prilagodil svojemu razpoložljivemu času. Kot aktivnemu športniku so mu proste ostale predvsem sobote.

2.1 Etnološka tematika v osnovnošolskem raziskovanju

Etnologija je zgodovinska in primarna veda o vsakdanjem načinu življenja in kulturi etnoloških skupin. Na Slovenskem se je razvila iz razsvetljenskega zanimanja za narodovo zgodovino, življenjske razmere prebivalstva in hotenje po njihovem izboljšanju in nekoliko kasneje v romantiki iz navdušenja nad ljudsko kulturo oz. folkloro. V Sloveniji se je najprej uveljavil termin narodopisje. Z romantičnimi nazori za študij ljudske kulture in zlasti folklore lastnega naroda pa je bila spočeta folkloristika. Etnološko problematiko so nato močno razširili s konceptom načina življenja, kar je zajemalo raziskovanje vsakdanjega življenja različnih družbenih in krajevnih skupin. Prvotno je bilo raziskovanje usmerjeno na ljudsko življenje na slovenskem podeželju, kasneje pa so enakovreden raziskovalni pomen pridobila tudi sodobnost, mestno okolje, kultura delavcev in drugih družbenih skupin (Slavec Gradišnik, 2004: 117). Za izbor etnološke teme se učenci naše šole odločajo z namenom, da se krepí in ozavešča lokalna skupnost, da s svojimi izdelki predstavijo stanje, ki se navezuje na ohranjanje (kulturne) dediščine. Ker etnologije kot (izbirnega) predmeta ni na naši šoli, je mentor lahko učitelj katerega koli predmeta, ki je pripravljen prevzeti vodenje učenca. Zaposleni na šoli smo večinoma Žirovci, zato lokalno skupnost in tradicijo dobro poznamo.

361

2.2 Tema raziskovalnega dela

Ob izbiranju teme mlad človek ugotavlja tudi njen smisel (širši družbeni pomen, aktualnost problema, možno koristnost rešitve). Pri tem ga učitelj izziva z namenom, da prouči literaturo, ki mu bo osvetlila problem. Ob tem pa oceni tudi časovno trajanje dela in na osnovi tega načrtuje dinamiko dela. Pravilen obseg dela omogoča poglobitev v problem in temeljito obdelavo, ki je najboljše zagotovilo za celotno uspešnost dela. Pri opredelitvi vsebine oziroma problema, ki ga mladi raziskovalec raziskuje, se moramo zavedati, da mora biti načrt uresničljiv. Upoštevati je treba učenčeve sposobnosti, razpoložljiva sredstva in pripomočke za delo (Kobal, 1969: 30–32) in že v začetku je treba imeti izoblikovano vizijo, kam in po katere informacije h komu. V Žireh se, kot že povedano, nagibamo k temu, da iščemo, raziskujemo v domačem okolju, saj je le-to učencem zadnje triade osnovne šole najbolj predstavljivo, blizu, po drugi strani pa želimo tudi Žirem in Žirovcem ponuditi določene analizirane zgoščene podatke, ob katerih sicer živimo, a jih ne ozaveščamo.

Avtor v uvodu omenjene raziskovalne naloge je temo iz etnologije obdelal ob pripravi na prejem zakramenta svete birme. Žirovski birmanci namreč v času priprav na zakrament dobijo določene naloge, ki naj bi njihov stik s cerkvijo oz. vero poglobil.

2.3 Faze raziskovalnega dela

Za vsak načrtno organiziran učni proces je značilno, da je sestavljen iz etap, ki si sledijo med potekom aktivnosti po predvidenem zaporedju. Zaporedje posameznih učnih etap pa temelji na logični zgradbi sosledja, ki ga narekuje narava in namen aktivnosti:

2.3.1 Opredelitev raziskovalnega problema

Ena miselno zahtevnih nalog je opredelitev raziskovalnega problema, pri katerem upoštevamo kriterije, kot so: novost, pomen in pričakovana uporabnost rezultatov, zvedavost in interes raziskovalca, strokovnost raziskovalca, oprema, delovni

pogoji, stroški, čas raziskovanja. Vsakega učenca – ne glede na njegovo stopnjo (pred)znanja, usmerjamo k raziskovanju nečesa novega in k temu, da so rezultati uporabni. V našem pogledu je uporabnost rezultatov neko novo vedenje, analiza oz. sinteza določenega problema, področja, teme, nanašajočih se na lokalno skupnost, njihove prebivalce ali objekte.

2.3.2 Pregled in analiza dosedanjih raziskovanj problema

Učenca usmerimo na iskanje različnih virov informacij, elektronskih, pisnih ali ustnih virov. Sprva vedno gledamo globalno, preko monografij, strokovnih, včasih že znanstvenih prispevkov, učencu osvetlimo teoretična izhodišča, ki jih nujno mora poznati, preden se loti raziskovanja. Na tem mestu lokalna skupnost, z izjemo t. i. pilotskih pogovorov, še nima bistvenega pomena, le-ta pride do izraza pri samem raziskovanju – naloga namreč temelji na novih podatkih, ne zgolj seminarsko zapisanih, drugače interpretiranih in povzetih že znanih ugotovitev.

2.3.3 Postavljanje raziskovalnih ciljev

V fazi postavljanja ciljev se vprašamo, ali bomo le opisali nek pojav, ga bomo pojasnili, ugotovili zakonitosti, izdelali napoved. Faza, v kateri se po izkušnjah začne graditi vez mentor : raziskovalec. S tem, ko učenec in mentor izdelata napoved svojega raziskovanja, ima to poleg vplivov na samo raziskovanje tudi višje 'cilje'. Mentor namreč s svojim načinom demokratičnega vodenja, ko je odprt za ideje, dogovarjanja ipd. vpliva na otrokovo doživljanje in socialne odnose. Tako se s pridobljenim zaupanjem učencu povrne oz. se mu krepi samozaupanje in motivacija za doseg rezultata. Mentor zoži raziskovalčeve želje in cilje raziskovanja. Glede na izkušnje osnovnošolci namreč ne postavljajo konkretnih ciljev, svoj problem opišejo preširoko, čemur lahko sledi nevarnost, da se med samim raziskovanjem izgubijo oz. ne vedo, v katero smer nadaljevati.

»Našega župnika sem vprašal, ali je bila kakšna taka raziskava v Žireh že narejena, kmalu pa sem ugotovil, da tudi v splošnem ni predvsem ne teoretičnih zapiskov, nekaj več pa slikovnega gradiva, objavljenega v različnih katalogih, poročil s terena. Eno takšnih želim podati tudi sam in jo predstaviti tudi drugim. Izhajal sem iz svojih »srečevanj« s podobo Kristusa oz. samo križa kot simbola.« (Novak, 2022: 1)

2.3.4 Postavljanje hipotez

Hipoteza je miselni odgovor na naš problem; je eden od možnih odgovorov na zastavljeno vprašanje; je le sredstvo za doseganje cilja. Hipoteza mora biti jasna, preverljiva, izključna (opredelitev za ali proti), enostavna in razumljiva, ni količinsko formulirana. Na tem mestu učenec potrebuje pomoč mentorja, saj osnovnošolski otrok brez predhodnih izkušenj sam še ni sposoben postavljati hipotez. Če že pri postavljanju hipotez vključimo lokalno skupnost, ima naloga zagotovilo, da se bo nanjo navezovala ter v in o njej iskala odgovore.

»Postavil sem si naslednje hipoteze:

- Bogkov kot v tradicionalni obliki po domovih izginja.
- Križ (razpelo) ima večina žirovskih družin, ki hodi v cerkev.
- Več kot polovica križev ima tudi Kristusovo telo.
- Anketirane družine se v veliki meri zatekajo h križu.
- Intervjuvanci križa ne bi odstranili.« (Novak, 2022: 1)

Z metodo opredelimo kako, po kakšnem zaporedju in s kakšnimi sredstvi bomo raziskovali problem. Metode, s katerimi bo mladi raziskovalec prišel do določenih sklepov, prilagodimo njegovi naravi dela.

2.3.5 Določitev programa raziskovanja in izbira metod

Z metodo opredelimo kako, po kakšnem zaporedju in s kakšnimi sredstvi bomo raziskovali problem. Metode, s katerimi bo mladi raziskovalec prišel do določenih sklepov, prilagodimo njegovi naravi dela.

»Osnovno teorijo sem pridobil na podlagi prebrane etnološke teorije o omenjeni temi. Da sem dobil splošno sliko o tem, kam uvrščamo bogkov kot, sem iskal po različnih pisnih virih in fotografskih zbirkah, največ v knjižnici Oddelka za etnologijo, nekaj tudi v drugih etnoloških revijah, zbornikih. Na občini sem pridobil število prebivalcev, v župniji pa splošne podatke o župniji in statistične podatke o (opredeljenih/krščenih) vernikih.

Za raziskavo sem izdelal anketi o mestu razpela v žirovskih gospodinjstvih. Prvo so reševali veroučenci ob pomoči staršev. Ker me je zanimalo, kakšno je stanje pri starih starših, sem v anketo vključil tudi ta vprašanja. Druga anketa je bila enaka prvi, le da ni vsebovala sklopa o starih starših. Ko sem dobil podatke, sem se k določenim družinam odpravil tudi sam in z njimi opravil podrobnejši intervju.

Znanje sem si kasneje razširil v pogovoru z Mihaelo Žakelj, žirovsko kiparko, in Gabrielom Kavčičem, duhovnikom, moralnim teologom, ki zaključuje doktorski študij v Rimu. Z njima sem se pogovarjal predvsem o podatkih, pridobljenih na podlagi anket in mojih označb na terenu.« (Novak, 2022: 9)

2.3.6 Zbiranje informacij

Objavljeno gradivo, podatki terenskih merenj in opazovanj, podatki laboratorijskih meritev, statistični podatki, ustni viri so glavni viri pridobivanja podatkov. Etnološka tematika bistveno črpa iz lokalnega okolja. Bodisi gre za informatorje, ki izpolnijo anketo, oz. so to intervjuvanci, lahko pa gre tudi za predmete proučevanja. Z zavedanjem, da se je življenje v polpretekli zgodovini korenito spremenilo, so najboljši vir lokalnih podatkov starejši ljudje, ki se spominjajo načina življenja včasih in ponosno pripovedujejo o včasih učencem že povsem tujih stvareh. Tovrstni zbir informacij je dober predvsem za družboslovno usmerjene naloge, raziskovanje (kulture) dediščine je brez tega nemogoče. Pri predstavljeni nalogi pa se zdi zanimiva primerjava z italijanskim okoljem, saj je učenec opravil intervju z našim duhovnikom, ki je tisti čas študiral v Vatikanu.

»V wordovem dokumentu sem izdelal anonimni anketi o prisotnosti razpela v žirovskih gospodinjstvih. Anketo je reševalo 66 anketiranih družin, kjer imajo doma veroučenca (kar predstavlja 1/3 vseh veroučencev). Pri večjem številu otrok pa sta v družini dva ali trije veroučenci, tako da je anketo zagotovo reševalo več kot polovica družin tistih otrok, ki hodijo k verouku. Če k temu podatku prištejemo še stare starše po mamini in očetovi strani dobimo podatek o skoraj 200 gospodinjstvih, kar predstavlja skoraj 20 % vseh gospodinjstev v Žireh oz. več kot 25 % vseh žirovskih gospodinjstev, kjer so doma opredeljeni kot verni. Drugo anketo je reševalo 20 anketirancev. Drugi vzorec raziskave predstavljajo intervjuji z gospodinjstvi, za katere sem preko pogovorov izvedel, da ima razpelo oz. bogkov kot v njihovi sredi pomembno vlogo. Z danimi ugotovitvami sem se odpravil na pogovor h kiparki Mihaeli Žakelj, ki izdeluje tudi križe, razpela; z Gabrielom Kavčičem sva se zaradi njegovega študija v Rimu pogovarjala preko e-pošte.« (Novak, 2022: 9–10)

»Teoretične podatke sem pridobil na spletu, nekaj pa tudi prav v knjižnicah, tako v Žireh, Škofji Loki kot tudi v Ljubljani. Najprej sem sestavil »pilotski« vprašalnik, ki sem ga dal petim različnim osebam. Po pogovoru z njimi sem ugotovil, da moram nekatera vprašanja preurediti, zastaviti bolj konkretno ipd. Po sestavi novega vprašalnika sem se pri katehetih pozanimal o veroučencih in jim na urah verouka oddal anketo. Obenem sem razložil, da se del ankete navezuje tudi na razmere pri starih starših, a le, če živijo v Žireh. Obenem sem prosil za fotografijo domačega razpela/bogkovega kota. Drugo anketo mi je pomagala razdeliti mentorica, in sicer pri znancih, za katere je vedela, da imajo doma razpelo. Za vse intervjuje smo se vnaprej dogovorili bodisi preko telefona bodisi preko e-pošte. Pri obisku smo se držali sedanjih razmer oz. smo upoštevali PCT. Intervjuji so bili avdio snemani (in so v celoti prepisani v prilogi), e-sporočilo duhovnika se nahaja v sami nalogi, saj vsebuje tudi komentarje glede podatkov, pridobljenih z anketo in intervjuji.« (Novak, 2022:10)

363

2.3.7 Urejanje in analiza podatkov

Zbrane informacije je treba urediti, kritično ovrednotiti, analizirati (uporaba statističnih metod), pripraviti sklepe. Raziskovalec bo ob mentorjevi pomoči izoblikoval sklepe, ki bodo podkrepili in javnosti predstavili njegovo delo.

»Ko je posamezno anketo izpolnilo določeno število oseb oz. večina veroučencev, sem začel s pregledovanjem podatkov. V Wordov dokument sem prepisal vprašanja in pod njimi pripisal odgovore od najpogostejših do najredkejših oz. pri odprtih vprašanjih prepisal celotne odgovore. Poleg odgovorov sem dopisal tudi število in odstotke, ki predstavljajo delež celote. Prejete fotografije po e-pošti sem shranil v posebno mapo in jih poimenoval s priimkom pošiljatelja, vendar jih – zaradi anonimnosti – v nalogi ne navajam. Enako ne navajam poimenovanj pri obiskanih družinah, s katerimi sem opravil intervjuje, hranim pa jih v posebni mapi. Posnete intervjuje sem prepisal in jih navajam v prilogi. Ko sem zbral vse odgovore, sem se lotil izdelovanja grafov v aplikaciji Excel. Uporabil sem stolpčne diagrame in tortne prikaze. V vse grafe sem vključil tudi odstotke.

Podatke o številu vernikov sem pridobil v žirovski župniji. Ker gre za osebne podatke, sem dobil približno število kristjanov, podrobnejšo statistiko za lansko leto pa mi je posredoval župnik Andrej Jemec. Število vpisanih veroučencev mi je število na posamezni razred posredovala katehistinja. Le-te sem primerjal s šolskimi podatki, ki sem jih dobil v tajništvu šole.« (Novak, 2022: 10–11, 32)

Slika 1: Primer fotografije s terena – Križ s Srcem Marijinim in Srcem Jezusovim (foto: Nejc Novak).

Slika 2: Primer fotografije s terena – Križ z jasicami (foto: Nejc Novak).

2.3.8 Prenos raziskovalnih rezultatov v prakso

Prenos rezultatov v prakso pomeni posredovanje naloge oz. rezultatov (v) javnosti, predavanje, objava. Pri tem gre za dodatno spodbujanje uporabe IKT, kar tudi nasploh pri večini učencev učinkuje stimulatивно. Vse dobljene podatke je treba vnesti v nalogo, enotno načrtovano za vse mlade raziskovalce.

O obliki raziskovalne naloge (naslovna stran, kazalo, povzetek, uvod, vsebinski del, zaključek, seznam literature in priloge) je vsako leto na OŠ Žiri izvedeno predavanje tako za učence kot tudi za njihove mentorje. Predstavitve raziskovalnih nalog na šolski ravni potekajo skupaj, na državnem srečanju potekajo po področjih. Predstavitve je javna in traja največ deset minut. Predstavitvi lahko sledijo vprašanja komisije ali poslušalcev.

BOGKOV KOT

*»Sredi prostora naših usakdanjih skrbi, sredi krepkega, žilavega življenja ljudi, sklanjajočih se k svoji zemlji, da, tudi sredi naših grehov — Čebelnjak milosti, božji kot nad mizo . . .
Nad uso hišo razteza križani Bog svoje roke.*

Slika 3: Primer drsnice s PPT-predstavitve (foto: Nejc Novak).

MojaObčinas.si | Žiri

AKTUALNO NOVICE DOGODKI RAZPISI IMENIK ZAPOSLOITEV

DANES 30°C 16°C JUTRI 33°C 16°C

Dve srebrni priznanji na državnem srečanju Mladih raziskovalcev Slovenije

V ponedeljek, 16. maja 2022, so v Murski Soboti potekali zagovori raziskovalnih nalog, ki so se uvrstile v drugi krog državnega srečanja. Z naše šole sta se jih udeležila Zoja Zupančič z nalogo Tatu (mentorica Vlasta Pečelin) ter Nejc Novak z nalogo Bogkov kot in njegove sodobne različice (mentorica Barbara Petermel). Oba sta si s svojim nastopom prislužila srebrno priznanje. Poleg njiju pa je sedem nalog doseglo bronasto priznanje že v prvem krogu. Vsem avtorjem nalog čestitamo in jim želimo tudi vnaprej čim več vprašanj, na katera lahko pridejo do odgovorov z izdelavo raziskovalne naloge.

Vir: OŠ Žiri

OBJAVLJENO, 2 MESECA NAZAJ

MojaObčinas.si

MojaObčina.si

Pošlji e-pošto avtorju

Slika 4: Zaslonski posnetek novice po državnem srečanju (OŠ Žiri, 2022).

3 Zaključek

Na naši šoli stremimo, da so učenci po izvedbi projekta bogatejši za določene izkušnje, da poglobijo oz. utrdijo svoje znanje z določenega področja, da razvijajo določene sposobnosti, se navajajo na medsebojno sodelovanje, da samostojno prihajajo do določenih spoznanj, se učijo iskati in uporabljati različne vire informacij in da so spodbujene njihove ustvarjalne sposobnosti in zlasti tiste osebnostne lastnosti, ki so pomembne za njihovo uspešno vključevanje v javno življenje in sožitje med ljudmi nasploh (Novak, 1990). Vključitev žirovskih informatorjev, raziskovanje kultur(n)e (preteklosti) našega kraja in sobivanje z njo danes je osnova našega bivanja. To, morda v modificirani obliki bomo prenesli naprej, otrokom, učencem. In oni dalje. Kot sem nekje prebrala, kulturni geni pomenijo gonilo in prihodnost naše družbe. Bodisi v kulturni krajini, načinu življenja – običajih, navadah ali morda le v delu bivanjske kulture, kot ga je raziskal učenec v tem prispevku predstavljeni raziskovalni nalogi. Zagotovo pa je najpomembnejše, da vsak odgovor odpre več vprašanj – tega se zavedamo tako mentorji in enako opazujemo ob raziskovalcih.

4 Viri in literatura

- Kobal, Edvard (1989): *Raziskovanje je odkrivanje novega znanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Mladi raziskovalci (b. d.). *Zveza za tehnično kulturo Slovenije*. Pridobljeno 6. 6. 2022 s spletne strani: <http://www.zotks.si>.
- Mladi raziskovalci za razvoj Žirov (b. d.). OŠ Žiri. Pridobljeno 6. 6. 2022 s spletne strani: <http://www.osziri.si>.
- Novak, Helena (1990): *Projektno učno delo: drugačna pot do znanja*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.
- Novak, Nejc (2022): *Bogkov kot in njegove sodobne različice*. Raziskovalna naloga. Žiri: Osnova šola Žiri.
- OŠ Žiri (2022): *Dve srebrni priznanji na srečanju mladih raziskovalcev Slovenije*. MojaObcina.si. Pridobljeno 6. 6. 2022 s spletne strani: <https://www.mojaobcina.si/ziri/novice/mladi/dve-srebrni-priznanji-na-drzavnem-srecanju-mladih-raziskovalcev-slovenije.html>.
- Raziskovalna dejavnost (b. d.). *Biotehniški center Naklo*. Pridobljeno 6. 6. 2022 s spletne strani: <http://bc-naklo.si>.
- Slavec Gradišnik, Ingrid (2004): Etnologija (Gesla). V Angelos Baš (ur.): *Slovenski etnološki leksikon*. Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Srečanje mladih raziskovalcev Slovenije* (2007). Ljubljana: Zveza za tehnično kulturo Slovenije.

KULTURNI DAN S FOLKLORNIM MUZIKALOM

CULTURAL DAY WITH A FOLKLORE MUSICAL

✉ **Vanja Hočevar** (vanja.hocevar@os-marijevere.si), prof. slovenščine, je šolska knjižničarka na Osnovni šoli Marije Vere, Kamnik. Kot članica folklorne skupine *Tine Rožanc* je bila dve leti umetniški vodja reprezentativne skupine. Svoje znanje o ljudskem izročilu prenaša na šolsko Otroško folklorno skupino.

Slovenija

Povzetek

Na Osnovni šoli Marije Vere že več kot deset let deluje Otroška folklorna skupina *Verine zvezdice*, v kateri učenci spoznavajo slovensko ljudsko plesno, oblačilno in pevsko izročilo ter različne slovenske običaje. Ob 10-letnici folklorne skupine smo pripravili folklorni muzikal *Desetnica* in ga v sklopu kulturnega dne predstavili celotni šoli. V muzikalu je šlo za preplet treh slovenskih ljudskih zgodb in različnih običajev. Kulturni dan je bil zasnovan tako, da so učenci v šoli obnovili svoje znanje o ljudskih pravljicah, nato spoznali vse tri ljudske pravljice, jih prebrali oz. jih poslušali v obliki zvočnih pravljic in spoznali še različne ljudske običaje. V Domu kulture Kamnik je sledil ogled 45-minutne predstave, v kateri je nastopilo kar 55 otrok, od tega 21 folklornih plesalcev, 9 ljudskih godcev in 25 pevcev, učenka 7. razreda pa je poskrbela za grafično podobo. Tako smo uspeli združiti različna področja ljudskega izročila, s katerimi so se spoznali učenci celotne šole. Odzivi so bili zelo pozitivni, posledično pa se je tudi zanimanje za udeležbo v naši folklorni skupini precej povečalo, s čimer lahko še bolj uspešno skrbimo za ohranjanje slovenskega ljudskega izročila.

Abstract

The Children's folklore group *Verine zvezdice* has been operating at the Marije Vere primary school for more than 10 years. The group allows students to learn about various Slovenian folk dances, singing, and clothing traditions, as well as various Slovenian customs. On the 10th anniversary of the group, we prepared a folklore musical *Desetnica* and presented it to the entire school as a part of the cultural day. The musical featured three interwoven Slovenian folk stories and different customs. The cultural day was structured so that students first revised their knowledge of Slovenian folk tales at school and then learned about the three folktales, which they read and / or listened to. They also learned about various customs. That was followed by a 45-minute show at the Kamnik House of Culture, in which 55 children performed; 21 folklore dancers, 9 folk singers and 25 singers, while a 7th-grade student created the graphic image. We succeeded in combining various areas of folk traditions and allowed all students of the school to learn about them. The reactions were very positive, and consequently the interest of students in participating in the folklore group considerably increased, which gave us a strong impetus to preserve the Slovenian folk tradition with even more enthusiasm.

Ključne besede: folklorni muzikal, kulturni dan, slovenska kulturna dediščina, slovensko ljudsko izročilo, učenci, ustvarjalnost.

Keywords: folklore musical, cultural day, Slovenian cultural heritage, Slovenian folk tradition, pupils, creativity.

1 Uvod

Folklorna dejavnost predstavlja velik del slovenske kulturne dediščine. Mladina ima velikokrat zaničevalen odnos do folklornih kostumov in ljudske glasbe, ki sta pomemben del naše identitete in tradicije, ki se bo ohranila le tako, če prenašamo znanje in spoštljiv odnos do nje iz roda v rod.

Na Osnovni šoli Marije Vere že vrsto let deluje Otroška folklorna skupina *Verine zvezdice*. Vsako leto s skupino pripravimo krajšo koreografijo, s katero se predstavimo na šoli, na lokalnih prireditvah in na območnem srečanju, ki ga organizira Javni sklad RS za kulturne dejavnosti (JSKD), z veseljem pa se odzovemo na vabila na prireditve tudi izven Kamnika. Sprva so v folklorni skupini plesali zgolj mlajši učenci, vsako leto pa se je starostna meja zvišala, saj je otrokom ta dejavnost zelo všeč. V njej so se našli, v skupini se dobro počutijo, vedno je upoštevano njihovo mnenje, z nastopi krepijo svojo samozavest in pozitivno samopodobo. A starejši ko so, več je pritiskov vrstnikov in težko jim je nastopati vpricho njih.

Zato smo se leta 2019 ob 10-letnici otroške folklorne skupine odločili, da predstavimo folklorno ustvarjanje in nasploh slovensko ljudsko izročilo na zanimiv, privlačen in sodoben način ter tako prikažemo učencem, da je le-to pomemben del ne le nas kot posameznikov, temveč tudi naše družbe in države. Poleg tega veliko področij slovenske kulturne dediščine sploh ne poznajo, na primer razne običaje, verovanja in zgodbe, ki so zelo zanimivi in bi bilo škoda, če bi utonili v pozabo. Zato je pomembno, da vedenje o njih prenašamo iz roda v rod in da moramo na kulturo svojih prednikov gledati s spoštovanjem. Ker imamo na šoli tudi veliko otrok priseljencev iz tujine, smo si želeli, da spoznajo in začutijo ljudsko izročilo in kulturo kraja, kamor so se priselili, in da tudi sami postanejo del njega.

Tako smo si zamislili, da bi prepletili vokalno, inštrumentalno, plesno, oblačilno in literarno ljudsko izročilo z gledališčem in likovno umetnostjo ter si pri tem nekoliko pomagali tudi s tehnologijo. Vse to smo združili v folklorni muzikal in ga pred učenci celotne Osnovne šole Marije Vere 16. maja 2019 predstavili na odru Doma kulture Kamnik. Dopoldne sta se tam odvili dve predstavi (najprej za učence razredne, potem pa še predmetne stopnje), popoldne ob 18.00 pa še za zunanje obiskovalce.

Učenci so si predstavo ogledali v sklopu kulturnega dneva. Pred predstavo so spoznali vse literarne predloge (tri ljudske zgodbe) in šege, ki so bile zajete v predstavi.

2 Teoretični del

2.1 Slovenska kulturna dediščina

Republika Slovenija ima bogato in raznoliko kulturno dediščino, ki je vrednota v vseh svojih pojavnih oblikah. Je pomemben in nedeljiv del lokalne, regionalne, nacionalne in evropske identitete, predstavlja kakovost življenjskega okolja in je ključni vir uravnoteženega razvoja regij ter Republike Slovenije. Pravica do dediščine spada med človekove pravice, saj ohranjanje dediščine in njena trajnostna uporaba spodbujata človekov družbeno-kulturni razvoj, izboljšujeta pa tudi kakovost življenja. Prav tako ima dediščina pomembno vlogo pri graditvi bolj povezane, mirne in demokratične družbe ter obenem pospešuje trajnostni razvoj, spodbuja kulturne raznolikosti in sodobne ustvarjalnosti (Kulturna dediščina, b. d.).

Na spletnem portalu Fran, kjer so zajeti različni slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša – ZRC SAZU, je v Urbanističnem terminološkem slovarju po Zakonu o varstvu kulturne dediščine besedna zveza kulturna dediščina definirana kot »viri in dokazi človekove ustvarjalnosti, dobrine, podedovane iz preteklosti, ki se odlikujejo po izjemni zgodovinski, kulturni in umetniški vrednosti, npr. nepremična, premična in živa dediščina.« (Urbanistični terminološki slovar, 2015).

Pod *nepremično dediščino* štejemo nepremičnine ali njihove dele z vrednotami dediščine, na primer arheološka najdišča, stavbe, parki in vrtovi, spominski objekti in kraji ... (Nepremična dediščina, b. d.), pod *premično dediščino* pa premičnine oz. predmete, ki jih v veliki meri hranijo zasebni muzeji, verske skupnosti, društva, podjetja in posamezniki (Muzeji in premična dediščina, b. d.). Kot zadnja je navedena živa dediščina. Tako poimenovanje je dobila v Zakonu o varstvu kulturne dediščine (ZVKD-1), kjer je bila prvič formalno opredeljena leta 2008, leta 2016 pa je bil v noveli ZVKD-1D uveden izraz *nesnovna dediščina*. Le-ta besedna zveza predstavlja nesnovne dobrine, kot so prakse, predstavitve, izrazi, znanja, veščine, in z njimi povezani premičnini in kulturni prostori, kjer se ta dediščina predstavlja ali izraža in jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prenašajo iz roda v rod in jih nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino (Nesnovna dediščina, b. d.).

2.2.1 Ohranjanje nesnovne kulturne dediščine

Pod tem poimenovanjem, ki predstavlja najmlajšo kategorijo kulturne dediščine, so obravnavani pojmi o tistih nesnovnih sestavinah duhovne, družbene in tudi materialne kulture, ki zaradi svojih temeljnih lastnosti niso bili in ne morejo biti nikoli tako nedvoumno opredeljeni, kot so grad, cerkev, hiša, mlin, podzemeljska jama, zemljiška razdelitev ali drevo. Vrsta izročil postane vidnih, slisnih in tudi otipljivih šele, ko jih predstavijo in poustvarijo pevci, godci, igralske skupine ali ko določena izkušnja in znanje pridobi jasno materialno izraženo obliko v delu tesarja, krovca, zidarja ali izumitelja. Leta 2003 je Unesco sprejel Konvencijo o varstvu nesnovne kulturne dediščine, katere poglobilni namen je ohranitev različnih identitet narodov in etničnih skupnosti v najširšem materialnem, družbenem in duhovnem obsegu (Bogataj, 2005: 5).

Nesnovno kulturo lahko v grobem razdelimo na nekaj zvrsti, in sicer: *gospodarska znanja in veščine* (obrtniška znanja, čebelarstvo, rudarstvo ...), *znanja o naravi in okolju* (znanja o rastlinskem in živalskem svetu, zdravilstvo ...), *ustno izročilo in ljudsko slovstvo* (narečja, pregovori, pesništvo, pripovedništvo ...), *šege in navade* (letne, delovne šege, šege življenjskega kroga ...), *uprizoritve in predstavitve* (plesi, glasba, petje, folklorna dejavnost, igre ...), *verovanja* itd. (Vrste in tipi nesnovne dediščine, b. d.).

Ker je nesnovna dediščina res otipljiva oziroma vidna in slišna šele z uprizoritvijo, je zelo pomembno, da se to znanje prenaša iz roda v rod oziroma da se prikaže naslednjim generacijam. V našem folklornem muzikalu, ki smo ga uprizorili v sklopu kulturnega dneva, smo zajeli in predstavili precej širok nabor nesnovne kulturne dediščine, predvsem zadnja štiri našeta področja.

2.2.2 Prikaz pretekle oblačilne kulture na Slovenskem

Ko govorimo o folklorni dejavnosti, je zelo pomembna sestavina celotne podobe kostumska podoba. Po zgornji definiciji oblačila iz preteklih obdobij lahko štejemo v premično kulturno dediščino. Vendar je potrebno na tem mestu paziti pri opredeljevanju. Oblačila, ki jih imajo plesalci in glasbeniki v folklornih skupinah, imenujemo folklorni kostumi. Plesalci ne nastopajo v originalnih oblačilih, predmete oblačilne dediščine namreč danes hranimo predvsem v muzejih. Folklorni kostumi oziroma oblačila, v katerih plešejo folklorni plesalci, so rekonstrukcija oblačil iz določenega obdobja glede na družbeni stan, namen uporabe ... Pri preučevanju oblačilne kulture in izdelavi folklornih kostumov je potrebno paziti pri interpretaciji virov, saj nam lahko povsem popačijo podobo. Za izdelavo oblačil v obdobju pred 19. stoletjem so na voljo predvsem slikovni, kiparski in pisni viri ter zapuščinski inventarji in oporoče, za 19. stoletje so ti viri bogatejši, saj je precej predmetov oblačilne dediščine ohranjenih v muzejih, za konec 19. in začetek 20. stoletja pa so zelo pomembni viri tudi fotografije in ustni viri (Knific idr., 2017: 149–151).

Oblačila, ki jih imamo v Otroški folklorni skupini Verine zvezdice, prikazujejo oblačilno kulturo otrok na prelomu iz 19. v 20. stoletje v mestu Kamnik. To so meščanska in obrtniška oblačila, nastala pa so na podlagi fotografskega gradiva. S kostumiranjem folklorne skupine smo začeli že leta 2012, vsako leto dokupimo kostume, saj otroci hitro rastejo, od leta 2017 pa smo začeli kupovati tudi obutev in pokrivala, tako da je z vsakim letom kostumska podoba naše skupine še bolj dodelana. Za našo kostumografijo že od samih začetkov skrbi gospa Helena Trobentar, čevlje pa naročamo pri znanem čevljarju gospodu Primožu Štajnarju.

Plesalci in glasbeniki iz naše folklorne skupine se predstavljajo v teh folklornih kostumih, saj predstavljajo lokalno folklorno oziroma ljudsko plesno izročilo. Ker smo v muzikalu predstavili tudi belokranjsko jurjevanje, pa smo si morali za to točko izposoditi belokranjska folklorna oblačila. Izposodili smo si jih v podružnični osnovni šoli na Suhorju pri Metliki. S tem smo vzpostavili sodelovanje med šolama, gledalci pa so lahko videli, da se je oblačilna kultura razlikovala po različnih slovenskih pokrajinah.

3 Realizacija projekta

3.1 Nastajanje predstave

Z otroško folklorno skupino, ki sem jo morala zaradi starostnega razpona razdeliti na dva dela, na starejšo od 4. do 8. razreda in mlajšo od 1. do 3. razreda, smo uprizorili kar 45-minutni folklorni muzikal. Pri plesnem delu mi je pomagala sodelavka Marjetka Usar. K projektu sem povabila še pevce iz Mladinskega pevskega zbora Verine zvezdice ter ljudske godce, ki so vadili pod mentorstvom učiteljice glasbe Alenke Markus, učenka 7. razreda pa je pod mentorstvom učiteljice likovnega pouka Irene Zagožen poskrbela za grafično podobo. S pomočjo grafičnega oblikovalca Jožka Pušiča je nekaj njenih ilustracij zaživelo tudi v obliki animacij, s čimer smo se približali gledalcem. Poleg teh vizualnih efektov smo se poslužili tudi ustvarjanja vzdušja z lučmi, uporabili pa smo tudi zvočne efekte (na primer nevihta). Za tehniko je poskrbel Mladinski center Kotlovica. Pri poteku celotne zgodbe smo si pomagali s pripovedovalcem, katerega glas se je zaslísal v ozadju na začetku, vmes in na koncu predstave. Vmesne zgodbe so nastopajoči uprizorili preko petja, glasbe in plesa. Pri tem pa ni bil zadosti zgolj ples, temveč so morali določene situacije prikazati tudi z gestami in mimiko. Zato nam je pri gledališkem delu pomagala zunanja mentorica Anja Završnik, znana kamniška umetnica (znana tudi pod imenom Anja Bezlova). V predstavi smo tako zajeli vokalno, inštrumentalno, plesno, literarno in likovno ter seveda gledališko področje kulture, pri tem pa smo predstavili tudi oblačilno kulturo otrok v mestu Kamnik na prehodu iz 19. v 20. stoletje. Vsi ti elementi so se prepletli na odru Doma kulture Kamnik.

3.1.1 Vsebinska zasnova folklornega muzikala Desetnica

Z vsebinsko zasnovo sem zajela kar nekaj zvrsti nesnovne dediščine, in sicer ljudsko slovstvo; šege in navade ter ljudska verovanja. V tem folklornem muzikalu, ki nosi naslov Desetnica, je bilo izpostavljeno staro ljudsko verovanje, da mora deseti zapovrstjo rojeni otrok istega spola po svetu. Desetnik (deseti brat) ali desetnica sta se do danes ohranila v ljudskem izročilu Slovanov, Baltov in Ircev kot zaznamovana oziroma predestinirana višjim ciljem. Zato imata nadnaravne (magične) sposobnosti, znata zdraviti, vedeževati, svetovati, razumeta živali in rastline, lahko tudi kaznujeta, povzročita smrt, nevihto

... Po nekaterih verovanjih naj bi bil deseti otrok božanstvo, demonsko bitje, jasnovidec ali vrač, po drugi strani pa tudi žrtev oziroma desetina, namenjena nekemu boštvu.

Okvirna zgodba se začne s tem, da sta grajska gospa in gospod, ki sta imela že devet hčera, upala, da se jima bo kot deseti otrok rodil sin, toda usoda je tako želela, da sta dobila deseto hčer, kar je pomenilo, da mora v svet. Ko je mati hčeram rezala kruh, se je vedno smejala, le pri najmlajši si je brisala solze. Deklica jo je venomer spraševala, kaj je narobe, in ko je bila dovolj stara, ji je mati povedala vso resnico. Do desetnice je priletel droben ptiček s prstanom v kljunčku in ji rekel, naj ga mati zamesi v kruh, nato pa naj ga razdeli med hčere. Tista, ki bo dobila prstan, bo šla po svetu. Komaj je desetnica ugriznila v svoj kos kruha, se je že zalesketal prstan in ker je usoda tako hotela, je šla na pot. Prvo noč v gozdu sta ji hrast in smreka svetovala, naj ne prespi pod njima, temveč naj gre pod gaber, saj bo ponoči neurje in vanju bo treščila strela, gaber pa bo ostal nepoškodovan. Tako se je res zgodilo.

Desetnica je nato potovala iz kraja v kraj in po dolgem času je prišla spet nazaj v svoj domači kraj. Ravno takrat, ko se je možila njena najstarejša sestra. Desetnica je na domačem gradu prosila za prenočišče, a jo je mati, ki je ni prepoznala, zavrnila. Ko si je deklica obrisala solzo, jo je mati prepoznala po prstanu na roki in jo prosila, naj ji odpusti in ostane na gradu, a bilo je prepozno. Deklica jo je razočarana zavrnila in odšla naprej po svetu.

Po sedmih letih tavanja po svetu je prišla v kraj, kjer so zvonili zvonovi. Ljudje so ji povedali, da je grajska gospa zelo bolna, poleg nje je devet hčera, a nikakor ne more umreti. Desetnica je šla do grajske gospe, svoje matere, in ko jo je leta zagledala in prepoznala, je pomirjena umrla.

Ta ljudska zgodba, ki jo je priredil Fran Milčinski, nam je služila kot okvirna zgodba. Večino zgodbe sem ohranila, le vmes, ko je desetnica potovala po različnih krajih, sem dodala srečanja z različnimi ljudmi, njeno pot pa sem na koncu poskušala tudi zaključiti ali osmisлити. V moji priredbi je edina večja sprememba ta, da desetničina mati na koncu zgodbe na odru ni umrla, temveč je zaradi hčerinega odpuščanja ozdravela.

V to okvirno zgodbo sem vstavila še nekaj drugih zgodb oz. dogodkov, ki so se zgodili na njeni poti. Tako je srečala *pastirčka* iz istoimenske istrske ljudske pravljice in mu z vejami pomagala zaščititi tri vile, zato sta bila oba nagrajena. Dečku se je znatno povečala čreda živine, desetnici, ki je imela že dovolj 'vandranja' po svetu, pa so vile namignile, da je pravi dom tam, kjer je doma tudi veselje. Tako se je odpravila po svetu in iskala veselje. Pot jo je zanesla v različne dežele, srečala je tudi belokranjske jurjaše, ki so vodili *Zelenega Jurija*. Tako smo na odru prikazali koledarsko oziroma letno šego, ki se v Beli krajini vsako leto odvija 24. aprila. Nastopajoči so uprizorili vodenje Zelenega Jurija od hiše do hiše s prošnjami za darove, s čimer se zagotovi dobro letino pri hiši, Zeleni Jurij pa je znan tudi po tem, da odganja zimo.

Slika 1: Prikaz jurjevanja, v ozadju poje pevski zbor (foto: Franci Brezar, 2019).

Desetnica se je nato spomnila, da je bila doma srečna in vesela, zato se je vrnila v rojstni kraj in se pomešala med domače otroke, ki so ji povedali, da se moži njena najstarejša sestra, zato se je odpravila domov. Tako smo prikazali šego ob pomembnem življenjskem mejniku – poroki (mati je blagoslovila hčer tik pred poroko). Desetnice, ki je ravno takrat prišla na grajsko dvorišče, mati ni prepoznala, zato jo je napodila. Desetnica je žalostna in razočarana odšla naprej po svetu. Ko je bila že spet dolgo naokrog, je naletela na deklico s piščalko (gre za priredbo dobrepoljske ljudske pripovedke *Čudežne goslice*, le da v naši priredbi ni violine, temveč piščalka, ki se velikokrat pojavlja v ljudskih pravljicah tudi v drugih državah). Njena piščalka ima takšne moči, da vsak, ki zasliši glasbo iz te piščalke, pleše in se ne more ustaviti. Deklica s piščalko, ki je videla veliko sveta, ji je zaupala, da je njena mati hudo bolna, zato je desetnica pohitela domov.

Slika 2: Deklica s piščaljo pove desetnici, da je njena mama hudo bolna (foto: Franci Brezar, 2019).

Kot sem omenila, v prvotni pravljici mati na koncu umre, a ker sem želela bolj pozitiven in optimistično naravnani zaključek, v naši priredbi mati ozdravi. Med njima z desetnico pride do sprave, zato jo mati prosi, naj se vrne domov. Toda desetnica je v tem času spoznala, da je njen dom tam, kjer je veselje, veselje pa je doma povsod, kjer so doma prijazni ljudje, predvsem otroci. Zato se je naša predstava zaključila z zadnjo kitico ljudske pesmi 'Preljubo veselje, oj, kje si doma' (Poslednjič veselje šele zasledim, / na vaško ledino pridirjam za njim. / Glej, tamkaj z otroki prijazno igra, / jim kratek čas dela, pri njih je doma).

3.1.2 Uprizoritev in predstavitev

Folklorna dejavnost je odrska umetnost, ki je večplastna, saj vključuje ples, vokalno in instrumentalno glasbo ter kostume. Navdihuje se v preteklosti, jo interpretira, poustvarja, rekonstruira in tudi stilizira (Knific idr., 2017: 7). Ravno zaradi tega je bilo potrebno res veliko dela, zato smo s folklornimi plesalci začeli z vajami že septembra. Celotno skupino sem razdelila na dva dela, ki sta plesno vadili posebej, razen v skupnih točkah. Vsaka skupina je imela po eno svojo plesno točko, skupaj sta plesali v eni točki, vmes pa je bilo manj krajših točk z manj plesalci (na primer mati deli kruh, sestre se poslavlajo ...).

Imeli smo še dodatne gledališke vaje, kjer so učenci delali na mimiki obraza in igri. Vmes smo imeli tudi en intenzivni vikend – v petek popoldne in v soboto zjutraj smo vadili v šolskih prostorih, čez noč pa prespali v šolski knjižnici. Takrat smo povezali vse koščke in dodelali posamezne prizore. Ker so učenci preživeli veliko časa skupaj, so se še dodatno spoznali in povezali. Med njimi se je stkala prav posebna vez; starejši učenci so postali zaščitniški do mlajših, zanje skrbeli in jim pomagali pri plesih in pozneje na nastopu pri preoblačenju.

Slika 3: Skupna plesna točka starejše in mlajše folklorne skupine (foto: Franci Brezar, 2019).

Večina otrok (razen seveda prvošolcev) je bila v folklorni skupini že več kot eno leto, zato so že dobro poznali sistem dela, tudi nekateri ljudski plesi so jim bili znani. Na vajah so starejši učenci priskočili na pomoč mlajšim in jim pokazali kakšen korak, jim pomagali pri pozicijah ... Učenci so na vajah najprej morali usvojiti sam ples, šele potem smo se lahko lotili gledaliških vaj. Naučili so se gorenjske (zibenšrit, požugano, brcpolko, špicpolko, rašplo, visoki bolcar, mrzulin, ceprle, štajeriš, sotiš) in belokranjske ljudske plesne (Lepa Anka; Tribučko kolo; seljančico in prikaz jurjevanja). To je kar velik nabor ljudskih plesov. Veliko smo se jih naučili že v preteklih letih, zato smo jih sedaj samo ponovili, nekaj pa smo se jih morali naučiti na novo. Poleg ljudskih plesov sem v koreografijah zajela še nekaj ljudskih iger, ki so bile prikazane preko plesa (na primer ristanc, skrivalnice, igre z vrvjo ...).

Slika 4: Prikaz igre z vrvjo; desetnica skače čez vrv v ritmu glasbe (foto: Franci Brezar, 2019).

Zelo pomembno vlogo sta imela tudi pevski zbor in orkester ljudskih godcev. Zgodba na odru se je poleg preko pripovedovalca in glasbe odvijala tudi preko ljudskih pesmi (Ena ptička; Sijaj, sijaj sončece; Zeleni Jurij; Lepa Anka; Tribučko kolo; Kad si cigo zaželi ... (seljančica); Adijo pa zdrava ostani; Preljubo veselje), plesalci in pevci pa so lahko peli ob spremljavi orkestra ljudskih godcev v sestavi harmonikarja in flavtistke ter glasbenikov na ljudskih glasbilih (lončeni bas, perilnik, tolkala v obliki paličic, grablje, glineni ptički), vključili pa smo tudi citre.

Na eni strani smo imeli okvirno zgodbo s pripovedovalcem, na drugi strani pa več krajših plesnih, pevskih in glasbenih točk, ki so bile vtakane v zgodbo. Vlogo desetnice, ki se na odru pojavlja v vseh koreografijah oziroma celih 45 minut, je odlično odigrala in odplesala učenka 2. razreda. V predstavi je nastopilo kar 55 otrok, od tega 21 folklornih plesalcev, 9 ljudskih godcev in 25 pevcev.

Slika 5: Zaključek predstave; vsi nastopajoči z mentoricami (foto: Franci Brezar, 2019).

3.2 Izvedba kulturnega dneva

Ko je bila predstava pripravljena, to je bilo v drugi polovici maja, smo pripravili kulturni dan. Prvi dve šolski uri sta potekali tako, da so učitelji z učenci preko power point projekcije obnovili znanje pravljic, nato pa so jim predstavili vse tri osrednje pravljice (jih prebrali ali pa poslušali zvočne pravljice), šege in verovanja, povezana s predstavo. Potem so se peš odpravili na v Dom kulture Kamnik, kjer so si ogledali folklorni muzikal Desetnica.

Zaradi te predstave se je naslednje šolsko leto prijavilo še več otrok v folklorno skupino in k ljudskim godcem. Veliko jih je bilo celo s predmetne stopnje, kar pomeni, da smo dosegli cilj, in naslednje šolsko leto smo ponovili predstavo s še večjim številom nastopajočih.

4 Zaključek

Predstava je uspela in tudi gledalci, ki so bili dobro pripravljene nanjo in zato še bolj pozorni na posamezne detajle, so jo zelo dobro sprejeli. Všeč jim je bila celotna zgodba in način, kako smo jo predstavili. Precej otrok je v šoli pristopilo do mentoric in pohvalilo predstavo. Zaradi te predstave se je naslednje šolsko leto prijavilo še več otrok v folklorno skupino in k ljudskim godcem. Veliko jih je bilo celo s predmetne stopnje, kar pomeni, da smo dosegli cilj, in naslednje šolsko leto smo ponovili predstavo s še večjim številom nastopajočih.

Tako smo uspeli predstaviti ljudsko izročilo v zelo velikem obsegu in jo povezati s sodobnimi pristopi, ki so učencem pokazali, da je lahko tudi kulturna dediščina še kako zanimiva in aktualna in da je pomembno, da jo cenimo in negujemo.

5 Viri in literatura

- Bogataj, Janez (2005): *Nesnovna kulturna dediščina*. Ljubljana: Zavod za varstvo kulturne dediščine Slovenije.
- Fran, slovarji Inštituta za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU (2021). Ljubljana: Inštitut za slovenski jezik ZRC SAZU. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani: <https://fran.si>.
- Knific, Bojan; Simetinger, Tomaž; Šivic, Urša idr. (2017): *Priročnik za folklorno dejavnost*. Ljubljana: Javni sklad Republike Slovenije za kulturne dejavnosti.
- Kropej, Monika (2001): Desetništvo v ljudskem izročilu. *Traditiones (Ljubljana)*, letnik 30, številka 1, str. 151–168. Pridobljeno 1. 9. 2022 s spletne strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-AOP5KX2D/fa50b8d5-f79a-4db5-b159-68dbfbfaaea5/PDF>.
- Kulturna dediščina* (b. d.). Ljubljana: Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 29. 8. 2022 s spletne strani <https://www.gov.si/podrocja/kultura/kulturna-dediscina/>.
- Muzeji in premična dediščina* (b. d.). Ljubljana: Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 29. 8. 2022 s spletne strani <https://www.gov.si teme/muzeji-in-premicna-dediscina/>.
- Nepremična dediščina* (b. d.). Ljubljana: Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 29. 8. 2022 s spletne strani <https://www.gov.si teme/nepremicna-dediscina/>.
- Nesnovna dediščina* (b. d.). Ljubljana: Direktorat za kulturno dediščino, Ministrstvo za kulturo. Pridobljeno 29. 8. 2022 s spletne strani <https://www.gov.si teme/nesnovna-dediscina/>.
- Urbanistični terminološki slovar* (2015). Ljubljana: Urbanistični inštitut Republike Slovenije in Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša, Založba ZRC. Pridobljeno 2. 9. 2022 s spletne strani: [https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/urbanisticni/iskalnik?iztocnica=kulturna %20dediscina](https://isjfr.zrc-sazu.si/sl/terminologisce/slovarji/urbanisticni/iskalnik?iztocnica=kulturna%20dediscina).
- Vrste in tipi nesnovne dediščine* (b. d.). Ljubljana: Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine, Slovenski etnografski muzej. Pridobljeno 3. 9. 2022 s spletne strani www.nesnovnadediscina.si/sites/default/files/ZVRSTI_IN_PODZVRSTI_2011.pdf.
- Zakon o spremembah in dopolnitvah Zakona o varstvu kulturne dediščine – ZVKD-1D (2016). *Uradni list RS*, št. 32/16 (6. 5. 2016).
- Zakon o varstvu kulturne dediščine – ZVKD-1 (2008). *Uradni list RS*, št. 16/08 (15. 2. 2008).

Priloga

DAN DEJAVNOSTI (Kulturni dan Desetnica):

Oprema in pripomočki:	PP-prezentacija Pravljica/pesem Desetnica (2 različici – pesem in pravljica) Istrska pravljica Pastirček – besedilo in zvočni posnetek Dobrepoljska pripovedka Čudežne goslice (besedilo) Čudežna piščalka (besedilo) Čarobna piščal (besedilo/zvočni posnetek) Ljudski običaj »jurjevanje« in Zeleni Jurij (video posnetka)
Vzgojno izobraževalni cilji:	Zvočni posnetki pravljič (glasno branje pravljič, zvočna posnetka pravljičice Pastirček in češke pravljičice Čarobna piščal, video posnetek običaja Zeleni Jurij) <ul style="list-style-type: none"> • Spoznajo, doživljajo, razumejo in vrednotijo zgodbo (dogajanje, odnosi med osebami ipd.) ... • Spoznavajo slovensko ljudsko izročilo in s tem našo kulturno dediščino. Gledališka predstava – Desetnica (plesno-glasbena predstava) <ul style="list-style-type: none"> • razumejo dramsko dogajanje in odnose med dramskimi osebami; ločijo glavno in stransko dogajanje – pozorni so na to, kako so v predstavi prikazani (neposredno oziroma posredno), • spoznavajo prvine gledališke predstave (dejanje, prizori, igralci, igra, kostumi, scena, rekviziti, luč, osvetlitev, spoznajo pojem gledališka priredba.
Učne oblike:	individualna in skupinska oblika dela
Učne metode:	metoda projekcije oz. prikazovanja, metoda opazovanja, zaznavanja, občutenja, metoda pogovora

375

IZVEDBENI NAČRT

1. in 2. ŠOLSKA URA

AKTIVNOSTI UČENCEV	AKTIVNOSTI UČITELJA
<p>Odgovarjajo na vprašanja učitelja.</p> <p>Podajajo svoje mnenje in naštejejo nekaj ljudskih pravljič.</p> <p>Učenci naštevajo značilnosti pravljič.</p> <p>Učenci sodelujejo.</p> <p>Učenci poslušajo in sodelujejo.</p>	<p>Učence sprašuje, ali imajo radi pravljice in katere so jim najljubše. Kaj pa ljudske pravljice? Ali poznajo kakšno?</p> <p>Nato se pogovarjamo o značilnostih ljudskih pravljič.</p> <p>PP-prezentacija – priloga 1 (1.–15. prosojnica): Skupaj si pogledamo PP-prezentacijo (Slovenske ljudske pravljice) – značilnosti pravljičice.</p> <p>Pravljica Desetnica (PP; 16.–21. prosojnica) Preberemo ljudsko pesem Desetnica; besedilo na spletni strani:</p>

<p>Učenci poslušajo posnetek. Odgovarjajo na vprašanja.</p> <p>Učenci sodelujejo pri branju/poslušanju pravljice in poznejšem pogovoru.</p> <p>Učenci sodelujejo – obnovijo zgodbo, podajo svoja občutja, zaznavanja, mnenje in utemeljujejo. Sodelujejo v pogovoru.</p>	<p>https://sl.wikisource.org/wiki/Desetnica (Fran Milčinski). Nato preberemo še priredbo Frana Milčinskega (priloga 3). Pogovarjamo se o razlikah med pesmijo in pravljico.</p> <p>Pravljica Pastirček (PP; 22. in 23. prosojnica): Na 23. prosojnici je povezava na zvočni posnetek pravljice Pastirček: https://4d.rtvsl.si/arhiv/lahko-noc-otroci/74260672. Najprej poslušamo pravljico, potem se pogovorimo o njej.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Zakaj je bil pastirček nagrajen? (zaradi svoje dobrote) • Kakšen je bil pastirček po svojem značaju? (prijazen, preprost ...) <p>Pravljica Čudežna piščalka (PP; 24. in 25. prosojnica):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Pove se, da gre pri tej odrski postavitvi za priredbo dobrepoljske ljudske pripovedke Čudežne goslice (priloga 4), ki se jo v razredu prebere (bere učitelj ali eden izmed učencev). Dostopna na: Dobrepoljska dolina stoji na jezeru: dobrepoljske ljudske pripovedi - Google Knjige • Pogovarjajo se o vsebini pravljice. • Pove se, da je piščal zelo pogost motiv v ljudskem izročilu, tudi tujem. Bolgari imajo ljudsko pravljico z naslovom Čudežna piščalka – preberemo besedilo te pravljice.. • Tudi na Češkem je zelo podobna pravljica: Čarobna piščal – preberemo pravljico ali pa jo poslušamo na spletni strani: https://4d.rtvsl.si/arhiv/lahko-noc-otroci/121125866. • Med seboj primerjamo vse tri pravljice. <p>Učence spozna z običajem jurjevanje in z mitološkim bitjem Zeleni Jurij, ki sta značilna za Belo krajino (PP; 26.–29. prosojnica):</p> <ul style="list-style-type: none"> • Oglejajo si animacijo o Jurijevem letnem ciklu – rojstvo (pomlad) – poletje (zorenje/odraščanje) – jesen (staranje) – zima (smrt) – ponovno rojstvo (vsako leto znova): https://www.youtube.com/watch?v=MJY7uOFCJEc, • ogledajo si video posnetek o jurjevanju v Črnomlju (https://www.youtube.com/watch?v=-lSoZSBBOj4), • pogovorijo se o značilnostih Zelenega Jurija in jurjevanja.
MALICA	
PRIPRAVA NA in OGLED PREDSTAVE	
<p>Učenci poslušajo navodila.</p> <p>Sodelujejo pri pogovoru.</p> <p>Učenci gredo v Dom kulture Kamnik.</p>	<p>Napoved ogled šolske plesno-glasbene predstave. Opozori jih na to, da gre za priredbo ljudske pravljice Desetnica ter pravljic Pastirček in Čudežne goslice.</p> <p>Vodi pogovor o kulturnem obnašanju v kulturni ustanovi in pri hoji po mestu.</p> <p>Spremlja učence in skrbi za varnost, disciplino.</p>

Učenci si ogledajo predstavo.

Učenci gredo nazaj v šolo.

Spremlja obnašanje učencev.

Spremlja učence na poti do Doma kulture Kamnik
skrbi za varnost, disciplino.

PRILOGA K PRIPRAVI: POWER POINT PREZENTACIJA

SLOVENSKE LJUDSKE PRAVLJICE

Kaj je pravljica?

Pravljica je domišljiska
pripoved.

Ne govori o resničnih
dogodkih, dogaja se
nekoč in nekje in si ne
prizadeva posnemati
resničnega sveta.
Ima svoje značilnosti.

**Značilnosti SLOVENSKE
LJUDSKE pravljice:**

1. NASTANEK

- ┃ Ne vemo, kdo jih je napisal (avtor je neznan).
- ┃ Širile so se iz roda v rod.

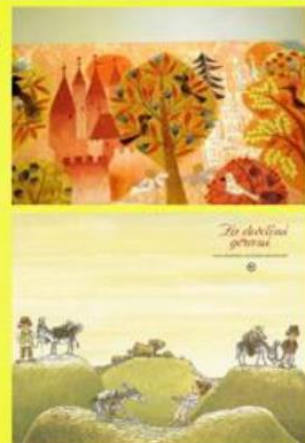
**2. KRAJ IN ČAS DOGAJANJA
STA NEDOLOČENA**

ČAS:

- ┃ NEKOČ
- ┃ NEKJE
- ┃ ZA DEVETIMI GORAMI

KRAJ:

- ┃ ZA DEVETIMI VODAMI
- ┃ PRED DAVNIMI ČASI

**3. OSEBE SO
NEDOLOČENE**

pripoveduje npr. O:

- KRALJU,
- UBOGI DEKLICI
- OČETU, KI JE IMEL TRI SINOVE ...

**4. GOVORILJO O
NASPROTJIH**

V pravljicah
nastopajo samo
zelo DOBRI, LEPI
in PRIJAZNI
ljudje ter zelo
SLABI, GRDI in
HUDOBNI,
kakršnih v
resničnem
življenju ni.

HUDOBNA IN PRIDNA DEKLICA

5. V pravljicah naletimo na **LJUDSKA ali PRAVLJIČNA ŠTEVILA: TRI, SEDEM, DEVET, DESET, DVANAJST** ali njihove mnogokratnike (tri družine, vsaka je imela tri hčere) npr.:
- ┆ trije bratje,
 - ┆ sedem let,
 - ┆ deveta dežela.

Deveta dežela

6. V veliko pravljicah nastopajo tudi različni **PRAVLJIČNI PREDMETI:**

- ┆ čudodelna mizica, ki se sama pogrinja,
- ┆ mošnja, ki se nikoli ne izprazni,
- ┆ zlat prstan
- ┆ živa voda ...

Čudobni prstan

Čudobna palica

7. V pravljicah nastopajo tudi **PRAVLJIČNA BITJA:**

- ┆ čarovniki,
- ┆ čaravnice,
- ┆ čobre in hudobne vile,
- ┆ velikani in palčki,
- ┆ zmaji,
- ┆ krilati konji ...

8. Ena od značilnosti pravljice je tudi ta, da so **ŽIVALI PAMETNEJŠE KOT V RESNIČNOSTI** in znajo **GOVORITI** (imajo človeške lastnosti)

9. V pravljicah je **NARAVA VSEMOGOČNA:** ljudje se spremenijo v živali ali okamenijo in se po stoletjih ponovno vrnejo v človeško podobo.

10. Glavni junaki so si do neke mere vedno **PODOBNI:**
- ┆ kralj je vedno mogočen,
 - ┆ princ je vedno lep,
 - ┆ izmed treh bratov je najmlajši vedno bedaček ali pa najbolj pameten ...

11. Konci pravljic so si podobni, konec je vedno **SREČEN:**

- ┆ " Živela sta dolgo in srečno ... "
- ┆ " Kdor ne verjame, naj gre gledat sami! "
- ┆ " Srečno sta živela do konca svojih dni. "

- Če pravljico napiše pisatelj ali pisateljica, je to **UMETNA PRAVLJICA**. Če pa je pravljica nastala med ljudmi in se je prenašala iz roda v rod po ustnem izročilu, pa je to **LJUDSKA PRAVLJICA**.

SLOVENSKA LJUDSKA PESEM: DESETNICA

Zdaj bom mogla v desetino iti!
Bog te obvari, beli grad,
saj te več videla ne bom.»

V borštu jo tamna noč zatne,
pod ta prvo drevo je prišla:
»Nocoj bom let prenočevala!«
Drevo ji tako govori:
»Pridi spod mene, desetnica!
Nocoj bo hudo treskalo,
kadar bo prvič treščilo,
bo precej v mene treščilo.«
Pod drugo drevo je prišla:
»Nocoj bom let prenočevala!«

Drevo ji tako govori:
»Pojdi spod mene, desetnica!
Nocoj bo hudo treskalo,
kadar bo drugič treščilo,
bo precej v mene treščilo.«
Pod tretje drevo je prišla:
»Nocoj bom let prenočevala!«
Drevo ji tako govori:
»Le zaspaj, zaspaj, desetnica,
saj se nič huđega ne boj!«
Čez sedem let je nazaj prišla
v le-ta velki, beli grad.
»Kaj vas prosim, zlahtna gospa,
prenočite me do dne!«

Stoji, stoji tam beli grad,
po njem se sprehaja mladi gospod,
prav lepo Boga prosi,
da bi mu Bog porod dal,
enga sinka, enga sinaka.
Še brž tega ne zgovori,
se mu že hčerka porodi.
Le-ti je bilo ime Marjetica.
Kadar ji je mati kruhka dajala,
se je vselej izjokala.
»Kaj vas vprašam, mati moj!
Zakaj se vselej jokate,
ker meni kruhka dajate?«
»Kaj bi se ne jokala,
ki boš mogla v desetino it.«

»Tiho, tiho, mati moja,
morda pojde ktera druga.«
Kadar je bila stara sedem let,
tlačica na okno prileti,
zlat prstan v kljunčku drži.
»Peci, peci povančico,
povančico, popotnico,
pa prstan noter deni.
Na deset koscev jo razreži,
kteri bo ta prstan prišel,
tista bo mogla v desetino it.«
Marjetica prvič vgriznila.
»Bog vas obvari, mati moja,
zdaj bom mogla v desetino it!
Bog vas obvari, devet sestric.

»Jaz te ne morem prenočiti,
jaz bom gostvala devet hčeri.
Le pojdi, pojdi v božje ime,
jaz te ne morem prenočiti!«
»Prenočite me, mati moja,
da bom tudi jaz videla,
kako jih gostvali bođete.«
»Le pojdi, pojdi v božje ime,
jaz te ne morem prenočiti.«
»Bog vas obvari, mati moj!
Bog vas obvari, devet sestral!
Bog te obvari, beli grad!
Saj sem to sirota vedela,
raztrgana, zavržena.«

»Nazaj, nazaj, Marjetica!«
»Jaz ne grem nikdar več nazaj!«
Mati dolj pade, omedli,
pri ti priči dušo spusti.

Najbolj znani pisci pravljic so brata Grimm, Hans Christian Andersen, Puskin, pri nas pa Janez Trdina, Ela Peroci, Svetlana Makarovič, Dragutin Kette in Fran Milčinski.

FRAN MILČINSKI

» Vzgoja štirih lastnih otrok ga je pripravila do dela s pravljicami. Borno ponudbo tedanjega knjižnega trga se je odločil izboljšati z izborom in priredbo slovenskih pravljic.

Fran Milčinski je priredil tudi slovensko ljudsko pravljico Desetnica.

Razlike:

- » Pešem: desetnici je ime Marjetica, prihaja iz višjega družbenega sloja (grajske družine).
- » Po Milčinskem: desetnici je ime Alenčica, prihaja iz premožne kmečke družine.

V naši predstavi se bo desetnica srečala še z enim ljudskim pravljичnim junakom.

Pastirček (istrska ljudska pravljica)

- » Pravljica o dobrem pastirčku, ki je pomagal vilam, da jih ne bi opeklo sonce.
- » Povezava na zvočni posnetek.

Desetnica na poti sreča deklico s čudežno piščalko

- Gre za priredbo dobrepoljske ljudske pripovedke Čudežne goslice.

Motiv čudežne piščalke je zelo pogost tudi v ljudskem izročilu drugih držav

- Bolgarska ljudska pravljica: Čudežna piščalka

- Češka ljudska pravljica: Čarobna piščal

[Povezava na zvočni posnetek.](#)

Ko hodi desetnica po svetu, se sreča tudi z Zelenim Jurijem

- Po mitologiji naj bi bil tudi Zeleni Jurij desetnik, njegova sestra Marjetica pa desetnica.
- Zeleni Jurij prinaša pomlad – vsako leto umre (zima), nato se cikel začne znova.
- [Spletne povezave na filmček o Jurijevem letnem ciklu.](#)

Zeleni Jurij je mitološko bitje, sin najvišjega slovanskega boga Peruna, ki v deželo prinaša pomlad. Pozneje ga je nadomestil sveti Jurij. Zeleni Jurij se je boril z zimo, sveti Jurij pa je premagal zmaja. Ker sta si zelo podobna, so se razlike med njima zabrisale.

Jurjevanje

- Severno od Drave so ga praznovali 23. aprila, južno pa 24.
- Datuma sta najverjetneje različna, ker je bila Drava meja med dvema različnima škofijama, ljudje pa so si razliko med dnevoma šaljivo razlagali po svoje:
- Ena izmed legend pravi, da je moral Jurij z desnega na levi breg Drave, vendar ni imel denarja, brodar pa ga ni želel zastonj prepeljati. Zato je šel k nekemu kmetu delat, da si je zaslužil za brodnino in tako se je zadržal en dan.
- Po drugi razlagi se je zamudil čez Ljubelj, ker je moral razjahati in hoditi peš.
- Tretja zgodbica pa pravi, da se je zamudil v gostilni na levi strani Drave.

Tako praznujemo 24. aprila praznik, imenovan Zeleni Jurij, medtem ko je krščanski praznik svetega Jurija 23. aprila.

Danes se je ta običaj najbolj ohranil v Beli krajini, predvsem pri otrocih v Adlešičih in Vinici. Še danes se 24. aprila zberejo otroci, enega fanta oblečejo v zelenje in ga vodijo od hiše do hiše in s tem prinašajo pomlad ter tistim, ki kaj darujejo, dobro letino. V Črnomlju pa vsako uprizorijo ta običaj na mestnem trgu.

[Spletne povezave na posnetek.](#)

UČENJE SLOVENSKE LJUDSKE GLASBE, PETJA IN PLESA V PRVI IN DRUGI TRIADI OSNOVNE ŠOLE S Poudarkom NA ZGORNJESAVINJSKI TRADICIJI

LEARNING ABOUT SLOVENIAN FOLK MUSIC, SINGING AND DANCING IN THE FIRST
AND SECOND TRIAD OF PRIMARY SCHOOL WITH AN EMPHASIS ON THE UPPER
SAVINJA VALLEY TRADITION

✉ **Rozika Kanjir** (kanjir.rozi@gmail.com), prof. razrednega pouka, dolgoletna učiteljica v prvi in drugi triadi, je pomočnica ravnateljice na Osnovni šoli Mozirje. Vodi glasbeni krožek.

Slovenija

Povzetek

Slovinci imamo izjemno bogato glasbeno dediščino, Zgornja Savinjska dolina pa prav posebne značilnosti starih običajev, ki so jih tu živeči ljudje skrbno in z občutkom znali preplesti s petjem in igranjem na preproste instrumente. Učenci nižjih razredov z zanimanjem in posebno pozornostjo sledijo pouku glasbe, če jim tradicionalno petje predstavimo na zanimiv in do prednikov spoštljiv način. S pesmijo in plesom radi in s ponosom nastopajo na šolskih ter javnih kulturnih prireditvah v domačem kraju.

Abstract

Slovenians have an extremely rich musical heritage. Over centuries, local people of the Upper Savinja Valley interwove special characteristics of their old customs with care and feeling into their singing and playing on simple instruments. Lower grade students follow music lessons with interest and special attention if traditional singing is presented to them in an interesting and respectful way to their ancestors. By singing and dancing, students are both happy and proud to perform at school as well as at public cultural events in their hometown.

Ključne besede: glasba, kulturna dediščina, ljudska glasba, pouk, učenci prve in druge triade.

Keywords: music, cultural heritage, folk music, education, students of lower primary school.

381

1 Uvod

Slovinci smo veseli ljudje. Svojo radost izražamo s pesmijo, kjerkoli in kadarkoli. Ponosni smo, da se je vsaj košček našega ljudskega izročila ohranil in približal današnjemu rodu.

Spoštovati bi morali bogastvo naše dediščine, ki je zrasla na kmečki domačiji in ohranjala naš slovenski narod skozi tisoč let tujega gospostva.

Slovenec je s pesmijo pozdravljal pomlad, pesem je dajala takt njegovemu delu, s pesmijo je zasnubil dekletke ter vanjo zapisal dogodke svoje preteklosti.

Dolžni smo, da neizmerno bogastvo naše dediščine ohranjamo s hvaležnostjo in spoštovanjem, saj nikdar ne bomo mogli izmeriti njene vloge v oblikovanju današnje podobe našega naroda in kulture.

Če želimo, da bi tudi naši otroci bili dobri prenašalci te vrste ljudskega izročila, jih moramo teh pesmi kar največ naučiti. (Novak, 2009)

2 Glasbeno in kulturno življenje v Zgornji Savinjski dolini

Pravijo, da nas je Zgornjesavinjčane Bog obdaril s prelepimi glasovi in nepotrebni poplavami. Na eno stvar smo zagotovo ponosni – na glasove namreč. To vsekakor potrjuje dejstvo, da zapojemo ob vsaki priložnosti, kjerkoli in kadarkoli, ob večjih praznikih, običajih ali pa kar tako, za dobro voljo.

Tekom leta se po dolini zvrstijo razne prireditve, ki tematsko obarvajo značilnost in navade določenega kraja. Ohranile so se z zavednimi, domoljubnimi ljudmi, ki jim je še kako mar za slovensko besedo in pesem. So odraz načina življenja, pogosto pa tudi odraz starih verskih običajev. Opaziti je vidno razliko v vsebini med tistimi, ki sodijo v hribovski svet in tistimi iz nižinskega. Hribovska izročila so bolj prvobitna od nižinskih, saj so slednja že pod vplivom tujih šeg in navad.

Najbolj poznane šege in običaji v naši dolini ob reki Savinji so:

- slovo neveste od deklet in ženina od fantov – srečanje v krogu vrstnikov nekega naselja in je pogosto prizorišče raznih družabnih iger,
- slovo - star običaj, ki spominja na čase, ko so peli o sedmih letih, ki jih bo vojak preživel pri vojakih,
- čajanke – so srečanja mladih ob poljubnih prilikah. Gre za rajanje v kakšni večji kmečki hiši,
- jajčevka – je star običaj, ki se opravlja dan pred svetim Florjanom, to je 4. maja. Zvečer fantje krenejo do hiše do hiše. Velja pravilo, da ljudje to noč pustijo hiše odprte, da bi fantje lahko prišli v hišo, kjer so dekleta skrila jajca. Če je na mizi krožnik z vejicami žeganega lesa, potem to pomeni, da so jajca nekje skrita. Če fantje jajca najdejo, položijo na krožnik vejice v znamenje križa, to pa je tudi znak za druge skupine, ki bi še lahko prišle, da so jajca v večini pobrali,
- svečarija – zbiranje denarja in živeža za nakup cerkvenih sveč. Največkrat se je to dogajalo teden pred svečnico. Ljudje so darovali, ker so fantje pred vsako hišo peli in igrali,
- šranganje – fantje na dan poroke postavijo cestno zaporo v bližino nevestinega doma in se pogajajo za ceno neveste. To pride v poštev le, če se nevesta poroči v drugo faro.
(Videčnik, 1978)

3 Ohranjanje dediščine in preplet v današnji čas

Do nedavnega je bilo domala pri vsaki domačiji kakšno glasbilo, največkrat citre, harmonika, klarinet ali pa kitara, glasbeno znanje pa je šlo iz roda v rod. Žal je že prej časa opaziti, da zanimanje za ljudsko glasbo, prepevanje in igranje na ljudska glasbila strmo usiha.

Šola je tista ustanova, kjer imamo učitelji odlično priložnost, da na mlade prenašamo ljudsko izročilo, ki ga poznamo in smo ga sami živeli. V prvi triadi je možnosti za fleksibilnost učitelja pri pouku glasbene umetnosti precej večja, saj je učitelj razrednega pouka večino časa sam z učenci in lažje ujame trenutek, ko spontano, tudi mimo učnega načrta umesti kakšno ljudsko pesem ali ples.

V letih poučevanja sem glede tega vsako leto drznejša. Učenci so željni sproščenega petja, plesa, rajanja, če jim le odrasli to omogočimo. Imajo veliko željo po nastopanju in ne smemo dovoliti, da že pri mlajših otrocih ta želja zamre.

Tudi v okviru glasbenega krožka je mogoče postoriti ogromno. Preko šolskega leta je na voljo veliko priložnosti, da otroke pripravimo na različne nastope. Izkušnje kažejo, da se po vsakem uspelem nastopu zanimanje za glasbeno ustvarjanje močno poveča. V letih poučevanja sem uspela doseči, da se otroci sami med sabo motivirajo, pojejo med odmori, uprizarjajo interne razredne nastope za vsakogar, ki pride mimo. Užitek jih je spremljati.

Marsikdaj presrečni povedo, da to pesem poznata tudi mama in oče, da so jo doma zdaj skupaj peli.

Dosegli smo ravno obratno. Včasih se je po domovih ogromno prepevalo, danes je slika močno drugačna. Šola je tista, ki še zmore zadržati ta nori tok digitalizacije. Če pri peščici otrok dosežemo, da se otrok v šoli nauči pesmi, ki so jih nekdaj v šolo že prinesli in jih zdaj odnašajo domov, smo naredili veliko.

Tekom leta v skladu s koledarjem z učenci spremljamo šege in običaje, predvsem tiste, ki so najbolj značilne za našo Zgornjo Savinjsko dolino. V sklopu tega se naučimo tudi tistih pesmi, ki so jih nekdaj ob teh priložnostih prepevali. Učenci najraje prepevajo: Bog je ustvaril zemljico, Gorših ljudi na svetu ni, Pa zapojmo jeno po mozirsko, V Mozirskem gaju, Tri planike, Koline, Anzerji – cvajerji, Kdor je januarja rojen bil (Kunaver, 1990; Debevec, 1993).

Naučene pesmi nemalokrat spremljamo z Orffovim instrumentarijem ali pa s preprostimi ljudskimi glasbili. Občutek, da soustvarjajo glasbo, da jim je dovoljena improvizacija, dviga ustvarjalnost.

Slika 1, 2: Spremljava pesmi z Orffovim instrumentarijem in ljudskimi glasbili (foto: Rozika Kanjir).

Moji učenci kipijo od vedoželjnosti. To je za učitelja gonilo in hkrati obveza, da jih ne pustimo lačnih. Vredno se je potruditi, kajti prepogosto se pustimo zavesti splošni miselnosti, da je vse izgubljeno.

V okviru pouka, nato pa še v okviru glasbenega krožka vsako leto izvedemo kar lepo število nastopov v šoli in v domačem kraju.

Pri rednih urah glasbene umetnosti res veliko prepevamo, ne glede na zastavljene cilje iz učnega načrta. Ker se otroci ob petju in muziciranju povsem sprostijo, tudi teorijo preko lastne aktivnosti posrkajo, ne da bi za to sploh vedeli. Vse, kar se morajo v določenem razredu naučiti, se tako rekoč naučijo spotoma.

Pri glasbenem krožku pa repertoar pesmi še nadgradimo in ustvarjamo lastne spremljave z instrumenti.

Skozi vsa moja leta poučevanja opažam res veliko željo po nastopanju. Komaj opravimo en nastop, me že sprašujejo, kdaj bodo spet lahko nastopili.

Seveda je potrebno omeniti, da se hkrati učimo tudi bontona, ki je za nastopajočega primeren: prihod na oder, drža telesa, obrazna mimika, priklon, odhod z odra, primerno oblačilo za nastop. Učim jih, kako zelo so vsi ti dejavniki pomembni in priznati moram, da s tem res nimajo težav. Večina se jih zelo kmalu znebi treme in precej pridobi na samozavesti. Tako se h krožku vpisujejo tudi otroci, ki so vzgojno precej problematični, na vajah pa postanejo čisto drugačni – zagreti, sodelovalni, ustvarjalni, samoiniciativni ... Užitek je spremljati te preobrazbe.

Njihovi starši jih večinoma vedno pripeljejo na nastope in priznati moram, da smo vsi deležni številnih pohval. Starši ene učenke so celo prestavili let v tujino, ker je hči vztrajala, da želi na nastop.

Starši so res ponosni, da lahko njihov otrok nastopa. V času po zaprtju šol je ta želja še izrazitejša.

Tudi ravnateljica daje vso podporo idejam in pobudam za raznovrstno udejstvovanje na tem področju.

Slika 3: Nastop na prireditvi Človek za druge (foto: Rozika Kanjir).

Nastopali smo:

- na šolskih prireditvah
- javnih šolskih prireditvah
- ob občinskem prazniku – Jurjevem
- ostarelim občanom
- na koncertu slovenske Karitas
- na plenumu Slovenske Karitas v Mariboru
- na prireditvi Človek za druge v Kulturnem domu Mozirje
- na podelitvi Cankarjevih priznanj, Besedičici
- na predstavitvi knjige v Galeriji Mozirje
- na sadjarski razstavi
- upokojenim učiteljem šole Mozirje
- na javni prireditvi v Mozirskem gaju
- na koncertu Mešanega pevskega zbora Gorenje Velenje

Dolžnost učiteljev je, da v današnjih generacijah prebudimo in ohranjamo narodno zavest. To pa lahko storimo le, če se tudi sami, kot pedagogi ne prepustimo zapeljati tujim vplivom, ampak z vso vnemo v vzgojno izobraževalni proces vpletamo dediščino, ki so nam jo zapustili naši predniki.

Slika 4,5: Nastop na predstavitvi knjige v Galeriji Mozirje (foto: Rozika Kanjir).

Slika 6, 7: Nastop na koncertu Mešanega pevskega zbora Gorenje Velenje (foto: Rozika Kanjir).

4 Zaključek

Učitelji imamo veliko možnosti pa tudi zavezo, da poskrbimo za ohranjanje ljudskega izročila zanamcem. Prav tako je naša dolžnost, da v današnjih generacijah prebudimo in ohranjamo narodno zavest. To pa lahko storimo le, če se tudi sami, kot pedagogi ne prepustimo zapeljati tujim vplivom, ampak z vso vnemo v vzgojno izobraževalni proces vpletamo dediščino, ki so nam jo zapustili naši predniki.

5 Literatura

Debec, Polona (1993): *Sto pet slovenskih narodnih*. Maribor: samozaložba.

Kunaver, Dušica (1987): *Pesmi in šege moje dežele*. Ljubljana: Država založba Slovenije.

Kunaver, Dušica (1990): *Pod lipo domačo*. Ljubljana: samozaložba.

Novak, Franci (2009): *Slovenija, čudovite pokrajine in ljudje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Videčnik, Aleksander (1978): *Po gornji Savinjski dolini*. Gornejsavinjska turistična zveza.

Voglar, Mira (1981): *Otrok in glasba*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Večina se jih zelo kmalu znebi treme in precej pridobi na samozavesti. Tako se h krožku vpisujejo tudi otroci, ki so vzgojno precej problematični, na vajah pa postanejo čisto drugačni – zagreti, sodelovalni, ustvarjalni, samoiniciativni ... Užitek je spremljati te preobrazbe.

VTISNEN SPOMIN ČASA AN IMPRINTED MEMORY OF TIME

✉ **Marija Pisk** (pisk.marija@gmail.com), prof. razrednega pouka, ima naziv svetnica, je upokojena. Poučuje na UP PEF Koper, na predšolski smeri in na razrednem pouku. Poučevala je v prvi in drugi triadi, aktivno je sodelovala v projektih ZRSŠ in izvedbah izobraževanj za pedagoške delavce. Bila je del ekipe za izdelavo učbeniškega gradiva.

Slovenija

Povzetek

V prispevku je predstavljen primer obravnave stavbne kulturne dediščine v domačem kraju z uporabo fotografije. To je eden od možnih didaktičnih pristopov pri pouku družboslovja. Učencem omogoča aktivno učenje in pogled v preteklost v povezavi s sedanostjo. Navaja jih na usmerjeno in natančno opazovanje, zaznavanje in kritično vrednotenje. Učni načrt nam to omogoča. Pomembno je le, da se učitelji tega zavedamo in da to možnost izkoristimo ter jo smiselno vključimo v dejavnosti pri pouku.

Abstract

I would like to present an example of how to deal with the building cultural heritage in a hometown using photographs. This is one of the possible didactic approaches in social studies classes. It enables active learning for the students, presenting a view of the past in relation to the present. It instructs them to focused and accurate observation, perception and critical evaluation. The curriculum allows us to do this. It is important that we teachers are aware of this and that we make the most of this possibility and meaningfully include it in the activities during the classes.

Ključne besede: domači kraj, fotografija, stavbna kulturna dediščina.

Keywords: hometown, photography, building cultural heritage/cultural heritage of buildings,

386

1 Uvod

Del splošne vzgoje, ki se odvija tako v šolskem kot v družinskem in družbenem okolju, je tudi oblikovanje spoštljivega odnosa do kulturne dediščine, ki nas obkroža na vsakem koraku. Vprašanje je, ali to kulturno dediščino opazimo, ali jo vidimo, ali jo prepoznamo. Elementi za vzgojo na tem področju so pri vseh osnovnošolskih predmetih, največ ciljev pa nas v to usmerja pri družboslovnih predmetih, v prvi triadi je to spoznavanje okolja, kasneje družba in nazadnje zgodovina.

Učbeniško gradivo, ki ga učitelj uporablja pri pouku, predvsem pri družbi in zgodovini, nam za to področje ponuja najbolj eminentne in prepoznavne primere kulturne dediščine, tudi ko se vsebine nanašajo na kraje v Sloveniji. Razumljivo je, da vse dediščinsko bogastvo, pa čeprav je Slovenija majhna, ne pride v učbenike. Učitelj, ki ne poučuje v kraju z izbranimi primeri kulturne dediščine, ki so predstavljeni v učbenikih, je izzvan, da vključi dediščino iz učenčevega neposrednega okolja. Pogosto ga omejuje stiska s časom, ki mu je za ta predmet določen s predmetnikom.

Vsekakor mora imeti učitelj toliko avtonomne samozavesti, da v takih primerih vsebinam iz učbenika dodaja vsebine in podatke iz šolskega okolja. Kulturna dediščina je v vsakem kraju in njegovi okolici. Učenci si jo lahko ogledajo od blizu, morda tudi večkrat in ne samo enkrat. S tem smiselno upoštevamo načelo od bližnjega k daljnemu in od znanega k neznanemu. Učence je treba naučiti, da cenijo to, kar je v njihovem okolju, da bi znali ceniti tudi drugo.

S primerom iz prakse predstavljam enega od možnih načinov spoznavanja domačega kraja in ohranjanja kulturne dediščine v njem. Namen prispevka je predstaviti način dela s fotografijo kot z zgodovinskim virom. Na ta način je možno seznanjati učence s preteklostjo, jih usmeriti v opazovanje, primerjanje in vrednotenje, pri tem pa jih spodbuditi k raziskovanju svojega okolja, zaznavanju ter spoštovanju sledi časa. Zavedali naj bi se, da ni vse, kar je staro, grdo, neuporabno, nezanimivo ter da lahko poskrbimo za to, da stare stvari obnovimo, jih vključimo kot kakovost v svoje življenjsko okolje, hkrati pa ohranimo del tistega, kar je spomin na čas, ki je že minil. S tem damo tudi močan pomen preišljenim in načrtovanim posegom v kulturno dediščino, ki so pogosto nujni, saj je kulturna dediščina izpostavljena

zunanjim vplivom in posledično tudi propadanju. Predstavljam primer obnove stavbe, ki je dobila novo podobo in ohranila nekaj prepoznavnih elementov tistega, kar ohranja spomin na preteklost in čas, ki je minil.

2 Stavbna kulturna dediščina – vtisnjen spomin časa

Že samo bežen pogled okoli sebe, v katerem koli kraju v Sloveniji in tudi drugod, nam ponuja nič koliko tega, kar se je skozi čas na poseben način vtisnilo v spomin in ohranilo do današnjih dni. To je težko izbrisati. Čas je neizprosni in vsako sekundo shranjuje v spomin; počasi, pa vendar hitro. Shranjuje to, kar postane naš bližnji spomin in tudi stvari, ki so od nas zelo oddaljene in bi jim težko pripisali, da so del našega spomina – postajajo pa del kolektivnega spomina. Če le znamo opazovati in vsaj malo vključiti svoj čut za prostor in čas, bomo prav v stavbni kulturni dediščini našli veliko tega.

2.1 Kaj je stavbna kulturna dediščina

Stavbna dediščina »je nepremična dediščina, ki smo ji določili poseben kulturni pomen. Vključuje vso zapuščino človekove dejavnosti v prostoru – od načinov poselitve, soustvarjanja kulturne krajine, umestitve naselij in zgradb, razvoja gradnje in obdelave gradiv do ohranjanja obrtnih znanj za izvedbo najdrobnejših stavbnih detajlov – posamezni spomeniki so vrhunski dosežki v tej celoti, ki so pogosto skupek gradbenih in obrtniških mojstrov, krašenja in umetnostnih del. Kot priča našega kulturnega razvoja nam pomaga razumeti, od kod prihajamo in kdo smo, ter snovati prihodnost. Brez nje preprosto ne bi imeli lastne identitete. Zato jo moramo ohraniti prihajajočim rodovom« (Potočnik in Kavčič, 2020: 1).

K stavbni dediščini spadajo gradovi, cerkve, kapelice, samostani, kipi, spomeniki, spominske plošče, arheološka najdišča bivališč in svetišč, rojstne hiše znanih osebnosti, stanovanjske in gospodarske stavbe. Vse to so dragocen vir podatkov, ki jih uporabljamo za proučevanje preteklosti.

Kulturno dediščino raziskujejo etnologi, arheologi, zgodovinarji ter umetnostni zgodovinarji. Za njo je zadolžena državna ustanova Zavod za varstvo kulturne dediščine, na svetovni ravni pa UNESCO, skrb za njeno ohranjanje pa je naša skupna naloga.

A če hočemo, da se bo skrb za ohranjanje kulturne dediščine prenašala iz roda v rod, moramo na tem področju tudi delati in delovati. Čut za načrtno in vztrajno ter kontinuirano ohranjanje dediščine je treba privzgjajati od malih nog. Del te vzgoje lahko prevzame šola, svoj delež pa prav gotovo dodata tudi okolje in družina. Vsakdo izmed nas lahko pri tem odigra svojo vlogo. Vse šteje, vsak najmanjši trud pušča sledi in spodbuja oblikovanje pozitivnega odnosa do kulturne dediščine.

387

2.2 Skrb za dediščino v učnem načrtu

V splošnih ciljih predmeta spoznavanje okolja za prvo triado osnovne šole lahko med cilji, ki se nanašajo na ohranjanje kulturne dediščine, beremo, da sta najpomembnejša splošna cilja predmeta razumevanje okolja in razvijanje spoznavnega področja. Uresničujeta se z aktivnim spoznavanjem okolja. V ožjem smislu je to spoznavanje dejstev, oblikovanje pojmov in povezav, kar vodi v znanje in razumevanje ter uporabo znanja o naravnem in družbenem okolju ter v njem. Cilj učnega predmeta je ustvarjanje pogojev in priložnosti, ki bodo omogočali razvijanje sposobnosti: primerjanje, razvrščanje, urejanje, merjenje, zapisovanje podatkov, napovedovanje in sklepanje, eksperimentiranje ter sporočanje (Kolar idr., 2011: 5).

V splošnih ciljih predmeta družba za 4. in 5. razred lahko med cilji, ki se najbolj očitno nanašajo na kulturno dediščino, izberemo tiste, ki usmerjajo k razvijanju stališč in vrednot v okviru okoljske, državljske in domovinske vzgoje ter vzgoje za demokracijo in človekove pravice, razvijajo spoznavne, emocionalne, socialne sposobnosti ter spretnosti in strategije vseživljenjskega učenja, spoznavanju slovenske kulturne dediščine in razvijanju zavesti o narodni identiteti in državni pripadnosti. Cilji usmerjajo v raziskovanje preteklosti z uporabo različnih virov in dejavnosti (npr.: terensko delo, delo s fotografijo, ipd.) in razvijanje pozitivnega odnosa do naravne in kulturne dediščine (Budnar idr., 2011: 5).

V učnem načrtu za predmet zgodovina za 6., 7., 8. in 9. razred pa so med splošnimi cilji, ki se nanašajo tudi na kulturno dediščino in pripomorejo k pozitivnemu odnosu do nje, zapisani cilji, ki vodijo k temu, da bi bili učenci zmožni razvijati spretnosti časovne in prostorske predstavljivosti, da bi z uporabo in učenjem ob raznovrstnih zgodovinskih virih bili zmožni razvijati spretnosti preproste uporabe zgodovinskih raziskovalnih metod, prilagojenih starosti in zmožnostim učencev. Prav tako naj bi bili zmožni preproste analize, sinteze in interpretacije uporabnih in verodostojnih podatkov in dokazov iz zgodovinskih virov in literature iz različnih medijev, za raziskovanje in poznavanje življenja ljudi v preteklosti. Z učenjem ob raznovrstnih in več-perspektivnih zgodovinskih virih naj bi bili zmožni kritične presoje in razlage zgodovinskih dogodkov, pojavov in procesov v preteklosti. Sposobni naj bi bili na primerih iz krajevne zgodovine presojati pomen ohranjanja in varovanja kulturne dediščine ter razviti odgovoren odnos do okolja (Kunaver idr., 2011: 5–6).

Z vsemi temi cilji so dane podlage za načrtovanje dela z učenci v vseh razredih devetletne osnovne šole, ki pripomorejo tudi k oblikovanju vrednot. V tem primeru gre za vrednote kritičnega mišljenja ter odgovornega odnosa do družbenega in naravnega okolja ter njuno varovanje in vključevanje v odgovorno sobivanje v lokalnem in širšem evropskem prostoru s poudarkom tudi na kulturni dediščini.

2.3 Delo s fotografijo – ena od metod dela v razredu

Fotografije sodijo k slikovnemu gradivu, kamor spadajo tudi umetniške slike, plakati, karikature, zemljevidi, grafikoni, statistične tabele, skice in podobno. Pri pouku je slika ali fotografija lahko predmet opazovanja in je vir podatkov za razpoznavanje določenega zgodovinskega pojava ali dogodka. Slike in tudi fotografije so lahko dokumentarno realistične, lahko so slikovne rekonstrukcije ali makete zgodovinskih objektov in situacij ali pa so lahko shematske slike v obliki miselnih vzorcev, grafikonov, simbolnih slik in podobno (Trškan, 2016).

Večina učiteljev pri pouku uporablja sliko in fotografijo kot motivacijsko gradivo in gradivo, katerega namen je demonstracija, ki spremlja razlago. Manj pogosto pa je slika in fotografija uporabljena pri obravnavi učne snovi ali kot sredstvo za urjenje, ponavljanje in utrjevanje. V takih primerih učitelj postavlja vprašanja, ki se nanašajo na prostor, kraj in čas, na osebe, vzroke in posledice dogodka, vsebino in podrobnosti slike ter primerjavo in povezavo z drugimi dogodki in obdobji (Trškan, 2016).

2.3.1 Fotografija in obravnava nove snovi

Želja vsakega učitelja je, da bi učence navduševal za vse vsebine, ki jih posamezni predmet ponuja. To in tako navdušenje je v veliki meri odvisno od učitelja in od njegovega navdušenja, ki ga pokaže pred učenci. Pomaga ga ustvarjati dobra vsebinska in metodična priprava na pouk. Pri vsebinah, ki so zgodovinske narave, mu pri tem v veliki meri lahko pomaga slikovno gradivo in fotografija. Z uporabo fotografij in slik pri učencih spodbudi močnejšo motivacijo, obravnavane vsebine postanejo privlačnejše in bolj predstavljive.

Fotografijo lahko uporabimo v fazi obravnave snovi ali kot sredstvo za urjenje, ponavljanje, utrjevanje in preverjanje – v različnih primerih in na različne načine, in to tudi takrat, ko se cilji nanašajo na kulturno dediščino. V te namene uporabimo fotografije, ki prikazujejo današnje stanje in fotografije, ki prikazujejo stanje v preteklosti. Na tak način lahko učenci aktivno raziskujejo spremembe v svojem domačem kraju in pozitivne ter negativne pristope pri ohranjanju kulturne dediščine. Fotografije lahko prikazujejo stanovanjske in gospodarske zgradbe v mestnih trgih in na podeželju, fontane, gradovi, cerkve, kapelice, kipe, spomenike, rojstne hiše znanih osebnosti in še kaj. Lahko pa ob fotografijah opazujemo tudi načine bivanja, oblačenja, šege in navade in podobno. Vse to lahko oplemenitimo še z ogledi na izvornem dediščinskem prostoru, v kraju samem ali pa v muzeju. Štefan Trojar (1996: 96) je pot, ki jo uporabimo pri delu s fotografijo, razdelil na šest korakov:

- »Predstavitev slike in delovni napotki učencem.
- Spodbujanje in zbiranje spontanih vtisov učencev ob sliki.
- Celovit opis vsebine slike v obliki usmerjenega razgovora.
- Analitično preučevanje vsebinskih elementov slike in prostorsko spoznavanje njenega zgodovinskega sporočila.
- Celovito preučevanje vsebine slike in spoznavanje pomena za zgodovinske razmere določenega obdobja.
- Sintetična ocenitev slike v vlogi zgodovinskega vira« (Trojar, 1996: 96).

2.3.2 Predstavitev primera dela s fotografijo v 4. razredu

Izvedena dejavnost se je nanašala na sklop 'Ljudje v prostoru in času' in na vsebino 'Domači kraj – sledovi preteklosti'. Sledili smo ciljem, da učenci:

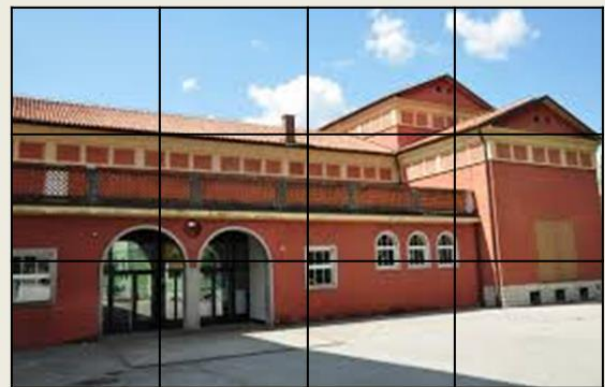
- spoznavajo življenje ljudi v preteklosti (zlasti domači pokrajini) in ga primerjajo z današnjim življenjem,
- raziskujejo preteklost z uporabo različnih virov in dejavnosti (slikovno gradivo),
- spoznavajo (slovensko) kulturno dediščino in razvijajo zavest o narodni identiteti in državni pripadnosti,
- se orientirajo v času z uporabo časovnega traku,
- razvijajo pozitiven odnos do naravne in kulturne dediščine,
- razumejo vlogo posameznika v skupnosti pri skrbi za urejenost domačega kraja,
- vrednotijo urejenost domačega kraja z vidika različnih potreb ljudi, varovanja okolja ter naravne in kulturne dediščine.

2.3.2.1 Motivacijski del dejavnosti

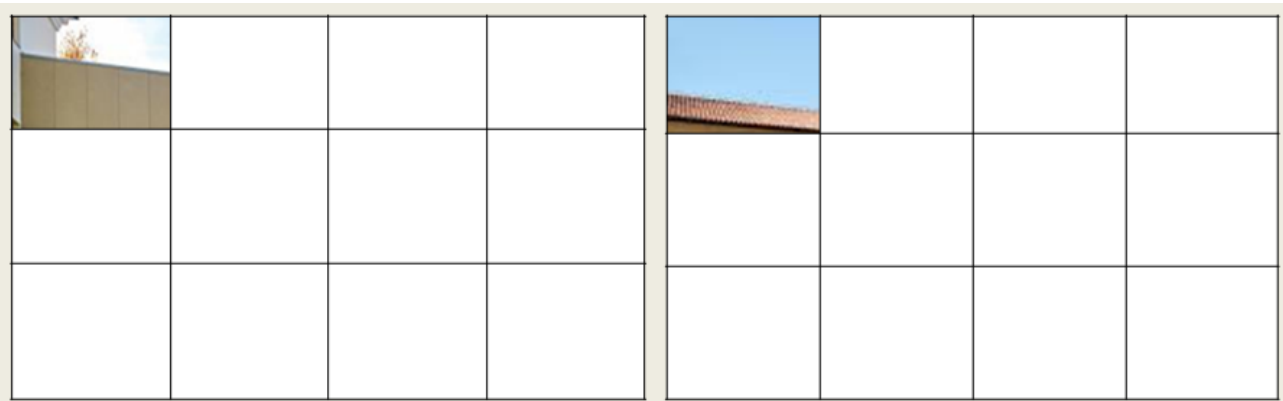
Glavni del motivacijskega dela dejavnosti je bila predstavitev fotografij in zbiranje spontanih vtisov. Učence smo za dejavnost motivirali tako, da smo pripravili dve fotografiji (Slika 1 in Slika 2), ki smo ju razrezali na koščke. Vsak učenec je dobil en košček ene od fotografij. Nato smo na tablo projicirali dve mreži. En košček fotografije je v bil vsaki mreži že postavljen. Učenci so morali ugotovljati, v katero mrežo spada njihov košček fotografije in kam bi ga v tej mreži položili.

Slika 1: Tolmin, Kinogledališče danes (Vidmar, b. d.).

Slika 2: Tolmin, Kinogledališče prej (Vidmar, b. d.).

Slika 3: Projekcija mreže na tabli (Vidmar, b. d.).

Postopoma so učenci prinašali koščke v mrežo, vse dokler nista bili obe fotografiji sestavljeni v celoti. Nadaljevali smo tako, da smo učence spodbudili k izražanju spontanih vtisov o obeh fotografijah. Vsakega učenca smo tudi spodbudili, da je svoje razmišljanje utemeljil. Že pred tem smo predvidevali, da bodo stavbo na levi fotografiji prepoznali in da bodo sklepali, da je bila ta stavba enkrat drugačna. Ta ugotovitev nas je vodila tudi do tega, da smo povedali, katera fotografija kaže stavbo, ki je bila prej in katera stavbo, ki je sedaj.

Nadaljevali smo z vprašanjem, zakaj mislijo, da je na stavbi prišlo do sprememb in ali so vzporedno z zunanjo prenovo spremenili tudi notranjost te stavbe. Predvidevali smo lahko, da bo smisel povedanega v tem, da čas najeda stavbe in da so obnove potrebne zaradi vzdrževanja in zaradi izboljšave funkcionalnosti stavbe. Pokažemo jim še fotografijo notranjosti nekoč in danes. Fotografiji učenci primerjajo in povedo, katera fotografija prikazuje notranjost prej in katera notranjost sedaj, nato pa ugotavljajo razlike in enakosti med zdajšnjo in prejšnjo notranjostjo.

2.3.2.2 Glavni del dejavnosti

Glavni del dejavnosti je bil preučevanje vsebinskih elementov fotografije in celovit opis vsebine fotografije.

Napovemo delo po skupinah in učencem damo navodila za delo. Njihova naloga bo natančno opazovanje, primerjanje in zapis opažanj. Skupine dobijo navodila na učnem listu (Priloga Učni list 1), kamor bodo beležili vsa opažanja.

Slika 4: Notranost kinogledališča Tolmin prej (Ureditev večnamenskega, b. d.).

Slika 5: Notranost kinogledališča Tolmin sedaj (Ureditev večnamenskega, b. d.).

Učence razdelimo v skupine, nato pa začnejo z delom. Primerjajo fotografiji (Slika 1 in 2), nato pa vsaka skupina na učni list napiše čim več stvari, ki jih opazi in zanje lahko reče, da so na obeh fotografijah enake. Nadaljuje z iskanjem čim več stvari, ki jih člani skupine opazijo, da so na fotografijah različne. Za skupinsko delo določimo trajanje 5–10 minut.

Temu sledi poročanje skupin. Najprej skupine poročajo o enakostih, ki so jih opazile. Poročanje vodimo tako, da vsaka skupina pove po eno stvar. Če je teh podatkov še več, jih skupine dodajo. Na enak način vodimo še poročanje o razlikah. V obliki vodenega razgovora nato skupaj povzamemo vse enakosti in vse razlike.

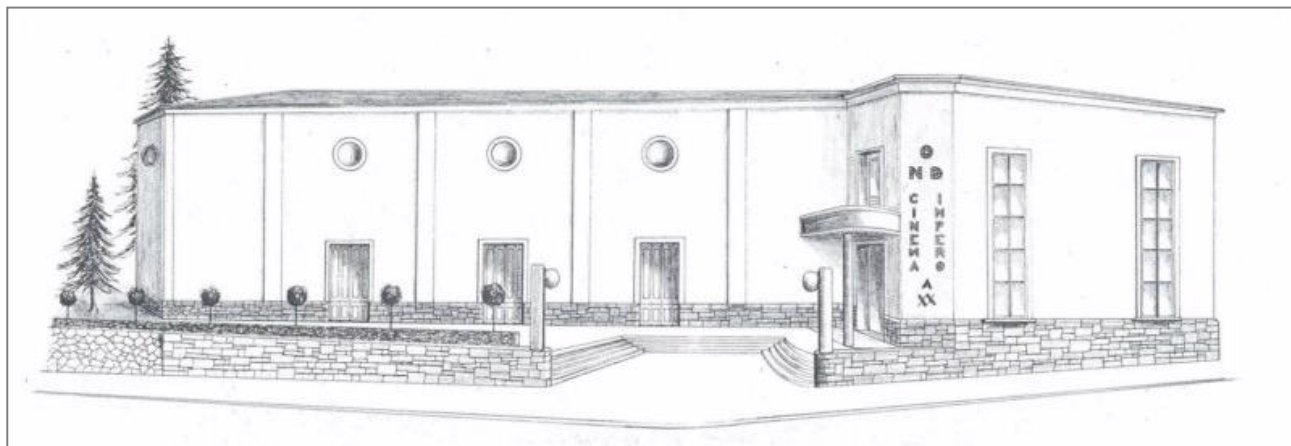
Učence nato povprašamo, kaj menijo, zakaj je arhitekt te enakosti obdržal in zunanosti stavbe ni popolnoma in v celoti spremenil. Spodbudimo jih k oblikovanju lastnega mnenja, ki ga povzamemo in poudarimo skrb za ohranjanje kulturne dediščine. Ta se v tem primeru kaže v ohranjanju okraskov v obliki kvadratov, ki stavbo krasijo pod napuščem in ji dajejo značilen videz. Arhitekt je stavbi dal novo podobo, a je ohranil pomemben del tistega, kar je bilo na stavbi, na njeni zunanosti, že prej.

Učenci skupinsko delo nadaljujejo ob vprašanjih na drugem učnem listu (Priloga Učni list 2). Skupine oblikujejo odgovore in jih zapišejo. Po preteku dogovorjenega časa (5–10 minut) organiziramo poročanje. Skupine predstavijo vsaka svoj odgovor na posamezno vprašanje. V vodenem razgovoru še povzamemo nekaj najbolj bistvenih misli iz njihovih poročil.

2.3.2.3 Zaključni del dejavnosti

V zaključnem delu dejavnosti smo ocenjevali fotografije v vlogi zgodovinskega vira.

V tem delu učence usmerimo na vprašanje o tem, ali menijo, da je bila ta stavba že od vsega začetka taka, kot jo prikazuje Slika 2. Opredelijo se in odgovor utemeljijo. Nato na tablo projiciramo še risbo prvotne stavbe in učencem predstavimo celotno zgodovino stavbe z bistvenimi podatki.

Slika 6: Risba prvotne stavbe (Vidmar, b. d.).

Ob ogledu projicirane risbe učenci ugotovijo, da to ni fotografija, ampak narisana skica stavbe. Pojavi se vprašanje, zakaj za to stavbo nimamo fotografije in ob tem poudarimo pomen slikovnih virov, ki na ta način ohranjajo spomin na čas, ki je že minil.

Vsaka večja glasnost ne pomeni nereda ali nezainteresiranosti za obravnavano tematiko. Pomembno je, da učitelj spremlja dogajanje, prepozna in ustrezno ovrednoti take situacije, ohranja avtoriteto, nadzoruje tempo dela in kot dober pedagog usmerja učence ob pravem trenutku v pravo smer.

Povemo tudi, kdaj je bila zgrajena prvotna stavba in čemu je bila namenjena, kdaj je prišlo do prve, kdaj do naslednje in kdaj do zadnje prenove ter kaj se je ob teh prenovah spreminjalo na stavbi in v njej. Kot izziv postavimo tudi vprašanje, ali menijo, da se bo stavba še kdaj spremenila in zakaj naj bi se to zgodilo.

Dejavnost zaključimo z reševanjem učnega lista, na katerem učenci na časovni trak umestijo ustrezno fotografijo in vsaki priredijo še ustrezno besedilo (Priloga – Učni list 3). Pravilnosti vnosa podatkov v časovni trak preverimo frontalno. Ob tem tudi na stranski tabli nastane časovni trak z vsemi temi podatki.

2.3.3 Evalvacija po izvedbi

Rečemo lahko, da je dejavnost dosegla načrtovane cilje. Dokazilo za to je delovno vzdušje in rezultati individualnega dela v zaključku ure, ko je vsak sam dopolnjeval časovni trak. Dejavnost je potekala tako, kot je bila načrtovana. Vsebina jim je bila zanimiva. Učence je zelo pritegnil motivacijski del. Zagreto so sodelovali v skupnem sestavljanju slike.

Ob ogledovanju fotografije starega kinogledališča je bilo zaznati precej zanimivih razmišljanj in komentarjev. Učenci so bili ves čas dejavnosti aktivni. Komunikacija v skupinah je potekala sproščeno, enakovredno in vključujoče za vse člane v vsaki skupini. Delo je bilo organizirano tako, da so se metode in oblike spreminjale, kar je prispevalo k pestrosti in učinkovitosti ter kontinuirani motivaciji. Vprašanja in naloge so bile učencem zanimive in privlačne. Vse to je prav tako pripomoglo k dobri dinamiki in tempu dela.

3 Zaključek

Delo s fotografijo ni frontalna oblika dela, ko učitelj daje in posreduje, učenec pa sprejema. To je priložnost, da učitelj pripravi, sproži, zagotavlja in usmerja aktivno in ustvarjalno pridobivanje znanja, kar je zagotovo značilno za aktiven pouk, ki je potekal v opisanem primeru. Naloga učencev je bila, da so se v ta proces aktivno vključili. Ob učiteljevi pomoči so pridobivali nove izkušnje, presojali so in preverjali razumevanje že poznanih pojmov, oblikovali osebne sodbe in vrednostne sklepe. Prednosti aktivnega pouka in dela s fotografijo so bile, da smo učencem omogočili razpravljanje o informacijah, problemih in nasprotjih. Imeli so možnost, da izrazijo svoje mnenje in svoje poglede na obravnavani problem. Večji del aktivnosti v tej dejavnosti je temeljil na samostojnosti, hkrati pa je bil pod učiteljevim nadzorom, organizacijo, vodenjem in usmerjanjem. Res je, da tako organiziran pouk nehote prinese v razred večjo sproščenost, s tem pa se pojavi tudi navidezno večja delovna nedisciplina. Včasih velika vnema učencev za delo daje učitelju celo občutek, da ne more več nadzorovati pouka in da mora vložiti veliko energije v nadzor in kontrolo. Ni vedno tako. Vsaka večja glasnost ne pomeni nereda ali nezainteresiranosti za obravnavano tematiko. Pomembno je, da učitelj spremlja dogajanje, prepozna in ustrezno ovrednoti take situacije, ohranja avtoriteto, nadzoruje tempo dela in kot dober pedagog usmerja učence ob pravem trenutku v pravo smer, tako na področju obravnavane vsebine kot tudi na področju vzdrževanja pozitivnega delovnega ozračja v oddelku.

Čut za načrtno in vztrajno ter kontinuirano ohranjanje dediščine je treba privzgajati od malih nog. Del te vzgoje lahko prevzame šola, svoj delež pa prav gotovo dodata tudi okolje in družina.

391

4 Viri in literatura

Budnar, Meta (2011): *Učni načrt. Program osnovna šola. Družba*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, ZRSŠ.

Kolar, Metoda; Krnel, Dušan; Velkavrh, Alenka (2011): *Učni načrt. Program osnovna šola. Spoznavanje okolja*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, ZRSŠ.

Kunaver, Vojko; Brodnik, Vilma; Gaber, Bernarda idr. (2011): *Učni načrt. Program osnovna šola. Zgodovina*. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, ZRSŠ.

Potočnik, Irena; Kavčič, Mateja (2020). *Stavbna kulturna dediščina*. Društvo restavradorjev Slovenije. Pridobljeno 18. 7. 2022 s spletne strani: <http://www.slodrs.si/podrocja-stroke/stavbna-dediscina/>.

- Trojar, Štefan (1996). Vloga slik pri pouku zgodovine in nove možnosti modernega slikovnega prikazovanja. 2. del. *Zgodovina v šoli*, letnik V, št. 4, str. 29.
- Trškan, Danijela (2016). *Didaktika zgodovine 1996–2016. Prispevki k zgodovini v šoli*. Ljubljana. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta. Pridobljeno 20. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.dlib.si/stream/URN:NBN:SI:DOC-58UFV7W9/bacf3717-9c2e-466d-8881-3682fc074111/PDF>.
- Ureditev večnamenskega centra kinogledališče v Tolminu (b. d.). *Občina Tolmin*. Pridobljeno 20. 7. 2022 s spletne strani: <https://www.tolmin.si/objava/88742>.
- Vidmar, Andrej (b. d.): Kinogledališče Tolmin. *DOR – Društvo za ohranjanje in razvoj Tolmina*. Pridobljeno 20. 7. 2022 s spletne strani: <http://www.dor-tolmin.si/projekti/24-kinogledalisce-tolmin>.

Priloge

DELO V SKUPINAH - Učni list 1

ČLANI SKUPINE:

NAVODILA ZA DELO

Natančno si oglejte obe fotografiji in ju primerjajte.

1. NALOGA:

Ugotovite in zapišite, kaj je na obeh fotografijah **enako**.

Enakosti lahko na obeh fotografijah tudi označite. Predlagani znak za enakosti je (=).

2. NALOGA:

Ugotovite in zapišite, katere **razlike** opazite na fotografijah.

Razlike lahko na obeh fotografijah tudi označite. Predlagani znak za razlike je ().

DELO V SKUPINAH - Učni list 2

ČLANI SKUPINE:

NAVODILA ZA DELO

PREBERITE VPRAŠANJA. DOGOVORITE SE ZA SKUPEN ODGOVOR.

1. Ali prenovljena stavba stojita na istem mestu kot stara? DA NE
2. Zakaj tako mislite?

394

-
3. Ali je katera od stavb večja? DA NE
4. Zakaj tako mislite?

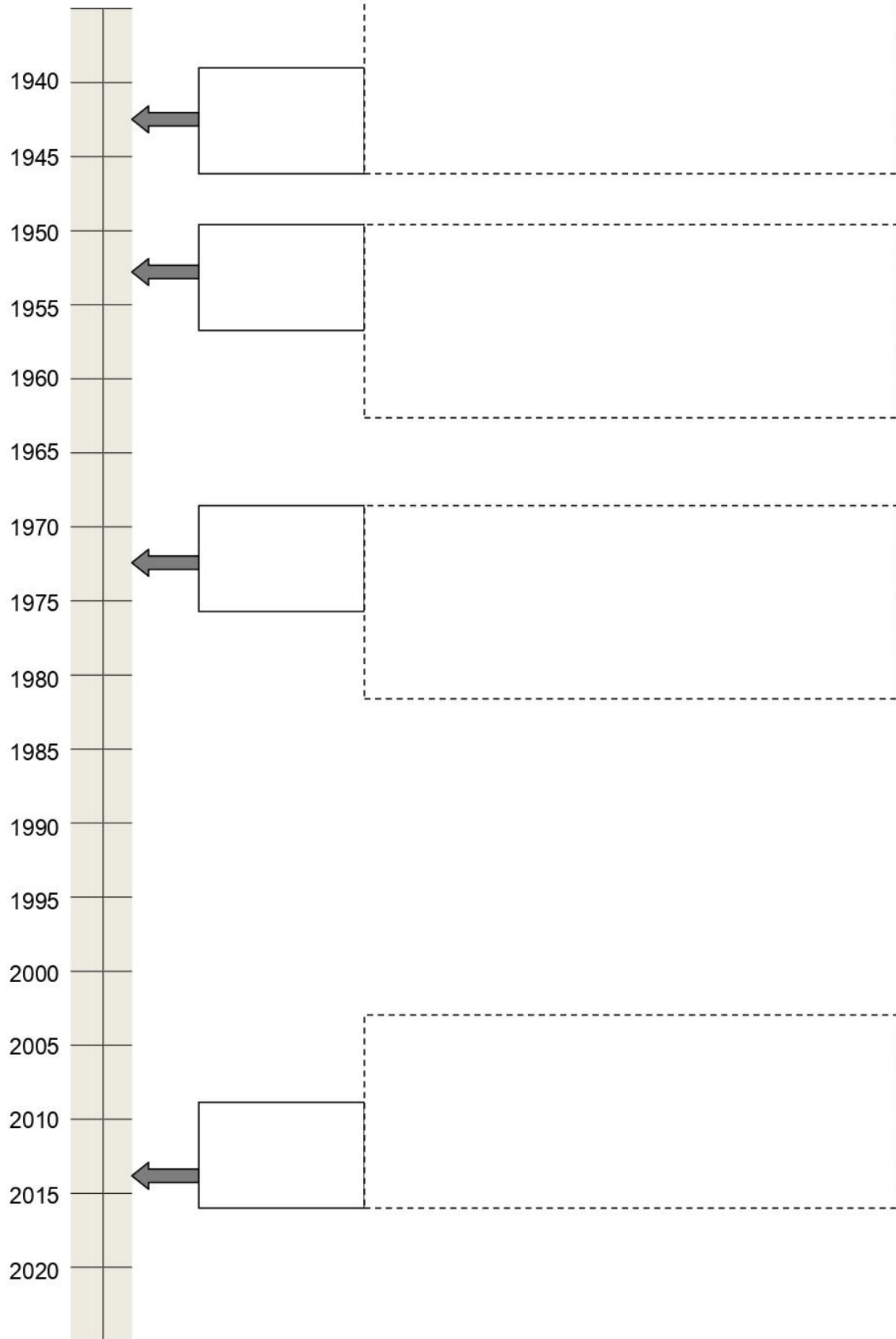
-
5. Katera stavba se vam zdi boljša? STARA PRENOVLJENA
6. Zakaj tako mislite?

-
7. Kaj vam je všeč na stari stavbi?

8. Kaj vam je všeč na prenovljeni stavbi?

ČASOVNI TRAK - Učni list 3

Učni list 4 - Slike in besedilo za časovni trak

2014 - 2015

Popolnoma prenovljena
zunanost in notranjost.

1942 - 1943

Prvotna stavba - kino.
Glavni vhod je bil z južne strani.

1952 - 1953

Preurejena prvotna stavba.
Nič več samo kino ampak tudi gledališče.
Vhod prestavljen na severno stran.

1974 - 1977

Posodobitev notranjosti.

JURJEVO V POSEBNEM PROGRAMU VZGOJE IN IZOBRAŽEVANJA

THE FEAST OF ST. GEROGE (JURJEVO) IN A SPECIAL NEEDS SCHOOL

✉ **Simona Čamer** (simona.sink@gmail.com), prof. športne vzgoje, je učiteljica v posebnem programu na OŠ dr. Slavka Gruma.

Slovenija

Povzetek

V prispevku predstavljam pedagoški uri pri predmetu delovne in zaposlitvene tehnike ter šport in rekreacija v posebnem programu vzgoje in izobraževanja. Na urah so sodelovali učenci VI. stopnje posebnega programa, ki so spoznavali pomladni praznik – jurjevo. Posebni program temelji na tem, da čimbolj usposobi učence za samostojno življenje. Učenci z motnjami v duševnem razvoju potrebujejo delo na konkretnem materialu, zato sem delo načrtovala na ta način. Učenci so spoznali značilnosti praznika, pogledali videoposnetke na temo praznika in plesali. Po navodilih so v šolo prinesli zelene veje, ki smo jih uporabili za izdelavo Zelenega Jurija. Predlagala sem jim, naj prinesejo bukove ali bršljanove zelene veje, ki naj jih naberejo s pomočjo staršev. Pri vseh aktivnostih so učenci zelo uživali in na koncu so vsi želeli obleči kostum Zelenega Jurija. Spoznavanje praznika jurjevo je bilo za učence posebno doživetje, saj v Zasavju tega praznika ne praznujemo v takšnem obsegu kot ga v Beli Krajini.

Abstract

In the paper, I present two lessons for the subjects of work education and sports and recreation in educational programme for learners with special needs. The 6th grade pupils of the special programme took part in the lessons and learned about the spring feast, St. George's Day (*jurjevo*). The programme is based on training pupils as much as possible for independent life in future. Pupils with intellectual disabilities need to work on concrete material, so I planned the work this way. The pupils learned about the features of the feast, watched videos on the theme of *jurjevo* and danced to traditional music. According to the instructions, they brought green branches to school, which we used to make a costume of *Zeleni Jurij*. I suggested that they bring beech or ivy green branches, which they should collect with the help of their parents. The pupils really enjoyed all the activities and at the end they all wanted to wear the *Zeleni Jurij* costume. Getting to know *jurjevo* was a special experience for the pupils because in Zasavje this holiday is not celebrated on the same scale as in Bela Krajina.

Ključne besede: delo, jurjevo, običaji, posebni program, učenci s posebnimi potrebami.

Keywords: work, St. George's Day (*jurjevo*), customs, special programme, learners with special needs.

1 Uvod

Večina tradicionalnih praznikov ima svoj izvor v religiji, ali gre za čaščenje boga ali pa za čaščenje naravnih pojavov. Zgodnja verovanja so povezana z naravo v vseh njenih oblikah. Prazniki so s svojimi šegami mejniki v ljudskem življenju in so del narodne kulture. So priča nekdanjega življenja in kulturna dediščina naroda. (Zorec, 2005)

Učenci v posebnem programu se težje naučijo določenih vsebin, če jim tema ni predstavljena na konkretnem materialu. Tudi učenje o običajih jim mora biti predstavljeno na konkretni način. Učenci so na uri delovne in zaposlitvene tehnike spoznali slovenski praznik jurjevo. Najprej so si ogledali video posnetek, na katerem je bilo predstavljeno, kako izgleda kostum Zelenega Jurija, nato pa so ga skupaj z učiteljem tudi naredili. Na uri športa in rekreacije pa so ta kostum oblekli in zaplesali. Učenci so na ta način spoznali, kaj je praznik jurjevo in kako so ga včasih praznovali ter kako ga praznujejo še danes.

2 Osebe s posebnimi potrebami

Osebe, ki imajo trajno prirojene ali pridobljene okvare, so osebe s posebnimi potrebami. Za uspešno šolanje oseb s posebnimi potrebami potrebujemo posebne pristope in metode dela. Te osebe so vključene v primerne šolske programe. V odrasli dobi potrebujejo prilagojene oblike zaposlitev ter podporo, pomoč in prilagoditve za vključitev v skupnost. Mnogo oseb s posebnimi potrebami potrebuje varstvo, veliko stopnjo pomoči in skrbi celo življenje. Značilno je, da se v razvojni

dobi pojavijo posebne potrebe, zato v Sloveniji skupine oseb s posebnimi potrebami opredeljuje zakon (Zakon za usmerjanju otrok s posebnimi potrebami (ZUOPP), 2013).

Na podlagi Zakona za usmerjanje otrok s posebnimi potrebami te otroke uvrščamo v naslednje skupine:

- otroci z motnjami v duševnem razvoju,
- slepi in slabovidni otroci oziroma otroci z okvaro vidne funkcije,
- gluhi in naglušni otroci,
- otroci z govorno-jezikovnimi motnjami,
- gibalno ovirani otroci,
- dolgotrajno bolni otroci,
- otroci s primanjkljaji na posameznih področjih učenja,
- otroci z avtističnimi motnjami,
- otroci s čustvenimi in vedenjskimi motnjami (ZUOPP, 2013).

Na šoli so učenci, ki se uvrščajo med otroke z motnjami v duševnem razvoju, med gibalno ovirane otroke, med otroke z motnjami avtističnega spektra, in so vsolani v posebni program vzgoje in izobraževanja.

3 Posebni program vzgoje in izobraževanja

Učenci z zmerno, s težjo in težko motnjo v duševnem razvoju vse življenje potrebujejo različne stopnje pomoči. Njihovo stopnjo samostojnosti in neodvisnosti razvijamo do optimalnih meja preko posebnih vzgojno-izobraževalnih postopkov. Učenci zaradi znižanih intelektualnih sposobnosti niso samostojni. Učenci z zmerno, s težjo in težko motnjo v duševnem razvoju potrebujejo veliko spodbud za svoj osebni razvoj, toda dosegajo nepredvidene razvojne možnosti in je dejansko težko predvideti, do katere ravni se bodo razvili njihovi potenciali (Grubešič, 2014).

V procesu učenja se kažejo posebnosti te motnje v:

- zmanjšanih intelektualnih sposobnostih,
- znižani motivacijski sferi,
- pomanjkanju elementov samoaktivnosti,
- manjši potrebi po samopotrjevanju,
- slabši intencionalni usmerjenosti (Grubešič, 2014).

Posebni program se deli na obvezni in nadaljevalni del. Obvezni del sestavljajo prva, druga in tretja stopnja, nadaljevalni del, ki traja tri leta, vključuje četrto stopnjo, ter nadaljevalni del, ki traja osem let – raven učenje za življenje in delo – in vključuje peto in šesto stopnjo (Grubešič, 2014).

3.1 Šport in rekreacija

Področja šport in rekreacija zagotavljata pozitivne učinke na telo vsakega posameznika. To področje omogoča vzdrževanje obstoječega stanja in s tem lažje vključevanje v vsa področja življenja. V obdobju telesnega razvoja ne glede na stopnjo gibalne usposobljenosti učenci sprejemajo, pridobivajo, se učijo, razvijajo, usposablajo in utrjujejo gibalna znanja. V odrasli dobi pa se ta gibalna znanja dopolnjuje, nadgrajuje, pogloblja in uporablja za bolj kakovostno, polno in zdravo življenje (Kojzek idr., 2014).

Glede na specifično moten razvoj gibalnih znanj ni nikoli končan. Sodelovanje je glavno načelo tega področja, ne glede na stopnjo motnje. Delovanje ali sodelovanje v aktivnostih omogoča emocionalno zadovoljstvo in osebno potrditev. Posameznik se sam odloči, katera gibalna področja bo uporabljal kot rekreacijo ali šport (Kojzek idr., 2014).

Integracija se udejanja z rekreacijo in športom. S pomočjo športa in rekreacije lahko izboljšujemo: motivacijo, koncentracijo, sproščanje napetosti, socializacijo, samozaupanje, samozavest in samospoštovanje; naštetu pa osebe s posebnimi potrebami najbolj potrebujejo. Športne aktivnosti poleg zdravega načina življenja omogočajo tudi vključevanje v okolje (Kojzek idr., 2014).

3.2 Delovna vzgoja in zaposlitvene tehnike

Področje delovne in zaposlitvene tehnike je praktični del celotnega programa učenja za življenje in delo. Učenec naj bi spoznal različne poklice in tehnike dela ter se pripravil za čim bolj samostojno življenje in delo po končanem šolanju. Glavni

namen je usvajanje delovnih navad in pridobivanje motoričnih spretnosti, socialnih in komunikacijskih veščin. Hkrati pa razvija vztrajnost, natančnost, odgovornost in skrb za svoje zdravje (Grubešič idr. 2014).

Področje dejavnosti delovne in zaposlitvene tehnike zajema področja:

- učenje o delu in poklicih,
- ročna obdelava materialov,
- strojna obdelava materialov,
- kmetijska, vrtnarska in vinogradniška opravila,
- skrb za živali,
- proizvodno delo,
- hišna opravila (Grubešič idr., 2014).

**Področje delovne in
zaposlitvene tehnike je
praktični del celotnega
programa učenja za
življenje in delo.**

4 Jurjevo

Na Slovenskem je najbolj priljubljen praznik v pomladnem času, takoj za veliko nočjo, praznik jurjevo. Gre za prastaro indoevropsko figuro, ki je v Evropi razširjena še danes. V tem času ozeleni narava. Jurij izhaja iz latinskega imena Georgius, to pa kot grško ime Georgius povezujejo z grško besedo, ki pomeni poljedelec, kmetovalec, vinogradnik. Narečno slovensko jurjevščak pomeni mesec april, jurjevica je šmarnica, jurjevka je narcisa, jur pa nekoliko neroden človek, jurijevščica je neka potočna riba (Ovsec, 1992).

Jurij je bil vojščak višjega rodu, doma v Kapadokiji, umrl je mučeniške smrti. Njegov grob je v palestinskem mestu Lydda, vse drugo o njem pa je spletla legenda. Njegov znamenit boj z zmajem se pojavi šele v 11. stoletju. K njegovi priljubljenosti je pripomoglo njegovo junaštvo. Viteštvo si ga je izvolilo za svoj vzor in svojega zavetnika, popularen je postal tudi zaradi križarskih vojn. Država Gruzija ima po njem celo ime, to je Georgija. Sveti Jurij, ki mu je posvečena kapela na Ljubljanskem gradu, je zaščitnik mesta Ljubljana. (Ovsec, 1992)

Na Koroškem so obhajali god tega svetnika v krajih severno od Drave 23. aprila, južno od te reke pa 24. aprila. Po novem pa sveti Jurij goduje 23. aprila. (Ovsec, 1992).

Iz starih verovanj se je na Štajerskem ohranila pripoved, da pada o jurjevem zlata sončna skledica iz sonca. Kdor bi jo našel, bi imel v hiši obilo blagoslova. Iz sonca je padlo na jurjevo tudi čudodelno ogledalce: kdor je vanj pogledal, je videl, kar se je godilo po svetu (Ovsec, 1992).

Za svetega Jurija je najbolj značilen njegov boj z zmajem. Staroveški boj pomladi z zimo je predružačila poznejša legenda o boju svetega Jurija z zmajem. Jurij naj bi premagal in usmrtil grozovitega zmaja, ki je ogrožal življenje kraljične Aje. Jurij kot pomlad, ki premaga zimo, iztrga iz kreppljev Zemljo, ogroženo kraljično. Hrup, trobljenja, zvončkanje naj bi pregnali vse zimske demone (Ovsec, 1992).

Pri nas je najbolj znan belokranjski Jurij. Tega oblečejo z zelenjem, v roke pa mu dajo zelene breze, na katere so navezali rdečo pentljo in jo okrasili z rdečimi trakovi. Pred hišo so zapeli staro, zdaj že zelo popačeno obredno pesem. Če niso ničesar dobili, kar je bilo sicer redko, so hišo prekleli. Danes je v Beli krajini po jurjevanju zvečer veselica z godbo in plesom. Včasih so jurjevali po vsej Sloveniji, zdaj pa je šega močno opuščena (Ovsec, 1992).

Po ljudski pripovedi je Zeleni Jurij 23. aprila prijezdil do Kolpe. Tam je moral oddelati dnino, ker ni imel groša, da bi si zagotovil prevoz, in tako je na Kranjsko stopil 24. aprila. V Beli krajini se veselijo, če jih obiše Zeleni Jurij. Obdarijo ga z denarjem, jajci, pogačo in vinom. Danes so redke skupine, ki še obhajajo ta poganski praznik, zato si še posebej prizadevajo, da jih privabijo v svojo vas. Jurjaši izročijo brezovo vejico, ki jo gospodar zatakne za podboj vrat in tam pusti vse leto. Ta vejica varuje dom, prinaša zdravje, srečo in veselje v hišo, na polja in v hlev (Bela krajina: Došel je došel Zeleni Jurij, 2018).

5 Učna ura

Pri predmetu delovne in zaposlitvene tehnike so učenci najprej spoznali praznik jurjevo. Cilj poznavanja praznika je, da učenci vedo, kako so praznik praznovali včasih, ter na kakšen način, se je praznovanje ohranilo do danes. Predhodno učenci tega praznika niso poznali. Spraševali so tudi, zakaj v Zasavju tega praznika ne praznujemo, in v primeru, če bi ga praznovali, ali bi bil to dela prost dan. Učitelj jim je predstavil vse zanimivosti praznika, skupaj z učenci pa poudaril ključne značilnosti tega praznika. Po končanem teoretičnem spoznavanju jurjevega in jurjevanja so učenci vedeli, kdaj se praznik praznuje, kje v Sloveniji ga praznujejo še danes in kakšen kostum naj bi Zeleni Jurij imel. Nato smo začeli z izdelovanjem kostuma.

Po predhodnem dogovoru so učenci v šolo prinesli različno zelenje. Nato smo se pogovarjali, kdo je Zeleni Jurij in kakšna je njegova oprava. Cilj izdelave kostuma Zelenega Jurija je, da se učenci v posebnem programu največ naučijo pri delu s konkretnim materialu. Za izdelavo njegovega kostuma smo uporabili žico, ki smo jo oblikovali v tulec, in vrv, s pomočjo katere smo zelenje navezali na tulec, da je nastal kostum, ki so ga učenci lahko oblekli. Učenci so imeli nekaj težav s privezovanjem vej na tulec, saj imajo nekateri zelo slabo fino motoriko in niso uspeli dobro pritrditi vej. Učitelj jim je pri privezovanju pomagal, da smo kostum dokončali in je bil pripravljen za uporabo. S tem, ko so učenci sami izdelovali kostum, si bodo še lažje zapomnili po čem je jurjevanje najbolj značilno. Dva učenca na začetku nista želela obleči kostuma, saj se jima je zdel pretežek, zato sta najprej opazovala sošolce, ki so se zabavali ob pomerjanju kostuma. Učenci so kazali takšno navdušenje, da sta se kasneje opogumila tudi učenca, ki kostuma najprej nista želela obleči. Za dokončanje kostuma smo porabili dve šolski uri, saj je potek pritrjevanja vejic potekal počasi, zato bi bilo smiselno, da se v prihodnje za izdelavo kostuma načrtujeta 2 šolski uri.

Po uspešni izdelavi kostuma smo si pogledali video posnetke na temo jurjevanja in Zelenega Jurija. Pogledali smo tudi posnetek pesmi Zeleni Jurij. Učenci so pesem Zeleni Jurij prepoznali oziroma so potrdili, da so jo že slišali, nekateri so znali zapeti nekaj vrstic. Pogledali smo si različne izvedbe pesmi, ki jih izvajajo različni slovenski glasbeniki. Pogledali smo tudi kratek animiran film na temo Zelenega Jurija. Nekaterim učencem je bilo besedilo pesmi, ki je narečno, smešno. Ob posnetku so učenci peli. Učenci so se v tem času malo spočili, nato pa smo odšli v telovadnico, kjer smo se učili plesa.

V telovadnico smo prinesli kostum, ki smo ga imeli za orientacijo, kje plešemo. Plesali smo v krogu. Ples smo prilagodili, saj je v osnovni različici pretežek za učenje v posebnem programu. Plesa smo se učili ob video in glasbeni podpori. Kasneje so učenci še enkrat oblekli kostum in poskušali v njem plesati. Cilj učenja plesa je, da učenci s kostumom zaplešejo in si zapomnijo, kako so včasih praznovali praznik oziroma ga drugod po Sloveniji praznujejo še danes. Ugotovili so, da je plesanje v kostumu zahtevno, vendar so se kljub temu vsi zelo zabavali.

6 Zaključek

V Zasavju praznovanje jurjevanja ne poznamo v takšni meri, kot ga poznajo v Beli krajini. Ob načrtovanju pedagoških ur se je upoštevalo, da učenci potrebujejo delo na konkretnem materialu, zato je bila izdelava kostuma Zelenega Jurija smiselna za učenje. Učenci so tako pridobili izkušnje dela z žico in vrvjo, pri čemer so nekateri potrebovali nekaj pomoči. Dejstva o jurjevem in jurjevanju so se učencem zdela zanimiva, najbolj ključna dejstva so večkrat ponovili. Učenci so uživali ob gledanju video posnetkov in ob prepevanju. Spoznavanje praznika, izdelovanje kostuma in ples v telovadnici je zahtevalo veliko časa, zato bi bilo v prihodnje smiselno uporabiti cel šolski dan za celoten projekt, najbolje v okviru dneva dejavnosti.

400

7 Viri in literatura

Bela krajina: *Došel je došel Zeleni Jurij* (2018). Pridobljeno 19. 8. 2022 s spletne strani: <https://moja-dolenjska.si/bela-krajina-dosel-je-dosel-zeleni-jurij/>.

Grubešič, Stanka (2014): *Posebni program vzgoje in izobraževanja*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 14. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/OS/Posebni-program-vzgoje-in-izobrazevanja/Posebni-program-vzgoje-in-izob.pdf>.

Grubešič, Stanka; Kavčič Teja; Kneževič, Irena (2014): *Učni načrt za področje Delovne vzgoje in zaposlitvene tehnike*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/OS/Posebni-program-vzgoje-in-izobrazevanja/6-stopnja/Delovne_in_zaposlitvene_tehnike.pdf.

Kojzek, Damjan; Slatner, Lidija; Kavčič, Jožica (2014): *Učni načrt za področje Šport in rekreacija*. Ljubljana: Ministrstvo za izobraževanje, znanost in šport, Zavod RS za šolstvo. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Izobrazevanje-otrok-s-posebnimi-potrebami/OS/Posebni-program-vzgoje-in-izobrazevanja/6-stopnja/Sport_in_rekreacija.pdf.

Ovsec, Damjan (1992): *Velika knjiga o praznikih: praznovanja na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: Domus.

Zakon o usmerjanju otrok s posebnimi potrebami /ZUOPP/ (2013). *Uradni list RS*, št. 58/11 (1. 9. 2013).

Zorec, Marjeta (2005): *Slovenski prazniki. Prepodimo zimo*. Ljubljana: Karantanija.

VIRTUALNI KULTURNI DAN O VELIKONOČNIH PRAZNIKI

VIRTUAL CULTURAL DAY ABOUT EASTER HOLIDAY

✉ **Petra Berčič Oman** (petraberbic@yahoo.com), prof. geografije in zgodovine, je učiteljica geografije, zgodovine ter domovinske in državljanske kulture in etike na OŠ Josipa Vandota Kranjska Gora.

Slovenija

Povzetek

V prispevku je predstavljen kulturni dan o velikonočnih praznikih, ki je bil izveden v času pouka na daljavo, zato je potekal tudi s pomočjo IKT. Kulturni dan je bil namenjen spoznavanju velikonočnih praznikov in z njimi povezanih običajev v Sloveniji in po svetu. Učenci od šestega do devetega razreda so bili nad kulturnim dnem navdušeni, še posebno nad opravljanjem izbranega izziva. S strani dveh staršev pa so prispele pripombe, zato je bilo potrebno obrazložiti izbor teme kulturnega dne. Spoznavanje različnih verstev sveta in z njimi povezanih praznikov ter tradicije naj bi nas povezovalo ter bogatilo in ne razdvajalo ter delilo na verujoče in neverujoče. In učenci so to razumeli.

Abstract

This paper presents a cultural day about the Easter holidays, which was carried out during distance education, therefore it was held with the help of ICT. Cultural day was dedicated to getting to know the Easter holidays and customs related to them in Slovenia and around the world. Pupils from the sixth to the ninth grade were enthusiastic about the cultural day, especially about completing the chosen challenge. Some unfavourable feedback was provided by two parents, so it was necessary to justify the selection of the theme for the cultural day. Getting to know various world religions, holidays and traditions associated with them should unite and enrich people, and not separate us and divide us into believers or non-believers. Students understood the aim of the cultural day very well.

Ključne besede: kulturni dan, nesnovna kulturna dediščina, pouk na daljavo, velikonočni prazniki, verstva.

Keywords: cultural day, intangible cultural heritage, distance education, Easter holidays, religion.

401

1 Uvod

Velika noč je za kristjane po vsem svetu najslovesnejši, najstarejši in največji krščanski praznik, praznik veselja in upanja. Učenci pri državljanski in domovinski kulturi in etiki spoznajo skupne značilnosti velikih svetovnih verstev in razlike med njimi. Seznanijo se s položajem verstev v Sloveniji ter da so verske skupnosti ločene od države. Zato Slovenija verskih praznikov ne uvršča med državne praznike, kljub temu pa nekatere praznike uvršča med dela proste dneve. Razlog je v krščanski tradiciji ter prisotnosti krščanstva v Sloveniji med večino prebivalstva. Vsi se veselimo praznikov, a o njih navadno le malo vemo. Damjan Ovsec pravi, da s praznovanjem praznikov krepimo lastno in skupno samozavest, vendar pa se leta še bolj krepi, če vsaj malo vemo, zakaj pri raznih praznikih in praznovanjih gre (Ovsec, 1992: 7). Prosti smo tudi na velikonočno nedeljo in ponedeljek in prav je, da vemo, zaradi katerega praznika smo prosti. Zato smo virtualni kulturni dan izkoristili za spoznavanje velikonočnih praznikov in z njimi povezanih običajev v Sloveniji in po svetu. S tem smo želeli prispevati k ohranjanju običajev iz preteklosti in s tem k ohranjanju kulturne dediščine, pa tudi k splošni razgledanosti naših učencev.

2 Kulturni dan o velikonočnih praznikih

2.1 Prazniki v Republiki Sloveniji

Področje praznikov in dela prostih dni je v Sloveniji urejeno z Zakonom o praznikih in dela prostih dnevih v Republiki Sloveniji (ZPDPD, 2005). Urejanje praznikov sodi na področje državne ureditve v Republiki Sloveniji, v katero spadajo tudi splošni državni akti, simboli in prazniki.

Prazniki v Republiki Sloveniji so:

- 1. in 2. januar, novo leto
- 8. februar, Prešernov dan, slovenski kulturni praznik
- 27. april, dan upora proti okupatorju
- 1. in 2. maj, praznik dela
- 8. junij, dan Primoža Trubarja
- 25. junij, dan državnosti
- 17. avgust, združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom
- 15. september, vrnitev Primorske k matični domovini
- 23. september, dan slovenskega športa
- 25. oktober, dan suverenosti
- 1. november, dan spomina na mrtve
- 23. november, dan Rudolfa Maistra
- 26. december, dan samostojnosti in enotnosti.

Zgoraj navedeni prazniki so dela prosti dnevi, razen praznikov dan Primoža Trubarja, združitev prekmurskih Slovencev z matičnim narodom, vrnitev Primorske k matični domovini, dan slovenskega športa, dan suverenosti in dan Rudolfa Maistra, ki niso dela prosti dnevi.

Dela prosti dnevi v Republiki Sloveniji so tudi:

- velikonočna nedelja in ponedeljek, velika noč
- binkoštna nedelja, binkošti
- 15. avgust, Marijino vnebovzetje
- 31. oktober, dan reformacije
- 25. december, božič.

Praznik Republike Slovenije oziroma dela prosti dan v Republiki Sloveniji, ki pride na nedeljo, se ne prenaša na naslednji delovni dan (ZPDPD, 2005).

Zakonodaja ne sili državljanov v praznovanje krščanskih praznikov, saj jih tudi ne označuje kot državne praznike, temveč le kot dela proste dni, praznovanje pa je prostovoljna odločitev vsakega posameznika.

402

2.2 Velikonočni prazniki

Velika noč je za kristjane po vsem svetu najslovesnejši, najstarejši in največji krščanski praznik, praznik veselja in upanja. Korenine ima v judovstvu, pa tudi v starih poganskih navadah, ko so praznovali prihod pomladi. Cerkev jo praznuje že od 4. stoletja naprej. Na veliko noč se kristjani spominjajo Kristusovega vstajenja. Kristus je vstal ponoči oziroma ob prvem jutranjem svitu. Po krščanskem pojmovanju naj bi z vstajenjem odrešil svet, zato je bila tista noč res velika, ime za ta praznik v slovenščini pa kar ustrezno. V Sloveniji veliki noči pravimo tudi vuzem, kar pomeni »izvzem mesa po pustu« (Ovsec, 1992: 135)

Datum velike noči je določen po luninem koledarju. Pričetek pomladi je 21. marca, velika noč pa je vedno v nedeljo po prvi pomladni polni luni (Ovsec, 1992: 135). Najbolj zgodaj je lahko 22. marca, najpozneje pa 25. aprila.

Praznovanje se začne že teden pred veliko nočjo s cvetno nedeljo, ko verniki v cerkev prinašajo vejice zelenja in butare. Ko je namreč Kristus prihajal v Jeruzalem, so mu ljudje na pot polagali zelenje, tradicija pa se je ohranila vse do danes (Ovsec, 1992: 137–138).

Veliki četrtek je dan, ko je Jezus Kristus s svojimi učenci zadnjič jedel večerjo. Veliki petek je dan, ko velja strogi post. To pomeni, da kristjani na ta dan ne jejo mesa. Veliki petek je edini dan v letu, ko v cerkvi ni maše. Velika sobota je dan kuhanja in pripravljanja jedi, ki se jih nese k blagoslovu. V velikonočni košarici ne sme manjkati šunka, hren, pirhi ter kruh in potica. Šunka ali meso simbolizira Kristusovo telo, rdeči pirhi kaplje krvi, hren predstavlja žeblje, kruh in potica pa trnjevo krono. V času lakote, ko si ljudje niso mogli privoščiti mesa niti ob veliki noči, je na mizi stala jed z imenom »aleluja« oziroma repje. Gre za najstarejšo slovensko velikonočno jed, juho, ki so jo skuhal iz posušeni repinih olupkov, repi pa so po zmožnostih dodali še krompir ali malo ajdove kaše. Velika nedelja je dan, ko je Jezus vstal od mrtvih. Po nedeljski maši se družina zbere pri velikonočnem zajtrku, kjer zaužijejo blagoslovljene jedi. Velikonočni ponedeljek je dela prost dan, namenjen obisku sorodnikov in prijateljev ter ohranjanju različnih običajev (sekanje pirhov, lov na velikonočne pirhe ...). Pravijo tudi, da ta dan zajček nosi pirhe (Ovsec, 1992: 137–148).

Barvanje in krašenje pirhov ima v Sloveniji dolgo tradicijo. Rdeče obarvane pirhe omenja že Valvasor leta 1689. Mnogo pred njim, leta 1393, je bilo v listini iz nekdanjega samostana dominikank v Radljah zapisano, da so na velikonočno soboto vsem redovnicam razdelili jajca. Jajce je splošno razširjen prastar simbol, ki ga najdemo v skoraj vseh preprostih in razvitih religijah sveta, v ljudskih izročilih in v različnih svetovnih mitologijah. Besedi pirhi in remenice, ki ju na Slovenskem še danes uporabljamo za barvana jajca, kažeta na to, da so bila prvotna barvana jajca rdeča. Rdeča barva je med drugim simbolizirala sonce, energijo, ogenj, ljubezen, srce, obnovitev življenja, kri, zdravje, moč, veselje, vero ... Slovenska velikonočna jajca se imenujejo tudi pisanice ali pisanke (Bela krajina) in remenke (Prekmurje). Uvrščajo se med najlepše primerke v vsej Evropi (Ovsec, 1992: 141–144). Izdelovanje belokranjskih pisanic je bilo v Register nesnovne kulturne dediščine vpisano leta 2012, izdelovanje prekmurskih remenk pa 2015 (Poljak, 2021). Pisanice in remenke odsevajo značilnosti slovenskega vzhoda, zato so zanje značilni geometrični in stilizirani liki, medtem ko na primorskih in gorenjskih pirhah prevladuje izrazito naturalistična ornamentika, ki posnema naravo, največkrat rastline in cvetove. Poleg tega srečamo na pirhah še krščanske simbole, napisi pa so iz novejšega časa (Veseli vuzem, Vesela aleluja). Kot že ime pove, so pisali pisanice z lesenimi pisalkami, ki so imele vdolbino za vosek. Ko so jajca barvali, se barva voščenih mest ni prijela. Včasih so barvali pirhe samo z naravnimi barvami: rdečo je dala zavrelica pražiljke, čebula je dala rjavo, rumeno žafran in češminove korenine, črno jelševo in hrastovo lubje. Pobarvano in okrašeno jajce so namazali s špehovo kožo, da se je lepo svetilo (Ovsec, 1992: 141–144). Najstarejši ohranjeni pirhi na Slovenskem sodijo v konec 19. stoletja. V preteklosti je bilo živo prepričanje v čarobno moč lupin blagoslovljenih jajc. S pobarvanimi in lepo okrašenimi pirhi so se obdarovali (Poljak, 2021).

Simbolika velike noči je skoraj po vsem svetu enaka. Večina ljudi praznuje zmago življenja nad smrtjo, nekateri se veselijo pomladi. Vseeno pa se običaji in praznovanja po svetu malo razlikujejo.

Jajca so si na praznike plodnosti izmenjevali že Egipčani, Perzijci, Grki in Rimljani. Pri vseh teh ljudstvih so bila simbol življenja. Prva čokoladna jajca so naredili v Evropi v 19. stoletju. Vsako leto proizvedejo okoli 90 milijonov čokoladnih velikonočnih zajčkov. Največje čokoladno jajce so naredili leta 2011 v Italiji. Visoko je bilo 10,39 m in težko 7200 kg – tako je bilo višje od žirafe in težje od slona. (10 zanimivosti o veliki noči, 2016)

Za Norvežane imajo velikonočni prazniki velik pomen, saj oznanjujejo prihod pomladi po dolgi, temni zimi. Poleg tradicionalnega barvanja jajc se je na Norveškem pojavila še nova navada, in sicer velikonočne kriminalke. Branje detektivk, trilerjev in kriminalnih romanov je postalo del narodne zavesti. Televizijske in radijske postaje so preplavljene s tovrstnim žanrom, proizvajalci mlečnih izdelkov na svojo embalažo tiskajo kriminalne zgodbe. (Radež, 2016)

V mestu Haux v Franciji na velikonočni ponedeljek pripravijo velikansko omleto, narejeno iz 5000 jajc. Zgodba izvira iz časov, ko so Napoleon in njegova vojska potovali po teh krajih. Napoleonu je bila omleta, s katero so mu postregli, tako všeč, da je meščanom ukazal, naj zberejo jajca in naslednjega dne naredijo omleto še za njegovo vojsko. (Velika noč po svetu, b. d.)

Zajec je simbol velike noči, ker predstavlja plodnost pomladi. V Avstraliji pa imajo namesto čokoladnih zajčkov čokoladne bilbije. Bilbi je vrsta sesalcev vrečarjev, ki domujejo v Avstraliji. Imajo dolga ušesa in so po velikosti podobni zajcem. S tem v Avstraliji opozarjajo ljudi na to vrsto sesalcev, ki je močno ogrožena. (Oman, 2022)

Zgoraj napisana dejstva o velikonočnih praznikih so nam služila za pripravo učnega lista za učence.

2.3 Potek kulturnega dne

Kulturni dan o velikonočnih praznikih je bil organiziran za učence od 6. do 9. razreda. Ker je potekal v času pouka na daljavo, je bil tudi kulturni dan virtualen. Prvi del je bil namenjen spoznavanju velikonočnih praznikov in z njimi povezanih običajev v Sloveniji in po svetu. Samostojno so prebrali besedilo in si ogledali slikovno gradivo. Nato so rešili kviz s pomočjo aplikacije Kahoot!. Vprašanja so se nanašala na prebrano besedilo in slikovno gradivo. Za konec je vsak učenec opravil še nalogo po lastni izbiri. Učenci so izbirali med petimi izzivi. Pri vsakem izzivu so bila podana kratka navodila, pri nekaterih tudi primeri spletnih strani.

- Barvanje pirhov: Na spletu poišči primere različne izdelave velikonočnih pirhov in se preizkusi v izdelavi. Lahko nam zaupaš svoj način barvanja pirhov. Nekaj idej najdeš na <https://www.youtube.com/watch?v=su65B6oemcw> (Lidlova velikonočna ..., 2017).
- Priprava velikonočnih dobrot: Če rad pomagaš mami ali babici v kuhinji, se lahko preizkusiš v pripravi velikonočnih dobrot. Nekaj idej najdeš na spletni strani <https://leaneen.com/category/recepti/tematsko/velikonocni-recepti/> (Velika noč, b. d.).
- Velikonočni pogrinjek: Da bo velikonočni zajtrk slavnosten, pripravi lepo urejen pogrinjek. Lahko izdeláš podstavke ali košarice za pirhe, zajčke iz tulcev ... Nekaj idej najdeš na <https://www.youtube.com/watch?v=NaVvc1oarOg> (Spar – Naredi sam, 2021) ali <https://www.youtube.com/watch?v=XTn9LpV0jdg> (Ideje za velikonočno ..., 2021).

- Velikonočno voščilo: Svojo družino, prijatelje, sošolce ali učitelje preseneti z velikonočnim voščilom, ki ga narediš sam. Vem, da imaš veliko idej.
- Velikonočne igre: Za velikonočne praznike so značilne tudi različne igre. Lov na jajca in podobna mala praznična tekmovanja so odlična ideja za popestritev praznikov in zbližanje družinskih članov. Poišči kakšno zanimivo velikonočno igro in jo preizkusi.

Učenci so dobili navodilo, da naj jih pri ustvarjanju nekdo fotografira, fotografirajo pa naj tudi končni izdelek. Lahko so pripravili kolaž fotografij ali pa kar video. Dodali naj bi tudi kratko povratno informacijo (zakaj so se odločili za izbrani izziv, kaj jim je bilo všeč, kako jim je izziv uspel ...).

Vse skupaj so do določenega datuma pripeli v spletno učilnico ali pa kar na zid (Kulturni dan: Velika noč. b. d.)

Pomislili smo tudi na učence iz neverujočih družin oziroma učence, ki so pripadniki drugih verstev. V navodilih so bili še posebej nagovorjeni: Tudi če velike noči ne praznuješ, je zanimivo prebrati kakšne zanimivosti o tem prazniku in kaj simbolizirajo jedi, ki se jim v teh dneh težko izognemo. Pa tudi kaj od tega pripraviti ali pa le izdelati velikonočno voščilo za nekoga, ki veliko noč praznuje.

Tako se je za vsakega našel vsaj en zanimiv in primeren izziv.

2.4 Analiza kulturnega dne

Pouk na daljavo je bil poseben izziv, tako vsakodnevni pouk kot tudi dnevi dejavnosti. Težko je bilo na daljavo motivirati učence, zato smo bili učitelji veseli čisto vsake opravljene naloge in vsakega izdelka. Virtualni kulturni dan smo želeli izkoristiti za bolj poglobljeno spoznavanje in doživljanje velikonočnih praznikov. Mlajši otroci po navadi radi sodelujejo pri barvanju pirhov, izdelavi velikonočnih voščilnic, pa tudi pri pripravi velikonočnih dobrot, najstnikom pa je velikokrat vse to odveč. Zato je bil namen kulturnega dne tudi povezovanje in sodelovanje z družinskimi člani. Veliko učencev živi skupaj s starimi starši, zato so se lahko družili z njimi tudi v času, ko smo morali ostati doma in omejiti stike z drugimi. Učenci so lahko izzive opravili skupaj s starši, pa tudi starimi starši, ter pri tem izvedeli marsikaj zanimivega. Tako se prenaša znanje na mlajše rodove, tako se ohranja kulturna dediščina.

Izziv je opravilo 75% učencev. Največ učencev se je odločilo za barvanje pirhov in pripravo velikonočnih dobrot. Kar nekaj učencev je opravilo več izzivov. V spletno učilnico so pripeli ogromno slik, veliko učencev je dodalo tudi kakšno zanimivost. Tako nam je učenec Nejc Lenart opisal velikonočno dogajanje v Ratečah: »V naši vasi je taka tradicija, da na veliki petek hodijo po vasi in pobirajo drva. Na velikonočno soboto zgodaj zjutraj zakurijo ogenj, ki ga župnik blagoslovi. Nato vaščani vzamejo žerjavico in jo nesejo domov ter zakurijo ogenj in na njem skuhamo jajca, šunke, klobaso, v krušni peči pa spečejo potico. Ko so vse jedi pripravljene, jih položijo v košaro in prekrijejo s prti, na katerih so šivani različni motivi, npr. jagnje z zastavo. V Ratečah so včasih pravili, da bodo imeli pri hiši, kjer so prvi prišli od žegna, tisto leto prvi pospravljeni seno.«

Veliko učencev je napisalo, da so pri pripravi velikonočnih dobrot pomagali svoji mami oziroma babici. Nekateri so tudi komentirali svoje izdelke oziroma svoje dobrote.

Jan: »Potica je odlično uspela, za recept sem uporabil Jezerškova priporočila.«

Slika 1: Janova naloga (foto: arhiv Petre Berčič Oman).

Meta: »Naredila sem makovo potico. Z mami sva jo čisto preveč namazali s filo.«

Slika 2: Metina potica z makovim nadevom (foto: arhiv Petre Berčič Oman).

David: »Mami sem pomagal pri peki potice. Pozabil sem slikati pečeno. Bila je orehova s čokolado. Odlična!«

Živa: »Z babi sem spekla potico, pa še torto, ker imam jutri rojstni dan.«

Minca: »Letos sem se še posebej potrudila z barvanjem pirhov, saj sem prvič tudi risala nanje. Bila je zelo zabavna izkušnja.«

Slika 3: Minca in njeno ustvarjanje (foto: arhiv Petre Berčič Oman).

Nekaj učencev je podalo predloge za barvanje pirhov:

Val: »Jaz jajca barvam v rdečem zelju in kurkumi. Rdeče zelje narežemo in ga v vodi kuhamo eno uro. Ko se ohladi, ga precedimo. Posebej skuhamo jajca in jih damo v vodo od zelja. V vodi jih pustimo čez noč. Za lepo rumeno barvo skuhamo jajca skupaj s kurkumo. Pustimo jih stati še pet ur, da se lepo obarvajo. Lepše se obarvajo bela jajca.«

Ožbej: »Na sliki so stvari, s katerimi smo barvali jajca: teran – bleščeče vijolični, rdeče zelje – temno zeleni (morali bi biti modri), kurkuma – oranžni.«

Slika 4: Ožbej ter njegova peka potice in barvanje pirhov (foto: arhiv Petre Berčič Oman).

Dobili smo tudi zahvalo:

Svit: »Hvala za to zabavno nalogo.«

Učenci so bili nad kulturnim dnevom navdušeni. Naloge niso bile prezahtevne, izzive so lahko opravili z ostalimi družinskimi člani. Izvedeli so marsikaj zanimivega, pogovarjali so se s starši in starimi starši ter tudi na ta način pridobili nova znanja. Cilji kulturnega dne so bili doseženi.

Smo pa na šolo prejeli dve pripombi staršev. En starš je poslal le pomislek o primernosti kulturnega dne glede na to, da vsi učenci niso kristjani. Druga pripomba pa je bila veliko bolj obtožujoča. Med drugim nam je bilo očitano: »da poveličujemo krščansko vero, da favoriziramo religijsko verovanje, da želimo mlade »ukalupiti«, da otroke pod »diktatom večine« na nek način prefinjeno silimo k tako rekoč verskim aktivnostim ...« Med vsemi izzivi, ki so bili na voljo, naj ne bi bilo niti enega za pripadnike drugih ver. S tem se seveda nismo strinjali in smo podali odgovor z obrazložitvijo izbrane teme kulturnega dne.

S pomočjo ohranjanja kulturne dediščine spodbujamo medsebojno spoštovanje, sodelovanje in odgovornost.

3 Zaključek

Kulturna dediščina je ena največjih vrednot človeštva. S pomočjo ohranjanja kulturne dediščine spodbujamo medsebojno spoštovanje, sodelovanje in odgovornost. Pomembna sestavina kulturne dediščine so tudi prazniki. Za vsakim praznikom leži določena zgodovina, simbolika in pomen. Navade, običaji in praznovanja različnih praznikov se spreminjajo z vsako generacijo; nekaj se izgubi, nekaj se na novo doda. Tako je tudi z veliko nočjo. Čeprav je to največji krščanski praznik, torej verski praznik, pa veliko noč praznuje tudi veliko neverujočih. K vsesplošnemu praznovanju velike noči pripomore

tradicija, pa tudi mediji in trgovine, ki so polne velikonočnih dobrot že tedne pred samim praznovanjem. Poznavanje vseh vrst praznikov sodi k splošni razgledanosti ljudi, zato je prav, da se že otroci v osnovni šoli seznanijo z vsaj nekaterimi. In s tem, ko spoznavamo različne praznike, tudi verske, ne dajemo prednost določeni veri in ne silimo otrok k opravljanju verskih aktivnosti, ampak bogatimo njihovo znanje ter ohranjamo kulturno dediščino za naslednje rodove.

4 Viri in literatura

- 10 zanimivosti o veliki noči (2016). *Radio 2*, 27. 3. 2016. Pridobljeno 18. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.radio2.si/850>.
- Ideje za velikonočno ustvarjanje iz papirja (2021). *Youtube*, 19. 3. 2021. Pridobljeno 31. 3. 2021 s spletne strani: <https://www.youtube.com/watch?v=XTn9LpV0jdg>.
- Kulturni dan: Velika noč (b. d.). *Inovativna pedagogika/Padlet petrabercic*. Pridobljeno 31. 3. 2021 s spletne strani: <https://inovativna-sola.padlet.org/petrabercic/qgilhi3fl4jyrqra>.
- Lidlova velikonočna domislica: 3 načini barvanja pirhov (2017). *Youtube*, 11. 4. 2017. Pridobljeno 31. 3. 2021 s spletne strani: <https://www.youtube.com/watch?v=su65B6oemcw>.
- Oman, Anja (2022): Kako ljudje po svetu praznujejo veliko noč. *Vandraj.si*, 12. 4. 2022. Pridobljeno 18. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.vandraj.si/t/praznovanja/>.
- Ovsec, Damjan J. (1992): *Velika knjiga o praznikih: praznovanja na Slovenskem in po svetu*. Ljubljana: Domus.
- Poljak, Saša (2021): Nesnovna kulturna dediščina velike noči. *Vsakdanjik – Etnološki zapisi*, 1. 4. 2021. Pridobljeno 20. 8. 2022 s spletne strani: <https://vsakdanjik.zrc-sazu.si/nesnovna-kulturna-dediscina-velike-noci/>.
- Radež, Moni (2016): Foto: Velika noč po svetu. *Slovenske novice*, 24. 3. 2016. Pridobljeno 18. 8. 2022 s spletne strani: <https://old.slovenskenovice.si/lifestyle/bivanje/foto-velika-noc-po-svetu>.
- Slovenski ljudski običaji (2021). *Slovenec.org*, 28. 3. 2021. Pridobljeno 18. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.slovenec.org/2021/03/28/slovenski-ljudski-obicaji-cvetna-nedelja-velika-noc-in-binkosti/>.
- Spar – Naredi sam – Velikonočni ponedeljek (2021). *Youtube*, 29. 3. 2021. Pridobljeno 31. 3. 2021 s spletne strani: <https://www.youtube.com/watch?v=NaVvc1oarOg>.
- Velika noč (b. d.). *Leanen*. Pridobljeno 31. 3. 2021 s spletne strani: <https://leaneen.com/category/recepti/tematsko/velikonocni-recepti/>.
- Velika noč po svetu (b. d.). *Preventiva*. Pridobljeno 18. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.preventivarevija.si/index.php/moj-otrok/254-velika-noc-po-svetu>.
- Zakon o praznikih in dela prostih dnevih v Republiki Sloveniji (ZPDPD) (2005). *Uradni list RS*, št. 112/2005. Pridobljeno 18. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.uradni-list.si/glasilo-uradni-list-rs/vsebina/2005-01-4916?sop=2005-01-4916>.

MOŽNOSTI OBRAVNAVE OBIČAJA FLORJANOVO IN JAJČARIJA PRI POUKU SLOVENŠČINE NA PODRUŽNIČNI OSNOVNI ŠOLI RAZBOR

ENGAGING WITH FOLK CUSTOMS OF ST. FLORIAN'S DAY (*FLORJANOVO*) AND EGG FEAST (*JAJČARIJA*) AT SLOVENE LESSONS AT RAZBOR SUBSIDIARY SCHOOL

✉ **Lucija Štamulak** (lucija.stamulak@gmail.com), mag. prof. šolskega knjižničarstva, prof. slovenščine in univ. dipl. literarna komparativistka, je učiteljica slovenščine in šolska knjižničarka na Osnovni šoli Podgorje pri Slovenj Gradcu. Slovenščino je poučevala tudi v tujini.

Slovenija

Povzetek

Florjanovo in jajčarija je ljudski običaj, ki na Razborju pri Slovenj Gradcu obstaja že vsaj dvesto let. Ima svoje posebnosti, živ in aktualen pa je še danes. V prvem delu prispevka predstavljam običaj florjanovo in jajčarija na Razborju. V drugem delu prispevka želim nakazati možnosti, kako obravnavo tega ljudskega običaja vključiti v pouk slovenščine od 6. do 9. razreda na Podružnični osnovni šoli (POŠ) Razbor z namenom, da pri učencih vzbujamo pripadnost svojemu kraju in domovini.

Abstract

St. Florian's Day (*florjanovo*) and Egg Feast (*jajčarija*) are folk customs that have existed for at least two hundred years in the village of Razbor pri Slovenj Gradcu. The tradition has its own features, and it occurs. In the first part of the article, I present the customs of St. Florian's Day (*florjanovo*) and Egg Feast (*jajčarija*) in Razbor. In the second part of the article, I would like to explore the possibilities of engaging with these folk customs at Slovene lessons with students from the 6th to the 9th grade at Razbor Subsidiary School. My aim is to foster in students a sense of belonging to both their home village and homeland.

Ključne besede: florjanovo, jajčarija, Podružnična osnovna šola Razbor, pouk slovenščine, pripadnost kraju in domovini.

Keywords: St. Florian's Day (*florjanovo*), Egg Feast (*jajčarija*), Razbor Subsidiary School, Slovene lessons, belonging to home village and homeland.

1 Uvod

Če želimo učencem privzgojiti ljubezen do naše domovine in približati slovensko kulturno dediščino, je pomembno, da izhajamo iz okolja, v katerem živijo, ter iz običajev, ki so jim blizu.

Florjanovo in jajčarija je ljudski običaj na Razborju, katerega ustni viri opisujejo že pred 200 leti, živ in aktualen pa je še danes. Ta običaj ima svoje posebnosti, ki so značilne samo za Razbor, zato je še posebej pomembno, da ga učenci tega kraja dobro poznajo, saj se bo le z ohranjanjem še naprej prenašal iz roda v rod. Učni načrt za slovenščino od 6. do 9. razreda ponuja vrsto možnosti, kako obravnavo tega ljudskega običaja vključiti v pouk slovenščine. Tako bi učenci običaj dobro spoznali, hkrati pa bi ga znali predstaviti tudi drugim.

V svojem prispevku podrobneje predstavljam običaj florjanovega in jajčarije na Razborju, hkrati pa želim raziskati možnosti, kako se spoznavanje in ohranjanje tega običaja lahko vključi v pouk slovenščine na Podružnični osnovni šoli Razbor z namenom, da bi vsi otroci v kraju ta običaj dobro poznali, ga znali predstaviti drugim in ga kasneje tudi sami ohranjali za poznejše rodove.

2 Kraj Razbor in Podružnična šola Razbor

2.1 Kraj Razbor

Razbor oziroma Zarazbor, kot mu pravijo domačini, leži v Mestni občini Slovenj Gradec in je sestavljen iz dveh krajev, tj. Zgornji in Spodnji Razbor. Domačini so od nekdaj dojemali oba zaselka kot en kraj, ki so ga imenovali Zarazbor, prebivalce pa so poimenovali Zarazborčani (uradno Razborčani). Kraj sestavljajo samotne kmetije. Danes je v kraju še 45 kmetij različnih tipov (Glasenčnik, 2012). Kljub odmaknjenosti je bil kraj že zgodaj naseljen. Omenjajo ga leta 1106 kot Ras ali Rasswar. Največ prebivalcev je imel v 19. stoletju, ko so začeli intenzivno izkoriščati gozdove. Leta 1869 je živelo v Zgornjem Razborju 259 ljudi (danes le 113), v Spodnjem pa 451 (danes 244). Po podatkih MO Slovenj Gradec je torej skupno število prebivalcev obeh zaselkov 327 (MO Slovenj Gradec, 2022).

Kraj leži na grebenu skrajnega dela vzhodnih Karavank in je reliefno zelo razgiban. Osrednji del kraja je greben, ki se razprostira v dolžini okoli desetih kilometrov na nadmorski višini od 700 do 1200 metrov, po katerem so razporejene samotne kmetije. Skrajni severozahodni del predstavlja pobočje Uršlje gore (1699 metrov), okoli nje pa posamezni vrhovi. Na severovzhodni strani se kraj prevesi v dolino reke Suhodolnice (nadmorska višina okoli 490 metrov), na južni strani pa v dolino reke Velunje (nadmorska višina okoli 420 metrov) (Glasenčnik, 2012).

Glavna značilnost kraja so strmine, do 400 metrov nadmorske višine med najvišjim in najnižjim delom ter odmaknjenost od središč. Mnogi v tem kraju vztrajajo, čeprav so si delo in zaslužek poiskali v dolini. Kmetije se v glavnem preživljajo z živinorejo in izkoriščanjem gozdov (MO Slovenj Gradec, 2022).

Središče kraja predstavljajo osnovna šola, cerkev svetega Danijela ter gostilna. Morda ravno odmaknjenost kraja pripomore k temu, da se v kraju ohranjajo ljudske šege in navade, med katerimi je najbolj prepoznavna florjančenje in jajčarija, ki se je v teh koncih ohranila samo na Razborju (MO Slovenj Gradec, 2022).

2.2 Podružnična osnovna šola Razbor

Šola je imela v kraju poleg gostilne in cerkve vedno povezovalno in središčno vlogo. Z rednim poukom v šoli so začeli leta 1880, takrat je bilo vpisanih 106 šoloobveznih otrok (Andrejc, Libnik, Karnar, 2012). Šola je skozi leta spreminjala svojo podobo, leta 1961 pa je postala podružnična šola Osnovne šole Podgorje pri Slovenj Gradcu (Andrejc, Libnik, Karnar, 2012). V šolskem letu 2022/23 obiskuje šolo 29 otrok od prvega do devetega razreda v treh oddelkih. Na šoli stalno poučujeta dve učiteljici razrednega pouka, ostali učitelji pa svojo delovno obvezo dopolnjujemo v matični osnovni šoli.

Delovanje šole je tesno povezano z obstojem majhne hribovske vasice, saj predstavlja izobraževalno, kulturno in družbeno središče kraja in tako pripomore k temu, da mladi kraja ne zapuščajo. Za kraj je značilno dokaj bogato kulturno življenje. Za pestrost kulturnega življenja in ohranjanje običajev zavestno skrbi Kulturno društvo Razbor, ki se pri tem pogosto povezuje z POŠ Razbor.

3 Sveti Florjan in florjanovo

3.1 Sveti Florjan

Sveti Florjan je eden najbolj priljubljenih 'ljudskih svetnikov', zavetnik proti požarom in povodnji. Florjan je tudi zavetnik gasilcev, pogosto ga upodablja, kako z vrčem vode gasi ogenj. God svetega Florjana v katoliški cerkvi praznujemo 4. maja.

Iz njegovega življenja obstaja več legend, podatki o njem pa so skopi. Rodil se v tretjem stoletju blizu Dunaja v rimski provinci Norik v Zgornji Avstriji. Bil je častnik rimske vojske in dosegel pomemben položaj – postal je vodja pisarne cesarskega namestnika v Lauriaku (blizu Linza). V času cesarja Dioklecijana so v tem mestu zaprli štirideset kristjanov. Florjan jim je želel pomagati pobegniti, zato so zaprli še njega. Na zaslišanju je priznal, da je kristjan, zato so ga strahovito mučili, po mučenju pa so mu na vrat navezali mlinski kamen in ga vrgli v reko Enns (Anižo) (Kumer, 2006).

Pri svetem Florjanu je pomembna tako simbolika ognja kot simbolika vode. Ena od legend pravi, da je Florjana na mesto, kjer naj bi bil po mučeniški smrti pokopan, vozil par volov. Vola sta se med potjo od žeje onesvestila in na tem mestu je začel izvirati studenec, ki je bil kasneje znan po svoji zdravilni moči (Kuret, 1989). Nekateri raziskovalci menijo, da je Florjan pri svoji vlogi izrinil starodavno pogansko vodno božanstvo in da so se k njemu najprej obračali s priprošnjami za rodovitnost in dež. Vlogo priprošnjika proti požarom pa so mu pripisali kasneje (Kuret, 1989).

Po mnenju drugih raziskovalcev pa je Florjan prevzel mesto nekdanje rimske boginje cvetja Flore, v čast katere so stari Rimljani prirejali praznik cvetja (Kuret, 1989).

Ime Florjan/Florijan je tudi dokaj pogosto ime na Slovenskem. Po podatkih Statističnega urada RS je bilo na Slovenskem 1. 1. 2022 na Slovenskem 393 prebivalcev z imenom Florjan ter 333 prebivalcev z imenom Florijan. Med ženskimi imeni se ime Florijana pojavi 74-krat, prebivalk z imenom Florjana pa je 82. Priljubljenost imena Florjana/Florijana po letu 1970 začne upadati, istočasno pa začne naraščati priljubljenost krajše različice tega imena – Flora, še posebej v letih 2011–2021. To ime danes nosi 140 prebivalk Slovenije.

Sveti Florjan je zavetnik Dunaja, na Slovenskem pa so mu posvetili 26 cerkva, od tega 8 župnijskih in 18 podružnic. V Ljubljani so 1672 leta v spomin na požar sezidali cerkev svetega Florjana (Kumer, 2006).

3.2 Florjanovo

God svetega Florjana praznujemo 4. maja. Od 19. stoletja naprej je florjanovo na Slovenskem praznik gasilcev, saj so ga izbrali za svojega zavetnika. Gasilci imajo na ta dan različne slovesnosti (Kumer, 2006).

V narodnem izročilu se je razvilo veliko šeg v povezavi z vodo in ognjem na god svetega Florjana.

V nekaterih delih Slovenije so se dolgo držali izročila, da je treba na florjanovo čim manj kuriti, da bi se tako obvarovali pred požari. Tako na Dolenjskem gospodinje na ta dan niso pekle kruha, kovači pa niso delali. Prav tako na Polju pri Ljubljani pravijo, da se na florjanovo ne sme kuriti grmade, ker potem hiša zgori, na Polici pri Višnji Gori pa na ta dan po ljudskem izročilu niti drv ne smejo pripravljati. Podobne navade so tudi na Štajerskem in Notranjskem. Tako okoli Vuzenice na florjanovo ne delajo ničesar, kar je povezano z ognjem (kovačije, kuhanje oglja ...). (Kuret, 1989)

Na Gorenjskem v Trziču in Železnikih so god svetega Florjana praznovali kot zapovedan praznik s procesijami, litanijami in dela prostim dnevom (Kuret, 1989).

V drugih delih Slovenije, predvsem na Koroškem in Štajerskem, pa je bilo prav nasprotno treba kuriti in prižigati ogenj iz blagoslovljenih trsk iz velikonočnega snopa, kar naj bi zavarovalo hišo pred ognjem. To je bila naloga neporočenih fantov, saj so morali na florjanovo zjutraj po hišah z blagoslovljeno trsko prižigati ogenj na ognjišču oziroma peči, ob tem pa so pobirali darove za pojedino (jajca, klobase, mošt), ki so jo pripravili pozneje (Kumer, 2006).

V nekaterih krajih je bilo florjanovo povezano s koledovanjem fantov in posebno kolednico. Primere kolednic najdemo v več krajih na Štajerskem in Koroškem, obstajajo pa zapisi kolednic tudi iz Radeč pri Zidanem mostu, Trente in Vavte vasi na Dolenjskem, kar kaže, da je moralo biti koledovanje na florjanovo nekoč bolj razširjeno (Kumer, 2006).

Kuret navaja, da je koledovanje na florjanovo razmeroma mlado in da so ga najverjetneje uvedli jezuiti na ozemlju dekanije Dobrla vas na Avstrijskem Koroškem. Iz Podjune pa se je potem razširilo na Koroško in Štajersko, medtem ko je drugod ostalo neznanost (Kuret, 1989).

Ponekod na Avstrijskem Koroškem in zgornji Mežiški dolini je koledovanje še živo in se v nekaterih podrobnostih razlikuje od kraja do kraja. Fantje se na predvečer svetega Florjana zberejo pod vaško lipo ali kakšnim znamenjem, nato grejo koledovat od hiše do hiše. Pod oknom gospodinje in gospodarja zapojejo kolednico. Kolednice se po krajih razlikujejo, njihova podlaga pa naj bi bila stara cerkvena pesem v čast svetemu Florjanu, ki je bila nekoč še posebej razširjena v Podjuni. Ko končajo, eden od kolednikov zakikirika, drugi pa kokodakajo. Gospodinja prinese kolednikom jajca in zaseko, koledniki pa se sprostijo in si privoščijo kakšno šalo. Na koncu zaželijo dobro letino ter dovolj dežja. V naslednjih dneh, a ne po binkoštnem ponedeljku, pa si priredijo gostijo s cvrtjem in rezinami (šnitami) ter sadjcem. Vsako leto jih gosti druga kmečka hiša, praznuje pa cela vas (Kuret, 1989).

4 Florjanovo in jajčarija na Razborju

4.1 Florjanovo in florjančani

Običaj florjanovega in jajčarije je poleg Razborja ohranjen še po nekaterih krajih zgornje Mežiške doline, zlasti na območju Črne na Koroškem (Javorje, Ludranski Vrh in Podpeca) (Kompelj, 2019).

Ustni vir pripoveduje o vsaj 200-letni zgodovini te šege na Razborju, saj Dominik Pečovnik okoli leta 1972 pri starosti 83 let pripoveduje, da mu je njegov oče pripovedoval, da so mu stari ljudje pravili o tem (Hudej, 2012). Običaj je bil prekinjen samo v času vojne, pa tudi v času covid-19. Prehaja iz roda v rod, za njegovo živost pa zavestno skrbi tudi Kulturno društvo Razbor.

Običaj je dvodelen. Prvi del predstavlja koledovanje neporočenih fantov iz vasi na predvečer svetega Florjana, ki se imenujejo florjančani. Fantje se že v aprilu začnejo pripravljati na florjanovo s pevskimi vajami, ki jih skliče vodja florjančanov v nedeljo popoldne. Na pevskih vajah pojejo narodne pesmi in florjanovo pesem, dogovorijo pa se tudi o

poteku običaja ter določijo vodjo florjančanov za naslednje leto (Hudej, 2012). Vodja uvede novince in jih podučí o tem, kako se je treba obnašati. Vsak udeleženec potrebuje klobuk za pobiranje darov in žepni nož za izdelavo križev. Razdelijo si tudi vloge; poleg vodje so to: fant s košaro za jajca, fant, ki pobira darove, fant, ki kuri ogenj, fant s frajtonarico (Karnar, 2018). Najčastnejše delo je nošenje jajc v košari. Kurjača sta po navadi dva najmlajša fanta. Vodja določi tudi fanta za zahvaljevanje, če tega ne počne sam (Hudej, 2012).

Na predvečer florjanovega fantje koledujejo po vasi od hiše do hiše.

Najprej se zberejo na dogovorjenem mestu. Tradicionalno zbirališče za spodnji Razbor je bil Kavnikov kugl, hribček južno od kmetije Kavnik (Hudej, 2012). Tradicionalno zbirališče na Zgornjem Razborju je pred cerkvijo svetega Daniela.

Slika 1: Zbiranje florjančanov pred cerkvijo svetega Daniela (foto: Simon Melanšek).

Nato začnejo z obhodom. Fantje se prikradejo pod okno, kjer ležita gospodar in gospodarica hiše, ter zapojejo eno od številnih narodnih pesmi. Včasih pojejo tudi pred vrati hiše. Pesmi izbirajo glede na stanje v hiši, običajno so to vesele pesmi, če pa je bilo v hiši kaj narobe, bolj žalostno pesem, če so v hiši dekleta spet temu primerno pesem ... (Hudej, 2012).

Slika 2: Florjančani pojejo pred hišo (foto: Simon Melanšek).

Po zapeti pesmi gospodar odklene vrata ter prižge luč v kuhinji, sam pa se umakne (Hudej, 2012). Ponekod pustijo vrata odklenjena celo noč, da se lahko Florjančani prosto sprehajajo po hiši.

Florjančani vstopijo v hišo. Če so pri hiši dekleta, najprej poiščejo šopke in si jih zataknejo za klobuk (Hudej, 2012).

Slika 3: Šopke si zataknejo za klobuk (foto: Simon Melanšek).

412

Florjančani nato posedejo za mizo, poberejo jedi v nahrbtnik ter jajca v košaro. Vsak florjančan iz šib blagoslovljenega snopa naredi križ in ga skrje v hiši. Kurjača zakurita in na ogenj naložita ostanke od izdelave križev. Vmes se igra na harmoniko in se tudi katera zapoje. Na mizi je mošt ali sok, ki ga je treba popiti, ponekod je tudi kaj za pod zob. Žganje se pobere za veselico (Hudej, 2012).

Slika 4: Florjančani izdelujejo križe ter pospravljajo ostanke (foto: Simon Melanšek).

Slika 5: Ostanke trsk zakurijo na ognjišču (foto: Simon Melanšek).

Po tem se zapoje florjanova pesem kolednica *Lepi so res letni časi* (Hudej, 2012). Pesem govori o tem, zakaj je treba častiti svetega Florjana, o koledovanju fantov in o tem, da bodo fantje priporočili obiskane svetemu Florjanu, da jih obvaruje vseh nezdod.

Lepi so res letni časi,
a najlepša je pomad,
ti hojla drija drom,
ti hojla drija drom,
a najlepša je pomlad.

Sredi lepe te pomladi
svet'ga je Florjana god,
ti hojla drija drom,
ti hojla drija drom,
svet'ga je Florjana god.

Na svetega Florjana god,
šli smo fantje na to pot,
ti hojla drija drom,
ti hojla drija drom,
šli smo fantje na to pot.

Svet'ga Florjana zato častimo,
ker on je velik priprošnjik,
ti hojla drija drom,
ti hojla drija drom,
ker on je velik priprošnjik.

Zato ga tudi vi častite
in darujte mu za god,
ti hojla drija drom,
ti hojla drija drom,
in darujte mu za god.

Mi ga bomo pa prosili,
da vas obvarje vseh nezdod,
ti hojla drija drom,
ti hojla drija drom,
da vas obvarje vseh nezdod. (Hudej, 2012: 171)

V vasi so tudi nekatere hiše, kjer ni štedilnika, fantje tudi tu pospravijo ostanke od križev in jih pokurijo tam, kjer je to mogoče (Karnar, 2018).

Petju sledi zahvala gospodarju. Fant, ki je zadolžen za zahvalo, gre v sobo, kjer spi. Pozdravi ter se zahvali za obdaritev, hišo pa v zahvalo priporoči svetemu Florjanu, da bi jih obvaroval vsega hudega, še posebej ognja. Hkrati pove tudi, kje bo veselica in povabi nanjo, pozdravi in odide (Hudej, 2012).

Ob odhodu muzikant zaigra pesem, po navadi je to priredba pesmi *Adijo, pa zdrava ostani* (Karnar, 2018).

Florjančani se nato odpravijo do naslednje hiše, kjer se stvar ponovi, koledovanje pa traja vse do jutra do zadnje hiše. Fantje so utrujeni, a zadovoljni, saj jih vsaka hiša sprejme, njihovi klobuki pa so okrašeni s šopki, katere po možnosti obdržijo do veselice (Karnar, 2018).

Včasih se je pešalo, zato so se fantje, kadar jih je bilo veliko, razdelili v tri skupine, da so lahko obhodili cel kraj. Hodilo se je v vsakem vremenu, pogosto tudi v dežju in mrazu. Z leti so se začeli prevozi, da se ne pešajo več (Hudej, 2012).

V novejših časih se zaradi službenih in šolskih obveznosti fantov koledovanje prestavi na vikend, ki je najbližje florjanovemu, prav tako se koledovanje prestavi ob slabem vremenu (Karnar, 2018).

4.2 Jajčarija

Drugi del običaja je veselica, imenovana tudi jajčarija. Fantje se za veselico dogovorijo s kmetijo, ki ima za to primerne prostore, za izbrano hišo je to posebna čast. Gospodar hiše in vodja florjančanov se dogovorita o podrobnostih veselice. Veselice se tradicionalno odvijajo v soboto popoldne, preden je bila razsvetljava pa tudi v nedeljo popoldne. Tradicionalno se je na jajčariji pilo predvsem mošt in žganje, jedle pa so se nabrane dobrote in šnite (ocvrte rezine kruha, namočene v jajca in mleko ter posute s sladkorjem), ki so jih spekli iz nabranih jajc. Na veselico so prišli florjančani ter povabljeni iz obiskanih hiš, nepovabljeni pa na veselico niso smeli. Če so prišli, so jim dali posebno mizo, da so bili vsem na očeh. Med veselico se je pelo, igralo, plesalo in juckalo (Hudej, 2012).

V novejših časih (zadnjih 40 let) se na mizo nanosijo tudi ostali priboljški – suhomesnati izdelki, kruh, jajčna solata s hrenom oziroma narezana jajca z ribanim hrenom. Pije se tudi vino in sok (Hudej, 2012). Z jedačo se obilno pogosti vse navzoče, pijačo pa si vsak naroča in plača sam (Karnar, 2018).

Opolnoči se predstavijo florjančani, ki imajo klobuke okrašene z nabranimi šopki, zapojejo narodne pesmi ter florjanovo pesem. Po polnoči pa muzikant razglasi solo za vse, tj. ples za vse, na mizo pa se prinesejo šnite (Hudej, 2012).

Obvezen del veselice je tudi povštertanc, da zapešejo tudi nepovabljeni in tisti, ki se držijo bolj ob strani. Zapeše se tudi ples z metlo. Veselica traja do jutranjih ur (Hudej, 2012).

5 Obravnava običaja pri pouku slovenščine od 6. do 9. razreda na POŠ Razbor

Če želimo učencem približati slovenske ljudske običaje, je pomembno, da izhajamo iz njihovega okolja ter iz običajev, ki jih vsaj deloma poznajo in so jim blizu, hkrati pa predstavimo tudi podobne običaje drugje po Sloveniji. Učenci, ki obiskujejo Podružnično osnovno šolo Razbor, izhajajo iz kmečkega okolja, skoraj vsi prihajajo iz istega kraja, običaje svojega kraja pa vsaj deloma poznajo iz vaškega in družinskega življenja, saj so njihove družine aktivno udeležene v njih. V šoli radi pripovedujejo o šegah, ki so jih sami doživeli ali so jim o njih pripovedovali njihovi starši, zato je tudi prav, da jim damo možnost, da jih predstavijo v šoli in širši okolici. Tako spodbujamo njihovo pripadnost kraju ter širimo njihovo védenje.

Pouk slovenščine na Podružnični osnovni šoli poteka v kombinacijah, sama poučujem slovenščino v dvojni kombinaciji, in sicer v kombinaciji 6. in 7. razreda ter kombinaciji 8. in 9. razreda.

Posodobljeni učni načrt za slovenščino iz leta 2018 vključuje opis ljudskega običaja pri pouku slovenščine v 6. razredu na dva načina, in sicer kot vrsto besedila za sprejemanje (za branje in poslušanje iz raznih medijev) ter kot vrsto besedila za tvorjenje (tj. govorno nastopanje ali pisanje) (Poznanovič idr., 2018).

Prav tako lahko obravnavo ljudskega običaja vključimo v tretjem trilettju, saj aktualni učni načrt za slovenščino med vrstami besedil za tvorjenje (tj. govorno nastopanje ali pisanje) navaja tudi poročilo o zanimivem ali aktualnem dogodku (Poznanovič idr., 2018), kar florjanovo zagotovo je.

Učni načrt v drugem in tretjem trilettju med besedili za sprejemanje navaja tudi zanimivo oziroma aktualno publicistično besedilo (Poznanovič idr., 2018).

Florjanovo tako lahko obravnavamo pri pouku slovenščine od 6. do 9. razreda, to pomeni, da je lahko krovna tema, ki jo diferenciramo po razredih, kar nam pri kombiniranem pouku pride zelo prav.

V prvem koraku obravnave poiščemo zanimivo publicistično besedilo (časopisni članek, posnetek) o dogodku in ga obravnavamo v vseh razredih. Ker je teh besedil malo, lahko sami povabimo novinarje lokalne televizije in časopisa, da pripravijo reportažo o dogodku. Učence spodbudimo, da tudi oni poiščejo informacije o običaju, ki so na voljo. Učenci po zbranih informacijah pripravijo opis ljudskega običaja, lahko tudi kot govorni nastop.

Učenci tretje triade lahko sami postanejo novinarji in pripravijo poročilo o dogodku. Tako lahko zberejo vse informacije o običaju, opravijo intervju z različnimi udeleženci (florjančani, gospodarjem hiše, ki gosti jajčarijo, predsednikom Kulturnega društva Razbor ...), dogodek pa fotografirajo ali posnamejo. To je lahko osnova za govorni nastop pri pouku, za predstavitev kraja in šole na različnih srečanjih, za razstavo fotografij na šoli ...

Učenci tretje triade lahko napišejo tudi poročilo o dogodku, ki so mu bili sami priča. Tako opišejo prihod florjančanov v njihovo hišo ali opišejo, kako so se sami udeležili jajčarije.

Možnost obravnave pri pouku nam nudi tudi sama kolednica. Pesem vsebinsko in oblikovno razčlenimo pri pouku slovenščine, pri pouku glasbe pa se jo naučijo tudi peti.

Učenci tretje triade pripravijo raziskovalno nalogo z naslovom Šege in običaji mojega kraja. V njej poleg florjanovega in jajčarije opišejo še druge običaje kraja, npr. tradicionalno košnjo trave na Rdeškem vrhu, praznovanje novega leta, trije kralji, pustovanje, veliko noč, pisanke, lepo nedeljo, postavljanje mlajev in kresovanje. Pri svojem raziskovalnem delu izhajajo iz obstoječih pisnih virov, vključijo pa tudi ustne vire, tako da opravijo intervju z udeleženci običajev. Učenci so pri nekaterih običajih tudi aktivno vključeni, zato lahko v raziskovalno nalogo vključijo tudi lastna opažanja in doživetja.

Z aktivnim raziskovalnim delom še bolje spoznajo svoj kraj ter začutijo pripadnost svoji domovini.

6 Zaključek

Ljudski običaji so pomemben del naše dediščine in prav je, da tudi v šolah skrbimo, da se ohranjajo iz roda v rod. Posebno pozornost je potrebno dati običajem, ki so še živi. Učenci o običajih svojega kraja radi pripovedujejo, zato je prav, da jih na različne načine vključimo tudi v pouk. S tem pomagamo ohranjati običaje za kasnejše rodove, hkrati pa pri učencih spodbujamo pripadnost svojemu narodu in svojemu kraju.

Učenci o običajih svojega kraja radi pripovedujejo, zato je prav, da jih na različne načine vključimo tudi v pouk. S tem pomagamo ohranjati običaje za kasnejše rodove, hkrati pa pri učencih spodbujamo pripadnost svojemu narodu in svojemu kraju.

7 Viri in literatura

Andrejc, Jožica; Libnik, Ivanka; Karnar, Mira (2012): Osnovna šola Razbor. V Andrej Glasenčnik (ur.): *Tu smo doma: zbornik* (str. 37–47). Razbor: Kulturno društvo.

Čibron Kodrin, Andreja (2015): V strminah visoko nad dolino. *Večer*, 13. 8. 2015. Pridobljeno 27. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.vecer.com/navaden/201508136135313-6135313>.

Glasenčnik, Andrej (2012): Geografska podoba Razborja. V Andrej Glasenčnik (ur.): *Tu smo doma: zbornik* (str. 13–24). Razbor: Kulturno društvo.

Hudej, Aleksander (2012): Florjanovo, florjančani in jajčarija. V Andrej Glasenčnik (ur.): *Tu smo doma: zbornik* (str. 170–173). Razbor: Kulturno društvo.

Karnar, Mira (2018): Pomladna noč in florjančenje. *Kamra*, 29. 6. 2018. Pridobljeno 19. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.kamra.si/digitalne-zbirke/pomladna-noc-in-florjancenje/>.

Komprij, Duša (2019): Jajčarija: So tudi pri vas ponoči pobirali jajca? *Koroške novice*, 4. 5. 2019. Pridobljeno 26. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.koroskenovice.si/novice/jajcarija-so-tudi-pri-vas-ponoci-pobirali-jajca-foto/?fbclid=IwAR31MepgUCUXbTZTb11XDOEmCEowKmyThQvEPasbb-9B8JNqeNbkWAT4Ftl>.

Kumer, Zmaga (2006): *Od florjanovega do velikega šmarna*. Celje: Mohorjeva družba.

Kunaver, Dušica (1990): *Slovenske pesmi, šege in panjska končnice*. Ljubljana: samozaložba.

Kuret, Niko (1989): *Praznično leto Slovencev*. Ljubljana: Družina.

Mestna občina Slovenj Gradec (2022): *Vaška skupnost Razbor*. Slovenj Gradec: Mestna občina Slovenj Gradec.
Pridobljeno 19. 8. 2022 s spletne strani: <https://www.slovenjgradec.si/Mestna-ob%C4%8Dina/Va%C5%A1ke-skupnosti/VS-Razbor>.

Poznanovič Jezeršek, Mojca; Cestnik, Mojca; Čuden, Milena idr. (2018): *Učni načrt. Program osnovna šola. Slovenščina*. Ljubljana: MIZŠ ter ZRSŠ. Pridobljeno 22. 8. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/obvezni/UN_slovenscina.pdf.

PRIREDITEV OD PRANJA DO JEZIKANJA

A CULTURAL EVENT »FROM DOING THE LAUNDRY TO CHATTERING IN THE COUNTRY«

✉ **Tea Kavčič** (tea.kavcic@scsl.si), univ. dipl. geografinja, je učiteljica geografije in družboslovja v Šolskem centru Škofja Loka.
Slovenija

Povzetek

Prispevek na primeru kulturne prireditve z mitološkim in umetnostnim izročilom spodbudi zavedanje, da ne smemo pozabiti na vsakdanja opravila, ki so bila povsem drugačna od današnjih, a nujna tako včasih kot danes. Opisano je pranje perila (žehta) in dogodki povezani s tem opravilom – predvsem včasih. Predstavljen dogodek opozarja na pomen naše (ne)snovne kulturne dediščine – pranje perila ter postopke le-tega. Besedila, uporabljena v programu, prav tako obujajo tisto, kar smo že pozabili. Zaradi tega smo stali in obstali, kakor je dejal že Primož Trubar, saj voda žene življenja in je gnala tisoče mlinov, da smo prišli do moke za kruh.

Abstract

The article showcases a cultural event on mythological and artistic folk tradition, and strengthens the awareness that our past daily chores should not be forgotten. They used to be completely different from today's, but necessary both then and now. Doing the laundry (the so-called 'žehta') and the events connected with the chore in old times are described. The cultural event draws attention to the importance of our (in)tangible cultural heritage – doing the laundry and its procedures. The texts used in the programme also revive what we have already forgotten. But this is exactly why we stood and persevered, as Primož Trubar said. Water is life, as the saying goes, and our lives rely on water. In the past, water powered thousands of mills to make flour for people's daily bread.

Ključne besede: kulturna dediščina, (ne)snovna kulturna dediščina, pranje perila, prireditve, zgodbe.

Keywords: cultural heritage, (in)tangible cultural heritage, laundry, cultural event, stories.

417

»Povej mi, pa bom pozabil,
pokaži mi, pa bom mogoče razumel,
vpleti me in ne bom nikoli pozabil.«
Prirejeno po Benjaminu Franklinu.

1 Uvod

Voda! Dejstvo je, da brez vode ne gre. Potrebujemo jo vsi; ljudje, živali in rastline. Pravzaprav je voda tako vse prisotna, da je mnogokrat očem nevidno, kje vse se nahaja in kje vse ima glavno besedo. Tako je bilo včasih in tako je tudi sedaj. Razlika med včasih in sedaj je v tehnologiji, ki omogoča uporabo vode, in v odnosu ljudi, ki vodo uporabljajo.

Z vodo so povezane številne naravne vrednote. Z varovanjem le-teh naj bi zagotovili pogoje za ohranitev ali izboljšanje njihovega dobrega stanja. Na vodo so se že v preteklosti naslonili številni objekti oblikovane narave – kali, ribniki in drugo, pa tudi objekti kulturne dediščine.

Dediščino varujejo predvsem tisti, ki jo nosijo v srcu, zlasti lokalne skupnosti in lastniki.

Vodo SSKJ definira takole: »Naravna prozorna tekočina brez barve, vonja in okusa.« In ravno ta tako preprosta snov je pogoj za obstoj življenja na našem planetu. Nekaterim je v izobilju popolnoma samoumevna, spet drugim pa sredi pomanjkanja neskončno dragocena. Ob vodi so se začele prve civilizacije; vodi pripadajo mnoga božanstva, ki nastopajo v raznih mitih in zgodbah, ki se ohranjajo že tisočletja. Z njo so povezani prvi arhitekturni podvigi, kot na primer prvi akvedukti in vodovodi v antiki. In še danes se v povezavi z vodo odkrivajo vedno nove tehnologije in izumi. Zaradi pomanjkanja vode oziroma suše se razkrivajo tudi starodavna naselja oziroma objekti, ki jih do danes nismo poznali.

Človek s svojim umom postaja vedno močnejši v tej dobi napredka, a bo kljub vsemu z vodo vedno ostal povezan in od nje pravzaprav odvisen. Zato naj bo pogled na to univerzalno tekočino pozoren in nas spodbudi k večji ozaveščenosti ter odgovornemu ravnanju z vodo in vodnimi viri ter z bogato kulturno dediščino, povezano z vodo, ki nas obkroža na vsakem koraku.

2 Ohranjanje kulturne dediščine v povezavi s kulturno krajino

Dediščina je prenos znanj in védenj iz ene generacije v drugo. Lahko poteka preko ustnega izročila, z zapisi ali preko predmetov, ki so jih uporabljali naši predniki. Dediščina je prenos in dedovanje materialnih reči in objektov.

Na danem primeru se dotaknemo vseh kulturnih pojavov, ki jim, ko jih ohranjamo, lahko rečemo dediščina. Pri tem pa ne smemo zanemariti pomena za lokalno območje. Zato je v vpogled pri vsaki kulturni dediščini potrebno vzeti tudi krajino. Vsi predmeti, arhitektura, pripovedi, vsi toponimi v kraju so se ohranili zato, ker pritičejo prostoru. Pripovedi in toponimi pojasnjujejo krajino, nekdanje človekovo dojetje prostora in njegovo umestitev v takratni kozmološki svet ljudi. Tako kot danes dojemamo ta naravni svet z znanstveno-tehničnega vidika, so ljudje nekoč dojemali ta isti svet prek svojih – mitskih – percepcij sveta. Pri vsakršnem predajanju ustnega izročila je potrebno imeti v mislih, da govorimo o (trajnostnem in sonaravnem) načinu sobivanja ljudi z naravo oziroma z okoljem, v katerem je človek živel. Pri tem velja opozoriti, naj se enakovredno pozornost posveča tako vidikom kulturne dediščine kot tudi naravnih vrednot.

Umeščenost dogodkov, projektov za ohranjanje kulturne dediščine v naravo daje dragoceno priložnost, da se otroci in mladostniki kot tudi drugi obiskovalci ob odkrivanju zgodovine in izročila seznanjajo tudi z vsebinami o flori (različna drevesa, zelišča in njihove – tudi zdravilne funkcije) in favni (npr. raziskovanje kač, plazilcev), o geologiji (različne kamnine in njihov izvor), o geografiji (vodovje), predvsem pa o sonaravnem načinu bivanja (poljedelstvo, na triletno kolobarjenje, postavljanje mlinov, žag in fužin ...). Če se teme predstavlja s tradicionalnega vidika, torej z vidika tradicije, bo ljudem še toliko bolj zanimivo (Hrobat Virgolet idr. 2020:, 4 –5).

2.1 Voda

Zemlja je planet, ki v vesolje odseva z modrino oceanov, in čeprav smo planet ljudje imenovali Zemlja, ker hodimo in živimo predvsem na kopnem, bi ga morali imenovati Ocean, ali pa kar Voda. Ne glede na obilje morske vode smo odvisni od sladke vode. Bregovi rek in jezer so bila območja, ki jih je človek poseljeval že v pradavnini, ker pa so vodna telesa zelo neenakomerno porazdeljena, je moral pitno vodo poiskati tudi drugje. Ob opazovanju izvirov je spoznal, da se voda skriva tudi pod površjem. Od tod ni bil daleč korak, da je vodo poiskal tudi v podzemlju.

Sestavina kulturne krajine je zagotovo voda. V prvi vrsti je od nekdaj pomenila človeku korist, sredstvo za preživetje, a pomenila mu je tudi nevarnost. Nema lokrat tudi smrtno. Tudi zgoraj navedeni elementi kulturne dediščine imajo osnovo v njej.

Geografsko gledano različne razlage vodo opredeljujejo različno – kot naravno prozorno tekočino, ki kot reka, jezero, morje sestavlja vodni ovoj okoli Zemlje; kot del biosfere in hidrosfere; kot najpomembnejši vir življenja za vse žive organizme; kot polarno molekulo, ki je pri standardnih pogojih tekočina s kemijsko formulo H₂O. Skratka, voda je precej več kot samo tekočina, kot najprej pomislimo ob tej besedi. Največ vode na svetu je slane, sladke vode, ki je za nas pomembna je le 2,5 %. Delež sladke vode v rekah, potokih, jezerih in močvirjih je skromen. Vodovje je velik in kompleksen sistem, v katerem voda kroži (vodni krog) in se pri tem obnavlja in čisti. Največji del vode, ki izhlapi iz oceanov in morij, se vanje neposredno vrne s padavinami. Manjši del pa zračne mase in vetrovi prenesejo nad kopno, kamor padejo v obliki padavin. Del vode, ki pade na površje, izhlapi v ozračje, del pa odteče po površini, nekaj padavin pa ponikne v podzemlje. Vse skupaj pa se s studenci, potoki in rekami na koncu koncev vrne nazaj v morja in oceane. (Repe idr., 2022: 19).

Pri pouku se učimo o pomenu vode, kaj pomeni voda za nas v danem trenutku ter kaj pomeni voda na splošno. Osnovnošolci in srednješolci pravijo, da nam brez vode ni živeti, da je voda zanje vir pitne vode, vir hrane, brez nje ne bi bilo poselitve, rodovitnih območij – kmetijstva, ribolova ... Skupaj ugotavljamo, da je voda obnovljiv vir energije, da nam omogoča transport, plovbo ter nenazadnje, da imajo oceani in morja ogromen vpliv na podnebje. Podnebje pa vpliva na rast in razvoj rastlin ter posledično na naša življenja.

Prav zato je pomembno, da poznamo značilnosti voda, saj lahko le tako učinkovito gospodarimo z njimi. Ljudje izkoriščajo naravne struge rek že od prazgodovine dalje. Struge rek so pogosto umetno ustvarjene, ljudje so si na ta način želeli zagotoviti večjo varnost bivanja ob vodnih virih. Vendar se ravno zaradi tega, večkrat pojavi tudi problem ogrožanja življenjskih bivališč s strani vode, največjo nevarnost nam predstavljajo poplave. V umetnih strugah je namreč ob večjem deževju pretok vode zelo velik in njena moč še večja. Ko taka reka prestopi bregove, je njena moč neustavljiva. Izkušnje kažejo, da so najcenejši in najuspešnejši izogib poplavam naravne struge rek, okoli katerih so poplavne ravnice. (Repe idr., 2022: 20)

Potoki in reke so nam od nekdaj predstavljali vir hrane in nenazadnje tudi vir zaslужka. V preteklosti smo reke izkoriščali na drugačne načine, kot jih izkoriščamo danes.

3 Prireditve

Prireditve lahko opredelimo in razdelimo na različne načine in s pomočjo različnih kriterijev. Ena od nalog organizatorja prireditve je opredelitev namena prireditve. Namen prireditve je lahko zelo obširen in predvsem tesno povezan z obliko in vsebino prireditve. Kadar organizator določi namen prireditve, je treba temu namenu slediti skozi celotno pripravo dogodka. Vsi, ki sodelujejo pri pripravi prireditve, se morajo zavedati njenega namena. Dobra prireditve je tista, kjer se obiskovalci poistovetijo in začutijo namen prireditve.

Kulturne prireditve – to so posebne svečane prireditve, ki se zaradi kulturnih vrednot razlikujejo od zabavnih prireditve. Kulturne prireditve povezujemo z besedami: v čast in spomin.

Po navadi so prireditve usmerjene k točno določeni publiki in so način druženja, ki pripomore k družabnemu življenju posameznika, pa tudi k prepoznavnosti mesta oziroma kraja, v katerem se prirejajo. Dogodki so že od nekdaj med najpomembnejšimi načini množičnega komuniciranja. Učinek spektakla in druženja, ki se ob dogodku vršita, dajeta organizatorju moč vplivanja na čustva in miselnost udeležencev. V začetku je bil cilj organizatorjev predvsem v grajenju pripadnosti, veselja, upanja. Popestrili so enolični vsakdanjik in s privlačnimi aktivnostmi privabljali ljudi ter jim dajali 'kruha in iger'.

Danes je organizacija dogodkov odvisna od pomembnosti in zahtevnosti dogodkov ter temu primerno izbrana tudi lokacija. Dogodek/prireditve je potrebno skrbno načrtovati, saj je pomembno, da obiskovalcem ostane v spominu.

3.1 Žeha

Poklicno pranje perila je eno najstarejših domačih uslužnostnih obrti. V Sloveniji je doseglo največji razmah v vaseh severozahodno in jugovzhodno od Ljubljane, kjer so se ženske že od nekdaj ukvarjale s to obrtjo. Kako je bilo s pranjem perila na Žirovskem, ali je bila to tudi v naših krajih obrt, je zanimalo naše raziskovalce. O pranju povzemamo teorijo in zgodovino na podlagi opravljene raziskovalne naloge 'Žeha'.

3.1.1 Žeha

Postopek ročnega pranja perila se je ohranjal do sredine 70-ih let 20. stoletja (Slovenski etnološki leksikon, 2004: 410). Za pranje so perice potrebovale predvsem dva značilna pripomočka:

Perilnik je priprava iz uokvirjene valovite pločevine, ki se je uporabljala za mencanje perila. Slovenski etnološki leksikon ga opisuje takole: »Perilnik je plošč ali poh, pripomoček za ročno pranje perila. Široka, do pasu segajoča deska je imela na treh straneh nekaj cm visok rob, ki je perico varoval pred mokroto. Pri pranju so ob perilnik drgnile, ob izplakovanju pa tolkle perilo. Uporabljali so jih do uvedbe pralnih strojev v 60-ih in 70-ih letih 20. stoletja« (Slovenski etnološki leksikon, 2004: 410).

Škaf je nizka, okrogla lesena posoda z ušesoma. Narejen je iz dna in klanih, v 20. stoletju žaganih dog, povezanih z dvema, prvotno lesenima, v 2. polovici 19. stoletja povečini železnima obročema. Škaf so uporabljali za vodo, pranje perila, umivanje, pomivanje posode, ribanje, pripravo prašičje krme in odpadke hrane, prenašanje grozdja ob trgatvi. Škaf so poznali povsod na slovenskem. V 20. stoletju so škafe nadomestile plastične posode (Slovenski etnološki leksikon, 2004: 606).

Kako je potekal ta postopek pred uvedbo pralnega stroja, je najbolje opisano v delu Pavle Štrukelj (1958: 131–152).

Pri žehi so si perice razvrstile delo po naslednjih stopnjah:

1. Priprava za žeha, katere vrstni red je: zaznamovanje perila, razvrstitev, namakanje.
2. Žeha
3. Mencanje.
4. Beljenje.

3.1.1.1 Priprave na pranje (žeha)

a) Razvrstitev perila je bila vedno zelo pomembno delo. Tega so se perice dobro zavedale, zato so perilo znale razvrščati po določenem redu. Najprej so ga ločile po barvi, in sicer: belo posebej, pisano posebej ter rjuhe in prte posebej. Prav tako je bila pomembna tudi kakovost in umazanost perila.

b) Perice so namakale perilo še isti večer, ko so ga pripeljale domov. Čeber z umazanim perilom so napolnile po posebnem pravilu. Na dno so vedno nametale rjuhe, nato 'porhat' (flaneta), debelejšje in tanjše srajce, blazine, prte, brisače, prtice in robce.

3.1.1.2 *Perilo (žehta)*

Žehtale so v čeburu, ki je bil do vrha napolnjen z umazanim perilom. Perilo v čeburu so pogrnile s staro rjuho, prtom ali platneno cunjjo. Kadar so imele zvrhan čeber perila, so ga zvišale z lesenim obodom. Moral je biti tako širok kot čeber. Najboljši obod je bil smrekov, deščice. Najboljši pepel za žehtanje je bil bukov. Prostor za žehto je bil vedno v veži (tako so imenovali črno kuhinjo). V enem kotu je stal kotel, v drugem čeber. Ta je stal na trinožnem ali četveronožem podstavku, imenovanem koza, kozica, stol, stolica za čeber. Vodo za žehto so segrevali v kotlu, ki je bil včasih isti kot za prašiče. Kadar so ga uporabljali za pranje, so ga dobro očistili in umili. Takrat pa, ko ljudje še niso poznali kotlov, so uporabljali glinaste lonce. Takšen lonec je držal 15 litrov, morda tudi več. Perice so začele žehtati takrat, ko je voda v loncu ali v kotlu zavrela. Pisano perilo ni smelo v žehto. Najprej so ga dobro zmencale v milnici ali v lugu iz žehte in nato oprale na potoku. Razvrstile so bolj črno skupaj, kar je šlo ob barvo zopet skupaj itd. Perice so začele perilo kuhati šele kasneje. Prekuhavale so le belo perilo. Mešale so ga z doma narejeno kuhlalnico.

3.1.1.3 *Mencanje*

Perice so požehtano perilo zmencale, zmele, pometle, zmetkale na roko že drugi dan navsezgodaj. Istočasno so ga tudi namilile na mizi ali na podolgovatem stolu. To delo pri pranju ni tako staro, ker je milo prišlo razmeroma pozno v splošno rabo. Šele pred 70–80 leti so perice začele kupovati prvo milo na Poljanski cesti pri 'Žajfenziderju', ki ga je sam kuhal. To milo ni bilo lepo, imelo je umazano sivo barvo.

3.1.1.4 *Beljenje*

Po mencanju niso takoj prale, temveč so perilo poleti pogrnile po tleh, da se je obelilo. Tega opravila niso nikoli pozabile. Razgrnjeno perilo je moralo biti vedno mokro, zato so ga večkrat škropile. Če so ga pogrnile zjutraj ob peti uri, je bilo ob devetih že obeljeno. Najbolje je bilo, če je bilo nestalno vreme. Tedaj se je perilo tudi po ves dan belilo. Kadar je bil mlad mesec, so rade pogrnile že zvečer, da je postalo belo kot mleko. Zjutraj so ga razgrnile zato, da ga je objedla megla in obsijalo sonce. Perilo, beljeno na soncu, je lepo dišalo, ker je iz njega izginil rumeni pot in vsi ostali madeži.

Ko je prva polovica dela narejena, se šele začne pravo pranje v tekoči vodi, ki se deli na:

- a) pranje, pri čemer je treba upoštevati: priprave za prevažanje perila, vodo, priprave na perišču, dejansko pranje (tolčenje po plohu, splakovanje, ovijanje) in
- b) sušenje.

Slika 1: Beljenje na travniku (foto: arhiv Julijane Peternel).

Pranje

V tekoči vodi so perice prale in izpirale žehto. To delo so morale opravljati na prostem, naj bo zima ali poletje, sonce ali dež.

a) V prejšnjih časih niso uporabljale nobenih prevoznih sredstev. Vse perilo so znosile v škafih k vodi. Kose perila so naložile v škaf podolž in povprek, da je kup dosegel v višino skoraj 1 metra. Od druge polovice 19. stoletja dalje pa se je večina peric oskrbela z ročnimi vozički.

b) Pranje na potoku, na grebenu ali v kotlah je bilo odvisno predvsem od vode. Če so perice hotele imeti lepo perilo, so morale prati v mehki vodi. Vodo so prepoznale po belkasti barvi in plehkem okusu. Prale so tudi v kotlah. Kotle so si naredile blizu izvira studenca, in sicer tako, da so zajezile vodo. Nekatere so si napravile tudi streho nadnjo. Ta voda je najboljša, ker je sonce ni obsijalo. Pri vodi je imela vsaka perica svoje perišče, ki so mu pravili brodiše. Vrstile so se druga za drugo. Mislili bi, da ima zadnja perica gotovo umazano vodo. Tega pa se ni treba bati, ker je voda tekoča. Že od nekdaj je veljalo pravilo, da morajo perice zelo umazano perilo prati še zvečer. Pozimi, ko je voda v potoku zmrzovala, so morale vsako jutro prebijati led s sekiro.

c) Na brodišču so bile najvažnejše priprave ploh, kol in klopca. Najboljši ploh je iz hrastovega lesa. Napravili so ga sami doma. Moral je pa biti močan in težak. Nekateri plohi so bili podprti z lesenima količema, nogama zaradi opore. Drugi pa tega niso imeli, so pa bili pribiti v vodo na steno iz lesa ali iz betona in so imeli vedno stalno mesto. Klopce so uporabljali za postavljanje škafov ali pa so polagali perilo nanje. Kol, ki je bil zasajen v zemljo pri klopci, so rabile za ovijanje rjuh ali drugih velikih kosov.

d) Na potoku so perice prale z obema rokama. Kose perila so pomakale v vodo in jih tolkle po plohu. Najprej so tolkle kos (štuk) po eni strani, nato še po drugi. Približno deset udarcev je veljalo za eno plat. Po navadi so delale to toliko časa, da se je iz kosa cedila čista voda, nato so splakovale.

Slika 2: Perica Ivana Oblak, poročena Močnik (foto: arhiv Alfonza Zajca).

Sušenje

Sušenje perila je bila vedno velika skrb peric. Perilo so sušile na vrtu ali na travniku. Imele so stalno postavljene drogove in napete vrvi. Po starem načinu so sušile samo na drogovih. V zemljo so zabili rakle (kole), ki so imele na vrhu naravno zraslo rogovilo, kamor so položili drog, štango. Ob deževnem vremenu so perilo obešale v kozolec ali na podstreho, na dile, na vrh ali nad peč ali v kuhinjo na posebno pripravo, imenovano droščke. Droščki so bili narejeni iz dveh podolžnih drogov in 18-20 cm prečnih droščkov. Podolžna drogovna sta pritrjena na strop, droščki pa so nanju le položeni. Pred približno 80 leti sploh niso uporabljale kljuk za pritrjevanje perila. Perilo so obešale tako, da je bilo malo navzkrižem (drugo preko drugega). Klinčke, kljuke, rogovilce so začele uporabljati kasneje. Za sušenje perila so imele perice najraje mirno in sončno vreme. Takrat se perilo najlepše suši, po sapi je trdo, veter pa ga zbije. Perilo je morala objesti megla in potem ga je moralo posušiti sonce.

3.2 Zgodbe o pericah

Spomin

Pripoveduje Anica Mlinar, rojena Žakelj – Balantova (Mlinar, 1989: 149)

Ob studencu se je včasih nabralo peric, da so zasedle ves prostor na obeh straneh grabna. Anica je tam prala od osmega do štirinajstega leta. Perilo so dvakrat splakovali. Po prvem splakovanju so ga doma še enkrat obdelali tako, da je bilo drugo splakovanje 'na čisto'.

Poleg mladih deklet so tam prale tudi starejše ženske. Anica se še dobro spominja ene takih peric, ki je prala za nadučiteljevo družino in se je zato štela za bolj pomembno. To pomembnost med mladimi pericami (šolarkami) je skušala uveljavljati s prvim mestom ob studencu, kjer je bila voda povsem čista, za njo pa naj bi se razvrstile vse ostale. Tak vrstni red je uveljavljala ne glede, ali je šlo za prvo ali drugo splakovanje. Dekleta pa se ji niso pustila, niso ji priznavala prednosti, ki si jo je sama prilaščala. Nobena se ni umaknila, ko je ženska prišla s perilom. To jo je tako raztogotilo, da se je vstopila kar med prvi dve perici na sredo grabna in začela splakovati.

Anica je še povedala, da z žensko sicer ni imela nobenih stikov, ko je umrla, je šla za njenim pogrebom. Znanko – pogrebko je zanimalo, v kakšnih zvezah je bila s pokojno. »Ah, le spomin na tisto, ko smo ji mlade frklje pri pranju nagajale, me je vodil sem,« ji je pojasnila.

Na smekel

Zapisal: Miha Tratnik, povedala: Milena Mlakar (Eržen in Pivk, 2017)

Danes, ko imamo pralne stroje, si sploh ne moremo predstavljati, koliko truda in napora je v preteklosti predstavljalo pranje perila. Predvsem pozimi. Iz Dobravčeve so hodila dekleta pozimi prat perilo k potoku, ki se imenuje Na smekel. Potok je oddaljen od Dobravčeve dobrih petnajst minut hoje proti Ledinici. Voda v njem je bila pozimi topla, poleti pa prijetno hladna. Poleti, ko so pri Jerebcu sušili seno na travnikih okrog cerkve sv. Ane, je bila moja naloga, da sem hodila k temu potoku s kanglico po vodo. Spominjam se, da je stari Anže vedno, ko sem mu prinesla vodo, rekel: »Ni je boljše pijače!« Tudi moja mama je kot dekle hodila prat Na smekel. Pripovedovala mi je, da je doma dala perilo v vročo vodo, da ji ni po poti že vse zmrznilo. Včasih je rekla: »Samo pranje je bilo kar v redu, a kaj, ko je po poti tako zeblo.« Posledice otrplih in premraženih rok je čutila celo življenje. Pranja je bilo pri zelo veliki družini vedno veliko. Bila je najstarejša in je morala nekaj časa za vse skrbeti sama, zlasti potem, ko jim je umrla mama. Perilo so dekleta k potoku vozila na sankah. Bila so mlada in vesela, pa se je hitro našel kakšen 'pomagač', da je škaf držal na sankah, da ni zdrknil na tla. Nekega mrzlega zimskega dne, ko so dekleta prala, sta mimo prišla dva šaljivca. Prvi je dekleta s pripovedovanjem šal zabaval, drugi pa se je motal okrog po grmovju, da bi jih prestrašil. Ker pa je stopil preblizu vode, se mu je sneg udril in čofnil je naravnost v potok. Trajalo je kar precej časa, da se je ves premražen in moker skobacal iz vode. Vsi so se bali, da se bo prehladil in zbolel. Pomagali so mu do bližnje hiše, kjer se je pri peči ogrel in sušil vse do noči. Njegova 'nesreča' pa je bila še dolgo predmet veselih in šaljivih pogovorov.

Na studencu

Zapisal: Miha Albreht, povedala: Marinka Albreht (Eržen in Pivk, 2017)

V starih Žireh teče iz Žirka voda, ki se imenuje Studenec. Kmetje so v starih časih tja gonili napajati živino. Naredili so korito in speljali vanj vodo. Pot iz sred vasi pod vrtom stare šole, po kateri so gnali živino, so imenovali 'gvojne'. Tam je tudi jama v skali. Kadar je bilo veliko dežja, je jama bruhalo vodo. Da ne bi kakšen otrok ali človek padel v jamo, je kovač naredil železna vrata, da je bila jama zaprta. Če je bila povodenj in veliko dežja, je šel kovač vrata odpret, da je voda tekla ven.

V kanalu na Studencu so ženske ob ponedeljkih prale umazana oblačila. Doma so jih namočile in namilile, potem so jih v vedru nesle na Studenec oprat v čisto vodo. S seboj so nesle perivnik, da so ob njega tolkle oblačila, dokler ni bilo šlo ven. Splakovale in tolkle so toliko časa, da so bila oblačila čista. Ta kraj je služil za druženje hlapcev pri napajanju živine in dekel pri pranju.

Tako je bilo, ko voda še ni bila napeljana v vsako hišo.

Povzeto po raziskovalni nalogi Eržen, A., Pivk, K., Žeha, 2017.

Slika 3: Na studencu (foto: arhiv Ane Eržen).

4 Od pranja do jezikanja

Z izvedenim dogodkom v našem mestu, natančneje na/pri parišču Na studencu, smo želeli opozoriti na pomen naše (ne)materialne kulturne dediščine. Ne glede na to, v kakšni obliki jo srečujemo in spoznavamo, nas vedno bogati in nam daje nekaj novega. Program je bil dokumentarno-igrano zasnovan in tako tudi izveden.

Prireditve je sovpadala s sloganom Dnevoev evropske kulturne dediščine Voda od mita do arhitekture. Udeleženci so na tej prireditvi dobili vpogled v tradicionalne in utečene postopke pranja perila v Žireh pred uvedbo pralnih strojev, kjer je bila težava predvsem v arhitekturi/dostopnosti naravne dobrine, kateri je posvečena tema – vodi; uvodni spremljevalni kulturni program pa je predstavil mitološko in drugo umetnostno izročilo, ki kot osrednji motiv oziroma temo predstavlja žehto.

Na dogodek so se pripravljali posamezni učenci, ki so bili pripravljani sodelovati pod mentorstvom profesorice in zunanjih sodelavcev. Uporabljeni so bili izdelki, ustvarjeni pri rednem pouku in prostočasnih dejavnostih. Sceno in izbor besedil je pripravila profesorica slovenščine, ozadje prireditve se je nanašalo na že omenjeno raziskovalno nalogo.

Slika 4: Voditeljci programa (Novak, 2017).

Nastopajoči so v uvodu hodili na oder in obešali perilo, bodisi dobesedno bodisi izdelke (likovne, fotografske) otrok/mladih. S tem smo poskrbeli za kontekst prireditve, tj. umeščenost v čas in prostor vabljenih, udeležencev prireditve. Najmlajši nastopajoči so na začetku povedali nekaj pregovorov o vodi:

- »Tiha voda globoko dere.«
- »Tiha voda mostove podira.«
- »Voda je dober sluga, a slab gospodar.«
- »Vsak vodi vodo na svoj mlin.«
- »Vsaka povodenj se uteče.«
- »Pri majhni vodi se lažje napiješ kot pri veliki.«
- »Kri ni voda.«

Slika 5: Najmlajši nastopajoči (Novak, 2017).

S temi najkrajšimi besedili ljudskega slovstva smo želeli opozoriti na simbiozo naravne in (ne)snovne kulturne dediščine, kateri je bila namenjena celotna prireditev. Zaradi najmanjšega in najkrajšega obsega in hkrati mejnega položaja predstavljene enote ljudskega izročila enote uvrščamo tako na področje jezikoslovja kot ljudskega slovstva. Zanje je značilna kratkost, ritmizirano podajanje, beseda ima prav pri različnih oblikah tega žanra največjo težo in pomen (Stanonik, 1999: 75). Pregovori so veja ljudskega slovstva, a imajo čisto posebno vlogo, saj jih vpletamo v vsakdanji govor (Kocijan in Šimenc, 1997: 134). Hkrati so največje jezikovne enote, ki so še uvrščene v različne slovarje. Že v 12. stoletju je Mathieu de Vendôme zapisal: »Pregovor je popularna fraza, priznana z običajem, sprejeta s splošnim mnenjem, izraža resnico, ki je potrjena z izkušnjami preteklih generacij (Švab, 2003). V pregovorih se poezija druži in prepleta s filozofijo, z etiko in globokim poznavanjem življenja. S pregovori – »odlomki stare modrosti« (Aristoteles) – si lahko pomaga vsak in ob vsaki priložnosti, od tod tudi njihova priljubljenost in veljava v vseh časih (Matičev, 1956: 115). V pregovorih so nakopičene stoletne izkušnje, znanje in modrost (Kocijan in Šimenc 1997: 134).

Slika 6: Svitek (Novak, 2017).

Vsem slišanim pregovorom je bilo skupna eno – voda. Voda, ki je v zgodovini človeštva vedno krojila usodo ljudstev in narodov. Vse stare kulture so nastale ob velikih rekah ali na obalah morij. V programu je sledil del avtorskih pesmi, od našega prvega pesnika do sodobnikov. Valentin Vodnik je tako v Dramilu pisal o naravnem bogastvu, tudi slovenski dediščini »Polje, vinograd, gora, morje«, Niko Grafenauer pa je že pesem naslovil zelo povedno – Voda. Po pripovedovanju naših prednikov, torej tudi ljudskega izročila, prim. bajk, je bila voda včasih prebivališče skrivnostnih bitij. Mogoče so ta bitja oblikovala jezera, studence, potoke in tolmane. Bila pa je voda tudi kazen za človekov napuh in prevzetnost. Kazen sicer ni vedno veseljni potop, zadostuje že, če dolino zalijejo valovi... Za popestritev so prireditve zalili, seveda v prenesenem pomenu, glasbeni valovi. Mladi so se predstavili s harmoniko in flavto. Zavedali smo se, da je vodo in njeno moč človek v preteklosti izkoriščal tudi v svoje namene. Da je bil sit, da je bil opran, da je imel elektriko... V ljudskem spominu so se ohranili mlini in kanglice, škafi, perilniki in svitki. O vsem tem je v bibliofilski avtorski zbirki Starožitja (2004) pisal pesnik, prevajalec in esejist akademik Tone Pavček. V tej zbirki pesmi se domotožno zazira v ljubo nekdanost domačega okolja ter skuša s poetičnim pogledom na posamezne predmete, ki pripadajo minulosti, ali pa jih je novi čas razosebil, ujeti trenutke svojega in še marsikaterega odraščanja.

Na prireditvi pa se nismo izognili tudi ljudskemu plesu – Ob bistrem potoku je mlin. Tega so v simpatični točki ljudskega izročila prikazali vrtčevski otroci.

Eno izmed perišč v Žireh je bilo prav na mestu, kjer se je dogajala prireditev. Predstavili smo nekaj podatkov o pranju Na Studencu, ki jih je zbral Zdravko Rink. Spominja se, da je studenec vedno dajal živahen utrip tem krajem, saj se je pri perišču naenkrat gnetlo tudi po deset peric. To je bilo zato po njegovem tudi središče za izmenjevanje novic, pa tudi preprirov ni manjkalo, tako da je nemalokrat katera od peric končala v vodi.

Smo pa že v času pred korono, preden se je vse preneslo na računalnik, na pravem kulturnem doživetju posneli tudi krajši video posnetek pranja v Žireh, ki smo ga kasneje uporabili.

Od dokumentiranih dejstev smo se v sklepu prireditve pošalili na način, kot ga je poznal samo hudomušni Fran Milčinski Ježek, in sicer v pesmi Žeha (Milčinski, 2014: 416).

Slika 7: Pripovedovalec Žeha (Novak, 2017)

Dogodek je bil uspešno izveden, in sicer v skladu z načrtovanim. Nastopajoči so zadolžitve izvrstno opravili in so se s ponosom pohvalili. Z opravljenim delom smo bili zadovoljni tudi organizatorji in obiskovalci. Prireditev je bila dobro obiskana, ne samo zaradi staršev nastopajočih, ampak tudi lokalno prebivalstvo je bilo navdušeno nad videnim. Učenci in dijaki pa se bodo v šoli in tudi izven nje trudili spoštovati prvino, iz katere je sestavljeno življenje. In z veseljem dejali, kot pravi pregovor: Dobro je biti tam, kjer je dobra voda. Torej – v Žireh.

5 Zaključek

Človek je nekdam vir življenja – vodo – znal ceniti mnogo bolj, kot mi danes. S tiho hvaležnostjo je vsako leto ob začetku leta vodi nosil darove – cvetje, sveče in dobrote s praznične mize. Naj bo ta kratek program, ki smo ga izvedli, šolsko darilo in hkrati zavedanje, da se moramo na svoji dirki v prihodnost vendarle kdaj ustaviti, pogledati nazaj in prisluhniti pripovedim ter naukom preteklih rodov. Mentorji se bomo v šoli in tudi izven nje trudili spoštovati prvino, iz katere je sestavljeno življenje in tak vzorec želimo tudi s tovrstnimi dejavnostmi, kot so npr. prireditve, posredovati naprej, mladim. Tudi za nas so namreč vse navedeno ustvarili naši predniki, moški, ženske, tudi otroci. In prav gotovo bomo morali do dobrine, kot je voda, imeti spoštljivejši odnos, primerljiv tistimi, ki so ustvarili to, čemur danes pravimo kulturna dediščina. Nespoštljivost pa tu ni imela in nima mesta.

Mentorji se bomo v šoli in tudi izven nje trudili spoštovati prvino, iz katere je sestavljeno življenje in tak vzorec želimo tudi s tovrstnimi dejavnostmi, kot so npr. prireditve, posredovati naprej, mladim.

6 Viri in literatura

- Eržen, Ana; Pivk, Katarina (2017): *Žeha: raziskovalna naloga*. Žiri: Osnovna šola Žiri.
- Hrobat Virgolet, Katja idr. (2020): *Mitski park*. Priročnik za izobraževanje. Rodik, Moščenicka Draga: s.n.
- Kocijan, Gregor; Šimenc, Slavko (1997): *Slovensko slovstvo skozi stoletja. Učbenik za višje razrede osnovne šole*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Matičev, Milko (1956): *Ljudska proza*. V Lino Legiša, Alfonz Gspan (ur.): *Zgodovina slovenskega slovstva: knjiga 1*. (str. 115). Ljubljana: Slovenska matica.
- Milčinski, Fran (2011): *Sončna ura*. Ljubljana: Sanje.
- Mlinar, Branko (1989): *Nekaj drobcev*. V Miha Naglič (ur.): *Žirovski občasnik: zbornik za vsa vprašanja na Žirovskem (str. 149)*. Ljubljana: Pegaz International.
- Novak, Petra (2017): *Voda – od mita do arhitekture*. *Osnovna šola Žiri*, 2. 10. 2022. Pridobljeno 10. 10. 2022 s spletne strani: <https://www.osziri.si/voda-od-mita-do-arhitekture>.
- Pavček, Tone (2004): *Starožitja*. Celje: Mohorjeva družba.
- Postružnik, Natalija; Knez, Marko (2005): *Upravljanje z dogodki – dogodek kot medij*. V Nada Serajnik Sraka (ur.): *Priročnik PR šole* (str. 64-75). Ljubljana: Slovensko društvo za odnose z javnostmi.
- Repe, Blaž; Zupančič, Jernej; Stankovič, Milivoj (2022): *Družboslovje 1. del. Učbenik za družboslovje v srednjih poklicnih šolah*. Ljubljana: Založba Mladinska knjiga.
- Slovar slovenskega knjižnega jezika*. (2014). Ljubljana: ZRC, SAZU. Pridobljeno 25. 8. 2022 s spletne stani <https://fran.si/iskanje?FilteredDictionaryIds=130&View=1&Query=prirediv>.
- Slovenski etnološki leksikon (SEL)* (2004). Ljubljana: Mladinska knjiga.
- Stanonik, Marija: (2004): *Slovstvena folkloristika. Med jezikoslovjem in literarno vedo*. Ljubljana: ZRC SAZU.
- Štrukelj, Pavla (1958): *Pranje perila v okolici Ljubljane*. *Slovenski etnograf* (letnik XI, str. 131–154). Ljubljana: Etnografski muzej.
- Švab, Uroš (2003): *Teoretične opredelitve, definicije in klasifikacije pregovorov*. Diplomsko delo. Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta.

OHRANJANJE KULTURNE DEDIŠČINE PREKO INTERESNE DEJAVNOSTI

PRESERVING CULTURAL HERITAGE IN A SCHOOL CLUB

✉ **Barbara Dular** (barbara.dular@osgradec.si), prof. specialne in rehabilitacijske pedagogike, je učiteljica dodatne strokovne pomoči na Osnovni šoli Gradec.

Slovenija

Povzetek

Šola je nekoč je v okviru učnega načrta izobraževala učence tudi na področju ročnih del. Danes se učenci srečajo z njimi večinoma v okviru pouka gospodinjstva, pa tudi pri naravoslovju in interesnih dejavnostih. Sistematično poučevanje in ohranjanje ročnih del ni več vključeno v učni načrt. Razvijanje zavedanja in pripadnosti naši kulturi je temelj, preko katerega se bodo učenci razvijali v zavedne in dejavne državljane ter čutili pripadnost svojemu narodu. To lahko spodbudimo preko interesne dejavnosti, v kateri sistematično poskrbimo za učenje ročnih del. Učenci ob tem aktivno preživljajo prosti čas ter razvijajo spretnosti in kompetence, ki jih bodo lahko uporabili v življenju.

Abstract

In the past, craft used to be an essential part of the school curriculum. Today, pupils encounter craft at home economics lessons, and sometimes at science lessons or at a school club. A systematic teaching and preservation of craft is no longer part of the curriculum. Developing awareness and belonging to our culture is the basis for pupils to become an aware and active citizens and develop a sense of belonging to their nation. We can promote this at various activities in a school club where we systematically take care of teaching students various crafts. At the same time, pupils actively spend their free time and develop skills and competencies which they can use later in life.

Ključne besede: dediščina, interesna dejavnost, osnovna šola, ročna dela.

Keywords: heritage, school club, primary school, craft.

428

1 Uvod

Današnji svet spodbuja hiter način življenja. V ospredju je potrošništvo, individualizem, računalniška tehnologija. V tej luči je izrek 'manj je več' skoraj pozabljen. V bitki s časom pozabljamo na pristne stike, odnose in sodelovanje. Ročna dela veljajo za zahtevna, dolgočasna in dolgotrajna dela kljub zavedanju, da je izdelek unikatni s pridihom domačnosti in toplote. Tradicionalne vrednote izpodiriva potrošniška miselnost, dostopnost dobrin pa to le še bolj spodbuja. Otroci v vrtcih in šolah imajo vse več težav tudi na področju motorike. Groba motorika je pogosto okorna, nekoordinirana, opazno je slabše ravnotežje, slaba vzdržljivost. Slabo razvite finomotorične spretnosti se kažejo v nepravilnem prijemu jedilnega pribora, svinčnika, pogoste so težave pri vtikanju in nizanju, striženje je nenatančno, prsti so trdi zaradi enakih gibov po zaslonu. Otroci so pogosto prikrajšani za igro v naravi. Posledično v šolah narašča število otrok, ki potrebujejo dodatno strokovno pomoč.

V prostem času se zelo navdušujem nad ročnimi spretnostmi. Rada šivam, pletem, izdelujem gobeline, učim se vezanja in kvačkanja. Del tega navdušenja prenašam tudi na svoje otroke. Med delom me opazujejo, pogosto se delu tudi pridružijo. Na ta način v domačem okolju prebujam dediščino svojih prednikov in jo poskušam ohraniti ter prenašati na potomce. Del tega navdušenja želim doprinesiti tudi v šolsko okolje in učence spodbuditi za ročna dela.

Šola, kakršna je bila nekoč, se zelo razlikuje od današnje šole. Že samo opazovanje poteka izobraževanja nekaj let nazaj in danes pokaže ogromno razliko. Epidemija koronavirusa nas je prisilila, da smo v naš pouk še bolj aktivno vključili informacijsko komunikacijsko tehnologijo. Ob tem se učitelji zavedamo posledic, ki vplivajo na tak način poučevanja. Učitelja kljub delu na daljavo ne more zamenjati zaslon, saj morajo socialne interakcije potekati v živo.

Kljub različnim omejitvam pri pouku sem v lanskem šolskem letu izvajala interesno dejavnost »Ročne spretnosti«. Cilj je bil razvijati in prebuditi zanimanje za ročna dela pri učencih 4. razreda na podružnični šoli ter na ta način prebuditi

zanimanje in zavest o pomembnosti ohranjanja kulturne dediščine, hkrati pa jih tudi naučiti posameznih ročnih spretnosti. Le tako bodo znali ohranjati naše običaje, obrti in šege tudi za prihodnje generacije. S tem krepimo tudi narodno zavest in pripadnost.

2 Dediščina preteklosti in sedanjosti

»Poleg jezika je dediščina rokodelskih dejavnosti eden največjih zakladov naroda, države, pokrajine, naselja, posamezne domačije« (Bogataj, 2002: 7). Profesor dr. Bogataj v vseh svojih strokovnih delih na začetku poudari pomen dediščine našega naroda. Vprašanje je, koliko se Slovenci zavedamo tega. V vzgojno-izobraževalnih ustanovah smo učitelji in vzgojitelji tisti, ki skrbimo za prenos znanja in ohranjanje različnih običajev.

UNESCO v Konvenciji o varovanju nesnovne kulturne dediščine predstavi nesnovno kulturno dediščino kot prakso, predstavitev, izraze, znanja, veščine in z njimi povezana orodja, predmete, izdelke in kulturne prostore, ki jih skupnosti, skupine in včasih tudi posamezniki prepoznavajo kot del svoje kulturne dediščine. Skupnosti in skupine nesnovno kulturno dediščino prenašajo iz roda v rod, nenehno poustvarjajo kot odziv na svoje okolje, naravo in zgodovino. S tem zagotavljajo občutek za identiteto in neprekinjenost s prejšnjimi generacijami, s čimer spodbujajo spoštovanje do kulturne raznolikosti in človeške ustvarjalnosti (Koordinator varstva nesnovne dediščine, b. d.). Med drugim je Slovenija danes mednarodno prepoznavna po svoji kulturni dediščini in pestrosti (potica, idrijska čipka, suha roba, narodna noša, prekmurska gibanica). Izdelki domače obrti vsako leto pridobivajo na veljavi, ker so sodobno umeščeni v čas, saj so del dediščine in predstavljajo ustvarjalni proces, ki je živel iz generacije v generacijo. Domača obrt je ena izmed stalnih področij ljudske ustvarjalnosti in inovativnosti (Bogataj, 1989). Če ob tem dodamo še sodelovanje, povezovanje, razvoj mišljenja v povezavi z motoričnim razvojem, dobimo celostno sliko dodane vrednosti, ki jo prinaša ohranjanje kulturne dediščine. Učenci ob tem razvijajo tudi zavedanje o kulturni dediščini svojih prednikov in lastni identiteti.

3 Interesna dejavnost

Interesi spadajo v del notranje motivacije za izobraževanje. Življenje človeka si ne moremo predstavljati zunaj prostora in časa ali zunaj posamezne družbe, zato je v vzgojo in izobraževanje vključeno mnogo več dejavnikov kot samo učenčev interes. (Krajnc, 1982)

»Interesne dejavnosti so pomemben del vseživljenjskega učenja. Šola jih organizira zunaj šolskega pouka kot razširjeni program šole z namenom, da bi omogočila odkrivanje in razvijanje učenčevih interesov in učenke praktično uvajala v življenje in jih s tem usposabljala za koristno in zdravo preživljanje prostega časa. Učenci in učenke izbirajo ter se vključujejo v dejavnosti prostovoljno. Šola jim s pomočjo mentorjev pomaga pri izboru in oblikovanju programa interesnih dejavnosti, strokovno izvaja in evalvira delo ter zagotovi delovanje v prijetnem in sproščenem vzdušju« (Kolar idr., 2008: 3).

Namen interesnih dejavnosti je razvijati različna interesna področja učencev. Pomemben je razvoj na učnem in socialnem področju ter razvijanju produktivnega mišljenja. Pri tem so učenci celostno, miselno in tudi čustveno aktivni. Vloga mentorja je, da nastopi kot svetovalec učencem v procesu pridobivanja novih znanj. Učenci svoja znanja tekom dejavnosti nadgrajujejo, aktivno preživljajo prosti čas ter razvijajo svoje interese, ki jih lahko uporabijo za nadaljnje šolanje, hkrati pa se tudi osebno razvijajo. (Kolar idr., 2008)

Cilji interesne dejavnosti so:

- učenci zadovoljujejo lastne potrebe, pri čemer izbirajo in se odločajo za aktivnosti po lastnih nagibih in po lastni presoji, razvijajo lastne interese, nagnjenja, sposobnosti in talente;
- učenci razvijajo miselne procese, ki omogočajo širjenje in uporabo znanja in pripomorejo h globljemu razumevanju;
- učenci pridobljena znanja in sposobnosti usmerjajo v odgovorno ravnanje v naravnem okolju in družbenem življenju;
- učenci se moralno, intelektualno in osebno razvijajo;
- učenci spoznavajo in razvijajo spoštovanje do sebe in drugih;
- učenci medsebojno komunicirajo in razvijajo socialno-komunikacijske spretnosti in veščine: prispevanje k medosebnim odnosom, razvijanje ustvarjalnega in kritičnega mišljenja in presojanja, navajanje na reševanje konfliktov, vplivanje na soustvarjanje klime, spoznavanje pomena sodelovalno naravnane vzgojno-izobraževalnega dela;
- učenci presegajo meje med obveznim in razširjenim programom;
- učenci povezujejo teorijo s prakso;
- učenci spoznavajo poklicne interese;
- učenci spoznavajo potrebe po koristni in kulturni izrabi prostega časa in posledično možnosti zadovoljevanja interesov v poznejših obdobjih znotraj in zunaj institucionalnih okvirjev v smislu vseživljenjskega učenja (Kolar idr., 2008: 5–6).

Vse zgoraj naštetje cilje lahko povežemo z narodno zavednostjo in ohranjanjem kulturne dediščine, ki jo želimo razvijati preko interesne dejavnosti.

4 Primer iz prakse

Interesno dejavnost sem poimenovala »Ročne spretnosti«, saj sem želela učence navdušiti za različna ročna dela oziroma spretnosti. V prvih urah smo se seznanili z različnimi tehnikami, pri čemer so imeli možnost, da sami podajo predloge, česa se želijo naučiti. Nekateri učenci so ob tem povedali, da so se srečali z ročnimi deli že doma, največkrat s strani babic, ki so jih opazovali pri delu. Interesna dejavnost »Ročne spretnosti« je potekala enkrat tedensko po eno oziroma dve šolski uri. Zbirali smo se od jeseni do pomladi, saj nas je ob lepem vremenu klicalo na igrišče. Tudi naši predniki so ročna dela opravljali predvsem ob dolgih zimskih večerih.

Slika 1: Pleten šal (foto: Barbara Dular).

Cilji interesne dejavnosti »Ročne spretnosti« so bili, da učenec:

- prepozna in krepi svoja močna področja in interese;
- krepi finomotorične spretnosti;
- krepi mišice zgornjih okončin in prstov;
- se spozna s šivanjem in šiva;
- se spozna s pletenjem in plete;
- se spozna z vtikanjem in vtika;
- se spozna z vezenjem in veze;
- usmeri pozornost na določeno nalogo, dejavnost;
- izvede nalogo po korakih in postopno;
- dokonča dano nalogo in ne bega;
- nima težav z organiziranjem nalog in aktivnostmi;
- sprejema druge in zna sodelovati v skupini;
- upošteva šolska pravila;
- razvija socialne veščine;
- razume enostavna navodila in navodila z več zahtevami hkrati.

Vsebine in dejavnosti pri »Ročnih spretnostih«:

- razvijanje in delo na področju učenčevih močnih področij in interesov;
- gibalne in finomotorične aktivnosti;
- šivanje;
- pletenje s pletilkami, rokami;
- vtikanje;

- pletenje zapestnic;
- kvačkanje;
- vezenje na papirnatem krožniku;
- tkanje na papirnatem krožniku;
- izdelava knjižne kazalke;
- izdelava nakupovalne vrečke iz reciklirane majice;
- izdelava obešalnika za lasne dodatke.

4.1 Potek dejavnosti

Izdelovali smo povsem enostavne izdelke, saj so se učenci prvič srečevali z omenjenimi tehnikami, kot so npr. enostavno križno vezenje, pletenje z rokami, tkanje, šivanje, izdelava zapestnice prijateljstva, učenje kvačkanja. Za material smo uporabili različne vrste volne, blago, prejo. Pri pletenju smo namesto pletilk uporabili roke, saj so bili učenci bolj spretni. Kvačkanje jim je bilo izredno zahtevno, zato smo se učili samo začetni vzol in verižno pentljo.

Veliko težavo je učencem predstavljalo vdeti nit v iglo. Pri delu so bili motivirani, radovedni in željni novega znanja. Včasih so že sami raziskali potek dejavnosti, npr. kvačkanja. Pomagali so si s spletom ali pa povprašali babice. Izkazalo se je, da se učenci zelo povezujejo s starimi starši, saj so z njimi preživeli več časa. Med tednom so mi med odmori poročali, katero dejavnost so preizkusili ter kako so jih doma pohvalili za izdelek. Vedno so vprašali, kdaj se znova srečamo.

Odziv učencev me je presenetil, saj takšnega navdušenja nisem pričakovala. Čeprav je bilo v skupini le 7 učencev, ki so redno obiskovali interesno dejavnost, je bilo na naših srečanjih vedno zelo živahno. Vsak je poročal o svojih doživetjih, ob tem so se nemalokrat nasmejali drug drugemu ob zavozlanih nitih. Na ta način so razvijali potrpežljivost, vztrajnost, samostojnost, natančnost, delavnost, spoštovanje drug do drugega, zavedanje o različnosti ter toleranco do manj spretnih. Vsakič, ko sem jim pokazala novo tehniko, so spretnější učenci učili tiste, ki so potrebovali več časa za osvojitve tehnike. Vrstniško pomoč so zelo dobro sprejemali. Ob tem izpostavljam učenko, ki ima tudi dodatno strokovno pomoč zaradi primanjkljajev na posameznih področjih učenja. Njena šibka sposobnost analize in sinteze, logičnega pomnjenja, proceduralnega znanja in slabše finomotorične spretnosti so jo ovirale pri usvajanju postopkov vezenja, kvačkanja ali pletenja. A učenkina vztrajnost je bila neverjetna. Vsak izdelek je kljub pomanjkljivostim in z mojo pomočjo dokončala, medtem ko so mnogi učenci obupali pred dokončanjem izdelka. Učenka se je veselila vsake ure, čeprav je morala za dokončanje izdelka vložiti veliko več energije in časa kot ostali.

Učenci so iz ure v uro napredovali. Njihov napredek je bil opazen. Izredno opazen je bil prav napredek v motoriki prstov.

Slika 2: Vezenje na krožniku (foto: Barbara Dular).

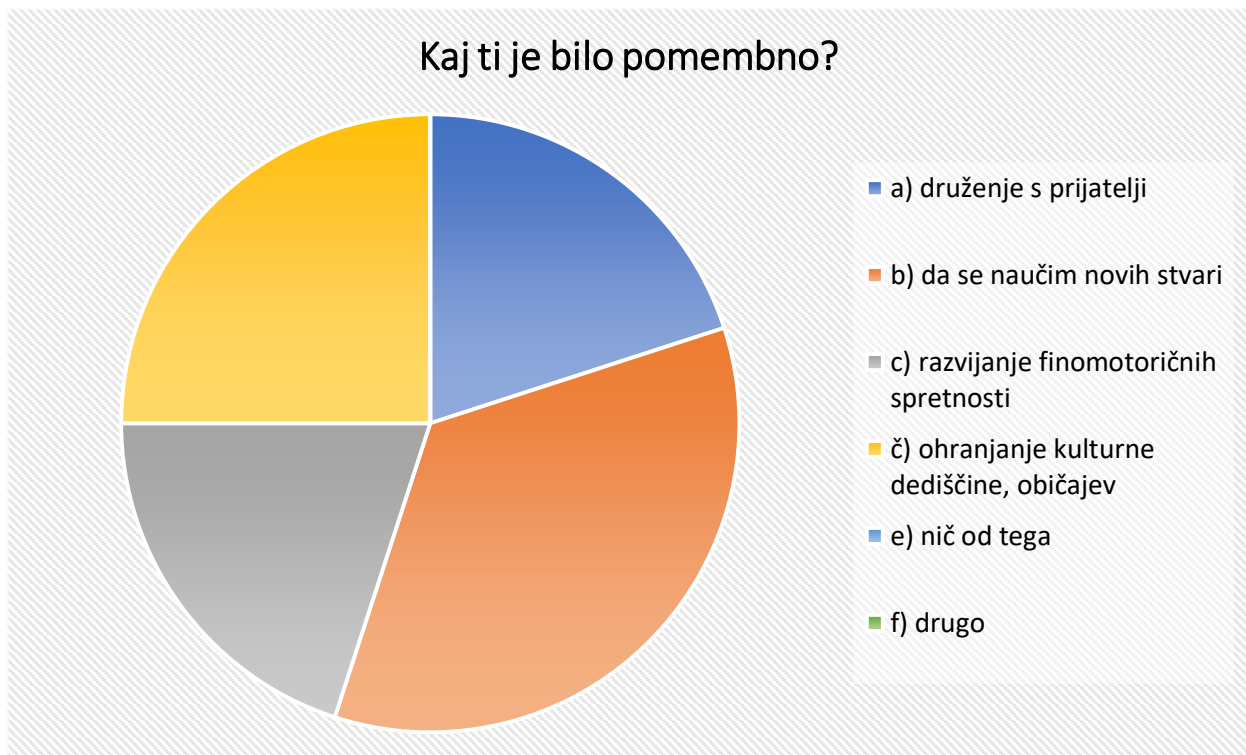
Ob koncu šolskega leta 2021/2022 sem izvedla tudi kratko anketo za evalvacijo, s pomočjo katere sem načrtovala cilje za letošnje šolsko leto. Tudi v tem šolskem letu nadaljujem z vodenjem interesne dejavnosti, ki jo obiskujejo isti učenci kot v prejšnjem letu. Pridobljena znanja v preteklem šolskem letu bomo obnovili in nadgradili. Največji poudarek bo na kvačkanju, vezenju in šivanju.

4.2 Rezultati ankete

V anketo (Priloga) je bilo vključenih 7 učencev. Njihova starost je bila 9 let. Anketa je zajemala 6 vprašanj. Predstavljena bodo vsa vprašanja.

- Na vprašanje, čemu so se vpisali na interesno dejavnost ročne spretnosti, so učenci odgovarjali prosto. Deklice so se za dejavnost odločile zaradi interesnega področja. Dečki so imeli prosti čas, ki so ga želeli koristno uporabiti.
- Vsi vprašani so se strinjali, da jim bodo naučene veščine prišle prav kasneje v življenju.
- Tretje vprašanje je bilo zaprtega tipa in je spraševalo, kaj je bilo učencem pri dejavnosti najbolj pomembno. Označili so lahko več odgovorov.

Grafikon 1: Kaj ti je bilo pomembno?

Iz zgornjega grafikona je razvidno, da je bilo učencem pri dejavnosti najbolj pomembno, da bi se naučili nečesa novega. Iz odgovorov povzemamo, da so učenci vedoželjni, da se zelo radi učijo. Njihova pasivna vloga je mnogokrat zgolj le posledica prenasičenosti in zgoščenosti učne snovi. Učni načrti, številni delovni zvezki pa onemogočajo razvoj učenčeve radovednosti in učenje uporabnega znanja za življenje. Učenje za življenje je eden ključnih ciljev, ki bodo pomembni v vzgoji in izobraževanju, saj je znanje postalo dostopno, samostojno, medtem ko se morajo kritično mišljenje in vrednote privzgojiti. Izmed vseh učencev je 5 učencev izbralo odgovor, da je pomembno ohranjanje kulturne dediščine in običajev. Učenci se zavedajo pomembnosti ohranjanja kulturne dediščine in prenosa znanja na bodoče rodove.

- Eno izmed anketnih vprašanj se je nanašalo na mnenje o pomenu ohranjanja ročnih spretnosti, dela in izdelkov, ki so jih izdelovali že naši predniki. Učenci so poudarili predvsem vidik ohranjanja starih običajev. Imajo tudi razvito spoštovanje, odnos do dediščine in čut za dolžnost, da jo ohranijo.
- Pet učencev tudi doma nadaljuje z dejavnostmi, ki smo se jih učili na interesni dejavnosti. Učijo se kvačkanja, občasno doma tudi kaj zašijejo.
- Vsi vprašani bodo tudi v letošnjem šolskem letu nadaljevali z ročnimi spretnostmi.

5 Zaključek

Interesne dejavnosti v šolah so priložnost, da učencem približamo rokodelske spretnosti. Četudi nas je strah nemotiviranosti in nezanimanja, jih lahko preko vprašalnika spodbudimo, da sami izrazijo svoje želje o vrsti ročne spretnosti. Vrednote, ki se razvijajo ob skupnem preživljanju prostega časa, so temelj za nadaljnji razvoj našega naroda in kulture. Pripadnost in identiteto naroda krepimo z ohranjanjem preteklosti, ki jo moramo vključiti v sedanjost.

Bodimo ponosni na naše korenine in prednike, ki so ustvarjali izredne izdelke ob dolgih zimskih večerih, in poskrbimo, da jih bomo prenašali tudi na naše potomce.

Bodimo ponosni na naše korenine in prednike, ki so ustvarjali izredne izdelke ob dolgih zimskih večerih, in poskrbimo, da jih bomo prenašali tudi na naše potomce.

6 Viri in literatura

Berk, Edi; Bogataj, Janez; Pukšič, Janez (1993): *Ljudska umetnost in obrti v Sloveniji*. Ljubljana: Domus.

Bogataj, Janez (1989): *Domače obrti na Slovenskem*. Ljubljana: Državna založba Slovenije.

Bogataj, Janez (2002): *Rokodelski zakladi Slovenije*. Ljubljana: Kmečki glas.

Kolar, Metoda (2008): *Interesne dejavnosti za devetletno osnovno šolo*. Ljubljana: Zavod za šolstvo. Pridobljeno 26. 08. 2022 s spletne strani: https://www.gov.si/assets/ministrstva/MIZS/Dokumenti/Osnovna-sola/Ucni-nacrti/Drugi-konceptualni-dokumenti/Interesne_dejavnosti.pdf.

Koordinator varstva nesnovne kulturne dediščine (b. d.). Pridobljeno 25. 08. 2022 s spletne strani: <http://www.nesovnadediscina.si/sl/unesco>.

Krajnc, Ana (1982): *Motivacija za izobraževanje*. Ljubljana: Delavska enotnost.

Register kulturne dediščine (b. d.). Ljubljana: GOV.si. Pridobljeno 25. 08. 2022 s spletne strani: <https://www.gov.si teme/register-kulturne-dediscine/>.

Žiberna, Simona (2009): *Ročna dela kot interesna dejavnost v osnovni šoli*. Diplomsko delo. Maribor: Univerza v Mariboru, Pedagoška fakulteta. Pridobljeno 26. 08. 2022 s spletne strani: <https://dk.um.si/Dokument.php?id=7851&lang=slv>.

Priloga: Anketni vprašalnik

V letošnjem šolskem letu si obiskoval/a interesno dejavnost Ročne spretnosti. Prosim te, da odgovoriš na spodnja vprašanja.

STAROST:

RAZRED:

SPOL:

1. Zakaj si se odločil/a, da obiskuješ interesno dejavnost?

2. Ali meniš, da ti bodo naučena znanja prišla prav tudi kasneje (ko odrasteš)?

3. Kaj ti je bilo najbolj pomembno? (možnih je več odgovorov)

- a) druženje s prijatelji
- b) da se naučim novih stvari
- c) razvijanje finomotorične spretnosti (spretnosti rok in prstov)
- d) ohranjanje kulturne dediščine, starih običajev
- e) nič od tega
- f) drugo: _____

4. Ali si tudi doma nadaljeval/a s katero od naučenih dejavnosti? Katero?

5. Bi tudi prihodnje leto obiskoval/a takšno dejavnost?

DA NE

6. Zakaj meniš, da je pomembno, da ohranjamo ročne spretnosti, izdelke, ki jih izdelamo z rokami, in so jih izdelovali že naši predniki?

KULTURNA DEDIŠČINA OD BABIC DO VNUKOV

CULTURAL HERITAGE FROM GRANDPARENTS TO GRANDCHILDREN

Lidija Kosar (lidija.kosar@solavidem.si), prof. razrednega pouka, je učiteljica razrednega pouka in gospodinjstva na Osnovni šoli Videm.

Slovenija

Povzetek

Namen prispevka je predstaviti kuharsko delavnico prvošolcev ob sodelovanju Društva kmetic Videm. S prispevkom nakažem, kako lahko razvijamo kompetenco učenja ob sodelovanju mlajše in starejše generacije in hkrati ohranjamo kulturno dediščino. Ob materinskem dnevu smo izvedli delavnico peke lectovih srčkov, ki so jih učenci nato podarili svojim mamicam. Takšen način sodelovanja šole z lokalno skupnostjo prinese pozitiven pogled na tretje življenjsko obdobje, ko se starostniki še vedno počutijo koristne za družbo in predvsem ostanejo aktivni v domačem okolju. Izkušnje in znanje starejših bi morali sistematično vključevati v vzgojno-izobraževalni proces. Vemo, da je velik del kulturne dediščine še zelo živ pri starejših generacijah, v samem izobraževalnem sistemu to premalo izkoriščamo. V sodobni šoli je prenos znanj in veščin prepuščen iznajdljivosti posameznih učiteljev. Truditi se moramo za bolj načrtovan prenos teh znanj in se predvsem zavedati, koliko različnih možnosti imamo tudi pri mlajših učencih.

Abstract

The purpose of the article is to present a cookery workshop for first graders with the participation of the Videm women farmers' association. In the article I show how we can develop learning competence with the participation of younger and older generations and, at the same time, preserve cultural heritage. On Mother's Day, we held a workshop on baking lect hearts, which the students gave to their mothers. Such cooperation between the school and the local community brings a positive view of the third age of life, when the elderly still feel helpful to society and, above all, remain active in their home environment. The experience and knowledge of the elderly should be systematically included in the educational process. We know that a large part of the cultural heritage is still alive within the old generations, but we do not use it enough in the educational system. In modern school, the transfer of knowledge and skills is left to the ingenuity of individual teachers. We must strive for a more planned transfer of these skills and, above all, be aware of how many different possibilities we have, even with younger students.

435

Ključne besede: izkustveno učenje, kuharska delavnica, lectova srca, medgeneracijsko sodelovanje, ohranjanje kulturne dediščine.

Keywords: experiential learning, cookery workshop, gingerbread heart, intergenerational cooperation, preservation of cultural heritage.

1 Uvod

Sodobna šola temelji na že izkušenih principih učenja in poučevanja. Predvsem v zadnjih desetletjih slovenska šola doživlja kar nekaj prenov, katerim so sledili tudi novi načini prenašanja znanja na nove generacije.

Žal pa se velikokrat znajdemo v dilemi, predvsem ko prihaja do vsebin, ki so učencem zanimive, sam kurikulum pa ne ponuja dovolj možnosti za njihovo uresničitev. Takrat vemo, da je pomembno, da pride v ospredje avtonomnost posameznega učitelja, ki bo lahko vsebino učenja in način izvedbe prilagodil tako, da bodo učenci v samem procesu čim več odnesli. Učitelji se zavedamo, da bodo naše učilnice morale vedno bolj na široko odpirati vrata. Proces učenja bomo bogatili le takrat, ko bodo v njem učenci visoko motivirani in tudi aktivni. Prav tako pa jim bomo do neke mere omogočali sooblikovati vsebine, ki bi jih obravnavali. V prvi triadi OŠ se pogosto odločamo za različne učne vsebine, ki jih lažje vključimo v proces pouka, kadar izvajamo tematske dneve dejavnosti.

Vemo, da je učenje proces ustvarjanja znanja ne glede na to, koliko smo stari. Znanje je skupek preteklih izkušenj, ki smo ga osvojili v določenem obdobju. Prispeva k razvoju novih idej, razmišljanj in dejanj. (Marentič Požarnik idr., 2019)

Posebej v osnovnošolskem obdobju je pomembno, da otrok razvija pozitivno samopodobo tudi v interakciji s sovrstniki. Učitelji včasih predstavljamo prepreko. So pa lahko mnogo bolj sproščeni npr. ob dedkih in babicah. Zato se na naši šoli že kar nekaj let odvijajo različne dejavnosti, ko vključujemo lokalno skupnost in tako bogatimo dejavnosti.

2 Ohranjanje tradicionalnih znanj skozi izkustveno učenje

V Sloveniji imamo bogato tradicijo običajev in domačih mojstrov. Zadnja leta opažamo tudi večjo potrebo, da se ta znanja prenašajo na mlajše rodove.

Poznamo različne pristope in modele, ki nam lahko pomagajo tudi v šolskem prostoru. Eden izmed teh je izkustveno učenje. Kolb je najpomembnejši teoretik izkustvenega učenja, saj se s tem problemom ukvarja že 50 let. Trdi, da je izkustveno učenje vsaka vrsta učenja, pri katerem je učenec v neposrednem stiku z resničnostjo. Kar je seveda v nasprotju s tistim učencem, ki samo bere, govori, poslušaja in piše o tej resničnosti, nikoli pa ni del nje. (Kolb, 2015)

Po Lewinu pa izkustveno učenje poteka v 4 fazah: konkretna izkušnja, opazovanje – razmišljanje, oblikovanje abstraktnih pojmov in preverjanje pojmov v novih situacijah. (Marentič Požarnik idr., 2019)

Vemo, da je učenje zelo zapleten proces in se lažje učimo, kadar imamo na razpolago konkretne materiale. Predvsem v nižjih razredih je pomembno, da so učenci izpostavljeni različnim dražljajem, ki gradijo njihovo znanje. Delavnice so se že večkrat pokazale kot zelo uspešne, še posebej ker gre za konkretne izkušnje.

3 Šola in lokalna skupnost v luči medgeneracijskega sodelovanja

Naša šola že vrsto let sledi ciljem medgeneracijskega sodelovanja. V občini je aktivnih veliko društev, ki bogatijo tudi življenje na šoli. Predvsem ob dnevih dejavnosti, ki so v okviru šolskega kurikulumu, večkrat povabimo zunanje sodelavce, da svoje znanje in izkušnje na pristen in domač način prenašajo na mlajše generacije. Vedno se z velikim veseljem odzovejo, zato bi lahko rekla, da šola in lokalna skupnost bivata skupaj z roko v roki.

Na tak način krepimo vez med mladimi in starejšimi generacijami. Hkrati pa se zavedamo problema staranja prebivalstva; predvsem v vaških okoljih so ravno različna društva tista, ki spodbujajo starostnike k različnim aktivnostim. Ni lepšega sožitja, kot je povezanost dedkov in babic z vnuki. Ob tako prijetnih druženjih poglobljamo vezi in se medgeneracijsko učimo.

Medgeneracijsko sodelovanje ima odločilno vlogo pri učenju in prenosu znanja na mlajše generacije, ustvarjanju in ohranjanju ter širjenju socialne mreže. Medgeneracijsko sodelovanje temelji na medgeneracijskem učenju, ki zagotavlja prenos znanj, veščin in izkušenj. Hkrati pa poskrbimo za združevanje generacij na način, ki prinaša več spoštovanja in razumevanja. V ožjem smislu torej pomeni, da različne generacije sodelujejo na določenem projektu s konkretnim ciljem. (Macuh, 2019)

V nadaljevanju predstavljam kuharsko delavnico, ki smo jo izvedli z gospodinjami Društva kmetič Videm in s prvošolci Osnovne šole Videm. Odločili smo se za peko lectovih src, ki so jih potem prvošolci poklonili svojim mamicam ob materinskem dnevu.

4 Lectovo srce kot izdelek kuharske delavnice

Na šoli že več let organiziramo različne delavnice, ki jih posebej namenimo najmlajšim učencem. Tokrat smo izbrali poseben izdelek iz zakladnice naše kulturne dediščine. Vemo, da je lectovo srce lep primer, kako lahko tradicija postane tudi moderen poklon oz. darilo ob obeležitvi osebnega praznika. Pri današnjih otrocih se stik s preteklostjo počasi izgublja, saj veliko časa preživijo pred elektronskimi zasloni. Zato je zelo pomembno, da v šolskem prostoru negujemo dejavnosti in vzbudimo čut in odgovornost do ohranjanja tradicije. Šola je prostor, ki združuje življenje v lokalni skupnosti, in upam si trditi, da nam to dobro uspeva.

4.1 O lectu – medenjaku za posebne priložnosti

Medičarsko-lectarska obrt sodi med najstarejše obrti na območju Slovenije. Že v srednjem veku so bili medičarji zelo iskani in tudi redki rokodelci. Poznano pecivo se je iz medenega testa razvilo v lect, v poltrajno figuralno pecivo, ki je obarvano z rdečimi premazi in okrašeno z živahnimi barvami.

Širom Slovenije so za posebne priložnosti pekli sladkarije, ki so jih glede na namen tudi okrasili in sladko pobarvali. Imenovali so jih medeni kruhek – to ime se je obdržalo do današnjih dni. Velikokrat je bilo svatovsko darilo, pa tudi ob različnih sejmih in žeganjih ga ni manjkalo. Danes pa je lectovo srce postalo tudi turistični spominek iz Slovenije. V Sloveniji najbolj znan je loški ali dražgoški kruhek. Osnovne sestavine se skozi čas niso bistveno spreminjale. Med glavne sestavine sodi: ržena moka, cvetlični med, mleti cimet, mleti klinčki in malo soli. (Raztresen, 2004)

Danes je najbolj prepoznaven izdelek iz medenega testa lectovo srce. Nekoč se je uporabljal kot živilo, danes se je njegov namen spremenil, saj pogosto predstavlja spominek in je v ta namen tudi narejen. Torej je bolj obstojen, prilagaja se sodobnemu času in hkrati ohranja tradicijo. Ponavadi so recepti o lectu družinsko varovana skrivnost, ki se prenaša iz roda

v rod. Lect počasi nazaj dobiva svoj prostor, saj se vse več ljudi zaveda pomena ohranjanja te slovenske posebnosti. (Lenček, 2008: 89–91)

4.2 Ohranjanje kulturne dediščine

Kulturna dediščina je zibelka vsakega naroda. Za obstoj le-te bi se morali boriti vsi, ki smo vpeti v vzgojno-izobraževalne ustanove. S projektnim delom lahko na šolah ustvarimo dobre pogoje za ta prenos znanj in veščin. Na naši šoli se tega zavedamo, zato imamo za sabo kar nekaj izkušenj na področju medgeneracijskega sodelovanja. Pri nas so zdaj že tradicionalne pustne delavnice, folklorne in kuharske delavnice. Želimo si, da bi se naš kraj razvijal in hkrati ohranjal vse to, za kar so živeli naši predniki. Pomembno je, da pri mladih generacijah razvijamo pripadnost, identiteto, da bodo ponosni na to, kar imamo, na svoj jezik, običaje ter dediščino.

Dediščina ni nekaj, kar je za muzej, ampak naj postane nekaj živega, kar se bo ohranjalo tudi v sodobnih družinah. Ena izmed takšnih stvari je zagotovo kruh, katerega tradicija ima globok pomen v vseh obdobjih življenja. Eden izmed njih je tudi medeni kruhek.

»Medeni kruhek. Prastaro darilo bogovom še danes nosi v sebi isto sporočilo – željo po zdravju, sreči in blaginji.« (Kunaver, 1999: 65)

Mali kruhek, kakor so ga poimenovali ponekod po Sloveniji, so oblikovali na dva načina. Nekateri so ga odtisnili v posebej za to narejene lesene modele, spet drugi so ga izdelovali ročno. Skupno vsem pa je bilo, da so si ga fantje in dekleta poklanjali v znak ljubezni. Zato so jih nekateri hranili tudi po več let. Saj je pravilno pečen mali kruhek precej trd in se ne pokvari tako zlahka. (Bogataj, 1999)

Otroci potrebujejo zgled, kako pomembne so vrednote, običaji, vse to, kar so nam predali naši predniki. Janez Bogataj zapiše, da »moramo biti usmerjeni k vzgoji za zavedanje lastnih vrednot in bogastev. Odkrivamo vrednote in spoznanja, ki našemu življenju dajejo globino ter popestrijo praznike in praznovanja. Ena izmed teh vrednot je kruh, ki pri nas pomeni tudi simbol.« (Bogataj, 2003: 7) Prav tako je medeni kruhek zapisan kot dragocen izdelek in včasih tudi edini posladek, ki so ga dobili otroci.

5 Opis dejavnosti: kuharska delavnica peka lectovih src

Kuharska delavnica je bila namenjena prvošolcem in je potekala v soboto dopoldan. Organizirali smo jo v prostorih naše šole. Izvedle so jo članice Društva kmetič Videm ob sodelovanju učiteljev 1. razreda.

5.1 Potek dejavnosti

Babice, članice lokalnega društva kmetič, so se skupaj z učenci zbrale v šolski jedilnici. Delo je potekalo tako, da smo se najprej pogovorili, kako bo dejavnost potekala. Prebrali smo recept, predstavili sestavine in se nato lotili izdelave testa.

Medeno testo smo zamesili po spodnjem receptu.

Tabela 1: Recept za izdelavo lectovih src.

<i>Sestavine:</i>	<i>Glazura:</i>
25 dag medu	žlička želatine
1 kg ržene moke	jedilna barva
1 zavitek mletih klinčkov	20 dag sladkorja v prahu
1 zavitek mletega cimeta	
3 dag soli	<i>Bela masa za pisanje:</i>
1 jajce	1 beljak
žlička sode bikarbone	20 dag mletega sladkorja v prahu
2 dl mleka	nekaj kapljic limoninega soka.

Navodilo za pripravo

Med segrevamo, vendar pazimo, da ne zavre. Dodamo sladkor in začimbe. V to maso vlijemo 2 dl mleka. Pustimo, da se ohladi. Potem v večjo skledo presejemo moko in ji dodamo prej pripravljeno zmes. Dodamo še žličko sode bikarbone. V maso damo še eno jajce in potem zamesimo testo. Testo mesimo tako dolgo, da postane gladko in voljno. Testo mora pol ure počivati, pokrijemo ga s folijo za živila, da se ne posuši. Nato ga vzamemo iz sklede in ga razvaljamo na 1 cm debelo. Z modelčki izrežemo srčke. Polagamo jih na pekač, obložen s peki papirjem. Pečemo 15 minut na 180 stopinj.

Priprava glazure: z malo vode zmešamo želatino, nato dodamo sladkor in po občutku vodo. Nazadnje dodamo rdečo jedilno barvo. To barvo s čopičem nanašamo na ohlajene srčke in počakamo, da se barva posuši. Na koncu pripravimo belo barvo za pisanje. Najprej je treba stepsti sneg iz beljakov, ki mu dodajamo sladkor in še limonin sok, da ostane zmes še bolj bela. Tako pripravljeno maso damo v vrečko za pisanje in jo takoj porabimo.

5.1.1 Potek kuharske delavnice izdelave lectovih src v besedi in sliki

Najprej smo zamesili testo. Nekaj testa je bilo že vnaprej pripravljenega, saj mora nekaj časa počivati, da se sestavine lepo povežejo. Potem smo testo razvaljali na 1 cm debelo. Učenci so z modeli izrezovali vsak svojega srčka (Slika 1). Nato smo srčke dali v pečico.

Slika 1: Izrezovanje srčkov (foto: Lidija Kosar).

Medtem ko so se pekli, smo poslušali zgodbo o medenem srcu avtorice Biljane Škoberne: Lect (Škoberne, 2011). Učenci so bili zelo motivirani in so komaj čakali, da bodo medenjaki pečeni.

Sledil je glavni in njim najbolj zanimiv del, ko so lahko s čopiči z živo rdečo barvo (Slika 2) pobarvali vsak svoj medenjaka. Nad delom so bili navdušeni. Poudariti moram, da so to bili 6-letniki, ki še zelo radi ustvarjajo, in bolj packajo, bolj jim je všeč. Pogovorili smo se o zapisih, ki bodo krasili njihove srčke. Vsak si je izbral svoj napis. Povečini pa so izbrali svoje ime in zapis 'moji mami', 'moj ati'. Na spodnjih fotografijah je to lepo vidno. Nastali so lepi spominki, katerih so se razveseli starši, ki so jih dobili v dar (Slika 3 in Slika 4).

Slika 2: Barvanje lectovih src (foto: Lidija Kosar).

Slika 3: Narejena lectova srca (foto: Lidija Kosar).

Slika 4: Lectova srca (foto: Lidija Kosar).

Slika 5: Udeleženci kuharske delavnice (foto: Lidija Kosar).

Velikokrat manjše otroke oviramo na njihovi poti radovednosti in pridobivanja lastnih izkušenj. Otroci so po naravi radovedni in vedoželjni, zato je prav, da to njihovo radovednost spodbujamo in ji sledimo.

6 Zaključek

Uspešno izvedena delavnica je obogatila vse sodelujoče. Večina otrok se je prvič srečala s takšno obliko dela. Babice so učencem s svojim pripovedovanjem in predstavitvijo odstrle pogled v preteklost in jim hkrati dale nove izzive, s katerimi se bodo srečevali na svoji poti rasti. Velikokrat manjše otroke oviramo na njihovi poti radovednosti in pridobivanja lastnih izkušenj. Otroci so po naravi radovedni in vedoželjni, zato je prav, da to njihovo radovednost spodbujamo in ji sledimo. Zato so takšna sproščena druženja več generacij zelo spodbudna za dobro počutje in medgeneracijsko povezanost, ki bogati vse, ki so vanj vključeni. Starejše generacije imajo veliko znanja, ki bo sčasoma tonilo v pozabo, če ga ne bomo znali dovolj ceniti in ga vključevati tudi v neformalne oblike pouka. Šola že dolgo ni več samo izobraževalna institucija, še posebej na podeželju je lahko edini vir druženj ljudi, ki živijo v določenem okolju.

V današnjem času, ko vsi hitimo in imamo izgovore, da nimamo dovolj časa, je pomembno zavedanje, da nosimo odgovornost do zanamcev. Vem, da je ta naša delavnica le en korak k ohranjanju kulturne dediščine, vendar se zavedamo, da se s prvim korakom začne pot. In vsi nadaljnji koraki bodo lažji.

7 Viri in literatura

Bogataj, Janez (1999): *Mojstrovine Slovenije*. Ljubljana: Rokus.

Bogataj, Janez (2003): *Krušni zakladi Slovenije*. Ljubljana: Založba Kmečki glas.

Kolb, David (2015): *Izkustveno učenje*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Kunaver, Dušica (1999): *Med in medeni kruhki v ljudskem izročilu*. Ljubljana: Samozaložba.

Lenček, Marina (2008): *Kruh ljubezni*. Domžale: Samozaložba.

Macuh, Bojan (2019): *Medgeneracijsko sodelovanje*. Potreba in zahteva časa. Kulturni center Maribor.

Marentič Požarnik, Barica; Šarič, Marjeta; Šteh, Barbara (2019): *Izkustveno učenje*. Univerza v Ljubljani: Filozofska fakulteta.

Raztresen, Marjan (2004): *101 slovenska prepoznavnost*. Ljubljana: Mladinska knjiga.

Škoberne, Biljana (2011): *Lect*. Tržič: Loreda.

POMEN DEDIŠČINE KOZOLCEV PREKO FOTOGRAFSKE RAZSTAVE – OSEBE Z MOTNJAMI V DUŠEVNEM RAZVOJU

IMPORTANCE OF HERITAGE OF HAYRACKS THROUGH A PHOTO EXHIBITION – BY A PERSON WITH INTELLECTUAL DISABILITIES

✉ **Blaž Vozelj** (blaz.vozelj@osljsg.si), mag. prof. spec. in reh. ped., je mobilni učitelj za dodatno strokovno pomoč na OŠ dr. Slavka Gruma Zagorje ob Sav. Je avtor slikanice prilagojene bralcem z bralnimi težavami, pisec strokovnih člankov ter pisatelj in režiser gledaliških predstav in organizator kulturnih aktivnosti v lokalnem okolju.

Slovenija

Povzetek

Kozolec je eden izmed pomembnejših arhitekturnih in ustvarjalnih dosežkov slovenskega človeka in kot tak simbol naše kulture in domovine, ki je tekom let in napredka ohranjal svojo bistveno poslanstvo; služiti kmetu pri spravilu pšenice in sena, a je mnogo več kot le to. Je tipičen slovenski fenomen, znamenje pokrajine in slovenskega naroda, ki je v več različicah še danes koristen kmečki pripomoček in zanimiv fotografski objekt. Fotografiranje je lahko del preventivne psihosocialne pomoči, ki pozitivno vpliva na psihofizično zdravje in socialno funkcioniranje posameznikov, tudi oseb z motnjami v duševnem razvoju, katerih fotografska dejavnost je lahko ne le sprostitelj, temveč tudi močno področje.

Tako smo pripravili fotografsko razstavo kozolcev fotografa z motnjami v duševnem razvoju. Ogledali smo si jo skupaj z otroki in se ob njej natančno pogovarjali o sporočilnosti fotografij in pomenu slovenske kulturne dediščine kozolcev, s čimer smo želeli spodbujati pozitivno doživljanje otrok. Izsledki kažejo, da so otroci pokazali spoštovanje do kozolca in umetniškega dela fotografa z motnjami v duševnem razvoju.

Abstract

A hayrack is one of the most important architectural and creative achievements of Slovenian people and represents a symbol of our culture and homeland, which has maintained its essential function over the years and progress. It has served farmers in harvesting wheat and hay, but it is much more than that. It is a typical Slovenian phenomenon, a sign of our landscape and the Slovenian nation, and is, in various modifications, still a useful farm tool and an interesting photographic object. Photography can be a part of preventive psychosocial assistance which has a positive effect on the psychophysical health and social functioning of individuals, including people with intellectual disabilities, whose photographic activity can be not only relaxation, but also a powerful field.

This is how we prepared a photo exhibition of haystacks by a photographer with intellectual disabilities. We watched it together with the children and talked in detail about the message of the photos and the importance of the Slovenian cultural heritage of haystacks, with which we wanted to encourage a positive experience for the children. Our findings show that the children showed respect for a haystack and the artwork of the photographer with intellectual disabilities.

Ključne besede: fotografija, kozolec, kulturna dediščina, oseba z motnjami v duševnem razvoju, otroci.

Keywords: photography, hayrack, cultural heritage, person with intellectual disabilities, children.

1 Uvod

Kozolci so bili v slovenski narodni preteklosti sprva pripomoček, ki je z leti, žulji in kmečko voljo postajal pomemben del človekovega vsakdanjika. Kozolci so s požrtovalnostjo in modrostjo slovenskega kmeta rasli in postali nepogrešljiv del kmetije, ne le za delo, temveč tudi druženje. V sodobnem času pa postajajo spomenik slovenski rodni grudi; tam kjer kozolec cenijo, ga ohranjajo bodisi kot del kmetije in podeželja, bodisi kot del turistične ponudbe, spet drugje pa kozolci žal neslišno propadajo in se spokojno dopolnjujejo z materjo zemljo. Kako pomembni so bili, kaj vse jih je od/blikovalo, bomo razpravljali v prvem delu članka, kakšno, ne le čustveno, temveč tudi pripadnostno vrednost imajo dandanašnji, pa bomo ugotavljali v drugem delu, kjer bo opisana razstava fotografij kozolcev fotografa, ki je oseba z motnjami v duševnem razvoju. V nadaljevanju bo predstavljeno tudi doživljanje otrok ob ogledu razstave in njihovo sporočilo za ozaveščanje o pomenu kozolca za Slovenijo, slovenski narod in slovenstvo.

2 Kozolec je naša kulturna dediščina

V slovenski zgodovini razvoja ima kozolec posebno mesto, saj še danes velja za prepoznavno značilnost slovenstva. S svojo posebno arhitekturo, praktičnostjo in umetnostno vrednostjo različnih izrezov je kozolec pustil poseben pečat naši rodni pokrajini. Slovenski kmet je bil več stoletij zelo navezan na kozolec. Slednji je bil prvotno namenjen spravilu snopov pšenice, le-ta pa predstavlja osnovno dobrino za življenje, saj iz nje izdelujemo kruh. Skozi čas je kozolec postal stavba, ki je služila tudi spravilu in sušenju sena, zavetju pred neugodnimi vremenskimi razmerami, s svojim razvojem in pridobitvijo t.i. poda v zgornjem delu pa tudi prostor za shranjevanje orodja in pripomočkov. Z vsem tem si je kmet olajšal delo, obenem pa to kaže na njegovo iznajdljivost in napredek ne le v gospodarskem, temveč tudi kulturnem smislu. (Svetek, 2011)

Kozolec je tako s časom postal posebnost slovenske rodne dežele, ki pa ni samo to. Sprva je bil strogo vdan vlogi namembnosti pri kmečkem delu, kasneje pa so ga povečali, vezali, nadgradili, začeli okraševati z raznimi izrezi, detajli, križi, rožami, letnicami izdelave, posebno zaobljenimi latami idr. Kozolec je tako začel pridobivati tudi umetniško komponento. Nemalokrat so zlasti vezani kozolec-toplar tako poimenovali kar lesene harfe. Kozolec je s svojo dovršenostjo in razvojem vse bolj postajal znamenje slovenske pokrajine, za kar velja še dandanes. (Lesar, 1985)

Preprost slovenski človek je s temi okrasi pustil pečat ne le svoji domovini, pač pa se tudi zahvaljeval Bogu za lepote stvarstva in dobrine, ki jih je s svojim trdim delom pridelal in shranil v kozolcu. S tem daje kozolec tudi pomemben duhovni pečat slovenstvu.

Tako posebno oblikovane podrobnosti kozolcev so poleg velikosti in zasnove kazale tudi na premoženjski položaj imetnika in plačnika kozolca. Bogati kmetje so z njim pokazali, da si lahko privoščijo več, s tem pa v času, ko so kmetje postajali bolj cenjeni, pustili poseben pečat naši kulturni dediščini. Pa ne samo to; kozolci so postajali stavbni fenomen in delček kulture, ki nam še danes prikazuje način življenja v preteklosti. V zavetju kozolca so nemalokrat začeli uprizarjati marsikatero gledališko predstavo in pripravili različna družabna srečanja, veselice, plese in praznovanja. V velikih kmečkih družinah marsikdaj tudi ni bilo prostora za vse ljudi v hiši, zato so nekateri bodisi otroci, bodisi hlapci našli posteljo na kozolcu v toplem senu (Hazler, 2004). Le Bog ve, kolikim mladim parčkom je bil kozolec prva in edina (skrivna) postelja ljubezni (Lesar, 1985). Kozolci so tako skozi čas ujeli veliko nepozabnih spominov, sprva le pri delu s pšenico in senom, kasneje pa tudi pri druženju in prvih metuljčkih v trebuhu marsikaterega kasneje poročenega zakonskega para.

Kozolec predstavlja neminljiv spomenik naši kulturi, saj je izšel izpod delovnih, žuljavih rok in ljudske modrosti naših prednikov, ki so znali izkoristiti naravne danosti in materiale za svoje preživetje in s tem bogatitev slovenske dežele in svoje duhovnosti. Marsikdo povezuje kozolec z našo narodno identiteto kot simbolom slovenske ljudske ustvarjalnosti in modrosti. Četudi ga ne najdemo v vseh slovenskih pokrajinah, ga povezujemo z našim rodom in slovenskim jezikom, ki še danes daje neizbrisen in trajen okras starožitnosti, tradicije in slovenskosti našemu podežlju, nekaj pa jih najdemo tudi na obrobjih mest. Kozolec daje pridih domačnosti in pripadnosti ter priča o sožitju človeka in narave (Svetek, 2011). »Notranji čut povezanosti je ustvarjal enaka dela, ki so se kazala tudi z zlitjem kozolca z naravo kot najčistejši izraz biti slovenskega človeka« (prav tam: 64).

Slovenija je glede na svojo majhnost unikatno poseljena s kozolci, zlasti veliko jih je v osrednjem delu, od Gorenjske, do Štajerske in Dolenjske, ki velja za dom toplarja. Ne najdemo jih (razen nekaj izjem) na Primorskem in v Prekmurju (Juvanec, 2007). Skozi čas je kozolec pridobil različno arhitekturo in postajal simbol slovenskega stavbarstva. Poznamo naslednje tipe kozolcev (Svetek, 2011):

- Ostrvi: ravne, navpične palice v zemlji za natikanje snopov pšenice. Veljajo za predhodnike kozolca in kot take ne spadajo med tipe kozolca. Na revnejših kmetijah so se ohranile še dolgo časa.
- Enojni stegnjeni kozolec: velja za najpreprostejši dolgi kozolec z več okni za sušenje in kratko streho.
- Enojni stegnjeni kozolec s plaščem: plašč ali podstrešek je običajno prislonežen k začetnemu ali končnemu delu tega kozolca in služi za spravilo pripomočkov, saj je pokrit s streho.

- Dvojni stegnjeni kozolec: dva vzporedna stegnjena kozolca, ki sta med seboj povezana s prečniki.
- Kozolec na psa ali kozla: predstavlja vmesno obliko med enojnim stegnjenim in vezanim kozolcem. Značilno je, da je streha na eni strani krajša kot na drugi. Pogosteje so jih postavljali revnejši kmetje z manj zemlje in potrebe po sušenju.
- Prislonjeni kozolec: ime je dobil po tem, da je naslonjen na hlev ali drugo gospodarsko poslopje. Predstavljal je revščino.
- Vezani kozolec ali toplar: gre za velik, visok kozolec s streho in okni za sušenje na obeh straneh, ki je sčasoma pridobil tudi 'pod' na vrhu za spravilo sena, spodaj pa za shrambo pripomočkov in orodja. Velja za simbol premožnosti kmetov, predvsem pa napredka ljudske modrosti in delavnosti skozi čas, saj je nastal najkasneje.

O slovenskem kmečkem pečatu pokrajine je na naših tleh med prvimi pisal tudi naš polihistor Janez V. Valvasor, ki je v Slavi Vojvodine Kranjske med prvimi objavil bakrorez spravila v kozolec, tega slovenskega doprinosa človeštvu, saj so se poprej le malo ukvarjali s skromnim kmečkim prebivalstvom; veliko raje so popisovali življenje gospode – na inovacije, ki so pomagale preživeti, ne le kmetom, temveč tudi gospostvu, ki so mu pridne kmečke roke omogočale bogato življenje, pa so pogosto pozabljali oz. o njih niso smeli pisati. (Bogataj, 1992)

Kasneje so kozolec ovekovečili tudi naši znani slikarji na svojih upodobitvah: Rihard Jakopič, Ivan Grohar, Božidar Jakac idr. Med obema vojnama so z razvojem fotografiranja motiviko kozolca kot del pokrajine pogosteje fotografirali tudi fotografi Karlo in Peter Kocijančič, Fran Krašovec, Marjan Pfeifer idr. Malokrat pa je kozolec omenjen v slovenskem leposlovju. (Svetek 2011)

3 Fotografiranje kot fototerapija za osebe z motnjami v duševnem razvoju

Osebe z motnjami v duševnem razvoju so med nami. Marsikaj vedo, marsikaj tudi dobro znajo. V delavnicah pod posebnimi pogoji nekateri med njimi ustvarjajo iz lesa, drugi iz blaga, papirja ... To je njihova služba. Imajo pa tudi hobije: šivanje, sprehanje, barvanje, igranje glasbil, lahko pa tudi fotografiranje.

Zaradi motenj v duševnem razvoju imajo nižjo intelektualno delovanje in šibkeje razvito prilagoditveno vedenje, (ne)primerno glede na situacijo (American Association on Intellectual and Developmental Disabilities, 2022).

Na različne načine se lahko vključujejo v okolje in ga sooblikujejo. Včasih potrebujejo več usmeritev, podpore in pomoči. Ena izmed možnosti socialno-emocionalne podpore je tudi fototerapija. Osredotoča se na vse, kar je v povezavi s fotografiranjem, fotoaparatom in fotografijo. Pozitivno vpliva na psihofizično zdravje in socialno funkcioniranje posameznika. Omogoča preventivne dejavnosti za krepitev samopodobe in spodbujanje osebne rasti, lahko pa učinkovito odpravlja tudi težave. Fototerapijo uvrščamo med umetnostne terapije oz. pomoč z umetnostjo. Temelji na ugotovitvah, da se posameznik lažje izraža neverbalno, torej preko fotografiranja in fotografije kot izdelka, ki ga predstavlja in je del njegovega truda. Ob pomoči tega lažje predeluje svoje spomine, potrebe, želje, pa tudi strahove, konflikte. Pomemben je predvsem proces: od ustvarjalnega navdih, dobrega opazovanja narave, predmetov, primerne osvetlitve, kadra, vremena, okoliščin, do večkratnih ponovitev fotografiranja, izdelave fotografije in končno razstave izdelkov. Vse to je proces, ki oblikuje posameznikovo motiviranost in samopercepcijo. Fotografija odraža in predstavlja posameznega fotografa, njegovo videnje, misli, pomen vizualne informacije, ki ga je spodbudil k fotografiranju in s tem zamrznitvi slike, videnja na fotografiji. Fototerapija je tako dober psiho-socialno-terapevtski pristop tudi za osebe z motnjami v duševnem razvoju, ki jih to področje zanima. (Peljhan, 2015)

4 Fotografska razstava kozolcev

Fotografiranje je umetnost, ki odraža fotografov navdih in s svojo sporočilnostjo tudi v gledalstvu vzbuja različna čustva. Tako smo ob državnem prazniku v lokalni knjižnici skupaj s fotografom, ki je oseba z motnjami v duševnem razvoju, pripravili razstavo njegovih fotografij kozolcev, ki jih je v daljšem obdobju pripravil z veliko vnemo in zagnanostjo fotografiral za zbirko. Sam je zelo ponosen na motive, ki jih je uspel posneti, saj je bilo potrebnega veliko časa in truda, da je ujel primerno svetlobo, našel ustrezne kozolce in jih fotografiral. Posebej z veseljem jih razstavlja. Pripravil je že več tematskih razstav tudi v drugih lokalnih knjižnicah. Njegove fotografije prikazujejo kozolce različnih tipov, v različnih letnih časih in v različni ohranjenosti, kar pri gledalcih spodbuja razmislek in osebno doživljanje ob ogledu razstave.

Slika 1 (levo): Kozolec 1 in 2; Slika 2 (desno): Kozolec 3 in 4 (foto: Stane Grandljič).

Fotografiji na Sliki 1 prikazujeta večja kozolca, tipa toplar, ki sta še danes v uporabi. Eden izmed njiju ima spredaj velik 'gank' oz. 'podest' t.j. balkon, ki je velikokrat služil bolj kot okrasni element oz. je imel vlogo zlasti ob določenih kmečkih družjenjih oz. kot povezovalni element z zgornjim nadstropjem – 'podom'.

Na teh dveh fotografijah (kozolec 3 in 4) lahko vidimo enojni kozolec, kakršen je sprva služil kmetu za sušenje pšenice in sena. Na eni izmed fotografij pa je v ozadju ujet tudi lep sončni zahod, ki še polepša umetniški vtis in prikazuje lepoto tipične slovenske pokrajine.

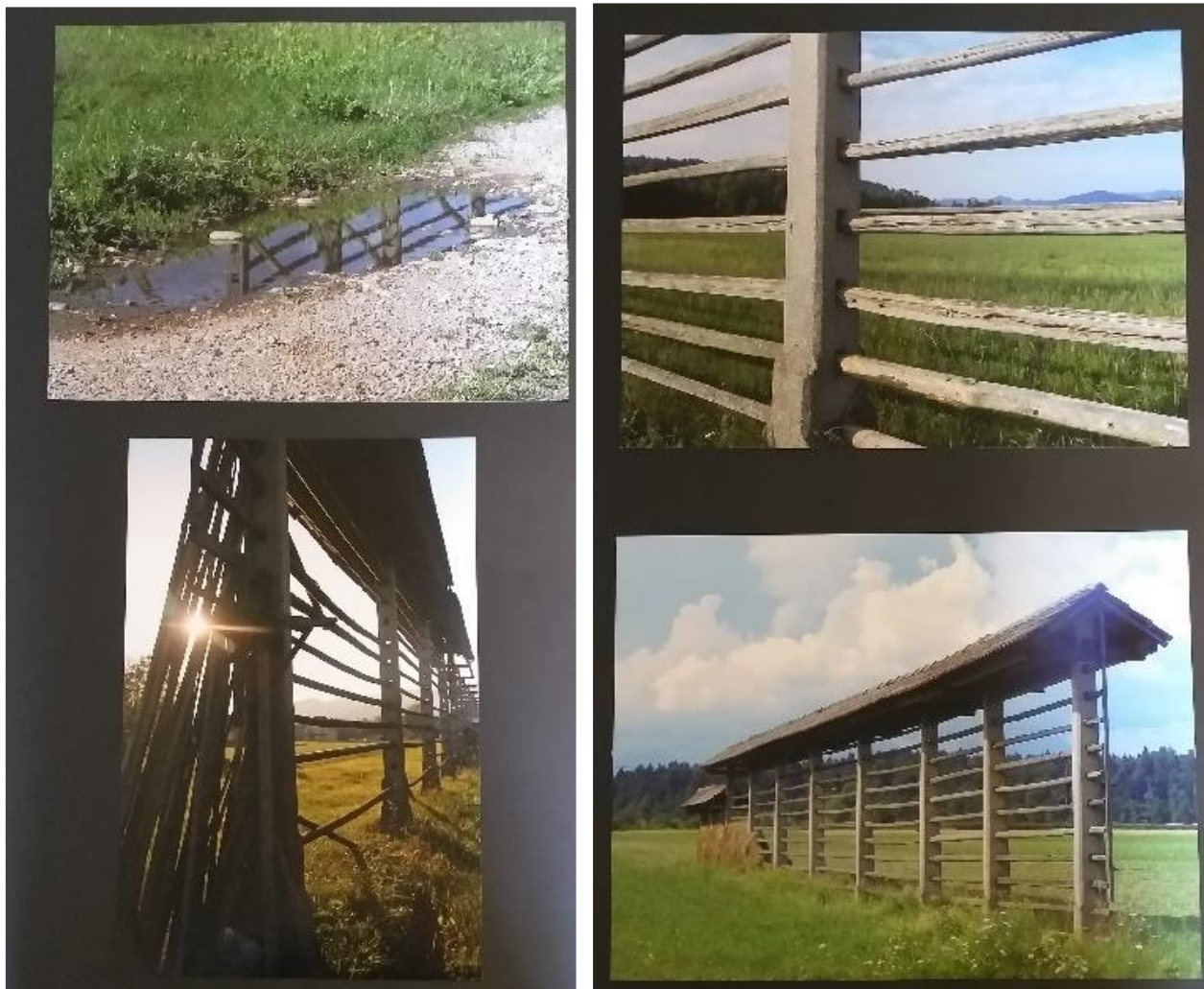
445

Slika 3 (levo): Kozolec 5 in 6; Slika 4: Kozolec 7 in 8 (foto: Stane Grandljič).

Na Sliki 3 lahko vidimo veliko poljano z več enostavnimi kozolci, kar kaže na posebno domoljubno vrednost ob dejstvu, da je Slovenija dežela kozolcev. Fotografija kozolca 6 pa prikazuje ostanke nekdanjega kozolca, ki ga je načel zob časa, o čemer pričajo le še nemi stebri v obliki križa, ki kot smo že pisali, kažejo na bridek konec nekdanj cenjenega kozolca. To gledalce opominja na pomen ohranjanja naše kulturne dediščine kot del naše narodne identitete.

Tudi fotografiji na Sliki 4 pričata o malodane preštevilnih kozolcih, na katere je slovenski človek v sedanjem času žal pozabil. A kozolci kljub temu govorijo svojo zgodbo. Kdor želi, jo lahko sliši in vidi.

Slika 5 (levo): Kozolec 9 in 10; Slika 6 (desno): Kozolec 11 in 12 (foto: Stane Grandljič).

Kozolca 9 in 10 na Sliki 5 predstavljata pristnost slovenske rodne grude z lepoto travnikov in sončnih zarij, ki obžarjajo lesene mojstrovine pridnega in preprostega slovenskega kmeta.

Marsikateri kozolec je tudi dandanes obnovljen in 'nadaljuje svoje življenje na kmetih'. To vidimo po betonskih stebrih na Sliki 6.

Slika 7 (levo): Kozolec 13 in 14; Slika 8 (desno): Kozolec 15 in 16 (foto: Stane Grandljič).

Podobo naših slikovitih pokrajin dopolnjujejo, če ne kar oblikujejo vetrnjaki, kot bi lahko rekli kozolcem, ki so pogosto stali na odprtem prostoru, kjer je bilo bolj vetrovno, da je kozolec lahko izpolnjeval svoje poslanstvo. Zato, kot vidimo na Sliki 7, je bilo potrebno kozolce večkrat podpreti, da niso klonili v vetru.

Fotografiji na Sliki 8 sta zimski. Kozolci so tudi pozimi lep okras naše dežele, v času, ko tudi oni zasluženo počivajo po težkem spravilu sena in pšenice v prejšnjih mesecih pred snegom. Nemalokrat je kozolec služil tudi zavetju pred dežjem, snegom, v času dela na polju.

Slika 9: Kozolec 17 (foto: Stane Grandljič).

Slika 9 prikazuje dolg enojni stegnjeni kozolec na ravninskem delu Slovenije. Kozolci so neminljiv spomenik naši kulturi.

Slika 10: Kozolec 18 in 19 (foto: Stane Grandljič).

Kozolci so pogosto stali na dostopnem terenu blizu polj in poti. To vidimo tudi na Sliki 10. Danes se marsikje na kozolec žal pozablja.

Slika 11: Kozolec 20 (foto: Stane Grandljič).

Kozolec je bogat kulturni okras slovenskega podeželja in uporabna kmečka stavba, ki prikazuje duh časa in utrip življenja na deželi še danes. V zahvalo in priprošnjo Bogu so ob poljih in cestah pogosto postavljali tudi Božja znamenja, saj je bil kmet zelo navezan na duhovnost (Slika 11). S tem je kazal spoštovanje do narave, svojega dela in Najvišjega.

5 Ogled in pogovor z otroki o domoljubni motiviki razstave

Skupaj s skupino osnovnošolskih otrok smo si ogledali fotografije in v tišini občudovali pomen domoljubne motivike, ki jo fotografije predstavljajo, ter posamično doživljali sporočilnost razstave. Nato smo se pogovarjali o njihovem doživljanju fotografij, o kozolcih, ki so jih nagovorili in si izmenjali mnenja o lastni perspektivi pomembnosti ohranjanja slovenske kulturne dediščine kozolcev. Sledila je razlaga domoljubnih motivov in vrednost fotografij za starejše in mlajše generacije z vidika spoštovanja in ohranjanja kozolcev.

Otroci so z zanimanjem opazovali fotografije, vsakega je navdušila različna fotografija, vezana na njihove interese (npr. narava), priljubljenost (npr. zimska fotografija) ali pa jih je pritegnila raznolikost kozolcev. Otroci so navajali pozitivna občutja po ogledu razstave. Navajamo tudi nekaj njihovih odgovorov za pristni vtis o doživljanju otrok. Fotografije so jim bile všeč: »Zelo lepe so, saj imam rada naravo ter jo zelo rada opazujem in občudujem.« Kozolec povezujejo z domačnostjo: »Presrečna sem, da imam okoli sebe tako lepo naravo. Kozolci me spominjajo na dom, saj imamo tudi doma dva.« Tudi sami menijo, da so kozolci naš simbol slovenstva: »Zanimive in lepe fotografije, saj so kozolci kot nek simbol naše države.« Pomembni so za naš narod: »Kozolci so pomembni za Slovence, saj s tem pokažemo, da smo delavni, in da je kmetijstvo pomembno za slovenski narod.«, saj prikazujejo delavnost našega slovenskega kmeta: »Slovenci smo delaven narod.«

Otroci so menili, da bi bilo treba bolj skrbeti za kozolce in jim s tem izkazovati spoštovanje: »Kozolce bi morali večkrat omenjati, saj so zelo pomembni. Spominjajo me, da je bilo včasih treba več delati.« Kozolci prikazujejo življenje s kulturno dediščino od včeraj, za jutri kot menijo tudi otroci: »Želim si, da bi kozolci več služili svojemu namenu. Kozolce bi morali obnoviti in jih uporabljati.« Veliko otrok ima željo, da bi Slovenci kozolce ohranjali: »Želim, da bi se kozolci ohranili. Veliko so služili.«

Kozolec je nekakšen navdih mladim generacijam, da se zavedajo svojih korenin, in da ljubijo svoj narod ter slovensko kulturo.

Na začetku razstave so lahko prebrali tudi kratko besedilo o delu in življenju razstavljalca, kar jim je še posebej vzbudilo zanimanje in spoštovanje: »Ljudje z motnjami v duševnem razvoju so zelo nadarjeni za različne stvari in jih ostali ljudje premalo cenimo.« Menili so, da je pomembna sporočilna vrednost vsebine in trud, ki ga je vložil fotograf za motnjami v duševnem razvoju: »Ni važno, kako je slikano, važen je pomen.«

Vsi ti izsledki edukacijskega pogovora z otroki o kozolcih in njihovem doživljanju razstave kažejo, da so otroci pokazali veliko mero domoljubja in narodne pripadnosti ob opazovanju in reflektiranju fotografij. Kozolec je nekakšen navdih mladim generacijam, da se zavedajo svojih korenin, in da ljubijo svoj narod ter slovensko kulturo. Tako lahko zares živijo s kulturno dediščino danes za jutri. Obenem pa te ugotovitve nagovarjajo tudi nas odrasle, kako pomemben kulturni, etnološki in narodni zaklad je kozolec – slovenska dediščina ljudske iznajdljivosti, napredka in narodne pripadnosti.

6 Zaključek

Kozolec je neizpodbiten simbol slovenstva in naše pokrajine. Kako zelo pomemben je bil, dokazujejo številna knjižna gradiva, fotografije, pričevanja starejših ljudi ... Hkrati pa vse to spodbuja tudi sedanje generacije k razmisleku, kakšno poglobljeno vrednost ima še dandanes, ko ne služi več kmečkemu delu, pač pa nas spominja na naše bistvo, na našo identiteto. Zato je še toliko bolj pomemben glasnik slovenstva sredi naših, zaenkrat še skrbno obdelanih polj in livad. Da ga moramo ohranjati in ceniti menijo tudi otroci, ki so si ogledali razstavo fotografij kozolcev. V prihodnje bi lahko tovrstne dejavnosti še razširili v različne oblike poustvarjanja, tako likovnega, kot literarnega, fotografskega ..., s čimer bi še dodatno spodbujali otroke k aktivnemu državljanstvu in izgradnji narodne zavednosti. To pa je tudi eden izmed ciljev naše vzgoje in izobraževanja.

7 Literatura

American Association on Intellectual and Developmental Disabilities (2022). Pridobljeno 10. 8. 2022 s spletne strani:
<http://aaid.org/intellectual-disability/definition#.WyToM-6FPIU>.

Bogataj, Janez (1992): *Sto srečanj z dediščino na Slovenskem*. Ljubljana: Prešernova družba.

Hazler, Vito (2004): *Kozolci na Slovenskem*. Ljubljana: Kmečki glas.

Juvanec, Borut (2007): *Kozolec*. Ljubljana: I2 in Univerza v Ljubljani, Fakulteta za arhitekturo.

Lesar, Ladislav (1985): *Lesene harfe*. Ljubljana: Kmečki glas.

Peljhan, Matej (2015): Fototerapija, pregled in nove perspektive. V Matej Peljhan (ur.): *Fototerapija: od konceptov do praks* (str. 15–65). Ljubljana: CIRIUS Kamnik.

Svetek, Edvard (2011): *Ohranimo kozolec!*. Ljubljana: Celjska Mohorjeva družba.

Vozelj, Blaž (2022): *Interna zbirka fotografiranih fotografij z razstave g. Staneta Grandljiča* (fotografija 1-20). Interno gradivo.

VZGOJA
za ljubezen
do domovine
in države

4. MEDNARODNA KONFERENCA
ŽIVETI KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
Stari trg pri Ložu / splet, 19. 11. 2022

DODATEK

Vsebina natečaja

Natečaj je razpisalo *Društvo katoliških pedagogov Slovenije* v povezavi z mednarodno konferenco *Vzgoja za ljubezen do domovine in države*. Natečaj je bil namenjen **učencem osnovnih šol**.

Slovensko rokodelstvo je imelo pomembno vlogo pri **ohranjanju slovenske razpoznavnosti in istovetnosti**. Z natečajem smo želeli obuditi spomin na izdelke, ki so jih naši predniki izdelovali zato, ker so jih potrebovali pri vsakdanjem gospodarskem prizadevanju in za praznične potrebe.

Izdelki so se spreminjali skozi stoletja, kar je dokaz izrednega znanja rokodelcev. Pri nastajanju in spreminjanju izdelkov so bili rokodelci odvisni od lokalnih in regionalnih gradiv, torej najbolj neposredno povezani z naravo.

Tema natečaja in gradivo

Osredotočili smo se na **naravne materiale**: šibje, protje, vitre (leska, vrba, kostanj, srobot in drugi grmi ter drevesa), ličje, trave, koreninice (smreka, murva).

Iz teh materialov so naši predniki izdelovali košare, ki so jih uporabljali za prenašanje različnih pridelkov in izdelkov, uporabljali so jih na njivah, za prenašanje drv, jabolk, krompirja, repe, nastilja za živali ... Poznali in uporabljali so tudi manjše, namizne košare, npr. za kruh, sadje. V novejših časih vanje odlagamo tudi časopise, ključke ipd. Tako so tema našega natečaja **košare** (sem sodijo tudi **peharji**).

Želeli smo, da so izdelki izdelani v **naravni velikosti** in **uporabni**. Ti naravni izdelki (ki tudi po uporabi ne onesnažujejo okolja in so okoljsko vzdržni) so še danes primerni za uporabo, konstrukcijsko trdni in oblikovno lični, če so dovolj kakovostno izdelani.

Učence smo usmerili, da možnosti za izdelavo pletarskih izdelkov poiščejo v **okolju**, iz katerega prihajajo. S tem so lahko spoznali dediščino ustvarjalnosti in rokodelstva, šege in navade, naravne danosti lastnega kraja. Želeno je bilo, da kar v največji meri vzpostavijo stik s starejšimi posamezniki, ki še obvladajo posamezne pletarske veščine.

Spodbujali smo **medgeneracijsko povezovanje** treh generacij (otroci, mentorji, starejši). Za mentorje smo organizirali tudi izobraževanje.

Natečaj je bila izjemna priložnost za **medpredmetno sodelovanje** (tako učiteljev kot učencev) pri predmetih tehnika, likovni pouk, geografija, zgodovina, fizika, družb, naravoslovje, biologija, slovenski jezik ...

Sodelovanje na natečaju

Na natečaju je lahko sodeloval vsak osnovnošolec ali skupina osnovnošolcev pod mentorstvom učitelja (ali somentorstvom zunanjega mentorja).

Zaključek natečaja

Nagradni natečaj Košara – izdelek slovenskega pletarstva je bil razpisan oktobra 2021, zaključen pa 20. 6. 2022. Vsi sodelujoči so v šolskem letu 2021/2022 obiskovali 8. oz. 9. razred osnovne šole.

Izdelke je ocenjevala tričlanska komisija: dr. Janez Bogataj, etnolog; Iztok Urbanija, pletar ter Tanja Pogorevc Novak, prof. likovne umetnosti.

Košare so člani komisije ocenjevali samostojno, brez prisotnosti ostalih članov komisije. Vsak izdelek je bil ocenjen po petih kriterijih:

Uporabljeno gradivo	do 5 točk
Oblika izdelka, povezanost z lokalnim okoljem	do 5 točk
Kakovost izdelave, uporabnost	do 5 točk
Kakovost predstavitve izdelka (namembnost, dediščina)	do 5 točk
Dodana vrednost (zapisi zgodb, dogodivščin iz preteklosti, povezanih s košarami)	do 5 točk

Seznam nagrajencev je bil objavljen 15. 7. 2022 na spletni strani DKPS.

Avtorji treh najbolje ocenjenih izdelkov so:

1. mesto: **Ana Bradeško**, OŠ Rovte, dosegla je **75** točk
2. mesto: **Tjan Fridrih, Vid Iršič, Jošt Klančnik in Aljoša Sabo**, OŠ Ob Dravinji, dosegli so **71,5** točk
3. mesto: **Žan Treven**, OŠ Rovte, dosegel je **71** točk

Vsem izdelovalcem in mentorjem izrekamo iskreno spoštovanje za ves trud, ki so ga vložili v izdelovanje košare. Vsem nagrajencem pa iz srca čestitamo in želimo veliko vztrajnosti in uspehov tudi v prihodnje!

IZOBRAŽEVANJE MENTORJEV: 10. 12. 2021, ZG. TUŠTANJ

V pomoč mentorjem, ki bi želeli spodbuditi svoje učence k sodelovanju, smo izvedli izobraževanje. Vodila sta ga **prof. dr. Janez Bogataj** in **g. Iztok Urbanija**, pletar. Na izobraževanju so udeleženci izvedeli več o izdelovanju košar na Slovenskem ter se v tem tudi praktično preizkusili.

SREDNJA KMEČKA KOŠARA

Avtorji: učenci **OŠ Rovte:** Rok (9. razred), Matija (8. razred), Blaž (9. razred), Gašper (9. razred), Žan (9. razred), Tine (9. razred), Ana (9. razred).

Mentorica: Ljudmila Treven

Izdelano: marec 2022.

Opis izdelave:

Izdelke je pod vodstvom mentorice izdelalo 7 učencev. Nabirali, pripravljali, izdelovali so skupaj, vendar vsak svoj izdelek. Tako je v tej skupini nastalo 7 košar.

Ime izdelka: (tudi domač izraz): košara, cajna, pletena košara

Deli košare in materiali ter domači izrazi zanje:

Dno – podn, poden

Stojke – rebra, koli, kolčki, količi, koli

Ročaj – locn, locen

Vitre – rebra

Vrbove veje – šibe, vrbje, rebra

Uporabljeni materiali: leska, vrba (rumena, rdeča, zelena), češnja (dno), dobrovita (ročaj), beka

Delovni postopek:

Nabiranje materiala, delanje viter, delanje ročaja, risanje obrisa na desko za dno, žaganje, merjenje lukenj, poševno vrtanje lukenj, izdelava stojk, vstavljanje ročaja, stojk, priprava primerne materiala za pletenje, da se ni lomil, pletenje, robljenje.

»Najprej greš v gozd poiskat ta prav material, nabirati moraš eno leto + stare leske, da lahko potem iz njih narediš vitre, tako da palico olupiš in malo v njo zarežeš in prepogneš na nogi. Za ročaj moraš najti dosti upogljivo in lepo palico ter jo zviti v obliko ročaja, zvezati in dati sušit. Rebra oz. količe se pa naredi tako, dadebelejše leskove palice, dolge okoli 30 cm, razkolješ na več manjših kosov.« (po besedah izdelovalcev – osnovnošolcev)

**ODGOVORI IZDELOVALCEV (OSNOVNOŠOLCEV)
NA NEKAJ MENTORIČINIH VPRAŠANJ (OŠ ROVTE)**

Kaj se ti zdi pri izdelavi najteže ali najbolj zahtevno:

- Verjetno izdelava stojk in merjenje lukenj.
- Meni se ni zdelo nič težko.
- Izdelava stojk.
- Pletenje.
- Priprava materiala za izdelava viter.
- Izdelava viter, saj morajo biti čim boljše.

Kaj ti je bilo pri delu najbolj všeč:

- Da si delal v skupini s prijatelji – 3 odg.
- Da je bil material že pri roki.
- Da si naredil samostojno izdelek, na katerega si lahko ponosen – 4 odg.
- Da si delal z lesom – 2 odg.
- Da si se nekaj novega naučil – 4 odg.

Pletar išče primeren les, mi pa veselo za njim (foto: Ljudmila Treven)

Česa si se (na)učil pri delu: (vztrajnosti, poznavanje lesa, zgleda enostavno, pa ni ...)

- Da je tudi tu pomembna sreča (pri nabiranju materiala), biti moraš vztrajen in potrpežljiv.
- Pletenja z vrbami.
- Zgleda enostavno, pa ni. Veliko časa moraš vložiti v delo.
- Vztrajnosti.
- Zgleda enostavno, pa sploh ni.
- Vztrajnost, bolje sem spoznal les, ročne spretnosti

Boš izdelek uporabljal? Za kaj?

- Da, predlogi so bili vse od: za nabiranje borovnic do »žegna«. Verjetno pa jo bom uporabljala za npr. nabiranje in shranjevanje jabolk in drugega sadja ali pa morda za krompir, ki ga trenutno iz kleti v kuhinjo prinašamo v plastični posodi.
- Izdelek bo okras v kuhinji.
- Za k žegnu za veliko noč, potem bom nosil kokošja jajca v kuhinjo pa še kaj.
- Za nabiranje gob.
- Ja, uporabljal ga bom za prenašanje stvari in za ostale uporabne namene.

POGOVOR S PLETARJEM: PAVLE LUKAN, 66 let

Koliko let že pletete? *Od 20. leta.*

Kdo vas je naučil? *Oče.*

Kaj znate splesti? *Koše, košare, cambah, nšk, popravljam starejše pletene izdelke ...*

Kaj je najpomembnejše pri tem delu? *Potrpljenje.*

Kaj najraje delate? *Nabiram material in notri pletem, ko je zunaj slabo vreme.*

Kdo še zna plesti? *Ali koga poznate? Vaš bivši hišnik ... (op. a.: bivši hišnik na OŠ Rovte)*

Pletete tudi za prodajo? *Za darilo? Včasih tudi kaj prodam, drugače pa kot darilo (za 50 let npr.).*

Kakšna so domača poimenovanja za sestavne dele? *Dno – podn; stojke – rebra; ročaj – locjn; vitre – vrbove veje.*

Iz katerega materiala naj se plete? *Za izdelavo dna je najboljša breza (ker ne poka), tudi lipa (njen les je lahek), za vitre leska, za ročaj pa leska, kostanj ali breza. Pri pletenju so uporabljali tudi vrbo, slamo, srobot, velo, v Bosni naj bi pletli še s tam pogostim lesom, ki naj bi bil še primernejši od leske.*

Ste to znanje prenesli na svoje otroke? *Da, pred kratkim sem obiskal vrtec, ki ga obiskuje vnuk in otrokom predstavil vse vrstno dediščino, tudi pletenje.*

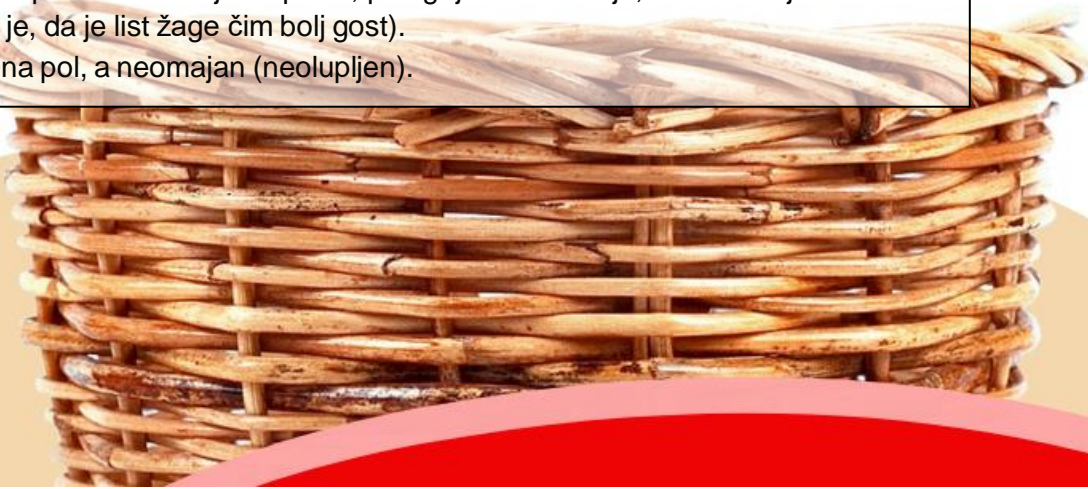
Jih to zanima? *Da, sicer so še premladi, da bi povsem dojeli vse, so pa vedoželjni.*

Delate vedno po istem vzorcu ali kaj eksperimentirate? *Po navadi upoštevam isti vzorec, če pa je vrba, s katero delam, idealna, gibljiva, pa lahko z njo ustvarjam marsikaj. Do eksperimentiranja pridem včasih tudi ob popravilih starih izdelkov.*

Pogovarjali sva se **Ema in Ana** (OŠ Rovte), 25. 3. 2022

Pletarjeva priporočila pri izdelavi košare:

- Pri nabiranju moramo paziti, da je leska čim bolj gladka, dobro je, da les ne raste prehitro, dobro lesko pogosto najdemo pod smreko.
- Dno lahko prerišemo iz šablone ali narišemo po občutku, veliko je tudi košar s povsem pravokotnim dnom, obliko košare pa naredijo rebra.
- Luknje izvrtamo ročno in pod naklonom (ni nujno, da so vse luknje pod istim naklonom).
- Vitre vpletam pogosto kar sveže (za pripravljeno osnovo sproti delam vitre), če pa niso dovolj upogljive, jih dam močit v vodo za cca. 1h.
- Rebra oz. stojke izdelam po občutku in jih ušpičim, prilagojeno na luknje, vrhove stojke na koncu ročno požagam (dobro je, da je list žage čim bolj gost).
- Roč upogibam preklan na pol, a neomajan (neolupljen).

POT K PRVI KOŠARI (OŠ ROVTE)

December 2021. Dva dneva pred seminarjem v Moravčah je kolegica omenila, da bi se ga rada udeležila, a se kar ni mogla odločiti. Prej o tem sploh nisva govorili. Takoj sem bila za, ravnatelj je potrdil najino željo in že sva se znašli na seminarju.

Z občudovanjem sem gledala g. Urbanijo, z užitkom vpijala predavanje dr. Bogataja, se sončila v prijaznosti prirediteljev ... Ko pa sem sama poskusila z delom, je vnema začela popuščati.

Po seminarju sem bila zadovoljna z delom, vendar mi na kraj pameti ni padlo, da bi kaj podobnega delala z učenci, saj poleg navdušenja nimam ničesar: ne znanja ne spretnosti ne ideje, kako se tega sploh lotiti. Na seminar sem šla izključno zaradi svojega zanimanja.

Potem pa sem začela prebirati delovni zvezek, ki sem ga kupila na seminarju, kolegica me je opozorila, da je veliko posnetkov na Youtubeu in da se da tudi od tam kaj naučiti. Blagor njej, ki zna angleško, sem si mislila, ko sem gledala tiste posnetke v angleščini. Pozneje sem našla celo nekaj slovenskega, še več pa v češčini. Ampak nisem poslušala, temveč gledala.

Prav, pa bom poskusila plesti. Grem nabrat material. Povedali so, da je dobro pravzaprav vse šibje. Naberem, prinesem in začnem. Šibje se je lomilo, ni se dalo plesti, bilo je grdo. Aha, kaj pa sem sploh nabrala? Beke, ki jo dobro poznam s Štajerske, kjer je rasla v moji vasi na vsakem koraku, na Notranjskem skoraj ni. Če pa je, je v zasebni lasti.

Debelina? Kje kaj piše? Nikjer. Opazujem, gledam, nabiram, poskušam najti pravo šibje v naravi, brez uspeha. Vrbovih vej ob potoku je kolikor hočeš, ampak če je bila šiba elastična, je bila prekratka, če je bila dolga, je bila predebela. Fine, dolge, tanke, upogljive? Prehodila sem vse »gmajne«, pa nisem našla primerne šibje.

Prav, poskusim z lesko. Sive ali rjave palice? Gladke, sive je pisalo in je povedal g. Urbanija. Kaj pomeni to v naravi? Domov prinesem leske različne debeline, različne barve. Lupim, hočem izdelati vitre ... mučim se s klanjem leske na kolenih, pa preko nekih lukenj, ki sem jih videla na posnetku ... Včasih je prišla kakšna lepa, a se je po par dm zlomila ... Aha, vzamem drugačno lesko ... Zgodba se ponavlja. Spet novo branje po spletu, novo iskanje posnetkov, na katerih je vse jasno, kako gre. Ampak meni ne gre ... Naberem drugačen material, spet ne gre.

Pa kako to, da mi ne gre??!! Sprašujem vse znance, če zna kdo izdelovati vitre ... Kmalu izvem za g. Pavleta. Ampak zvrstilo se je kup problemov, ki so mi vzeli ogromno energije: pletar ni dosegljiv na telefon, ima veliko dela, potem je zapadel sneg, naslednji teden se je zgodba ponovila, potem nismo mogli uskladiti urnika ... Ko smo se le dobili, da bi šli nabirat leske, smo ugotovili, da je bilo drevje podrto, grmovje z leskami pa neprimerno. Morali bi iti drugam, precej daleč, a smo bili peš. (Bilo nas je deset.) Tako smo si ogledali samo mojstrove košare in mini muzej vsega starega, kar ima zbrano.

Torej: po enem mesecu trošenja energije sem bila na istem. Žalostna, razočarana, jezna. Že sem se odločila, da se tega projekta ne grem. Ampak vsak konec tedna sem vseeno šla spet v gozd in opazovala te ljube leske, v čem bi se razlikovale ... Spet sem jih prinesla domov, poskušala izdelati vitro – zaman.

Potem pa mi je sosed podaril šop beke (tudi sam jo uporablja na Primorskem v vinogradu, zato ga prvotno sploh nisem upala prositi zanjo). Takoj sem se lotila izdelave dna košare. Joj, kako je to šlo!!! Čisto nekaj drugega kot prejšnje vrbe. Aha, čisto tanke morajo biti. In imam jih! Ko pa sem prišla do stopnje »ptičje hišice«, mi je zmanjkalo debelejših bek, tanke pa niso najbolj primerne za stojke. Ampak sem vseeno nadaljevala, dokler mi materiala ni zmanjkalo. Nastal je malo zveržen košek, ker pač nosilne stojke niso vse zdržale. Ampak je bilo vsaj podobno tistemu, kar naj bi koš/košara bila.

Če hočem delati z učenci, moram znati narediti sama. Zato sem začela delati po korakih: usvojiti znanje in spretnost eno stopnjo pred njimi. Če bi želela dve stopnji, ne bi nikamor prišla. Prezahtevno.

Ko so učenci nabrali lesko, smo začeli delati vitre. In glej: eden je to znal, a sploh ni povedal, da njegov stari ata dela koše in ga je tega naučil. Da bi pa nam to pokazal, pa ni hotel ali ni znal (otrok s posebnimi potrebami).

Eni deklici je šlo odlično in tudi enemu fantu, ki pa je delal lepe vitre samo na začetku ure, nato se mu kljub spodbudam ni dalo več. Vsem ostalim pa ni šlo (vključno z mano.) Odločili smo se, da bomo poskušali še doma. Rezultat: Ana je prinesla še nekaj krasnih viter. Ostali ničesar. Padla je odločitev, da bomo preiskali celo območje Rovt, da najdemo beko ali primerne šibe.

Učenci niso prinesli ničesar, ker niso imeli časa nabirati (!!!), jaz pa sem nabrala nekaj kupčkov šibja. Sama sebi sem se zdela neumna, da zapravim celo nedeljsko popoldne, učenci pa se niti ne potrudijo kaj najti. Po nekaj krepkih besedah, izrečenih v sveti jezi, se je zadeva malce izboljšala. Zanimivo: delali bi, materiala pa se jim ni ljubilo nabirati.

Potem sem jim pokazala, kako se naredijo stojke. (To mi je šlo odlično.) Bila pa sem presenečena, da so bili nekateri tako nespretni, saj sem predvidevala, da ne bo težav. Sami kmečki fantje, navajeni dela, pa nekaterim sploh ni šlo. Material so sami prinesli, ga nažagali in razklali. Medtem ko so se stojke sušile, sem jaz proučevala načrte za izdelavo dna. Odločila sem se, da bomo delali srednjo košaro (po Urbaniji). Izrisala sem dno, potem pa proučevala, kje morajo biti luknje. Pomagal mi je mož, ki je to naredil brez problema. Hišnik je pripravil deske. Nato sem vztrajala, da morajo učenci sami zvrtni (poševno!!!) luknje. Seveda bi bilo bolj enostavno, da bi naredil to hišnik, ampak to bo izdelek učencev. Zato se je deska tudi razklala, luknja ni bila prav zvrtna, preblizu roba ...

Zabijanje stojk. Nekateri so zlomili dno, ker so premočno zabijali. Pa so šli znova. Tukaj res nisem pričakovala takih težav, kot so jih imeli nekateri. Videli so tudi, kako se stojke osušijo in padejo iz lukenj itd., če jih prej niso dovolj presušili.

Krivljenje lesa za ročaje. Poskušala sem z nabiranjem bolj prožnega lesa, a se je vsaka veja zlomila. Torej bo potrebno segrevanje. Kako, saj nimam ne krušne peči ne štedilnika na drva?

Kmalu sem ugotovila, da je navadna električna pečica, odprta, segreti na 50 stopinj, idealna za segrevanje 30 cm dolgih palic. Nabrala sem rdečkaste palice trdoleske in dobrovite (se mi zdi; kostanja tukaj ni), ki so se, vroče, lepo krivile. Ukrivljene sem zavezala z vrstico in jih dala sušiti.

Olupili so jih potem sami, eden pa je pustil neolupljeno, ker mu je bila bolj všeč taka.

Pri pritrjevanje ročajev smo si pomagali tudi tako, da smo zraven ali v sredino zabili majhno zagozdico (kalo). Učenci so predlagali lepilo, a sem jih spomnila, da ne bomo uporabili nobenega lepila in nobenega žebnja.

Nato je sledilo priganjanje za nabiranje materiala. Jaz po Rovtarskih Žibršah, učenci pa so obljubili, da bodo šli po beko, (ki smo jo prepoznali preko spleta), ker jo je nekdo nekje videl.

Rezultat nabiranja: majhen šopek beke, večinoma predebele. Morali bi jo klati na tri dele. Malo sem poskušala, pa ni šlo. Tudi pripomočka (cepilca) nisem nikjer našla – ali kaj temu podobnega.

Potem smo šibje dali namakat v vodo. A smo imeli smolo, ker nismo v enem tednu našli časa, da bi lahko skupaj pletli. Jaz sem kar naprej nadomeščala, pa neka ekskurzija je bila vmes, tako da sem material dajala v vodo pa iz nje vsak dan posebej (nimamo dovolj velike posode in prostora v učilnici, vsakič je bilo treba vse pospraviti) in ga zavijala v vlažno blago. Rezultat pa je bila plesen na Aninih vitrah, ki se ni dala odstraniti. S šibjem ni bilo problema, razen da je bilo nekaj že zelo izsušenih. Z Ano sva poskušali očistiti plesen s sodo in s kisom. Malo je šlo dol, ampak vitre niso bile več tako lepe.

Z vitrami sta pletla dva učenca. Problem je bil, da so se hitro sušile in se lomile, ker se pletilcu ni ljubilo obračati jih v vodi (predolge so bile, zato je bil najprej en konec v vodi, nato drugi.) Ana je delala natančno, vitre je otežila, da so ostale zvite v vodi. Zato je tudi njen izdelek zelo lep. Zame je najlepši.

Ostalim sem pokazala pletenje z dvema šibama hkrati. Pletenje so hitro osvojili. Tisti, ki imajo občutek za estetiko, so začeli uživati v pletenju, tudi barve so menjavali. Nekaterim se pa ni dalo izbirati primernih šib in so pletli s predebelimi in preokornimi, da ni zgledalo ravno lepo. Opozarjala sem jih. Nekateri so kaj popravili, za nekatere je bilo pa vse dobro. Tudi kakšna stojka se je zlomila, kakšen ročaj se je zamajal, a smo hitro popravili.

Prvi izdelki so bili zelo lepi, nato pa čedalje slabši. Pletarji niso potrpežljivi. Če jim ne gre, se jezijo in bi kar odnehali.

Najbolj sem bila razočarana v primeru, ko sem jih pustila za eno šolsko uro same, brez deklet, in niso naredili ničesar drugega, kot lomili in uničevali palice ter se zafrkavali. Pa takrat, ko so obljubili, da bodo prinesli beko, pa je niso. Včasih še orodja niso imeli.

Najbolj vesela pa sem bila, ko je Ana pripovedovala, kako so šli vsi v družini nabirat leske, jih doma poskušali klati, najmlajši pa so se igrali s palčkami in lubjem. Par zelo lepih večerov so preživeli ob delu (delanju viter), čeprav je bilo po tleh vse nastlano.

Lepo se mi je zdelo tudi to, da so res vsi izdelali vsak svojo košaro, ki stoji skupaj, čeprav je že kazalo, da ne bo nič. Najbolj neroden pletilec je rekel: »Pa saj je celo nekaj ratalo, pa nisem verjel, da bo.« Všeč mi je tudi, da bodo vsi vzeli izdelke domov. Eden jo bo podaril mami za materinski dan, eden jo bo imel v kuhinji »na razstavi«, da se bo pohvalil pred drugimi.

Ne vem, kako to, da sem sploh vztrajala pri delu, saj navadno nisem tako potrpežljiva (in tudi možu ni bilo všeč, »da delam nekaj, česar ne znam«). Podpirali sta me le odrasli hčeri. Če bi imela več časa, bi gotovo z velikim veseljem delala naprej. Tako pa bom morala počakati na naslednjo zimo, da bom šla spet nabirat in iskat to ljubo beko in da bom spet poskusila delati vitre. To je izziv, ki se mu še ne mislim odpovedati. Srčna želja je tudi, da bi naredila pehar iz trave. To pa ostane za prihodnost.

Naj zaključim: Že kot majhna punčka sem občudovala košarice, ko sem nesla k žegnu. Mami mi je kupila majhno in lepo košarico, namenjeno samo za ta namen. In obljubila mi je, da me bo enkrat naučila pletsti, ker je to sama že znala. A se je prehitro poslovila in mi pri mojih 26 letih ni uspela pokazati, kako se to dela. Morda sem bila zato tako vztrajna, njej v spomin. Danes jih imam preko 60 in sem šele začela ...

Ljudmila Treven, mentorica

Takole sem se učila v domači kuhinji: najprej košarica, ki je postala košek (za smeti):

Ko sem naredila košaro, sem si pa že upala »učiti« tudi učence.

VEČNAMENSKA KOŠARA

Avtorji: učenci **OŠ Ob Dravinji**: Tjan, Vid, Jošt, Aljoša, vsi 9. razred osnovne šole.

Mentorici: Helena Pačnik in Jana Novak Vehovar

Izdelano: maj 2022

Uporabe košare:

Košara je uporabna za različne namene: nabiranje sadja, zelišč, gob ali kot dekorativni element. Napolnimo jo lahko s sadjem ali s hrano, ki jo nesemo k žegnu ob velikonočnih praznikih. Uporabimo jo lahko tudi za dekoracijo, kot cvetlični lonec, kot osnovo za suhi aranžma in kaj podobnega. Če jo napolnimo s hrano, njeno notranjost prekrijemo sprtičkom zaradi lepšega izgleda in higiene.

Izgled košare:

Košara je okrogle oblike s pletenim dnom, pletenim zgornjim robom in s pletenim ročajem. Premer dna je 25 cm, premer zgornjega roba je 35 cm, globina košare je 16 cm, višina ročaja je 22 cm. Košara je večbarvna, saj smo za izdelavo uporabili neolupljene, tanjše in debelejšje veje različnih barv, ki so s sušenjem dobile še intenzivnejše barve.

Opis materialov:

Uporabili smo vrbove veje, ki so bile nabrane decembra. Niso bile prekuhane in tudi ne olupljene. Namakale so se približno 4 mesece.

Opis namembnosti:

Zamislili smo si, da bi bila namenjena pogostitvam na prostem. Vanjo bi dali kruh ali pecivo. V ta namen bi notranjost prekrili s prtičkom ali bi prevleko pritrdili v notranjost košare.

Košara je uporabna v vseh letnih časih.

Način izdelave: košaro smo pletli po naslednjih korakih:

- Izdelava dna
 - Izdelava stene
 - Izdelava zaključnega roba
 - Izdelava ročaja

KAJ SMO IZVEDELI O PLETARSTVU PRI NAS (OŠ OB DRAVINJI)

Poiskali smo pletarje v našem okolju: Andrejo Podkrajšek iz Žič, Vitovega dedka Srečka Iršiča, Tjanovega očeta Sandija Fridriha, Lanova starša Petro Marguč in Petra Gorinška, ki sta soustvarjalca oddaje Na vrtu, Sebastjana Liparja in najstarejšega še živečega pletarja na konjiškem področju, Jožefa Jeseničnika (87 let) iz Vitanja, ki je oskrbovanec Špesovega doma v Vojniku.

Povprašali smo jih o njihovih izkušnjah s pletenjem.

Za pletenje večinoma uporabljajo vrbo, ki jo naberejo decembra in pustijo namočeno do uporabe. Glavna sezona pletenja je spomladi, nekateri pa posebej pletejo pred cerkvenimi prazniki, kar je neke vrste družabni običaj. Njihove košare so večinoma brez pokrova z enim večjim ali pa dvema manjšima ročajema. Narečna imena so ceker, korba in cajna.

Vprašani pletarji so se veščine večinoma naučili od svojih staršev, saj je bilo to znanje včasih nekaj običajnega. Nekateri pa so se pletenja naučili od znancev, ki to znajo.

Gospod Sebastjan plete košare predvsem za dekorativni element pri urejanju vrtov, zasaditvah rastlin in podobno.

Gospod Jože je pletel košare že od rane mladosti, saj je bilo v družini s 17 otroki življenje na majhnem koščku zemlje težko in je bil vsak dodaten zaslužek dobrodošel. Najraje je izdeloval preproste košare z lesenim dnom iz leskovih giter, namenjene kmečkim opravilom.

Gospa Podkrajšek se s pletarstvom ukvarja profesionalno. Najprej je bilo pletenje dopolnilna dejavnost, ko pa se je povpraševanje po teh izdelkih povečalo, je službo zamenjala za pletarstvo. Izdelke plete za trg in po naročilu. Organizira tudi delavnice, na katerih svoje znanje prenaša na mlajše generacije. Pletenja se je naučila od svojih staršev, ki ji ob večjih naročilih še vedno priskočita na pomoč. Starša sta se pletenja naučila ob upokojitvi, da bi si s tem krajšala čas. Učila sta se pri pletarju iz okolice Maribora in svoje znanje nadgrajevala s pomočjo različnih delavnic. Da bi si olajšala nabiranje materiala, sta vznožje vinograda posadila z vrbami. Za hitrejšo izdelavo in za različne oblike košar sta si izdelala tudi svoje pripomočke in orodje.

Ostali pletarji pletejo večinoma za lastno uporabo in kot darila za znance. Najljubši izdelki večine pletarjev so: koš za listje in oplet za steklenico.

Pletarstvo v zadnjem času izumira, saj se ljudje ne učijo več te veščine. Po mnenju naših sogovornikov je zelo pohvalno obujanje kulturne dediščine, kakršen je tudi naš projekt.

POSTOPEK IZDELAVE VEČNAMENSKE KOŠARE (OŠ OB DRAVINJI)

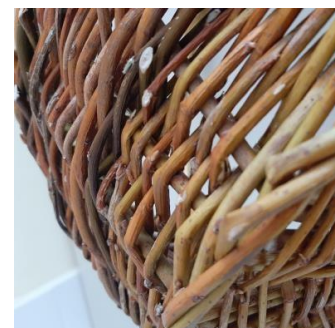
Za izdelavo dna smo vzeli šest debelejših šib. Tri smo vzdolžno zarezali po sredini in skozi zarezo vstavili tri tanjše palice. Dve tanki dolgi šibi smo z leve strani vstavili v zarezo, nato pa jih vodili v desno smer (da je vsaka šiba objemala prvi krak križa z ene zunanje strani).

Šibi smo prekržali in objeli naslednji krak križa. Na ta način smo obkrožili križ dvakrat. Ta postopek križanja šib smo prenesli na vsako palico križa posebej. Tako smo spletili celotno dno.

Za izdelavo stene košare smo si pripravili 24 močnih šib. Ob vsaki osnovni palici smo z vsake strani vstavili po eno šibo. Vstavljene šibe smo upognili (tako da so gledale pokonci) in jih zvezali.

Nato smo tri dolge šibe vstavili v tri zaporedne odprtine (med pokončnimi šibami). Skrajno levo šibo po zunanji strani smo speljali v desno in jo zataknili za tretjo. Z naslednjo skrajno ležečo šibo smo ponovili postopek dokler nismo sklenili kroga.

Pripravili smo novih 24 šib (manj debelih). Prvo šibo smo vstavili v poljubno odprtino (med pokončnimi šibami). Peljali smo jo v desno (tako, da smo od zunaj objeli eno šibo) in jo zataknili na naslednjo.

Naslednjo šibo smo vstavili v odprtino na levi strani (kamor smo vstavili prvo šibo). Postopek smo večkrat ponovili in tako vstavili vseh 24 šib ter pletli dokler nam je dolžina šib to omogočala.

Za zaključni rob košare smo uporabili pokončne šibe. Izmed treh poljubnih zaporednih šib smo vzeli skrajno levo in jo čez palčko peljali v desno. Z naslednjo skrajno levo šibo smo postopek ponovili. Dobili smo tri ležeče šibe.

Skrajno levo ležečo šibo smo po zunanji strani speljali v desno (tako, da smo jo zataknili šele za tretjo pokončno šibo). Nato smo skrajno levo pokončno šibo po notranji strani popeljali v desno (tako, da smo jo zataknili za drugo naslednjo šibo). Dobili smo par šib iz ene pokončne in ene ležeče (zataknjene za isto šibo).

Vzeli smo naslednjo skrajno ležečo šibo (in postopek ponovili). Vzeli smo skrajno levo pokončno šibo (in ponovili postopek). Postopek smo ponovili še enkrat in dobili tri pare ležečih šib.

Nadaljevali smo s pletenjem tako, da smo v parih ležečih šib vedno izbrali daljšo šibo za pletenje. Ko smo prišli naokoli, smo odstranili palčke.

Ko je zmanjkalo pokončnih šib, smo pletli samo še z ležečimi, da so ostale samo še posamezne ležeče šibe. Poljubno ležečo šibo smo čez palčke speljali v desno (tako, da smo naslednjo šibo od spodaj objeli). Drugo šibo pa smo od zgoraj upognili. Pletilno šibo smo upognili navzdol in jo zanemarili.

Palčke smo uporabili samo enkrat. Vzeli smo naslednjo šibo na desni (ki smo jo prej upognili od spodaj) in ponovili postopek, dokler nismo prišli naokoli.

Postopek smo zaključili s predzadnjo in zadnjo šibo. Razrahljali smo pletilni vzorec, odstranili palčko in šibi pravilno vstavili. Odvečne konce vej smo postrigli. Tako je bila košara končana.

Za ročaj smo izbrali debelo palico, ki smo jo na obeh straneh zataknili v zgornji obod košare. To palico smo ovili s desetimi tanjšimi šibami. Polovico smo jih zataknili na eni strani in polovico na drugi strani ter jih ovijali okoli debele palice. Tanjše konce šib, ki smo jih ovijali v ročaj, smo nato vpletli okoli zgornjega roba in ročaja ter nazadnje še okoli vseh šib ročaja in konec zataknili v ročaj.

Nagradni natečaj:
KOŠARA – IZDELEK SLOVENSKEGA PLETARSTVA
2022/2023

O vsebini natečaja

Natečaj drugič zapored razpisuje *Društvo katoliških pedagogov Slovenije* v povezavi z mednarodno konferenco *Vzgoja za ljubezen do domovine in države*.

Pomembno je, da spoznamo, ohranimo in obudimo znanje ter zavedanje o tem, kaj je skozi stoletja ohranjalo slovenski narod, kako so živeli naši predniki, kako so ohranili slovenski jezik, kulturo, tradicijo in se kljub oviram razvijali ter pred 30. leti končno zaživel v samostojni državi. Vsi, ki vzgajamo, smo še posebej poklicani, da živimo odgovorno in aktivno državljanstvo ter skrbimo za spoštovanje, ohranjanje in razvoj prvin, ki gradijo istovetnost slovenskega naroda.

Tudi **slovensko rokodelstvo** je imelo pomembno vlogo pri **ohranjanju slovenske razpoznavnosti in istovetnosti**. Z natečajem bi radi obudili spomin na izdelke, ki so jih naši predniki izdelovali zato, ker so jih potrebovali pri vsakdanjem gospodarskem prizadevanju in za praznične potrebe. Izdelki so se spreminjali skozi stoletja, kar je dokaz izrednega znanja, ki je navdihovalo rokodelce. Pri nastajanju in spreminjanju izdelkov so bili rokodelci odvisni od lokalnih in regionalnih gradiv, torej najbolj neposredno povezani z naravo.

Natečaj je namenjen **učencem osnovnih šol** v Republiki Sloveniji, učencem šol s slovenskim učnim jezikom (zamejstvo), učencem dopolnilnega pouka slovenščine v evropskih državah ter učencem sobotnih šol, v katerih se učijo slovenščino in druge predmete v slovenščini (izseljenstvo). Veseli bomo vseh sodelujočih.

Tema natečaja in gradivo

Gradivo, na katerega se tokrat osredotočamo, je **šibje, protje, vitre** (leska, vrba, kostanj, srobot in drugi grmi ter drevesa), **ličje, trave, koreninice** (smreka, murva) kot osnova vseh pletarskih izdelkov. Nikakor pa ne pridejo v poštev razni plastični nadomestki!

Iz teh materialov so naši predniki izdelovali košare, ki so jih uporabljali za prenašanje različnih pridelkov in izdelkov, uporabljali so jih na njivah, za prenašanje drv, jabolk, krompirja, repe, nastilja za živali ... Poznali in uporabljali so tudi manjše, namizne košare, npr. za kruh, sadje. V novejših časih vanje odlagamo tudi časopise, ključke ipd. Tako so tema našega natečaja **košare** (sem sodijo tudi **peharji**). Košare in peharji naj bodo izdelani iz naravnih materialov, brez dodatkov.

Izdelki naj bodo izdelani v naravni velikosti in predvsem **uporabni**. Razne miniaturre ne pridejo v poštev. Ob spoznavanju načina izdelave pletarskega izdelka ne spoznavamo le ene od najbolj množičnih rokodelskih dejavnosti in vloge njenih izdelkov v načinih življenja, temveč odkrivamo možnosti koristne uporabnosti izdelkov. Skupaj z otroki bomo ugotovili, da so ti naravni izdelki (ki tudi po uporabi ne onesnažujejo okolja in so okoljsko vzdržni) še danes primerni za uporabo, konstrukcijsko trdni in oblikovno lični, če so dovolj kakovostno izdelani.

Možnosti za izdelavo pletarskih izdelkov poiščite izključno v **lokalnem ali regionalnem okolju**; To je okolje, iz katerega učenci prihajajo. S tem bodo spoznali dediščino ustvarjalnosti in rokodelstva, šege in navade, naravne danosti lastnega kraja. Želena je, da kar v največji meri vzpostavite stik s starejšimi posamezniki, ki še obvladajo posamezne pletarske veščine.

V svojem okolju poiščite nekoga, ki to rokodelstvo še pozna ali izvaja, torej še vedno izdeluje različne košare. Če ga ne najdete, se gotovo kdo spomni, kako so to delali včasih. To je priložnost tudi za medgeneracijsko druženje, npr. v domovih za ostarele in v društvih starejših občanov. Povezovanje treh generacij (otroci, mentorji, starejši) bo gotovo obogatilo vse tri. Ob tem bodo poleg **uporabnosti** določene košare lahko izvedeli

veliko zgodb, ki so za razumevanje izdelkov in načinov izdelovanja še kako pomembne (npr. zakaj so jih nekoč uporabljali, kakšni so načini izdelovanja, kdaj so jih izdelovali, kako je bilo s prodajo idr.). Ob izdelovanju določenih vrst košar naj nastaja ustrezna dokumentacija, ki vključuje navedbe gradiva, delovni postopek in ostale podrobnosti. Pomembne bodo tudi razne zgodbe, pripovedi, informacije o načinih pridobivanja pletarskih znanj idr.

Natečaj ponuja izjemno priložnost za **medpredmetno sodelovanje** (tako učiteljev kot učencev) pri predmetih tehnika, likovni pouk, geografija, zgodovina, fizika, družboslovje, naravoslovje, slovenski jezik ...

Sodelovanje na natečaju

Na natečaju lahko sodeluje vsak osnovnošolec, ki pod mentorstvom učitelja (ali somentorstvom zunanjega mentorja) izdelava košaro. Sodeluje lahko tudi skupina osnovnošolcev pod vodstvom mentorja. Košare naj izdelajo otroci popolnoma sami in naj odražajo tudi stopnjo njihovih zmožnosti ter znanja. Nikakor naj košar ne izdelujejo mentorji ali celo rokodelci!

Natečaj razpisujemo za tri starostne in zahtevnostne stopnje:

- **Prva triada:** izdelava **pletено podnožje košare, podnožje za pehar, podstavek za posodo.**
- **Druga triada:** izdelava **košaro iz lesenega ali pletenega podnožja (vanj vstavi količke in jih preplete).**
- **Tretja triada:** izdelava **pletено košaro**, lahko tudi zahtevnejši izdelek (npr. košara s pokrovom, dvoročna košara, jerbasa, pehar (sejavnica) idr.).

Zaželeno je, da na natečaju sodelujejo **skupine**, v čemer se nadarjenosti otrok združujejo: nekdo izdelava košaro, drugi poišče stike v okolju in razišče čim več o navadah, povezanih s košarami ter z načinom izdelave, tretji zapiše predstavitev in morebitne zgodbe, ki jih je ekipa pri raziskovanju te obrti izvedela idr.

Izdelki naj bodo **uporabni**, torej v izvorni velikosti.

V pomoč pri delu je lahko delovni zvezek: **Urbanija, Iztok (2020): Pletenje košar in košev. Delovni zvezek. Zgornji Tuštanj: Iztok Urbanija, Pletarstvo in pletenje košar.** (Dobavljivo: izdajatelj ali Rayher)

Ocenjevanje izdelkov

Izdelke bo ocenila tričlanska **strokovna komisija**.

Kriteriji ocenjevanja so:

Uporabljeno gradivo	do 5 točk
Oblika izdelka, povezanost z lokalnim okoljem	do 5 točk
Kakovost izdelave, uporabnost	do 5 točk
Kakovost predstavitve izdelka (namembnost, dediščina)	do 5 točk
Dodana vrednost (zapisi zgodb, dogodivščin iz preteklosti, povezanih s košarami)	do 5 točk

Prijava na natečaj

Avtor ali avtorska skupina (s pomočjo mentorja) izpolni izjavo o sodelovanju ter jo do roka za oddajo skupaj s fotografijo svojega izdelka pošlje na naslov dkps.konferenca@gmail.com. Izjava je objavljena na spletni strani organizatorja. Na naslov organizatorja (DKPS, Rožna ulica 2, 1000 Ljubljana) pošlje izdelano košaro.

Izjava o sodelovanju vsebuje:

- Naziv šole, ime in priimek ter kontakt mentorja;

- Osnovni podatki o udeležencu (-ih) natečaja (ime, priimek, razred, starost);
- Osnovni podatki o zakonitem zastopniku;
- Naziv izdelka (lokalno ali regionalno poimenovanje);
- Datum izdelave;
- Predstavitev izdelka (opis njegove uporabe, izgleda, gradiv, namembnosti, obdobja uporabe, načina izdelave ...), k čemur je zelo zaželeno, da dodate tudi različne zgodbe, dogodivščine, pripetljaje;
- Obvezna priloga: 3 fotografije izdelka (z različnih zornih kotov, dovolj kakovostne) in poljubnega števila ostalih fotografij (npr. faze nastajanja izdelka, obisk pri rokodelcu mentorju idr.).

Zaključek natečaja

Ocenjeni bodo vsi izdelki, katerih pravilno izpolnjene izjave, fotografije izdelkov in izdelke bomo prejeli **do vključno: 20. 6. 2023** ter so bili izdelani v času trajanja natečaja.

Najbolje ocenjeni izdelki bodo nagrajeni. Seznam nagrajencev bo objavljen 17. 7. 2023 na spletni strani DKPS.

Vsi sodelujoči prejmejo potrdilo o sodelovanju, avtorji najbolje ocenjenih izdelkov prejmejo nagrado.

O kraju podelitve nagrad in nagradnem skladu bomo obvestili pozneje.

Dodatne informacije

Dodatne informacije: <https://www.dkps.si/izobrazevanje/>, dkps.seminarji@gmail.com.

4. MEDNARODNA KONFERENCA: VZGOJA ZA LJUBEZEN DO DOMOVINE IN DRŽAVE
ŽIVETI S KULTURNO DEDIŠČINO DANES ZA JUTRI
19. 11. 2022, splet/Stari trg pri Ložu

PROGRAM

8.40 – 9.00 Prijava udeležencev

9.00 – 9.30 Otvoritev konference:

- Himna Republike Slovenije

– *Glasbena točka*

Uvodni pozdravi:

- Ravnateljica OŠ heroja Janeza Hribarja Stari trg pri Ložu: Sonja Jozelj

- Predsednica DKPS: Marija Žabjek

– *Glasbena točka*

- Predsednik Združenja za vrednote slovenske osamosvojitve (VSO): Lojze Peterle

- Predsednik Državnega Sveta RS: Alojz Kovšca

– *Glasbena točka*

9.30 – 11.20 Plenarni del:

- **dr. Janez Bogataj** (*vabljeno predavanje*): Kako razumeti kulturno dediščino v sodobnem svetu?

- **Erika Jazbar** (*vabljeno predavanje*): Pogled z narodnega obrobja v času, ki ni več prehoden, temveč prinaša otipljive spremembe

- **Janko Rožič** (*vabljeno predavanje*): Kulturna dediščina, arhitektura in prostost prostora

- **Sonja Kogej Rus** (*vabljeno predavanje*): Slovenski etnografski muzej: stičišče in vez z dediščino

– *Glasbena točka*

11.20 – 11.35 Odmor

11.35 – 13.00 Predstavitev referatov po skupinah (samostojni referati/predavanja po skupinah potekajo vzporedno, vsakemu je namenjenih 15 min)

13.00 – 13.45 Kosilo

13.45 – 16.00 Predstavitev referatov po skupinah (samostojni referati/predavanja po skupinah potekajo vzporedno, vsakemu je namenjenih 15 min)

16.00 – 16.20 Odmor

16.20 – 17.00 Zaključek

- *Glasbena točka*

- Poročanje o delu po skupinah

- Diskusija

- Evalvacija

- Sklep

Glavni moderatorji: Mirjana Furlan, Katarina Lenarčič, mag. Albin Vrabič.

Tehnična podpora: Janko Korošec (Socialna akademija), Klemen Jevnikar (DKPS).

Likovna zasnova vseh gradiv v povezavi s konferenco: Tanja Pogorevc Novak.

Kulturni program: učenci OŠ heroja Janeza Hribarja Stari trg pri Ložu – pod vodstvom učiteljice Tatjane Lekan ter Laeticia, Natalija in Dominik Hormuth.

Za sodelovanje se zahvaljujemo vsem avtorjem prispevkov in udeležencem, Uradu RS za Slovence v zamejstvu in po svetu, g. Alešu Štrancarju, Združenju za vrednote slovenske osamosvojitve, Pečarstvu Jure Horvat Mengeš in še posebej gostiteljici OŠ heroja Janeza Hribarja Stari trg pri Ložu.

PROGRAM: *predstavitev referatov po skupinah

Predstavitev strokovnih prispevkov (samostojni referati/predavanja po skupinah potekajo vzporedno, vsakemu referatu je namenjenih 15 min)

Skupina 1: moderatorja: Ludvik Mihelič, Dragica Motik – v živo

11.35 – 13.00	1	Ddr. Verena	Perko	Slovenija	Razmišljanje o slovenski dediščini in naši mlačnosti do nje
	2	Dr. Andrej	Fink	Slovenija, Argentina	Pedagog in njegova vloga pri ohranjanju naroda in njegove dediščine
	3	Natalija in Laeticia	Hormuth	Nemčija	Slovensko-nemški roman Bližina daljine mladih avtoric Jane Brus in Laeticie Hormuth v besedi in glasbi
	4	Lucia	Ahčin Bavdek	Slovenija, Argentina	Očetova umetniška pot (France Ahčin)
	5	Marija	Pisk	Slovenija	Vtisnjen spomin časa
Kosilo					
13.45 – 16.00	6	Tjaša	Torul	Slovenija	Ljudsko izročilo ob Cerkniškem jezeru
	7	Simona	Levec	Slovenija	Učenje z odkrivanjem lokalne kulturne dediščine
	8	Bernarda	Kejžar	Slovenija	Ponovno odkrijmo Slovenijo
	9	Vida	Zagorc Ušeničnik	Slovenija	Slovenski ornament ali okrask kot izziv pri predmetu likovna umetnost
	10	Jasmina	Zalar	Slovenija	Raziskujmo (lokalno) kulturno dediščino
	11	Damjana	Demšar	Slovenija	Odkrivamo kulturne zaklade Selške doline
	12	Vanja	Hočevnar	Slovenija	Kulturni dan s folklornim muzikalom

Skupina 2: moderatorja: Tanja Pogorevc Novak, Peter Rozman – hibridna

11.35 – 13.00	1	Akad. Marija	Stanonik	Slovenija	Povedke kot izhodišče za domoznansko vzgojo
	2	Dr. Jože	Lango	Slovenija	Medpredmetno poučevanje: slovenska kulturna dediščina
	3	Patricija	Haler	Slovenija	Svet pred domačim pragom ali hoditi okoli z odprtimi očmi
	4	Sandra	Omladič	Slovenija	Učenci kot ustvarjalci stripov o slovenskih praznikih
	5	Marko	Jereb	Slovenija	Drobci kulturne dediščine v Stražišču
Kosilo					
13.45 – 16.00	6	Tina	Finc	Slovenija	Čebelarstvo kot nesnovna kulturna dediščina in z njim povezano delo na OŠ Stična
	7	Nuša	Pangos	Slovenija	Preko kraške gmajne do Kosovelove duše
	8	Alenka	Videmšek	Slovenija	Vezenje niti prijateljstva
	9	Urška	Bajželj	Slovenija	Trideset daril za trideseti rojstni dan
	10	Marjana	Korošec	Slovenija, Argentina	Dramska igra – ena izmed poti za uspešno ohranjanje slovenstva v Argentini
	11	Marija	Hirschegger Mežnar	Argentina	Rudi Hirschegger – prežet z gledališčem in slovenstvom

Skupina 3: moderatorja: Rok Kastelic, Ivo Piry – spletna

11.35 – 13.00	1	Dddr. Mira	Delavec Tuohami	Nemčija	Roman Bližina daljine učenk dopolnilnega pouka slovenščine v ZR Nemčiji o ljubezni do kulturne in naravne dediščine Slovenije
	2	Petra	Dešman Senčar	Slovenija	Terensko učenje zgodovine krepi narodno zavest otrok
	3	Matjaž	Perenič	Slovenija	Uporaba elementov kulturne dediščine za vzgojni proces mladih skozi oči vzgojitelja
	4	Lucija	Štamulak	Slovenija	Možnosti obravnave običaja florjanovo in jajčarija pri pouku slovenščine na POŠ Razbor
	5	Anja	Tekavčič	Slovenija	Ohranjanje čebelarstva za našo prihodnost
Kosilo					
13.45 – 16.00	6	Lidija	Kosar	Slovenija	Kulturna dediščina od babic in vnukov
	7	Lucija	Orter	Slovenija	Pohorske steklarne – glažuta Josipov dol
	8	Rok	Kastelic	Slovenija	Progresivizem v učnih načrtih za zgodovino med letoma 1945 in 1991
	9	Anton	Arko	Slovenija	Vzgoja z državljanskimi, domovinskimi in ideološkimi vsebinami v osnovnošolskih berilih 20. stoletja na Slovenskem
	10	Lucia	Makek	Argentina	Andrej Makek – Slovenski domoljub in likovni ustvarjalec
	11	Apolonia	Marolt	Argentina	Spomini na mojega očeta Marjana Marolta

Skupina 4: moderatorja: Matevž Vidmar, Helena Kregar – spletna

11.35 – 13.00	1	Roman	Putrih	Slovenija	Razvoj in prepoznavnost nacionalnih barv slovenskih športnikov
	2	Rozika	Kanjir	Slovenija	Učenje slovenske ljudske glasbe, petja in plesa v prvi in drugi triadi osnovne šole s poudarkom na Zgornjesavinjski tradiciji
	3	Tea	Kavčič	Slovenija	Prireditev Od pranja do jezikanja
	4	Anja	Dobnikar	Slovenija	Čebele nas učijo
	5	Blaž	Vozelj	Slovenija	Pomen dediščine kozolcev preko fotografske razstave – osebe z motnjami v duševnem razvoju
Kosilo					
13.45 – 16.00	6	Simona	Čamer	Slovenija	Jurjevo v posebnem programu vzgoje in izobraževanja
	7	Barbara	Dular	Slovenija	Ohranjanje kulturne dediščine preko interesne dejavnosti
	8	Janja	Hostnik	Slovenija	Razvoj kulture branja in odnosa do slovenskega jezika preko bralne značke
	9	Petra	Berčič Oman	Slovenija	Virtualni kulturni dan o velikonočnih praznikih
	10	Darja	Bartolj	Slovenija	Sušilnica sadja na Gradežu
	11	Teodora Federica	Geržinič	Argentina	Od Save do srebrne reke se razpenja moja domovina
	12	Miriam	Oblak	Argentina	Zapustil sled sem svojih korenin (Tone Oblak)

DRUŠTVO KATOLIŠKIH PEDAGOGOVSLOVENIJE

Februarja leta 1989 so se v Ljubljani pričeli organizirano srečevati verni učitelji in vzgojitelji različnih stopenj in strok. Pripravljali so strokovna predavanja, na katerih so razmišljali o liku učitelja in vzgojitelja, kakovostni šoli in potrebnosti takšnega sooblikovanja slovenske pedagoške misli, ki črpa življenjski sok iz krščanskih korenin. Tako je nastala Skupnost katoliških pedagogov. Poleg strokovnih predavanj je skupnost pripravljala duhovne vaje in različne delavnice, pričela je izdajati svoje glasilo *Iskanja*, ki je leta 1999 preraslo v revijo *Vzgoja*. Od takrat revija *Vzgoja* izhaja redno, štirikrat letno. Vse to je tudi danes pomemben del našega delovanja. Izdali smo zbornik predavanj (*Za šolo novih odnosov*, 1992), zbornik ob 20 letnici delovanja DKPS (*Beseda je naših misli obraz – 2009*), skrbeli za povezanost vernih učiteljev in si tako prizadevali za večjo kakovost slovenske šole.

Skupnost se je razširila po Sloveniji in v več krajih so nastale območne skupnosti. Leta 1992 je skupnost postala članica Evropskega združenja katoliških učiteljev (SIESC). Leta 1993 je v Ljubljani pripravila seminar *Evropska šola in njene krščanske razsežnosti* s predavatelji iz Nemčije, Italije in Francije. Ob tej priložnosti je izšel zbornik z istim naslovom. Leta 2000, 2004, in 2014 smo pripravili 5-dnevni mednarodni kongres SIESC in vsakič z enakim naslovom izdali zbornik. Leta 2000 Naš čas, mladi, njihovi starši in učitelji, 2004 Izstopajoči učenci izziv za učitelja ter 2014 Umetnost, duhovnost in vzgoja.

Od leta 1994 je skupnost registrirana kot *Društvo katoliških pedagogov Slovenije*. Pridružili so se nam tudi slovenski učitelji v zamejstvu in Argentini.

Naša vizija je kakovostno soustvarjanje družbe in zavzemanje za celostni razvoj osebnosti. Naši člani so nosilci evangeljskih vrednot, strokovnosti in ustvarjalnosti.

Pri svojem pedagoškem delu se trudimo za vzgojo, ki oblikuje osebnostno zrele, samostojne, svobodne in ustvarjalne ljudi, ki razvijajo svoje telesne, duševne in duhovne zmožnosti ter so usposobljeni za življenje in sodelovanje z drugimi v občestvenem in družbenem življenju.

Kot opora in pomoč pa nam služijo misli, ki smo jih zapisali v Etičnem kodeks članov Društva katoliških pedagogov, ki smo ga sprejeli leta 1997, ga še dopolnjevali in v dokončni obliki s citati iz Svetega pisma izdali leta 2005.

V skladu s tem poslanstvom in vizijo društva organiziramo različne dejavnosti: predavanja in delavnice, seminarje, strokovne posvete, mednarodne kongrese, kulturne prireditve, ekskurzije, pohode in priložnosti za duhovno poglobljanje (duhovne obnove, duhovne vaje, osebno spremljanje, molitev za domovino, sv. maše za pedagoge, molitvene kartice), vsako leto pa praznujemo tudi Slomškov dan. Od leta 2018 na začetku šolskega leta pripravljamo Teden Vzgoje, s katerim želimo poudariti pomembnost vzgoje v vseh vzgojno izobraževalnih ustanovah ter opozoriti na pomen duhovne podpore, predvsem molitvene, za vse, ki so v vzgojno izobraževalne procese vključeni.

Od leta 1997 izvajamo programe stalnega strokovnega izpopolnjevanja učiteljev. Doslej smo izvajali 32 različnih izobraževalnih programov, imeli smo preko 235 izvedb, ki se jih je udeležilo več kot 5530 posameznikov. Od leta 1999 izdajamo revijo *Vzgoja* (do danes je izšlo 95 številok) in žepni koledar *Vzgoja*, leta 2000 je pod našim okriljem začel delovati program prostovoljstva *Človek za druge*, ki sedaj sicer miruje. Poleti pripravljamo tudi tedensko počitniško varstvo za otroke od 1. do 5. razreda – doslej smo ga izvedli petkrat, to je skupaj 15 tednov.

Doslej smo izvedli tri mednarodne konference Vzgoja za ljubezen do domovine in države, in sicer leta 2019, 2020 in 2021. Vseh treh skupaj se je udeležilo preko 250 strokovnih delavcev v vzgoji in izobraževanju. Vsakič smo pripravili tudi e-zbornik s prispevki s konference. Zborniki so dostopni na spletni strani DKPS in v sistemu Cobiss. Tokrat je pred nami že nov zbornik, s prispevki s konference z leta 2022, ki nosi podnaslov *Živeti s kulturno dediščino danes za jutri*. Poleg prispevkov nekaterih uvodnih predavateljev je objavljenih še 46 strokovnih prispevkov.

Veselimo se vseh, ki s srcem vzgajajo mlade za vrednote, ki nam vsem omogočajo lepše življenje: spoštovanje, poštenost, odgovornost, delavnost in sodelovanje.

Naše dejavnosti lahko spremljate na: <https://www.dkps.si/> in <https://www.facebook.com/drustvokatoliskihpedagogov/>.

Marija Žabjek, predsednica

VZGOJA

za ljubezen
do domovine
in države

MEDNARODNA KONFERENCA 2022